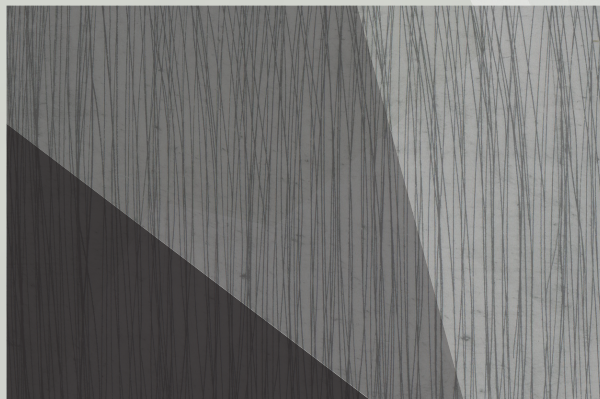

VERTICALE STRUCTUUR EN DYNAMIEK VAN HET GESPROKEN NEDERLANDS IN VLAANDEREN

Een empirische studie in Ieper, Gent en
Antwerpen

Anne-Sophie Ghyselen

Promotor	Prof. dr. Jacques Van Keymeulen Universiteit Gent
Copromotor	Prof. dr. Gunther De Vogelaer Universität Münster
Begeleidings- commissie	Prof. dr. Alexandra Lenz Universität Wien Prof. dr. Dirk Speelman Universiteit Leuven
Decaan	Prof. dr. Marc Boone
Rector	Prof. dr. Anne De Paepe

Alle rechten voorbehouden. Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier, zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Faculteit Letteren & Wijsbegeerte
Vakgroep Taalkunde

Verticale structuur en dynamiek van het gesproken Nederlands in Vlaanderen: Een empirische studie in Ieper, Gent en Antwerpen

Anne-Sophie Ghyselen

Proefschrift voorgelegd tot het behalen van de graad van
Doctor in de Taalkunde

2016

VOORWOORD

In oktober 2010 kocht ik samen met collega Steven Delarue een felrode poster met daarop de slagzin ‘Keep calm and carry on’. Bijster origineel waren we niet – de helft van de Gentse studentenpopulatie heeft de poster hangen – maar we hoopten dat het ding de mewafsheer in onze bureaus zou opvrolijken en dat we met de slogan als mantra de doctoraatsjaren zonder al te veel kleerscheuren zouden kunnen doorkomen. Ondertussen zijn we zes jaar verder en ligt er een doctoraatsmanuscript voor u. De poster in kwestie heeft daar echter bitter weinig toe bijgedragen. Vooral een bijzonder aangenaam gezelschap van collega’s, kennissen, vrienden en familieleden verdient hier een eervolle vermelding. Mijn oprechte dank gaat uit naar:

... Jacques Van Keymeulen, die me hielp bij de dialectologische onderbouwing van dit proefschrift, zijn oog over voorlopige stukken liet gaan en zich over alle administratieve rompslomp ontfermde. Hij liet me steeds de vrijheid mijn eigen weg te bewandelen – we kennen hem als een fervent voorvechter van de academische vrijheid – maar was er tegelijkertijd altijd wanneer ik hulp nodig had. Zijn deur stond (letterlijk) steeds voor me open, en daar wil ik hem graag voor bedanken.

... Gunther De Vogelaer, die me in mijn derde bachelor begeleidde bij mijn eerste stappen in het wetenschappelijke onderzoek en me sindsdien steeds heeft bijgestaan met raad en daad. Ondanks de afstand tussen Gent, Münster en Sint-Niklaas was hij altijd bereid mijn (bij tijden chaotische) gedachtegang te aanhoren en te commentariëren, alsook voorlopige stukken van inzichtgevende feedback te voorzien. Zijn bewonderenswaardige taaltheoretische kennis heeft me enorm vooruitgeholpen, en met zijn nuchtere houding wist hij me op cruciale momenten ook duidelijk te maken dat er keuzes gemaakt moesten worden en een eindproduct moest komen. Ik heb veel van onze (skype)gesprekken geleerd, en kan hem daar niet dankbaar genoeg voor zijn.

... Dirk Speelman, die in mijn laatste doctoraatsjaar mijn statistisch begeleider werd. Hij luisterde geduldig naar mijn vele vragen, wist ogenschijnlijk ondoorgroendelijke

materie helder uit te leggen, hielp me knopen door te hakken wanneer ik door de bomen het statistische bos even niet meer zag en ondersteunde me bij het schrijven van R-codes. Zijn hulp en advies waren van onschatbare waarde in een met momenten stresserend eindjaar.

... Alexandra Lenz, die als lid van mijn doctoraatsbegeleidingscommissie stukken van deze scriptie van waardevolle theoretische en methodologische suggesties voorzag en wiens studie naar de structuur en dynamiek van het Westmiddelduits een belangrijk vertrekpunt betekende voor het hier gepresenteerde onderzoek. Mijn Duits kan dan wel een stevige epilatie gebruiken, ik werd steeds met open armen in Wenen ontvangen, en leerde zo veel bij van het Duitse sociolinguïstische onderzoek.

... Koen Plevoets, die me inwijdde in de wonderere wereld van de correspondentie-analyse en vaak als redder in nood optrad wanneer ik na de zoveelste foutmelding in R een zenuwzinking nabij was. De lancering van zijn R-pakket 'corregp' in september 2015 was een waar godsgeschenk.

... de dertig sprekers die aan dit onderzoek deelnamen, alsook hun gesprekspartners. Het is geen evidentie wildvreemden toegang te verlenen tot je persoonlijke gesprekken, zeker wanneer je weet dat die het voorwerp zullen worden van taalkundige dissectie. Ik ben alle sprekers dan ook meer dan dankbaar voor hun bereidheid deel te nemen aan mijn onderzoek. Of je nu gedreven werd door taalkundige interesse dan wel een beginnend (en soms licht smekend) onderzoekster een plezier wou doen: God zal 't je lonen. Ook Frans Debrabandere, Eddy Levis, Jan Nuyts en Staf Verheye verdienen hier een woord van dank. Het was immers dankzij hun medewerking dat het stimulusmateriaal van dit onderzoek tot stand kon komen.

... iedereen die me op de één of andere manier aan informanten hielp. Aan de bestuursleden van de Gentse Sosseteit, de medewerkers van vzw Markant en van Erfgoedcel CO7, Wouter Bulckaert, Charlotte Ghyselen, Matthias Lefebvre, Kaat Marynissen, Hannelore Platteeuw, Lana Vandersarren, Dorine Vergote, en nog vele anderen: een oprechte merci. Jullie mail- en/of telefoneerwerk betekende voor mij een enorme hulp.

... al mijn collega's Nederlandse Taalkunde van de voorbije jaren aan de Universiteit Gent. Chloé, Emmeline, Fieke, Heleen, Inge, Jacques, Johan, Kaat, Liesbet, Liesbeth, Magda, Matthias, Melissa, Pauline, Roxane, Sam, Steven, Tim, Timothy, Tineke, Valérie en Veronique: ik besef heel goed dat ik met mijn achterwerk in de boter gevallen ben met collega's als jullie. Zes jaar lang heb ik het voorrecht mogen genieten te werken in een omgeving waarin er behalve aan taalkunde ook veel belang

gehecht werd aan collegialiteit, gezelligheid en zelfrelativering. Onze 'ZAP'ers', Johan, Timothy en Jacques, wil ik in het bijzonder bedanken voor de vrijheid die ze me gaven in zowel onderzoek als onderwijs en de kans die ze me gunden enkele maanden naar het buitenland te trekken. Ook mijn huidige en vroegere bureaugenoten Tim, Emmeline, Kaat en Sam verdienen een dikke merci; met koekjes-, babbel-, stretchoefening- en partynummerpauzes wisten ze mijn werkdagen steeds op te fleuren. Tim mag daarbij in het bijzonder in de bloemetjes gezet worden; vier jaar lang verdroeg hij met stoïcijnse kalmte mijn vele opmerkingen, vragen en anekdotes. Van Ann Christy is hij weliswaar geen fan, maar Scrabble kan hij als de beste. Ten derde wil ik ook heel graag mijn medeassistenten Roxane, Kaat, Liesbet en Steven bedanken. Met deze fantastische mensen kon er tussen het lessen voorbereiden door heel wat afgelachen worden, en ze stonden ook steeds voor me klaar als ik het op het werk of privé even moeilijk had. Steven wil ik samen met de andere sociolinguïstische *doctoraatsbuddies* Inge en Chloé speciaal bedanken voor de vele motiverende gesprekken en goede raad. Zij hebben me steeds gestimuleerd de lat hoog te leggen en allerhande initiatieven te nemen, of het nu publicaties, colloquia of congressen betrof. Dankzij hun aangename gezelschap was een congres bovendien iets om héél hard naar uit te kijken. Ook collega en loopcompagnon Fieke ben ik heel dankbaar; zonder haar beoordeling van 7673 tokens uit mijn corpus was het immers moeilijk geweest interrater agreements te berekenen. Dat ik me in de handen mag wrijven met mijn collega's bleek ten slotte ook heel duidelijk tijdens de laatste schrijfweken, toen de collega's niet enkel hun beste peptalk bovenhaalden, maar zich ook over een deeltje van het eindredactiewerk ontfermden. Chloé, Fieke, Inge, Kaat, Liesbet, Pauline, Roxane en Veronique: ik ben blij dat jullie in mijn redactieteam zaten.

... Karen Vandermeulen en Liesbet Triest, die de Ieperse interviews vrijwillig voor hun rekening namen. De vele roadtrips richting West-Vlaanderen met Karen in 2012 en 2013 bekleden nog steeds een hoge plaats in mijn ultratop van memorabele doctoraatsmomenten. Ik wil Karen dan ook nu nog eens expliciet bedanken voor de vele vrije tijd die ze zomaar aan mij afstond.

... Paul Kerswill, Dominic Watt, Becky Woods, and other colleagues at the Linguistics Department of York University, who taught me about their research, their teaching and the sociolinguistic situation in the UK during my research stay in York. I sincerely appreciate the time they took to discuss my research, to introduce me to new methodologies and – also very important – to familiarise me with the better Yorkshire bars and restaurants. I still owe the fabulous Becky Woods a giant Tom Collins for proofreading several of my English writings. You rock.

... Anne-France Pinget van de Universiteit Utrecht, die in de loop der jaren niet enkel een gewaardeerde congresgezel en vriendin werd, maar ook een klankbord om onderzoeksideeën aan te toetsen. Haar oprechte interesse in alle soorten taalkundig onderzoek is zonder meer inspirerend, alsook haar bewonderenswaardige talenkennis.

... mijn vrienden en familie. Op taalkundige interesse hoefde ik als witte raaf in een exact wetenschappelijk milieu niet altijd te rekenen, op goeie¹ compagnie daarentegen des te meer. Met de ‘bende van Ieper’ werd de occasionele stress snel vergeten bij een deugddoende aperitief of een gezellig etentje. De sporadische klaagsessies met de doctorandi onder ons hadden steevast een louterend effect. De uitstapjes met de SLO-ladies zorgden eveneens voor het nodige vertier, en met de STAX'ers kon ik tweemaal per week stoom afblazen op de piste (en in de cafetaria). Mémé en pépé verdienen hier ook een eervolle vermelding; zij voorzagen me tijdens mijn schrijfretraites van gezelschap, lekker eten en in februari zelfs van zon en zee. Ten slotte wil ik ook het gezin *ut de grond van min erte* bedanken: Aline, Lo en Strid, mijn zussen en rotsen in de branding, Raf en Thomas, schoonbroers waar de meesten enkel van kunnen dromen, Jules en Renée, mijn favoriete artiesten in de levensvreugde, baby Jezus, van wie de nakende komst de ultieme stimulans was om dit proefschrift begin juni af te krijgen, en onze *padre*, wiens persoonlijke missie het altijd geweest is zijn dochters alle kansen in het leven te geven. Het zijn mooie mensen, stuk voor stuk, die ik ongelofelijk dankbaar ben voor alles wat ze in de voorbije jaren voor mij hebben gedaan.

Ziezo. Zes mooie jaren zijn voorbij. Ik hoop oprecht dat de vrucht van die zes jaar u leesgenot kan bezorgen en dat de sociolinguïstische situatie in Ieper, Gent en Antwerpen u evenveel mag boeien als ze mij in de voorbije jaren heeft weten te intrigeren.

Anne-Sophie Ghyselen
Gent, juni 2016

¹ Voor een gedetailleerde dialectologische beschrijving van de verzwakking van intervocalische [d]: zie §2.3.12.

INHOUDSOPGAVE

<i>Voorwoord</i>	5
<i>Inhoudsopgave</i>	9
<i>Lijst van afkortingen</i>	13
<i>Lijst van tabellen</i>	14
<i>Lijst van figuren</i>	15
Hoofdstuk 1 Inleiding	19
1.1. Context en doelstellingen	19
1.2. Structuur van taalrepertoria	25
1.2.1. Het begrip taalrepertorium: individu versus gemeenschap	25
1.2.2. Types taalrepertoria	27
1.2.3. Het concept variëteit	30
1.2.4. Variëteitenstructuur in Vlaanderen	36
1.3. Stilistische dynamiek	41
1.3.1. Het concept stijl	42
1.3.2. Stilistische dynamiek in Vlaanderen	47
1.4. Diachrone dynamiek	48
1.4.1. Intern en extern gemotiveerde taalverandering	49
1.4.2. Van stilistische naar diachrone dynamiek	50
1.4.3. De apparent-time hypothese	52
1.4.4. Types taalverandering in dialect- standaardtaalrepertoria	54
1.5. Veranderingsgevoeligheid van taalvarianten	67
1.5.1. Variantentypologieën	68
1.5.2. Problemen	69
1.5.3. Veranderingsgevoeligheid van taalvarianten in Vlaanderen	73
1.6. Samenvatting	75
Hoofdstuk 2 Methodologie	77
2.1. Dataverzameling	77
2.1.1. Regio	77

2.1.2. Sprekers.....	85
2.1.3. Situaties.....	89
2.1.4. Transcriptie en corpusopbouw.....	95
2.2. Dataverwerking.....	96
2.2.1. Een gecombineerde aanpak.....	96
2.2.2. Variabelenselectie	97
2.3. Linguïstische variabelen	101
2.3.1. Wgm. <i>î</i>	102
2.3.2. Wgm. <i>û</i>	103
2.3.3. Scherplange <i>oo</i>	105
2.3.4. Zachtlange <i>oo</i>	106
2.3.5. Wgm <i>a/o</i> + <i>l</i> + <i>d/t</i>	107
2.3.6. Realisatie eindmedeklinker in <i>niet</i> en <i>dat</i>	109
2.3.7. Realisatie initiële [h]	111
2.3.8. Realisatie van standaardtalige [ʏ].....	113
2.3.9. Prefigaal <i>ge-</i>	114
2.3.10. Wgm. *sk in an- en inlaut	116
2.3.11. Niet-suffigale eind-sjwa	118
2.3.12. Intervocalische [d]	118
2.3.13. Vorm van het voornaamwoord eerste persoon mv. <i>ons</i>	120
2.3.14. Onbepaald lidwoord voor mannelijke enk. substantieven.....	121
2.3.15. Flexie van het bezittelijk voornaamwoord eerste persoon mv.	124
2.3.16. Subjectsverdubbeling.....	125
2.3.17. Het mannelijke subjectspronomen derde persoon enk.	129
2.3.18. Het dof subjectspronomen tweede persoon enk.	132
2.3.19. Voorzetsel ter inleiding van beknopte bijzinnen.....	135
2.3.20. Expletief <i>dat</i> na onderschikkende voegwoorden.....	137
2.3.21. Diminutief bij grondwoord niet op <i>-t</i>	138
2.3.22. Negatie met negatieve kwantoren	140
2.3.23. Hulpwerkwoord in het perfectum van de hoofdwerkwoorden <i>zijn</i> , <i>tegenkomen</i> , en <i>vallen</i>	142
2.3.24. Werkwoordsvervoeging eerste persoon enkelvoud presens	144
2.3.25. Onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden	146
2.4. Analysetechnieken	147
2.4.1. Profielgebaseerde correspondentie-analyse.....	147

2.4.2. Hiërarchische clusteranalyse	153
2.4.3. Niet-metrische multidimensional scaling.....	156
2.4.4. Mixed models logistische regressie.....	157
2.4.5. Inhoudsanalyses	162
2.5. Samenvatting	163
Hoofdstuk 3 Structuur van taalrepertoria in Ieper, Gent en Antwerpen	165
3.1. Aanpak	165
3.2. Ieper	166
3.2.1. Globaal.....	166
3.2.2. Persoonlijke taalrepertoria.....	170
3.2.3. Variëteitenstructuur.....	179
3.2.4. Methodologische excursie: correspondentie-analyse versus niet-metrische multidimensional scaling.....	192
3.3. Gent	199
3.3.1. Globaal.....	199
3.3.2. Persoonlijke taalrepertoria.....	202
3.3.3. Variëteitenstructuur.....	210
3.4. Antwerpen.....	223
3.4.1. Globaal.....	223
3.4.2. Persoonlijke taalrepertoria.....	224
3.4.3. Variëteitenstructuur.....	235
3.5. Discussie.....	245
3.5.1. Dialect-standaardtaalconstellaties in Vlaanderen	246
3.5.2. Variëteitenstructuur in Vlaanderen.....	249
3.6. Samenvatting.....	252
Hoofdstuk 4 Diachrone dynamiek	255
4.1. Aanpak	256
4.2. Leeftijdsggebonden variatie als indicator van diachrone dynamiek	256
4.2.1. Algemene leeftijdseffecten	256
4.2.2. Leeftijdseffecten op kenmerkniveau.....	264
4.3. Regionale variatie als indicator van diachrone dynamiek.....	272
4.3.1. Algemene regio-effecten	272
4.3.2. Regio-effecten op kenmerkniveau.....	275
4.4. Discussie.....	291

4.4.1. Functioneel dialectverlies en dialectnivellering.....	291
4.4.2. Koineisering.....	295
4.4.3. Destandaardisering en/of demotisering.....	298
4.5. Samenvatting.....	303
Hoofdstuk 5 Veranderingsgevoeligheid van taalvarianten	305
5.1. Aanpak	305
5.2. Stilistische veranderingsgevoeligheid.....	306
5.3. Diachrone versus stilistische veranderingsgevoeligheid.....	316
5.4. Beïnvloedende factoren	319
5.4.1. Potentieel relevante factoren	319
5.4.2. Hypothesen getoetst.....	332
5.5. Discussie.....	341
5.5.1 Schirmunski (1928/1929) en Taeldeman (1993, 2009) revisited.....	341
5.5.2. De constellatie van dialectvarianten in het Vlaamse substandaardtaalgebruik.....	343
5.5.3. Concurrerende principes in implicationele hiërarchieën	345
5.6. Samenvatting.....	346
Hoofdstuk 6 Slotbeschouwingen	349
6.1. Conclusies	349
6.1.1. Structuur van taalrepertoria.....	350
6.1.2. Dynamiek van taalrepertoria	351
6.1.3. Veranderingsgevoeligheid van taalvarianten.....	353
6.2. Theoretische en methodologische implicaties	355
6.3. Suggesties voor verder onderzoek	357
Referentielijst	361
Bijlagen	389
Summary.....	529

LIJST VAN AFKORTINGEN

AN	Algemeen Nederlands
ANS	Algemeen Nederlandse Spraakkunst
ant	Antwerpen
cfr.	confer
CGN	Corpus Gesproken Nederlands
dia	dialecttest
Dikke Van Dale	Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal
enk.	enkelvoud
FAND	Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten
Iep	Ieper
Int	interview
MAND	Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten
mv.	meervoud
MDS	Multidimensional Scaling
ogm.	Oudgermaans
onl.	Oudnederlands
OR	Odds ratio
ranef	Random effects
reg	regionaal vriendengesprek
SAND	Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten
st	standaardtaalttest
sup	supraregionaal vriendengesprek
VRT	Vlaamse Radio- en Televisieomroeporganisatie
WBD	Woordenboek van de Brabantse Dialecten
wgm.	West-Germaans
WLD	Woordenboek van de Limburgse Dialecten
WVD	Woordenboek van de Vlaamse Dialecten

LIJST VAN TABELLEN

Tabel 1: Gerapporteerde actieve dialectcompetentie in Willemyns (1979), Van Keymeulen (1993) en Ghyselen & Van Keymeulen (2014).....	56
Tabel 2: Eigenschappen van primaire, secundaire en tertiaire dialectkenmerken...	69
Tabel 3: Geselecteerde sprekers per sociologische cel	85
Tabel 4: Overzicht bestudeerde variabelen en varianten	99
Tabel 5: Lidwoordvormen in het Standaardnederlands en in de dialecten	123
Tabel 6: Flexie van het bezittelijk voornaamwoord <i>ons</i>	125
Tabel 7: Voorbeelden subjectsverdubbeling	125
Tabel 8: Subjectsverdubbeling in het West-Vlaams	127
Tabel 9: Subjectsverdubbeling in het dialect van Aarschot	127
Tabel 10: Het mannelijke subjectspronomen derde persoon enkelvoud	130
Tabel 11: Het subjectspronomen tweede persoon enkelvoud	133
Tabel 12: Verplicht en facultatief <i>om</i> in het Standaardnederlands	135
Tabel 13: Voorbeeld kruistabel correspondentie-analyse	148
Tabel 14: Voorbeeld output logistische regressie	160
Tabel 15: Absolute frequenties oostelijk West-Vlaamse niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken.....	184
Tabel 16: Samenvatting variëteiteneigenschappen Ieperse clusters.....	191
Tabel 17: Samenvatting variëteiteneigenschappen Gentse clusters.....	223
Tabel 18: Samenvatting variëteiteneigenschappen Antwerpse clusters.....	245
Tabel 19: Gerealiseerde variant voor scherplange <i>oo</i> in de dialecttest	279
Tabel 20: Attestaties van het verbale suffix <i>-e</i> in de eerste persoon enkelvoud van thematische werkwoorden in Ieper per spreker per situatie	287
Tabel 21: Attestaties van het mannelijke postverbale subjectspronomen <i>em</i>	290
Tabel 22: Relatieve frequenties niet-standaardtalige varianten per situatie	307
Tabel 23: Overzicht kenmerken onderhevig aan diachrone dynamiek	317
Tabel 24: Lexicalisering, regionale spreiding, frequentie en taaldomein van de onderzochte niet-standaardtalige kenmerken.	333
Tabel 25: Overzicht varianten uit ons onderzoek die in Grondelaers & Spielman (2013), Lybaert (2014a) en/of Vandekerckhove & Ghyselen (geaccepteerd) besproken worden	338

LIJST VAN FIGUREN

Figuur 1: Dialect/standaardtaalconstellaties	29
Figuur 2: Dialectgebieden in Vlaanderen	30
Figuur 3: Structuurmodellen diaglossie	32
Figuur 4: Evolutie sequentie <i>ji-</i> in de Ingveoonse dialecten	115
Figuur 5: Voorbeeld multidimensionale voorstelling van kruistabel.....	148
Figuur 6: Voorbeeld correspondentiebiplot.....	150
Figuur 7: Voorbeeld van een dendrogram.....	153
Figuur 8: Correspondentieplot Ieper met hoofdeffecten voor situatie	167
Figuur 9: Correspondentieplot Ieper met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Wvla2, Wvlb3 en Wvla5 in de supraregionale vriendengesprekken en de interviews.....	172
Figuur 10: Overzichtsschema situatie-effecten individuele Ieperse sprekers.....	174
Figuur 11: Correspondentieplot Ieper met de hoofdeffecten voor spreker	175
Figuur 12: Dendrogram met Ieperse sprekers.....	176
Figuur 13: Dendrogram met geattesteerde taalvarianten in Ieper.....	180
Figuur 14: Correspondentieplot Ieper met hoofdeffecten voor situatie. en clustermarkeringen.....	182
Figuur 15: MDS-plot met situatie-effecten voor Ieper.....	193
Figuur 16: MDS-plot met sprekereffecten voor Ieper.....	195
Figuur 17: MDS-plot met correspondenties tussen varianten voor Ieper.....	197
Figuur 18: Correspondentieplot Gent met hoofdeffecten voor situatie	200
Figuur 19: Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Ovla4 en Ovlb2.....	203
Figuur 20: Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Ovla1 en Ovlb5.....	203
Figuur 21: Overzichtsschema situatie-effecten individuele Gentse sprekers	204
Figuur 22: Dendrogram met Gentse sprekers.....	208
Figuur 23: Correspondentieplot Gent met de hoofdeffecten voor spreker.....	209
Figuur 24: Dendrogram met geattesteerde taalvarianten in Gent.....	212
Figuur 25: Correspondentieplot Gent met hoofdeffecten voor situatie en clustermarkeringen.....	213

Figuur 26: Correspondentieplot Antwerpen met hoofdeffecten voor situatie.....	225
Figuur 27: Correspondentieplot Antwerpen met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Anta4, Antb2 en Antb4	227
Figuur 28: Overzichtsschema situatie-effecten individuele Antwerpse sprekers..	228
Figuur 29: Dendrogram met Antwerpse sprekers.....	231
Figuur 30: Correspondentieplot Antwerpen met de hoofdeffecten voor spreker.	233
Figuur 31: Dendrogram met geattesteerde taalvarianten in Antwerpen.....	237
Figuur 32: Correspondentieplot Antwerpen met hoofdeffecten voor situatieen clustermarkeringen.....	238
Figuur 33: Fixed effect van de predictor leeftijd op het voorkomen van niet-standaardtalige taalkenmerken	257
Figuur 34: Fixed effect van de predictor situatie op het voorkomen van niet-standaardtalige taalkenmerken	259
Figuur 35: Correspondentieplot Ieper met interactie-effecten voor leeftijd en situatie.....	260
Figuur 36: Correspondentieplot Gent met interactie-effecten voor leeftijd en situatie.....	261
Figuur 37: Correspondentieplot Antwerpen met interactie-effecten voor leeftijd en situatie.....	262
Figuur 38: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van <i>t</i> -deletie in <i>niet</i> en in <i>dat</i> voor consonant	265
Figuur 39: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van <i>t</i> -deletie in <i>dat</i> voor vocaal.....	265
Figuur 40: Fixed effects van de predictoren regio en leeftijd op het voorkomen van <i>t</i> -deletie in <i>dat</i> voor vocaal	267
Figuur 41: Fixed effects van de predictoren situatie en leeftijd op het voorkomen van verzwakte intervocalische [d] in Antwerpen	269
Figuur 42: Percentages verzwakking van intervocalische [d] tot [j] of [w] in Gent en Antwerpen per leeftijdscategorie.....	269
Figuur 43: Fixed effects van de predictoren regio en leeftijd voor de laryngalisering van [ɣ].....	270
Figuur 44: Percentages <i>etwat</i> , <i>etwuk</i> en <i>iets</i> in de Ieperse regionale vriendengesprekken.....	271
Figuur 45: Fixed effect van de predictor regio op het voorkomen van niet-standaardtalige taalkenmerken	273
Figuur 46: Fixed effect van de predictor regio op het voorkomen van niet-	

standaardtalige taalkenmerken	274
Figuur 47: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van subjectsverdubbeling	276
Figuur 48: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van <i>h</i> -deletie	277
Figuur 49: Random effect correcties per woord voor het fixed effect intercept van <i>h</i> -deletie in functie van de absolute corpusfrequentie van de lexemen onderzocht op <i>h</i> -deletie	278
Figuur 50: Percentages diftongische en monoftongische realisaties van de scherplange <i>oo</i> in Ieper in de regionale vriendengesprekken	280
Figuur 51: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van <i>ne</i> - lidwoorden voor mannelijke enkelvoudige substantieven.....	281
Figuur 52: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van niet- standaardtalige doffe subjectspronomina tweede persoon enkelvoud .	283
Figuur 53: Fixed effects van de predictor positie op het voorkomen van niet- standaardtalige doffe subjectspronomina tweede persoon enkelvoud .	283
Figuur 54: Percentages per variant, regio en situatie van het postverbale doffe persoonlijk pronomena tweede persoon enkelvoud.....	284
Figuur 55: Percentages per variant per situatie van de werkwoordsvervoeging eerste persoon enkelvoud in het presens van thematische werkwoorden voor de regio Ieper.....	286
Figuur 56: Percentages <i>n</i> -stammen en vocaalstammen in het athematische werkwoord eerste persoon enkelvoud per situatie en per regio	288
Figuur 57: Percentages per variant, gesprekssituatie en regio van het mannelijke postverbale subjectspronomena drie enkelvoud	289
Figuur 58: Dendrogram met geattesteerde niet-standaardtalige varianten	311
Figuur 59: Plot multidimensional scaling op basis van de relatieve frequenties niet- standaardtalige varianten in de spontane gesprekssituaties.....	315

HOOFDSTUK 1 | INLEIDING

1.1. CONTEXT EN DOELSTELLINGEN

Debatten over taalvariatie hebben in Vlaanderen een cyclisch karakter, zo observeert Jan Blommaert in *De Wereld Morgen* (31-08-2012). Om de zoveel jaren wordt in Vlaanderen immers een ware mediaoorlog gevoerd over de status en waarde van onder andere dialect, tussentaal en standaardtaal. In 2011 gebeurde dat naar aanleiding van een toespraak van VRT-taaladviseur² Ruud Hendrickx, die op de VRT-Taaldag een nieuw taalcharter voor de openbare omroep aankondigde.³ Daarin pleitte hij voor meer oog voor de variatie binnen de standaardtaal en de andere registers van het Nederlands. Dat pleidooi lokte hevige reacties uit, zowel vanuit culturele als politieke hoek. In haar opiniestuk ‘Taal overboord’ (*De Standaard* 31-10-2011) beargumenteerde radiopresentatrice Ruth Joos bijvoorbeeld dat met Hendrickx’ voorstel de algemene standaardtaalgrens overboord gegooid wordt en de “liefde voor taal” aldus gefnuikt. Senator Johan Verstreken verzette zich in *Knack* (Verbeke 2-11-2011) stellig tegen “meer dialect op de VRT” en maande presentatoren en journalisten aan hun voorbeeldfunctie op te nemen. Op 26 oktober 2011 werd toenmalig minister van media Ingrid Lieten zelfs op het matje geroepen tijdens de plenaire vergadering van het Vlaamse parlement, waar ze zich moest verantwoorden voor Hendrickx’ uitspraken. Tussentaal, zo beargumenteerde volksvertegenwoordiger Wilfried Vandaele toen, was “een artificieel taaltje”, dat volgens hem “geen reden van bestaan” had.⁴

² De VRT of Vlaamse Radio- en Televisie-omroeporganisatie is de Nederlandstalige openbare omroep voor radio en televisie in België.

³ Toespraak na te lezen op http://taalmail.net/teksten/toespraak_taaldag2011.pdf [geraadpleegd op 23-03-2016].

⁴ Verslag plenaire vergadering van het Vlaams Parlement van woensdag 26 oktober 2011. Na te lezen op <https://www.vlaamsparlement.be/plenaire-vergaderingen/644852/verslag/646808> [geraadpleegd op 23-03-2016].

In 2012 veroorzaakten de sociolinguïsten Kevin Absillis, Jürgen Jaspers en Sarah Van Hoof een nieuwe mediareel met hun stelling in *De Morgen* dat “tussentaal in de klas moet kunnen” (De Preter 29-08-2012). De dag nadien al fulmineerde schrijver Geert Van Istendael in dezelfde krant tegen het Verkavelingsvlaams en zijn pleitbezorgers “daar aan dunief” (*De Morgen* 30-08-2012). Door een variatievriendelijk beleid te prediken, zouden die laatsten namelijk “de emancipatie breken” en jongeren gelijke kansen in de maatschappij ontnemen. Een gelijkaardige commotie ontstond in 2014 toen uit een enquête bleek dat Vlaamse taalprofessionals, zoals journalisten, leraren en schrijvers, er weinig op tegen hadden meer Vlaamse woorden of uitdrukkingen in de standaardtaal op te nemen (de Schryver 2014). Nederlands schrijver Benno Barnard schoot meteen met scherp en omschreef de Vlaming als het “luiste schepsel dat [hij] ken[t], (...) te beroerd om behoorlijk Nederlands te leren” (*De Standaard* 04-11-2014). Het “armtierige tussentaaltje” dat volgens hem gepropageerd werd, zou anti-emancipatorisch zijn en de Vlaming vastketenen “op een krakkemikkige houten stoel, aan de formica tafel die uit een ander vroeger dateert”. De publicatie van het Gele Boekje begin 2015 (Permentier & Schutz 2015) zorgde voor extra olie op het vuur. De lijst van 1.000 Belgisch-Nederlandse woorden en uitdrukkingen heeft weliswaar geen officiële status – het is in eerste instantie een neerslag van keuzes die de redactie van *De Standaard* in de loop der tijd maakte – maar ze deed het ideologische debat over taalnormen niettemin hevig opflakkeren. Van Hoof bijvoorbeeld brak naar aanleiding van de publicatie een lans voor meer hoffelijkheid en respect voor andere variëteiten dan de standaardtaal (*De Standaard* 02-02-2015); letterkundige Hans Vandevoorde deed haar pleidooi enkele dagen later af als een “Vietcong-offensief van de luierverse taalkundigen” en omschreef het streven naar een Vlaamsere standaardtaal als een uiting van “zelfgenoegzaamheid en (...) provincialisme” (*De Standaard* 06-02-2015).

De beschreven debatten zijn in essentie verschillend van aard – bij de ene discussie wordt het nut van standaardtaal in vraag gesteld, terwijl bij de andere de formele afbakening van de standaardtaal als insteek dient – maar toch keren dezelfde ideeën steeds terug. Daarbij speelt in belangrijke mate dat de gehanteerde begrippen, zoals ‘tussentaal’, ‘standaardtaal’ en ‘dialect’, vaak heel verschillend ingevuld worden door de verschillende partijen, waardoor er naast elkaar gepraat wordt en ook afgeweken wordt van de essentie van de discussie. Wanneer de vermelde taalprofessionals zich bijvoorbeeld tolerant opstellen tegenover een Vlaamsere inbreng in de standaardtaal, doelen ze daarmee niet noodzakelijk op het “armtierige tussentaaltje” waartegen Barnard in zijn reactie fulmineert (*De Standaard* 04-11-2014). Als Hendrickx meer accentvariatie wil toelaten op de VRT, betekent dat niet meteen dat hij – zoals Joos aangeeft (*De Standaard* 31-10-2011) – de standaardtaal *an sich* overboord gooit of pleit voor “meer dialect op de VRT” (Verbeke 2-11-2011). Tekenend voor de terminologische verwarring zijn ook de reacties op Blommaerts opiniestuk in *De*

Wereld Morgen (31-08-2012). Wanneer hij de door Van Hoof, Jaspers & Absilis verdedigde tussentaal beschrijft als “Nederlands met een accent”, wordt hij immers in de online reacties meteen terecht gewezen dat tussentaal “zich ook (vooral) door een aparte, eigen woordenschat” kenmerkt en ook op grammaticaal vlak van de standaardtaal afwijkt. Dergelijke reacties lijken gestoeld op een visie dat tussentaal één afgebakende, beschrijfbaar variëteit vormt.

De verwarring is op zich begrijpelijk. Het taalrepertorium in Vlaanderen is immers grotendeels diaglossisch van aard – dat wil zeggen dat we tussen dialect en standaardtaal een continuüm aan intermediaire taalvormen vinden (cfr. §1.2.2.) – en een dergelijk repertorium laat zich niet makkelijk in hokjes opdelen (cfr. Willemyns & Bisters 1989). Zelfs onder neerlandici bestaat geen duidelijke consensus over wat precies onder dialect, tussentaal en standaardtaal begrepen wordt. Er zijn wel beschrijvingen van het traditionele dialect (zie bijvoorbeeld SAND 2005, 2007, FAND 1998, 2000, 2005, MAND 2005, 2009, WVD 1979-..., WBD 1967-2005 en WLD 1983-2008) en standaardtaalbeschrijvingen (ANS 1997, Van Dale 2015), maar die bieden geen uitsluitsel over de vraag of en hoe dialect en standaardtaal afgescheiden kunnen worden van het intermediaire continuüm. Een extra complicerende factor is dat de verschillende componenten van het taalrepertorium continu aan verandering onderhevig zijn, door onder andere een toegenomen sociale en geografische mobiliteit, een hogere scholingsgraad, een informalisering van de maatschappij en een immer groeiende impact van massamedia (Taeldeman 2009). Die dynamiek maakt er de afbakingsproblematiek niet makkelijker op, vooral ook omdat niet alle taalkundigen het eens zijn over de aard van de veranderingen. Terwijl bijvoorbeeld doorgaans aangenomen wordt dat tussentaal niet op basis van noodzakelijke en voldoende voorwaarden te definiëren valt (cfr. De Caluwe 2006: 19) en dat het intermediaire taalgebruik varieert van regio tot regio, van situatie tot situatie en zelfs van persoon tot persoon (Willemyns 2005: 31), zijn er ook verschillende onderzoekers die ‘stabiele’ kenmerken onderscheiden in Vlaamse tussentaal (zie bijvoorbeeld Rys & Taeldeman 2007, Taeldeman 2008b, De Decker & Vandekerckhove 2012). Rys & Taeldeman (2007) en Taeldeman (2008b) menen dan ook dat er zich in Vlaanderen één gemeenschappelijke tussentaal aan het vormen is. Die conclusie is echter voor discussie vatbaar, aangezien studies van Plevoets (2008) en Geeraerts (2010) aantoonen dat het tussentaalgebruik in Vlaanderen gekenmerkt wordt door een hoge graad van heterogeniteit. De vraag of intermediaire varianten van verschillende linguïstische variabelen willekeurig gecombineerd worden dan wel of “stable patterns of co-variation develop between several different variants” blijft dan ook materie voor verder onderzoek (cfr. Hinskens & Van Oostendorp 2013: 65 in hun “wishes for the future”).

Dat over de structuur en de dynamiek van het Vlaamse taalrepertorium nog heel wat vragen en discussie bestaan, heeft niet alleen te maken met de complexiteit

van de problematiek, maar ook met het perspectief dat in het meeste taalkundige onderzoek in Vlaanderen wordt aangenomen. In de voorbije decennia is heel wat interessant onderzoek verricht naar de vorm en functie van dialect, standaardtaal en intermediair taalgebruik (zie bijvoorbeeld Vandekerckhove 2000, De Caluwe 2009, Zenner, Geeraerts & Speelman 2009, Delarue 2011, Geeraerts & Van de Velde 2013, Grondelaers & Speelman 2013, Van Hoof 2013, De Decker 2014, Ghyselen & Van Keymeulen 2014), maar daarbij wordt doorgaans gefocust op de functionele en sociale status van de individuele taalvariëteiten, en minder op de aard en de interne structuur van het taalrepertorium dat al die individuele taalvariëteiten omvat.⁵ De bestaande studies vormen weliswaar waardevolle puzzelstukken om inzicht te verwerven in de structuur en dynamiek van het gesproken Nederlands, maar door incompatibiliteit leiden die vaak niet verder dan tot een fragmentarisch totaalbeeld.

Een aantal studies vormen de uitzondering op de regel, en trachten wel het hele taalrepertorium in kaart te brengen. Al in 1982 reflecteert Willemyns bijvoorbeeld over de aard van het taalrepertorium in Vlaanderen en de begrensbaarheid van deelcomponenten zoals dialect of standaardtaal (zie ook Willemyns 1985, Willemyns & Bisters 1989). Zijn indeling in vijf variëteitengroepen – dialect, getranslitereerd dialect, regionale omgangstaal, Belgisch Beschaafd en Algemeen Nederlands – is echter vooral gebaseerd op eigen intuïties en niet op empirisch onderzoek, en blijft dan ook hypothetisch van aard. Een empirische studie vinden we wel bij Plevoets (2008), die in zijn proefschrift de these test “dat de diglossie van het Belgisch-Nederlands tot uiting komt in twee onderscheiden clusters Soapvlaams en Journaalvlaams” aan het Corpus Gesproken Nederlands (CGN). Op basis van een studie van 62 morfosyntactische variabelen in dat corpus komt hij tot het besluit dat het “Journaalnederlands en het Soapvlaams niet twee aparte clusters [vormen], maar (...) daarentegen een naadloze overgang [vertonen] van en naar elkaar” (Plevoets 2008: 175). De vraag rijst echter in welke mate de CGN-variantie representatief is voor de variatie in het spontaan gesproken Nederlands in Vlaanderen. De sprekers in het CGN-corpus kregen immers allen de opdracht om Standaardnederlands te spreken, niet om te spreken zoals ze dat spontaan zouden doen. In zijn recensie van Plevoets’ studie vraagt De Vogelaer (2008b) bovendien meer aandacht voor “de functionele differentiatie tussen Soapvlaams en Journaalnederlands”. Het CGN bevat wel verschillende types spreesituaties, maar daarbij werden telkens andere sprekers bestudeerd. Accommodatieonderzoek moet volgens De Vogelaer (2008b) dan ook uitwijzen “hoe het talige repertoire van individuele sprekers eruit ziet”. Dergelijk accommodatieonderzoek vinden we in Vlaanderen bij De Houwer (2003), Gabel (2010) en Van de Mierop, Zenner & Marzo (2016). Uit die studies

⁵ Cfr. Berruto (1989b: 552): “There are many works on the functional and social status of languages and language varieties, but relatively few of them deal specifically with the nature and the internal qualitative structure of repertoires”. Hoewel Berruto die observatie al in 1989 maakte, is ze in Vlaanderen ook nu, meer dan 25 jaar later, nog niet achterhaald.

leren we dat de regionale herkomst en de leeftijd van de gesprekspartner, evenals het conversatietype (sociaal-relatoneel of pedagogisch) in belangrijke mate het gekozen taalgebruik determineren. De studies zijn echter in bereik te beperkt om het taalrepertorium van individuele sprekers systematisch in kaart te kunnen brengen. Gabel (2010) onderzocht bijvoorbeeld maar drie taalvariabelen bij acht sprekers in een regionaal en een supraregionaal informeel gesprek; De Houwer (2003) en Van de Mieroop, Zenner & Marzo (2016) focusten enkel op taalaccommodatie in gesprekken tussen ouders en kinderen. De studies van Willemyns (1982), Plevoets (2008), De Houwer (2003), Gabel (2010) en Van de Mieroop, Zenner & Marzo (2016) bieden dus verschillende interessante impulsen voor het onderzoek naar de structuur en dynamiek van het spontaan gesproken Nederlands in Vlaanderen, maar illustreren tegelijkertijd de nood aan een geschikt corpus voor dergelijk onderzoek (cfr. Taeldeman 2013: 274). Immers, “zolang we niet over nauwkeurige analyses beschikken van de variëtaire competentie van verschillende types sprekers en hun taalgedrag in verschillende communicatieve contexten, is elke poging om het taalrepertorium van een linguïstische regio als een specifiek type te karakteriseren noodzakelijkerwijs voorbarig” (Schmidt 2011: 150, eigen vertaling ASG).

De structuur en dynamiek van taalrepertoria is ook elders in Europa een hot topic. De vermelde Vlaamse verschuivingen, zoals dialectverlies of een toename van het intermediaire taalgebruik, zijn immers niet uniek Vlaams, maar specifieke gevallen van algemeen Europese evoluties (cfr. Auer, Hinskens & Kerswill 2005, Kristiansen & Grondelaers 2013). De waargenomen evoluties doen dan ook buiten Vlaanderen de vraag rijzen of en hoe variëteiten zoals dialect en regiolect of standaard en substandaard⁶ van elkaar onderscheiden kunnen worden en hoe de structuur en dynamiek van taalrepertoria het best adequaat onderzocht en beschreven worden (zie bijvoorbeeld Schmidt 2011). Terwijl het beschikbare corpusmateriaal in Vlaanderen momenteel niet toelaat de structuur en dynamiek van het spontane gesproken Nederlands systematisch te bestuderen, zijn in het Duitse taalgebied al enkele innovatieve macrostudies verschenen. Het werk van Lenz (2003) in Wittlich kan bijvoorbeeld als pioniersstudie beschouwd worden: zij bestudeerde het taalgebruik van 50 inwoners uit het stadje Wittlich in verschillende situaties en kwam via een statistische analyse van 19 fonologische variabelen tot de conclusie dat het ‘Wittlichse’ taalrepertorium geen amorf dialect-standaardtaalcontinuüm vormt, maar veeleer bestaat uit drie duidelijk afgebakende variëteiten (standaardtaal, regiolect en dialect), met daarbinnen verschillende *Sprechlagen* (cfr. §1.2.3.). De studie van Lenz (2003) toonde op die manier duidelijke voordelen van een macroperspectiefaanpak. Haar onderzoek bleef om redenen van haalbaarheid beperkt tot één stad, en deed al snel de nood voelen aan een geografisch grootschaliger onderzoek (Schmidt 2011: 157-158).

⁶ Hierbij denken we onder andere aan de *Umgangssprache* of de *nicht-dialektaler Substandard* in Duitsland of Oostenrijk (Davies 1999, Lenz 2003) of het *Italiano regionale* in Italië (Berruto 1989a).

Tussen 2006 en 2008 werden in het Duitse taalgebied drie complementaire projecten gestart, die samen tot doel hebben een systematisch overzicht te bieden van de dialect-standaardtaalvariatie in Duitsland (Schmidt 2011: 158):

The “Deutsch heute” project (IDS Mannheim), following König (1989) aims to survey near-standard variation in the speech of informants of both sexes with the highest level of secondary education from all of the German-speaking countries (160 locations; cf. Brinckmann, Kleiner, Knöbl & Berend 2008); the “Sprachvariation in Norddeutschland (SiN)” project (Universities of Bielefeld, Frankfurt/Oder, Hamburg, Kiel, Münster, and Potsdam) sets out to examine the entire variative spectrum of female informants of various ages and differing dialect competence from 36 small North German towns (cf. Schröder & Elmentaler 2008); the goal of the “regionalsprache.de (REDE)” project (Marburg) is to capture the entire variative spectrum of male informants of different ages and social backgrounds from 150 locations across the German Federal Republic.

In 2012 verscheen in het kader van het REDE-project het proefschrift van Kehrein, die het verticale variatiespectrum, i.e. de variatie van dialect tot standaardtaal (cfr. §1.2.1.), in zeven meetpunten analyseerde. Recent nog, in januari 2016, ging in Oostenrijk het DiÖ-project (‘Deutsch in Österreich’) van start, een grootschalig project van de Universität Wien, Universität Graz, Universität Salzburg en de Österreichische Akademie der Wissenschaften, met als doel de taalvariatie, het taalcontact en de taalpercepties in Oostenrijk in kaart te brengen.⁷

Met onze sociolinguïstische studie willen we voor Nederlandstalig België de eerste stappen zetten in het macro-onderzoek naar de verticale structuur en de dynamiek van het spontaan gesproken taalgebruik. In eerste instantie wordt het gesproken Nederlands van 30 Vlamingen uit 3 Vlaamse steden systematisch in kaart gebracht, waarbij de reikwijdte van hun repertoria bestudeerd wordt en we nagaan hoe de individuele sprekers hun repertorium benutten in concrete spreesituaties. Hiertoe werd een nieuw corpus gebouwd, dat toelaat de variëtaire competentie en het taalgedrag van verschillende types sprekers in verscheidene communicatieve contexten nauwkeurig te analyseren. Door ook op supraregionale informele spreeksettings te focussen – een type setting dat in het huidige onderzoek naar taalvariatie doorgaans buiten beschouwing blijft – hopen we een beter inzicht te krijgen in de aard en functionaliteit van het intermediaire taalgebruik in Vlaanderen. Op basis van onze empirische studie pogen we in tweede instantie een aantal theoretische vragen te beantwoorden over het Vlaamse taalrepertorium. Een eerste theoretische vraag focust op de structuur van het Vlaamse taalrepertorium, i.e. het geheel aan taalvormen beschikbaar in de Vlaamse taalgemeenschap. Kunnen op de verticale as variëteiten zoals dialect, tussentaal en standaardtaal afgebakend worden in de heterogeniteit van

⁷ Zie www.dioe.at voor gedetailleerde informatie [geraadpleegd op 14-05-2016].

de dagelijkse spraak of zijn dergelijke variëteiten “mere analyst’s play” (Willemyns 1985)? Ten tweede tracht onze studie ook te achterhalen welke diachrone dynamiek het Vlaamse taalrepertorium typeert. Meer specifiek willen we, door sprekers uit verschillende leeftijdsgroepen te bestuderen, eventuele taalveranderingsprocessen op het spoor komen, en bestuderen hoe die zich tot elkaar verhouden. Een derde vraag is ten slotte van taalinterne aard. Als we stilistische of diachrone dynamiek observeren in Vlaanderen, welke taalvarianten zijn daarbij dan het meest gevoelig/resistent? Kunnen er eenduidige verklarende factoren onderscheiden worden? Om die vragen te beantwoorden, worden variabelenanalyses gecombineerd met kwalitatieve analyses van verzamelde metadata. Die combinatie van methodes laat toe om op een objectieve manier eventuele structuren te kwantificeren in de heterogeniteit van spontane spraak en die te verklaren aan de hand van factoren zoals situatie, leeftijd, attitude en sprekerintentie (cfr. §2.2.1.).

Deze verhandeling is gestructureerd in zes hoofdstukken. In dit eerste inleidende hoofdstuk schetsen we de theoretische achtergrond bij de net geïntroduceerde onderzoeksvragen, waarna hoofdstuk 2 een beschrijving biedt van de gehanteerde methodologie. In hoofdstukken 3, 4 en 5 worden de resultaten thematisch besproken. Hoofdstuk 3 focust op de structuur van de bestudeerde taalrepertoria, met per regio een bespreking van hoe de individuele repertoria van de sprekers eruit zien en de structuren die daarin ontwaard kunnen worden. In hoofdstuk 4 gaan we vervolgens na of er diachrone dynamiek in de bestudeerde structuren gedetecteerd kan worden. Hoofdstuk 5 biedt een bespreking van de onderzochte taalkenmerken en de manier waarop die zich tot elkaar verhouden. We stellen een variantentypologie op en gaan op zoek naar factoren die verschillen in veranderingsgevoeligheid kunnen verklaren. Hoofdstuk 6 bevat ten slotte een beschouwing van de resultaten.

1.2. STRUCTUUR VAN TAALREPERTORIA

In de vorige paragraaf werd gesteld dat het Vlaamse taalrepertorium *diaglossisch* van aard zou zijn, en zich bovendien moeilijk in *variëteiten* laat indelen. In wat volgt, staan we stil bij de gehanteerde terminologie, en schetsen we een status quaestionis van het bestaande onderzoek naar de structuur van (Vlaamse) taalrepertoria.

1.2.1. Het begrip taalrepertorium: individu versus gemeenschap

Met het begrip taalrepertorium wordt traditioneel verwezen naar de “totality of

linguistic resources (i.e. including both invariant forms and variables) available to members of particular communities” (Gumperz 1972: 20-21, cfr. ook Berruto 1989b, Auer 2005). Blommaert & Backus (2011) stellen zich de vraag wat in Gumperz’ definitie precies onder *gemeenschap* begrepen wordt; volgens hen moet in tijden van ‘superdiversiteit’ de presumptie van een stabiele gemeenschap achterwege gelaten worden, en verdient het aanbeveling op het individu te focussen. Zij herdefiniëren taalrepertoria dan ook als unieke “indexical biographies, (...) biographically assembled patchworks of functionally distributed communicative resources, constantly exhibiting variation and change” (Blommaert & Backus 2011: 23). Met die definitie leunen ze dicht aan bij Hymes’ concept van *communicative competence* (Hymes 1972b), de unieke structurele, functionele en sociale taalkennis van een taalgebruiker. De uniciteit van individuele taalrepertoria of individuele *competences* hoeft echter niet automatisch het failliet van het gemeenschapsrepertorium of het “Gesamtsprachsystem” (Schmidt & Herrgen 2011: 31) te betekenen; een belangrijk deel aan taalmiddelen, normen en waarden wordt immers gedeeld binnen ruimere sprekersgroepen. Dergelijke homogeniteit ontstaat volgens Schmidt en Herrgen (2011: 31) via gelijkgestemde *synchronisering*:

[In] jeder Interaktion [setze] ich mein sprachliches Wissen zu den Verstehensmöglichkeiten und Sprachverhaltenserwartungen meines Partners in Beziehung, was je nach Art der Rückkopplung zu einer Stabilisierung oder Modifizierung meiner Sprachproduktions- und Verstehenstrategien führt. Der Verständigungswille und das Streben nach Kommunikationserfolg sind natürlich nicht auf die isolierte Einzelinteraktion (z.B. Zufallsbekanntschaft) beschränkt. Das Kooperationsprinzip gilt für jede Interaktion. Wenn also Individuen über einen längeren Zeitsabschnitt an Situationen teilhaben, die für jeder der Beteiligten einen hohen Stellenwert haben (z.B. Grundschulklasse, Peergroup bei Jugendlichen, Arbeitsgruppe im Berufsleben), so führt dies zu einer folge von gleichgerichteten Synchronisierungsakten.

Sprekers(groepen) passen met andere woorden in hun dagelijkse communicatie onbewust steeds ‘optimaliseringsstrategieën’ toe om hun communicatieve doel te bereiken. Op die manier is hun individuele taalrepertorium of hun communicatieve competentie continu aan zowel stabilisering als verandering onderhevig. Wanneer sprekers(groepen) herhaaldelijk in vergelijkbare situaties terechtkomen die voor alle deelnemers een belangrijke sociale betekenis hebben, dan vindt na verloop van tijd gelijkgerichte synchronisering plaats, die als middelpuntzoekende kracht voor homogeniteit in het gemeenschapsrepertorium zorgt.⁸ Binnen het gemeenschapsrepertorium kunnen volgens Berruto (2010: 552) vier variatiedimensies

⁸ Eckert & McConnell-Ginet (1992) spreken hier van “communities of practice”, waarbij ze gemeenschappen niet zozeer zien als gedefinieerd door regio of populatie, maar veeleer als gedefinieerd door sociaal engagement.

onderscheiden worden die de “realm of linguistic heterogeneity” enigszins structureren: (1) een temporele, historische dimensie (diachrone variatie), (2) een ruimtelijke, geografische dimensie (diatopische variatie), (3) een sociale dimensie (diastratische variatie) en (4) een situationele dimensie (diafasische variatie). Traditioneel wordt die variatie aan de hand van een piramidale figuur (cfr. Auer 2005, zie ook §1.2.2.) of soms ook een kubus (Berruto 2010: 227) voorgesteld, waarbij de horizontale dimensie de geografische variatie weerspiegelt, en de verticale dimensie de situationele/diastratische variatie.⁹ Die dimensies verhouden zich volgens Berruto (2010: 227) dynamisch tot elkaar en bewegen langs een onafhankelijke tijdsas.

In onze studie verwijzen we met de term ‘persoonlijk taalrepertorium’ of ‘individueel taalrepertorium’ naar het geheel aan talige middelen dat een individu tot zijn beschikking heeft. We verkiezen die term boven het begrip *idiolect*, aangezien die laatste term (onterecht) de indruk kan geven dat een individu over maar één type taal beschikt. Door verschillende persoonlijke repertoria te bestuderen – vooral dan het spontaan gesproken Nederlands in dat repertorium¹⁰ – hopen we ook inzicht te krijgen in algemene tendensen die ons iets leren over structurele en functionele eigenschappen op gemeenschapsniveau. Daarbij hanteren we diverse termen, zoals ‘het Ieperse taalrepertorium’, ‘het Vlaamse taalrepertorium’ of ‘het taalrepertorium van hoogopgeleide vrouwen’. Een gemeenschap bestaat immers op verschillende niveaus: een hoogopgeleide Ieperse vrouw bijvoorbeeld behoort zowel tot de gemeenschap van Ieperlingen, als tot die van West-Vlamingen, van Vlamingen, van vrouwen en van hoogopgeleiden.

1.2.2. Types taalrepertoria

Hierboven stelden we al dat binnen een sprekersgroep een belangrijk deel aan taalmiddelen, normen en waarden gedeeld wordt, waardoor het interessant is op gemeenschapsrepertoria te focussen. Op een nog hoger niveau is het interessant verschillende gemeenschapsrepertoria met elkaar te vergelijken, en na te gaan in welke mate die op elkaar lijken dan wel van elkaar verschillen. Een dergelijke vergelijking kan immers inzicht bieden in algemene principes die taalverandering en taalvariatie sturen. Leerrijk is in dat verband Auers typologie van dialect-

⁹ De sociale en situationele variatiedimensies zijn nauw met elkaar verweven: “if a feature is found to be more common in the lower classes than in the upper classes, it will also be more common in the less formal than the most formal styles” (Romaine 1980: 228). Labov (1972: 240) merkt in dat verband op dat het moeilijk is om op basis van geïsoleerde variabelen een “casual salesman” te onderscheiden van een “careful pipefitter”; de meeste variabelen spelen immers zowel in de diastratische als in de diafasische variatiedimensie een rol. Bell (1984: 151) gaat in deze redenering nog een stap verder met zijn “Style Axiom” en stelt dat de diafasische en diastratische dimensies niet zomaar gecorreleerd zijn, maar dat de diafasische dimensie zelfs van de diastratische afgeleid zou zijn.

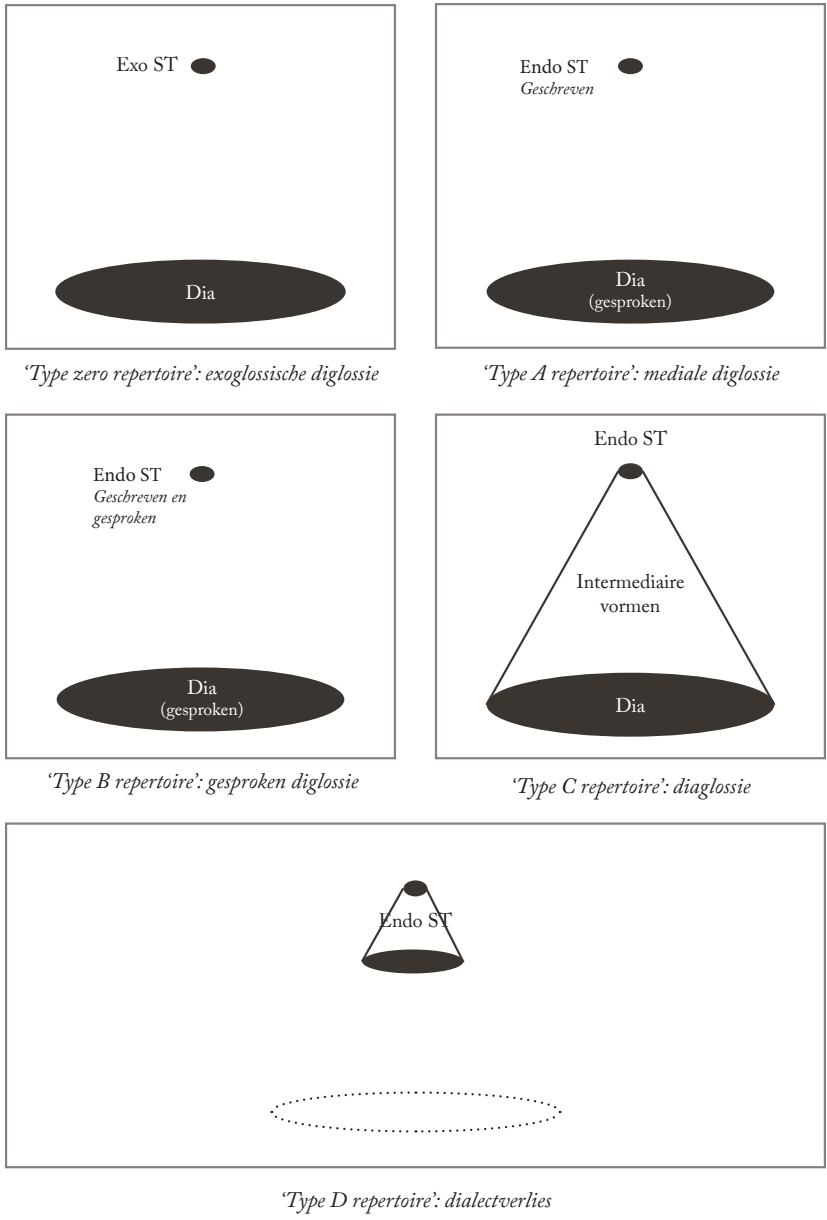
¹⁰ De competentie in bijvoorbeeld een of meerdere vreemde talen of de schrijftaalcompetentie wordt om redenen van haalbaarheid buiten beschouwing gelaten.

standaardtaalrepertoria (2005, 2011), die in Europese context ondertussen een standaardreferentie is geworden.¹¹ Auer (2005, 2011) onderscheidt vijf macrotypes dialect-standaardtaalconstellaties in Europa (cfr. Figuur 1): (1) *exoglossische diglossieën* (taalrepertoria met enkel dialecten als omgangstaal en een uitheemse of ‘exoglossische’ standaardtaal als *high variety*), (2) *mediale diglossieën met een endoglossische standaard* (taalrepertoria met twee duidelijk afgebakende variëteiten waarbij de endogene standaardtaal vooral gebruikt wordt als schrijftaal terwijl de dialecten vooral als spreektaal fungeren), (3) *gesproken diglossieën* (taalrepertoria met dialecten als informele spreektaal, overkoepelende standaardtaal als schrijftaal en formele spreektaal), (4) *diaglossieën* (taalrepertoria waarin zich tussen dialect en standaardtaal een continuüm aan intermediaire vormen bevindt) en (5) *dialectverlies* (taalrepertoria zonder dialectpool). Een absolute meerwaarde aan Auers typologie is dat hij de verschillende repertoiretypes in diachroon verband situeert; diaglossieën – volgens Auer (2005, 2011) het frequentst voorkomende repertoriumtype in Europa – zouden bijvoorbeeld uit diglossieën evolueren en vervolgens ‘aangetast’ worden door dialectverlies. De diachrone dimensie die gemeenschapsrepertoria typeert (cfr. §1.4.), wordt zo duidelijk in rekening gebracht. Om die reden vormt het theoretische kader van Auer (2005) een belangrijk vertrekpunt voor ons onderzoek, ook al vormt de typologie onmiskenbaar een vereenvoudiging van de realiteit.¹²

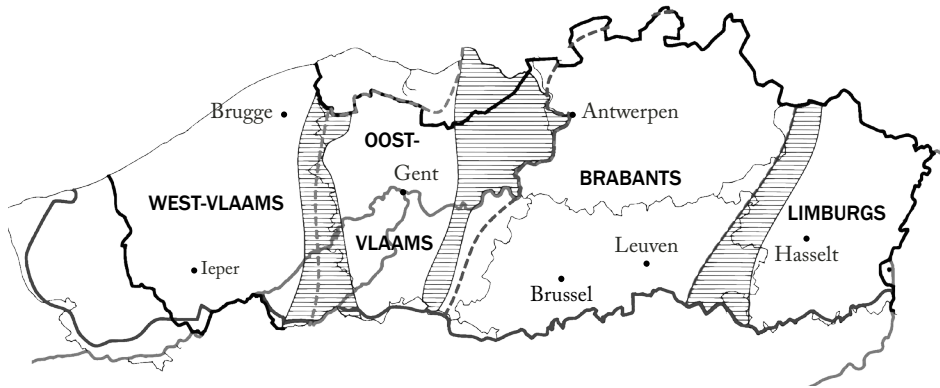
Het Vlaamse taalrepertorium wordt in de literatuur doorgaans als diaglossisch getypeerd (zie bijvoorbeeld Auer 2005, Rys & Taeldeman 2007, Swanenberg & Van Hout 2013). Tussen dialect en standaardtaal zou immers een continuüm aan intermediair taalgebruik – in Vlaanderen beter bekend als *tussentaal* (Taeldeman 1992a), *Soapvlaams* (Geeraerts 1999), *Verkavelingsvlaams* (Van Istendael 1989) of *Schoon Vlaams* (Goossens 2000) – te vinden zijn. De repertoriumstructuur is echter in belangrijke mate regionaal gedetermineerd: terwijl de repertoria in het Limburgse, Brabantse en Oost-Vlaamse dialectgebied (cfr. Figuur 2) van een diaglossie naar een situatie van dialectverlies lijken te evolueren (Vandekerckhove 2009, Ghyselen & Van Keymeulen 2014), zou het West-Vlaamse taalrepertorium hoofdzakelijk diglossisch van aard zijn, met sprekers die duidelijk afwisselen tussen dialect en een vorm van standaardtaal (Willemyns & Vandebussche 2008, De Caluwe 2009). De uitzonderlijke vitaliteit van het dialect zou in de West-Vlaamse periferie de ontwikkeling tot een diaglossisch repertorium afgeremd hebben (cfr. Ghyselen & De Vogelaer 2013, zie ook §1.4.4.1.). Recent, echter, observeerde Gabel (2010) dat West-Vlaamse adolescenten over meer dan twee codes beschikken; haar studie toonde immers dat adolescenten op intermediair taalgebruik overschakelen in suprarregionale informele situaties. Het West-Vlaamse taalrepertorium lijkt dus van een diglossie naar een diaglossie te evolueren.

¹¹ Auers indeling vormde in de voorbije jaren bijvoorbeeld het vertrekpunt voor verscheidene taalkundigen om bestudeerde taalrepertoria te karakteriseren (zie bijvoorbeeld Rys & Taeldeman 2007, Goossens & Kürschner 2009, Hernández-Campoy & Villena-Ponsoda 2009).

¹² Met etnolecten of meertaligheid wordt bijvoorbeeld geen rekening gehouden.

Figuur 1: Dialect/standaardtaalconstellaties (Auer 2005, 2011)

Figuur 2: Dialectgebieden in Vlaanderen (gebaseerd op Taeldeman 2009: 35)

Theoretisch is interessant dat Willemyns & Vandenbussche (2008) in hun typering van het West-Vlaamse taalrepertorium als diglossisch sprekerintentie als primair criterium hanteren: hoewel de auteurs erkennen dat er in West-Vlaanderen intermediair taalgebruik gehoord kan worden, stellen ze desalniettemin dat het repertorium in de westelijke periferie diglossisch van aard is, aangezien sprekers de *intentie* zouden hebben ofwel dialect ofwel standaardtaal te spreken en het taalrepertorium ook als binair zouden percipiëren. Dit onderscheid tussen productie- en perceptiegeoriënteerde benaderingen hangt nauw samen met een onderscheid tussen studies op het niveau van het individu en die op het niveau van de gemeenschap; terwijl individuele sprekers diglossische repertoria kunnen hebben met een duidelijke structurele afstand tussen dialect en een vorm van geïntendeerde standaardtaal, kan een combinatie van al die individuele repertoria een diaglossisch totaalbeeld opleveren. In onze studie focussen we in eerste instantie op de productie van individuele sprekers. Als sprekers switchen tussen twee structureel en functioneel afzonderlijke systemen, dan zien we hun repertoria als diglossisch; als ze over meer dan twee codes beschikken en meer subtiele verschuivingen in hun repertorium maken (*style-shifts*, cfr. §1.3.), dan typeren we hun taalrepertorium als diaglossisch. Op gemeenschapsniveau kunnen we het taalrepertorium dan als diglossisch labelen als de meeste gemeenschapsleden over diglossische individuele repertoria beschikken, en spreken we van een diaglossisch gemeenschapsrepertorium als diaglossische individuele repertoria overheersen.

1.2.3. Het concept variëteit

Volgens Auer (2005: 22) wordt de ruimte tussen dialect en standaardtaal in diaglossische repertoria doorgaans gekenmerkt door “non-discrete structures”. Het

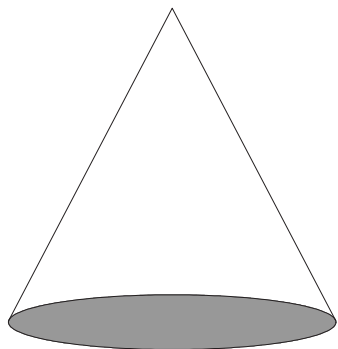
zou met andere woorden moeilijk zijn variëteiten¹³ af te bakenen in de diaglossische ruimte. De geponeerde standaardtaal-dialectcontinua (cfr. model *a* in Figuur 3) contrasteren echter sterk met “speakers’ very clear ideas about a structured variety spectrum” (Lenz 2010a: 302). Zoals uit §1.1. duidelijk bleek, denken en spreken taalgebruikers in termen van afgebakende variëteiten (cfr. model *b* in Figuur 3). We kunnen ons dan ook afvragen of een continuümmodel niet al te veel een makkelijkheidsoplossing is (cfr. Lenz 2010a: 302).

De vraag of een diaglossisch taalrepertorium als een variantencontinuüm gezien moet worden, dan wel in duidelijke begrensbare variëteiten opgedeeld kan worden, is regio-afhankelijk (Lenz 2003: 33) en onlosmakelijk verbonden met de gekozen invulling van het begrip variëteit. Dat begrip zit in de variatielinguïstiek als belangrijk theoretisch concept verankerd, maar kent verschillende invullingen. Volgens de ondertussen klassieke theorie van de Saussure (1857-1913)¹⁴ zijn variëteiten homogene, duidelijk afgebakende *langues*, i.e. systemen van taalvormen die als aparte entiteiten beschreven kunnen worden. Zijn invulling van het variëteitenbegrip vinden we tot op vandaag in het taalkundige onderzoek weerspiegeld – bijvoorbeeld in beschrijvingen van het ‘dialect van plaats x’ en in prescriptieve standaardtaalwerken – maar is niet vrij gebleven van kritiek. Vooral in *usage-based* benaderingen van taal is de vraag gerezen hoe er in de heterogeniteit van de dagelijkse spraak homogene systemen onderscheiden kunnen worden zonder in “mere analyst’s play” (Willemyns 1985) te vervallen. Is het idee van een homogeen subsysteem immers niet denkbeeldig? Kunnen er strikte grenzen getrokken worden tussen bijvoorbeeld twee dialecten of tussen dialect en tussentaal? Die vraagstukken zijn op zich oud – ouder dan de Saussures theorie – maar met de toegenomen Europese onderzoeksinteresse voor intermediaire taalvormen brandend actueel. Een vrij radicaal standpunt neemt Paris al in 1888 in wanneer hij zich distantieert van het variëteitenidee (cfr. Geeraerts 2010):

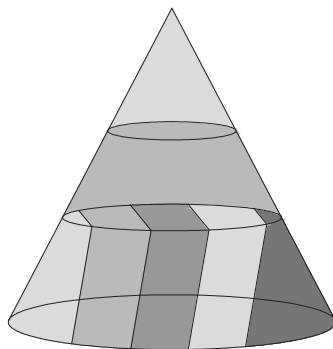
Il n’y a réellement pas de dialectes; il n’y a que des traits linguistiques qui entrent respectivement dans des combinaisons diverses, de telle sorte que le parler d’un endroit contiendra un certain nombre de traits qui lui seront communs, par exemple, avec le parler de chacun des quatre endroits les plus voisins, et un nombre de traits qui différeront du parler de chacun d’eux. (Paris 1888: 163).

¹³ Nauw verwant met de term variëteit zijn de begrippen stijl, register en dialect, die we als specifieke types variëteiten kunnen beschouwen. Een dialect is dan – in Europees continentale betekenis althans – een diatopisch gedetermineerde variëteit; registers en stijlen diafasisch/diastratisch gedetermineerde variëteiten (Berruto 2010: 234-235). Het onderscheid tussen register en stijl is echter niet makkelijk te maken. Sommigen reserveren de term stijl bijvoorbeeld voor variëteiten die gedetermineerd worden door de formaliteit van de situatie (cfr. Labov 1972: 208) en de term register voor variëteiten bepaald door het gespreksonderwerp en de activiteit die tijdens de interactie wordt uitgevoerd (cfr. Downes 2001). Vaak wordt het begrip register echter ook, om overlapping met de literaire term stijl te vermijden (Berruto 2010: 234-235), gebruikt om naar alle diafasische/diastratische variatie te verwijzen (cfr. Agha 2004). Om verwarring te vermijden, worden in dit onderzoek de termen stijl en register vermeden, en hanteren we steeds de overkoepelende term variëteit.

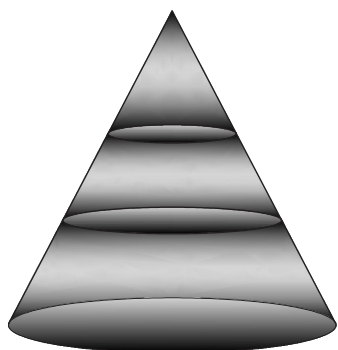
¹⁴ Geraadpleegd via de kritische editie van Rudolf Engler (zie de Saussure 1974 in referentielijst).

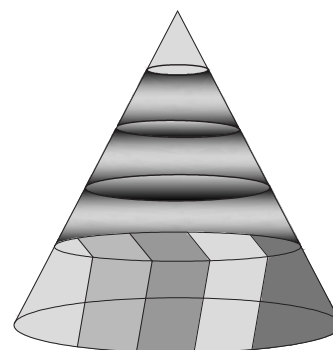
(a) *Continuümmodel*

(b) *Variëteitenmodel*

(c) *Prototypemodel*

(d) *Gecombineerd model*

Figuur 3: Structuurmodellen diaglossie

Niet iedereen gaat echter akkoord met de visie dat variëteiten puur theoretische constructen zijn. In andere kritische beschouwingen op Saussures *langue*-idee wordt het variëteitenbegrip niet meteen overboord gegooid, maar veeleer ruimer ingevuld, met idiolectische en diachrone heterogeniteit als a-priorikenmerken. Weinreich, Labov & Herzog (1968: 151) benadrukken bijvoorbeeld dat structuur en homogeniteit niet met elkaar geïdentificeerd mogen worden. In de concrete toepassing van dat nieuwe variëteitenbegrip kunnen twee types benaderingen onderscheiden worden. Een eerste type, de productiegerichte benaderingen, definieert variëteiten hoofdzakelijk op basis van linguïstische criteria, zoals linguïstische cohesie, intersprekervariatie en pragmatische factoren (cfr. Kristiansen 2008, Berruto 2010, Geeraerts 2010). Berruto (2010) bijvoorbeeld ziet een variëteit als een set varianten die onderling sterk correleren in hun socio-situatieve gedrag. Belangrijk in die visie is dat de vermelde correlatie (of *covariantie*) niet noodzakelijk strikte *co-occurrence* impliceert (Weinreich, Labov & Herzog 1968: 169); één enkele variant kan immers in verschillende variëteiten voorkomen (Berruto 2010: 236). Het probleem van de begrenzing van variëteiten wordt in deze benaderingen uit de weg gegaan door van een cognitief geïnspireerde ‘prototypestructuur’ (Jørgensen 2008, Kristiansen 2008, Geeraerts 2010, Pickl 2013), van ‘clustering tendencies’ (Downes 1984: 28), of ‘concentration areas’ (Berruto 1989b) uit te gaan: een variëteit wordt niet gezien als een afgebakend systeem, maar wel als een concentratiegebied dat zonder abrupte overgangen overloopt in andere concentratiegebieden (cfr. model *c* in Figuur 3). Sommige taaluitingen zijn daarbij ‘meer typisch’ of ‘betere voorbeelden’ van een specifieke variëteit dan andere (Kristiansen 2008).

In een tweede type benaderingen, die we perceptueel-linguïstisch zouden kunnen noemen, wordt het probleem van systeemgrenzen op een andere manier opgelost. Ook Schmidt (2005b) en Lenz (2010a) zien variëteiten als heterogene bundels taalkenmerken gekenmerkt door linguïstische cohesie en goed afgebakende pragmatische functies, maar zij menen dat het wél mogelijk is die bundels taalkenmerken met grenzen af te bakenen. Meer concreet moeten volgens hen de percepties¹⁵ en de cognitie van sprekers in rekening gebracht worden bij de begrenzing van variëteiten (cfr. ook Auer & Hinskens 1996: 6, Agha 2004). Wanneer sprekers een bundel taalkenmerken (1) als een afgebakende variëteit ervaren (cfr. Auer 1986 over ‘emic category status’) en (2) wanneer in de talige competentie van die

¹⁵ In dit onderzoek maken we een duidelijk onderscheid tussen ‘attitudes’ en percepties, hoewel die twee termen heel vaak samen voorkomen en het verschil tussen beide niet altijd even duidelijk is. Wij geven hier aan het begrip ‘perceptie’ dezelfde invulling als Preston (1989), die meent dat het begrip twee betekenissen heeft. Enerzijds definieert hij ‘perceptie’ simpelweg als ‘waarneming’, het proces van het ontvangen en verwerken van zintuigelijke informatie. Wanneer we uitgaan van dat concept van perceptie, dan zijn attitudes in feite evaluaties van percepties. Daarnaast kunnen we volgens Preston (1989: 2) perceptie ook op een andere manier concipiëren, namelijk op een meer macrolinguïstisch niveau. Op dat niveau moeten we perceptie zien als de mate waarin een taalkundige leek andere variëteiten herkent en begrijpt en waar die leek de grenzen tussen zijn eigen taalvariëteit en andere variëteiten situeert.

sprekers ook cognitieve grenzen merkbaar zijn, dan kan volgens hen van een variëteit gewaagd worden. Daarbij moet er voldoende homogeniteit zijn in de percepties van de sprekers; de “sociological fractionation” (Agha 2004: 27) mag met andere woorden niet exuberant zijn. De vermelde cognitieve grenzen uitend zich volgens Lenz (2004) in hypervormen, vermijdingsstrategieën en sancties. Hypervormen bijvoorbeeld, i.e. benaderingen van dialect en standaardtaal die respectievelijk van de dialectnorm (hyperdialectismen) en de standaardtaalnorm (hypercorrecties) afwijken, zouden tonen hoe sprekers die niet in dialect of standaardtaal opgevoed zijn, falen om de systeemgrens van respectievelijk het dialect of de standaardtaal te overschrijden (Lenz 2004). Als een bundel taalkenmerken gekenmerkt wordt door linguïstische cohesie, maar niet door perceptuele en cognitieve grenzen, dan is er volgens hen geen sprake van een variëteit, maar veeleer van een *Sprechlage* binnen een ruimere variëteit. Die *Sprechlagen* zijn op zich goed vergelijkbaar met de boven besproken prototypes, maar met dat verschil (1) dat een *Sprechlage* niet als apart systeem ervaren wordt door de talige leek, terwijl dat bij prototypes wel het geval kan zijn en (2) dat *Sprechlagen* bij Schmidt (2005b) en Lenz (2010a) als subniveaus binnen een variëteit gezien worden (cfr. model *d* in Figuur 3), terwijl prototypes in de cognitieve theorie zelfstandige eenheden vormen.

De perceptueel-cognitieve benadering van Schmidt (2005b) en Lenz (2010a) is theoretisch aantrekkelijk, aangezien de combinatie van *E-language* criteria, zoals linguïstische cohesie, met *I-language* criteria¹⁶, zoals emische categoriestatus, het mogelijk maakt variëteiten gedetailleerd te beschrijven zonder in het puur abstract-theoretische te blijven steken. In de praktijk blijken sommige aspecten van Lenz’ definitie echter moeilijk werkbaar, vooral het idee dat hypervormen als indices van systeemgrenzen kunnen dienen. Hoewel hypervormen linguïstisch uiterst interessant zijn, is het volgens ons niet aangewezen ze als criterium voor structuurgrenzen te hanteren. Eerst en vooral zorgt de schaarsheid van hypervormen¹⁷ ervoor dat het doorgaans moeilijk is op basis van die enkele vormen systeemgrenzen overtuigend bloot te leggen. Ten tweede hoeft een gebrek aan hypervormen ook niet automatisch een gebrek aan systeemgrenzen te impliceren. Hypervormen komen immers tot stand wanneer sprekers met onvoldoende beheersing van een specifieke doelvariëteit die doelvariëteit toch trachten te realiseren. Wanneer in de onderzoekspopulatie echter alle sprekers competent zijn in de beoogde doelvariëteiten, worden er geen

¹⁶ De termen “I-language” en “E-language” werden door Chomsky (1986) geïntroduceerd om een onderscheid te maken tussen *internal(ised) language*, i.e. taal als een mentaal object, en *external(ised) language*, het observeerbare taalgedrag. In de linguïstiek na Chomsky lijken cognitief realistische *I-language* benaderingen de voorkeur te genieten boven benaderingen van taal als pure *E-language*, maar in de dialectologie gelden *I-language* perspectieven op taal nog als vrij innovatief (De Vogelaer & Klom 2013).

¹⁷ Cfr. Rys (2007), die vaststelde dat kinderen die het dialect ‘secundair’ verwerven bij een woordlijsttoefening maar in 8% van de 13.824 bestudeerde tokens hyperdialectismen realiseren. Dat is op zich een aanzienlijk percentage, maar verwacht kan worden dat het percentage bij dialectsprekers en in spontanere spreeksettings veel lager ligt.

hypervormen gerealiseerd, en dat hoeft niet noodzakelijk op een afwezigheid van systeemgrenzen te wijzen. Tot slot schuilt er in het criterium van de hypervormen ook een zekere circulariteit. Om hypervormen te bestuderen/eliciteren, worden contexten gecreëerd waarin sprekers een bepaalde doelvariëteit trachten te realiseren. Daarvoor wordt traditioneel met testsettings gewerkt (bijvoorbeeld een standaardtaaltest of een dialecttest), waarbij sprekers ‘verplicht’ worden een bepaalde doelvariëteit te realiseren. Voor zowel de opzet van de test als de interpretatie van de geëliciteerde data moet echter in de perceptie van zowel de taalgebruiker als de taalkundige onderzoeker een duidelijk afgebakend concept bestaan van de doelvariëteit. Immers, een informant kan pas opgedragen worden een bepaalde taalvorm (zoals ‘het lokale dialect’) te realiseren als die taalvorm ook bestaat in de perceptie van die taalgebruiker; een gerealiseerde taalvariant kan door de taalkundige pas als hypervorm of ‘niet-normatieve benadering’ bestempeld worden wanneer die taalkundige ook een zeker normsysteem voor ogen heeft. Net daar schuilt de moeilijkheid: om aan te tonen dat er een systeemgrens bestaat, wordt bestudeerd of sprekers hypervormen realiseren, maar taalvarianten kunnen pas als hypervorm bestempeld worden, als we er op voorhand al van uitgaan dat er een systeem is dat ‘overtreden’ kan worden. Om die reden worden hypervormen in deze studie niet als criterium gehanteerd om variëteiten te onderscheiden.

In dit onderzoek wordt het begrip variëteit net als bij Schmidt (2005b) en Lenz (2010a) gedefinieerd op basis van linguïstische en perceptueel-cognitieve criteria, aangezien we met die combinatie tot een variëteitenconcept kunnen komen dat psycholinguïstisch/cognitief reëel is (cfr. Geeraerts, Kristiansen & Peirsman 2010). Een variëteit zien we als een bundel taalkenmerken gekenmerkt door:

1. linguïstische cohesie (cfr. onder andere Schmidt 2005b, Berruto 2010, Geeraerts 2010);
2. een of meer ‘idiovariëtaire elementen’, i.e. talige elementen die enkel die bundel taalkenmerken typeren (cfr. Schmidt 2005b, Berruto 2010);
3. duidelijk afgebakende pragmatische functies (Berruto 2010, Lenz 2010a) en
4. emische categoriestatus (Schmidt 2005b).

Het tweede criterium is optioneel: idiovariëtaire elementen wijzen vaak op variëteitenstructuur (cfr. Schmidt 2005b, Berruto 2010), maar de afwezigheid ervan impliceert niet noodzakelijk dat het taalgebruik in kwestie geen variëteit vormt. Op basis van het vierde criterium worden variëteiten onderscheiden van *Sprechlagen* of *prototypes*: beide zijn bundels taalkenmerken met linguïstische cohesie en pragmatische functies, maar terwijl variëteiten door de taalgebruiker als aparte, afgebakende systemen gepercipieerd worden, is dat bij prototypes niet het geval.

1.2.4. Variëteitenstructuur in Vlaanderen

Wanneer over de macrostructuur van Vlaamse taalrepertoria gereflecteerd wordt, wordt doorgaans het continuümkarakter ervan benadrukt. Willemyns (1982: 80) bijvoorbeeld beklemtoont in navolging van Ammon (1977: 80) dat de transitie van dialect naar standaardtaal gradueel is en dat variëteiten strikt genomen niet geïsoleerd kunnen worden. Hetzelfde idee vinden we ook in De Caluwes (2009) vergelijking van het taalrepertorium in Vlaanderen met een mengtafel.¹⁸ Taalgebruikers zouden voor elke linguïstische variabele een schuifknop ter beschikking hebben, die ze naargelang van de situatie variëren van meer omgangstalig naar meer standaardtalig. Van omliggende variëteiten zoals tussentaal en standaardtaal is volgens hem geen sprake, vooral omdat hij het weinig waarschijnlijk acht dat niet-taalkundig geschoolde Vlamingen tussentaal als een aparte variëteit (h)erkennen. In zijn analyse van de Vlaamse taalsituatie blijkt de Caluwe (2009) de perceptie van de taalgebruiker dus een belangrijke rol toe te kennen (cfr. onze invulling van het variëteitenconcept). Plevoets (2008) daarentegen – een van de weinige empirische macrostudies naar de structuur van het gesproken Nederlands in Vlaanderen (cfr. §1.1.) – focust hoofdzakelijk op productie. Ook hij stelde bij zijn analyse van het Corpus Gesproken Nederlands vast dat standaardtaal en tussentaal geen aparte clusters taalkenmerken vormen, maar veeleer “een naadloze overgang [vertonen] van en naar elkaar” (2008: 175). Het ‘Soapvlaams’ is volgens hem “een (spontane) spreekstijl die binnen de variatiegrenzen van een algemeen Belgisch-Nederlandse omgangstaal valt” (Plevoets 2008: 81). Op basis van dezelfde data bespreekt Geeraerts (2010) echter het idee dat variëteiten – die hij *lects* noemt – prototypestructuur hebben: in het Corpus Gesproken Nederlands kon hij geen homogene systemen ontwaren, maar wel constellaties van linguïstische fenomenen die meer of minder typisch zijn voor de variëteit in kwestie. Taeldeman (2008b) biedt een vergelijkbare beschrijving van tussentaal, al gebruikt hij de term prototype niet. Op basis van een analyse van verschillende kleinschalige (niet-dialectische) corpora komt hij tot de stelling “dat er in Vlaanderen een tussentalige variëteit bestaat of zich in alle geval aan het vormen is”, waarbij hij meteen ook beklemtoont dat die variëteit geen “afgesloten, monolithisch geheel” vormt:

*Sommige tussentaalkenmerken dringen verder door op standaardtalig terrein dan andere en sommige TT-ingrediënten worden door sommige Vlamingen nog als dialectischer aanvoeld dan andere. Kleine verschuivingen op de as formele-informele taalgebruikssituatie kunnen in een iets standaardtaliger of iets dialectischer repertorium resulteren. Precies die waarneming komt duidelijk tot uiting in het proefschrift van Plevoets (2008). Vandaar z'n conclusie dat *Journalnederlands*' (=ST) en *Soapvlaams*' geen aparte clusters vormen en*

¹⁸ Hierbij wordt West-Vlaanderen wel expliciet genoemd als uitzondering; daar vormen dialect en standaardtaal volgens De Caluwe (2009: 20) twee duidelijk afgescheiden variëteiten.

(naargelang van de situatie) vrijwel naadloos in elkaar overgaan (dus veeleer diagglossie dan diglossie). Die feitelijke bevinding hoeft echter niet noodzakelijk te conflicteren met onze visie dat er zich in Vlaanderen een weliswaar open tussentalige variëteit aan het aftekenen is met steeds weer terugkerende dialectogene kenmerken. Dat laatste zorgt ervoor dat tussentaal in haar essentie herkenbaar én beschrijfbaar is. (Taeldeman 2008b: 45–46)

In die beschrijving resonanceert het cognitieve prototypeconcept duidelijk.

Taeldeman (2008b) en Geeraerts (2010) vormen met hun prototypeconcept uitzonderingen op de gangbare praktijk in de Vlaamse sociolinguïstiek om het taalrepertorium als moeilijk indeelbaar continuüm te typeren. Opvallend is dat de meeste taalkundigen, ook zij die expliciet het continuümkarakter van het Vlaamse taalrepertorium benadrukken, toch doorgaans in termen van afgebakende variëteiten spreken (zie bijvoorbeeld Willemyns 1982).¹⁹ Immers: “[e]ven if the definition of varieties raises doubts on many issues (...), the notion of variety brings about so many advantages in terms of generalization and abstraction when one deals with variation phenomena, that this notion seems difficult to replace or eliminate” (Berruto 2010: 230). Gewoonlijk worden in de beschrijving van de Vlaamse taalsituatie drie componenten onderscheiden: dialect, tussentaal en standaardtaal (zie bijvoorbeeld Devos 2001, Geeraerts 2001). In wat volgt, staan we stil bij de manier waarop die begrippen doorgaans ingevuld worden.

Onder standaardtaal wordt in Vlaamse context doorgaans de Belgisch Nederlandse standaardtaal begrepen, die grotendeels overeenstemt met de Nederlands Nederlandse standaardtaal (zeker in zijn geschreven vorm, cfr. Grondelaers & Van Hout 2011a), maar er toch ook duidelijke verschillen mee vertoont op morfologisch, lexicaal-semantic, syntactisch en vooral fonetisch vlak (zie hierover Grondelaers, Van Aken, Speelman & Geeraerts 2001, Vandekerckhove 2005, Van de Velde, et al. 2010). Het is de taal die gecodificeerd is in onder andere de Algemeen Nederlandse Spraakkunst (Haeseryn et al. 1997), Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse taal (Dikke Van Dale 2015), de Woordenlijst der Nederlandse Taal (‘het Groene Boekje’) en Blancquaerts *Practische Uitspraakleer* (1934).²⁰ In zijn gesproken vorm staat de Belgisch Nederlandse standaardtaal ook wel bekend als ‘VRT-Nederlands’ (Geeraerts 1998) of ‘Journaalnederlands’ (cfr. Plevoets 2008), aangezien het taalgebruik van nieuwslezers en presentatoren op de openbare omroep (VRT, Vlaamse Radio- en Televisieomroeporganisatie) als voorbeeld wordt beschouwd. Dat taalgebruik is dan

¹⁹ Dat er in termen van variëteiten gesproken wordt, is op zich niet problematisch; wel dient onzes inziens meer gereflecteerd te worden over de mate waarin de onderscheiden categorieën aan de talige werkelijkheid beantwoorden.

²⁰ De spelling is het enige aspect van het Standaardnederlands dat officieel geregeld is (in het Groene Boekje). De andere genoemde codificerende werken hebben geen officiële normgevende autoriteit – de Algemeen Nederlandse Spraakkunst en de Van Dale zijn zelfs in eerste instantie descriptief bedoeld – maar worden toch doorgaans als normatief ervaren.

ook aan strenge kwaliteitseisen onderhevig. Alle potentiële presentatoren moeten bijvoorbeeld eerst slagen voor een strenge uitspraaktest voor ze bij de openbare omroep kunnen solliciteren (Vandenbussche 2010). Regionalismen in de uitspraak worden niet getolereerd. Het taalgebruik van wie uiteindelijk tewerk gesteld wordt als presentator, wordt bovendien gemonitord door een daartoe aangestelde taaladviseur. Op die manier wordt een rigoureuze norm in stand gehouden, die een stuk uniformer is dan bijvoorbeeld de gesproken standaardtaalnorm in Nederland (Grondelaers & Van Hout 2011a: 218). Het VRT-Nederlands lijkt dan ook te voldoen aan de drie kenmerken die Auer (2011: 486) typerend acht voor standaardtalen: (1) het is een gemeenschappelijke taal die weinig tot geen regionale variatie vertoont binnen de taalgemeenschap, (2) het is een variëteit met *overt prestige* die gebruikt wordt als schrijftaal en in formele gespreksituaties en (3) het is een gecodificeerde taalvariëteit, waarbij ‘juist’ en ‘fout’ een belangrijke rol spelen.

De vrij uitgebreide codificatie van de (Belgisch) Nederlandse standaardtaal kan de indruk wekken dat het om een eenvoudig af te bakenen variëteit gaat, gekenmerkt door linguïstische cohesie, duidelijke pragmatische functies en een uitgesproken emische categoriestatus. Dat is echter niet helemaal het geval. Hierboven merkten we immers al op dat op productieniveau moeilijk een strikte grens getrokken kan worden tussen standaardtaal en tussentaal (cfr. Plevoets 2008). Binnen Vlaanderen bestaat bovendien nog discussie over de afbakening van de norm (cfr. de besproken maatschappelijke debatten in §1.1.). Het vertrekpunt van de discussie is vaak dat het VRT-Nederlands een hoofdzakelijk virtuele variëteit is, die wel verwacht of zelfs geëist wordt door de autoriteiten²¹, maar in het dagelijkse leven zelden gesproken wordt (cfr. De Caluwe 2009: 19, Grondelaers & Van Hout 2011a). Daarom is de vraag gerezen of er niet meer variatie toegelaten moet worden in de standaardtaal:

De verankering van de tussentaal in het Vlaamse taallandschap maakt het (...) niet meer zo eenduidig te bepalen welk taalgebruik nu precies in Vlaanderen de standaard uitmaakt in de ‘technische’ zin van het woord: de door de taalgemeenschap algemeen aanvaarde norm – of zoals de officiële grammatica van het Nederlands het zelf uitdrukt: “de taal waarin geen elementen of structuren voorkomen die duidelijk opvallen als niet–algemeen” (Haeseryn, et al. 1997: 16). Het zou met name best wel eens kunnen dat de acceptatie van heel wat verschijnselen die onder de noemer ‘tussentaal’ ressorteren wijder verbreid is dan doorgaans wordt vermoed (of toegegeven) (...). Het doet de vraag rijzen in hoeverre tussentaalkenmerken niet gewoon de Vlaamse versie zijn van spreektaalverschijnselen zoals De Vries (2001) ze voor het Nederlands Nederlands opsomt. (Plevoets 2008: 16)

Het concept informele standaardtaal bestaat in Vlaanderen wel – we vinden

²¹ Zie bijvoorbeeld Delarue (2011) over taalbeleid in onderwijscontext en Van Hoof & Vandekerckhove (2013) over taalbeleid in mediacontext.

het bijvoorbeeld in het Taalcharter van Hendrickx (1998) terug – maar die sluit volgens De Caluwe (2009: 21) heel dicht aan bij het formele AN en wordt ook maar door een heel kleine groep Vlamingen beheerst, vaak na jarenlange training. Tops (1995) pleit daarom voor een realistischere standaardtaalnorm. Taeldeman (1992b: 33) stelt in dezelfde lijn dat de “normdiscussie in Vlaanderen baadt in een sfeer van variatievijandigheid (...) [en] te veel [cirkelt] rond een bij voorbaat geamputeerd standaardtaalbeeld.” Andere taalkundigen, zoals Grondelaers, Van Hout & Speelman (2011), stellen echter de vraag in welke mate standaardtaal niet altijd een linguïstisch ideaal (Van Haeringen 1951: 317), een abstractie (Niedzielski & Preston 2000: 18) of een mythe (Lippi-Green 1997: 44) is. Volgens Grondelaers, Van Hout & Speelman (2011: 199-200) dient bij de beschrijving van de Belgisch Nederlandse standaardtaal dan ook vooral op de *Standard Language Ideology* gefocust te worden, de “normative ideology imposed and sustained by institutions such as (formal) education and the media, but maintained by (silent) agreement between the language users”. Die standaardtaalideologie omvat traditioneel ook het idee dat standaardtalen formeel homogeen en variatievrij zijn. Het werkelijke taalgebruik kan in meerdere of mindere mate aan dat abstracte normensysteem conformeren (Milroy & Milroy 1985b).

Het concept dialect lijkt in Vlaanderen minder problematisch dan het concept standaardtaal. Het wordt gezien als “een variëteit die van alle coëxisterende soorten Nederlands het verst van de standaardtaal afstaat, en nog allerlei plaatsgebonden kenmerken vertoont” (Devos 2001: 1). Daarbij worden traditioneel vier grote dialectgebieden onderscheiden (cfr. Figuur 2), namelijk het West-Vlaamse, Oost-Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialectgebied, die vervolgens ook in kleinere deelgebieden worden opgedeeld (zie hierover Belemans & Keulen 2004, Devos & Vandekerckhove 2005, Ooms & Van Keymeulen 2005, Taeldeman 2005b). Bij die geografische indeling in dialectgebieden dienen isoglossen als uitgangspunt: waar isoglossen samenclusteren, wordt een grens (of overgangsgebied) tussen twee dialectgebieden gesitueerd (Taeldeman 2001). Het gaat hier om onscherpe grenzen die een dialectgeografisch continuüm structureren (Heeringa & Nerbonne 2001).²² Op de verticale as maakt de toenemende dialectnivellering het er moeilijker op dialect als variëteit af te bakenen. Wanneer kunnen we immers stellen dat een verandering binnen het dialect gebeurt en dus puur structureel is, dan wel dat het dialect verlaten wordt voor een andere vorm van taalgebruik en de verandering dus functioneel is? Als dialectische kenmerken vervangen worden door standaardtalige of wijder verbreide taalkenmerken, krijgen we sowieso met intermediair taalgebruik te maken, maar of dat taalgebruik dan een veranderde vorm van dialect is of een vorm van tussentaal, is moeilijk te bepalen. Uit de vooropgestelde variëteitdefinitie volgt dat de perceptie van de taalgebruiker een sleutelrol dient te spelen: als een spreker de intentie heeft

²² De individuele isoglossen tussen taalvarianten zijn weliswaar vaak scherp, maar de optelsom van die isoglossen leidt tot onscherpe grenzen.

om dialect te spreken en het taalgebruik in kwestie ook duidelijk als dialect ervaren wordt in de taalgemeenschap, dan dient het als dialect bestempeld te worden. Op het dialectverlies in Vlaanderen gaan we in §1.4.4.1. uitgebreider in.

Het taalgebruik tussen dialect en standaardtaal, ten slotte, staat bekend onder de noemers *tussentaal* (Taeldeman 1992a), *Soapvlaams* (Geeraerts 1999), *Verkavelingsvlaams* (Van Istendael 1989) of *Schoon Vlaams* (onder andere Goossens 2000). Zoals we hierboven al verduidelijkten, is de heersende consensus in Vlaanderen dat die tussentaal geen homogene variëteit vormt: tussentaal zou variëren van regio tot regio, van situatie tot situatie en van persoon tot persoon.²³ Desalniettemin onderscheiden verschillende onderzoekers meerdere types intermediair taalgebruik. Al in 1982 maakte Willemyns (1982: 81-82) bijvoorbeeld een onderscheid tussen *getranslitereerd dialect*, *regionale omgangstaal* en *Belgisch Beschaafd*.²⁴ Getranslitereerd dialect wijkt volgens hem in slechts enkele klanken en soms ook eens woorden van het lokale dialect af; het morfologische en syntactische systeem van het dialect zou zo goed als integraal bewaard blijven. Het is de taal van wie zich suprareginaal verstaanbaar wil maken en daarom van het dialect wil afstappen, maar over geen enkele andere variëteit beschikt om zich uit te drukken. Dat taalgebruik wordt (of werd?) volgens Willemyns enkel gesproken door ouderen en sprekers met een bijzonder lage opleidingsgraad. De regionale omgangstaal, daarentegen, zou door sprekers van alle sociale klassen gebruikt worden. Die omgangstaal bouwt net als het getranslitereerd dialect voort op de structuur van het plaatselijke dialect, maar met dat verschil dat meer dialectkenmerken door algemenere varianten worden vervangen. Op die manier zou de regionale omgangstaal veel efficiënter zijn voor supraregionale communicatie. Het Belgisch Beschaafd Nederlands (zie ook Goossens 1970) zou ten slotte gerealiseerd worden wanneer taalgebruikers trachten Algemeen Nederlands te spreken ('BRT-Nederlands'), maar daar door een gebrekkige standaardtaalbeheersing niet in slagen. Het is volgens hem een algemeen gesproken taalvorm gekenmerkt door dialectinterferentie, brabantismen, gallicismen, "verouderde boekentaal met een ietwat hoogdravende ambtenarenstijl" en archaïsmen (Willemyns 1982: 83-84).

Willemyns' regionale omgangstaal lijkt veel gemeenschappelijk te hebben met wat Hoppenbrouwers (1990: 79) regiolect noemt, "een voortzetting van het vroegere dialect, waarvan de secundaire elementen overblijven". Dat regiolect zou vooral tot stand komen door dialectnivellering (cfr. §1.4.4.1.) en zich uiteindelijk ontwikkelen tot een continuüm van tussentaalvormen. Op die manier geeft Hoppenbrouwers (1990: 79) een veel ruimere invulling aan het begrip 'regiolect' dan

²³ Op Taeldemans (2008b) scenario van tussentaalhomogenisering gaan we in §1.4.4.2. verder in.

²⁴ Die indeling acht hij "hoogst arbitrair en persoonlijk" – duidelijke intermediaire variëteiten kunnen volgens hem immers niet geïsoleerd worden (cfr. supra) – maar toch noodzakelijk. Immers, "[v]an de linguïst mag en moet worden verwacht dat hij, in zijn beschrijving van de taalsituatie, (...) zijn toehoorders niet confronteert met vijf miljoen particuliere systeempjes, maar integendeel met een zinvolle ordening van al die systeempjes in een overzichtelijke matrix van codes, waarin hij zich voorneemt de rol, de functie, de begrenzing, de gebruiksmogelijkheden en de sociale aanvaardbaarheid te beschrijven" (Willemyns 1982: 80).

andere taalkundigen. Hinskens (1993) bijvoorbeeld reserveert de term ‘regiolect’ voor het resultaat van horizontale dialectnivellering; De Caluwe (2002: 57) maakt een duidelijk onderscheid tussen regiolect enerzijds, dat dicht aanleunt bij het dialect en “onmiskénbaar de taal [is] van een specifieke regio”, en tussentaal anderzijds, dat functioneert als lingua franca en “tegelijk niemands en allemans taal” is.

In deze studie gaan we empirisch na of dialect en standaardtaal in onze drie meetpunten afzonderlijke clusters taalkenmerken vormen en als dat zo is, of we daartussen één of meerdere tussentaalclusters kunnen onderscheiden. Kunnen we bijvoorbeeld een vorm van regiolect, tussentaal en informele standaardtaal als afzonderlijke variëteiten observeren? Door ook de functionaliteit van eventuele clusters en de perceptie van de sprekers te onderzoeken, hopen we meer inzicht te krijgen in de variëteitenstructuur in de drie meetpunten.

1.3. STILISTISCHE DYNAMIEK

Of we diaglossieën nu zien als talige continua, als verzamelingen variëteiten of als ruimtes met *Verdichtungen* of prototypes, we gaan er steeds van uit dat sprekers zich bewegen binnen hun eigen taalrepertorium. Immers, “[n]o normal person (...) is limited to a single way of speaking, to an unchanging monotony that would preclude indication of respect, insolence, mock seriousness, humor, role distance, and intimacy by switching from one mode of speech to another” (Hymes 1972a: 30). De gemaakte bewegingen worden in de literatuur onder verschillende benamingen beschreven, onder andere *style-shifting* (Coupland 1980, Ervin-Tripp 2002, Kristiansen 2008), *code-switching* (Giesbers 1989, Giacalone Ramat 1995, McCormick 2001, Backus 2005), *code-shifting* (Di Luzio 1991) en *code-gliding* (Auer 2011). Bij die terminologie speelt de net besproken problematiek over de afbakening van variëteiten een belangrijke rol. De termen *code* en *switching* impliceren namelijk dat we met afgebakende variëteiten of talen te maken hebben (Giacalone Ramat 1995: 46), terwijl de termen *style*, *shifting* en *gliding* veeleer suggereren dat het om subtiele veranderingen gaat binnen een talencontinuüm zonder grenzen. In deze verhandeling gebruiken we vrij arbitrair de term *style-shifting* voor de dynamiek binnen taalrepertoria. Dat doen we zonder ervan uit te gaan dat er binnen diaglossieën of andere types taalrepertoria geen sprake kan zijn van afgebakende subsystemen.

1.3.1. Het concept stijl

Style-shifts kunnen optreden tussen verschillende gesprekken (situationele shifts, McCormick 2001), binnen een gesprek (conversationale shifts, McCormick 2001),

tussen zinnen (intersententiële shifts, Giesbers 1989) en zelfs binnen de zin²⁵ (intrasententiële shifts, Giesbers 1989). De vraag rijst wanneer/waarom sprekers style-shiften. Wat is bijvoorbeeld de trigger om van een dialectisch gekleurd taalgebruik naar een standaardtaliger taalgebruik over te schakelen? In de literatuur kunnen in dat verband twee types visies onderscheiden worden. In een eerste soort benaderingen wordt stilistische variatie gelinkt aan situationele variatie: een spreker zou zijn taalgebruik veranderen als de situatie verandert. In een tweede soort benaderingen, de *speaker-design approaches*, wordt stilistische variatie dynamischer en meer vanuit het perspectief van de spreker benaderd.

Traditioneel wordt stilistische variatie gelinkt aan situationele of diafasische variatie: sprekers zouden hun taalgebruik variëren naargelang van de situatie (zie bijvoorbeeld ook de modellen van Auer 2005 in §1.2.2.). Een dergelijke visie roept echter onmiddellijk een andere vraag op, namelijk de vraag welke parameters een talige situatie determineren. In navolging van Schilling-Estes (2002) bespreken we drie belangrijke visies op deze kwestie: (1) de *Attention to Speech*-benadering van Labov (bijvoorbeeld 1972), (2) de *Audience Design*-benadering van Bell (1984) en (3) de taxonomische benaderingen van onder andere Ervin-Tripp (1964), Halliday (1978) en Hymes (1972a).

William Labov (1972: 208) gaat ervan uit dat “styles can be ranged along a single dimension, measured by the amount of attention paid to speech”. Een talige situatie wordt volgens hem dus gedetermineerd door de mate van zelf-monitoring. Die opvatting lag ook aan de basis van zijn bekende *New York City studies*, waarin hij zijn informanten opeenvolgend een tekst, een woordlijst en een lijst minimale woordparen liet lezen en vervolgens ook een interview afnam dat zowel *careful* als *casual speech* moest eliciteren. De verschillende opdrachten leverden volgens Labov verschillende stijlen op, die hij uitzette op een as van onbewust (geen aandacht besteed aan het taalgebruik, informeel taalgebruik) naar bewust (veel aandacht besteed aan het taalgebruik, formeel taalgebruik). Iedere vorm van taalgebruik reflecteert met andere woorden een specifieke formaliteitsgraad. Die benadering heeft veel navolging gekend. In vele stilistische studies wordt immers een onderscheid gemaakt tussen formele en informele situaties, waarbij verwacht wordt dat formele situaties om extra aandacht voor het taalgebruik en zo ook standaardtaliger taalgebruik vragen, terwijl informele situaties dialectischer taalgebruik zouden faciliteren (zie bijvoorbeeld Willemys 2008). De *Attention to Speech*-benadering heeft echter ook verschillende beperkingen, die door onder andere Bell (1984: 147-150) en Schilling-Estes (2002: 382-383) beschreven werden. Schilling-Estes (2002: 382) beklemtoont vooral dat het model te unidimensionaal is. Verschillende spreekstijlen zijn volgens haar immers niet

²⁵ Hierbij is het vaak moeilijk een onderscheid te maken tussen code-switching/style-shifting en ontlening (Giesbers 1989). Dat wordt ook benadrukt door Hinskens & Van Hout (2013): “the boundaries between code switching between varieties of a given language, borrowing, variability and dialect loss tend to be fuzzy and gradient”.

eenvoudigweg onder te brengen in een continuüm dat gebaseerd is op de hoeveelheid aandacht besteed aan het taalgebruik of op formaliteit. Ook de notie *casual speech* zou te veralgemenend zijn: “speakers exhibit different types of casual, unguarded speech in different casual settings – and even in a single casual setting, depending on such matters as purpose, topic, and participant interrelations” (Schilling-Estes 2002: 382). Terwijl Schilling-Estes (2002) vooral het unidimensionale karakter van Labovs model bekritiseert, focust Bell (1984: 150) bij zijn kritiek op Labovs theorie vooral op het gebrek aan verklarende kracht:

Even if attention did prove to be consistently correlated with style, it would remain unsatisfactory as an explanation. We would still have to go behind the mechanistic attention variable to see what factors in the live situation are actually causing these differing amounts of attention.

Dezelfde redenering gaat op voor het begrip ‘formaliteit’; welke factoren maken een gesprekssituatie immers formeel dan wel informeel?

Bell (1984) ontwikkelde als antwoord op Labov’s *Attention-to-speech* benadering een alternatieve theorie waarin hij stilistische variatie verklaart aan de hand van de parameter publiek. Volgens zijn *Audience Design* is iedere style-shift immers een reactie op het publiek, dat heel divers kan zijn: het kan gaan om een geadresseerde (*addressee*), maar ook om een toehoorder (*auditor*), iemand die in de buurt aanwezig is en zo toevallig meeluistert (*overhearer*) of iemand die staat te luistervinken (*eavesdropper*). Sprekers zouden reageren op (1) persoonlijke eigenschappen van het publiek (zoals ras of leeftijd), (2) het taalgebruik van het publiek in het algemeen en (3) de manier waarop de gesprekspartner specifieke linguïstische variabelen gebruikt (Bell 1984: 167). Deze Audience Design theorie is duidelijk gebaseerd op de Speech Accommodation Theory (SAT) van Giles & Powesland (1975), die stelt dat sprekers zich in hun taalproductie vaak aanpassen aan het taalgebruik van hun gesprekspartner. De intentie van Bells model is echter verschillend van die van Giles & Powesland (1975): terwijl Bell (1984) met zijn theorie *alle* stilistische variatie meent te kunnen verklaren, zien Giles & Powesland (1975) de gesprekspartner enkel als één van de vele factoren die stilistische variatie verklaren (cfr. infra).

Net als Labovs *Attention to Speech*-benadering is ook Bells *Audience Design* in de loop der jaren niet van kritiek gespaard gebleven. Schilling-Estes (2002: 386-388) merkt voornamelijk op dat het Audience Design model eveneens te weinig rekening houdt met de actieve rol van de spreker. Het model brengt wel in rekening dat sprekers ook op een actieve manier hun stijl kunnen manipuleren aan de hand van “initiative shifts” (Bell 1984: 184), maar sprekers worden toch voornamelijk als ‘marionetten’ gezien van wie het taalgebruik automatisch verandert als het luisterpubliek verandert. “Responsive shifts” zouden immers primeren (Bell 1984: 184). Bovendien merkt Schilling-Estes (2002: 387) op dat het model van Bell (1984), net als dat van Labov,

te *unidimensionaal* is: alle stijlveranderingen zouden veroorzaakt worden door een verandering in het publiek, ook style-shifts die op het eerste gezicht getriggerd worden door andere factoren zoals gespreksonderwerp of locatie. Style-shifts op basis van bijvoorbeeld gespreksonderwerp zijn volgens Bell (1984) immers afgeleid van ‘publiekseffecten’, een spreker die zijn taal aanpast aan een nieuw gespreksonderwerp, zou dat vooral doen met een niet-aanwezige gesprekspartner in het achterhoofd die de spreker associeert met dat nieuwe gespreksonderwerp. Door die sterke abstrahering is het model volgens Schilling-Estes (2002: 387) niet in staat de complexiteit van stilistische variatie in spontane spraak te vatten. In de voorbije decennia heeft Bell zijn *Audience Design* danig bijgesteld om aan de gegeven kritiek tegemoet te komen (zie bijvoorbeeld Bell 2001), vooral door een belangrijker rol toe te kennen aan de ‘initiatieve’ dimensie van style-shifts. Die aanpassingen hebben als resultaat dat de nieuwere versies van de theorie sterk aanleunen bij de *speaker design approaches*, die verder in dit stuk aan bod komen.

Een derde visie op het concept talige situatie probeert een talige situatie niet te definiëren vanuit één enkele parameter, zoals ‘publiek’ of ‘aandacht besteed aan taal’, maar gaat ervan uit dat een hele reeks parameters de talige situatie determineert. Dergelijke taxonomische benaderingen, zoals die van Ervin-Tripp (1964), Giles & Powesland (1975), Halliday (1978), Hymes (1972a) en Giesbers (1989), bestuderen factoren als plaats, tijd, participanten, onderwerp, functie van de interactie en medium van de interactie en proberen alle factoren die een rol spelen bij stilistische variatie op het spoor te komen. Giesbers (1989: 40) besluit op basis van eigen onderzoek en een uitgebreide literatuurstudie dat “de toegesprokene de belangrijkste determinant voor code-switching [blijkt] te zijn en dan met name diens taalkennis en/of taalvoorkeur; het belang van de hoorder voor code-switching blijkt eveneens bij kinderen”. Gespreksonderwerp zou pas op latere leeftijd een rol spelen, terwijl setting slechts indirect via de factoren toegesprokene en gespreksonderwerp een rol speelt (Giesbers 1989: 40). In dit type benaderingen is taalaccommodatie een specifiek type style-shifting, waarbij style-shifts getriggerd worden door een verandering in het doelpubliek (cfr. Giles’ Speech Accommodation Theory, verder uitgewerkt in Giles & Powesland 1975).²⁶ Veranderingen in doelpubliek kunnen volgens de Speech Accommodation Theory zorgen voor bewuste of onbewuste (1) positieve of convergerende accommodatie, (2) non-accommodatie of (3) negatieve of divergerende accommodatie. Daarbij spelen twee belangrijke motieven een rol: (1) de nood om de gesprekspartner gunstig te stemmen (cfr. het socio-psychologische principe van *similarity attraction*, Byrne 1971) en (2) de nood (alsook de vaardigheid) om zich beter verstaanbaar te maken (cfr. het *cooperative principle* van Grice 1975).

Taxonomische benaderingen hebben zowel voor- als nadelen. Een voordeel is

²⁶ In nieuwere versies staat de Speech Accommodation Theorie (SAT) bekend onder de naam Communication Accommodation Theory (CAT).

dat een multidimensionaal situatieconcept verzoend kan worden met benaderingen in termen van formaliteit. Formaliteit kunnen we immers als een macroresultaat beschouwen van het samenspel tussen factoren als plaats, tijd, participanten, onderwerp, functie van de interactie en medium van de interactie. De taxonomische benaderingen doen ten tweede door hun multidimensionaliteit ook meer recht aan de talige realiteit dan Bells *Audience design* of Labovs *Attention paid to speech*. Een belangrijk pijnpunt is echter dat ook bij taxonomische benaderingen als die van Hymes (1972a) weinig aandacht besteed wordt aan de actieve rol van de spreker. Net als bij de *Audience Design*- en de *Attention paid to speech*-benadering wordt immers uitgegaan van een een-op-eenrelatie tussen stijl en situatie. Dat zien we bijvoorbeeld bij de *speech accommodation theory*, die stijl (onder andere) als een reactie ziet op het taalgebruik van de gesprekspartner (*interpersonal accommodation*). Auer & Hinskens (2005) menen echter dat sprekers hun taalgebruik veeleer actief modelleren om een specifieke identiteit te profileren of om zich te identificeren met een 'ideale' sprekersgroep (*identity projection accommodation*), dan dat ze het taalgebruik van hun gesprekspartner nabootsen.

Bij *speaker-design approaches* wordt stilistische variatie niet louter verklaard vanuit situationele parameters, maar worden sprekers gezien als actieve 'taalhandelaars' die creatief omgaan met hun stilistische repertorium (zie bijvoorbeeld Coupland 1980, Auer 1984). Voorstanders van deze visie benadrukken dat sprekers niet enkel een bepaalde stijl hanteren omdat ze zich toevallig in een bepaalde situatie bevinden, maar dat sprekers ook bewust een bepaalde stijl kunnen hanteren om een specifieke situatie of identiteit te creëren (Auer 1984). Tussen externe factoren en stilistische variatie zien de *speaker based approaches* dus een wederzijds verband: enerzijds zorgen externe factoren voor een bepaalde stijl, maar anderzijds wordt stijl ook door sprekers aangewend om de externe situatie en de interpersoonlijke relaties te definiëren en herdefiniëren (Schilling-Estes 2002: 378). Blom & Gumperz (1972) maken in dat verband een onderscheid tussen situationele en metaforische code-switching. Met situationele code-switching wordt dan dat soort style-shifting bedoeld waarbij de spreker zijn taalgebruik aanpast aan de situatie en met metaforische code-switching het soort style-shifting waarbij een spreker door zijn taalgebruik aan te passen zelf een metaforische betekenis creëert. Dergelijke metaforische shifts leunen dicht aan bij wat onder andere Coupland (2001) en Jaspers (2006) *stylization* noemen, "the knowing deployment of culturally familiar styles and identities that are marked as deviating from those predictably associated with the current speaking context" (Coupland 2001: 345).

De *speaker-design* visie moet gesitueerd worden binnen de "third wave of variation studies" (Eckert 2012), die ervan uitgaat dat variatie niet enkel sociale betekenis reflecteert, maar ook construeert. In deze context spreekt men ook wel van *social constructionism* (Jaspers 2006: 134), waarin taal wordt gezien als een van de primaire

manieren waarop taalgebruikers hun sociale omgeving actief vormgeven. Die visie impliceert dat elke vorm van taalgebruik een kwestie van *styling* is: “dialect styles are a form of discursive social action, or the product of social practice rather than mere variation” (Jaspers 2006: 134). Dat er (situatiegerelateerde) patronen ontwaard kunnen worden in het style-shiftinggedrag, moet volgens het sociaal constructionisme toegeschreven worden aan *routinisation* (Jaspers 2006: 135). Bepaalde stijlen zouden immers vaak herhaald worden, waardoor er zich gewoontes en verwachtingspatronen ontwikkelen die bijvoorbeeld in situationele code-switches duidelijk merkbaar zijn. Bij metaforische switches of stilering daarentegen wordt net gebroken met bestaande verwachtingspatronen om interactioneel relevante betekenissen te bewerkstelligen.

Het onderscheid tussen situationele en metaforische switches compliceert de gangbare praktijk om vaste ‘betekenissen’ of pragmatische functies toe te kennen aan specifieke vormen van taalgebruik. Terwijl in een Laboviaanse aanpak dialect bijvoorbeeld gezien wordt als index van informaliteit en standaardtaal als teken van formaliteit, wordt er in een *speaker design approach* van uitgegaan dat de pragmatische functies of betekenissen van taalvormen niet vast liggen, maar veeleer afhankelijk zijn van de linguïstische ecologie waarin ze voorkomen (Jaspers & Van Hoof 2015: 1). Jaspers & Van Hoof (2015) tonen bijvoorbeeld aan de hand van twee Vlaamse televisieseries aan hoe tussentaal in een dialectische context prestige en een hoge opleidingsgraad kan indexeren, terwijl een goed vergelijkbare taalvorm in een standaardtalige context net andersom een lage opleidingsgraad en een volks karakter aanduidt. Dat neemt echter niet weg dat specifieke vormen van taalgebruik vaste betekenissen kunnen verwerven; ook bij pragmatische functies is immers *routinisation* aan het werk: doordat bepaalde stijlen vaak herhaald worden in specifieke contexten, worden die op den duur geassocieerd met specifieke betekenissen of pragmatische functies. Het zijn die ‘geroutiniseerde’ pragmatische functies die we als één van de definiërende criteria zien om van een variëteit te kunnen spreken (cfr. §1.2.4.).

Voorstanders van *speaker based* benaderingen pleiten ervoor om bij onderzoek naar stilistische variatie te vertrekken vanuit de individuele sprekers met hun concrete gesprekken en niet vanuit vooraf bepaalde structuren. Dat heeft implicaties voor de gehanteerde onderzoeksmethodologie: terwijl bij situatiegeoriënteerde benaderingen vaak een kwantitatief correlatieve aanpak wordt gehanteerd, wordt bij de *speaker design*-approach sneller gekozen voor kwalitatieve benaderingen, zoals etnografische studies. De vraag die in dergelijke kwalitatieve studies centraal staat, is waarom taalgebruikers bepaalde stilistische keuzes maken, niet zozeer welke keuzes met welke situatie correleren (Schilling-Estes 2002: 389). In deze studie wordt een kwantitatief correlatieve aanpak gecombineerd met inhoudsanalyses van sociolinguïstische interviews. Op die manier kunnen we niet enkel ‘top-down’ bestaande hypothesen testen, maar kan ook aandacht besteed worden aan sprekerintenties en -percepties (cfr. §2.2.).

1.3.2. Stilistische dynamiek in Vlaanderen

In de Vlaamse context is het overgrote deel van het (beperkte) onderzoek naar style-shifting situatiegeoriënteerd. Op basis van corpusonderzoek of enquêtes wordt doorgaans tot de generalisatie gekomen dat dialect of tussentaal gesproken wordt in informele mondelinge situaties en standaardtaal in formele gesproken en geschreven situaties (cfr. De Caluwe 2006, Plevoets 2008, Willemyns 2008, Ghyselen & Van Keymeulen 2014). Die conclusies worden echter vaak geformuleerd zonder dat het begrip formaliteit duidelijk afgebakend wordt of het effectieve style-shiftinggedrag van individuele sprekers empirisch onderzocht wordt. De in §1.1. al vermelde studies van De Houwer (2003), Mieroop, Zenner & Marzo (2016) en Gabel (2010) vormen hier een uitzondering op. De Houwer (2003) onderzocht het taalgebruik van ouders en kinderen in drie Antwerpse families die alle (onder andere) een vierjarig familielid telden. Op basis van een zelfgebouwd corpus komt de auteur tot de conclusie dat dialectisch taalgebruik vooral onder oudere kinderen en volwassenen wordt gebruikt en dat jongere familieleden vaker in standaardtaal worden aangesproken. Van de Mieroop, Zenner & Marzo (2016) vonden in hun onderzoek naar *child directed speech* in een Antwerps gezin een vergelijkbare correlatie tussen de taal van ouders en de leeftijd van hun kind. Zij stelden echter ook vast dat het patroon veel duidelijker optrad bij de vader dan de moeder en dat het conversatietype een significante rol speelde: in sociaal-relatieve gesprekken werden immers meer niet-standaardtalige pronomina geattesteerd dan in pedagogische gesprekken. Gabel (2010) ten slotte onderzocht het accommodatiegedrag van acht adolescenten, die telkens een gesprek voerden met een mede-informant uit de eigen stad (Oostende/Hasselt) en met één uit de andere onderzoeksregio (Hasselt/Oostende). Ze stelde vast dat terwijl Oostendse jongeren hun taalgebruik danig aanpassen in supraregionale conversaties (van een vorm van dialect naar intermediair taalgebruik), de Hasseltse jongeren weinig accommoderen en steeds vasthouden aan hun intermediair taalgebruik. Het bestaande empirische, situatiegeoriënteerde style-shiftingonderzoek toont zo aan dat style-shifting in Vlaanderen niet enkel het product is van veranderende formaliteitsgraden, maar dat ook andere factoren, zoals de leeftijd en de regionale herkomst van de gesprekspartner, een belangrijke rol spelen.

Meer sprekergeoriënteerde benaderingen van style-shifting vinden we in Vlaanderen bij Jaspers (2006), Van Gijssel, Geeraerts & Speelman (2008) en Vandekerckhove & Nobels (2010). Jaspers (2006) onderzocht het taalgebruik van Marokkaanse en Turkse jongeren in Antwerpen en toonde aan hoe die standaardtaal en Antwerps dialect *stileren* om te interageren met (en zich ook af te zetten van) heersende normen, waarden en stereotypes. Van Gijssel, Geeraerts & Speelman (2008) bestudeerden hoe in reclamespots stilistische middelen ingezet worden om identiteiten te construeren die aantrekkelijk zijn voor het doelpubliek. Zij

vonden onder andere situationeel gedreven style-shifts (bijvoorbeeld tussentaal- en standaardtaalgebruik gecorreleerd met spotformat en doelpubliek), maar in radioboodschappen ook meer creatieve stiling. Vandekerckhove & Nobels (2010) ten slotte onderzochten codewisseling bij chattende jongeren en stelden vast dat jongeren een *mixed code* gebruiken om regionaliteit en authenticiteit te garanderen. Switches naar standaardtaal werden ingezet als *contextualisation cues* om citaten, ironie of beleefdheid te markeren.

In dit onderzoek focussen we in eerste instantie op situationele style-shifts, waarbij we op zoek gaan naar accommodatiepatronen gecorreleerd met de regionale herkomst van en de bekendheid met de gesprekspartner. Door ook metadata te verzamelen over het style-shiftinggedrag (cfr. §2.1.3.2.) pogen we een inzicht te krijgen in de mate waarin de geobserveerde accommodatiepatronen ‘geroutiniseerd’ zijn dan wel bewust ingezet worden om sociale betekenis te construeren.

1.4. DIACHRONE DYNAMIEK

Bij de bespreking van Auers repertoiretypes (cfr. §1.2.2.) vermeldden we al dat de verschillende dialect-standaardtaalconstellaties in diachroon verband staan met elkaar: diglossieën zouden zich ontwikkelen tot diaglossieën, waarin vervolgens de dialectpool steeds meer zou afbrokkelen. Daarbij interageren verschillende dynamische processen. In wat volgt, bespreken we eerst het onderscheid tussen intern en extern gemotiveerde taalverandering (§1.4.1.), waarna de relatie tussen stilistische en diachrone dynamiek wordt toegelicht (§1.4.2.). De methodologische implicaties van die relatie worden in §1.4.3. besproken. In §1.4.4. gaan we ten slotte in op verschillende types taalverandering, waarbij de Vlaamse context ook aan bod komt.

1.4.1. Intern en extern gemotiveerde taalverandering

Wie naar de oorzaak van taalverandering zoekt, komt gauw tot het besef dat een complex netwerk van factoren een rol speelt, waarbij oorzaak en gevolg vaak moeilijk te onderscheiden zijn (cfr. Johanson 2002: 50). In dat netwerk van factoren vinden we:

1. Externe, sociale factoren, zoals taalcontact ten gevolge van een toegenomen geografische mobiliteit en nieuwe communicatiemedia, sociale mobiliteit, een informalisering van de maatschappij en een toegenomen scholingsgraad. Die factoren vormen doorgaans het onderwerp van studie in de variatielinguïstiek;

2. Systeem-interne factoren, zoals hiaten in het taalsysteem, articulatiegemak en homonymievrees, die in functioneel-historische benaderingen centraal staan, en
3. Psycho-cognitieve factoren, zoals onbedoelde 'perceptiefouten' bij de hoorder (Ohala 2003: 683), die in psycholinguïstische studies onderzocht worden.

Vaak wordt op basis van de genoemde factoren een onderscheid gemaakt tussen contactgeïnduceerde, intersystemische taalverandering enerzijds, die getriggerd wordt door de genoemde externe factoren, en 'natuurlijke', intrasystemische taalverandering anderzijds, gestimuleerd door systeem-interne en in zekere zin ook psycho-cognitieve factoren (cfr. Haag 1929/1930, Lenz 2003, Hickey 2012). Volgens Kranzmayer (1956: 8) voltrekt intern gemotiveerde taalverandering zich vooral automatisch en onbewust; het lijkt om veranderingen te gaan die ontstaan tijdens de moedertaalverwerving van jonge taalgebruikers (Hickey 2012: 403). Bij extern gemotiveerde verandering zouden bewustere veranderingen doorgevoerd worden, die intrinsiek verbonden zijn met sociale waardeoordelen (Kranzmayer 1956: 8). Dat idee vinden we ook in Labovs (1966) onderscheid tussen *change from below*, i.e. taalinterne verandering, en *change from above*, i.e. contactgeïnduceerde taalverandering, die zich respectievelijk *below* en *above the level of social awareness* zouden afspelen.

Wat bewustzijn betreft, hangt veel ook af van het stadium waarin een taalverandering zich bevindt. Labov (1994) en Chambers (2002) beschrijven het verloop van taalverandering aan de hand van een S-curve, met een trage start, een snelle toename en uiteindelijk een stagnering voor de verandering voltooid is. Initieel zou er maar een graduele, bijna niet-waarneembare toename zijn in de frequentie van de nieuwe vorm. Labov (1972) spreekt in deze fase van *indicators*, taalvariabelen waar sprekers zich relatief onbewust van zijn. Op een bepaald moment wordt bij die trage verspreiding echter een "kritische massa" bereikt, waarna de verandering volgens Chambers (2002: 361) waarneembaar wordt, weliswaar doorgaans onderbewust, en zich verder verspreidt in de gemeenschap. Wanneer dat punt bereikt is, versnelt de verandering exponentieel. In deze fase evolueren indicators tot *markers* (Labov 1972), variabelen die stilistische en sociale stratificatie vertonen, en ook voorwerp kunnen zijn van sociale discussie, correctie en hypercorrectie. Wanneer dat laatste het geval is, spreekt Labov (1972) van *stereotypes*. Op die manier linken Labov (1972) en Chambers (2002) bewustzijn niet alleen aan het type taalverandering (intern versus extern), maar ook aan het stadium waarin een taalverandering zich bevindt.

Het onderscheid tussen intern en extern gemotiveerde taalverandering komt in historisch (sociolinguïstisch) onderzoek veelvuldig aan bod (zie bijvoorbeeld Labov 1994, 2001, Torgersen & Kerswill 2004), maar daarbij wordt doorgaans ook opgemerkt dat het onderscheid niet altijd makkelijk te maken is. Natuurlijke taalverandering in één variëteit kan immers ook gestimuleerd worden doordat een contactvariëteit dezelfde verandering ook al kende (Lenz 2003: 18-19). Kerswill (1996: 190) merkt

in dezelfde lijn op dat het vaak niet mogelijk is om een onderscheid te maken tussen otleende kenmerken en spontane innovaties in het taalgebruik van jonge kinderen, aangezien de mogelijkheid altijd bestaat dat een kind ergens een model met het ‘nieuwe’ kenmerk ter beschikking heeft. Het is dan ook veiliger te spreken van ‘hoofdzakelijk intern’ en ‘hoofdzakelijk extern’ gemotiveerde taalverandering.

1.4.2. Van stilistische naar diachrone dynamiek

De relatie tussen synchronie en diachronie is een onderwerp dat in de taalkunde de gemoederen danig heeft beroerd. Lange tijd werd een strikte scheiding tussen de twee gehandhaafd in navolging van de Saussure’s idee dat de oppositie tussen synchronie en diachronie absoluut is en geen compromis toelaat (de Saussure 1974). Sedert de helft van de twintigste eeuw worden de twee dimensies echter steeds meer geïntegreerd (zie Aitchison 2012 voor een historisch overzicht). Vooral Labovs invloedrijke idee dat zich ontwikkelende taalverandering in kaart gebracht kan worden door variatiepatronen in de gemeenschap te bestuderen (Labov 1972), zorgde ervoor dat het diachrone en synchrone perspectief onlosmakelijk met elkaar verbonden raakten.

Het verband tussen stilistische dynamiek – een synchroon fenomeen – en diachrone dynamiek uit zich duidelijk bij hoofdzakelijk extern gemotiveerde taalverandering, aangezien de in §1.4.1. vermelde sociale factoren in eerste instantie stilistische dynamiek veroorzaken. Wanneer sprekers door een toegenomen mobiliteit of nieuwe communicatiemediën in aanraking komen met voor hen onbekende talen, variëteiten of taalvarianten, kan immers *microsynchronisering* optreden (Schmidt 2005a: 212), “the calibration of the individual competencies within a single interaction”.²⁷ De in §1.3. besproken interpersoonlijke taalaccommodatie vormt een voorbeeld van dergelijke microsynchronisering, evenals de vermelde *identity projection accommodation* (Auer & Hinskens 2005), waarbij een spreker zijn taalgebruik aanpast aan het ideaalbeeld dat hij of zij heeft van een sociaal attractieve groep. Als een spreker zijn accommodatiegedrag in zo’n mate aanpast dat zijn taalgebruik er permanent door verandert, dan kan van *long-term accommodation* gesproken worden (Trudgill 1986). De overgenomen variant kan zich vervolgens verspreiden in de gemeenschap via taalaccommodatie en/of transmissie, i.e. de “unbroken sequence of native-language acquisition by children” (Labov 2007: 346), en zo taalverandering veroorzaken. Dat hoeft echter niet altijd het geval te zijn:

²⁷ Cfr. Bloomfield (1933: 327-328): “Every speaker is constantly adapting his speech habits to those of his interlocutors; he gives up forms he has been using, adopts new ones, and perhaps oftenest of all, changes the frequency of speech forms without entirely abandoning old ones or accepting any that are really new to him.”

1. *A speaker innovation²⁸ may fail to diffuse beyond the speaker.*
2. *A speaker innovation may diffuse into a community with which he/she has contact, and go no further.*
3. *A speaker innovation may diffuse into a community with which he/she has contact and then subsequently diffuse from that community into other communities via a further innovator who has ties with both the relevant communities. When the results of this process are observed, we tend to label the results as 'linguistic change'. The set of possible communities through which such a change can diffuse is in principle infinite, and although linguistic and social constraints on a change can in some instances be specified, the limits of possible diffusion cannot be precisely stated – either in terms of space and time or in terms of the possible states of language or society that may favour or disfavour the change (Milroy & Milroy 1985a: 347–348).*

Of stilistische dynamiek tot diachrone dynamiek leidt, hangt in belangrijke mate samen met het soort taalcontact. Bij langetermijncontact, bijvoorbeeld door massamigraties van sprekers uit verschillende dialectgebieden, is de kans op taalverandering immers groter dan bij kortetermijncontact (cfr. Britain 2012).²⁹

Bij de verspreiding van taalverandering via taalcontact spelen volgens Milroy & Milroy (1985a) sociale netwerken een belangrijke rol. Zij zien een talige gemeenschap immers als bestaande uit verschillende met elkaar verbonden netwerken, die onderling verschillen in dichtheid: in sommige netwerken zijn de connecties meer geconcentreerd dan in andere. Innovaties verspreiden zich volgens de Milroys (1985a) van het ene netwerk naar het andere doordat een taalgebruiker die banden heeft met meer dan één netwerk een bepaalde innovatie oppikt en in een ander netwerk verspreidt. Een dichte netwerk is vrij resistent voor taalverandering. Verandering zou pas ontstaan wanneer een individu dat zwakke relaties onderhoudt met andere netwerken een innovatie introduceert. Herrgen & Schmidt (2011) spreken in dit verband van *mesosynchronisering* binnen een bepaalde sprekersgroep, i.e. “a series of parallel acts of synchronization, performed by individuals in personal contact situations, which lead to the establishment of common context-dependent knowledge”. Wanneer alle taalgebruikers van een taalgemeenschap zich tot dezelfde norm oriënteren, dan is er sprake van *macrosynchronisering*.

De netwerktheorie van Milroy & Milroy (1985a) is theoretisch aantrekkelijk, maar kan volgens Auer & Hinskens (2005) de toetsing met concrete data niet altijd

²⁸ Milroy en Milroy (1985a: 347–348) spreken van een ‘sprekerinnovatie’ zodra een nieuwe of overgenomen variant het taalgebruik van een individu permanent verandert. Dat gebruik is enigszins verwarrend, aangezien het begrip ‘innovatie’ ook soms gebruikt wordt voor intern gemotiveerde taalveranderingen, die zich onderscheiden van de ‘ontleningen’ die bij extern gemotiveerde taalverandering een rol spelen (cfr. Kerswill 1996). Om die reden gebruiken wij de term sprekerinnovatie niet wanneer we het over extern gemotiveerde taalverandering hebben.

²⁹ Britain (2011: 53–54) maakt een onderscheid tussen verschillende soorten mobiliteit, zoals grootschalige migratiebewegingen, migratie van enkelingen, reizen, pendelen, mobiliteit om redenen van educatie (bijvoorbeeld universiteitsopleiding) en mobiliteit voor consumptie.

doorstaan. Barden & Großkopf (1998), die focusten op het taalgebruik van Saksische migranten in West- en Zuid-Duitsland, observeerden immers accommodatie bij zowel migranten die geïntegreerd waren in het lokale sociale netwerk als bij migranten die er open, onstabiele netwerken op nahielden. Auer & Hinskens (2005: 356) besluiten dan ook dat niet de interactiefrequentie de beste predictor is voor taalaccommodatie, maar veeleer “a strong attitudinal orientation towards the group with whom one wants to associate, or a strong attitudinal dissociation from those from whom one wants to dissociate”. Bij taalverandering zou volgens hen dan ook vooral *identity projection accommodation* een rol spelen. Hoe dan ook blijkt stilistische dynamiek een belangrijk mechanisme bij contactgeïnduceerde taalverandering.

Intern gemotiveerde taalverandering zou in veel mindere mate gepaard gaan met stilistische dynamiek. Labov (2007) noemt bij dit type taalverandering *incrementation* als belangrijkste verspreidingsmechanisme, i.e. het proces waarbij “successive cohorts and generations of children advance the change beyond the level of their caretakers and role models, and in the same direction over many decades” (Labov 2007: 346). Die incrementatie kan de vorm aannemen van een toename in frequentie, bereik of specificiteit van een variant.³⁰ Op die manier kan taalverandering zich ook voltrekken zonder stilistische repercussies. Het is wel mogelijk dat intern gemotiveerde taalveranderingen op een bepaald moment sociaal relevant worden en zo ook voorwerp van style-shifting, maar we mogen er niet zonder meer vanuit gaan dat diachrone dynamiek automatisch stilistische dynamiek veronderstelt (en vice versa).

1.4.3. De apparent-time hypothese

Alle taalverandering impliceert taalvariatie en heterogeniteit, aldus Weinreich, Labov & Herzog (1968: 188).³¹ Om taalverandering aan het werk te kunnen zien, is het dan ook aangewezen patronen te zoeken in de bestaande taalvariatie. De voorbije decennia is in dat verband de traditie gegroeid om op leeftijdsgebonden variatie te focussen, aangezien leeftijd de “primary correlate of language change” (Chambers 2002: 349) zou vormen. Labov (1966) bijvoorbeeld onderzocht het taalgebruik van verschillende leeftijdsgroepen om na te gaan of er in New York taalverandering op til was. Zijn ‘apparent-time’ methode steunt op de assumptie dat een individu’s taal na een kritieke leeftijd (omstreeks het 20ste levensjaar) niet meer verandert. Het grote voordeel van de techniek is dat ze toelaat om op basis van synchrone gegevens uitspraken te doen over de manier waarop en de richting waarin taal verandert, wat voorheen als onmogelijk werd beschouwd (zie bijvoorbeeld Hockett 1958). De

³⁰ ‘Fouten’ in de taalverwerving, waarbij kinderen op basis van het taalaanbod van volwassenen tot een eenvoudiger systeem komen, zouden amper een rol spelen bij taalverandering (cfr. Labov 2007: 346, Foulkes & Vihman 2015).

³¹ De stelling geldt echter niet in omgekeerde richting: niet alle taalvariatie impliceert taalverandering.

validiteit van de apparent-time techniek is echter ook al vaak voorwerp van discussie geweest. Daarbij wordt vooral de hoeksteen van de methode in vraag gesteld, namelijk het idee dat het taalgebruik van een individu na een specifieke leeftijd niet meer verandert. Het individuele taalgebruik zou met name niet zo invariabel zijn als vaak wordt gesteld, maar vatbaar zijn voor *lifespan change* (Sankoff 2006), zoals *age grading* en *late adoptions*.

Met *age grading* wordt bedoeld op leeftijdsspecifieke taalkenmerken die niets met taalverandering te maken hebben, maar veeleer typisch zijn voor een bepaalde leeftijdsgroep. De meeste tieners gebruiken bijvoorbeeld een specifieke woordenschat die ze verlaten wanneer ze een zekere leeftijd bereiken of op de arbeidsmarkt terecht komen. Het fenomeen van *age grading* vormt blijkens recent empirisch onderzoek echter geen belemmering voor apparent-time onderzoek. Chambers (2002: 360) beklemtoont bijvoorbeeld dat taalverandering duidelijk te onderscheiden is van *age grading*: “Unlike age-grading, change in progress shows incremental increases in the use of a particular variant in the speech of younger people”. Sankoff (2006) merkt zelfs op dat “a researcher who locates a gradient age distribution in a new community under study is virtually assured of having identified change, whether or not age grading is also involved.” Boberg (2004: 266) lijkt met die stelling akkoord te gaan wanneer hij stelt dat “the possibility of age-grading, in the classical sense of the rejection of innovations by older speakers, is not as serious an obstacle to apparent-time analyses of change in progress as has previously been assumed”.

Problematischer is het bestaan van *late adoptions* (Boberg 2004): oudere sprekers zouden ook na hun adolescentie nieuwe varianten kunnen verwerven en de oude varianten die ze als kind leerden, verlaten. In dat geval hebben we te maken met *postacquisition change*, een fenomeen dat de validiteit van de apparent-time techniek op het eerste gezicht lijkt te ondergraven. Dergelijke *postacquisition change* zou vooral voorkomen in contexten die ook extern gemotiveerde taalverandering faciliteren: taalcontact zou niet enkel jongere kinderen, maar ook, en eigenlijk vooral, adolescenten en volwassenen aanzetten tot overname van voor hen nieuwe taalkenmerken. Ontlening wordt immers in belangrijke mate gedreven door prestigeverschillen tussen sociale groepen en die treffen we vooral bij volwassen sprekers aan (cfr. Aitchison 1981: 180: “babies do not form influential social groups”). Wel zou er bij dergelijke extern gemotiveerde taalverandering een beperking zijn op *wat* volwassenen nog kunnen verwerven op latere leeftijd. Kerswill (1996) stelt bijvoorbeeld vast dat complexe (onvoorspelbare) fonologische regels enkel verworven kunnen worden voor driejarige leeftijd, terwijl ‘neogrammatistische veranderingen’ (uitzonderingsloze *shifts*) en lexicale ontleningen op ongeveer iedere leeftijd verworven kunnen worden. De validiteit van de apparent-time methode hangt dan ook af van het taalfenomeen dat bestudeerd wordt. Bij intern gemotiveerde verandering zou de apparent-time methodologie sowieso minder problematisch zijn. Aangezien *incrementatie* daar

het voornaamste verspreidingsmechanisme blijkt (cfr. §1.4.2.), verwachten we bij dergelijke veranderingen wél duidelijke leeftijds patronen.

De vraag rijst in welke mate apparent-time data nog nuttig zijn om extern gemotiveerde taalverandering te onderzoeken, een type verandering dat – zoals we in de volgende paragraaf zullen aantonen – in Vlaanderen een belangrijke rol speelt. Het bestaan van *individual lifespan change* valt moeilijk te ontkennen (cfr. Kerswill 1996, Sankoff & Blondeau 2007), maar dat hoeft niet noodzakelijk het doodsvonnis voor de apparent-time methode te betekenen. *Postacquisition* verandering zou namelijk bijna altijd in dezelfde richting bewegen als de algemene verschuivingen in de taalgemeenschap (Meyerhoff & Walker 2007: 347), waardoor met apparent-time data sowieso de richting van taalverandering geïdentificeerd kan worden. Het loont dus wel degelijk ook op apparent-time patronen te focussen, wat we in dit onderzoek dan ook zullen doen. Wel dienen we indachtig te zijn dat de snelheid van een verandering vaak onderschat wordt op basis van apparent-time data (Sankoff & Blondeau 2007: 583) en dat de afwezigheid van leeftijdsgebonden variatie niet automatisch op de afwezigheid van taalverandering wijst. We dienen ook voorzichtig om te springen met projecties naar de toekomst, aangezien de sociale factoren die extern gemotiveerde taalverandering sturen veranderlijk zijn en de linguïstische tendensen gedetecteerd door apparent-time onderzoek bijgevolg ook.

1.4.4. Types taalverandering in dialect- standaardtaalrepertoria

Contactgeïnduceerde taalverandering kan tot herstructurering van hele gemeenschapsrepertoria leiden wanneer verschillende taalkenmerken tegelijk het voorwerp worden van gelijkgerichte veranderingen. Van herstructurering kunnen we spreken wanneer ook de taalpercepties in de taalgemeenschap veranderen, bijvoorbeeld wanneer doorgedreven processen van convergentie of divergentie in taalcontactsituaties tot een gevoel van discontinuïteit tussen generaties of sprekersgroepen leiden, waarbij een geconvergeerde of gedivergeerde taal of variëteit als *nieuwe* taal of variëteit wordt ervaren. Dergelijke herstructureringen zien we aan het werk in de evolutie van diglossieën naar diaglossieën of van diaglossieën naar dialectverlies (cfr. §1.2.2.). In die herstructureringen interageren verschillende types verandering, zoals *dialectverlies*, *koineisering*, *destandaardisering* en *demotisering*. In wat volgt, gaan we op die types verandering uitgebreider in, waarbij steeds ook stilgestaan wordt bij de situatie in Vlaanderen.

1.4.4.1. Dialectverlies

Bij dialectverlies wordt doorgaans een onderscheid gemaakt tussen functioneel dialectverlies enerzijds en structureel dialectverlies of dialectnivellering anderzijds.

Met functioneel dialectverlies, in de Engelstalige literatuur ook bekend als *dialect shift*, wordt dan bedoeld dat steeds minder mensen in steeds minder situaties dialect spreken, terwijl dialectnivellering inhoudt dat typisch lokale dialectkenmerken vervangen worden door algemener verspreide of standaardtalige kenmerken (cfr. Vandekerckhove 2009). In gevallen van toenadering tot de standaardtaal spreken we van verticale convergentie; in gevallen van toenadering tussen twee of meerdere dialecten wordt van horizontale convergentie gewaagd (Auer & Hinskens 1996).³² Horizontale convergentie waarbij dialectkenmerken met een beperkte regionale verspreiding ingeruild worden voor wijder verbreide dialectvarianten wordt ook wel *supralocalisation* (Milroy, Milroy & Hartley 1994, Britain 2011) of *regional dialect levelling* (Williams & Kerswill 1999) genoemd. Door deze verschillende vormen van dialectverandering en dialectverlies kan zowel de horizontale als de verticale variatiedimensie van het taalrepertorium geherstructureerd worden.

Het onderscheid tussen functioneel dialectverlies en dialectnivellering lijkt op zich eenvoudig, maar het is niet altijd even makkelijk te maken, zeker wanneer de concepten op een diaglossische situatie worden toegepast. Wanneer kunnen we immers stellen dat een verandering binnen het dialect gebeurt en dus structureel is dan wel dat het dialect verlaten wordt voor een andere vorm van taalgebruik en dus functioneel is? Hier speelt ook weer het moeilijke onderscheid tussen “the emergence of a new variety and processes of linguistic change within an existing one” (Lenz 2010a: 295). Zoals in §1.2.3. bij de afbakening van het variëteitenbegrip al gesuggereerd werd, dient bij deze kwestie een sleutelrol toegekend te worden aan de perceptie van de taalgebruiker: als een spreker de intentie heeft om dialect te spreken en het taalgebruik in kwestie ook duidelijk als dialect ervaren wordt in de taalgemeenschap, dan dient het als dialect bestempeld te worden.

(i) *Functioneel dialectverlies*

Het dialectverlies heeft zich in Vlaanderen om historische redenen later doorgezet dan elders in Europa (cfr. Vandekerckhove 2009), maar heeft de voorbije decennia voor opvallende herstructureringen gezorgd. De enquêteringsdata van Willemyns (1979), Van Keymeulen (1993) en Ghyselen & Van Keymeulen (2014) tonen een opvallende achteruitgang in gerapporteerde dialectkennis: terwijl in 1993 59% van de geënquêteerde universiteitsstudenten aangaf het lokale dialect goed te spreken, is dat in 2014 maar 28,6% meer (cfr. Tabel 1). De jongeren die in het onderzoek van Ghyselen & Van Keymeulen (2014) aangaven nog dialect te spreken, zouden dat enkel in informele lokale of regionale situaties doen, met name in het gezin en met vrienden en medestudenten uit de eigen regio. In supraregionale informele situaties

³² Hinskens (1993) benoemt horizontale convergentie met de term *regiolectisering*. Zoals al vermeld in §1.2.4. geeft hij daarmee aan het begrip *regiolect* een veel engere betekenis dan regiolectpionier Hoppenbrouwers (1990).

(met medestudenten uit een andere regio) gaven ze aan tussentaal te spreken en in formele situaties (in gesprekken met lesgevers) standaardtaal. Diegenen die geen dialect meer hanteerden in lokale of regionale situaties, gaven aan in die situaties voornamelijk tussentaal (en niet standaardtaal) te spreken.

Het functionele dialectverlies in Vlaanderen wordt in belangrijke mate gedetermineerd door de factoren regio, geslacht en sociale klasse. De gegevens in Tabel 1 tonen bijvoorbeeld hoe het dialectverlies het verst gevorderd is in Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant en Limburg, en het beperktst is in West-Vlaanderen. In Antwerpen blijkt het dialect iets vitaler dan in Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant en Limburg, al bleek daar een grote kloof te bestaan tussen de gerapporteerde dialectcompetentie en het gerapporteerd dialectgebruik. Wat geslacht betreft, vonden Ghyselen & Van Keymeulen (2014) significante verschillen in de gerapporteerde dialectcompetentie van mannen en vrouwen: terwijl 25% van de vrouwen aangaf dialect te kunnen spreken, was dat bij de mannen 41%. Die resultaten stroken met het vaker geobserveerde patroon dat vrouwen sneller hun dialect verlaten dan mannen (cfr. Labov 1990). Gegevens over sociale klasse werden niet opgevraagd door Ghyselen & Van Keymeulen (2014),³³ maar uit de gegevens van Taeldeman (1991: 42) en Willemyns (2008) blijkt dat dialect steeds meer de taal van de lagere klasse aan het worden is, waardoor het in een neerwaartse spiraalbeweging terechtkomt (Taeldeman 1991: 42). De vurige ABN-propaganda van de jaren 1950-1980, waarin het dialect vaak geculpabiliseerd werd, heeft hier wellicht toe bijgedragen (cfr. Van Hoof & Jaspers 2012). De sociale variabele interageert echter ook sterk met de variabele regio; in gebieden waar het dialect het sterkst staat, zou de associatie met lagere sociale klassen zwakker zijn (cfr. Willemyns 2008).

Tabel 1: Gerapporteerde actieve dialectcompetentie in Willemyns (1979), Van Keymeulen (1993) en Ghyselen & Van Keymeulen (2014)

	Willemyns (1979)	Van Keymeulen (1993)	Ghyselen & Van Keymeulen (2014)
West-Vlaanderen	98%	88,2%	53,6%
Oost-Vlaanderen	86,43%	49,6%	16,6%
Antwerpen	91,28%	62,1%	39,1%
Vlaams-Brabant	71,78%	48,3%	14,4%
Limburg	83,93%	40%	23,8%
Totaal % dialectsprekers (*)		59%	28,6%
Totaal aantal respondenten	723 informanten	517 informanten	543 informanten

() Aangezien Willemyns (1979) enkel percentages en geen absolute cijfers rapporteert, kan het totaal procent dialectsprekers niet berekend worden.*

³³ Doordat enkel universiteitsstudenten geënquêteerd werden, kunnen we verwachten dat de sociale variatie in de steekproef sowieso beperkter was dan die die we in de realiteit aantreffen.

De regionale verschillen in het dialectgebruik moeten aan verscheidene maatschappelijke factoren toegeschreven worden. De zwakke positie van het dialect in Vlaams-Brabant lijkt bijvoorbeeld samen te hangen met de aanwezigheid van het Frans in Brussel en de Brusselse randgemeentes. Die aanwezigheid zou namelijk zorgen voor een hoger, talig bewustzijn ten voordele van de Nederlandse standaardtaal (Ghyselen & Van Keymeulen 2014: 130). De sterke positie van het dialect in West-Vlaanderen daarentegen lijkt onlosmakelijk verbonden met de honkvastheid van de inwoners en de beperkte immigratie van niet-West-Vlamingen (cfr. §2.1.1.3.).³⁴ Door die factoren voelden West-Vlamingen immers lang weinig nood aan een communicatiemiddel met een ruimere gebruiksradius. Vandekerckhove (2013: 205-206) en Taeldeman (2013: 257) vermelden ook de West-Vlaamse *brain drain* (cfr. §2.1.1.3.) als mogelijke verklarende factor; de ‘exodus’ van hoogopgeleide West-Vlamingen, potentiële standaardtaalverspreiders, zou bijgedragen hebben aan de West-Vlaamse dialectvitaliteit.

Terwijl West-Vlaanderen lang een vrij honkvaste populatie had, kende Limburg door een bloeiende industrie al vroeg immigratie uit andere delen van het land en uit het buitenland. Op die manier kan verklaard worden waarom het dialectverlies zich in de oostelijke periferie veel verder heeft doorgezet dan in de westelijke (Vandekerckhove 2009: 84-85). Bovendien speelt bij het Limburgse dialectverlies wellicht ook de heterogeniteit van het dialectgebied (Belemans & Vandekerckhove 1999: 135): door variërende graden van Brabantse beïnvloeding uit het westen en Keulense beïnvloeding uit het oosten is de dialectgeografische variatie binnen Limburg vrij groot, waardoor er wellicht sneller de nood gevoeld werd aan een ruimer inzetbare taalvariëteit dan in bijvoorbeeld het homogene West-Vlaanderen.

Enigmatisch zijn de relatief hoge percentages gerapporteerde dialectkennis in de regio Antwerpen, een sterk geïndustrialiseerd gebied met veel migratie (cfr. §2.1.1.1.). Volgens Swanenberg & Van Hout (2013) en Taeldeman (1991: 39-41) speelt de cultureel-economische dominantie van de regio hierbij een belangrijke rol. Door die dominantie zou het stadsdialect positief geëvalueerd worden en zich verspreid hebben in de hele provincie. Vandekerckhove (2009: 81) oppert echter dat de hoge percentages gerapporteerde dialectkennis mogelijk beïnvloed zijn door het linguïstische zelfvertrouwen dat vaak toegeschreven wordt aan Antwerpenaars. Antwerpenaars (uit de provincie, maar vooral ook de stad Antwerpen) zouden hun taal namelijk sneller als dialect bestempelen dan andere Vlamingen, waardoor de percentageverschillen in Tabel 1 veeleer representatief zouden zijn voor perceptieverschillen dan voor verschillen in productie. Dat het gerapporteerde dialectgebruik in Antwerpen heel wat lager lag dan de gerapporteerde dialectkennis – slechts 19,6% van de ondervraagde Antwerpenaren zou het dialect ook spreken in

³⁴ Die honkvastheid en beperkte immigratie kan dan weer verklaard worden door het agrarische karakter van de regio en de lange tijd geringe verstedelijking (Devos & Vandekerckhove 2005: 144-145).

één van de tien bevraagde situaties³⁵ – geeft aan dat het met het dialectgebruik in Antwerpen wellicht slechter gesteld is dan de dialectkenniscijfers doen vermoeden. Productiedata die uitsluitsel kunnen bieden bij deze kwestie zijn echter momenteel niet voorhanden (cfr. Swanenberg & Van Hout 2013: 331); onze studie hoopt hierin verandering te brengen.

Een verklaring voor het snelle Oost-Vlaamse dialectverlies ten slotte moet volgens Taeldeman (2005b) gezocht worden in zowel de formele eigenschappen van de Oost-Vlaamse dialecten als in de aard van het dialectgebied. Een aantal typische kenmerken van de Oost-Vlaamse dialecten, zoals de frequente deletie van woordinterne consonanten, zouden ervoor zorgen dat ze moeilijker verstaanbaar zijn dan dialecten uit andere regio's (Van Daele 2000, Taeldeman 2005b). Dat zorgt ervoor dat de Oost-Vlaamse dialecten een beperktere communicatieve radius hebben en dat sprekers dus sneller op andere taalvariëteiten moeten overschakelen. De beperktere communicatieve radius van de Oost-Vlaamse dialecten wordt ook in de hand gewerkt door de aard van het Oost-Vlaamse dialectlandschap, dat veel meer gefragmenteerd is dan de andere vier dialectregio's in Vlaanderen (cfr. ook Vandekerckhove 2009). Terwijl een Ieperling zich met zijn dialect in heel West-Vlaanderen vrij goed verstaanbaar kan maken, is dat voor een Gentenaar veel minder het geval. Interessant is dat de versplintering van het Oost-Vlaamse dialectlandschap en de beperktere verstaanbaarheid gecorreleerd zijn met een negatieve waardering van het Oost-Vlaamse dialect. Dat blijkt althans uit het onderzoek van Van Daele (2000), die aan 150 Vlamingen 5 dialectfragmenten liet horen, namelijk een West-Vlaams, Oost-Vlaams, Antwerps, Vlaams-Brabants en een Limburgs fragment. Bij de algemene beoordeling bleek het Oost-Vlaamse fragment met een waarderingscijfer van 2,60 op 5 sterk achterop te hinken op de andere fragmenten (Vlaams-Brabant: 3,10, Limburg: 3,07, West-Vlaanderen: 3,04 en Antwerpen: 3,02). Bovendien waren de Oost-Vlamingen de enigen die hun dialect niet op de eerste plaats zetten, maar integendeel samen met het Vlaams-Brabantse fragment op de laatste plaats.

(ii) Dialectnivellering

Het functionele dialectverlies gaat overal in Vlaanderen gepaard met dialectnivellering, al zouden er regionale verschillen zijn in de mate en de aard van die nivellering. De dialectnivellering in Brabant (en vooral Antwerpen) is volgens Taeldeman (2009: 359-360) bijvoorbeeld vooral horizontaal, in de richting van het Antwerpse stadsdialect. De Antwerpse stedelingen zouden een aanzienlijk prestige

³⁵ De tien situaties: (1) in het huisgezin, (2) met vrienden van de eigen streek, (3) met een vreemde uit een andere streek die je de weg vraagt, (4) als je voor een publiek spreekt, (5) met een hogergeplaatste die je niet goed kent, (6) met een onbekende aan de telefoon, (7) met een leraar op school in de klas, (8) met een leraar van je school buiten de klas, (9) met medestudenten uit de eigen streek en (10) met medestudenten uit een andere streek.

genoten hebben bij de dorpsbevolking, wat ervoor zorgde dat de oorspronkelijke dorpsdialecten steeds meer verlaten werden voor het Stadsantwerps:

De boer van 't omliggende van Antwerpen tracht (...) zoveel mogelijk 'gelijk de menschen van de stad' te spreken; bij en zijne familie vergenoegen zich niet meer, zich als 'stadsmenschen' te kleeden en stadsmanieren aan te nemen; zij trachten zooveel mogelijk hunne taal, die onder dit steedsche kleed den boer zou verraden, af te werpen, en ze spreken, zooals men in de stad spreekt. (Smout 1905/1980: 4)

Onderzoek van Nuyts (1989) in Antwerpen toont echter ook doorgedreven verticale nivellering. Hij stelt namelijk vast dat het vocalisme van jongere Antwerpenaars sterker beïnvloed is door het AN dan dat van oudere sprekers.

Ook in Oost-Vlaanderen zouden de dialecten aan zowel verticale als horizontale nivellering onderhevig zijn (Taeldeman 2009: 359-360). Op de verticale variatiedimensie observeert Taeldeman (1985: 233-237) bijvoorbeeld dat verschillende Platgentse kenmerken, zoals de sterk doorgedreven vocaalrekkingsgenivelleerd worden in de richting van het Standaardnederlands (cfr. §2.1.1.2.). Horizontale nivellering zou er in Oost-Vlaanderen vooral zijn in de richting van het Antwerpse/Brabantse dialect, wat op zich niets nieuws is. Historisch zijn de Oost-Vlaamse dialecten immers van de West-Vlaamse gedivergeerd door een doorgedreven verbrabantsing (Taeldeman 1999: 283), die zich ook vandaag nog zou laten gelden. Van Keymeulen (1993) stelt bijvoorbeeld vast dat de lexemen *andjoen* en *djuin* ('ui') in Oost-Vlaanderen steeds meer plaats moeten ruimen voor het Brabantse *ajuin*. Die 'Brabantse expansie' moet gelinkt worden aan de sterke socio-economische en culturele positie die Brabant (en vooral Antwerpen) al sedert de 14^e eeuw inneemt (Taeldeman 2009: 361). In welke mate de verbrabantsing in Oost-Vlaanderen ook impact heeft op morfologische, syntactische en fonologische kenmerken, is op basis van de beschikbare data echter moeilijk in te schatten.

Voor Limburg vinden we in de literatuur net als in Oost-Vlaanderen meldingen van vergevorderde verticale dialectnivellering en horizontale dialectnivellering in de richting van de Brabantse dialecten. Belemans & Vandekerckhove (1999) bespreken bijvoorbeeld verticale nivellering bij het foneem [ʃ], dat in het dialect van Stokkem in woordmediale en finale positie (bijvoorbeeld in [mœʃ] 'mus' en in [tœʃən] 'tussen') steeds vaker ingeruild blijkt te worden voor het standaardtalige [s]. Belemans & Keulen (2004: 83-86) rapporteren lexicaal onderzoek waarin oudere Limburgers (55-64 jaar) nog bij 80% van de voorgelegde concepten het Limburgse dialectwoord kon geven, terwijl dat bij de jongeren (jonger dan 25 jaar) maar 40% was. De dialectnivellering bleek verder gevorderd in regionale centrumplaatsen als Hasselt, Bilzen, Maaseik dan in kleinere, landelijke plaatsen als Kanne, Stokkem en Borgloon. Dialecten aan de rand van de provincie zouden bovendien een sterkere nivellering

kennen dan dialecten in het centrum van de provincie, en er zou ook een noord-zuidverschil zijn: in Zuid-Limburg bleek de nivellering beperkter. Op de richting van de geobserveerde nivellering (horizontaal versus verticaal) gaan Belemans & Keulen (2004: 83-86) niet verder in, maar de data van Van Keymeulen (1993) doen vermoeden dat er ook horizontale nivellering in het geding is. Het Brabantse *ajuin* bleek in zijn data immers in de Limburgse dialecten opgenomen te zijn, ten nadele van de oorspronkelijke varianten *djuin*, *un*, *unj*, *in* en *inzje*. Over horizontale nivellering bij fonologische, morfologische en syntactische dialectkenmerken is echter weinig geweten.

In West-Vlaanderen zouden de dialecten niet alleen functioneel vrij sterk staan, maar ook structureel stabiel zijn. De relatief beperkte nivellering die we in West-Vlaanderen aantreffen, zou daarenboven vooral horizontaal zijn. Het onderzoek van Vandekerckhove (2000) toonde bijvoorbeeld aan dat het dialect van Deerlijk, een dialect in het overgangsgebied tussen het West-Vlaams en het Oost-Vlaams, onderhevig is aan ‘verwestvlaamsing’, waarmee wordt bedoeld dat het Deerlijkse dialect vooral kenmerken van andere West-Vlaamse dialecten overneemt, veeleer dan standaardtalige elementen. Hierbij zou het Kortrijkse dialect een voorttrekkersrol spelen. De jongste generatie van Vandekerckhoves informanten, geboren tussen 1965 en 1975, toonde echter ook verticale dialectnivellering in de richting van de standaardtaal, in die zin dat de voorkeur werd gegeven aan dialectvarianten die dicht bij de standaardtaal aanleunden. De realisatie van wgm. *sk* in het Deerlijkse dialect kan hier als voorbeeld dienen. In woorden als *school* en *schieten* observeerde Vandekerckhove (2000) namelijk dat de oorspronkelijk Deerlijkse (en standaardtalige!) [*sχ*] door verschillende jonge sprekers vervangen werd door de Zuid-West-Vlaamse variant [*sk*]. Op die manier ‘verwestvlaamste’ het Deerlijkse dialect, weg van de standaardtaal. Recent zou woordinitieel [*sk*] echter op zijn beurt steeds meer vervangen worden door [*sh*], een variant die eveneens endogeen is in het West-Vlaamse dialect, maar tegelijkertijd ook dichter aanleunt bij de standaardtaal. De vervanging van [*sk*] door [*sh*] dient volgens Vandekerckhove (2000) als verticale nivellering geïnterpreteerd te worden, aangezien de [*sh*]-varianten gerealiseerd zouden worden in een poging tot standaardtaal. De verbondenheid van verticale en horizontale nivellering in West-Vlaanderen blijkt ook duidelijk uit de West-Vlaamse diminutievorming (Vandekerckhove 2002): suffixen op *-i* (bijvoorbeeld [*yzətji*] ‘huisje’ en [*koərəhi*] ‘koordje’) zijn er immers zo goed als verdwenen ten voordele van suffixen met een *sjwa* ([*yzətjə*] en [*baŋkfə*]). Door dergelijke veranderingen leunen de dialecten in kwestie dichter bij de standaardtaal aan, maar zijn ze tegelijkertijd ook nog als West-Vlaams herkenbaar.

Samenvattend kunnen we stellen dat het bestaande onderzoek naar dialectnivellering in Vlaanderen vrij duidelijk op verticale nivellering wijst. Wat horizontale nivellering betreft, blijken er regionale verschillen te zijn, met in Limburg

en Oost-Vlaanderen een sterke Brabantse sturing (de zogenoemde Brabantse expansie) en in West-Vlaanderen een mogelijke Kortrijkse beïnvloeding. Het onderzoek naar de verschillende vormen van horizontale nivellering is echter beperkt in omvang, en het is dan ook nog onduidelijk in welke mate Brabantse expansie bijvoorbeeld ook dialectfonologie, -morfologie en -syntaxis beïnvloedt. Buiten kijf staat sowieso dat dialectnivellering overal gepaard gaat met functioneel verlies, dat het verst gevorderd lijkt in Oost-Vlaanderen, Vlaams-Brabant en Limburg, iets minder sterk zou zijn in Antwerpen en het beperktst is in West-Vlaanderen.

1.4.4.2. Koineisering

Nauw gerelateerd met dialectnivellering is het begrip *koineisering*, dat we heel algemeen kunnen definiëren als de ontwikkeling van een nieuwe taalvariëteit of *koine* als gevolg van taalcontact tussen sprekers van onderling verstaanbare taalvariëteiten (Siegel 1985, Kerswill 2002, Britain & Trudgill 2005, Hinskens 2009). Daarbij zijn diverse formele mechanismen in het spel (Britain & Trudgill 2005), zoals (1) *dialectvermenging*, waarbij vormen uit de verschillende contactvariëteiten vermengd worden, (2) *nivellering*, waarbij gemarkeerde varianten uit de bronvariëteiten in de nieuwe koine verdwijnen, (3) *compromisvorming*, waarbij intermediaire varianten gevormd worden op basis van de verschillende bronvarianten, (4) *vereenvoudiging*, waarbij de linguïstisch eenvoudigste structuren overeind blijven en (5) *reallocatie*, waarbij twee of meer in oorsprong geografisch gedetermineerde equivalenten in de nieuwe koine elk andere functies verwerven en zo naast elkaar kunnen blijven bestaan. Uit de opgesomde mechanismen blijkt duidelijk dat koineisering niet los gezien kan worden van de verticale en horizontale dialectnivellering die hierboven besproken werd:

There are no processes of koineization as such; koineization rather results from general processes of dialect change, with the loss of variants or entire rules being key mechanisms. Dialect change can affect individual dialects; it can but does not necessarily need to result in koineization. Koineization is a manifestation of the victory of “la force d’intercourse” over “l’esprit de clocher” (De Saussure, part III, ch. 4), i.e. of unification over particularism. (Hinskens 2009: 100)

Terwijl horizontale of verticale nivellering dus ook voor verandering binnen één bestaande variëteit kan zorgen, is koineisering het proces waarbij twee contactvariëteiten elkaar in zo’n mate wederzijds beïnvloeden dat ze gestalte geven aan een nieuwe lingua franca. Het spreekt voor zich dat het onderscheid tussen ‘gewone’ nivellering en koineisering niet altijd even makkelijk te maken is. Van een nieuw dialect of *koine* kunnen we volgens Britain & Trudgill (2005: 183) spreken wanneer kinderen de ontwikkelde lingua franca als moedertaal verwerven. Afhankelijk van

de aard van het taalcontact wordt dan een onderscheid gemaakt tussen *regional* en *immigrant* koines. Regionale koines komen tot stand door taalcontact tussen sprekers van aanpalende regionale dialecten, terwijl immigrantenkoines tot stand komen op plaatsen waar door migratie een nieuwe combinatie van regionale dialecten ontstaat (Siegel 1985: 363-364).

In Vlaamse context wordt de term *koineisering* soms gebruikt wanneer over de ontwikkeling van tussentaal gesproken wordt. Volgens Rys & Taeldeman (2007: 2) is het tussentaalgebruik van de Vlamingen zich bijvoorbeeld aan het homogeniseren of ‘stabiliseren’³⁶ tot één “intermediaire *koinè* (...) waarin meer constante dan variabele kenmerken te onderkennen vallen” (zie ook Taeldeman 2008b, 2009).³⁷ De intermediaire *koinè* zou resulteren uit contact tussen dialecten en standaardtaal en bestaan uit (1) standaardtalige elementen, (2) dia- en regiolectische kenmerken en (3) nieuwe, typisch tussentalige elementen (zoals het lexem *terug* in de betekenis van ‘opnieuw’). Merkwaardig is volgens Taeldeman (2009: 369) dat de koineisering in Vlaanderen alle componenten van de taal beïnvloedt (zowel lexicon, fonologie, morfologie en syntaxis), terwijl in andere Europese taalgemeenschappen koineisering van intermediaire variëteiten vooral accentkenmerken zou behelzen.

Bij het koineiseringsproces in Vlaanderen zou het Brabantse dialectgebied een sturende rol spelen (Goossens 2000: 8, Taeldeman 2008b: 41, Cajot 2010). De in §1.4.4.1. vermelde Brabantse expansie zou met andere woorden niet enkel de dialecten, maar ook het intermediaire taalgebruik beïnvloeden. Taeldeman (2008b: 41) benadrukt echter ook dat Brabantse kenmerken ook ondersteuning moeten vinden in de dialecten van andere gebieden om een veralgemeende transfer naar Vlaamse tussentaal te kunnen maken. Om die stelling te testen, onderzocht De Decker (2014: 170-204) de frequentie van vijf morfosyntactische brabantismen in de chattaal van West-Vlaamse, Limburgse en Antwerpse jongeren: (1) de typisch Brabantse adjectivale flexie in bijvoorbeeld *een blauw tafel* of *blauw tafels*, (2) *dieje* als distaal aanwijzend voornaamwoord, (3) *dees* als proximaal aanwijzend voornaamwoord, (4) *-em* als enclitisch subjectspronomen in de derde persoon enkelvoud en (5) het expletieve *dat* na het betreffende voornaamwoord *die*. De Decker (2014) komt in zijn onderzoek tot de conclusie dat de onderzochte morfosyntactische markers amper geïncorporeerd waren in de chattaal van jonge West-Vlamingen en Limburgers; van Brabantse expansie bleek weinig sprake. Zijn resultaten onderbouwen zo het idee dat

³⁶ De term stabilisering vinden we in het werk van Taeldeman (2008b) en de daarop voortbouwende studies (cfr. De Decker & Vandekerckhove 2012), die er een toenemende homogenisering in het taalgebruik mee bedoelen (De Decker & Vandekerckhove 2012: 129). Verwarrend is echter dat het begrip stabiel in de literatuur ook in een ietwat andere betekenis wordt gebruikt, namelijk om aan te geven dat een taal niet verandert door de tijd heen (zie bijvoorbeeld ook Taeldeman zelf in Taeldeman 2009). In dat opzicht is de term stabilisering enigszins ongelukkig gekozen, aangezien stabilisering in de homogeniseringsbetekenis allerm minst een gebrek aan verandering impliceert of aangeeft dat er zich een onveranderlijke variëteit ontwikkelt. In wat volgt, wordt daarom de minder misleidende term *homogenisering* gebruikt.

³⁷ Cajot (2000: 18) en Goossens (2000: 8) gaan er eveneens van uit dat tussentaal zich tot een zelfstandige talige grootheid aan het ontwikkelen is, al beschrijven ze dat homogeniseringsproces niet in termen van koineisering.

vooral kenmerken die algemeen voorkomen in de Vlaamse dialecten een algemene transfer naar tussentaal kunnen maken. De Decker (2014: 170-204) formuleert zijn conclusie echter wel met het nodige voorbehoud, aangezien de chatdata geen interregionale communicatie bevatten. Het corpus dat voor ons onderzoek opgebouwd werd (zie §2 voor een gedetailleerde beschrijving) omvat dergelijke interregionale communicatie wel, en het is dan ook interessant in dat corpus de aanwezigheid van brabantismen te onderzoeken.

Niet enkel bij de Brabantse sturing in de ontwikkeling van een tussentaalkoine dienen de nodige vraagtekens geplaatst te worden, maar ook bij het idee van tussentaalkoineisering tout court. Studies van Plevoets (2008) en Geeraerts (2010) tonen aan dat het tussentaalgebruik in Vlaanderen gekenmerkt wordt door een hoge graad van heterogeniteit, en het is dan ook de vraag of we in die context wel van koineisering kunnen spreken. Veel valt of staat in deze discussie bij de invulling van het begrip variëteit (cfr. §1.2.3.). Wanneer is er immers voldoende linguïstische cohesie of homogeniteit om van één (nieuwe) variëteit te spreken? Op die vraag valt moeilijk een pasklaar antwoord te geven; belangrijk is onzes inziens rekening te houden met het samenspel tussen linguïstische cohesie, percepties van taalgebruikers en pragmatische functies (cfr. §1.2.3.)

1.4.4.3. Destandaardisering en demotisering

Aan de standaardtaalpool lijken zich in Europa eveneens verschillende veranderingen voor te doen. Net zoals bij de dialecten kunnen we van zowel functioneel als structureel verlies spreken, al worden die veranderingen in de literatuur vaker als respectievelijk *destandaardisering* en *demotisering* gelabeld (cfr. Mattheier 1997, Coupland & Kristiansen 2011, Kristiansen & Grondelaers 2013). Met demotisering wordt dan bedoeld dat sprekers nog steeds de bedoeling hebben om standaardtaal te spreken, maar een andere invulling geven aan dat begrip, terwijl bij destandaardisering het ideaal van de standaard aan terrein verliest en steeds minder mensen dus in steeds minder situaties standaardtaal willen spreken. De standaardtaalideologie, i.e. “a metalinguistically articulated and culturally dominant belief that there is only one correct way of speaking (i.e. the standard language)” (Swann, Deumert, Lillis & Mesthrie 2004), verliest bij destandaardisering met andere woorden grond. Net als bij het onderscheid tussen functioneel en structureel dialectverlies (cfr. §1.4.4.1.) wordt bij het onderscheid tussen destandaardisering en demotisering dus een cruciale rol toegekend aan de percepties en attitudes van de taalgebruiker (in dit geval de standaardtaalideologie).

Destandaardisering en demotisering werden in de voorbije jaren in verschillende Europese taalgemeenschappen geobserveerd. Noorwegen zou bijvoorbeeld al

lange tijd destandaardisering kennen (Coupland & Kristiansen 2011)³⁸, terwijl in Denemarken en Duitsland veeleer demotisering zou plaatsvinden (Auer & Spiekermann 2011, Coupland & Kristiansen 2011, Svenstrup 2013). In Vlaanderen wordt volgens recent onderzoek steeds meer intermediair taalgebruik gesproken in situaties waarin traditioneel standaardtaal verwacht wordt. Plevoets (2008) kwam bij zijn corpusonderzoek bijvoorbeeld tot de conclusie dat sprekers geboren in de jaren 70 en 80 in het algemeen sneller naar intermediaire vormen grijpen dan sprekers geboren in de jaren 50 en 60. Die laatste zouden in formele settings vaker standaardtaal spreken. Delarue (2013) stelt in dezelfde lijn vast dat enkel een aantal leerkrachten ouder dan 50 jaar in hun lessen exclusief standaardtaal spreken; jongere leerkrachten gebruiken veel vaker niet-standaardtalige taalvarianten. De vraag rijst of die veranderingen in het gesproken standaardtaalgebruik³⁹ als destandaardisering dan wel als demotisering geïnterpreteerd moeten worden. Op die vraag gaan we verder in deze paragraaf in, nadat we eerst de mogelijke verklarende factoren besproken hebben voor de veranderingen aan de standaardtaalpool.

Voor het geobserveerde ‘standaardtaalverlies’ in Vlaanderen worden in de literatuur uiteenlopende en soms ook tegenstrijdige verklaringen geboden. Wat de hypothesen met elkaar gemeen hebben, is dat de uitbreiding van tussentaal ten nadele van de standaardtaal verklaard wordt in socio-psychologische termen. Sommigen wijten de veranderingen bijvoorbeeld aan een veranderend tijdsklimaat, dat vaak in vrij negatieve termen beschreven wordt. Geeraerts (1993: 352) meent bijvoorbeeld dat het huidige tijdsklimaat, het zogenoemde postmoderne tijdsklimaat, gekenmerkt wordt door een verval van normen en waarden, een “tanende burgerzin”, die hand in hand gaat met het verval van de uniforme standaardtaalnorm. Goossens (2000: 5) wijt op vergelijkbare manier het tussentaalgebruik aan “een ommezwaai van het tijdsklimaat, waarin permissiviteit, afkeer van gezag en losheid van gedraging dominerende nieuwe elementen werden”. Anderen, zoals De Caluwe (2006: 24), beschrijven het tijdsklimaat in neutralere termen, en verwijzen naar een internationale democratisering en informalisering van de omgangsvormen en de media, die de behoefte deden groeien aan een passend taalregister voor informele bovenregionale communicatie.

Een verklaring voor de tussentaalopmars wordt behalve in het huidige tijdsklimaat ook vaak gezocht in het Vlaamse verleden en de impact die dat verleden gehad zou hebben op de Vlaamse bevolking. In die context komen vaak uitdrukkingen als de ‘legendarische distantie van de Vlaming ten opzichte van het gezag’ en de ‘Vlaamse taalangst’ aan bod. Volgens Geeraerts (1993: 439-440) bijvoorbeeld zou er in de Vlaamse ‘volksaard’ door de eeuwenlange overheersing van Vlaanderen een zekere

³⁸ Sandøy (2011) merkt echter op dat er recent ook tekenen van demotisering zijn.

³⁹ De geobserveerde vormen van ‘standaardtaalverlies’ betreffen vooral de gesproken standaardtaal. Zoals ook beklemtoond wordt door Grondelaers en Van Hout (2011b: 9) en Vandekerckhove (2005), is de geschreven standaard in Vlaanderen immers vrij stabiel.

distantie geslopen zijn ten opzichte van het gezag. Zoals Plevoets (2008: 12) het ook samenvat, doet “de herinnering aan het verleden (...) hem [de Vlaming, A.S.G.] er wantrouwig voor terugdeinzen om zich als normbepaler op te werpen”. Op taalvlak zou zich dat dan uiten in een angst om de taal van de normbepaler te gebruiken, namelijk de standaardtaal. De ‘Vlaamse taalangst’ zou daarnaast ook te wijten zijn aan het strenge taalbeleid dat in de voorbije eeuw werd gevoerd. Doordat lange tijd alles wat van de standaardtaalnorm afweek door leraren en taalbeleidsmensen gecorrigeerd werd – Van Hoof & Jaspers (2012) zien de periode van de jaren 1950 tot 1980 als een tijdperk van hyperstandaardisering – ontstond bij vele Vlamingen een grote taalonzekerheid die leidde tot een ‘zondagsepakmentaliteit’ (zie bijvoorbeeld Geeraerts 2001: 343), waarbij taalgebruikers zich enkel op standaardtaal verlaten wanneer dat strikt noodzakelijk lijkt. Cajot (2010: 17) gaat echter niet akkoord met de visie dat de Vlaming zich afkeert van de standaardtaal door zijn legendarische distantie van het gezag, aangezien Franstalige Belgen, “met wie de Vlamingen toch gezamenlijk het juk van de vreemde overheersers hebben gedragen”, wel gewillig het taalgezag uit Parijs lijken te accepteren. In dezelfde lijn ziet De Caluwe (2006: 25-26) het tussentaalgebruik van de sociale elite niét als een teken van ongeëmancipeerdheid zoals Geeraerts dat doet, maar veeleer omgekeerd als een teken voor het toegenomen zelfbewustzijn van de Vlamingen. Die redenering volgt ook Plevoets (2009: 1), die tussentaal ziet als een “hypocorrecte variëteit” of “de ‘conspicuous leisure’ van een gearriveerde bovenkaste, die een zodanig niveau van welstand heeft vergaard dat ze zich zorgeloos enige flexibiliteit ten opzichte van omgangscodes en -normen kan permitteren zonder daarvoor aan status in te moeten boeten.”

Tot slot wordt de functionele elaboratie van tussentaal ten nadele van de standaardtaal ook soms gelinkt aan het dialectverlies. Volgens Willemyns (2007: 271) bijvoorbeeld heeft het dialectverlies in Vlaanderen en de daaruit resulterende populariteit van intermediair taalgebruik de ‘illusie’ gecreëerd dat dat taalgebruik ook in formele situaties gebruikt kan worden. Tussen dialectverlies en destandaardisering/demotisering zou dan ook een causaal verband bestaan.

Het domeinverlies van de standaardtaal ten voordele van tussentaal wijst op veranderende taalstandaarden in Vlaanderen (zie bijvoorbeeld De Caluwe 2006, Grondelaers & Van Hout 2011b), maar over de precieze aard van die veranderingen bestaat weinig duidelijkheid. Meerdere mogelijke scenario’s werden in de literatuur al naar voren geschoven. Een eerste mogelijk scenario is er een van *informele standaardisering* van tussentaal – Jaspers & Van Hoof (2015) spreken van een *late standaardisering* – waarbij tussentaal zich standaardiseert tot een nieuwe gesproken standaard voor alle Vlamingen (Cajot 2010). In dat scenario verwachten we taalstructureel een homogenisering van tussentaal (cfr. de in §1.4.4.2. besproken koineïsering), aangezien dat een van de processen bij standaardisering is (cfr. Auer & Spiekermann 2011). Attitudineel of ideologisch kunnen we in dit scenario

verwachten dat Vlamingen steeds meer ‘tussentalige’ kenmerken, zoals *ge*-pronomina of *ke*-diminutieven als (spreek)standaardtalig ervaren en dat ze steeds meer prestige toekennen aan tussentaal, ten koste van de huidige standaardtaalnorm (cfr. Auer & Spiekermann 2011). Die informele standaardisering kunnen we als een specifieke vorm van demotisering beschouwen, waarbij een nieuwe norm de oude vervangt.

Een tweede mogelijkheid, eveneens een vorm van demotisering, is het ‘*dubbelestandaardscenario*’, waarbij het standaardtaalideaal overeind blijft, maar de huidige gesproken standaardtaalnorm verruimd wordt met een ‘moderne, dynamische norm’ (Grondelaers & Kristiansen 2013: 47).⁴⁰ De huidige standaardtaal blijft in dit scenario bestaan als “best superiority language” (en als schrijftaal), maar krijgt er met tussentaal een “best dynamism language” bij (Grondelaers & Kristiansen 2013: 47). Een dergelijk scenario werd al in 2000 door Goossens geschetst toen hij voorspelde dat Vlaanderen “op weg is naar een nieuwe tweetaligheid”, met een geuniformiseerd ‘Schoon Vlaams’ als omgangstaal enerzijds en het ‘officiële Nederlands’ als media- en overheidstaal anderzijds (Goossens 2000: 8). Taalstructureel kunnen we bij dit scenario net als bij het eerste een homogenisering van tussentaal verwachten, aangezien ook hier sprake is van standaardisering van tussentaal, maar we verwachten eveneens dat het Algemeen Nederlands functioneel blijft. Op attitudeel gebied kunnen we verwachten dat de huidige standaardtaal haar prestigeassociaties behoudt en dat tussentaal steeds meer sociaal positieve attributen krijgt toegeschreven. Een dergelijk attitudepatroon troffen Grondelaers & Speelman (2013) aan in een evaluatie-experiment bij 135 Vlamingen. De onderzoekers stelden namelijk vast dat hun proefpersonen taalstimuli met niet-standaardtalige lexemen als minder prestigieus, maar wel als dynamischer ervaren dan equivalente stimuli zonder dergelijke lexemen. In het uitgevoerde experiment werden ‘full-fledged Tussentaal’ (Grondelaers & Speelman 2013: 187) en VRT-Nederlands echter uitgesloten; verder onderzoek met meer spontaan gesproken stimulusfragmenten is dan ook nodig om het geobserveerde attitudepatroon te bevestigen. Belangrijk om op te merken is dat een dubbelestandaardscenario en informele standaardisering met elkaar gepaard kunnen gaan. Immers, de verschillende sprekers van een specifieke taalgemeenschap kunnen er verschillende attitudes op nahouden, waarbij voor de ene spreker tussentaal bijvoorbeeld als enige prestigienorm fungeert, terwijl een andere in zijn normensysteem ook aan de huidige standaardtaal nog een belangrijke plaats toekent.

Een derde scenario is er tot slot één van *destandaardisering*, dat voorspelt dat het standaardideaal in steeds meer situaties terrein zal verliezen en dat in die situaties dus steeds meer taalvariatie getolereerd zal worden (cfr. Grondelaers & Van Hout 2011a).

⁴⁰ Een dergelijk fenomeen, met een dubbele gesproken norm, observeert Kristiansen (2001) ook in Denemarken.

In dit scenario, waarbij sprake is van een zogenoemde ‘laatmoderne normloosheid’⁴¹, is tussentaalhomogenisering minder waarschijnlijk. Op attitudineel vlak kunnen we verwachten dat prestigeattributen of dynamiekgeoriënteerde percepties minder eenduidig zullen worden. Ook hier is dus zowel attitudineel als taalstructureel onderzoek nodig om de waarschijnlijkheid van het scenario te bepalen.

1.5. VERANDERINGSGEVOELIGHEID VAN TAALVARIANTEN

Zowel bij stilistische als diachrone dynamiek is een terugkerende vaststelling dat bepaalde taalelementen makkelijker verandering ondergaan dan andere. Rys & Taeldeman (2007) observeren bijvoorbeeld dat de laryngalisering van de standaardtalige [ɣ] (zie §2.3.8.) vaak te horen is in de geïntendeerde standaardtaal van West-Vlamingen, terwijl de realisatie van standaardtalige [ei] als [i] (zie §2.3.1.) doorgaans ‘onderdrukt’ wordt. Een vraag die veel taalkundigen dan ook bezighoudt, is hoe we die (non-)stabiliteit kunnen verklaren (zie bijvoorbeeld Lenz 2003, Taeldeman 2009). Waarom blijven bepaalde taalelementen stabiel in taalveranderings- en style-shiftingprocessen en andere niet? Die vraag is theoretisch interessant, aangezien inzicht in de veranderingsgevoeligheid van taalvarianten toelaat aan de gang zijnde veranderingsprocessen beter te doorgronden en er ook de mogelijke uitkomst van te voorspellen.

1.5.1. Variantentypologieën

Een vroege verklaring voor de variërende veranderingsgevoeligheid van taalvarianten vinden we in het werk van Schirmunski (1928/1929, 1930), die dialectnivellering onderzocht in Duitssprekende enclaves in Rusland. Om te verklaren waarom bepaalde dialectkenmerken gemakkelijker genivelleerd werden dan andere, maakt hij een onderscheid tussen primaire dialectkenmerken, die “in vergelijking met de schrijftaal of met andere dialecten bijzonder opvallen als afwijkingen”, en secundaire kenmerken, die “veel minder afwijken van de schrijftaal en ook minder opvallen” (Schirmunski 1928/1929, eigen vertaling ASG). Het onderscheid tussen de twee types kenmerken is volgens hem gradueel, en correleert met de stabiliteit van dialectkenmerken; primaire kenmerken zouden immers veel vatbaarder zijn voor dialectnivellering dan secundaire kenmerken. Primaire kenmerken worden volgens hem gekarakteriseerd door (1) een vrij grote articulatorische afstand tussen het

⁴¹ Cfr. Theissen (2005: 131) over “postmoderne sociolinguïsten die geen norm meer wensen te kennen, maar slechts variëteiten.”

dialectkenmerk in kwestie en het corresponderende kenmerk in het contactdialect of de standaardtaal, (2) lexicaal diffuus verlies⁴², (3) een geografisch beperkt gebruiksgebied, (4) een grote perceptuele afstand tussen de verschillende varianten, (5) de afwezigheid van het kenmerk in standaardtalige registers, (6) de vatbaarheid voor spot en stereotypering, (7) verschriftelijking, (8) het feit dat het kenmerk tot communicatieproblemen kan leiden en (9) het gegeven dat de kenmerken verworven kunnen worden bij tweededialectverwerving. Secundaire kenmerken hebben die eigenschappen niet en zijn bijgevolg minder saillant en ook stabiel.

Schirmunski's indeling (1928/1929, 1930) in variantentypes vormde een belangrijk vertrekpunt voor divers taalkundig onderzoek (zie onder andere Trost 1965, Hinskens 1986, Trudgill 1986, Lenz 2003, Taeldeman 2006). In Taeldemans (2006) onderscheid tussen primaire, secundaire en tertiaire dialectkenmerken (cfr. Tabel 2) is bijvoorbeeld duidelijk de invloed van Schirmunski's tweedeling merkbaar. Taeldemans (2006) tertiaire dialectkenmerken zijn 'accentkenmerken' die moeilijk te onderdrukken zijn, en dus naar 'hogere' variëteiten getransfereerd worden. De secundaire kenmerken zijn daarentegen makkelijker te onderdrukken; hun veranderingsgevoeligheid hangt hoofdzakelijk af van extralinguïstische factoren. Primaire kenmerken, ten slotte, zijn makkelijk te onderdrukken, maar of dat al dan niet gebeurt, hangt volgens Taeldeman (2006) af van socio-psychologische factoren. Een negatieve attitude tegenover een taalkenmerk kan bijvoorbeeld een snel verlies bewerkstelligen, terwijl een positieve attitude net tot een opvallende stabiliteit kan leiden.

Net als Schirmunski (1928/1929, 1930) ziet ook Trudgill (1986) de 'opvallendheid' van een kenmerk – die hij *salience* noemt – als een belangrijke factor in de stabiliteit ervan. Trudgill bouwt in zijn studie van long-term accommodation (cfr. §1.4.2.) voort op Labovs onderscheid (1972: 178-180) tussen indicators, markers en stereotypes (cfr. §1.4.1.) en benadrukt dat het vooral markers zijn die het voorwerp worden van taalaccommodatie. Daarbij speelt de cognitieve prominentie of saillantie volgens Trudgill (1986) een sleutelrol: de saillantie van een kenmerk zou er immers in de eerste plaats voor zorgen dat een kenmerk een marker wordt. Hij schrijft die saillantie vervolgens toe aan factoren zoals stigmatisering, taalverandering, fonetische afstand en fonologisch contrast (Trudgill 1986: 11). De saillantie van *h*-deletie in *Norwich English* zou bijvoorbeeld nauw samenhangen met de openlijke stigmatisering van *h*-loze vormen.

⁴² Met lexicale diffusie wordt bedoeld dat een taalverandering (vooral klankverschuivingen) zich woord per woord verspreidt, en dus niet via een mechanische verschuiving in iedere mogelijke context. Door primaire kenmerken aan lexicale diffusie te linken en secundaire aan mechanische klankverandering, kiest Schirmunski (1928/1929, 1930) een tussenweg tussen enerzijds het neogrammatistische model van mechanische klankveranderingen en anderzijds het cultureel-sociologische model van dialectologen als Schuchardt en Wrede (cfr. Hinskens 1986: 138).

Tabel 2: Eigenschappen van primaire, secundaire en tertiaire dialectkenmerken (Taeldeman 2009: 363, eigen vertaling ASG)

Tertiaire kenmerken	Secundaire kenmerken	Primaire kenmerken
- Een relatief groot gebied	- Intermediair	- Een relatief klein gebied
- Graduele transities	- Intermediair	- Scherpe overgangen
- Heel stabiel	- Veranderingen zijn mogelijk	- Grote vatbaarheid voor veranderingen
- Als er veranderingen zijn, dan langzaam, gradueel in alle opzichten (afstand, lexicaal, intermediaire vormen)	- Veranderingen meer gradueel van aard	- Veranderingen zijn absoluut in alle opzichten (afstanden mogen groot zijn, geen intermediaire vormen)
- Een zeer lage graad van bewustzijn (als die er al is)	- Intermediaire graad van bewustzijn	- Hoge graad van bewustzijn
- Geen attitudineel engagement met de thuisvorm	- Geen attitudineel engagement met de thuisvorm	- In sterke mate attitudineel gemarkeerd
- Geen Ortsloyalität	- (bijna) geen Ortsloyalität	- Hoge (kans op) Ortsloyalität
↓	↓	↓
Moeilijk te onderdrukken	Niet moeilijk te onderdrukken	Makkelijk te onderdrukken

1.5.2. Problemen

De verklaringsmodellen van Schirmunski (1928/1929, 1930) en Trudgill (1986) hebben een belangrijke stempel gedrukt op het onderzoek naar stilistische en diachrone dynamiek, maar kennen verschillende pijnpunten. Zo is eerst en vooral de link tussen saillantie en veranderingsgevoeligheid niet zo transparant als vaak wordt aangenomen. In §1.4.1. merkten we al op dat intern gemotiveerde taalverandering zich hoofdzakelijk *below the level of social awareness* zou afspelen; bij dat type taalverandering lijkt saillantie dus geen voorwaarde voor veranderingsgevoeligheid. We zouden dan ook kunnen stellen dat saillantie niet bij intern gemotiveerde, maar vooral bij extern gemotiveerde taalverandering een verklarende factor is. Ook in die bijgestelde vorm is de hypothese echter voor discussie vatbaar. Zo zijn er eerst en vooral cognitieve/fysiologische factoren die een eenduidige correlatie tussen saillantie en stabiliteit bemoeilijken, zoals de complexiteit om een nieuwe taalvariant te verwerven en/of in de eigen spraak te integreren. Een spreker mag immers wel de intentie hebben een bepaald saillant kenmerk te onderdrukken of te realiseren, hij of zij moet ook de vaardigheid hebben dat te doen. Ten tweede merkt Trudgill (1986) ook op dat ‘extra-strong salience’ veeleer voor stabiliteit zorgt dan voor taalverandering. Attitudinele associaties blijken immers een belangrijke invloed te

hebben op de veranderingsgevoeligheid van saillante kenmerken (cfr. Auer, Barden & Großkopf 1998, Lenz 2003, Taeldeman 2006). Relevant in die context is Purschke's onderscheid tussen *salience*, de perceptuele opvallendheid van een kenmerk, en *pertinence*, de subjectieve situationele relevantie van een kenmerk (Purschke 2014). Een kenmerk kan tijdens de interactie immers saillant zijn, maar hoeft daarom niet relevant te zijn voor de taalgebruiker. Pas wanneer een kenmerk ook pertinent is, zou het vatbaar zijn voor stilistische en diachrone dynamiek. Auer (2014: 19) pleit er daarom voor het begrip saillantie op te geven als dynamiekverklarende factor en het in te ruilen voor een sociolinguïstische theorie over de beoordeling van taalkenmerken. Op die manier sluit hij duidelijk aan bij de *third wave variation studies* (Eckert 2012), waarin de benadering van saillantie als (eventueel gradeerbare, maar niettemin) binaire eigenschap steeds meer vervangen wordt door benaderingen waarin de sociale betekenis van een variant centraal staat. Die betekenis zou allerminst stabiel zijn, maar veeleer continu geherdefinieerd worden in sociaal-semiotische processen (Campbell-Kibler 2011).⁴³

Als we al aanvaarden dat saillantie gedeeltelijk aan de basis ligt van de veranderingsgevoeligheid van taalkenmerken, dan rijst onmiddellijk de vraag hoe we die saillantie kunnen verklaren. Er moeten immers ook redenen zijn *waarom* één kenmerk opvallender is dan een ander. In de modellen van Schirmunski (1928/1929, 1930), Trudgill (1986) en Taeldeman (2006) wordt de opvallendheid van een kenmerk gelinkt aan (1) objectieve, min of meer meetbare factoren enerzijds, zoals lexicalisering⁴⁴ en articulatorische afstand, en (2) 'subjectievere', socio-psychologische parameters anderzijds, zoals stereotypering, verschriftelijking of stigmatisering. Die combinatie van factoren is theoretisch onaantrekkelijk, aangezien de genoemde subjectieve factoren veeleer symptomen of uitingen zijn van saillantie, terwijl de objectieve, veelal taalinterne parameters als saillantie-inducerend gezien kunnen worden (Auer, Barden & Großkopf 1998: 165). De genoemde taalinterne factoren worden trouwens vaak ook als rechtstreekse oorzaken van taalverandering genoemd (cfr. Backus 2005, Hickey 2012: 392), waardoor we het nut van saillantie als intermediaire factor in vraag kunnen stellen. In deze studie focussen wij rechtstreeks op de correlatie tussen enerzijds kenmerkgerelateerde factoren zoals lexicalisering en regionale verspreiding en anderzijds de veranderingsgevoeligheid van taalkenmerken. Door saillantie als intermediaire factor te vermijden, omzeilen we een belangrijk probleem dat het concept teweegbrengt, namelijk dat saillantie *an sich* – los van sociale evaluaties – moeilijk te meten is (cfr. Vandekerckhove & Ghyselen

⁴³ Cfr. Purschke (2014) die benadrukt dat saillantie en pertinentie geen inherente eigenschappen zijn van taalvarianten, maar veeleer situatie- en sprekerafhankelijk zijn.

⁴⁴ Een kenmerk is gelexicaliseerd wanneer het exclusief voorkomt in specifieke lexicale items, terwijl het nooit voorkomt in andere lexemen in dezelfde fonologische context (Auer, Barden & Großkopf 1998: 172).

geaccepteerd).⁴⁵ Wel wordt de sociale betekenis van varianten in kaart gebracht, aangezien die bij contactgeïnduceerde taalverandering een belangrijke rol lijkt te spelen. Op die manier houden we toch enigszins rekening met saillantie; de sociaal-semiotische processen die betekenis toekennen aan taalvarianten veronderstellen immers ook een zekere graad van saillantie.

Niet alleen de relatie tussen saillantie en veranderingsgevoeligheid is een probleem bij de verklaringsmodellen van Schirmunski (1928/1929, 1930) en Trudgill (1986), maar ook de impliciete assumptie dat stilistische en diachrone dynamiek grotendeels parallelle processen zijn. Zijn kenmerken die in style-shiftingprocessen variabel zijn überhaupt ook die kenmerken die diachroom makkelijk achterwege gelaten worden? Bij extern gemotiveerde taalverandering lijkt die hypothese heel waarschijnlijk, aangezien style-shifting een belangrijk verspreidingsmechanisme vormt bij dat type verandering (cfr. §1.4.2). Varianten die bijvoorbeeld onderhevig zijn aan structureel dialectverlies, zullen bij style-shifts wellicht ook makkelijker achterwege gelaten worden (en vice versa), al kan er ook stilistische variatie optreden zonder dat er diachrone dynamiek in het spel is. Immers: alle taalverandering mag dan wel variabiliteit en heterogeniteit impliceren, niet alle heterogeniteit is een teken van taalverandering (Weinreich, Labov & Herzog 1968: 188). Het bestaan van intern gemotiveerde taalverandering problematiseert een vereenzelviging van stilistische en diachrone veranderingsgevoeligheid echter meer. In §1.4.2 noemden we incrementatie, i.e. het proces waarbij opeenvolgende generaties sprekers een taalverandering in eenzelfde richting doen evolueren, als voornaamste verspreidingsmechanisme bij intern gemotiveerde taalverandering. Door dat proces kan taalverandering zich ook verspreiden zonder dat daar enige stilistische dynamiek bij komt kijken. Wanneer een dergelijke verandering zich doorzet en een kwantitatief kantelpunt bereikt, kan die weliswaar vatbaar worden voor bewustere manipulatie en dus ook voor style-shifting (cfr. de S-curve beschreven in §1.4.1. met de evolutie van *indicators* tot *markers* en *stereotypes*), maar dat hoeft niet altijd het geval te zijn. In deze studie gaan we daarom niet a priori uit van een al te sterke correlatie tussen stilistische en diachrone veranderingsgevoeligheid.

In dit proefschrift willen we op basis van Vlaamse taaldata een bijdrage bieden aan het onderzoek naar de veranderingsgevoeligheid van taalkenmerken en de factoren die daarbij een rol spelen. Daarbij hanteren we tot op zekere hoogte dezelfde aanpak als Lenz (2003, 2010b), die het “Dynamikpotential” van

⁴⁵ Kerswill & Williams (2002) merken terecht op dat er in veel werk rond saillantie (o.a. Trudgill 1986) een zekere circulariteit opduikt: saillante kenmerken worden gedefinieerd als kenmerken die makkelijk onderdrukt worden in supraregionaal taalgebruik of makkelijk verloren gaan in taalveranderingsprocessen, maar tegelijkertijd worden claims over saillantie gedaan op basis van supraregionaal taalgebruik of taalveranderingsdata en niet op basis van onafhankelijke criteria. Trudgill (1986) bijvoorbeeld stelt vast dat hij in zijn interviews veel vaker zijn [t]’s aanpast aan het taalgebruik van zijn gesprekspartner dan zijn [a:]’s. Hij verklaart die observatie door te stellen dat [t] saillantier is dan [a:], maar doordat hij die claim exclusief op productiedata baseert, wordt het saillantieconcept ongeschikt om taalverandering te verklaren.

Westmiddelduitse dialectvarianten in drie stappen onderzocht. Als eerste stap stelde zij een variantentypologie op op basis van de veranderingsgevoeligheid van 19 taalvariabelen. Een belangrijke assumptie daarbij was dat intersituatieve synchrone variatie conclusies toelaat over de veranderingsgevoeligheid van varianten bij contactgeïnduceerde taalverandering (Lenz 2003: 187). Vijf types dialectvarianten werden uiteindelijk onderscheiden: primaire, secundaire, tertiaire, quartaire en quintaire kenmerken, met primaire kenmerken als meest veranderlijke en quintaire als meest stabiele varianten. Die kenmerken situeerde Lenz (2003: 192) op een implicatieve schaal: als sprekers primaire kenmerken gebruiken, dan gebruiken ze sowieso ook secundaire tot tertiaire kenmerken; wie tertiaire varianten gebruikt, gebruikt ook quartaire tot quintaire kenmerken. Vervolgens onderzocht ze in welke mate de opgestelde typologie correleerde met verschillende objectieve factoren, zoals geografische verbreiding, systeembereik, lexicalisering en fonemiciteit. Ze stelde een duidelijke correlatie vast tussen de geografische verbreiding van de dialectvarianten en hun veranderlijkheid, observeerde dat consonantisme stabiel is dan vocalisme, maar vond geen eenduidige correlatie tussen lexicalisering en fonemiciteit enerzijds en veranderingsgevoeligheid anderzijds (zie §5.4. voor een uitgebreidere bespreking van die factoren). Ten slotte werd ook de saillantie van de verschillende taalkenmerken bestudeerd door hypervormen, verschriftelijking en metacommunicatie te analyseren. Daarbij stelde Lenz (2003, 2010b) een correlatie vast tussen saillantie en veranderingsgevoeligheid, al bleek die relatie vaak bijzonder complex. Verschillende hoogsaillante kenmerken waren immers door hun covert prestige vrij stabiel, wat opnieuw aantoont dat saillantie geen voldoende voorwaarde is voor veranderingsgevoeligheid.

In deze studie stellen we net als Lenz (2003, 2010b) in eerste instantie een variantentypologie op op basis van de stilistische veranderingsgevoeligheid van dialectvarianten. In een tweede fase confronteren we de opgestelde variantentypologie met verzamelde *apparent-time data*. Het lijkt ons immers interessant te testen of intersituatieve synchrone variatie conclusies toelaat over diachrone veranderingsgevoeligheid. In een derde fase onderzoeken we net als Lenz (2003, 2010b) de correlatie tussen de veranderingsgevoeligheid van taalvarianten en een aantal kenmerkgerelateerde eigenschappen zoals lexicalisering en sociale betekenis, in de hoop zo meer inzicht te krijgen in de parameters die veranderingsgevoeligheid kunnen verklaren.

1.5.3. Veranderingsgevoeligheid van taalvarianten in Vlaanderen

In Vlaanderen zijn er verschillende studies waarin de veranderingsgevoeligheid van taalvarianten aan bod komt. Eerst en vooral is er het onderzoek naar dialectnivellering en de kenmerken die daarbij aangetast worden. De in §1.4.4.1. besproken studies naar

dialectnivellering kunnen hier ter illustratie dienen (Nuyts 1989, Taeldeman 1993, Belemans & Vandekerckhove 1999, Vandekerckhove 2000, Taeldeman 2009). In die studies komen verschillende factoren naar voren die de veranderingsgevoeligheid van een kenmerk blijken te determineren, zoals de lexicalisering van een kenmerk (Taeldeman 1993), de complexiteit van de correspondentie tussen contactvariëteiten (Taeldeman 2009), de frequentie van een kenmerk (Taeldeman 1993), de geografische verspreiding (Taeldeman 1993, Vandekerckhove 2000), het taaldomein waartoe een kenmerk behoort (Taeldeman 2009) en de mate waarin een kenmerk van de standaardtaal afwijkt (Vandekerckhove 2002). Op die factoren gaan we in §5.4.1. diepgaander in wanneer we de concrete hypothesen voor ons onderzoek formuleren.

Ook bij onderzoek naar tussentaal komt veranderingsgevoeligheid vaak ter sprake. De vraag die dan centraal staat, is welke dialectkenmerken getransfereerd worden naar tussentaal. Dat zien we bijvoorbeeld in beschrijvingen van de “fonologische ingrediënten van de Vlaamse tussentaal” (Rys & Taeldeman 2007) en van “zich stabiliserende grammaticale kenmerken in Vlaamse tussentaal” (Taeldeman 2008b). In die beschrijvingen worden volgende dialectkenmerken genoemd als ‘stabiele’ elementen van tussentaal:

- Fonologische alternanties in de functiewoorden *nie(t)*, *da(t)*, *wa(t)* en *me(t)*;
- Wegval van eind-sjwa als het volgende woord met een klinker begint, zoals in *d'onze* ('de onze');
- De neiging om in sequenties als V(C)C#V... de auslautconsonant over de (interne en zelfs externe) woordgrens heen naar de volgende syllabe te transfereren (hersyllabering), zoals in *on-terven*;
- De assimilatie van *t + d* tot [t], zoals in *ui[t]oen* ('uitdoen');
- *h*-deletie in bijvoorbeeld *elemaal* ('helemaal');
- *ke*-diminutieven, zoals in *boekske* ('boekje');
- *n*-suffixen bij flexie in adnominale woorden, zoals in *nen dikken tak* ('een dikke tak');
- De persoonlijke pronomina *ge* en *gij* in de tweede persoon enkelvoud;
- Subjectsverdubbeling bij persoonlijke voornaamwoorden, zoals in *'k zijn ekik daar zeker van* ('ik ben daar zeker van');
- Expletief *dat*, zoals in *ik weet niet of dat hij komt* ('ik weet niet of hij komt');
- Dubbele negatie, zoals in *ik eb da nooit nie gezegd* ('ik heb dat nooit gezegd');
- De voorzetsels *voor* en *van* ter inleiding van beknopte bijzinnen, zoals in *hij doet het voor op te vallen* ('hij doet het om op te vallen');
- Het hulpwerkwoord *gaan* in plaats van *zullen* in zinnen met puur futurale betekenis, zoals in *volgend jaar gaan we een nieuwe burgemeester hebben*.

Die dialectkenmerken – die geografisch ruim verbreid zijn in de Vlaamse

dialecten – zouden in de tussentaal van bijna alle Vlamingen voorkomen en dus ook stabiel genoemd kunnen worden. Daarnaast zouden ook nog verschillende fonologische regionalismen een vrij algemene transfer naar tussentaal maken, zoals in West-Vlaanderen de [ɣ]-laryngalisering en de open uitspraak van korte klinkers [i], [ɛ] en [ʌ], en in Antwerpen de verlengde uitspraak van de gesloten klinkers [i], [y] en [u].

De genoemde ‘algemeen Vlaamse’ dialectkenmerken duiken wel vaker op in lijstjes van typische ‘tussentaalkenmerken’ (zie bijvoorbeeld De Caluwe 2006, Geeraerts & Van de Velde 2013), al blijft het vrij onduidelijk hoe ze zich tot elkaar verhouden. De Caluwe (2009) conceptualiseert de verschillende kenmerken als knoppen op een taalmengtafel die iedere Vlaming tot zijn beschikking heeft (cfr. §1.2.4.), waarbij het idee lijkt dat een taalgebruiker bij iedere variabele vrij kan variëren van meer omgangstalig naar meer standaardtalig. Volgens Grondelaers & Van Hout (2016: 67) is echter niet ‘alles mogelijk’; een zekere graad van ‘harmonie’ moet verzekerd zijn:

In (standard) language, harmony pertains to a tacit agreement between interlocutors on how many and which ‘dissonant’ clusters of standard and non-standard features are intuitively admissible in a specific interaction embedded in a specific context or register.

Geeraerts & Van de Velde (2013: 535) herkennen in het Vlaamse tussentaalgebruik een implicatieve hiërarchie, met bovenaan fonologische kenmerken (zoals *t*-deleties) en een klein aantal morfologische kenmerken, zoals het *ke*-diminutief en het *gij*-systeem bij aanspreekvormen. Gedetailleerdere informatie over de structuur van de hiërarchie wordt echter niet gegeven. De reden daarvoor is wellicht dat ze zich voor hun stelling baseren op uiteenlopende kwantitatieve studies, die niet altijd dezelfde fenomenen bestuderen en telkens ook op andere contexten focussen. Relevante kwantitatieve studies zijn Van Gijssel, Speelman & Geeraerts (2008), die zich toespitsen op tussentaalkenmerken in een reclamecontext, Van Hoof & Vandekerckhove (2013), met hun diachrone studie naar tussentaalkenmerken in Vlaamse televisiereeksen, Plevoets (2008), die het Corpus Gesproken Nederlands analyseerde, Gabel (2010) met haar studie naar taalaccommodatie bij Oostendse en Hasseltse jongeren, en De Decker (2014), die de persistentie van dialectkenmerken in de chattaal van Vlaamse jongeren analyseerde. Het is opvallend dat geen van de vermelde kwantitatieve studies zelf op implicatieve patronen wijst en dat zelden ingegaan wordt op de vraag waarom een kenmerk een bepaald stilistisch gedrag vertoont. In de (niet-kwantitatieve) studies van Rys & Taeldeman (2007) en Taeldeman (2008b), met de indeling in primaire, secundaire en tertiaire dialectkenmerken, resoneert wel duidelijk het idee dat dialectkenmerken volgens een implicatief patroon opduiken in tussentaal en wordt ook naar verklaringen gezocht. Deze typologie vormt een interessant vertrekpunt wanneer we de structuur van tussentaal willen

beschrijven, maar laat ook veel vragen open, aangezien de gepresenteerde analyses geen kwantitatieve data omvatten. In deze studie willen we op basis van diachrone en stilistische data een kwantitatief onderbouwde kenmerkentypologie opstellen, eventuele implicationele structuren detecteren, nagaan of de kenmerken die door Rys & Taeldeman (2007) en Taeldeman (2008b) als ‘stabiele’ tussentaalkenmerken omschreven worden dat label ook werkelijk verdienen en ten slotte ook ingaan op potentieel verklarende factoren voor beschreven dynamiekverschillen.

1.6. SAMENVATTING

Dit proefschrift heeft als doel de verticale structuur en dynamiek van het spontaan gesproken Nederlands in Vlaanderen te bestuderen. In §1.1. beargumenteerden we dat een dergelijke studie noodzakelijk is aangezien de onduidelijkheid die momenteel bestaat over de structuur en dynamiek van taalrepertoria de essentie van verschillende relevante maatschappelijke debatten ondergraaft. Wat structuur betreft, zijn de belangrijkste vragen van dit onderzoek welke types taalrepertoria we in Vlaanderen aantreffen en hoe die intern gestructureerd zijn. In §1.2.2. introduceerden we Auers (2005) typologie van dialect-standaardtaalconstellaties en confronteerden we die met bestaande studies naar taalvariatie in Vlaanderen. Daaruit bleek dat de repertoria in het Limburgse, Brabantse en Oost-Vlaamse dialectgebied van een diglossie naar een situatie van dialectverlies lijken te evolueren, terwijl het West-Vlaamse taalrepertorium hoofdzakelijk diglossisch van aard zou zijn. In dit onderzoek willen we die hypothese testen tegen empirisch materiaal. Daarnaast willen we ook nagaan in welke mate variëteiten onderscheiden kunnen worden in de verschillende gemeenschapsrepertoria, waarbij variëteiten gedefinieerd worden als bundels taalvarianten gekenmerkt door (1) linguïstische cohesie, (2) een of meer ‘idiovariëtaire elementen’, i.e. talige elementen die enkel die bundel taalkenmerken typeren, (3) duidelijk afgebakende pragmatische functies en (4) emische categoriestatus (cfr. §1.2.3.). In Vlaanderen wordt doorgaans het continuümkarakter van bestaande taalrepertoria benadrukt, maar toch wordt tegelijkertijd in termen van afgebakende variëteiten, zoals dialect, tussentaal en standaardtaal, gedacht en gesproken (cfr. §1.2.4.). In die context is het interessant empirisch na te gaan of dialect en standaardtaal in Vlaanderen onderscheidbare clusters taalkenmerken vormen en als dat zo is, of daartussen één of meerdere tussentaalclusters waargenomen kunnen worden.

Onder de dynamiek van taalrepertoria kan zowel stilistische als diachrone dynamiek begrepen worden, i.e. respectievelijk de manier waarop sprekers zich bewegen binnen hun individuele taalrepertoria en de manier waarop individuele en

gemeenschapsrepertoria door de tijd heen veranderen. De stilistische dynamiek van Vlaamse taalrepertoria komt in deze scriptie vooral aan bod wanneer we de structuur ervan bespreken; een di- of diaglossisch taalrepertorium veronderstelt immers onvermijdelijk dat sprekers afwisselen tussen meerdere vormen van taalgebruik en dus aan style-shifting doen. De vraag die daarbij centraal zal staan, is wanneer Vlamingen welk type taalgebruik realiseren en waarom (cfr. §1.3.). Wat diachrone dynamiek betreft, gaan we eerst en vooral na in welke mate Vlaamse taalrepertoria geherstructureerd worden door processen als dialectnivellering, functioneel dialectverlies, koineisering, destandaardisering en demotisering (cfr. §1.4.4). Ten tweede wordt ook gefocust op de vraag waarom sommige taalkenmerken gevoeliger zijn voor taalverandering en/of stilistische dynamiek dan andere. We stellen een variantentypologie op op basis van de stilistische veranderingsgevoeligheid van dialectvarianten, gaan na in welke mate die overeenstemt met diachrone data, en zoeken naar verklarende factoren voor verschillen in veranderingsgevoeligheid. Hoe dat methodologisch in zijn werk gaat, wordt in het volgende hoofdstuk toegelicht.

HOOFDSTUK 2 | METHODOLOGIE

Om inzicht te krijgen in de structuur en dynamiek van Vlaamse taalrepertoria, wordt in dit onderzoek het taalgebruik van dertig sprekers uit drie Vlaamse steden systematisch geanalyseerd. Daarbij combineren we statistische analyses van 31 linguïstische variabelen met kwalitatieve analyses van verzamelde metadata. In §2.1. wordt het opgebouwde corpus beschreven, waarna we in §2.2. de aanpak bij de dataverwerking schetsen. §2.3. biedt een gedetailleerde beschrijving van de linguïstische variabelen en §2.4. van de gehanteerde analysetechnieken.

2.1. DATAVERZAMELING

In deze studie wordt het taalrepertorium van 30 vrouwen bestudeerd in 5 spreeksituaties: in conversaties met vrienden uit de eigen regio, in conversaties met vrienden uit andere regio's, tijdens een sociolinguïstisch interview en tijdens een dialect- en een standaardtaaltest. Die manier van data verzamelen – individuen observeren in een reeks gecontroleerde situaties – is in Vlaanderen vrij nieuw (cfr. §1.1.), maar kent in de Duitse variatielinguïstiek een aanzienlijke traditie. Het onderzoek van onder andere Stellmacher (1977), Lenz (2003) en Kehrein (2012) toont aan dat multisituationele data bijzonder geschikt zijn om linguïstische structuren in taalrepertoria te bestuderen. In wat volgt, bespreken we eerst de regio's waarin het onderzoek werd uitgevoerd, waarna we in §2.1.2. de sprekerprofielen beschrijven. In §2.1.3. en §2.1.4. worden respectievelijk de onderzochte spreeksituaties en de transcriptieprocedure toegelicht.

2.1.1. Regio

In dit onderzoek wordt gefocust op het taalgebruik in drie regio's: Ieper, Gent en Antwerpen (zie Figuur 2 in §1.2.2.). Antwerpen werd gekozen als vertegenwoordiger van het Brabantse dialectgebied, dat bekend staat als de dominante dialectregio in

Vlaanderen (cfr. §1.4.4.). Om inzicht te krijgen in de impact van dat centrum op de rest van Vlaanderen, werden twee andere steden geselecteerd op verschillende afstanden van Antwerpen: Gent, historisch stevig beïnvloed door het Brabantse dialectgebied (cfr. Taeldeman 1999) en Ieper, een representant van de westelijke taalperiferie, die doorgaans als linguïstisch conservatief wordt beschouwd (cfr. Willemyns, Vandebussche & Drees 2010). Om redenen van haalbaarheid werd het Limburgse dialectgebied buiten beschouwing gelaten. Er werd uitdrukkelijk voor steden gekozen omdat we wilden vermijden dat tegenstellingen tussen stad en platteland de resultaten vertekenen. Zoals uit de beschrijving van de meetpunten hieronder ook zal blijken, is er wel een verschil in urbanisatie tussen de verschillende meetpunten: Antwerpen en Gent kunnen grootsteden genoemd worden, terwijl Ieper veeleer een provinciestad is. Dat hoeft op zich geen bezwaar te betekenen aangezien het urbanisatieverschil nu eenmaal het verschil tussen centrum en periferie representeert. Binnen de West-Vlaamse periferie zijn er wel grotere steden dan Ieper, zoals Kortrijk of Brugge⁴⁶, maar om dialectologische redenen werd toch voor Ieper geselecteerd. Het Iepers kent als westelijk West-Vlaams dialect namelijk verschillende van de zogeheten stabiele tussentaalkenmerken *niet*, wat interessante perspectieven biedt voor onderzoek naar tussentaalhomogenisering (zie hierover §1.4.4.2.).⁴⁷

2.1.1.1. Antwerpen

De stad Antwerpen, hoofdstad van de provincie Antwerpen, bevindt zich grotendeels op de rechteroever van de Schelde en bestaat sinds 1983 uit negen districten: Antwerpen, Berchem, Berendrecht-Zandvliet-Lillo, Borgerhout, Deurne, Ekeren, Hoboken, Merksem en Wilrijk. De stad telt 510.000 inwoners⁴⁸, wordt gekenmerkt door een multicultureel karakter⁴⁹ en dankt zijn sterke positie vooral aan z'n haven. Historisch gezien is de Scheldestad immers kunnen uitgroeien tot wereldstad dankzij zijn bloeiende havenactiviteit. Al vormt het uitgestrekte havengebied vandaag niet langer een "symbiotische eenheid" met de stad (De Schutter & Nuyts 2005: 20), het is nog steeds een bloeiend handelsoord: op het vlak van de internationale maritieme trafiek vormt Antwerpen de tweede haven van Europa en de dertiende

⁴⁶ Die weliswaar ook de vergelijking met grootsteden als Antwerpen of Gent niet kunnen doorstaan.

⁴⁷ Bij de keuze voor Ieper speelde ook dat de auteur van dit proefschrift uit die regio afkomstig is, wat verschillende praktische voordelen heeft, zoals kennis van het lokale dialect en een netwerk van vrienden en familie dat aangesproken kan worden in de zoektocht naar informanten.

⁴⁸ Op 1 januari 2014 telde de stad Antwerpen 510.610 inwoners (Statistics Belgium 2014).

⁴⁹ In 2008 had 15% van de bevolking een andere nationaliteit dan de Belgische (Statistics Belgium 2008). Daarbij zijn de genaturaliseerde immigranten niet gerekend, noch de kinderen van genaturaliseerde immigranten, die de stad eveneens een multicultureel karakter geven. Op www.antwerpen.buurtmonitor.be is recentere en gedetailleerdere informatie over de migrantenpopulatie in Antwerpen te vinden, maar om de migratie in onze drie meetpunten beter te kunnen vergelijken, worden hier gegevens uit de algemenere statistieken van Statistics Belgium (2008) weergegeven.

van de wereld.⁵⁰ De industrie vormt dan ook de belangrijkste tewerkstellingssector van de stad Antwerpen.⁵¹ Die bloeiende Antwerpse industrie weerspiegelt zich in de pendelcijfers: 59% van de Antwerpse werknemers bleek in 2012 in de stad Antwerpen zelf tewerk gesteld te zijn (Vlaamse Arbeidsrekening o.b.v. RSZ Gedecentraliseerde statistiek 2014b). De stad is bovendien een aantrekkingspool voor werknemers uit de omgeving: van de 240.775 loontrekkenden die in 2012 in Antwerpen werkzaam waren, was 61% niet in Antwerpen gedomicilieerd (Vlaamse Arbeidsrekening o.b.v. RSZ Gedecentraliseerde statistiek 2014a). Die sterke inkomende pendelbeweging moet gelinkt worden aan de huidige migratiebewegingen. De Stad Antwerpen kent sinds 2001 positieve migratiesaldo's, wat op een groeiende bevolking wijst, maar die moeten vooral verklaard worden door een sterke externe migratie vanuit het buitenland en van buiten het Vlaamse gewest; het interne migratiesaldo⁵² staat al decennia onder nul (Willems 2008). Terwijl het arrondissement Antwerpen als geheel inwoners wint uit de rest van het Vlaamse gewest, kent de stad Antwerpen al enige tijd suburbanisatie, met jonge gezinnen die de stad verlaten om in de onmiddellijke buurgemeentes te gaan wonen (Willems 2008). Zij blijven echter wel vaak in de stad werken, wat de sterke inkomende pendel verklaart.

Dialectologisch gezien ligt het Stadsantwerps op de grens van de noordelijke en zuidelijke Brabantse dialecten (De Schutter 1999, De Schutter & Nuyts 2005): een groot aantal isoglossen loopt in de buurt van de stad Antwerpen, waarbij het Stadsantwerps de ene keer gekenmerkt wordt door noordelijk Brabantse dialectkenmerken en de andere keer door zuidelijk Brabantse dialectkenmerken. Binnen het Stadsantwerps kan een onderscheid gemaakt worden tussen verschillende types dialect. Vroeger was dat een onderscheid tussen het dialect in het Schippers- en het Sint-Andriesskwartier enerzijds en het dialect elders in de stad anderzijds; het dialect in de vermelde oude wijken zou "veel doffer, trager en sleepender" geweest zijn dan de dialecten elders in de stad en zou ook veel meer "oudere woorden" kennen (Smout 1905/1980: 4-5). Die geografisch gedetermineerde interne variatie bleek in 1898 al grotendeels verdwenen te zijn⁵³ en vervangen door een sociaal bepaald onderscheid tussen "plat Antwerpsch" en "burgersch" (Smout 1905/1980: 5, Deprez, De Schutter & de Remiens 1985). Hoe het 'plat' Antwerps zich echter linguïstisch precies onderscheidt van het 'Burgerantwerps' is op basis van de huidige dialectbeschrijvingen onduidelijk. Smout (1905/1980) vermeldt enkel dat "bij de lagere volksklasse de *ō* langzaam in een *w* overgaat" (Smout 1905/1980: 20) en dat het Standaardnederlandse suffix *-lijk* (bijvoorbeeld in *eerlijk*) in het plat Antwerps

⁵⁰ Ranking in 2011 volgens internationale maritieme trafiek in miljoen metrische ton (<http://www.portofantwerp.com/nl/economisch-verslag-2012>, geraadpleegd op 23 juni 2015).

⁵¹ Buurtmonitor van de Stad Antwerpen (<http://www.antwerpen.buurtmonitor.be/>, geraadpleegd op 23 juni 2015).

⁵² Met interne migratie doelt Willems (2008) op de migratie binnen het Vlaamse gewest.

⁵³ Hierbij speelt onder andere een rol dat het Schipperskwartier grotendeels verdween door de aanleg van kaaien en dat de Boeksteeg in het Sint-Andriesskwartier werd afgebroken.

occasioneel als *-lak* klinkt (Smout 1905/1980: 28). Bij De Schutter (1999: 304) lezen we dat de verstemlozing van /d/ voor vocaal (bijvoorbeeld in *blonde* of *harde*) uit de moderne variant van het Burgerantwerps verdwenen is, ten voordele van de standaardtalige *d*-vormen. Dergelijke observaties wijzen erop dat het Burgerantwerps vooral een genivelleerde variant is van het ‘plat Antwerps’.

Zoals in §1.4.4.1. al werd opgemerkt, heeft het Stadsantwerps een indrukwekkende expansie gekend in het Brabantse dialectgebied (Smout 1905/1980, De Schutter & Nuyts 2005, Ooms & Van Keymeulen 2005). Volgens De Schutter & Nuyts (2005) is het dialect in Merksem, Brasschaat, Wilrijk en Hoboken al enige decennia Antwerps geworden, en recenter zou ook in Ekeren, Schilde, Wijnegem, Mortsel, Hove, Hemiksem en Zwijndrecht het Stadsantwerps het belangrijkste gesproken dialect geworden zijn. De beïnvloeding blijkt zich tot op vandaag door te zetten tot aan de grens met Nederland, tot in de Kempen in het oosten, Lier in het zuiden en tot Beveren en Kruibeke in het westen (De Schutter & Nuyts 2005: 25-26). Door die expansie vertoont het Stadsantwerps, in tegenstelling tot bijvoorbeeld het Gentse stadsdialect, weinig ‘eilandkarakter’. Volgens De Schutter & Nuyts (2005) zijn enkel subtiele verschillen merkbaar tussen het Stadsantwerps en de omgevingsdialecten, onder andere de korte vocaal [u] in woorden als *ook* en de nasaalvelarisering na vocalen en voor dentalen (bijvoorbeeld in [ɔŋs] ‘ons’). Op functioneel vlak zou het Antwerpse dialect in mindere mate aan dialectverlies onderhevig zijn dan de naburige Oost-Vlaamse en Limburgse dialecten. In §1.4.4.1. opperden we echter al dat de hoge gerapporteerde dialectkennis in Antwerpen mogelijk beïnvloed is door het linguïstische zelfvertrouwen dat vaak toegeschreven wordt aan Antwerpenaars (cfr. Vandekerckhove 2009: 81). In deze studie vergelijken we het dialectgebruik in zowel Antwerpen als Gent, en gaan we zo na of Antwerpen daadwerkelijk resistenter is voor dialectverlies dan andere regio’s.

2.1.1.2. Gent

De stad Gent ligt in de provincie Oost-Vlaanderen aan de samenvloeiing van Schelde en Leie en is met haar 251.000 inwoners⁵⁴ een van de grotere Belgische steden. Sinds de fusies van 1964-1965 en 1977 bestaat Gent uit 14 deelgemeentes: Gent, Mariakerke, Drogen, Wondelgem, Sint-Amandsberg, Oostakker, Desteldonk, Mendonk, Sint-Kruis-Winkel, Ledeborg, Gentbrugge, Afsnee, Sint-Denijs-Westrem

⁵⁴ Op 1 januari 2014 telde de stad Gent 251.133 inwoners (Statistics Belgium 2014).

en Zwijnaarde.⁵⁵ De stad heeft net als Antwerpen een vrij multicultureel karakter, al ligt het percentage inwoners met niet-Belgische nationaliteit in Gent een stuk lager.⁵⁶ De Gentse multiculturaliteit hangt nauw samen met het industriële verleden van de stad: in de jaren 60 en 70 werden een significant aantal Turken, tot op vandaag nog steeds de grootste etnisch-culturele minderheid in de stad Gent, aangetrokken om het tekort aan werkrachten in de textielindustrie op te vullen (De Gendt 2014). Gent kent immers een rijk industrieel verleden, met een traditie in kleding-, leder- en textielnijverheid, en recenter ook auto-, staal-, voedings-, chemische en papierindustrie. Vandaag is de industrie goed voor een vierde van de tewerkstelling in de stad, met het merendeel van de industriële activiteiten geconcentreerd in de haven van Gent (Stad Gent 2008). Van de 89.115 Gentse loontrekkenden werkte in 2012 45% buiten de stad; 66% van de 146.316 loontrekkenden werkzaam in Gent was dan weer niet in Gent gedomicilieerd (Vlaamse Arbeidsrekening o.b.v. RSZ Gedecentraliseerde statistiek 2014b). Net als Antwerpen is Gent dus een belangrijke aantrekkingspool voor werkgelegenheid. Een andere parallel tussen Gent en Antwerpen zien we in de migratiepatronen: ook Gent heeft de voorbije jaren een significante suburbanisatie gekend en weet enkel een positief migratiesaldo te behouden door sterke externe migratie van buiten het Vlaamse gewest (Willems 2008). Opmerkelijk is echter dat de stad Gent een aanzienlijk aantal jongeren aantrekt die niet uit de onmiddellijke omgeving komen, maar uit andere steden zoals Brugge, Oostende, Roeselare, Kortrijk, Aalst, Sint-Niklaas en Ieper (Willems 2008). De aantrekkingskracht van de Universiteit Gent speelt hierbij volgens Willems (2008) een belangrijke rol.

Het Gentse dialect wordt vandaag gesproken in de oude stadskern en in de voorsteden Ledeberg, Gentbrugge en Sint-Amandsberg, die al voor de Tweede Wereldoorlog aan de stadskern waren vergroeid. Mariakerke en Wondelgem zouden slechts ten dele vergentst zijn en in de overige deelgemeentes (Sint-Denijs-Westrem, Afsnee, Drongen, Evergem, Oostakker en Zwijnaarde) spreekt de dialectcompetente bevolking volgens Taeldeman (1999) Oost-Vlaams plattelandsdialect. Het Gentse stadsdialect is duidelijk herkenbaar als een Oost-Vlaams dialect “doordat in het Gents dezelfde drie historische taallagen aanwijsbaar aanwezig zijn die het Oost-Vlaams tot een aparte groep van (de) Nederlandse dialecten gemaakt hebben” (Taeldeman 1999: 281). In het Gents zijn immers (1) Oudvlaamse kenmerken te herkennen

⁵⁵ Bogaert, Lanclus & Verbeeck (1982) onderscheiden drie groepen fusiegemeentes: (1) de noordelijke, oorspronkelijk zeer landelijke gemeentes, die door de aanwezigheid van het Kanaal hoofdzakelijk omgevormd werden tot industriegebieden (Desteldonk, Mendonk, Sint-Kruis-Winkel, het gehucht Terdonk, Oostakker en Wondelgem), (2) de oostelijke gemeentes, die aansluiten bij de stad en een typisch voorstedelijk karakter hebben (Gentbrugge, Ledeberg, Sint-Amandsberg) en ten slotte (3) “de verder verwijderde zuidelijke en westelijke randgemeentes met nog vrij landelijk en eerder residentieel karakter (Afsnee, Drongen, Mariakerke, Sint-Denijs-Westrem en Zwijnaarde)”.

⁵⁶ Volgens Statistics Belgium (2008) had in 2008 9% van de Gentse bevolking niet de Belgische nationaliteit (versus 15% in Antwerpen). Gedetailleerdere informatie over migratiepatronen in Gent is te vinden op de Gentse Buurtmonitor (www.gent.buurtmonitor.be).

(onder andere de spontane palatalisatie van wgm. *ü* in bijvoorbeeld *puppe* ‘pop’), (2) is ook een Brabantse tussenlaag aanwijsbaar (bijvoorbeeld in de difftongering van mnl. *î* en *û*), en zijn ten slotte (3) recentere Oost-Vlaamse kenmerken aanwezig (zoals de opheffing van de tegenstelling tussen korte en lange vocalen). Binnen het Oost-Vlaamse dialectgebied neemt Gent echter een eilandpositie in, vooral op lexicaal en fonologisch vlak (Taeldeman 1999, 2005a). Lexicaal is daarvoor vooral het veel sterkere aandeel Franse woordenschat in het Gents verantwoordelijk, dat te wijten is aan de aanwezigheid van een gedeeltelijk Franstalige bevolking.⁵⁷ Op fonologisch vlak neemt het Gents een eilandpositie in door een combinatie van *innovative* en *conservative insularity* (Taeldeman 2005a). Wat die *innovative insularity* betreft, blijkt het Gents een aantal eigen kenmerken te hebben ontwikkeld die (nog?) niet voorkomen in de plattelandsdialecten, zoals de verdonkering van finale [ə] tot [o] in onder andere *sleutel* en *appel* en de veralgemening van de huig-[ʀ]. Het Gents is anderzijds ook conservatief, aangezien het een aantal typisch Oost-Vlaamse ontwikkelingen niet kent, zoals de lenisering van [p], [t] en [k] tot [b], [d] en [g]⁵⁸ of de vereenvoudiging van oude inlaut-*sk tot [s] (zie §2.3.10.). Volgens Taeldeman (2005a: 273-274) kwamen een aantal van die Oost-Vlaamse ontwikkelingen (zoals de vermelde lenisering) oorspronkelijk in Gent tot stand, verspreidden ze zich van daaruit over het Gentse achterland, en werden ze later door de Gentse bevolking weer achterwege gelaten. Een verklaring voor die verwerping zoekt hij in de eeuwenoude socio-psychologische spanning tussen stad en platteland, die ervoor gezorgd zou hebben dat Gentenaars nieuwe vormen als te ‘boers’ ervoeren zodra ze ook in het platteland ingeburgerd raakten. Taeldeman (2005a: 273) oppert echter ook dat druk vanuit het Brabantse dialectgebied tot de verwerping van typisch Oost-Vlaamse kenmerken geleid kan hebben. Voor die hypothese pleit dat verschillende van de Gentse eilandkenmerken een opvallende gelijkenis vertonen met Brabantse kenmerken, zoals de apocope van *-n* na [ə] (vergelijk het Gentse [ly:pə] met het Oost-Vlaamse [lyəbm] ‘lopen’). Of het hier om ontlening uit het Brabants gaat, dan wel autochtone evoluties die ondersteund werden door Brabantse invloed, durft Taeldeman (1985: 233) niet te stellen. Hoe het ook zij, de combinatie van de Gentse innovatiedrang in het vocalisme en het conservatisme in het consonantisme heeft ervoor gezorgd dat het Gents tot op vandaag een eiland vormt in het Oost-Vlaamse dialectlandschap (Taeldeman 1985: 230-233).

Het Gentse eilandkarakter impliceert geenszins dat het stadsdialect een homogeen taalsysteem vormt. Ook binnen het Gents is immers fonologische variatie te vinden, waarbij een continuüm onderscheiden kan worden van enerzijds Platgents, dat met de arbeidersklasse, mannen en oudere sprekers wordt geassocieerd,

⁵⁷ Bij de laatste talentelling in 1947 bleek nog 2,02% van de Gentse bevolking Frans te spreken (De Vriendt 2004: 26).

⁵⁸ Vergelijk bijvoorbeeld het Gentse [ly:pə] met het Oost-Vlaamse [lyəbm] ‘lopen’.

tot anderzijds Burgergents, dat vooral met de middenklasse en vrouwen wordt geassocieerd (Taeldeman 1985: 233-237). Typisch Platgents is onder andere een sterk doorgedreven vocaalrekking, een hoge graad van diftongering bij sluitende diftongen en nasaalverlaring na *ã* of *ö* en voor *t*, *d*, *s* of *z* (bijvoorbeeld in [aɲt] ‘hand’). Voor een gedetailleerde beschrijving van het onderscheid tussen Plat- en Burgergents verwijzen we naar Taeldeman (1985). De variatie binnen het Gents wijst volgens Taeldeman (1985: 233-237) onmiskenbaar op dialectnivellering in de richting van het Standaardnederlands. Concrete data over de aard en omvang van dat Gentse structurele dialectverlies zijn echter schaars; met deze studie hopen we die lacune enigszins te vullen. Van het functionele dialectverlies in Gent valt een beter beeld te vormen. Uit masterscriptieonderzoek verricht tussen 1990 en 1999 aan de Universiteit Gent (Strijkers 1990, Dermaut 1999, Van Parys 1999) leren we immers dat het Gents veel sterker aan functioneel verlies onderhevig is dan plattelandsdialecten zoals dat van Melle of Lovendegem. Een dergelijke constatactie wijst op vergevorderd verlies, aangezien we uit de enquêtes van Willemyns (1979), Van Keymeulen (1993) en Ghyselen & Van Keymeulen (2014) weten dat de provincie Oost-Vlaanderen in het algemeen samen met Vlaams-Brabant op kop loopt bij het dialectverlies in Vlaanderen (cfr. §1.4.4.1.).

2.1.1.3. Ieper

De stad Ieper bevindt zich in het zuidwesten van de provincie West-Vlaanderen en maakt deel uit van de Westhoek, een regio in het westen van West-Vlaanderen. De stad is tot stand gekomen aan de oevers van de Ieperlee en bestaat sinds de fusies van 1977 uit elf deelgemeentes: Ieper, Zillebeke, Hollebeke, Voormezele, Dikkebus, Vlamertinge, Brielen, Elverdinge, Zuidschote, Boezinge en Sint-Jan. Ieper is met zijn 34.900 inwoners⁵⁹ een heel stuk kleiner dan Antwerpen en Gent, en kan moeilijk multicultureel genoemd worden; in 2008 had slechts 2% van de bevolking niet de Belgische nationaliteit (Statistics Belgium 2008). Op economisch vlak vormt de quartaire sector er de voornaamste bron van tewerkstelling (38% van alle werknemers werkzaam in Ieper is in die sector actief), gevolgd door de tertiaire sector met 32% van alle werknemers en de industrie met 21% (Provinciale Ontwikkelingsmaatschappij West-Vlaanderen 2014). 47% van de Ieperlingen werkte in 2012 buiten de stad (Vlaamse Arbeidsrekening o.b.v. RSZ Gedecentraliseerde statistiek 2014b); met 63% inkomende pendelaars onder de werknemers actief in Ieper, blijkt de stad echter ook een belangrijke aantrekkingspool voor werkgelegenheid (Vlaamse Arbeidsrekening o.b.v. RSZ Gedecentraliseerde statistiek 2014a). Op demografisch vlak verliest Ieper net zoals Kortrijk en Roeselare inwoners aan de rest van het Vlaamse gewest

⁵⁹ Op 1 januari 2014 telde de stad Ieper 34.930 inwoners (Statistics Belgium 2014).

(Willems 2008); zoals hierboven al werd aangehaald, migreren veel Ieperse jongeren onder andere naar centrumstad Gent, op zoek naar studie- en carrièremogelijkheden. Om die braindrain tegen te gaan, werd in 2010 het driejarige project *Van Braindrain naar Braingain* opgezet, waarmee verschillende West-Vlaamse organisaties (RESOC Westhoek en de werkgeversorganisaties VKW West-Vlaanderen, VOKA Kamer van Koophandel West-Vlaanderen en UNIZO Regio Westhoek) jongvolwassenen opnieuw naar de Westhoek wilden halen (RESOC Westhoek 2009).

Dialectologisch gezien behoort het Iepers tot het Kustwestvlaamse dialectgebied (Devos & Vandekerckhove 2005, Devos 2006). Typerend voor dat gebied zijn onder andere de *tje*-diminutieven (in bijvoorbeeld *boomtje* ‘boompje’, zie ook §2.3.21.), de gemonoftongeerde scherplange *oo* voor niet-dentalen (in bijvoorbeeld *boom*, cfr. §2.3.3.) en de werkwoordsvormen *ik spelen* en *ik werken* (cfr. §2.3.24.). Het “continentale” of inlandse West-Vlaams kent daarentegen *ke*-diminutieven, diftonggeert de scherplange *oo* ook voor niet-dentalen en gebruikt de werkwoordsvormen *ik spele* en *ik werke* (Devos & Vandekerckhove 2005: 30-34). Ieper sluit voor de meeste van die kenmerken bij het Kustwestvlaams aan, al lopen sommige van de ‘Kustwestvlaamse’ isoglossen door of vlak naast Ieper (bijvoorbeeld de isoglosse tussen het inlands West-Vlaamse [bo.əm] en het Kust-West-Vlaamse [bo:m], cfr. §2.3.3.). Binnen het Kustwestvlaams wordt het Iepers tot het westelijk West-Vlaams gerekend (Devos & Vandekerckhove 2005: 34-36), een gebied dat in vergelijking met de rest van West-Vlaanderen het minst aan dialectverlies onderhevig zou zijn (cfr. Willemyns 2008: 69, Ghyselen & Van Keymeulen 2014: 128). Dat gebied kent onder andere deletie van de beginconsonant in prefigaal *ge*- (zie §2.3.9.), een gebrek aan verdoffing in het achtervoegsel *-ig* (bijvoorbeeld in [lastiχ] ‘lastig’) en *nuus* als persoonlijk en bezittelijk voornaamwoord eerste persoon meervoud (cfr. §2.3.13.). Als westelijk West-Vlaams dialect kent het Iepers verschillende van de zogeheten ‘stabiele tussentaalkenmerken’ niet (zie §1.4.4.2.). De aanspreekvormen *ge* en *gij* en de *ke*-diminutieven, die in bijna alle dialecten van Vlaanderen endogeen zijn en daarom ook ‘stabiele’ tussentaalkenmerken zouden zijn (Taeldeman 2008b), komen in het Ieperse dialect bijvoorbeeld niet voor. Zoals aan het begin van dit hoofdstuk al werd aangehaald, vormt Ieper om die reden een uiterst interessant meetpunt.

Net als in Antwerpen en Gent zou er in Ieper variatie zijn tussen een ‘platte’ en een ‘algemenere’ dialectvariant (Slosse 1955). Als typerend voor het plat Iepers noemt Slosse (1955) de zangerig-slepende zinsmelodie met de sterke neiging tot diftongering (in bijvoorbeeld [vɛilə] ‘veel’ of [ɔuvər] ‘over’), en ook de realisatie van de scherplange *ee* als [ɛ:] (in bijvoorbeeld [zɛ:] ‘zee’). Al in 1955 geeft Slosse echter aan dat het plat Iepers, dat vooral in de volkswijken van de Sint-Pietersparochie en de Sint-Jacobparochie werd gesproken, zo goed als verdwenen is, waardoor we kunnen aannemen dat het vandaag, zo’n 60 jaar later, geen significante rol meer speelt in Ieper. Met het verlies van verschillende typische Platieperse kenmerken

is het onderscheid tussen het Iepers en het dialect van de omliggende dorpen veel minder opvallend geworden (Slosse 1955: 67), al zijn er ook verschillen tussen het ‘algemene Iepers’ en de naburige plattelandsdialecten. In de realisatie van scherplange *oo* in onder andere *brood* en *groot* is er bijvoorbeeld een duidelijk onderscheid te horen tussen de ‘Algemeen Ieperse’ monoftong [o:] en de plattelandsdiftong [o.ə] (zie hierover §2.2.3.).

2.1.2. Sprekers

De 30 sprekers uit dit onderzoek hebben met elkaar gemeenschappelijk dat ze vrouwelijk en hoogopgeleid zijn. De vrouwen zijn opgegroeid in de regio Ieper, Gent of Antwerpen en werden geboren tussen 1979 en 1987 of tussen 1946 en 1963 (zie Tabel 3). Op het moment van de opnames (april 2012-april 2014) waren ze tussen 25 en 35 of tussen 50 en 65 jaar oud.⁶⁰ Informanten werden op verschillende manieren geronseld: (1) via zoekertjes die verspreid werden met hulp van culturele en economische organisaties, zoals ondernemersnetwerk Markant, cultuurorganisatie Davidsfonds, dialectenvereniging de Gentsche Sosseteit, en verschillende Erfgoedcellen, (2) via persoonlijk gerichte mails op basis van adressenlijsten van de Gentse en Antwerpse Balie, en (3) via familie en vrienden van de onderzoeker.

Tabel 3: Geselecteerde sprekers per sociologische cel

Ieper		Gent		Antwerpen	
1979-1987	1946-1963	1979-1987	1946-1963	1979-1987	1946-1963
5	5	5	5	5	5

2.1.2.1. Regionale herkomst

De Antwerpse sprekers uit dit onderzoek zijn opgegroeid in één van de negen districten van de stad Antwerpen, de Gentse informanten in de deelgemeentes Gent, Ledeborg, Gentbrugge of Sint-Amandsberg, en de Ieperse sprekers in één van de Ieperse deelgemeentes of de aanpalende gemeente Langemark.⁶¹ Alle sprekers hebben minimaal tot hun 18e levensjaar in de stad in kwestie gewoond, maar mochten daarna wel eventueel verhuisd zijn naar een andere stad of regio. Een dergelijke mobiliteit is immers interessant voor tussentaalonderzoek. Bij de

⁶⁰ Elke spreker kreeg een sprekercode waarin zowel regio (Wvl=Ieper, Ovl=Gent, Ant=Antwerpen) als leeftijd (a=25-35j, b=50-65j) herkenbaar zijn. Spreker Wvla1 is bijvoorbeeld een Ieperse spreker uit de leeftijdscategorie 25-35 jaar, terwijl Antb1 een Antwerpse spreker is uit de categorie 50-65j.

⁶¹ Eén informant bleek steeds in Evergem gewoond te hebben, gelegen op zo’n 8 km van Gent (cfr. informantenprofielen in Bijlage 1). De informant beschouwde zichzelf echter als Gentenaar omdat haar hele leven zich in Gent afgespeeld had: ze ging naar de crèche, school en muziekschool in Gent, haar ouders waren in Gent opgegroeid en hadden er ook steeds gewerkt, en ook zij had altijd in Gent gewerkt.

selectie van de informanten werd ook het criterium gehanteerd dat minstens één van hun ouders in dezelfde stad opgegroeid moest zijn en de andere in hetzelfde dialectgebied (Brabant, Oost-Vlaanderen of West-Vlaanderen). Dat criterium bleek echter in de vaak moeilijke zoektocht naar informanten niet steeds houdbaar. Enkele informanten hebben dan ook ouders die opgegroeid zijn in een ander dialectgebied. Gedetailleerde informantprofielen met informatie over de herkomst van de ouders en de huidige woonplaats van de sprekers zijn te vinden in Bijlage 1. Die informatie wordt in rekening gebracht bij de interpretatie van de resultaten.

2.1.2.2. Leeftijd

Om eventuele *apparent time* veranderingen te kunnen opsporen (cfr. §1.4.3.), wordt in dit onderzoek met twee leeftijdsgroepen gewerkt: een groep informanten geboren tussen 1979 en 1987 (op het moment van de opnames tussen 25 en 35 jaar) en een groep geboren tussen 1946 en 1963 (op het moment van de opnames tussen 50 en 65 jaar). De twee leeftijdsgroepen representeren jonge werkende volwassenen enerzijds en de generatie van hun ouders anderzijds, die opgevoed zijn in de tijd van de ABN-acties (cfr. Van Hoof & Vandekerckhove 2013). Er werd bewust voor gekozen om geen jongere informanten in het onderzoek op te nemen; *age grading* wilden we namelijk in de mate van het mogelijke vermijden (cfr. §1.4.3.). Aangezien dergelijke *age grading* veranderingen vaak tijdens of vlak na de adolescentie gebeuren, werd het taalgebruik van adolescenten buiten beschouwing gelaten.

2.1.2.3. Sociale klasse

Wat het sociale profiel van de sprekers betreft, werden slechts twee criteria gesteld. Als eerste criterium gold dat de informanten een universitaire opleiding afgerond moesten hebben, aangezien we onder andere wilden focussen op supraregionaal taalgebruik en een hogere opleiding doorgaans gepaard gaat met mobiliteit en meer supraregionale contacten (cfr. Britain 2011: 54 over “middle-class mobilities”). Dat is zeker zo in West-Vlaanderen, waar men geen universitaire opleiding kan afronden zonder de provincie te verlaten. Ten tweede werd als criterium gesteld dat de informanten een niet-taalgerelateerde opleiding gevolgd moesten hebben, en dat ze een niet-taalgerelateerd beroep uitoefenden (geen taal- of letterkundigen, logopedisten, vertalers of tolken). Dat criterium werd gesteld omdat we op het taalgebruik van de ‘talige leek’ wilden focussen, i.e. het taalrepertorium van sprekers die niet taalkundig getraind zijn en voor wie taal ook niet de belangrijkste bron van

broodwinning vormt.⁶² In de mate van het mogelijke werd daarom ook getracht om geen leerkrachten in het onderzoek op te nemen. Niet-taalleerkrachten zijn geen taalkundigen of taalexperts in de strikte zin van het woord, maar aan hen wordt op talig vlak wel vaak een voorbeeldfunctie toegekend (cfr. Delarue 2013), waardoor ze minder geschikte 'studieobjecten' vormen voor een onderzoek dat focust op de talige leek. Bij de interviews bleek wel dat verschillende informanten enige onderwijservaring hadden, ook al profileerden ze zich bij de eerste verkennende gesprekken niet als leerkracht (onder andere een magistraat die vroeger doceerde aan de universiteit, een gedoctoreerde dierenarts die bijles chemie geeft of een zelfstandige die op latere leeftijd, enkele maanden voor haar deelname aan het onderzoek, als leerkracht wiskunde in het secundair onderwijs stapte). Dat hoeft onzes inziens geen methodologisch probleem te vormen.

Met de gehanteerde opleidings- en beroepsgerelateerde selectiecriteria pretenderen we geenszins de variabele sociale klasse volledig constant te houden. De sociale positie van een individu in de maatschappij wordt immers door een hele reeks factoren beïnvloed, zoals beroep, opleidingsniveau, inkomen, type woning, plaats van woning, de sociale achtergrond van de ouders, vrijetijdsbesteding, kerkgemeenschap, gemeenschapsactiviteiten, consumptiegedrag en voorkomen (Wardhaugh 2006: 148). Die factoren zijn onmogelijk allemaal constant te houden in empirisch onderzoek. Bovendien is het volgens Wardhaugh (2006: 151) en Bainbridge (2001) niet altijd relevant om individuen in sociale categorieën op te delen, aangezien de sociale ruimte een multidimensionaal gegeven is, waarin een individu zich vrij kan bewegen:

[A]t any particular moment, an individual locates himself or herself in social space according to the factors that are relevant to him or her at that moment. While he or she may indeed have certain feelings about being a member of the lower middle class, at any moment it might be more important to be female, or to be a member of a particular church or ethnic group, or to be an in-patient in a hospital, or to be a sister-in-law. That is, self-identification or role-playing may be far more important than some kind of fixed social-class labelling. (Wardhaugh 2006: 151)

Bainbridge (2001) meent dan ook dat het relevanter is op *network relationships* te focussen in plaats van op het concept klasse (cfr. Milroy 1987), en dus na te gaan hoeveel relaties taalgebruikers erop nahouden met andere individuen, hoe hecht die relaties zijn, en hoe de netwerken zich onderling verhouden. Hechte netwerken zouden voor talige continuïteit zorgen, terwijl losse netwerken taalverandering faciliteren (cfr. §1.4.2.). Uiteraard is een dergelijke netwerkstructuur ook in belangrijke mate

⁶² Met de term talige leek impliceren we geenszins dat de informanten metalinguïstische competentie ontbreken; in de praktijk is er bij niet-taalkundig geschoolden immers heel wat variatie in de graad van metalinguïstische competentie (cfr. Davies 2012: 52).

beïnvloed door de hierboven vermelde sociale factoren, waardoor we netwerkanalyses en studies in termen van sociale klasse als complementair kunnen beschouwen (cfr. Milroy & Milroy 1992). In dit onderzoek proberen we de sociale variatie ietwat in te perken door enkel hoogopgeleiden te bestuderen, en brengen we de bestaande sociale variatie in kaart aan de hand van gegevens over beroep, opleidingsniveau, plaats van woning, sociale achtergrond van de ouders, vrijetijdsbesteding, en gemeenschapsactiviteiten (cfr. informantenprofielen in Bijlage 1). Die informatie werd verzameld via een geschreven enquête (cfr. Bijlage 3). Daarnaast proberen we ook inzicht te krijgen in de netwerkstructuur van de informanten door een aantal netwerkgerelateerde vragen in het interview (leidraad weergegeven in Bijlage 4). Die informatie kan helpen variatiepatronen in de data te verklaren.

2.1.2.4. Geslacht

Om redenen van haalbaarheid wordt de variabele geslacht in dit onderzoek constant gehouden.⁶³ De keuze ging daarbij uit naar vrouwelijke sprekers, aangezien die bekend staan als de voortrekkers van taalverandering (cfr. Labov 1990). Vrouwen zouden namelijk vaker prestigevarianten gebruiken dan mannen, wat zich traditioneel vertaalt in een sneller dialectverlies en een meer doorgedreven standaardtaalgebruik bij vrouwen (cfr. Labov 1966, Trudgill 1972). Dat hoeft echter niet altijd het geval te zijn. Stroop (1998: 7) stelt bijvoorbeeld vast dat de sprekers van het Poldernederlands, een variëteit van het Nederlands Nederlands die vaak beschouwd wordt als de Noord-Nederlandse tegenhanger van tussentaal, vooral “jongere, goed opgeleide, ambitieuze, succesvolle vrouwen” zijn. Een vergelijkbaar patroon observeert Plevoets (2008) in Vlaanderen; hij stelt namelijk vast dat het vooral vrouwelijke sprekers zijn in het Corpus Gesproken Nederlands die tussentaal uitdragen. Van Poldernederlands en tussentaal blijkt dus ook een vorm van prestige uit te gaan waar vrouwen gevoeliger voor zijn dan mannen.

2.1.2.5. Talige achtergrond

Wat de talige achtergrond van de informanten betreft, was de enige eis dat het Nederlands de moedertaal moest zijn van zowel de spreker als haar ouders. Het taalgebruik van Vlamingen bij wie het Nederlands de tweede taal is, wordt buiten beschouwing gelaten, omdat we dan in een ander onderzoeksgebied terecht komen. Verder werden er geen eisen gesteld aan bijvoorbeeld de taalvariëteit van opvoeding (dialect, intermediaire variëteit of standaardtaal) omdat dat net hetgeen is waar dit onderzoek op focust: welke variëteiten gebruiken sprekers in welke situaties (als

⁶³ Om de impact van geslacht op taalrepertoria degelijk te kunnen onderzoeken, zouden immers dubbel zo veel sprekers nodig zijn.

er überhaupt sprake is van variëteiten)? We peilen tijdens het sociolinguïstische interview wel naar het taalgebruik van de primaire socialisatie, al zijn we ons ervan bewust dat bij die antwoorden de percepties van de individuele sprekers een belangrijke rol spelen.

2.1.3. Situaties

Om inzicht te krijgen in het taalrepertorium van individuele sprekers, is het aangewezen taalgebruikers te observeren in verschillende types spreeksituaties. In § 1.3.1. vermeldde we immers al dat style-shifts vaak voorkomen wanneer situationele parameters veranderen. Ideaal is daarbij om sprekers gedurende een langere periode te volgen in hun dagelijkse leven zodat automatisch een hele reeks situaties geregistreerd worden. Zo'n aanpak blijkt in de praktijk echter moeilijk werkbaar, zeker wanneer de intentie is om een groter aantal individuen te bestuderen. Om die reden wordt in het bestaande onderzoek naar intrasprekervariatie vaak geopteerd voor een beperkter aantal situaties (zie bijvoorbeeld Labov 1972, Stellmacher 1977, Lenz 2003, Gabel 2010, Kehrein 2012), al rijst dan meteen de vraag welke situaties geselecteerd moeten worden uit het brede gamma aan mogelijk te analyseren spreeksettings (cfr. §1.3.1.). In deze studie vertrekken we vanuit het onderzoek van Lenz (2003), die bij de selectie van haar situaties de vertrouwdheid met de gesprekspartner als belangrijke parameter hanteert. Zij observeerde haar sprekers namelijk enerzijds in een interview met een onbekende gesprekspartner, en anderzijds ook in een spontaan gesprek met vrienden. Daarnaast nam ze ook een dialect- en standaardtaaltst af, waarmee ze de grenzen van het 'Möglichkeitsraum' van haar sprekers in beeld bracht. In deze studie passen we nog een extra parameter toe bij de situatiesselectie, namelijk de regionale herkomst van de gesprekspartner. Die parameter wordt in het huidige correlatieve onderzoek zelden toegepast – formaliteitsgraden en regionaliteitsgraden worden vaak over dezelfde kam geschoren – terwijl hij voor veel taalgebruikers belangrijk blijkt (cfr. Gabel 2010). De sprekers in dit onderzoek werden in vijf situaties bestudeerd: (1) een gesprek met een vriend uit de eigen regio (in de analyses aangeduid met het label 'reg'), (2) een gesprek met een vriend uit een andere regio (label 'sup'), (3) een sociolinguïstisch interview met een onbekende interviewer uit een andere regio (label 'int'), (4) een dialecttest (label 'dia') en (5) een standaardtaaltst (label 'st'). De situaties zijn in aantal beperkt – ideaal zou zijn als we de sprekers ook zouden observeren tijdens bijvoorbeeld presentaties, zakelijke onderhandelingen (cfr. Plevoets 2013) of in formelere regionale settings – maar ze laten onzes inziens wel toe een beeld te schetsen van individuele taalrepertoria.

2.1.3.1. Gesprekken met vrienden uit de eigen en een andere regio

Nadat de informanten zich bereid verklaarden deel te nemen aan het onderzoek en nadat telefonisch nagegaan werd of ze aan alle criteria van dit onderzoek beantwoordden, bezorgden we de sprekers eenvoudige, gebruiksvriendelijke opnametoestellen (Tascam DR-40 of Roland Edirol) met de vraag in twee verschillende situaties een uur van hun gesprekken op te nemen: (1) tijdens een gesprek met een vriend(in) uit de eigen stad en (2) tijdens een gesprek met een vriend(in) uit een andere provincie. Die ‘andere provincie’ werd niet gespecificeerd; enkel in Antwerpen werd gevraagd geen gesprekspartner uit Vlaams-Brabant te selecteren, aangezien die laatste provincie dialectologisch tot hetzelfde gebied gerekend wordt als de provincie Antwerpen. Daarnaast vroegen we alle sprekers ook om gesprekspartners te kiezen die tot de eigen generatie behoren. Zo wilden we vermijden dat er zich door de aanwezigheid van generatiegebonden taalverschillen taalaccommodatie voordoet. De informanten mochten wel vrij kiezen waarover ze spraken en waar en wanneer ze hun gesprekken opnamen (zolang de opname in een rustige omgeving gebeurde). Ook werd hun gevraagd te spreken zoals ze normaal met hun respectievelijke gesprekspartners zouden spreken. Met die instructies hoopten we spontane en natuurlijke gesprekken te verkrijgen, al bestaat uiteraard nog steeds het gevaar van de *observer's paradox* (Labov 1972: 209). De informanten weten immers dat ze geobserveerd worden en dat zou het taalgedrag kunnen beïnvloeden. Dit probleem trachtten we enigszins te ontwijken door als onderzoeker niet aanwezig te zijn bij de opnames en door ook telkens de eerste vijf minuten van de gesprekken niet te analyseren, in de verwachting dat de zelf-monitoring van de informanten na verloop van tijd grotendeels zou wegvallen.

2.1.3.2. Sociolinguïstisch interview

Nadat de informanten hun vriendengesprekken opgenomen hadden, werd bij hen thuis (of op een andere plaats indien ze dat verkozen) door een taalkundig onderzoeker een sociolinguïstisch interview afgenomen. Net als bij de vriendengesprekken werd geen taalvariëteit opgelegd aan de sprekers. Het interview had een tweeledig doel, namelijk:

1. onderzoeken welk taalgebruik de informanten hanteren in meer formele situaties waarbij de gesprekspartner onbekend is en het onderwerp niet vrij te kiezen is;
2. sociolinguïstische informatie verzamelen over de informanten, onder andere over hun mobiliteit, Ortsloyalität, de taalomgeving waarin ze gesocialiseerd werden, hun taalattitudes en percepties van het eigen taalgebruik en van taalvariatie in het algemeen.

Het sociolinguïstische interview van dit onderzoek kan vrij formeel genoemd worden: de gesprekspartner was onbekend en het gespreksonderwerp was vastgelegd en ook niet alledaags. De onderzoeker probeerde bovendien de situatie extra formaliteit te verlenen door standaardtaalig te spreken en een duidelijk zichtbaar opnametoestel (Marantz PMD661) met headsets (Røde HS1) te gebruiken. Ideaal zou natuurlijk zijn om het interview uit te voeren op een plaats waar de informanten niet vertrouwd mee zijn (een bureau in de universiteit bijvoorbeeld), maar dat was in de praktijk moeilijk haalbaar: informanten ronselen is één ding, maar van hen verwachten dat ze aanzienlijke verplaatsingen ondernemen, is iets anders. De meeste informanten werden dan ook thuis geïnterviewd. Om het taalgebruik van de verschillende informanten zo goed mogelijk te kunnen vergelijken, werd gepoogd het interview er voor alle informanten hetzelfde te laten uitzien. Daarom werden ook steeds dezelfde vragen als leidraad gebruikt (zie Bijlage 4) en is het in zowel Antwerpen als Gent steeds dezelfde onderzoeker (de auteur van dit proefschrift) die de interviews afnam. In Ieper werd ervoor geopteerd de interviews door een andere onderzoeker te laten afnemen, aangezien het aangewezen leek in alle regio's een interviewer te hebben die uit een andere regio dan de informanten afkomstig was. Wanneer een Ieperse onderzoeker met de Ieperse informanten standaardtaal zou spreken, zou dat immers een heel artificieel effect kunnen opleveren. De Ieperse interviews werden door twee niet-West-Vlaamse neerlandici afgenomen, die net als de auteur van dit proefschrift vrouwen waren tussen 25 en 35 jaar oud. Alle interviewers kregen de richtlijn standaardtaal te spreken tijdens de interviews.

Het afgenomen interview bestond bij alle sprekers uit vier delen (cfr. leidraad in Bijlage 4). In het eerste deel van het interview werd bij wijze van inleiding gepolst naar de ervaringen van de sprekers met de opnames. Hoe verliepen de gesprekken volgens de spreker? Voelden die geforceerd aan of werd het opnametoestel na verloop van tijd uit het oog verloren? De antwoorden op die vragen kunnen een indicatie bieden van de mate waarin de observer's paradox bij de opnames een rol speelde. In het tweede deel van het interview werd nader ingegaan op de percepties van de taalgebruikers tegenover hun eigen taalgebruik, het taalgebruik van hun opvoeding en de Vlaamse taalsituatie in het algemeen. Hoe beoordelen de sprekers hun taalgebruik in de opgenomen gesprekken? Achten ze zichzelf competente dialect- of standaardtaalsprekers? Tonen ze zich bewust van het bestaan van intermediaire taalvariëteiten? In een derde deel van het interview stonden de attitudes van de informanten tegenover taalvariatie centraal. Hoe staan ze zelf tegenover dialect? Vinden ze dat standaardtaal altijd gesproken moet worden in bijvoorbeeld onderwijs of de media? De attitudepeiling werd om redenen van haalbaarheid vrij beknopt gehouden. Het is immers niet de bedoeling van deze verhandeling het complexe attitudesysteem te doorgronden dat het taalgebruik in Vlaanderen stuurt. Wel hopen we met de directe bevraging inzicht krijgen in een aantal basisattitudes. In het laatste

deel van het interview peilden we ten slotte naar de Ortsloyalität en mobiliteit van onze informanten, om zo een beeld te krijgen van de netwerksterkte van de sprekers (cfr. §2.1.2.3.). Voor die bevraging baseerden we ons grotendeels op de vragenlijst van Lenz (2003: 428-430).

2.1.3.3. Standaardtaal- en dialecttest

Aansluitend op het formele interview maakten de informanten twee omzetoefeningen, waarbij ze eerst standaardtaalzinnen te horen kregen die ze in het lokale traditionele dialect moesten omzetten ('zoals dat door de oudste Ieperlingen/Gentenaars/Antwerpenaars wordt gesproken'), om daarna zinnen uit het lokale dialect in standaardtaal om te zetten ('zoals je die tijdens het journaal hoort'). Deze vrij precieze instructies (cfr. Lenz 2003: 59-60) werden gegeven om te verzekeren dat alle informanten een vergelijkbare doelvariëteit voor ogen zouden hebben tijdens de tests. De data verzameld in deze testsetting zijn uiteraard van heel andere aard dan de spontane spreekdata uit de interviews en vriendengesprekken. Met de tests hebben we niet het doel het spontane taalgebruik van de sprekers in kaart te brengen, maar veeleer na te gaan of sprekers die in respectievelijk de regionale vriendengesprekken of de interviews geen dialect of standaardtaal spreken dat doen omdat ze dat niet willen, dan wel omdat ze dat niet kunnen. Op die manier laten de tests toe de uiterste polen van de individuele taalrepertoria te situeren (wat Lenz 2003: 55 het "Möglichkeitsraum" noemt).

Als stimulusmateriaal voor de tests werden 21 zinnen en 2 werkwoordsvervoegingen geselecteerd uit de Reeks Nederlandse Dialectatlassen (RND), een grootschalige enquête van 141 zinnen die tussen 1925 en 1976 onder leiding van Blancquaert en Pée opgevraagd werden in 1956 plaatsen in het Nederlandse en Friese taalgebied. Het grote voordeel van de RND-dataverzameling is dat alle zinnen fonetisch werden genoteerd door de enquêterende taalkundigen en aldus een ijkpunt bieden voor vergelijking met recentere omzetproducten. Enige kritische zin is daarbij wel vereist, aangezien de fonetische betrouwbaarheid van de RND-transcripties niet altijd optimaal is (cfr. Goeman 1999: 31-35). Bij de selectie van een beperkter aantal zinnen uit het RND-materiaal – we konden moeilijk twee maal 141 zinnen opvragen – werden eerst en vooral alle zinnen buiten beschouwing gelaten die in de 21^e eeuwse leefwereld maar weinig relevant meer zijn.⁶⁴ Daarenboven werden de zinnen zo geselecteerd dat verschillende relevante fonologische en morfo-syntactische verschijnselen erin gerepresenteerd waren. Tijdens het verloop van dit onderzoek werd de variabeleselectie voor onze analyses (cfr. §2.2.1.) echter verschillende keren bijgestuurd, waardoor niet elk van de uiteindelijk bestudeerde variatiefenomenen in

⁶⁴ RND-zinnen als "na schafttijd spannen we 't paard in de nieuwe kar" of "de ovenpaal staat in den haard" kwamen dus niet in aanmerking.

de geselecteerde zinnen voorkomt. De geselecteerde zinnen zijn in Bijlage 5 terug te vinden, waar ook de aanpassingen gemarkeerd worden die aangebracht werden aan de originele RND-zinnen. Die aanpassingen, zoals het vervangen van het woord *karnemelk* door *melk*, werden doorgaans doorgevoerd omdat we items wilden mijden die lexicale variatie zouden veroorzaken. In dit onderzoek focussen we immers op fonologische en morfo-syntactische, en niet op lexicale variatie (cfr. §2.2.2.). Daarnaast werden ook een aantal aanpassingen doorgevoerd om de gewenste talige verschijnselen te kunnen eliciteren met een beperkter aantal zinnen. Het woord *mond* vervingen we bijvoorbeeld door *keel*, om zo het gebruik van niet-suffigale sjwa (cfr. §2.3.11.) te kunnen onderzoeken.

Het stimulusmateriaal werd op voorhand opgenomen (en niet ter plaatse voorgelezen door de interviewer), opdat alle informanten exact dezelfde stimuli te horen zouden krijgen. De geselecteerde zinnen werden eerst door de auteur van dit onderzoek ingesproken in het Standaardnederlands.⁶⁵ De aldus verkregen standaardtaelopname werd tijdens de dialecttest aan de informanten voorgelegd. Elke stimuluszin werd twee maal afgespeeld, waarna de informanten de zin moesten omzetten naar het lokale dialect. Voor de standaardtaalttest kregen de informanten dezelfde zinnen te horen, maar deze keer met stimuli in het lokale dialect. Die werden ingesproken door drie mannelijke sprekers uit respectievelijk Gent (Eddy Levis), Antwerpen (Georges De Schutter) en Ieper (Staf Verheye), allen competente dialectsprekers.⁶⁶

Omzetoefeningen hebben als groot voordeel dat ze toelaten makkelijk en snel niet alleen lexicale en fonologische, maar ook syntactische en morfologische fenomenen te bevragen. Tegenover tests waarin dialectwoorden worden opgevraagd op basis van visuele stimuli hebben omzetoefeningen het voordeel dat ook inzicht verworven wordt in de vlotheid waarmee een spreker zich in het dialect kan uitdrukken. Tegenover vrije spreekopdrachten, waarbij een spreker bijvoorbeeld opgedragen wordt één minuut over zijn of haar dag te vertellen in het lokale dialect, hebben de oefeningen het voordeel dat het verkregen materiaal bij omzetoefeningen makkelijker vergelijkbaar is en dat ook gericht naar specifieke variatiefenomenen gepeild kan worden.

Bij de vrij eenvoudig opgezette standaardtaal- en dialecttest moeten echter ook een aantal kanttekeningen gemaakt worden. Zo moeten we er eerst en vooral op wijzen dat informanten bij omzetzinnen de neiging blijken te hebben zich vooral “op het lexicale en op het uitspraakniveau te richten”, waardoor ze “geneigd [zijn]

⁶⁵ De opname werd ter controle voorgelegd aan een collega Nederlandse Taalkunde, die naging of er inderdaad geen al te grote afwijkingen van de (Belgisch Nederlandse) standaardtaal in voorkwamen. Het stimulusmateriaal kan beluisterd worden op www.nederlandsetaalkunde.ugent.be/ghyselen2016digitalebijlagen.

⁶⁶ Het stimulusmateriaal kan beluisterd worden op www.nederlandsetaalkunde.ugent.be/ghyselen2016digitalebijlagen.

om de aangeboden zinnen in syntactisch opzicht slaafs te vertalen” (Cornips & Jongenburger 2001: 223-224). Bij syntactische variabelen moet met die beperking dan ook rekening gehouden worden. Ten tweede kan de vraag gesteld worden of er bij de standaardtaalttest geen begripbaarheidsproblemen kunnen optreden door met dialectstimuli te werken. Het is immers goed mogelijk dat verschillende van de informanten het lokale dialect niet (helemaal) beheersen en daardoor problemen ondervinden bij de standaardtaalttest. Er zijn echter verschillende factoren die de begripbaarheid van het stimulusmateriaal bevorderen. Ten eerste is er weinig niet-standaardtalige woordenschat aanwezig in het stimulusmateriaal; hierboven merkten we immers al op dat die woorden vermeden werden waarbij lexicale variatie kon optreden. Ten tweede hebben de informanten tijdens de dialecttest ook alle zinnen al eens gehoord in standaardtaal, waardoor ze enigszins vertrouwd zijn met de inhoud van de zinnen. Ten derde werden alle dialectzinnen ook langzaam en duidelijk ingesproken, wat de begripbaarheid eveneens ten goede komt. Tot slot was er bij elke test ook een onderzoeker aanwezig, die eventuele problemen kon opvangen en niet-begrepen woorden kon herhalen. Dat bleek in de praktijk echter zelden nodig.

Een derde methodologische opmerking kan tot slot gemaakt worden bij het gegeven dat de testzinnen voor de standaardtaalttest dezelfde zijn als die van de dialecttest, waardoor de informanten de zinnen al in standaardtaal te horen hebben gekregen alvorens de standaardtaalttest af te leggen. Dat zou immers *priming* effecten tot gevolg kunnen hebben, waarbij de informanten sneller of vaker de ‘correcte’ standaardtaalvarianten produceren dan ze normaal zouden doen, omdat ze op voorhand de verwachte varianten al te horen hebben gekregen. Voor die aanpak werd geopteerd omdat de herhaling voor een betere begripbaarheid van de dialectstimuli kon zorgen (cfr. supra). We menen dat priming effecten relatief beperkt zullen blijven, aangezien er steeds ongeveer vijf minuten zat tussen het afspelen van de *prime* en de elicitatie van de standaardtaalzin in kwestie. De informanten wisten bovendien niet dat ze dezelfde zinnen nog eens te horen zouden krijgen, waardoor ze alleszins al niet bewust de standaardtalige zinnen memoriseerden.

2.1.3.4. Interindividuele vergelijkbaarheid

Hierboven vermeldden we meermaals dat deze of gene methodologische keuze gemaakt werd om interindividuele vergelijking mogelijk te maken. Ondanks die keuzes blijft de vraag bestaan in welke mate de opnames van de verschillende sprekers daadwerkelijk vergelijkbaar zijn. Zoals Lenz (2003: 57) ook benadrukt, is een spreesituatie nooit een stabiele context. Zowel objectieve parameters, zoals gesprekspartner en gespreksonderwerp, als subjectieve parameters, zoals normverwachtingen en sprekerintenties, maken iedere conversatie uniek. Bij de dialect- en standaardtaalttests van dit onderzoek is de onderlinge vergelijkbaarheid

vrij groot: alle informanten kregen exact hetzelfde stimulusmateriaal te horen en kregen ook dezelfde instructies. Bij de interviews is de variatie onvermijdelijk groter, aangezien het om spontane gesprekken gaat, maar de vergelijkbaarheid is nog steeds aanzienlijk: bij alle informanten werd dezelfde vragenlijst als leidraad gebruikt, de interviewer was in de meeste interviews dezelfde persoon (behalve bij de Ieperse sprekers) en de interviewers spraken allen standaardtaal. Bij de vriendengesprekken echter was het veel moeilijker situationele parameters constant te houden. De sprekers werd opgedragen om met een vriend(in) uit de eigen stad en met een vriend(in) uit een ander dialectgebied te spreken over een onderwerp naar keuze. In die instructie vallen meteen een aantal factoren op die variatie tussen de verschillende gesprekken veroorzaken:

1. De invulling van het begrip ‘vriend(in)’: vriendschap bestaat er in alle soorten en maten, en het is dan ook logisch dat de vertrouwdheid tussen de gesprekspartners zal variëren in het corpus;
2. Het sociale profiel van de gekozen gesprekspartner: behalve de leeftijds- en regiovereisten (cfr. §2.1.3.1.) werden geen criteria opgelegd bij de selectie van de gesprekspartners. Er is dus onvermijdelijk variatie in onder andere de regionale herkomst, het geslacht en het talige profiel van de verschillende gesprekspartners;
3. Onderwerp: de onderwerpen die in de verschillende gesprekken aangesneden worden, kunnen danig verschillen, van professioneel geïnspireerd tot heel persoonlijke gesprekken over gevoelige onderwerpen.

Al die factoren moeten in rekening gebracht worden bij de interpretatie van het taal materiaal. Daarom werd alle gesprekspartners gevraagd een gedetailleerde vragenlijst in te vullen (profielen in Bijlage 2, vragenlijst in Bijlage 3), zodat we inzicht kregen in het sociale profiel van alle sprekers. Ook werd tijdens de interviews steeds geïnformeerd naar de aard van de relatie die de hoofdinformant er met zijn gesprekspartners op nahield en werd ook steeds gevraagd in welke mate het taalgebruik in de opgenomen gesprekken representatief is voor het taalgebruik in andere vriendengesprekken. Uiteraard heeft niet iedere taalgebruiker voldoende introspectievermogen om hier een accuraat antwoord op te bieden, maar we hopen op deze manier toch voldoende data te verzamelen om eventuele patronen of afwijkingen in het taalgebruik in de juiste context te kunnen plaatsen.

2.1.4. Transcriptie en corpusopbouw

De verzamelde opnames werden orthografisch getranscribeerd met het programma Praat (Boersma & Weenink 2011) volgens een licht vereenvoudigde versie van

het protocol van het Corpus Gesproken Nederlands (Goedertier & Goddijn 2000). Annotatie bleef bij de transcriptie beperkt; enkele fonologische en morfosyntactische afwijkingen werden gemarkeerd en vernederlandst. Het transcriptie- en annotatiewerk werd door één onderzoeker uitgevoerd, wat een zekere graad van uniformiteit garandeert. Het interview en de dialect- en standaardtaaltesten werden volledig getranscribeerd; van de informele vriendengesprekken werd telkens een half uur getranscribeerd. Bij de selectie van die dertig minuten werden de eerste vijf minuten sowieso buiten beschouwing gelaten (cfr. §2.1.3.1.). Bij langere opnames werd er vervolgens ook naar gestreefd stukken te transcriberen uit zowel het begin, het midden als het einde van het gesprek.

Met het softwarepakket EXMARaLDA (Schmidt & Wörner 2009) werden de Praat-transcripties en de opnames (in wav-formaat) gebundeld tot een doorzoekbaar corpus, dat in totaal zo'n 45 uur spontane spraak telt (testopnames niet meegerekend). Het grote voordeel van het EXMARaLDA-softwarepakket is dat met het deelprogramma Exact via reguliere expressies⁶⁷ makkelijk patronen of woorden in het corpus gezocht kunnen worden, die vervolgens eenvoudig te herbeluisteren zijn.

2.2. DATAVERWERKING

Het opgebouwde corpus werd geanalyseerd aan de hand van kwantitatieve correlatieve variabelenanalyses: 31 linguïstische variabelen werden bestudeerd in hun correlatie met sociale factoren zoals regio, leeftijd en situatie. Die kwantitatieve analyses werden aangevuld met inhoudsanalyses van de sociolinguïstische interviews. In §2.2.1. lichten we de keuze voor deze gecombineerde aanpak toe, waarna we in §2.2.2. de variabelenselectie bespreken.

2.2.1. Een gecombineerde aanpak

De studie van taalvarianten in hun samenhang met sociale parameters staat in de literatuur bekend als *kwantitatief sociolinguïstisch*, *correlatief sociolinguïstisch*, *kwantitatief-variatielinguïstisch* of simpelweg als *het Laboviaanse paradigma* (Nekvapil 2000: 33). Het paradigma laat toe op een objectieve manier eventuele structuren te

⁶⁷ Een reguliere expressie (kortweg "Regex") is een manier om een patroon te beschrijven dat in een digitale tekst gezocht moet worden. Daarvoor bestaat een grotendeels gestandaardiseerde formele syntaxis. De code "\b" markeert bijvoorbeeld woordgrenzen of de combinatie "?!" kan gebruikt worden om aan te geven dat de daarop volgende reeks tekens uit de zoekresultaten gelaten moeten worden. Met de reguliere expressie $(?!terwijl)\ b[a-z]^*ij[a-z]^*b$ wordt dan bijvoorbeeld in het corpus gezocht naar alle woorden die in het schriftbeeld een woordmediaal <ij> hebben, behalve alle attestaties van het woord *terwijl*.

kwantificeren in de heterogeniteit van spontane spraak en die ook te verklaren aan de hand van factoren zoals situatie en leeftijd (cfr. Poplack 1993), wat verklaart waarom de aanpak breed wordt toegepast in het sociolinguïstische onderzoek. De methode is echter niet vrij gebleven van kritiek. Een eerste kritiekpunt betreft de relatief ‘beperkte’ blik van de correlatieve sociolinguïst (cfr. Nekvapil 2000: 35). Doordat een beperkt aantal linguïstische en sociale fenomenen geselecteerd wordt, worden volgens Eckert (1997) steeds dezelfde categorieën en sociale betekenissen getest, en blijven eventuele andere linguïstische patronen of verklarende factoren buiten beeld (cfr. ook Jaspers & Brisard 2006). Ten tweede wordt ook soms de operationalisering van sociale parameters in correlatief sociolinguïstisch onderzoek bekritiseerd. Sprekers zouden te veel als bundels van demografische kenmerken behandeld worden (Schilling-Estes 2002), waardoor wordt voorbijgegaan aan de “situation-specific social identity of the actual speaker” (Nekvapil 2000: 34).

Dit onderzoek sluit duidelijk aan bij de kwantitatief sociolinguïstische traditie: 31 variabelen worden bestudeerd in hun samenhang met de sociale parameters regio, situatie en leeftijd. Op die manier trachten we structuren te vinden in de Gentse, Antwerpse en Ieperse taalrepertoria. De nadelen van de correlatieve aanpak proberen we op te vangen met inhoudsanalyses van de sociolinguïstische interviews. In die interviews werd immers aandacht besteed aan de sociale percepties en intenties van de sprekers (zie ook de invulling van het variëteitenbegrip), die ons toelaten de kwantitatieve data met een bredere blik te evalueren. Bovendien worden bij de kwantitatieve analyses ook descriptieve statistische methodes gehanteerd, zoals correspondentie-analyse, clusteranalyse en multidimensional scaling, die niet alleen toelaten om door de onderzoeker geformuleerde hypothesen te testen (‘top-down’), maar ook ‘bottom-up’ generalisaties mogelijk maken. In §2.4. worden de analysetechnieken in detail besproken.

2.2.2. Variabelenselectie

Voor de kwantitatieve analyses moest uit een grote verzameling aan mogelijke linguïstische variatiefenomenen (zie bijvoorbeeld SAND 2005, 2007, FAND 1998, 2000, 2005 en MAND 2005, 2009) een beperkter aantal variabelen geselecteerd worden. Bij die selectie werden de volgende criteria vooropgesteld:

1. De geselecteerde kenmerken moesten onderling variëren in taaldomein (syntaxis, fonologie en morfologie). We willen immers een zo breed mogelijk variatiespectrum in kaart kunnen brengen. Lexicon werd om redenen van haalbaarheid buiten beschouwing gelaten; lexicale variatie valt immers moeilijk te kwantificeren in corpora;
2. De niet-standaardtalige varianten van de geselecteerde kenmerken moesten

onderling variëren in regionale verspreiding. Er moesten dus zowel kenmerken zijn waarvoor de niet-standaardtalige variant heel typerend is voor het dialect van de regio, alsook kenmerken waarvoor de niet-standaardtalige variant in heel Vlaanderen voorkomt. Het onderzoek van onder andere Taeldeman (2009) impliceert immers dat de regionale verspreiding van een variant in belangrijke mate de dynamiek van dat kenmerk bepaalt (cfr. §1.5.3.);

3. De kenmerken moesten voldoende frequent in het corpus voorkomen, aangezien dat voor de statistische analyses essentieel is;
4. Het moest mogelijk zijn om objectief (dus zonder eigen dialectintuïties) te bepalen in welke contexten niet-standaardtalige varianten *konden* optreden;
5. De verschillende varianten van de variabelen moesten vrij makkelijk zonder akoestische analyses te onderscheiden zijn. Voor deze studie beoordeelde immers één onderzoeker alle varianten, en gezien het grote aantal variabelen waren akoestische analyses moeilijk haalbaar. Om te vermijden dat bijvoorbeeld de regionale achtergrond van de (West-Vlaamse) onderzoeker de categorisatie te veel zou beïnvloeden (cfr. Coussé, Gillis, Kloots & Swerts 2004), werden variabelen geselecteerd waarbij er een vrij grote structurele afstand is tussen de verschillende varianten en waarbij de categorisatie dus minder makkelijk door idiosyncratische percepties vertekend kan worden. Voor elke fonologische variabele werd sowieso een steekproef van varianten beoordeeld door een tweede taalkundige, afkomstig uit een andere dialectregio.⁶⁸ Op basis van de aldus verkregen interrater agreements (zie Bijlage 6) kon gecontroleerd worden of het onderscheid tussen de fonologische varianten voldoende objectief te maken was. Wanneer Cohen's kappa, een voor kans gecorrigeerde maat van interrater agreement, kleiner werd bevonden dan 0.61⁶⁹ (cfr. Landis & Koch 1977: 165), dan werd de variabele niet in de analyses meegenomen. Bij drie variabelen, namelijk (1) de wgm. *î*, (2) de wgm. *û* en (3) de wgm. *ö* en *ã* historisch gevolgd door *ld* of *lt*, bleken de lage kappawaarden te wijzen aan het moeilijke onderscheid tussen de lange [ɛ:], [œ:] en [ɔ:] enerzijds en respectievelijk de diftongen [ɛ.i], [œ.y] en [ɔ.u] anderzijds. Ook verschillen in openingsgraad in de gediftongeerde varianten bleken bij die variabelen moeilijk te onderscheiden. Andere varianten werden door beide beoordelaars doorgaans op dezelfde manier gecategoriseerd. Die variabelen werden daarom gehercodeerd, met de lange monoftongen [ɛ:], [œ:] en [ɔ:] en hun respectievelijke diftongische equivalenten als één categorie. Met die nieuwe categorisatie bleek Cohen's kappa wel voldoende hoog (zie Bijlage 6).

⁶⁸ De tweede beoordelaar is geboren en getogen in Sint-Niklaas, een stad gesitueerd in het overgangsgebied tussen het Oost-Vlaamse en Brabantse dialectgebied.

⁶⁹ Waarden tussen 0.61 en 0.80 wijzen volgens Landis & Koch (1977: 165) op "substantial agreement"; waarden 0.81 en 1.00 op "almost perfect agreement". Zoals Landis & Koch (1977: 165) en ook anderen (bijvoorbeeld Carletta 1996) aangeven, is die indeling vrij arbitrair. Wat een aanvaardbaar niveau van "agreement" is, hangt immers in belangrijke mate ook af van wat men met de classificatie wil doen. De agreementsmaten in Bijlage 6 moeten dan ook met de nodige zin voor nuance geïnterpreteerd worden.

De 31 variabelen die op basis van bovenbeschreven criteria geselecteerd werden, worden opgelijst in Tabel 4. In die tabel worden alle variabelen en geattesteerde varianten weergegeven, met telkens tussen aanhalingstekens de labels die in de grafieken en tabellen van dit onderzoek gebruikt zullen worden. De laatste kolom geeft aan in welke meetpunten de variabelen onderzocht worden (Antwerpen, Gent en/of Ieper). Een gedetailleerdere beschrijving van de variabelen wordt in de volgende paragraaf gegeven.

Tabel 4: *Overzicht bestudeerde variabelen en varianten*

Variabele	Geattesteerde varianten	Meetpunten
Wgm. <i>i</i>	- [i] of [y] ('min') - [a:] of [a.ɛ] ('maan') - [ɛ:], [æ:], [e.i], of [ɛ.i] ('mijn')	Antwerpen, Gent, Ieper
Wgm. <i>û</i>	- [y] ('hus') - [a.ə] ('haës') - [ɔ.ə] ('hoë's') - [œ:], [ø.y] of [œ.y] ('huis')	Antwerpen, Gent, Ieper
Scherplange <i>oo</i>	- [y:] ('gruut') - [u] ('groet') - [uə] ('groeët') - [o.ə] ('groeët') - [o:] ('groot')	Antwerpen, Gent, Ieper
Zachtlange <i>oo</i>	- [ø:] ('zeun') - [o:] ('zoon') - [y:] ('zuun', hypercorrectie)	Antwerpen, Gent, Ieper
Wgm. <i>a/o + l + d/t</i>	- [u] ('koed') - [a:] of [æ.u] ('kaëd') - [ɔ:], [o.u] of [ɔ.u] ('koud')	Gent, Ieper
Realisatie eindmedeklinker in <i>niet</i> en in <i>dat</i> voor consonant	- Deletie eindconsonant ('niedaC') - Behoud eindconsonant ('nietdatC')	Antwerpen, Gent, Ieper
Realisatie eindmedeklinker in <i>dat</i> voor vocaal	- Deletie eindconsonant ('daV') - Behoud eindconsonant ('datV')	Antwerpen, Gent, Ieper
Realisatie initiële [h]	- <i>b</i> -deletie ('hdel') - [ɣ] ('hypp', hypercorrectie) - Realisatie beginconsonant ('gn-hdel')	Antwerpen, Gent, Ieper
Realisatie AN [ɣ]	- Laryngalisering tot [ɦ] ('h') - [ɣ] ('g')	Gent, Ieper
Prefigaal <i>ge-</i>	- [æ]- of [ə]-prefix ('edaan') - [ɣə]- of [hə]-prefix ('gedaan')	Ieper
Wgm. *sk in anlaut	- [ʃχ] ('sjch1') - [sk] ('sk1') - [sχ] ('sch1')	Ieper

Tabel 4 (vervolg): Overzicht bestudeerde variabelen en varianten

Variabele	Geattesteerde varianten	Meetpunten
Wgm. *sk in inlaut	- [fχ] of [f] ('sjch2') - [sχ] ('sch2') - [s] ('s')	Gent, Ieper
Niet-suffigale eind-sjwa	- Met niet-suffigale eind-sjwa ('bede') - Zonder niet-suffigale eind-sjwa ('bed')	Gent, Ieper
Intervocalische -d-	- Met glijder ('VwjV') - Met [d] ('VdV')	Antwerpen, Gent
Vorm van het voornaamwoord <i>ons</i>	- [ys] ('us') - [nys] ('nus') - [ɔns] ('ons1')	Ieper
Lidwoord voor mannelijke, enkelvoudige substantieven	- <i>e vent /e dikke vent</i> ('e') - <i>ne vent/nen dikke vent</i> ('ne') - <i>een vent</i> ('een')	Antwerpen, Gent, Ieper
Flexie van het bezittelijk voornaamwoord eerste persoon meervoud	- Zonder buigingssuffix ('ons2') - Met buigingssuffix ('onze2')	Antwerpen, Gent, Ieper
Subjectsverdubbeling in tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud in zinnen met inversie of in bijzinnen die een vol pronomen bevatten	- Met verdubbeling ('sub12') - Zonder verdubbeling ('gns12')	Antwerpen, Gent, Ieper
Subjectsverdubbeling in de derde persoon mannelijk en vrouwelijk enkelvoud, in de eerste persoon meervoud en de derde persoon meervoud	- Met verdubbeling ('sub31') - Zonder verdubbeling ('gns31')	Gent, Ieper
Het mannelijke subjectspronomen derde persoon enkelvoud na voegwoorden of werkwoorden	- <i>dat hij komt</i> ('hij2') - <i>dat ie komt</i> ('hij2ie') - <i>dat 'n komt</i> ('hij2n') - <i>dat 'n ie komt/ dat ie ij komt</i> ('hij-2dub') - <i>dat em komt</i> ('hij2em')	Antwerpen, Gent, Ieper
Het mannelijke subjectspronomen derde persoon enkelvoud in zinsinitiële positie	- <i>Ie komt</i> ('hij1ie') - <i>Hem komt</i> ('hij1hem')	Ieper
	- <i>Ne komt</i> ('hij1ne')	
	- <i>Je komt</i> ('hij1je')	
	- <i>E komt</i> ('hij1e')	
	- <i>Ne/e komt ie</i> ('hij1dub')	
	- <i>Hij komt</i> ('hij1')	
Het doffe subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in zinsinitiële positie	- <i>Je komt</i> ('je1')	Antwerpen, Gent, Ieper
	- <i>Ge komt</i> ('ge1')	
	- <i>Je komt gie/ge komt gie</i> ('je1dub')	

Tabel 4 (vervolg): Overzicht bestudeerde variabelen en varianten

Variabele	Geattesteerde varianten	Meetpunten
Het doffe subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in postverbale positie	- <i>Kom je</i> ('je2') - <i>Kom je gie/kom de gij</i> ('je2dub') - <i>Kom (d)e</i> ('(d)e2') - <i>Komt ge</i> ('ge2')	Antwerpen, Gent, Ieper
Voorzetsel ter inleiding van beknopte bijzinnen	- <i>voor te</i> + infinitief ('voor') - <i>om te</i> + infinitief ('om')	Antwerpen, Gent, Ieper
Expletief <i>dat</i>	- Expletief <i>dat</i> ('exdat') - Geen expletief <i>dat</i> ('gnexdat')	Antwerpen, Gent, Ieper
Diminutief bij grondwoord niet op <i>-t</i>	- <i>ke</i> -diminutieven ('kedim') - <i>je</i> -diminutieven ('jedim')	Antwerpen, Gent, Ieper
Negatie met negatieve kwantoren	- Dubbele negatie ('dneg') - Enkele negatie ('eneg')	Antwerpen, Gent, Ieper
Hulpwerkwoord in het perfectum van de hoofdwerkwoorden <i>zijn</i> , <i>tegenkomen</i> , en <i>vallen</i>	- Hulpwerkwoord <i>hebben</i> ('hebben') - Hulpwerkwoord <i>zijn</i> ('zijn')	Antwerpen, Gent, Ieper
Werkwoordsvervoeging eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd athematische werkwoorden	- <i>-n</i> -uitgang ('ik staan') - Stam ('ik sta')	Antwerpen, Gent, Ieper
Werkwoordsvervoeging eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd thematische werkwoorden	- <i>-e</i> -uitgang ('ikmake') - <i>-en</i> -uitgang ('ikmaken') - Stam ('ikmaak')	Gent, Ieper
Onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden <i>iemand</i> , <i>iets</i> en <i>ergens</i>	- <i>etwien</i> ('etwien') - <i>etwuk</i> ('etwuk') - <i>etwat</i> ('etwat') - <i>etwaschen</i> ('etwaschen') - <i>iemand</i> ('iem') - <i>iets</i> ('iets') - <i>ergens</i> ('erg')	Ieper

2.3. LINGUIÏSTISCHE VARIABELEN

In wat volgt, bespreken we de geselecteerde taalvariabelen in detail. We gaan per variabele in op de geografische verspreiding van de verschillende equivalente varianten, de correspondentie tussen dialect en standaardtaal en de eventuele lexicalisering van de kenmerken. Die informatie is immers van belang wanneer we de veranderingsgevoeligheid van dialectvarianten bestuderen (cfr. §1.5. en §5.4.). In de bespreking wordt bij sommige variabelen een historiserend perspectief aangenomen,

waarbij de variabelen tot het Oudnederlands (hierna ‘onl.’), West-Germaans (hierna ‘wgm.’) of Oudgermaans (hierna ‘ogm.’) teruggevoerd worden. Een dergelijk perspectief is bij de variabelen in kwestie noodzakelijk om structurele regelmaat te kunnen beschrijven.

2.3.1. Wgm. î

Een eerste fonologische variabele die in deze studie centraal staat, is de representatie van wgm. î. Die bestuderen we in zowel Ieper, Gent als Antwerpen in woorden waarin ze niet door /r/ wordt gevolgd (bijvoorbeeld in *pijn* of *tijd*). In woorden als *pijn* of *tijd* is de wgm. î immers herkenbaar aan het grafeem <ij> in de geschreven standaardtaal⁷⁰ en de uitspraak [ɛ.i] in de gesproken Belgisch Nederlandse standaardtaal (zie bijvoorbeeld Heemskerck & Zonneveld 2000). Wie Vlaanderen doorkruist, zal in de spreektaal echter een grote variatie aan equivalente uitspraakvarianten horen. Het Ieperse dialect heeft bijvoorbeeld net als de meeste West-Vlaamse dialecten de oude gesloten monoftong bewaard (weliswaar in verkorte vorm), met de geronde variant [y] voor lipmedeklinkers (bijvoorbeeld in [vyvə] ‘vijf’) en [i] in andere contexten (bijvoorbeeld in [min] ‘mijn’). Antwerpen en Gent bevinden zich daarentegen in een gebied waar de oude î zich in de dialecten heeft gediftongeed en verwijd (FAND III 2000: 129-137). Het Antwerpse dialect sluit met z’n open [a.ɛ]-diftongen aan bij de zuidelijke Brabantse dialecten; het Gents kent [a:] als een secundair monoftongeringsproduct. Met die vrij open monoftong neemt Gent een eilandpositie in ten opzichte van de omliggende Oost-Vlaamse dialecten, die gekenmerkt worden door [ɛ]- en [ɛ.]-varianten.

Behalve de genoemde dialectvarianten zijn in de onderzoeksregio’s nog andere varianten te vinden. Taeldeman & Rys (2007: 5) merken bijvoorbeeld op dat Brabantse/Antwerpse tussentaal gekenmerkt wordt door open [æ:]-monoftongen. West-Vlamingen zouden in hun tussentaal dan weer vrij gesloten [e.i]-tweeklanken realiseren, hoewel die in die context niet endogeen zijn in het lokale dialect. In Oost-Vlaanderen ten slotte zou de lange monoftong [ɛ.] typerend zijn voor tussentaal; taalgebruikers zijn er zich volgens Taeldeman (2013) niet bewust van de fonetische afstand tussen [ɛ.] en [ɛ.i]. Empirische data over de genoemde varianten zijn in het huidige variatielinguïstische onderzoek echter schaars.

Voor de analyse van de wgm. î werd in ons corpus gezocht naar alle woorden die het grafeem <ij> bevatten. Woorden met het suffix *-lijk* werden echter vermeden, alsook de woorden *belangrijk*, *terwijl* en *dikwijls*. Die bevatten wel een wgm. î,

⁷⁰ Voor [r] is de wgm. î in het Standaardnederlands niet gediftongeed (zie bijvoorbeeld in *vieren*), waardoor ze is samengevallen met wgm. eo/ê (FAND III 2000:146).

maar om historische redenen⁷¹ vormen ze uitzonderingen op bovengeschetst variatiepatroon. In Ieper werden bovendien enkel woorden geanalyseerd die <ij> in de an- of inlaut hadden, aangezien uit de FAND III (2000: 129-137) blijkt dat de wgm. î in de auslaut of voor een hiaat afwijkend gedrag vertoont in West-Vlaanderen. In Antwerpen en Gent werden woorden als *mij* en *zij* wel geanalyseerd, maar niet als het volgende woord met een vocaal of [j] begon. In dergelijke contexten is het immers moeilijk een onderscheid te maken tussen een monoftong en een diftong. In Gent werden ten slotte alle woorden weggelaten waarbij de <ij> gevolgd werd door een [n], zoals in *zwijn* en *fijn*. Die woorden worden in het Gentse dialect gekenmerkt door [ɛ̃.i]-vocalen (Taeldeman 2008a: 72) en gedragen zich aldus anders dan andere woorden met een wgm. î.

Wat de te onderscheiden categorieën betreft, werd op voorhand beslist geen onderscheid te maken (1) tussen de gesloten ‘West-Vlaamse’ [e.i]-varianten (cfr. Rys & Taeldeman 2007: 5) en de meer open standaardtalige [ɛ.i]-varianten, (2) tussen de monoftong [ɛ.] en zijn meer open [æ:]-equivalent of (3) tussen de [a.]- en [a.ɛ]-varianten. Bij de eerste verkennende analyses bleek dat onderscheid immers moeilijk auditief te maken in de snelle spontane spraak van onze informanten. Bij de latere berekening van de interrater agreements bleek echter ook het onderscheid tussen [ɛ.]- en [ɛ.i]-varianten moeilijk objectief te maken zonder akoestische analyses (cfr. §2.2.2.1. en Bijlage 6). We onderscheiden dan ook maar drie categorieën varianten (cfr. Tabel 4): (1) [i]- en [y]-varianten (met als label ‘min’), (2) [a.]- en [a.ɛ]-varianten (label ‘maan’) en (3) [ɛ.], [æ:], [ɛ.i] of [e.i] (label ‘mijn’). Categorieën 1 en 2 representeren dialectvarianten en categorie 3 substandaard- en standaardtaalvarianten.

2.3.2. Wgm. û

Ook de wgm. û wordt in zowel Antwerpen, Gent als Ieper onderzocht. Die lange monoftong ontwikkelde zich in de standaardtaal in bijna alle woorden (behalve voor /r/ en hiaten) tot een diftong [œ.y], te herkennen als <ui> in de geschreven standaardtaal. In de dialecten vinden we echter net als bij de wgm. î een weelde aan regionale varianten (cfr. FAND III 2000: 27-187). In Ieper werd de wgm. û bijvoorbeeld net als in de rest van het West-Vlaamse dialectgebied spontaan gepalataliseerd en verkort tot [y], maar bleef de oude monoftong bewaard. Het Gentse en het Antwerpse dialect daarentegen tonen net als de standaardtaal naast een palatalisering van de wgm. û ook diftongering, die resulteerde in respectievelijk

⁷¹ Het suffix *-lijk* verzwakte volgens Philippa et al. (2009) al vroeg tot [lɔk] omdat het steeds onbeklemtoond was. In woorden als *dikwijls* en *terwijl* werd het basiswoord *wijl* (‘tijd’, ‘poos’) al snel niet meer herkend waardoor het zich in de dialecten anders gedraagt dan andere woorden met wgm. î (cfr. Schröder 1980). Ook in het woord *belangrijk* ten slotte blijkt de taalgebruiker *rijk* steeds minder met het adjectief *rijk* te associëren, waardoor de wgm. î vaak tot [s] gereduceerd wordt (zie bijvoorbeeld <http://www.taalteléfono.be/belangrijk-uitspraak>).

de varianten [ɑ.ə] en [ɔ.ə]. De FAND-kaart voor het woord *buiik* (FAND III 2000: 153) toont hoe het Antwerps met zijn [ɔ.ə]-klank bij de zuidwestelijke Brabantse dialecten aansluit; Gent daarentegen neemt met de ontronde en meer open [ɑ.ə]-klank opnieuw een eilandpositie in ten opzichte van de omringende plattelandsdialecten, die de monoftongen [æ] en [œ.] kennen. De beschreven dialectvarianten komen volgens Taeldeman & Rys (2007: 5) niet vaak voor in tussentaal. Brabantse of Antwerps gekleurde tussentaal zou bijvoorbeeld veeleer gekenmerkt worden door [œ:]-monoftongen; West-Vlaanderen zou dan weer de gesloten [ø.i]-diftongen kennen. Net als bij de wgm. *î* is de formulering hier opzettelijk tentatief; empirische data over de realisatie van wgm. *û* in het Vlaamse intermediaire taalgebruik zijn er immers niet.

De wgm. *û* is bij corpusonderzoek moeilijker te herkennen dan de wgm. *î*. De wgm. *û* is in het schriftbeeld wel doorgaans als <ui> te herkennen (cfr. supra), maar die <ui> gaat ook op andere klanken terug, zoals de wgm. *iu* (in bijvoorbeeld *kuiken* en *ruiken*), de Latijnse *û* (in bijvoorbeeld *kuijp*), de Franse *ui* (in bijvoorbeeld *fruit*) en de zogenoemde *ui*² (in bijvoorbeeld *lui* en *sputten*).⁷² Om de wgm. *û* te kunnen onderzoeken, moest daarom eerst voor alle woorden met <ui> uit het corpus de etymologie achterhaald worden. Dat deden we aan de hand van de online Etymologiebank (Van der Sijs 2010). Zo werden alle woorden met wgm. *û* uit het corpus gehaald, uitgezonderd de varianten gevolgd door [r] of hiaat (cfr. supra). In zowel Gent als Antwerpen werd het woord *duizend* buiten beschouwing gelaten, aangezien dat woord zich in de dialecten anders gedraagt dan andere woorden met wgm. *û*, in die zin dat de diftongering in dat woord beperkt gebleven is tot de regio Holland (FAND III 2000: 156). In Antwerpen werd ook het woord *luisteren* buiten beschouwing gelaten, aangezien de medeklinkercluster in dat woord in bijna het hele Brabantse dialectgebied vocaalverkorting heeft veroorzaakt (FAND III 2000: 170). Ook dat woord gedraagt zich bijgevolg anders dan het doorsnee woord met wgm. *û*.

Bij de categorisatie van de wgm. *û* werden vier categorieën onderscheiden (cfr. Tabel 4): (1) de [y]-varianten ('hus'), (2) [ɑ.ə]-varianten ('haës'), (3) [ɔ.ə]-varianten ('hoës') en (4) [ø.i]-, [œ.]-, [ø.y]- of [œ.y]-varianten ('huis'). We onderscheiden dus dialectvarianten enerzijds (1-3) en substandaard- en standaardtaalvarianten anderzijds (4). Net als bij wgm. *î* is het weinig elegant dat onder (4) standaard- en substandaardvarianten samen gecategoriseerd worden, maar ook bij deze variabele bleek het onderscheid tussen lange monoftongen (in dit geval [œ.]), gesloten diftongen (hier [ø.y]) en de meer open, 'standaardtalige' diftongen ([œ.y]) moeilijk auditief te maken (cfr. interrater agreements in Bijlage 6).

⁷² U_i² definieert de FAND III (2000:189) als een geronde palatale sluitende diftong die al in het Middelnederlands bestond en die later met de gediftongeerde wgm. *û* is samengevallen. Zie ook Goossens (1974: 44).

2.3.3. Scherplange oo

De ogm. au – in historische grammatica's vaak de 'scherplange oo' genoemd – ontwikkelde zich in de Belgisch Nederlandse standaardtaal tot [o:] en is zo samengevallen met de 'zachtlange oo' (= de wgm. ö en ü in open syllaben). In de standaardtaal is dan ook geen onderscheid meer te horen tussen de vocalen in bijvoorbeeld *groot* en *goot*, of in *schoon* en *zoon* (met telkens respectievelijk een scherplange en een zachtlange oo). In de meeste dialecten in Vlaanderen bestaat het onderscheid echter wel nog. Meer nog, bij vele oostelijke dialecten is er zelfs binnen woorden met ogm. au een onderscheid te horen tussen wgm. ao (= ogm. au zonder umlautfactor) en wgm. au (= ogm. au met umlautfactor), aangezien de secundaire umlaut die laatste klank omvormde tot een palatale geronde vocaal. In de dialecten van onze meetpunten heeft die umlaut echter niet gewerkt, evenmin als in de standaardtaal, waardoor we het onderscheid in dit onderzoek niet maken.

De ogm. au onderging historisch gezien een sluitingsproces, dat op verschillende momenten afgebroken kon worden door monoftongering (FAND III 2000: 303). In de dialecten heeft die sluiting zich in verschillende mate doorgezet: in de streek van Ieper vinden we bijvoorbeeld [o:]- en [o.ə]-varianten, in het Antwerpse dialect [u]- en [uə]-varianten en in het Gentse dialect [y:].⁷³ Die varianten zijn – op de [o:] na – volgens Van Hoof & Vandekerckhove (2013) duidelijke dialectmarkeerders; in tussentaal zouden de vormen niet voorkomen. Volgens Taeldeman (1985: 43) is de [y:]-vorm het resultaat van een recente monoftongering van de oudere diftong [y.ə], waarbij [y.ə] zelf door spontante palatalisering uit een vroegere [uə] is ontstaan. Nagenoeg heel Oost-Vlaanderen kent een dergelijke palatalisatie, evenals verschillende Zuid-West-Brabantse dialecten.

Wanneer we de spreiding van [o:]- en [o.ə]-varianten bestuderen in de dialecten van Ieper en omstreken, dan valt op dat het Iepers als enig dialect in de streek een puur [o:]-dialect is (Taeldeman 1972): zowel voor dentale als niet-dentale consonanten zijn in het Ieperse dialect monoftongen te vinden. De wgm. au gedraagt er zich met andere woorden zoals in de standaardtaal. Dat is niet altijd zo geweest: in 1955 vermeldt Slosse (1955: 112) immers nog de diftong [ou] als uitstervende, Platieperse variant. In de West-Vlaamse dorpen ten oosten van Ieper zijn voor zowel dentalen als niet-dentalen [o.ə]-diftongen bewaard. In de dorpen ten westen van Ieper zijn de [o.ə]-diftongen enkel bewaard voor dentalen (cfr. Taeldeman 1972: 22). Interessant is dat aan dit onderzoek zowel sprekers participeren die in Ieper zelf opgroeiden, als sprekers die in de dorpen ten noorden en ten westen van Ieper opgroeiden.

Ook in het Antwerpse dialect is er variatie tussen monoftongen en diftongen, meer specifiek tussen de [uə]-diftong, die we in verschillende zuidwestelijke Brabantse dialecten aantreffen, en de gemonoftongeerde [u]-variant, die vrij typerend is voor

⁷³ Behalve voor [w] of [j], waar we in het Gentse dialect [ʌ.y]-diftongen vinden (Taeldeman 1985: 65).

het Antwerpse dialect. De variatie tussen de twee klanken zou echter niet zoals in West-Vlaanderen afhankelijk zijn van de consonant die erop volgt, maar zou van een meer onsystematische aard zijn (De Schutter & Nuyts 2005: 34). De FAND III-data (2000: 303-337) doen vermoeden dat een niet-alveolaire consonant monoftongering bevordert, maar volgens Nuyts (persoonlijke communicatie 26/02/2015) klopt die hypothese niet. Ook woorden die volgens de FAND III (2000: 303-337) [u] krijgen, zouden volgens hem in het Antwerpse dialect soms met [uə]-diftong te horen zijn. Een potentieel beïnvloedende factor is de klemtoon die een spreker wenst te leggen: bij het woord *ook* zou bijvoorbeeld de gemonoftongeerde variant de ongemarkeerde vorm zijn, terwijl de gediftongeerde variant de beklemtoonde variant zou zijn (persoonlijke communicatie Nuyts 26/02/2015). Empirisch diepte-onderzoek is echter nodig om de distributie van [u] en [uə] in het Antwerpse dialect gedetailleerder te kunnen beschrijven.

In dit onderzoek bestuderen we de ogm. au in een selectie van woorden die volgens Taeldeman (1985) alle palatalisering kennen in het Gentse dialect, namelijk *groot, schoon, poot, boom, droom, dromen, doof, brood, kopen, boon, room, hoog, lopen, ook, oog, geloof, bloot, droog, dood, doos, hoofd, hoog, knoop, kroon, lood, spook* en *zo*. Ook verbogen of vervoegde vormen van die woorden, zoals *grote* of *geloofd*, werden in de analyses meegenomen. In Ieper werd echter slechts een selectie van de bovenvermelde woorden bestudeerd, namelijk alle woorden gevolgd door een dentaal: *groot, schoon, poot, brood, boon, bloot, dood, kroon* en *lood*, eveneens met hun verbogen equivalenten. In die kleinere selectie van woorden verwachten we immers in alle ‘Ieperomringende’ dialecten de niet-standaardtalige diftong [o.ə]. Dat maakt de interpretatie van de resultaten iets makkelijker. Bij de categorisatie van de varianten werd een onderscheid gemaakt tussen [o:]-, [o.ə]-, [u]-, [uə]- en [y:] -varianten, die we respectievelijk de labels ‘groot’, ‘groot’, ‘groet’, ‘groet’ en ‘gruut’ geven. De berekende interrater agreements (Bijlage 6) tonen aan dat het onderscheid tussen de verschillende varianten voldoende objectief te maken is.

2.3.4. Zachtlange oo

Zoals hierboven al vermeld, ontwikkelde de wgm. ũ zich in open syllaben doorgaans tot een lange [o:]-monoftong, de zogenoemde ‘zachtlange oo’. Die [o:] vinden we onder andere terug in de woorden *goot* en *zoon*. In verschillende andere woorden met oorspronkelijke wgm. ũ is in de standaardtaal echter geen [o:], maar een [ø:] -klank te vinden. Die palatale [ø:], te vinden in woorden als *deur* en *leugen*, zou tot ontwikkeling gekomen zijn onder invloed van een oorspronkelijkeumlautsfactor (zie bijvoorbeeld in onfr. *duri* en wgm. *lugina*) en is ook in de meeste dialecten terug te vinden in de vermelde woorden (FAND II 2000: 67-121). In de dialecten zijn de palatale vocalen echter ook in vele woorden te vinden waar de standaardtaal [o:] kent. In elk van onze

drie onderzoeksgebieden is bijvoorbeeld een [ø:] te vinden in de woorden *molen*, *koning*, *door*, *mogen*, *zoon* en *mogelijk*. Over de oorzaak van die palatalisering bestaat discussie (FAND II 2000: 81). In de woorden *molen*, *koning*, *door*, *mogen*, en *mogelijk* was oorspronkelijk een umlautsfactor te vinden, maar die zou niet kunnen verklaren waarom ook in westelijke dialecten een palatale vocaal voorkomt. De westelijke dialecten lijken immers geen secundaire umlaut gekend te hebben (Goossens 1980). Volgens Goossens (1980) zijn de palatale vocalen in de westelijke dialecten het resultaat van spontane palatalisatie, die ook werkte in woorden zonder umlautsfactor, zoals *zoon*. Het gaat hier om een gelexicaliseerd kenmerk, aangezien zonder lexicale informatie moeilijk te voorspellen valt wanneer de gepalataliseerde vorm kan optreden. In de oostelijke dialecten ziet Goossens (1980) de secundaire umlaut als verklarende factor, aangezien die dialecten amper palatale varianten kennen in woorden zonder umlautfactor (onder andere ook niet in het vermelde lexem *zoon*). Taeldeman (1971) meent echter dat verschillende palatale varianten in de westelijke dialecten wél umlautsproducten zijn. Wanneer er in de ongemarkeerde vorm van een woord (bijvoorbeeld nominatief enkelvoud bij substantieven en infinitief bij verba) een umlautsfactor *i* voorkwam, heeft volgens hem ook bij de wgm. *ü* primaire umlaut gewerkt in het hele taalgebied. Later zou dan in de West-Vlaamse dialecten spontane palatalisatie opgetreden zijn in verschillende woorden zonder umlautsfactor (zoals *zoon*), waardoor er geen nette scheiding meer te bespeuren was tussen wgm. *ü* zonder umlautsfactor (in de standaardtaal te herkennen als [o:]) en die met umlautsfactor (in de standaardtaal te herkennen als [ø:]). Op die discussie gaan we in deze studie echter niet verder in.

In dit onderzoek bestuderen we de wgm. *û* in woorden waarin de standaardtaal [o:] kent, maar het Ieperse, Gentse en Antwerpse dialect volgens de traditionele dialectbeschrijvingen [ø:]-vocalen hebben, namelijk in *molen*, *koning*, *door*, *mogen*, *zoon* en *mogelijk* (FAND II 2000: 67-121). In het Ieperse en in mindere mate ook het Gentse dialect zijn er meer woorden met [ø:]-vocalisme te vinden – de spontane palatalisatie staat immers sterker naarmate men meer naar het westen gaat (Taeldeman 1971) – maar om redenen van vergelijkbaarheid werd ervoor geopteerd in elk van de onderzoeksgebieden dezelfde woorden te onderzoeken. Bij de categorisatie van de onderzochte woorden werd een onderscheid gemaakt tussen [ø:]- en [o:]-varianten. De hoge kappawaarden in Bijlage 6 tonen dat dat onderscheid auditief objectief te maken is.

2.3.5. Wgm a/o + l + d/t

Heel typisch voor het Standaardnederlands is dat de korte *ä* en *ö* zich voor oude l + d/t ontwikkelden tot [ɔ.u] (bijvoorbeeld in *koud* of *zout*). In de huidige Vlaamse dialecten werd [l] eveneens gevocaliseerd, maar is er een enorme variatie in het vocalisme dat

zich daaruit ontwikkelde (cfr. FAND I 1998: 50-53 en 180-183). In West- en Frans-Vlaanderen vinden we bijvoorbeeld de gesloten korte [u], die het gevolg zou zijn van een oorspronkelijk erg holle [I] (FAND I 1998: 50-53). In Gent wordt een [a:]-klank gerealiseerd voor oude *t* en een [æ.u]-klank voor *d* (Taeldeman 1985). Dergelijke gepalataliseerde klanken vinden we in verschillende Oost-Vlaamse, Zuid-Brabantse en soms ook Limburgse dialecten. In Antwerpen zijn volgens de FAND I (1998: 50-53 en 180-183) [ɔ:]-varianten dialectendogeen, al merken De Schutter & Nuyts (2005: 56) op dat ook vaak [a:]-varianten te horen zijn in het Antwerpse dialect. De distributie van [ɔ:]- en [a:]-varianten zou echter weinig systematisch zijn (Nuyts persoonlijke communicatie 26/02/2015).

Over de realisatie van wgm. $\text{ǣ/ø} + l + d/t$ in niet-dialectisch taalgebruik is weinig geweten. Rys & Taeldeman (2007: 5) zien de West-Vlaamse [u]-variant als een secundair dialectkenmerk, dat dus in de dialecten zelf vrij stabiel is, maar 'snevelt' wanneer gekozen wordt voor niet-dialectisch taalgebruik. In dergelijk niet-dialectisch taalgebruik zouden in West-Vlaanderen veeleer gesloten diftongen te horen zijn. In Antwerpse tussentaal kunnen we volgens Rys & Taeldeman (2007: 5) dan weer lange monoftongen verwachten. Gedetailleerdere informatie over de stilistiek van het fenomeen is echter in de huidige literatuur niet te vinden.

In deze studie werd de realisatie van wgm. $\text{ǣ/ø} + l + d/t$ aanvankelijk in zowel Ieper, Antwerpen als Gent bestudeerd. We zochten in het corpus via een reguliere expressie alle woorden die eindigden op *oud* of *out* en gingen vervolgens op basis van de Etymologiebank (Van der Sijs 2010) na of de attestaties instanties waren van wgm. $\text{ǣ/ø} + l + d/t$. Leenwoorden zoals *fout* of *couturier* werden op die manier uitgesloten. Ook attestaties met een verzwakking van intervocalische *-d-* tot [j] (cfr. §2.3.12.) werden niet meegenomen in de analyses, omdat het bij die attestaties moeilijk te bepalen was of er een monoftong dan wel diftong gerealiseerd werd. Bij de categorisatie van varianten hanteerden we in Ieper een driedeling: (1) [u]-varianten, (2) [ɔ:]-varianten en (3) [ou]- en [ɔ.u]-varianten. In categorie 3 namen we de substandaardtalige gesloten [ou]-diftongen samen met de standaardtalige [ɔ.u]-varianten, omdat de sluitingsgraad van de diftongen al bij de aanvang van het onderzoek te moeilijk auditief te categoriseren bleek. In Gent gingen we na wanneer de informanten (1) dialectische [a:]- of [æ.u]-varianten (2) substandaardtalige [ɔ:]-varianten of (3) standaardtalige [ɔ.u]-varianten realiseerden, terwijl we in Antwerpen enkel de tweedeling (1) dialectische [a:]- en [ɔ:]-varianten en (2) standaardtalige [ɔ.u]-varianten maakten. In Antwerpen zouden immers zowel de [a:]- als [ɔ:]-varianten endogeen zijn in het dialect. Uit de berekende interrater agreements bleek echter dat het onderscheid tussen [ɔ:] en [ɔ.u] te moeilijk auditief te maken (cfr. Bijlage 6). Op basis van dat resultaat werd besloten geen onderscheid te maken tussen de twee genoemde categorieën. Bovendien werd beslist om de Antwerpse data niet mee te nemen in de analyses, aangezien [ɔ:] de dialectendogene vorm is Antwerpen, en er onzes inziens te

veel informatie verloren gaat over het dialectgebruik in Antwerpen als die [ɔ:]-variant samengenomen wordt met de standaardtalige diftong. Uiteindelijk hanteerden we in Ieper en Gent een classificatie met drie categorieën: (1) de korte monofong [u] ('koed'), (2) de palatalere varianten [a:] of [æ.u] ('kaëd') en (3) de velaire [o.u]-, [ɔ.u]- of [ɔ:]-varianten ('koud'). Categorieën 1 en 2 representeren dialectische varianten; categorie 3 substandaardtalige en standaardtalige varianten.

2.3.6. Realisatie eindmedeklinker in *niet* en *dat*

Een zesde fonologisch kenmerk dat we in onze drie onderzoeksregio's bestuderen, is de deletie van de [t] in de functiewoorden *dat* en *niet*. In de geschreven standaardtaal worden die woorden steevast met <t> geschreven, maar in het gesproken taalgebruik in Vlaanderen zijn vaak [t]-loze vormen te horen. *T*-deletie is endogeen in zowat alle dialecten in Vlaanderen en kan er niet enkel gevonden worden in korte functiewoorden, zoals *dat*, *niet*, *wat* en *met*, maar ook bij werkwoordsvervoegingen (bijvoorbeeld *hij ga* 'hij gaat') en substantieven (cfr. *knech* 'knecht'). Bij functiewoorden is *t*-deletie echter veel wijder verbreid dan bij werkwoordsvormen en substantieven, vandaar ook de keuze voor functiewoorden in deze studie.⁷⁴ Die wijde verbreiding neemt niet weg dat *t*-deletie in functiewoorden eveneens woord-, context- en regioafhankelijk is. Stroop (2004) toont bijvoorbeeld hoe het lexem *niet* in bijna ieder Vlaams dialect (met het oosten van Belgisch Limburg als uitzondering) de eind-*t* verliest, zowel wanneer er een vocaal als wanneer er een consonant volgt.⁷⁵ Bij het woord *dat* daarentegen wordt *t* in de dialecten minder snel gedeleerd.⁷⁶ Voor een consonant gedraagt *dat* zich wel heel gelijkaardig als *niet* – met overal deletie behalve in het oosten van Limburg – maar het gedrag voor vocalen is opvallend anders. Voor vocalen zou de eindconsonant in *dat* enkel in Oost-Vlaanderen en het westelijke deel van Belgisch Limburg weggelaten worden. In de meeste andere dialecten wordt de eindmedeklinker in die context als een stemhebbende [d] gerealiseerd. Tot slot vermeldt Stroop (2004) ook de vormen *dadde* en *datte*, die in het West-Vlaams, Oost-Vlaams en Zuid-Limburgs zouden voorkomen voor pauza (*Wad is dadde?*). De zwaardere vormen zouden bovendien in nog veel meer gebieden voorkomen wanneer het aanwijzende *dat* de nadruk heeft. Uit de bestaande literatuur (cfr. ook FAND IV 2005: 16) kunnen we echter afleiden dat de zwaardere vormen *datte* en *dadde* steeds 'nadrukafhankelijk' zijn, en dat er dus ook in bijvoorbeeld het West-Vlaams variatie

⁷⁴ Zie Goeman (1999) voor meer informatie over de deletie van eind-*t* in niet-functiewoorden.

⁷⁵ Interessant daarbij is dat er soms nog een "restspoor" van de gedeleerde -*t* overblijft (Stroop 2004): in bijna alle Vlaamse dialecten waarbij er een stemhebbende fricatief volgt op het woord *niet*, verschijnt die fricatief in stemloze vorm (bijvoorbeeld *nie feel* i.p.v. *niet veel*). Dat assimilatieproduct wijst erop dat we een onderliggende vorm met *t* moeten aannemen (Stroop 2004).

⁷⁶ Bij uitbreiding ook *wat*; volgens Stroop (2004: 765) is de geografie van *dat* grotendeels dezelfde als die van *wat*.

bestaat tussen *da* en *dadde* voor pauza.

De *t*-deleties in functiewoorden vormen een vaak besproken onderwerp in de variatilinguïstische Vlaamse literatuur, omdat ze ook in niet-dialectisch taalgebruik heel frequent te horen zijn. Uit onderzoek naar het taalgebruik in kinderprogramma's (Feys 2011), in reclamespots (Van Gijsel, Speelman & Geeraerts 2008, Yde 2013), van tv-presentatoren (Prieels 2013), docerende leerkrachten (Delarue 2013) en politici (Rys & Taeldeman 2007) blijkt steevast dat *t*-deleties heel frequent voorkomen. In het reclamecorpus van Van Gijsel, Speelman & Geeraerts (2008: 213-214) werd de eind-*t* in *niet*, *wat* en *dat* bijvoorbeeld in respectievelijk 48.65, 48.78 en 52.81% van de gevallen geapocopeerd. Uit De Decker (2014: 148) blijkt zelfs dat de *t*-deleties zo sterk staan in Vlaanderen dat ze in de chattaal van jongeren de default schrijfwijze zijn geworden. *T*-deleties worden in de literatuur dan ook vaak tussentaalmarkers genoemd (zie bijvoorbeeld De Caluwe 2002, Geeraerts & De Sutter 2003, Rys & Taeldeman 2007, Geeraerts & Van de Velde 2013), al kan op basis van hun hoge frequentie in doorgaans standaardtalige registers de vraag gesteld worden of ze niet veeleer als informele standaardtaal beschouwd moeten worden (cfr. De Caluwe, Delarue, Ghyselen & Lybaert 2013: 4). Ruud Hendrickx, taaladviseur van de VRT, neemt op dat vlak een vrij kordaat standpunt in: "Voor ons is *t*-deletie in alle gevallen uitgesloten. In de standaardtaal hoort de *t* uitgesproken te worden" (persoonlijke communicatie 28/04/2015). Ook wanneer talige leken expliciet gevraagd wordt geluidsfragmenten met *t*-deleties in termen van standaardtaligheid te beoordelen, dan wordt dat kenmerk steevast als niet-standaardtalig bestempeld (Lybaert 2014b). Grondelaers & Speelman (2013: 183) stelden in hun *matched guise*-onderzoek naar onbewuste taalattitudes in Vlaanderen echter vast dat geluidsfragmenten met *t*-deleties niet anders beoordeeld worden dan fragmenten zonder. De *overt* attitudes zouden dan ook duidelijk verschillen van de *covert* attitudes. Grondelaers & Speelman (2013) concluderen dat *t*-deleties steeds meer aanvaard worden in gesproken standaardtaal.

In het geanalyseerde corpus werd gezocht naar alle attestaties van *niet* en *dat*. Daarbij werden twee subvariabelen gedefinieerd (cfr. Tabel 4): (1) het functiewoord *niet*, gevolgd door gelijk welke klank, samen met het woord *dat*, gevolgd door een consonant ('nietdatC'), en (2) het functiewoord *dat* gevolgd door vocaal ('datV'). De twee subvariabelen werden gedefinieerd omdat bij de eerste variabele in de dialecten van zowel Ieper, Gent als Antwerpen *t*-deletie te verwachten valt, terwijl dat bij de tweede variabele enkel in het Gents zo is. De context *dat* voor pauza werd buiten beschouwing gelaten, omdat de attestaties in die context te laagfrequent bleken. Ook attestaties waarbij *dat* gevolgd wordt door een enclitisch element (bijvoorbeeld *datie* 'dat hij', *dat er*, *dak* 'dat ik', *das* 'dat is', *datem* 'dat hij') werden niet geanalyseerd, omdat die vormen een afwijkend gedrag vertonen (cfr. Stroop 2004: 767). De aldus overgehouden tokens werden in twee categorieën opgedeeld: de vormen met

t-deletie ('niedaC' en 'daV') en de vormen zonder *t*-deletie ('nietdatC' en 'datV'). Bij de variabele 'datV' werd dus geen onderscheid gemaakt tussen realisaties van *dat* met een stemhebbende [d] en die met stemloze [t]; beide werden als 'datV' geclassificeerd. Het bleek immers niet makkelijk een onderscheid te maken tussen [d]- en [t]-varianten in het spontane, snelle taalgebruik van onze sprekers.

2.3.7. Realisatie initieel [h]

Het laatste fonologische kenmerk dat we in zowel Antwerpen, Gent als Ieper bestuderen, is de realisatie van initieel [h] in woorden als *huis* en *haar*; een klank die in het gesproken taalgebruik in Vlaanderen vaak wordt weggelaten. Een studie van de FAND-kaarten voor *hemel* en *huis* (FAND IV 2005: 431-433) leert dat *h*-deletie systematisch optreedt in het overgrote deel van de Vlaamse dialecten, maar niet in Limburg, de oostelijke helft van de provincie Antwerpen en de noordoostelijke periferie van Vlaams-Brabant. De *h*-procope zou zich in de late middeleeuwen via 'hiërarchische diffusie' of 'parachutering' (Taeldeman 2005a: 266) oostwaarts verspreid hebben vanuit het West-Vlaamse dialectgebied, met steden als Brussel en Antwerpen als voortrekkers (Goossens 1992, Taeldeman 2005a). De expansie zou zich vandaag nog doorzetten in de streek rond Aarschot, Diest, Hasselt en Zoutleeuw, al merkt De Wulf (2003: 219-221) op dat in die steden zelf de *h*-procope nu veeleer een facultatief kenmerk lijkt te zijn, terwijl het vroeger als een systematisch kenmerk werd beschreven. Boven Maastricht zou het *h*-loze gebied krimpen. Er lijkt in de Vlaamse dialecten dus zowel expansie als regressie van *h*-procope te zijn (De Wulf 2003: 219-221).

Net als de *t*-apocope in korte functiewoorden wordt *h*-procope vaak als 'typisch tussentaalkenmerk' bestempeld (zie bijvoorbeeld De Caluwe 2002, Geeraerts & De Sutter 2003, Rys & Taeldeman 2007, Van Hoof & Vandekerckhove 2013).⁷⁷ Ook *h*-procopes zijn immers vaak te horen in onder andere reclameboodschappen (Van Gijssel, Speelman & Geeraerts 2008: 214), fictieprogramma's (Van Hoof & Vandekerckhove 2013), kinderprogramma's (Feys 2011) en bij televisiepresentatoren (Prieels 2013). De wijde verbreiding in niet-dialectische registers kan erop wijzen dat de *h*-loze vormen als informele standaardtaal fungeren in Vlaanderen en niet als niet-standaardtalig worden aangevoeld. Die hypothese wordt echter tegengesproken door het onderzoek van Lybaert (2014b); haar informanten bleken de vormen immers stevast als niet-standaardtalig te bestempelen. De *h*-procopes blijken in tussentalige registers bovendien minder frequent dan de al besproken *t*-apocopes. Van Gijssel, Speelman & Geeraerts (2008: 214) stelden bijvoorbeeld vast dat in

⁷⁷ Zie echter Cajot (2012: 64) die zich tegen dat label verzet omdat de *h*-deletie niet in heel Vlaanderen endogeen is in de dialecten.

hun reclamecorpus de eind-*t* in *niet*, *wat* en *dat* in respectievelijk 48.65, 48.78 en 52.81% geapocopeerd werd, terwijl initiële *h*'s slechts in 17.55% van de gevallen weggelaten werden. In het fictiecorpus van Van Hoof & Vandekerckhove (2013: 44) was *t*-deletie in zo'n 77% van de gevallen te vinden, terwijl dat voor *h*-procope maar in zo'n 35% van de gevallen was. Een gelijkaardige trend stelde De Decker (2014: 151-155) vast in zijn chattaalcorpus, al beklemtoont hij wel dat die tendens ook mediumgerelateerd kan zijn. De deletie van beginletters zou in de schrijftaal immers de woordherkenning belemmeren, wat kan verklaren waarom chattende jongeren hun eind-*t*'s sneller laten vallen dan hun initiële *h*'s. Mogelijk worden de vastgestelde percentageverschillen vertekend door de woorden waarin de twee variatiefenomenen werden bestudeerd. In Van Hoof & Vandekerckhove (2013: 44) werd *t*-deletie bestudeerd in de hoogfrequente woorden *dat*, *wat*, *niet* en *met*; Van Gijsel, Speelman & Geeraerts (2008: 214) namen daar nog de eindklanken van de woorden *goed* en *maar* bij. Over de woorden waarin de onderzoekers *h*-deletie bestudeerden, is echter geen informatie te vinden. Mogelijk gaat het hier om minder frequente woorden, waarin *h*-procope minder productief lijkt te zijn. Rys & Taeldeman (2007: 7) suggereren immers dat “[v]oororal bij kleine (functie)woordjes (bv. *hem*, *haar*, *ben*) en in het suffix *-heid* de *h*- meer weggelaten dan behouden” wordt. Taeldeman (1993: 111) heeft bovendien de indruk dat *h*-deletie in tussentaal enkel optreedt in woorden die zowel dialectisch als standaardtaalig zijn (zoals *hoeveel* en *honderd*), en niet in louter standaardtaalige woorden (zoals *hulpdienst* en *hoorzitting*), wat er volgens hem op wijst dat het kenmerk een sterk lexicaal karakter heeft. Ook De Deckers data (2014: 151-155) wijzen op een significante relatie tussen *h*-procope en het gerealiseerde lexeem. *H*-procope bleek in zijn chattaalcorpus namelijk door de band genomen vaker voor te komen in hoogfrequente woorden. De Decker (2014: 151-155) is echter voorzichtig in zijn conclusies aangezien hij enkel de vijftien woorden met initiële [h] onderzocht die het meest frequent voorkwamen in zijn corpus.

Behalve de varianten met *h*-deletie is er nog een andere variant die in aanmerking komt voor het label ‘tussentaalvariant’, namelijk de realisatie van initiële [h] als [ɣ]. Die variant zou in het niet-dialectisch taalgebruik in Zeeland, Frans- en West-Vlaanderen en de westelijke helft van Oost-Vlaanderen frequent te horen zijn (De Wulf 2003), de regio waar de dialecten niet enkel *h*-procope (*oed* i.p.v. *hoed*), maar ook [ɣ]-laryngalisering kennen (cfr. §2.3.8.). Het dubbele verschil tussen het dialect- en standaardtaalsysteem zou ervoor zorgen dat dialectsprekers in pogingen tot een niet-dialectisch taalgebruik soms ook historisch initiële *h*'s hypercorrect als [ɣ]'s realiseren (De Wulf 2003, Devos & Vandekerckhove 2005: 41). Die zogenoemde *g/h*-verwarring is in Vlaanderen een sjibbolet voor de West-Vlaming, al zijn de hypercorrecte vormen ook in Oost-Vlaanderen te horen.

In dit onderzoek onderzoeken we de realisatie van initiële [h] in dezelfde woorden als De Decker (2014: 151-155), namelijk in *hebben*, *hoe*, *had*, *hier*, *haar*, *hou*, *half*;

hard, helemaal, hoeveel, halen, hoop, hun en huis. Dat zorgt er immers voor dat onze resultaten enigszins vergelijkbaar zijn met die van hem. Om de frequentiehypothese ook te kunnen onderzoeken, werden eveneens de woorden uit de FAND IV (2005: 431) meegenomen in de analyses, aangezien daarbij ook minder frequente woorden te vinden zijn: *haak, haan, haas, haast, hand, haring, hart, haver, heer, heks, helpt, hemd, hemel, hengst, hoed, hoek, hof, hol, hond, honger, hoofd, hooi, hoop, hoorn, huis, half, hard, beet, hol, hoog, halen, hangen, helpen, horen* en *hier*. Bij het woord *hebben* werd de gereduceerde variant *en* niet meegenomen in de analyses, omdat het bij die vorm moeilijk op te maken is of er van *h*-procope gesproken kan worden. Bij de analyses werden de attestaties in drie categorieën verdeeld: (1) varianten met *h*-procope ('hdel'), (2) varianten zonder *h*-procope ('gnhdel') en (3) varianten met hypercorrecte [ɣ] ('hyppg').

2.3.8. Realisatie van standaardtalige [ɣ]

De [ɣ] komt in de Belgisch-Nederlandse standaardtaal voor in de anlaut (*goed, groen*) en de inlaut (*mager, morgen*). In de auslaut (*dag, weg*) wordt [ɣ] steevast verscherpt tot [χ], een fenomeen dat we onder andere in het Nederlands en het Duits aantreffen en dat bekend staat als *Auslautverhärtung*, *final devoicing* of finale verscherping. De verscherpte [χ]-variant treffen we ook aan in combinaties van *g* met andere obstruenten, bijvoorbeeld in de vormen *zegt* of *weegt* (cfr. Taeldeman 1985: 111).

Het beschreven standaardtalige systeem vinden we in de dialecten enkel in de oostelijk Oost-Vlaamse en Brabantse dialecten terug (FAND IV 2005: 234-235, 260-261 en 284-287). In oostelijk Limburg wordt net als in het grootste deel van Nederland ook de anlaut-*g* in ongeclusterde positie verscherpt (bijvoorbeeld in het woord *goed*). In het uiterste zuidoosten van Limburg vinden we in sommige dialecten, bijvoorbeeld in Kerkrade of Vaals, palatalisering tot [j]. In West-Vlaanderen en het westen van Oost-Vlaanderen wordt *g* steevast gelaryngaliseerd tot [ɦ]; dat ingveonisme zou zich hebben kunnen ontwikkelen na de deletie van initiële [h], aangezien toen heropvulling van de laryngale plaats mogelijk werd (FAND IV 2005: 234). In westelijk Oost-Vlaanderen vinden we in de inlaut bij niet-geclusterde *g* zelfs complete verzwakking tot een vocalische inlaut (bijvoorbeeld in *mager*), met een rekking van de voorafgaande vocaal. Interessant is dat het Gents, in tegenstelling tot de omringende plattelandsdialecten, geen laryngalisering of syncope kent (Taeldeman 1985: 111-112).

De realisatie van [ɣ] als [ɦ] is in Vlaanderen zowat hét sjiibolet van de West-Vlaming (Devos & Vandekerckhove 2005: 41).⁷⁸ Rys & Taeldeman (2007: 5) noemen de [ɣ]-laryngalisering als een tertiair kenmerk van het West-Vlaams, een

⁷⁸ Hoewel het ook endogeen is in veel westelijk Oost-Vlaamse dialecten.

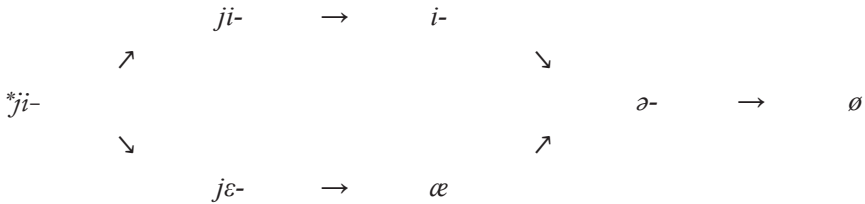
diep ingeslepen articulatiegewoonte die zelfs bij monitoring amper onderdrukt zou worden. Volgens Lybaert (2014b: 211) is het fenomeen bovendien *disaillant*, waarmee ze bedoelt dat het kenmerk cognitief prominent is bij zowel taalgebruikers die het kenmerk kennen uit hun lokale dialect als diegenen bij wie het kenmerk exogeen is in het lokale dialect. Het is in dat opzicht verrassend dat kwantitatief onderzoek naar de realisatie van de standaardtalige [ɣ] in niet-dialectische registers onbestaande is. In welke mate ‘onderdrukken’ West-Vlamingen of westelijke Oost-Vlamingen hun [ɣ]-laryngalisering in niet-dialectisch taalgebruik? Als ze de standaardtalige [ɣ] als [fi] realiseren, is dat dan vooral een kwestie van niet kunnen of veeleer van niet willen? Op die vragen gaan we in dit onderzoek uitgebreider in.

De realisatie van standaardtalige [ɣ] wordt in dit onderzoek enkel in Ieper en Gent onderzocht. Het leek ons weinig relevant de variabele ook in Antwerpen te analyseren, aangezien noch de literatuur, noch de verkennende analyses van ons corpus enige indicatie geven dat er in Antwerpen variatie te vinden is bij die variabele. In Gent, waar de laryngalisering eveneens exogeen is in het lokale dialect, werd de variabele toch onderzocht, aangezien de omgeving van Gent wél laryngalisering kent (en zelfs syncopering in intervocalische positie). Het leek ons interessant na te gaan in welke mate het Gentse taalgebruik aan het begin van de 21e eeuw nog steeds een eilandpositie inneemt ten opzichte van het ommeland. Meer concreet werd de realisatie van standaardtalige [ɣ] onderzocht in alle woorden met een initiële [ɣ] (in ongeclusterde of geclusterde positie) en in woorden met intervocalische [ɣ]. Via een reguliere expressie werden alle attestaties gezocht van woordinitieel en woordmediaal [ɣ]. Uit die lijst werden vervolgens handmatig alle woorden geschrapt met een geclusterde woordmediale [ɣ] (bijvoorbeeld *zegt* of *morgen*) en ook alle attestaties met prefigaal *ge* (bijvoorbeeld *gedaan* of *gespeeld*), aangezien dat prefix in de dialecten soms afwijkend wordt gerealiseerd (zie §2.3.9.). Vervolgens werden de behouden lexemen in drie groepen gecategoriseerd: (1) attestaties met [ɣ]-laryngalisering (‘h’), (2) attestaties met [ɣ]-syncope en (3) attestaties met [ɣ] (‘g’). Aangezien geen enkele [ɣ]-syncope werd aangetroffen in het corpus, werd die variant niet opgenomen in Tabel 4.

2.3.9. Prefigaal *ge*-

Hierboven beschreven we hoe de standaardtalige [ɣ] in de West- en westelijk Oost-Vlaamse dialecten gelaryngaliseerd wordt tot [fi]. Een belangrijke uitzondering op die regel vinden we in lexemen waarin de wgm. ʏ- historisch gevolgd werd door een -i- (FAND IV 2005: 238). In die contexten palataliseerde de oorspronkelijke ʏ- zich in Ingveoonse dialecten immers dikwijls tot j- (zie ook §2.3.18. over het *ge*-pronomen). Dat gebeurde ook in het prefigale *ge*-, zoals in de participia *gespeeld* en *gedaan*. De resulterende *ji*-vorm kon op verschillende wijzen verder evolueren (zie

Figuur 4), wat in de huidige Ingeoonse dialecten verschillende vormen oplevert: een archaische vorm met niet-verdofte [æ], een vorm met [ə] en het helemaal tot ‘nul’ gereduceerde suffix.

Figuur 4: Evolutie sequentie *ji-* in de Ingeoonse dialecten (FAND IV 2005: 238)

In de Westhoek, waar ons meetpunt Ieper deel van uitmaakt, vinden we in woorden waarin de *ge-* nog echt als prefix wordt aangevoeld zowel de archaische [æ]-vorm als de [ə]-vorm terug (FAND IV 2005: 238). Die vormen werden al in de 19e eeuw als typisch Westhoeks bestempeld. Zo is volgens Winkler (1874: 377-378) een typisch kenmerk van het westelijke West-Vlaams dat “men er het verledene deelwoord der werkwoorden niet vormt door er *ge-*, maar door er *ê-* voor te voegen; b.v. *êdoan, gedaan, êgeen, gegeven, êvallen, gevallen, êwégen, gewogen*, enz.” In woorden waarin de *ge-* niet meer wordt aangevoeld als een prefix (zoals in *gebruiken*), wordt de [ɣ] gelaryngaliseerd (FAND IV 2005: 240-241).

Uit recent onderzoek van Soete (2013) blijkt dat de [æ]- en [ə]-vormen in Ieper aan dialectverlies onderhevig zijn; weinig van de jongeren die ze bevroeg, bleken de dialectvormen nog te kennen. In dit onderzoek gaan we na of de onderzochte Ieperse hoogopgeleide vrouwen de vormen nog kennen en ook spontaan realiseren. In het Ieperse corpus werden met een reguliere expressie alle woorden met initieel *ge-* gezocht; scheidbaar samengestelde werkwoorden werden om redenen van haalbaarheid buiten beschouwing gelaten. Uit de aldus verkregen lijst met woorden werden handmatig de woorden met prefigaal *ge-* gefilterd. Werkwoorden waarvan de infinitief met een [ɣ] of [h] begint, werden geschrapt uit de lijst, aangezien het prefix bij het perfectum van die werkwoorden dikwijls versmelt met de eerste consonant (bijvoorbeeld *had* i.p.v. *gehad*). Ook attestaties waarbij het voorafgaande woord op [χ] eindigt, werden geschrapt. Bij die gevallen bleek het immers moeilijk te horen of de beginconsonant van het voltooid deelwoord al dan niet gerealiseerd werd. De overblijvende attestaties werden in twee groepen gecategoriseerd: (1) [æ]- en [ə]-vormen (‘daan’) en (2) varianten met gerealiseerde beginconsonant (‘gedaan’). We maken geen onderscheid tussen [ɣ]- en [fi]-varianten omdat die variatie al gevat wordt door de variabele realisatie standaardtalige [ɣ].

2.3.10. Wgm. *sk in an- en inlaut

De oude Germaanse consonantcluster *sk ontwikkelde zich in het Standaardnederlands tot [sχ] in de anlaut (bijvoorbeeld in *ship*) en tot [s] in in- en auslaut (bijvoorbeeld in *wassen* en *vrees*), een distributie die we ook in vele Vlaamse dialecten aantreffen (Schönfeld & Van Loey 1970: 17). Met de anlautvorm [sχ] zou de Nederlandse standaardtaal (voorlopig?) in een tussenstadium zijn blijven steken in een algemenere West-Germaanse evolutie van [sk] naar [ʃ] (FAND IV 2005: 18), waarvan we het eindstadium zien in onder andere het Engelse *ship* en het Duitse *Schiff*. Schrijftalige conventies zouden in het Nederlands de verdere wederzijdse assimilatie van [sχ] naar [ʃ] belemmerd hebben, ook al zou het [sχ]-stadium vrij ‘onnatuurlijk’ en ‘onstabiel’ zijn (FAND IV 2005: 18). In het Nederlands en zijn zuster talen is het immers heel ongewoon om in pre- of postvocalische obstruentenclusters twee obstruenten te hebben die niet verschillen in het feature [±continuant] (FAND IV 2005: 20).

In de dialecten vinden we verschillende niet-standaardtalige *sk-vormen terug (FAND IV 2005: 18-29). In het zuidoosten van West-Vlaanderen (de streek van Kortrijk) vinden we in de anlaut bijvoorbeeld de oude [sk]-vormen, in het noordoosten van West-Vlaanderen de daarmee nauw verwante [sʔ]-variant, met een laryngaalexplosief als tweede element, en in het zuidwesten van West-Vlaanderen [ʃχ]-varianten, die we diachroon als een overgangsvorm tussen [sχ] en [ʃ] kunnen zien (FAND IV 2005: 18). Het eindstadium [ʃ] vinden we ten slotte in oostelijk Limburg, een paar Hagelandse plaatsen tussen Leuven, Aarschot en Tienen, en in Frans-Vlaanderen. In de inlaut, in bijvoorbeeld *wassen* of *wensen*, vinden we in de dialecten eveneens verschillende niet-standaardtalige varianten (FAND IV 2005: 24-27), al zijn die doorgaans beperkter in regionale verbreiding dan de anlautequivalenten. [sk] komt bijvoorbeeld enkel voor in Kortrijk en in het zuidelijke grensgebied tussen Oost-Vlaanderen en Vlaams-Brabant. Wanneer de prevocalische *sk bovendien voorafgegaan wordt door een sonorant (bijvoorbeeld in *verse* of *wensen*) kent de [sk]-variant in het grensgebied een nog beperktere verspreiding, ten voordele van [ʃk] en [ʃ] (FAND IV 2005: 27). In enkele plaatsen in noordelijk Oost-Vlaanderen, waaronder ons meetpunt Gent (cfr. Taeldeman 1985: 162-163), treffen we in de inlaut [sχ]-varianten aan in prevocalische positie, terwijl westelijk West-Vlaanderen net als in de anlaut [ʃχ]-varianten kent. De [sχ]-variant in het Gentse dialect zou echter wel typerend zijn voor Platgents; in jonger Gents zou [s] te horen zijn (Taeldeman 1999: 285). [ʃ] vinden we ten slotte in de inlaut enkel in Frans-Vlaanderen en enkele aanpalende Belgische grensplaatsen (onder andere ook in Poperinge). Ieper lijkt zich in een overgangsgebied te bevinden tussen [ʃχ]- en [ʃ]-vormen; volgens Bille (2009: 49) vinden we in het Ieperse dialect immers beide varianten. Over dialectische varianten in de auslaut (bijvoorbeeld in *vrees*) kunnen we kort zijn: enkel in Frans-Vlaanderen vinden we daar niet-standaardtaal varianten, i.e. [ʃ]-vormen.

De genoemde niet-standaardtalige varianten lijken niet in alle dialecten even stabiel. Al in 1985 zouden de Gentse [ʃχ]-inlautvormen sociaal gestigmatiseerd zijn (Taeldeman 1985: 163), wat de vraag doet rijzen in welke mate we ze nu, in de 21^e eeuw, nog zullen aantreffen in het taalgebruik van hoogopgeleide Gentse vrouwen. Ook in West-Vlaanderen blijkt de realisatie van wgm. *sk* aan verandering onderhevig. In §1.4.4.1. vermeldden we immers al dat de oorspronkelijk Deerlijkse (en standaardtalige!) [sχ] door verschillende Deerlijkenaars ingeruild werd voor Zuid-West-Vlaamse [sk]-varianten, en dat die laatste variant recent ook steeds meer plaats moet maken voor [sh]-varianten (Vandekerckhove 2000). In Ieper blijken jongeren de ‘authentieke’ dialectvarianten echter nog goed te beheersen (Soete 2013: 84-88), maar zoals ook al bij andere kenmerken werd opgemerkt, kunnen we uit het onderzoek van Soete moeilijk afleiden in welke mate ze ook effectief gebruikt worden in het spontane taalgebruik.

Voor de analyse van wgm. **sk* worden in dit onderzoek twee subvariabelen onderscheiden: **sk* in inlaut en **sk* in inlaut. De eerste subvariabele onderzoeken we enkel in Ieper, aangezien het Antwerpse en Gentse dialect volgens de bestaande dialectbeschrijvingen hetzelfde consonantisme kennen als de standaardtaal en er weinig reden is om aan te nemen dat er in Gent of Antwerpen variatie zou kunnen optreden. Voor deze subvariabele zochten we in het Ieperse corpus alle woorden met initiële <sch> in het schriftbeeld, die we vervolgens in drie categorieën opdeelden: (1) [ʃχ]-varianten (‘sjch1’), (2) *sk*-varianten (‘sk1’), en (3) [sχ]-varianten (‘sch1’).

De subvariabele **sk* in inlaut bestuderen we in zowel Gent als Ieper, aangezien zowel het Ieperse als het Gentse dialect traditioneel niet-standaardtalige varianten kennen. We bestudeerden de variabele echter enkel in de contexten waarin de oude *sk* gevolgd werd door *sjwa* en voorafgegaan werd van een vocaal en (optioneel) een sonorant. Dat is immers de context waarin volgens Taeldeman (1985: 162-163) de Gentse [sχ] optreedt; voor consonanten (bijvoorbeeld in *hij vist*) wordt een [s] gerealiseerd. Om de variabele **sk* in inlaut te onderzoeken, werd in het corpus met een reguliere expressie⁷⁹ gezocht naar alle woorden die in hun schriftbeeld <se> of <sse> bevatten, voorafgegaan door <a>, <e>, <i>, <o>, <u>, <y> en eventueel ook <l> of <n>. Met de online Etymologiebank (Van der Sijs 2010) gingen we vervolgens na of de zoekresultaten al dan niet instanties bevatten van de onl. **sk*. Op die manier haalden we alle instanties van **sk* in inlaut uit het corpus, die we vervolgens in drie groepen categoriseerden: (1) [ʃ]- en [ʃχ]-vormen (‘sjch2’), (2) [sχ]-varianten (‘sch2’) en (3) [s]-varianten (‘s’). We maakten geen onderscheid tussen [ʃχ]- en [ʃ]-vormen, omdat die auditief vaak moeilijk te onderscheiden zijn.

⁷⁹ \b[a-z]*(a|e|i|o|u|y)(l|n)se*[a-z]\b|\b[a-z]*(a|e|i|o|u|y)sse*[a-z]\b

2.3.11. Niet-suffigale eind-sjwa

In de West- en Oost-Vlaamse dialecten krijgen verschillende lexemen, zoals *bed* en *vrouw*, een niet-suffigale eind-sjwa, een fenomeen dat het Standaardnederlands en ook de meeste Brabantse en Limburgse dialecten vreemd is. In dit onderzoek focussen we op de aan- of afwezigheid van niet-suffigale sjwa in monosyllabische nomina en adjectieven, zoals in *vrouwe*, *kerke*, *brave* en *rijpe*.⁸⁰ Bij de nomina is de eind-sjwa sterk geassocieerd met het vrouwelijke genus, al zijn er ook voorbeelden van vrouwelijke nomina die geen eind-sjwa krijgen (bijvoorbeeld *broek* en *dood*) en van niet-vrouwelijke nomina die wel een eind-sjwa kennen (bijvoorbeeld *bedde* en *ooge*). De niet-suffigale eind-sjwa kunnen we dan ook een gelexicaliseerd kenmerk noemen. Bovendien hangt het voorkomen van de sjwa ook af van de fonetische omgeving: voor een vocaal wordt de dialectische sjwa immers steeds geapocopeerd. Over de stabiliteit en het stilistische gedrag van de niet-suffigale eind-sjwa is momenteel bitter weinig geweten. Het onderzoek van Soete (2012) toont dat het kenmerk in het Ieperse dialect weinig onderhevig is aan dialectverlies, maar wanneer taalgebruikers de vormen in hun spontane taalgebruik inzetten of achterwege laten, is onduidelijk. De niet-suffigale sjwa is immers een variabele die zelden opgenomen wordt in bijvoorbeeld onderzoek naar tussentaal.

In dit onderzoek bestuderen we in Gent en Ieper de aan- of afwezigheid van niet-suffigale sjwa in 45 lexemen: *vrouw*, *ruit*, *ziel*, *kerk*, *fles*, *pen*, *straat*, *zoon*, *haan*, *haas*, *bult*, *heer*, *kin*, *koek*, *nek*, *neus*, *rug*, *bed*, *hart*, *hemd*, *boog*, *boor*, *braaf*, *bruin*, *dicht*, *diep*, *dik*, *droog*, *dun*, *gewoon*, *hoog*, *klein*, *koel*, *leeg*, *licht*, *nauw*, *recht*, *rijk*, *schoon*, *stil*, *traag*, *ver*, *vreemd*, *zacht* en *zoet*. Deze woorden kennen volgens Taeldeman & De Wulf (2010) immers alle een niet-suffigale eind-sjwa in West- en Oost-Vlaanderen. Bij de analyses worden alle attestaties weggelaten waarbij de genoemde lexemen gevolgd worden door een vocaal; zoals hierboven al vermeld, wordt -ə immers geapocopeerd voor vocalen. Attributief gebruikte adjectieven werden eveneens buiten beschouwing gelaten; bij attributief gebruikte adjectieven is het namelijk vaak moeilijk een onderscheid te maken tussen niet-suffigale en suffigale sjwa. Attestaties met eind-sjwa geven we in wat volgt het label 'bedde'; attestaties zonder eind-sjwa het label 'bed'.

2.3.12. Intervocalische [d]

De ontwikkeling van de oude intervocalische [d] na een lange vocaal of diftong is in zowel de Nederlandse standaardtaal als de Vlaamse dialecten uitermate complex. De consonant bleef soms bewaard (bijvoorbeeld in het standaardtalige *strijden*), werd in

⁸⁰ Dit type niet-suffigale eind-sjwa noemen Taeldeman & De Wulf (2010) “-ə₁”.

andere gevallen voor zwakbeklemtoonde vocaal gesyncopeerd (bijvoorbeeld in het standaardtalige *beul* < mnl. *bodel*), of werd vervangen door een [j] of [w] (bijvoorbeeld in het standaardtalige *ooievaar* < mnl. *odeuare*). Belangrijke beïnvloedende factoren hierbij zijn de omgevende klanken, de morfofonologische structuur van het lexeem en de aan- of afwezigheid van aanpalende woordgrenzen (Schönfeld & Van Loey 1970: 33-40, FAND IV 2005: 103-153), al is doorgaans moeilijk te bepalen welke van die factoren in welke omstandigheden doorslaggevend zijn. In wat volgt, schetsen we een aantal algemene tendensen; voor een gedetailleerde beschrijving verwijzen we naar Schönfeld & van Loey (1970: 33-40), Van Loey (1952), Taeldeman (1985: 147-155, 213-220) en de FAND IV (2005: 103-153).

In de ontwikkeling van de intervocalische *-d-* vallen enkele duidelijke diachrone en geografische patronen te herkennen. Totale syncope blijkt het oudst en staat het sterkst in het westen van het taalgebied. In de westelijke dialecten vinden we *d*-syncope immers zowel in tautomorfematische sequenties (bijvoorbeeld *scha* i.p.v. *schade*) als in sequenties waarin *-d-* gevolgd werd door een suffix met sjwa (bijvoorbeeld *laan* i.p.v. *laden*). De syncope moet het vroegst opgetreden zijn in de West-Vlaamse dialecten (Schönfeld & Van Loey 1970: 35), aangezien we in die dialecten – in tegenstelling tot elders in Vlaanderen – een verschil zien tussen vormen met oorspronkelijke *l* (*oude, koude*), en vormen zonder een dergelijke *l* (*broer en rijen*). Dat doet vermoeden dat er in West-Vlaanderen al *d*-syncope moet geweest zijn wanneer *l* nog niet gevaliseerd was (cfr. §2.3.5.) en de laterale consonant het syncop proces dus nog kon verhinderen (Schönfeld & Van Loey 1970: 35). De syncope verspreidde zich vanuit West-Vlaanderen over de rest van het taalgebied, al valt die verspreiding moeilijk eenduidig te beschrijven; de ‘strijd’ tussen verschillende concurrerende varianten werd (en wordt nog steeds) in belangrijke mate gedetermineerd door een samenspel van fonologische, morfofonologische en pragmatische factoren (Schönfeld & Van Loey 1970: 37-39), die in verschillende dialecten verschillende uitkomsten hadden. Sommige van de gesyncopeerde vormen werden ook in de standaardtaal opgenomen (bijvoorbeeld *vlerk* < *vlederic*, *lelijk* < *leetlijk*).

De vervanging van [d] door [j] of [w] is een stuk jonger. Terwijl *d*-syncopes al aan het begin van de dertiende eeuw geattesteerd worden, vinden we *j*-vormen pas vanaf de 14^e eeuw, en dan wel vooral in het Brabants. Op basis van die observatie nemen onder andere Schönfeld & van Loey (1970: 33-40) en Taeldeman (1985: 147-155, 213-220) aan dat de vormen met glijders zich vanuit Brabant en Limburg in oostelijke, westelijke en noordelijke richting verspreidden, een expansie die zich voor suffigale sjwa het sterkst kon doorzetten (bijvoorbeeld in *goede* en *braden*). In oostelijke richting zouden de vormen met glijders volgens Taeldeman (1985: 220) in de 16^e of 17^e eeuw doorgedrongen zijn, “het eerst en het konsekventst vermoedelijk in werkwoorden, maar later ook in geflekteerde adjektieven en (gedeeltelijk) substantieven”. Gent vormde echter het eindpunt van deze Brabantse expansie;

de vormen met glijders komen immers niet voor in het westelijkere hinterland (Taeldeman 1985: 220). Verschillende van de *j*-vormen vonden wel hun weg naar de standaardtaal (bijvoorbeeld *dooier* < mnl. *doder*).

De verzwakking en/of syncope van de standaardtalige [d] komt zelden aan bod in het onderzoek naar tussentaal in Vlaanderen, hoewel vormen als *ouwe* en *dooie* wel algemeen gangbaar zouden zijn in de spreektaal in Vlaanderen (cfr. Van Haeringen 1963, Goossens 2000: 10). In dit onderzoek focussen we op vervanging van *d* door *j* of *w* en gaan we na hoe sterk dit in oorsprong Brabantse fenomeen staat in Gent en Antwerpen en hoe het in verschillende spreesituaties wordt ingezet. We onderzoeken het fenomeen in een reeks werkwoorden en verbogen adjectieven die volgens Taeldeman (1985: 147-155, 213-220) en de FAND IV (2005: 103-153) alle een glijder kennen in zowel het Gentse als het Antwerpse dialect: *wijde*, *kwade*, *goede*, *rode*, *dode*, *brede*, *oude*, *koude*, *bieden*, *kneden*, *snijden*, *luiden*, *bloeden*, *braden*, *rijden*, *houden* en *raden*. Ieper lieten we bij deze analyses buiten beschouwing omdat het Ieperse dialect geen verzwakking tot [j] zou kennen.⁸¹ Bij de analyses van de Gentse en Antwerpse data werden alle geattesteerde lexemen gecategoriseerd in twee groepen: varianten met intervocalische *-d-* ('VdV') en varianten met een glijder ('VwjV').

2.3.13. Vorm van het voornaamwoord eerste persoon meervoud *ons*

Het standaardtalige voornaamwoord *ons*, dat gebruikt wordt als objectsvorm van het persoonlijk voornaamwoord en als bezittelijk voornaamwoord eerste persoon meervoud, kent in de dialecten verschillende vormvarianten. Zo is er variatie in het vocalisme, maar ook in de aan- of afwezigheid van een nasaal of van een beginconsonant (Kloeke 1932). Die variatie is anders dan in andere woorden met een vergelijkbare fonologische structuur, wat volgens de FAND IV (2005: 338) te wijten is aan de frequentie van het lexem en zijn status als functiewoord. Wat de nasaal betreft, kunnen we in de dialecten in Vlaanderen drie types varianten onderscheiden (FAND I 2000: 217, FAND IV 2005: 339): (1) *Vns*-vormen, met nasaal, (2) *Ŵns*-vormen, met genasaliseerde en gerekte vocaal en niet meer apart segmenteerbare *n*, en (3) nasaallose *Vs*-varianten. Type 1-varianten vinden we in

⁸¹ Uiteraard kan Ieper ook een interessant meetpunt zijn om variatie tussen vormen met *d*-behoud en *d*-syncope te onderzoeken, maar bij de verkennende analyses bleek dat het bij de geselecteerde werkwoordsvormen te moeilijk was om auditief een onderscheid te maken tussen vormen met syncope en vormen met *d*-behoud, aangezien de [d] in de dialecten ook vaak assimileert aan de sonantische uitgang *-en* (cfr. FAND IV 2005:118) en het bijgevolg niet altijd eenvoudig is te bepalen of [d] gesyncopeerd is dan wel geassimileerd. Die werkwoorden konden we dus al moeilijk meenemen in de analyses. Bovendien konden we in Ieper ook moeilijk de lexemen *oude* en *koude* samen analyseren met de andere geselecteerde lexemen, omdat *oude* en *koude* – beide vormen met ge vocaliseerde *l* – in het Ieperse dialect traditioneel géén syncope kennen. De overblijvende lexemen (*kwade*, *goede*, *rode*, *dode* en *brede*) bleken onvoldoende frequent aanwezig in het Ieperse corpus om zinvolle analyses te kunnen uitvoeren.

de centrale dialecten, namelijk in Vlaams-Brabant, Antwerpen en Oost-Vlaanderen. Binnen dat *Vns*-gebied vinden we velarisering tot [ŋ] in de dialecten van Antwerpen, Gent en Sint-Niklaas.⁸² Type 2-varianten met genasaliseerde vocalen vinden we in Vlaanderen enkel in westelijk Noord-Brabant. Deletie van de nasaal treffen we ten slotte aan in de West-Vlaamse, oostelijk Brabantse en Limburgse dialecten.

Wat het vocalisme in *ons* betreft, vinden we in West-Vlaanderen [y]-vormen. De FAND I (2000: 217) toont hoe dat oude vocalisme vandaag enkel nog in de westelijke helft van West-Vlaanderen voorkomt, met in Frans-Vlaanderen en aan de Franse grens (in onder andere Poperinge) een initiële *n*- bij attributief gebruik (Kloeke 1932: 351). In de streek rond Kortrijk zijn [u]-vormen terug te vinden. Die [u] vinden we vandaag ook nog in het Gentse dialect, waar de korte monofong volgens Taeldeman (1985: 68-69) lichtjes genasaliseerd is. Elders in Oost-Vlaanderen en in het overgrote deel van Brabant vinden we *o*-achtig vocalisme (overwegend [o] in Oost-Vlaanderen en [ɔ] in Brabant). In het grootste deel van Limburg, en een aantal plaatsen in de Antwerpse Kempen en het zuidoosten van Noord-Brabant, sluiten de dialecten met hun lange, niet-genasaliseerde [o:]- en [ɔ.u]-vocalen aan bij een uitgestrekter Rijnlands gebied (FAND I 2000: 216-217).

Vanuit sociolinguïstisch oogpunt is weinig geweten over de huidige status en functionaliteit van dialectische *ons*-varianten. Worden de vormen nog frequent gebruikt in Vlaanderen? Vinden we ze ook in supraregionaal taalgebruik? In dit onderzoek pogen we op die vragen een antwoord te bieden voor de Ieperse dialectvormen. Het Gentse en het Antwerpse dialect kennen weliswaar ook niet-standaardtalige vormen (nl. die met gevelariseerde nasaal), maar die meetpunten werden niet meegenomen in de analyses omdat de varianten er moeilijker auditief te onderscheiden zijn. Bij initiële analyses van de variabele nasaalvelarisering in Antwerpen en Gent bleek immers dat het onderscheid tussen [n], [ŋ] en varianten met genasaliseerde vocaal in de spontane spraak van onze informanten bijzonder moeilijk objectief te maken was (zie interrater agreements in Bijlage 6). Daarom werd besloten om enkel op Ieper te focussen. In het Ieperse subcorpus werden alle attestaties van het voornaamwoord *ons* gezocht, die we vervolgens in drie groepen categoriseerden: (1) [nys]-varianten ('nys'), (2) [ys]-varianten ('ys') en (3) [ɔns]-varianten ('ons1'). [us]-varianten werden niet geattesteerd.

2.3.14. Onbepaald lidwoord voor mannelijke enkelvoudige substantieven

Ongeveer iedere studie naar tussentaal in Vlaanderen noemt niet-standaardtalige adnominale flexie als een typisch tussentaalkenmerk (zie onder andere Plevoets

⁸² Dit klankverschijnsel zien we geïllustreerd in de artiestennaam van de Antwerpse rapster Charissa Parassiadis, i.e. *Slongs Dievanongs*.

2008, Taeldeman 2008b, De Caluwe 2009, Geeraerts & Van de Velde 2013, Van Hoof & Vandekerckhove 2013). In dit onderzoek focussen we op één aspect van die adnominale flexie, namelijk de flexie bij lidwoorden. In het Standaardnederlands treffen we bij de lidwoorden een tweegenerasysteem aan (cfr. Tabel 5). Bij een gemeenschuldig substantief in het enkelvoud vinden we *een* als onbepaald lidwoord en *de* als bepaald lidwoord. Bij onzijdige enkelvoudige substantieven vinden we eveneens *een* als onbepaald lidwoord, maar *het* als bepaald lidwoord. In het meervoud vinden we een nulelement als onbepaald lidwoord en *de* als bepaald lidwoord. In de dialecten in Vlaanderen vinden we echter verschillende andere systemen, die onderling vooral verschillen in de mate waarin genusonderscheidingen onzichtbaar zijn geworden (Cornips & De Vogelaer 2009: 3). In de meeste zuidelijke dialecten vinden we nog een driegenerasysteem terug, waarbij de vormen *ne(n)* en *de(n)* de mannelijk substantieven onderscheiden van de vrouwelijke substantieven, die voorafgegaan worden door *een* en *de*. Het mannelijke *-e(n)*-affix zou oorspronkelijk een accusatiefvorm geweest zijn, die in de late middeleeuwen de klassiek Middelnederlandse nominatief verdrong in de dialecten (Van Loon 1989: 210). De *-n* in dat *e(n)*-suffix wordt in de meeste dialecten weggelaten voor alle consonanten behalve [h], [b], [d] en [t], al verschilt het deletiepatroon van dialect tot dialect (zie De Wulf & Taeldeman 2001 voor meer informatie). In de westelijk West-Vlaamse dialecten, zoals het Iepers, is het onderscheid tussen het mannelijke en vrouwelijke genus minder zichtbaar: daar ontbreekt een apart masculien onbepaald lidwoord (Cornips & De Vogelaer 2009: 3, zie ook Tabel 5).

Zoals hierboven al vermeld, zijn niet-standaardtalige lidwoorden vaak te horen in Vlaanderen, niet enkel in de dialecten, maar ook in tussentalige registers. De afwijkende lidwoordvormen lijken echter wel minder frequent in tussentaal voor te komen dan fonologische kenmerken zoals de al besproken *b*- en *t*-deleties. Van Hoof & Vandekerckhove (2013) stellen bijvoorbeeld vast dat de niet-standaardtalige adnominale flexie in zo'n 60% van de gevallen voorkomt, terwijl *b*-deleties en *t*-deleties in respectievelijk ±70% en 77% van de gevallen voorkwam. In het reclamecorpus van Van Gijssel, Speelman & Geeraerts (2008) kwamen niet-standaardtalige onbepaalde lidwoorden maar in 9.01% van de gevallen voor, terwijl *b*-deleties en *t*-deleties in *niet* en *dat* in respectievelijk 17.55%, 48.65% en 52.81% van de gevallen voorkwamen. Ook verschillende niet-standaardtalige morfologische kenmerken bleken in hun corpora frequenter voor te komen dan niet-standaardtalige lidwoorden. In beide studies bleken niet-standaardtalige diminutieven (zie §2.3.21.) en persoonlijke voornaamwoorden (zie §2.3.18.) bijvoorbeeld vaker voor te komen dan niet-standaardtalige adnominale flexie, al werden die percentages eveneens overtroffen door het percentage *t*- en *b*-deleties. Dat alles neemt niet weg dat de adnominale flexie vaak te horen is in het Vlaamse tussentaalgebruik, op basis waarvan Taeldeman (2008b) concludeert dat niet-standaardtalige lidwoorden deel uitmaken van een

zich stabiliserende tussentaal. Plevoets (2008: 81-82) stelt in dezelfde lijn dat de *ne(n)*-varianten sjibbolets zijn voor het Soapvlaams. Het is in dat verband interessant om na te gaan of de *ne(n)*- en *den*-vormen ook bij westelijk West-Vlaamse sprekers te horen zijn, voor wie de vormen exogeen zijn in het lokale dialect.

Tabel 5: Lidwoordvormen in het Standaardnederlands en in de dialecten in Vlaanderen

Standaardnederlands		Westelijk West-Vlaamse dialecten		Meeste zuidelijke dialecten				
Gemeenslachtig enkelvoud	Onbep.	<i>een dag</i>	m. enk.	Onbep.	<i>e dag/e langen dag</i>	m. enk.	Onbep.	<i>nen dag/ne lange(n) dag</i>
	Bep.	<i>de dag</i>	v. enk.	Onbep.	<i>'n dag/'n lang'n dag</i>	v. enk.	Bep.	<i>den dag/de lange(n) dag</i>
	Onbep.	<i>een kind</i>	m. enk.	Onbep.	<i>e kind</i>	m. enk.	Onbep.	<i>een kind</i>
	Bep.	<i>het kind</i>	v. enk.	Bep.	<i>'t kind</i>	v. enk.	Bep.	<i>het kind</i>
Meervoudig	Onbep.	<i>kleren</i>	mv.	Onbep.	<i>kleren</i>	mv.	Onbep.	<i>kleren</i>
	Bep.	<i>de kleren</i>		Bep.	<i>de kleren</i>		Bep.	<i>de kleren</i>

In dit onderzoek nemen we het onbepaald lidwoord bij mannelijke enkelvoudige substantieven op als variabele, en gaan we na wanneer de informanten *ne(n)*-varianten (label 'ne'), *e*-varianten (label 'e'), of *een*-varianten ('een') gebruiken. Een moeilijke taak bij die analyse is het woordgeslacht van de geattesteerde substantieven bepalen, aangezien het geslacht van een lexeem per dialect kan verschillen en er ook tussen standaardtaal en dialecten genusverschillen kunnen optreden (Geerts 1966: 131). Volgens de MAND I (2005: commentaar bij kaart 68a) is het woord *zadel* bijvoorbeeld vrouwelijk in West- en Oost-Vlaanderen en rond Antwerpen, mannelijk in de rest van Zuid-Brabant en Limburg en onzijdig in het Standaardnederlands. Aangezien op basis van de productiedata niet objectief bepaald kan worden welk genussysteem de sprekers bij de realisatie van een specifiek woord voor ogen hebben, werden voor dit onderzoek enkel die substantieven (en het bijhorende lidwoord) geselecteerd die in zowel standaardtaal, het Ieperse, Antwerpse als het Gentse dialect mannelijk zijn. Het standaardtalige woordgeslacht werd bepaald op basis van de online Dikke Van Dale (2015); voor het dialectische woordgeslacht dienden De Bo (1873), Vallaeys (1997), Lievevrouw-Coopman (1950-1952) en Cornelissen & Vervliet (1899-1906) als uitgangspunt. Die woordenboeken werden online geraadpleegd via *woordenbank.be*, de Wordenbank van de Nederlandse Dialecten.

2.3.15. Flexie van het bezittelijk voornaamwoord eerste persoon meervoud

Behalve formele variatie bij het bezittelijk voornaamwoord eerste persoon meervoud (cfr. §2.3.13.) vinden we in de dialecten ook variatie in de flexie van het bezittelijk voornaamwoord *ons*. Het bezittelijk voornaamwoord *ons* kent in de standaardtaal een buigings-*e* voor *de*-woorden, i.e. voor mannelijke en vrouwelijke substantieven in het enkelvoud en voor substantieven in het meervoud. Enkel voor enkelvoudige onzijdige substantieven wordt de vorm *ons* gebruikt, een variant die historisch afgeleid zou zijn van de vorm met *sjwa* (Peters 1937: 218, MAND II 2008: 32). In de Vlaamse dialecten wordt *sjwa* echter vaker geapocopeerd dan in de standaardtaal (MAND II 2008: kaarten 29a, 34a, 35b en 36b). Zo kennen de meeste dialecten, behalve het West-Vlaamse dialectgebied, de *sjwaloze* vorm ook voor vrouwelijke substantieven (*ons moeder*) en substantieven in het meervoud (*ons kinderen*). Bovendien is in vele niet-West-Vlaamse dialecten de *sjwa* ook verdwenen voor mannelijke substantieven die een familieverband uitdrukken (bijvoorbeeld *ons vader*). Tabel 6 toont hoe het Ieperse dialect een vergelijkbare flexie kent als de standaardtaal, met verbogen pronomina voor *de*-woorden. Het Gentse en Antwerpse dialect daarentegen hebben de *sjwa* overal geapocopeerd, behalve voor mannelijke substantieven die geen familieverband uitdrukken. Die *sjwaloze* varianten zouden ook vaak te horen zijn in het Vlaamse tussentaalgebruik (Goossens 2000: 10), al zijn er op dat vlak weinig empirische data voorhanden. Uit Tabel 6 blijkt ten slotte ook hoe het paradigma voor *ons* in verschillende westelijk West-Vlaamse dialecten, zoals het Iepers, een verbuigings-*n* kent bij mannelijke enkelvoudige substantieven (MAND II 2008: kaart 36b).⁸³ Die vorm met -*n* komt echter enkel in specifieke fonetische contexten voor, en het patroon blijkt moeilijk omvattend te beschrijven (MAND II 2008: commentaar bij kaart 36b).

In deze studie wordt de flexie van het attributief gebruikte voornaamwoord *ons* onderzocht voor substantieven in het vrouwelijk enkelvoud en in het meervoud, alsook bij substantieven in het mannelijk enkelvoud die een familierelatie uitdrukken. Dat zijn immers de contexten waarin in Vlaanderen variatie te horen is tussen vormen met en zonder genusuitgang. De geattesteerde varianten werden in twee groepen gecategoriseerd: varianten met en zonder genusuitgang (respectievelijk ‘ons2’ en ‘onze2’). We maken abstractie van het onderscheid tussen *e*- en *en*-suffixen, aangezien het op basis van de bestaande literatuur moeilijk is te bepalen wanneer de *en*-suffixen precies kunnen optreden in het Ieperse dialect en aangezien het possessiefpronomen ook te laagfrequent is in het bestudeerde corpus om subvariabelen te kunnen bestuderen. Het genus van de substantieven werd net als bij het onbepaald lidwoord (§2.3.14.) bepaald aan de hand van zowel de Dikke Van Dale (2015) als De Bo (1873), Vallaey (1997), Lievevrouw-Coopman (1950-1952) en Cornelissen &

⁸³ Zie ook §2.3.14. over de verbuigings-*n* bij bepaalde lidwoorden.

Vervliet (1899-1906).

Tabel 6: Flexie van het bezittelijk voornaamwoord *ons* in het Algemeen Nederlands en in het Ieperse, Gentse en Antwerpse dialect

	AN	Iepers dialect	Gents dialect	Antwerps dialect
Mannelijk enkelvoud	<i>onze knecht</i>	<i>onzen knecht</i>	<i>onze knecht</i>	<i>onze knecht</i>
	<i>onze vader</i>	<i>onze vader</i>	<i>ons vader</i>	<i>ons vader</i>
Vrouwelijk enkelvoud	<i>onze moeder</i>	<i>onze moeder</i>	<i>ons moeder</i>	<i>ons moeder</i>
Onzijdig enkelvoud	<i>ons kind</i>	<i>ons kind</i>	<i>ons kind</i>	<i>ons kind</i>
Meervoud	<i>onze kinderen</i>	<i>onze kinderen</i>	<i>ons kinderen</i>	<i>ons kinderen</i>

2.3.16. Subjectsverdubbeling

In vele Vlaamse dialecten treedt subjectsverdubbeling op, waarmee bedoeld wordt dat verschillende coreferentiële subjectmarkeerders in dezelfde zin voorkomen (Goossens 1994, De Vogelaer 2008a), meestal pronomina. Het verschijnsel wordt ook in tussentalige registers frequent geattesteerd (zie bijvoorbeeld Taeldeman 2008b), wat het een extra interessant kenmerk maakt voor dit onderzoek. Bij die studie moeten we echter indachtig zijn dat er verschillende types verdubbeling zijn (cfr. Tabel 7), die niet allemaal in alle dialecten even frequent voorkomen. Belangrijke beïnvloedende parameters zijn zinstype en woordvolgorde, alsook de aard van het subject (persoon en geslacht, pronomina of niet, vol versus dof pronomina).

Tabel 7: Voorbeelden subjectsverdubbeling in rechte volgorde, bij inversie en in bijzinnen

Zinstype/woordvolgorde	Voorbeeldzin met subjectsverdubbeling
Rechte volgorde	(1) <i>ik en ik dat niet gezegd;</i>
	(2) <i>Ze werkt ze zij in Brussel;</i>
	(3) <i>Marie werkt zij in Brussel.</i>
	(4) <i>zij werkt zij in Brussel;</i>
Inversie	(5) <i>Kom je gie ook?</i>
	(6) <i>Werkt zij Marie ook?</i>
Bijzin	(7) <i>dat ze zij in Brussel werkt;</i>
	(8) <i>dat zij Marie in Brussel werkt</i>

In Tabel 7 kunnen verschillende structurele types subjectsverdubbeling onderscheiden worden (cfr. De Vogelaer & Devos 2008):

- a. *Clitic doubling*, waarbij een zwak pronomina gecombineerd wordt met een optioneel sterk pronomina na voegwoorden en werkwoorden (cfr. zinnen 5 en 7 in Tabel 7);
- b. *Topic doubling*, i.e. subjectsverdubbeling met twee sterke pronomina (cfr. zin 4);

- c. *Topic marking*, een verdubbelingstype met een non-pronominale subject en een optioneel sterk pronomen (zinnen 3, 6 en 8);
- d. *Subjectsverdubbeling met een zinsinitieel zwak pronomen* en een optioneel vol pronomen (cfr. zin 1) en
- e. *Subjectverdriedubbeling* (cfr. zin 2).

Elk van die types heeft zijn eigen verspreiding in de Vlaamse dialecten. *Clitic doubling* bijvoorbeeld komt in West-Vlaanderen en Oost-Vlaanderen in alle personen voor (cfr. Tabel 8), behalve soms in de derde persoon enkelvoud, terwijl het in Vlaams-Brabant, Antwerpen en West-Limburg enkel te vinden is in de eerste persoon enkelvoud en de tweede persoon enkelvoud en meervoud (cfr. Tabel 9). Het gebied met sterke *clitic doubling* is complementair met het gebied waar *topic doubling* sterk staat (De Vogelaer & Devos 2008). Dat laatste type verdubbeling vinden we immers enkel frequent in Antwerpen, Vlaams-Brabant en het westen van Oost-Vlaanderen (cfr. Tabel 9). Type c, *topic marking*, kent een nog beperkter geografisch areaal: dit type zouden we enkel aantreffen in het oosten van West-Vlaanderen en in verschillende Oost-Vlaamse dialecten, en bovendien enkel in de derde persoon enkelvoud (occasioneel in de derde persoon meervoud). Subjectsverdubbeling met een zinsinitieel zwak pronomen (type d) bestrijkt dan weer een ruimer gebied, van Frans-Vlaanderen tot het westen van Limburg. Dat type komt dus voor in zowel dialecten met *clitic doubling* als die met *topic doubling*. Subjectverdriedubbeling ten slotte, komt enkel in rechte volgorde voor, en is volgens De Vogelaer & Devos (2008) wijdverbreid in de eerste persoon enkelvoud en in mindere mate in de eerste persoon meervoud. We vinden een dergelijke verdriedubbeling in het oostelijke deel van West-Vlaanderen, in Oost-Vlaanderen en in Brabant (De Vogelaer 2008a: 245). In de derde persoon enkelvoud trof De Vogelaer (2008a) amper verdriedubbeling aan; geen enkele verdriedubbeling werd geattesteerd in de tweede persoon enkelvoud of meervoud of in de derde persoon meervoud.

Wanneer we bovenstaande gegevens samennemen, blijken de Vlaamse dialecten duidelijke geografische verschillen te vertonen in de systematiciteit waarmee subjectsverdubbeling optreedt. De West- en Oost-Vlaamse paradigma's zijn bijvoorbeeld de meest volledige (De Vogelaer 2008a: 227), met subjectsverdubbeling in zowel rechte volgorde, bij inversie of in bijzinnen, voor alle combinaties van persoon en getal (cfr. Tabel 8), met soms als uitzondering de derde persoon onzijdig enkelvoud. In de provincies Antwerpen en Vlaams-Brabant ontbreken alle paradigma's van de derde persoon onzijdig enkelvoud en is alleen het paradigma voor subjectsverdubbeling in rechte volgorde relatief volledig (De Vogelaer 2008a: 228). De Brabantse inversieparadigma's bestaan immers enkel uit de tweede persoon enkelvoud en meervoud en uit de eerste persoon enkelvoud (cfr. Tabel 9). In de tweede persoon enkelvoud en meervoud vinden we in de Brabantse inversieparadigma's bovendien enkel verdubbeling na werkwoorden, niet na voegwoorden (De Vogelaer

2008a: 253, 260). In Limburg, ten slotte, kent enkel de noordwestelijke periferie subjectsverdubbeling, waar het paradigma vergelijkbaar is met de Brabantse dialecten; elders is het fenomeen zeldzaam of helemaal afwezig (SAND I 2005: kaart 60a).

Tabel 8: *Subjectsverdubbeling in het West-Vlaams (Smessaert 1995: 46)*

		Rechte volgorde			Inversie		
enk	1	<i>k</i>	<i>heb</i>	<i>ik</i>	<i>heb</i>	<i>k</i>	<i>ik</i>
	2	<i>j</i>	<i>hebt</i>	<i>gie</i>	<i>heb</i>	<i>je</i>	<i>gie</i>
	3	<i>n</i>	<i>heeft</i>	<i>ie</i>	<i>heeft</i>	<i>n</i>	<i>ie</i>
		<i>z</i>	<i>heeft</i>	<i>zie</i>	<i>heeft</i>	<i>ze</i>	<i>zie</i>
mv	1	<i>m</i>	<i>hebben</i>	<i>wieder</i>	<i>hebben</i>	<i>me</i>	<i>wieder</i>
	2	<i>j</i>	<i>hebt</i>	<i>gieder</i>	<i>heb</i>	<i>je</i>	<i>gieder</i>
	3	<i>z</i>	<i>hebben</i>	<i>zieder</i>	<i>hebben</i>	<i>ze</i>	<i>zieder</i>

Tabel 9: *Subjectsverdubbeling in het dialect van Aarschot (Pauwels 1985: 339)*

		Rechte volgorde			Inversie		
enk	1	<i>(i)k</i>	<i>heb</i>	<i>ekik</i>	<i>heb</i>	<i>ekik</i>	
	2	<i>ge/gij</i>	<i>hebt</i>	<i>gij</i>	<i>hebt</i>	<i>egij</i>	
	3	<i>hij</i>	<i>heeft</i>	<i>hij</i>	-	-	-
		<i>ze/zij</i>	<i>heeft</i>	<i>zij</i>	-	-	-
mv	1	<i>me/wijle</i>	<i>hebben</i>	<i>wijle</i>	-	-	-
	2	<i>ge/gijle</i>	<i>hebt</i>	<i>gijle</i>	<i>hebt</i>	<i>egijle</i>	
	3	<i>ze/zijle</i>	<i>hebben</i>	<i>zijle</i>	-	-	

In welke condities verschijnen zinnen met subjectsverdubbeling? Een duidelijk antwoord vinden we bij De Vogelaer (2008a: 230):

De meeste literatuur is toegespitst op het opsporen van de synchrone condities waaronder het optionele, volle pronomen verschijnt. Tot heel duidelijke resultaten is men daarbij niet gekomen: hoewel het verleidelijk is om verdubbeling met sterke klemtoon te associëren, een suggestie die vaak als uitgangspunt genomen wordt, luidt de belangrijkste conclusie vaak dat er in hoge mate sprake is van vrije variatie tussen zinnen met en zinnen zonder subjectsverdubbeling (zie Vanacker 1948:47; Pauwels 1958:339; Schuurmans 1975:40; Willemyns 1979:191). Daarnaast zijn er een aantal factoren die wel degelijk een rol lijken te spelen, zoals de informatiestructuur van de zin, emotionele betrokkenheid bij het gebeuren en empathie ten overstaan van de referent van het pronomen (Vandekerckhove 1993; Nuyts 1995). Deze factoren betreffen evenwel het gebruik van het volle pronomen in verdubbelingsdialecten, en zeggen niets over een eventueel pragmatisch verschil tussen subjectsverdubbelingen en zinnen met een sterk pronomen in dialecten zonder verdubbeling. Het lijkt erop dat, zeker in inversie, de condities waaronder subjectsverdubbeling verschijnt identiek zijn

aan de gebruikscondities van volle pronomina 'tout court'. Het belangrijkste verschil tussen subjectsverdubbelingen en hun equivalenten in dialecten zonder verdubbeling, schuilt dan ook in de aan- of afwezigheid van het clitische pronomina. Dat suggereert dan weer dat mechanismen als 'clitisering' belangrijker zullen zijn voor het begrip van subjectsverdubbeling dan pragmatische factoren als 'beklemtone' en 'versterking'.

Uit die beschrijving kunnen we afleiden dat subjectsverdubbeling doorgaans optioneel is, en dat het bij corpusonderzoek dan ook moeilijk is een onderscheid te maken tussen dialectische en niet-dialectische realisaties. De enige omgevingen waarin zinnen zonder verdubbeling duidelijk niet-dialectisch zijn, zijn inversiezinnen en bijzinnen met volle pronomina als subject (cfr. De Vogelaer 2008a: 326). In de tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud verwachten we in wendingen als *kunt gij* en *dat ik* immers in de West-Vlaamse, Oost-Vlaamse en Brabantse dialecten altijd en overal verdubbeling. In de derde persoon mannelijk en vrouwelijk enkelvoud, in de eerste persoon meervoud en de derde persoon meervoud, wordt enkel in West- en Oost-Vlaanderen verdubbeling verwacht.

Subjectsverdubbeling blijkt ook vaak voor te komen in niet-dialectisch taalgebruik in Vlaanderen (De Caluwe 2002, Geeraerts & De Sutter 2003), en wordt zelfs genoemd als een "zich stabiliserend" tussentaalkenmerk (Taeldeman 2008b: 34-35) of "een sjibbolet voor het Soapvlaams" (Plevoets 2008: 81-82). Er is echter weinig kwantitatief materiaal dat aantoonde hoe sterk het fenomeen in tussentaal staat. Van Hoof en Vandekerckhove (2013) en Van Gijssels et al. (2008) nemen subjectsverdubbeling samen met andere types niet-standaardtalige subjectpronomina, waardoor uit hun studies moeilijk eenduidige conclusies over subjectsverdubbeling aan sich getrokken kunnen worden. De Decker (2014) stelt vast dat subjectsverdubbeling weinig voorkomt in de chattaal van Vlaamse jongeren, maar wijst dat aan het geschreven karakter van chattaal.

In dit onderzoek wordt gefocust op één type subjectsverdubbeling, namelijk *clitic doubling*. Meer specifiek bestuderen we het fenomeen in die omgeving waarin zinnen zonder verdubbeling duidelijk niet-dialectisch zijn, namelijk in inversiezinnen en bijzinnen met volle pronomina als subject (cf. supra). In die context zijn de zwakke pronomina immers verplicht (cf. De Vogelaer 2008a: 326). We maken daarbij een onderscheid tussen twee subtypes, namelijk (1) clitic doubling in de tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud en (2) clitic doubling in de derde persoon mannelijk en vrouwelijk enkelvoud, in de eerste persoon meervoud en de derde persoon meervoud. Het eerste subtype bestuderen we in zowel Ieper, Gent als Antwerpen, aangezien we zowel in het Iepers, Gents als Antwerps subjectsverdubbeling verwachten in die context. Het tweede subtype bestuderen we enkel in Ieper en Gent, aangezien subjectsverdubbeling van die soort niet voorkomt in het Antwerpse dialect. Om alle mogelijke tokens op het spoor

te komen, werd in het corpus gezocht naar de pronomina *ik*, *jij* en *jullie* (subtype 1) en *hij*, *wij* en *zij* (subtype 2). Aangezien tijdens het transcriberen bij niet-standaardtalige pronomina zoals *gij*, *gider*, *gulder*, *wulder* en *hem* ook standaardtalige labels werden toegevoegd, konden we makkelijk alle volle pronomina van de eerste, tweede en derde persoon opsporen. Vervolgens werden uit die zoekresultaten alle attestaties geselecteerd die voorkwamen in inversiezinnen en bijzinnen. In de tweede persoon (enkelvoud en meervoud) selecteerden we enkel inversiezinnen, aangezien het Antwerps na voegwoord geen verdubbeling kent (cfr. De Vogelaer 2008a: 253, 260). De overgehouden attestaties werden ten slotte in twee categorieën ingedeeld: een categorie met subjectsverdubbeling ('sub12' en 'sub31') en een zonder subjectsverdubbeling ('gns12' en 'gns31').

2.3.17. Het mannelijke subjectspronomen derde persoon enkelvoud

In de derde persoon enkelvoud kent het Standaardnederlands twee mannelijke subjectspronomen: *hij* en *ie*. De zwakke *ie*-vorm kan enkel postverbaal of na onderschikkende voegwoorden voorkomen; in initiële positie is steeds *hij* te horen. In de dialecten in Vlaanderen is het beeld heel wat complexer (cfr. Tabel 10). In initiële positie vinden we vooral structureel afwijkende vormen in de periferie van het taalgebied. In westelijk West-Vlaanderen en oostelijk Limburg fungeert *ie* bijvoorbeeld als sterk pronomen in initiële positie (SAND I 2005: kaart 42a); in de oostelijk West-Vlaamse dialecten vinden we de sterke vorm (*h*)*em*. De West-Vlaamse dialecten kennen daarenboven in zinsinitiële positie ook zwakke pronomina (SAND I 2005: k42b), zoals '*n*, *ne*, *enne*, *je* en *e* (uitgesproken als [æ]). Welke van die vormen endogeen dan wel exogeen zijn in de streek van Ieper, valt moeilijk eenduidig te bepalen; de kaartbeelden in de SAND I (2005: kaart 42b) en De Vogelaer (2008a: 190) tonen immers soms verschillende vormen in één meetpunt. Volgens Bille (2009: 128) komen zowel *e* ([æ]) als '*n* en *ne* voor in preverbale positie. In Poelkapelle, een dorp vlak bij Ieper, werden in het SAND-materiaal naast *ne*-varianten ook *je*-varianten geattesteerd. Duidelijke gebieden kunnen dus moeilijk afgebakend worden. Buiten West-Vlaanderen zijn in initiële positie enkel volle vormen te vinden, die doorgaans met de standaardtalige *hij*-vorm overeenstemmen. In de streek rond Gent komen echter ook versteende verdubbelingsvormen ((*t*)*jij* en (*t*)*jem*) voor, waarbij de flexie-*t* in sommige dialecten mee geheranalyseerd is als deel van het pronomen (De Vogelaer 2008a: 189). In die dialecten komen er in initiële positie dus twee structureel sterke pronomina voor, *hij* enerzijds, en het verdubbelingsproduct (*t*)*jij* of (*t*)*jem* anderzijds. Tot slot is in de meeste dialecten bij rechte volgorde ook subjectsverdubbeling mogelijk in de derde persoon enkelvoud (hetzij met twee volle pronomina, hetzij met een combinatie van een dof en een vol pronomen); voor een uitgebreidere bespreking daarvan verwijzen we naar §2.3.16.

Tabel 10: Het mannelijke subjectspronomen derde persoon enkelvoud in het Algemeen Nederlands en in het Ieperse, Gentse en Antwerpse dialect (gebaseerd op het kaartmateriaal in De Vogelaer 2008a)

	AN	Iepers dialect	Gents dialect	Antwerps dialect
	Vol	<i>Zelfs <u>hij</u> kan dat niet oplossen.</i>	<i>Zelfs <u>ie</u> kan dat niet oplossen.</i>	<i>Zelfs (<u>h</u>)<u>ij</u> kan dat niet oplossen.</i>
Initieel	Dof	/	<i>e/<u>ne</u> gelooft dat niet.</i>	/
	Dubbel	/	<i>e/<u>ne</u> gelooft <u>ie</u> dat niet.</i>	<i>ij gelooft ij dat niet.</i>
Na ww of os. ww.	Vol	<i>Als <u>hij</u> nog drie jaar leeft, dan ...</i>	/	<i>Als (<u>h</u>)<u>ij</u> nog drie jaar leeft, dan ...</i>
	Dof	<i>Als <u>ie</u> nog drie jaar leeft, dan ...</i>	<i>Als 'n nog drie jaar leeft, dan ...</i>	<i>Als <u>em</u> nog drie jaar leeft, dan ...</i>
	Dubbel	/	<i>A 'n <u>ie</u> nog drie jaar leeft,</i>	<i>Als (<u>t</u>)<u>ij</u> nog drie jaar leeft, dan...</i>

Na voegwoorden en in postverbale positie zijn er in hele taalgebied niet-standaardtalige mannelijke subjectspronomen van de derde persoon te vinden. Zo vinden we de vorm *em* in de regio Antwerpen en Brussel, *en* elders in Zuid-Brabant, *er* in Limburg en 'n in West-Vlaanderen en het zuiden van Oost-Vlaanderen (SAND I 2005: kaart 53a). Doordat de vormen *em*, *en* en 'n in oorsprong oblieke vormen zijn (De Vogelaer 2008a: 209), is het casusonderscheid in de Brabantse, West-Vlaamse en Zuid-Oost-Vlaamse dialecten verdwenen. In verschillende Oost-Vlaamse meetpunten, waaronder ook Gent kennen de dialecten volgens de SAND I (2005) echter amper zwakke pronomina (SAND I 2005: commentaar bij kaart 43a).⁸⁴ Enkel in de verdubbelingsproducten (*t*)*ij* (> *ie* + *ij*) en (*t*)*jem* (> *ie* + *hem*) zou nog een overblijfsel van de zwakke vorm *ie* herkend worden. Die verdubbelingsproducten lijken in Gent – gezien het gebrek aan doffe varianten – de enige mogelijke varianten in postverbale positie en na voegwoorden; zoals in §2.3.16. al besproken werd, kunnen volle pronomina postverbaal en na voegwoorden immers niet voorkomen in de meeste West- en Oost-Vlaamse dialecten zonder dat er ook een dof pronomina in de zin staat (De Vogelaer 2008a: 326).

Vanuit dialectgeografisch, diachroon en stilistisch perspectief verdient de Brabantse *em*-variant extra aandacht. Die vorm zou namelijk expansief zijn en

⁸⁴ De vraag rijst of er in Gent werkelijk geen enclitische mannelijke doffe pronomina in de derde persoon enkelvoud gerealiseerd worden. In verschillende naburige dialecten vinden we immers de doffe enclitische vorm (*t*)*je* (De Vogelaer 2008a: 194), en het is niet denkbeeldig dat die ook in het Gents voorkomt. Als dat niet zo zou zijn, dan is er sprake van een bizar hiaat in het Gentse pronomina-paradigma.

zou ook in niet-dialectische registers vaak voorkomen. Wanneer we het *em*-gebied afgebakend door De Schutter (1989: 29) vergelijken met dat in de SAND I (2005: kaart 43a), dan valt op dat de variant in de SAND een veel ruimer gebied bestrijkt, ten koste van het *en*-areaal. Volgens Goossens (1992: 10) verspreidde de *em*-variant zich vanaf het midden van de vorige eeuw sprongsgewijs vanuit de provincie Antwerpen via Turnhout, Hasselt en het Limburgs-Kempense stadje Peer verder naar het noorden en oosten. De vorm zou volgens hem ook gearachuteerd zijn naar Leuven en Brussel, waardoor het verschijnsel zich tot een algemeen centraal Vlaams-Belgisch expansief verschijnsel kon ontwikkelen. De *em*-variant zou in de jaren 1960 en 1970 in de geïntendeerde standaardtaal van vele Brabanders en Limburgers voorgekomen zijn (Goossens 1970: 63), en zou ook nu nog sterk staan in tussentaal (Geeraerts, Penne & Vanswegenoven 2000: 162, Plevoets 2008: 81-82, Van Gijssel, Speelman & Geeraerts 2008). Plevoets (2008: 81-82) spreekt ook hier over een “sjibbolet voor het Soapvlaams”. In De Deckers chattaalcorpus (2014: 194) bleken Antwerpse jongeren de *em*-vorm maar liefst in 88.36% van de mogelijke gevallen te gebruiken, wat aantoont dat de variant in hun spreektaal heel sterk moet staan. Limburgse adolescenten gebruikten de vorm heel wat minder (24.64%), en bij West-Vlaamse chatters werden ze amper geattesteerd (1.28%). Het gebruik van *-em* in tussentaal blijkt dus duidelijk regiogebonden.

In dit onderzoek bestuderen we het mannelijk persoonlijk voornaamwoord in de derde persoon enkelvoud in twee contexten: (1) in zinsinitiële positie ('hij1') en (2) in postverbale positie of na onderschikkende voegwoorden ('hij2'). In zinsinitiële positie bestuderen we het pronomen enkel in Ieper, aangezien de Oost-Vlaamse en Brabantse dialecten in die positie geen doffe, niet-standaardtalige vormen kennen en de variabele in die regio's bijgevolg minder interessant is. In postverbale positie en na voegwoorden bestuderen we het persoonlijk voornaamwoord in elk van onze drie meetpunten; in zowel de Ieperse, Gentse als Antwerpse dialecten zijn hier immers niet-standaardtalige varianten te vinden. Aangezien bij de transcriptie alle varianten van het mannelijk persoonlijk voornaamwoord in de derde persoon enkelvoud het label 'hij' meekregen, konden alle attestaties van het pronomen makkelijk met een reguliere expressie uit het corpus gehaald worden. Vervolgens werden voor Ieper alle attestaties gezocht in rechte volgorde. Die tokens werden in zeven groepen gecategoriseerd: (1) De sterke *ie*-varianten ('hij1ie'), (2) de sterke *hem*-varianten, de doffe (3) *ne*-varianten ('hij1ne'), (4) *je*-varianten ('hij1je') en (5) *e*-varianten ('hij1e'), (6) verdubbelingsvarianten, zoals *ne (...) ie* en *e (...) ie* ('hij1dub'), en (7) de standaardtalige *hij*-varianten ('hij1'). Zoals hierboven al vermeld, is moeilijk te bepalen welke van de doffe varianten in oorsprong endogeen dan wel exogeen zijn in de regio Ieper. Voor de tweede subvariabele, namelijk het mannelijk persoonlijk voornaamwoord derde persoon enkelvoud na voegwoorden en werkwoorden, werden vijf categorieën onderscheiden: (1) *hij*-varianten ('hij2'), (2) *ie*-varianten ('hij2ie'), (3)

n-varianten ('hij2n'), (4) de dubbele varianten, waaronder ook de (*t*)*jij*-varianten⁸⁵ ('hij2dub') en (5) *em*-varianten ('hij2em'). Door telkens de verdubbelingsvarianten in een aparte categorie onder te brengen, overlappen de twee beschreven subvariabelen gedeeltelijk met de variabele subjectsverdubbeling. We hebben er echter toch voor gekozen subjectsverdubbeling als een aparte variabele op te nemen in deze studie, omdat dat ons toelaat de stilistiek van het fenomeen nauwkeuriger te bestuderen.

2.3.18. Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud

Een van de duidelijkste exponenten van het (tussentalige) Vlaamse Nederlands is volgens Vandekerckhove (2004: 981) het subjectspronomen van de tweede persoon enkelvoud *ge* (of *gij*). Terwijl de standaardtaal de vormen *je* en *jij* kent, zouden *ge* en *gij* de gangbare spreektaalvarianten zijn in Vlaanderen. Die vormen zijn echter niet endogeen in alle Vlaamse dialecten. Wat de volle vormen betreft, vinden we in Limburg bijvoorbeeld het originele, Middelnederlandse pronomen *du* en in sommige dialecten ook de oorspronkelijke voorwerpsvorm *dich* (De Vogelaer 2008a: 170). Elders in Vlaanderen domineren *gij*-varianten echter duidelijk (zie §2.3.1. voor de bespreking van het vocalisme in dat lexem). Bij de doffe varianten van het subjectspronomen is de variatie in belangrijke mate geconditioneerd door de syntactische omgeving van het pronomen (zoals ook bij het mannelijk subjectspronomen in de derde persoon enkelvoud). In Oost-Vlaanderen en Brabant vinden we de doffe variant *ge* immers enkel preverbaal en na voegwoorden; bij inversie kennen de Oost-Vlaamse en Brabantse dialecten de enclitische varianten *-de* of *-te* (cfr. Tabel 11). De westelijk West-Vlaamse dialecten kennen daarentegen hetzelfde systeem als de standaardtaal: zowel bij rechte volgorde als na voegwoorden of werkwoorden is daar steeds het doffe pronomen *je* te vinden (cfr. Tabel 11), al dan niet in combinatie met het volle pronomen *gie* (cfr. §2.3.16.). In Limburg, ten slotte, komen in rechte volgorde amper doffe vormen voor; na voegwoorden en werkwoorden vinden we er de varianten (*st*) *de*, *dje* en (*s*)*e*.

Hoewel de standaardtaal de varianten *je* en *jij* kent, blijken Vlamingen die vormen zelden in de mond nemen, ook niet in situaties waarin doorgaans standaardtaal verwacht wordt. Dat blijkt onder andere uit het onderzoek van Vandekerckhove (2004, 2005), Taeldeman (2008b), Van Hoof & Vandekerckhove (2013) en De Decker (2014). Een belangrijke factor hierbij is volgens Taeldeman (2008b: 34) “dat *ge/gij* ook altijd steun gekregen heeft vanuit de archaïsche Belgisch-Nederlandse schrijftaal”. Het *jij*-systeem zou als vreemd ervaren worden en daardoor moeilijk geassocieerd worden met bekendheid, vertrouwelijkheid en solidariteit (Deprez & Geerts 1980: 371, Vandekerckhove 2004), factoren die een belangrijke rol spelen bij

⁸⁵ We maken abstractie van de aan- of afwezigheid van initieel [t] bij bijvoorbeeld *jij*-varianten.

aanspreekvormen.

Tabel 11: Het subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in het Algemeen Nederlands en in het Ieperse, Gentse en Antwerpse dialect (gebaseerd op het kaartmateriaal in De Vogelaer 2008a en persoonlijke communicatie De Vogelaer 10/06/2015)

	AN	Iepers dialect	Gents dialect	Antwerps dialect	
Initieel	Vol	<i>Jij komt</i>	<i>Gie komt</i>	<i>Gij komt</i>	
	Dof	<i>Je komt</i>	<i>Je komt</i>	<i>Ge komt</i>	
	Dubbel	/	<i>Je komt gie</i>	<i>Ge komt gij</i>	<i>Ge komt gij</i>
Postverbaal	Vol	<i>Kom jij?</i>	/	/	
	Dof	<i>Kom je?</i>	<i>Kom je?</i>	<i>Kom de? Denk te?</i> <i>Ga e?</i>	<i>Kom de? Denk te?</i>
	Dubbel	/	<i>Kom je gie?</i>	<i>Kom de gij?</i>	<i>Kom de gij?</i>
Na voegwoord	Vol	<i>Als jij komt...</i>	/	/	
	Dof	<i>Als je komt...</i>	<i>Als je komt...</i>	<i>A(s)-ge komt...</i> <i>A-de komt...</i> <i>a-e/azz-e komt...</i>	<i>Als ge komt...</i>
	Dubbel	/	<i>Als je gie komt...</i>	<i>A(s)-ge gij komt...</i> <i>A-de gij komt...</i> <i>a-e/azz-e komt...</i>	/

In het bestaande onderzoek naar het *ge/gij*-gebruik in niet-dialectische registers zijn er een aantal opvallende terugkerende conclusies. Een eerste is dat *ge* en *gij* frequentst voorkomen in Brabantse en Limburgse tussentaal en het minst frequent in West-Vlaanderen (Vandekerckhove 2004, Plevoets 2008, De Decker & Vandekerckhove 2012). Dat is logisch, aangezien de dialecten in westelijk West-Vlaanderen het doffe pronomen *ge* niet kennen. Taeldeman (2008b) en De Decker (2014: 104) observeren echter dat de *ge*-vormen ook courant in westelijk West-Vlaams tussentaalgebruik voorkomen, op basis waarvan De Decker (2014: 105) concludeert dat het *ge/gij*-systeem “pan-Vlaams” geworden is. Wat de impact van leeftijd betreft, stelde Vandekerckhove (2004) bij haar studie van het CGN-corpus vast dat West-Vlaamse en Oost-Vlaamse jongeren in gesprekken met vrienden minder *ge/gij*-pronomina gebruiken dan oudere sprekers, terwijl in Brabant en Limburg net het omgekeerde leeftijdseffect werd vastgesteld. Dat omgekeerde leeftijdseffect acht Vandekerckhove (2004: 985) enigszins verrassend, aangezien de jongere sprekers opgegroeid zijn in een tijd van *je*-propaganda,⁸⁶ waardoor verwacht kan worden dat ze beter vertrouwd zijn met het *je*-systeem dan oudere sprekers. De Brabantse en Limburgse jongeren kennen de standaardtalige varianten dus wellicht

⁸⁶ Vanaf de jaren 1960 werden *je*-vormen vrij systematisch gepropageerd in het secundair onderwijs en wat later ook in het basisonderwijs (Deprez & Geerts 1980: 159).

wel, maar gebruiken die om attitudele redenen niet. Vandekerckhove (2004) besluit dat het *ge-/gij*-systeem in prominentie toeneemt in Brabant, Limburg en Antwerpen.

Een tweede terugkerende observatie in het bestaande pronominale onderzoek is dat het standaardtalige *je* sterker vertegenwoordigd is in enclise dan in proclise (Vandekerckhove 2004, De Decker 2014, Van de Mieroop, Zenner & Marzo 2016). Een verklaring daarvoor kan in de historische ontwikkeling van het *je*-pronomen gezocht worden: de *je*-vormen zouden zich namelijk initieel in enclitische positie ontwikkeld hebben uit het Middelnederlandse *gi* (Devos 1986) en pas later ook in proclise, waardoor het “aannemelijk is te veronderstellen dat de vorm op die plaats [in enclitische positie, ASG] het sterkst verankerd is” (De Decker 2014: 107). Let wel: in het onderzoek van Van de Mieroop, Zenner & Marzo (2016) was het significante plaatseffect vrij zwak, De Decker (2014) vond het effect enkel in Antwerpen en West-Vlaanderen en in het onderzoek van Vandekerckhove (2004) werden enclitische *de*-varianten om praktische redenen niet verdisconteerd. In dat opzicht is het interessant de prominentie van *je* in enclise te testen met nieuw materiaal.

Bij de bespreking van het bestaande onderzoek naar pronominale variatie in niet-dialectische registers is het ten slotte essentieel stil te staan bij de vorm *ge* in postverbale positie. Die is immers exogeen in de dialecten in Vlaanderen (cfr. supra), maar blijkt toch frequent voor te komen in niet-dialectisch taalgebruik. De Decker (2014: 107) spreekt in dat verband van een “tussentaalvariant pur sang”. In zijn chattaalcorpus bleek enclitisch *ge* het frequentst in Limburg (53,26% van de postverbale pronomina 2 enkelvoud), iets minder frequent in Antwerpen (37,10%) en het minst frequent in West-Vlaanderen (7,24%). Plevoets (2008) observeert in dezelfde lijn een sterkere associatie van enclitisch *ge* met zijn Limburgse sprekers. Volgens Van Hoof (2013: 540) is enclitisch *ge* een geval van *colourless usage*, “een minder gemarkeerd, minder dialectisch en dus ‘neutraler’ klinkende realisatie van de tweede persoon bij inversie dan de dialectische tegenhanger”. Volgens haar maken dergelijke vormen een opmars “omdat ze ideologisch minder betekenisvol of gemarkeerd zijn dan de polen van het talige spectrum: ze zijn minder gestigmatiseerd dan dialect, maar dragen ook minder de onwenselijke associaties van sterk standaardtalige vormen (zoals het *je*-pronomen van de tweede persoon) – ze zijn indexicaal dus ‘kleurlozer’ en ‘neutraler’.”

In dit onderzoek focussen we op het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in twee syntactische contexten, namelijk in zinsinitiële positie en in postverbale positie.⁸⁷ Met de zoekterm ‘je’ haalden we uit het corpus alle doffe vormen van het persoonlijke voornaamwoord in de tweede persoon enkelvoud; niet-standaardtalige varianten kregen bij de transcriptie immers ook het label ‘je’. Subjectsvormen na voegwoorden, objectsvormen, reflexief- en possessiefvormen, meervoudsvormen en *je* als dialectisch persoonlijk voornaamwoord in de derde

⁸⁷ De situatie na voegwoorden laten we buiten beschouwing, omdat die erg heterogeen is en niet voor elk van de drie meetpunten relevant.

persoon enkelvoud (cfr. §2.3.17.) werden uit de lijst geschrapt. Voor de vormen in zinsinitiële positie maakten we vervolgens een onderscheid tussen drie variantentypes: (1) *je*-varianten ('je1'), (2) *ge*-varianten ('ge1'), en (3) vormen met subjectsverdubbeling ('je1dub'). Bij de postverbale vormen werden vier types onderscheiden: (1) *je*-varianten ('je2'), (2) *-(d)e*-varianten (('d)e2'), (3) *ge*-varianten ('ge2') en (4) vormen met subjectsverdubbeling ('je2dub'). Ook hier is er overlap tussen de beschreven variabelen en de variabele subjectsverdubbeling, maar zoals al beklemtoond werd in §2.3.17., kunnen we zo een gedetailleerder beeld schetsen van de pronominale variatie.

2.3.19. Voorzetsel ter inleiding van beknopte bijzinnen

In het Standaardnederlands worden beknopte bijzinnen ofwel ingeleid door het voorzetsel *om*, ofwel door een nulelement. *Om* is volgens Vandeweghe (1971) verplicht in finale bijzinnen, in resultatieve bijzinnen en in conditionele bijzinnen (cfr. Tabel 12). Wanneer de beknopte bijzin fungeert als eigenlijk subject, als direct object of als nabepaling bij een substantief, is *om* facultatief.

Tabel 12: *Verplicht en facultatief om in het Standaardnederlands (naar Vandeweghe 1971)*

	Soort beknopte bijzin	Voorbeeldzin
Verplicht <i>om</i>	Finale bijzinnen	<i>Jan gaat naar huis om wat te rusten.</i>
	Resultatieve bijzinnen	<i>Het is nog te koud om buiten te wandelen.</i>
	Conditionele bijzinnen	<i>Om de waarheid te zeggen: hij heeft een slecht karakter.</i>
Facultatief <i>om</i>	Beknopte bijzin als eigenlijk subject	<i>Het is niet eerlijk (om) hem daarvoor te straffen.</i>
	Beknopte bijzin als direct object	<i>Jan verdient het niet (om) gestraft te worden.</i>
	Beknopte bijzin als nabepaling bij een substantief	<i>Hij kwam op het idee (om) te gaan stelen.</i>

In niet-standaardtalige registers in Vlaanderen leiden de voorzetsels *voor* en *van* echter ook vaak beknopte bijzinnen in. Veralgemeend kunnen we stellen dat *voor* te horen is in contexten waar we in de standaardtaal het verplichte *om* verwachten (cfr. voorbeeldzinnen 1 en 2), terwijl *van* varieert met het facultatieve *om* (cfr. voorbeeldzin 3).⁸⁸

⁸⁸ In de realiteit is het beeld iets complexer. Van Craenenbroeck (2000) toont bijvoorbeeld hoe sommige werkwoorden enkel *van* en niet *om* toestaan ter inleiding van beknopte bijzinnen. Uit de SAND I (2005: k.18b) leren we bovendien dat ook het voorzetsel *voor* in de dialecten occasioneel varieert met het optionele *om*.

- (1) Jan gaat naar huis voor te rusten.
- (2) Het is nog te koud voor buiten te wandelen
- (3) Jan verdient niet van gestraft te worden.

Dat betekent niet dat *om*-varianten in de dialecten ontbreken. De SAND I (2005: kaart 18a) toont hoe de meeste dialecten in België zowel *voor* als *om* kennen in beknopte bijzinnen met doelaanduidende betekenis (cfr. voorbeeldzin 1). West-Vlaanderen vormt een uitzondering, aangezien de meeste dialecten daar enkel *voor* kennen; in Frans-Vlaanderen zou dan weer enkel *om* de gebruikelijke variant zijn. Elders wordt er gevarieerd tussen *om*- en *voor*-varianten, met in Vlaams-Brabant en Limburg *voor* als dominante variant. Ryckeboer (1983) schetst een vergelijkbaar beeld, maar merkt op dat de *voor*-constructie minder sterk staat in resultatieve constructies (cfr. voorbeeldzin 2). In verschillende Zuid-West-Vlaamse dialecten zou in resultatieve constructies bijvoorbeeld *om* en niet *voor* de meest gangbare variant zijn. Dat blijkt ook uit de DynaSAND-data (Barbiers & al. 2006), waarin de Ieperse informanten steevast *om* blijken te gebruiken in resultatieve beknopte bijzinnen. Wanneer we de constructies bestuderen die in de standaardtaal een facultatief *om* kennen (cfr. voorbeeldzin 3), dan blijkt het nog moeilijker duidelijke geografische patronen te ontwaren. De SAND I (2005: kaart 18b) toont hoe het voorzetsel *van* in dergelijke constructies overal in Vlaanderen het frequentst voorkomt, maar dat vele dialecten ook variëren met *om* of zelfs *voor*. In het DynaSAND-materiaal zijn voor Gent bijvoorbeeld zowel *om* als *van* te vinden; in Antwerpen zowel *om*, *van* als *voor* (Barbiers & al. 2006). In Ieper daarentegen blijkt *om* het meest courant. Volgens Van Craenenbroeck (2000: 138) staat de *van*-constructie het sterkst in Vlaams-Brabant, aangezien de variant er bij meer werkwoordstypes voorkomt dan elders in Vlaanderen.

Zowel *voor te + infinitief* en *van te + infinitief* komen vaak voor in zowel het dialectische als tussentalige taalgebruik in Vlaanderen. Volgens Taeldeman (2008b: 38) zijn de constructies zo sterk in het Vlaamse tussentaalgebruik aanwezig dat we ze stabiele tussentaalkenmerken kunnen noemen. Voor *van te + infinitief* vermoedt hij daarbij sturing vanuit Brabant. Concrete percentages over het voorkomen van de niet-standaardtalige varianten in tussentaal zijn echter schaars. Lebbe (1996: 21-31) observeert dat het merendeel van zijn Ieperse informanten in hun geïntendeerde standaardtaal *van te-* en *voor te-*constructies gebruikt in plaats van *om te*, maar geeft geen concrete percentages. Het onderzoek van De Decker (2014: 139) leert dat chattende adolescenten in 80% van de gevallen *om*-constructies gebruikten; de *voor*- en *van*-vormen zijn dus alvast (nog?) niet zo ‘verankerd’ in het tussentaalgebruik dat ze ook in de chattaal van adolescenten frequent voorkomen.

In dit onderzoek werden in zowel Ieper, Gent als Antwerpen alle beknopte bijzinnen geanalyseerd waarin we in de standaardtaal een verplicht *om* verwachten. Die zinnen zijn immers makkelijk op te sporen door op zowel *voor* als *om* te zoeken. We zochten in het corpus alle attestaties van *om te + infinitief* en *voor te + infinitief*

en selecteerden daaruit alle zinnen die in standaardtaal verplicht *om* krijgen. Voor die selectie werd op de eigen moedertaalintuïties vertrouwd. Vervolgens werden de zinnen in twee groepen gecategoriseerd: *voor te*-varianten ('voor') en *om te*-varianten ('om').

2.3.20. Expletief *dat* na onderschikkende voegwoorden

Een interessant verschijnsel in bijna ieder dialect in Vlaanderen is het voorkomen van 'overbodige' complementeerdere na voegwoorden⁸⁹, voornaamwoorden, bijwoorden en voorzetsels die afhankelijke bijzinnen inleiden (cfr. voorbeeldzinnen 4-7).

- (4) Ik weet niet of dat hij komt.
- (5) Ik weet niet wie dat dat gedaan heeft.
- (6) Ik weet niet waar dat je dat kan vinden.
- (7) Hij viel haar aan voor dat ze iets kon doen.

De SAND I (2005: kaarten 14b, 16a en 84a) leert dat het zogenoemde expletief *dat* in alle dialecten in Vlaanderen voorkomt, behalve in Zuidoost-Limburg. Wanneer we de kaart voor het expletief *dat* na vraagwoorden bestuderen (SAND I 2005: kaart 16a), dan blijkt de vorm iets sterker verankerd in West- en Oost-Vlaanderen, aangezien *dat*-insertie daar verplicht is, terwijl het elders perfect weggelaten kan worden. De SAND-kaart voor expletief *dat* na betrekkelijke voornaamwoorden geeft echter een ander beeld (SAND I 2005: kaart 84a): enkel in de westelijke helft van Antwerpen en in het Waasland blijkt in die context immers de extra complementeerder *dat* voor te komen. Na betrekkelijke voornaamwoorden staat expletief *dat* dus sterker in de meer centraal gelegen dialecten.

De wijde verbreiding van het expletieve *dat* in de Vlaamse dialecten kan verklaren waarom de vorm zo frequent voorkomt in niet-dialectische, niet-standaardtalige registers (De Decker & Vandekerckhove 2012: 137). Het kenmerk prijkt traditioneel op lijstjes van typische tussentaalkenmerken (zie bijvoorbeeld Geeraerts & De Sutter 2003, Taeldeman 2008b, Geeraerts & Van de Velde 2013) en ook corpusonderzoek toont aan dat de vorm frequent voorkomt in tussentaal. Van Hoof & Vandekerckhove (2013: 44) vonden in hun fictiecorpus bijvoorbeeld in iets meer dan 50% van de gevallen expletief *dat*; in het chattaalcorpus van De Decker (2014) kwamen *dat*-inserties voor in 30.78% van de mogelijke gevallen. De *dat*-inserties blijken dus al zo stevig verankerd in tussentaal dat ze ook frequent voorkomen in de geschreven chattaal van Vlaamse jongeren. De Decker (2014: 131-132) stelt echter wel vast dat het fenomeen minder vaak voorkomt bij vraagwoorden dan bij andere subordinatoren

⁸⁹ Hierbij moet opgemerkt worden dat expletief *dat* nooit voorkomt na het onderschikkende voegwoord *dat* zelf.

en dat er regionale verschillen zijn in het *dat*-gebruik. Jonge West-Vlamingen bleken de vormen immers vaker te gebruiken in hun chattaal dan jonge Brabanders (respectievelijk in 49.20% en 31.35% van de gevallen). In Limburg werden de laagste percentages aangetroffen (7.76%). Volgens Lybaert (2014a: 208) zijn Vlamingen zich amper bewust van het niet-standaardtalige karakter van *dat*-inserties, wat de hoge gebruiksfrequentie in niet-dialectische registers kan verklaren. In haar perceptie-onderzoek bleek geen enkele van haar 80 informanten *dat*-inserties op te merken wanneer hun gevraagd werd de standaardtaligheid van een reeks audiofragmenten te beoordelen. Taeldeman (2008b) concludeert dat het expletieve *dat* een stabiliserend kenmerk vormt van Vlaamse tussentaal.

In dit onderzoek werd expletief *dat* onderzocht na tien frequent voorkomende subordinatoren, namelijk *of, wat, welk(e), wie, waar, hoe, wanneer, toen, tenzij* en *terwijl*. Bij die subordinatoren verwachten we immers in elk van de drie meetpunten expletief *dat*. In het corpus werd naar alle instanties van de genoemde lexemen gezocht, waarna handmatig werd bepaald of ze al dan niet een ondergeschikte bijzin inleiden. Voor de uitgefilterde subordinatoren werd vervolgens nagegaan of ze al dan niet gevolgd werden door een expletief *dat* ('exdat'). Dat gebeurde eveneens handmatig, aangezien "niet elke attestatie van *dat* na een voegwoord (...) automatisch een expletieve complementeerder [is]" (De Decker 2014: 130). Zinnen als *ik weet niet wie dat gedaan heeft* werden zo als 'gnexdat' gecategoriseerd.

2.3.21. Diminutief bij grondwoord niet op *-t*

Diminutieven worden in het Standaardnederlands met *je*-suffixen gevormd, die afhankelijk van de fonetische context verschijnen als *-kje* (bijvoorbeeld in *kettingkje*), *-pje* (bijvoorbeeld in *boompje*), *-tje* (bijvoorbeeld in *schooltje*), *-etje* (bijvoorbeeld in *lammetje*) of *-je* (bijvoorbeeld in *werkje*).⁹⁰ In de Vlaamse dialecten zijn echter ook andere varianten te vinden (cfr. Kloeke 1923, De Vries 1925, Pée 1936, Vandekerckhove 2002, MAND I 2005:44-59). Ruwweg kunnen in de dialecten twee systemen onderscheiden worden: enerzijds zijn in de Brabantse, Limburgse, Oost-Vlaamse en oostelijk West-Vlaamse dialecten *ke*-achtige suffixen dominant (*mouwke, eike, plooike, potke*); anderzijds worden in de meeste West-Vlaamse dialecten *je*-achtige vormen gebruikt (*mouwtsje, eitje, ploitsje, potje*). De grens tussen *je*- en *ke*-varianten is in het noorden van West-Vlaanderen zeer scherp; in het zuiden, in de streek van Roeselare en Kortrijk, verschillen de isoglossen per lexem (cfr. Goossens 1970: 66). Hoe meer we dus naar het westen gaan, hoe sterker de *je*-suffixen. Die *je*-suffixen stemmen echter niet altijd overeen met de standaardtalige diminutiefvormen. De allomorfische variatie bij zowel de *je*- als de *ke*-suffixen is in de dialecten immers

⁹⁰ Zie ANS (1997: 12:3:1-4:ii-1) voor een gedetailleerde beschrijving.

veel uitgebreider dan in de standaardtaal. Voor een bespreking van die variatie en de lexicale en geografische distributie ervan, verwijzen we naar de MAND I (2005: 44-59).

Naar de verspreiding van de hierboven besproken varianten in niet-dialectische registers is al vrij veel onderzoek gevoerd; de *ke*-varianten zouden immers sjibbolets voor het Soapvlaams (Plevoets 2008: 81-82) of stabiele tussentaalmerken (Taeldeman 2008b) zijn. In het fictiecorpus van Van Hoof & Vandekerckhove (2013) kwamen *ke*-diminutieven in meer dan 70% van de gevallen voor; in de radio- en reclamespots van Van Gijssel, Speelman & Geeraerts (2008) echter in slechts 24.71% van de gevallen. Dat vrij grote frequentieverschil is wellicht mediumgebonden, maar mogelijk spelen ook regio- en leeftijdseffecten een rol. Vandekerckhove (2005) stelt bij haar analyse van de spontane gesprekken in het CGN-corpus immers vast dat de regionale herkomst en de leeftijd van een spreker een belangrijke impact hebben op het diminutiefgebruik. Meer specifiek bleken *ke*-diminutieven in West-Vlaanderen minder frequent dan in Oost-Vlaanderen, Brabant en Limburg, wat hoogstwaarschijnlijk gelinkt moet worden aan het exogene karakter van die varianten in de meeste West-Vlaamse dialecten. Dat regionale patroon vond ook De Decker (2014: 81-86) in zijn chatcorpus: zijn West-Vlaamse adolescenten gebruikten immers in slechts 26.88% van de gevallen *ke*-pronomina, terwijl het bij Brabanders om 61.18% van de gevallen ging. Opvallend was wel dat ook Limburgse jongeren een beperkt *ke*-gebruik kenden (29.02%), hoewel zij de varianten wél kennen uit het lokale dialect. Volgens De Decker (2014: 81-86) speelt hier mogelijk het vergevorderde dialectverlies in Limburg een rol. De instanties van *-ke* in traditionele *je*-gebieden worden volgens Taeldeman (2008b: 32) gerealiseerd bij wijze van exogenisme, i.e. “een algemeen wantrouwen tegenover endogene taalvormen”. Volgens die hypothese zouden (westelijke) West-Vlamingen dus *ke*-suffixen realiseren vanuit het idee dat de exogene vorm de correct standaardtalige zou zijn.⁹¹ West-Vlaamse jongeren bleken in het onderzoek van Vandekerckhove (2005) wel frequenter *je*-varianten te gebruiken dan hun oudere streekgenoten, wat erop wijst dat de *je*-varianten in West-Vlaanderen aan kracht winnen en dat het eventuele exogenisme er dus steeds minder speelt. In Brabant en Limburg daarentegen bleken de *je*-suffixen af te nemen. Dat jongeren net in die regio die traditioneel een voortrekkersrol speelt bij taalverandering meer endogeen Belgische varianten gebruiken, is volgens Vandekerckhove (2005) hoogst significant. Dat resultaat zou erop kunnen wijzen dat de *ke*-varianten deel beginnen uit te maken van een Belgisch-Nederlandse standaardtaalnorm, al beklemtoont Vandekerckhove (2005) dat attitudeel onderzoek nodig is om dit informele standaardiseringsproces te doorgronden. Het perceptie-onderzoek van Lybaert (2014a: 145-147) toonde alvast aan dat vele Vlamingen de *ke*-diminutieven nog

⁹¹ Die hypothese lijkt ons in tegenspraak met het in Taeldeman (2008b) verdedigde idee dat tussentaal zich in Vlaanderen aan het homogeniseren is tot ‘stabiele’ intermediaire variëteit.

duidelijk als niet-standaardtalig ervaren; 69 van haar 80 informanten labelden het fenomeen immers als ‘dialectisch’, ‘tussentalig’ of ‘geen AN’. In welke mate sociale verwachtingspatronen de expliciete perceptiepeiling beïnvloedden, is echter onduidelijk.

In deze studie gaan we na wanneer Ieperlingen, Gentenaars of Antwerpenaars het suffix *-je* gebruiken en wanneer ze overschakelen op *ke*-suffixen. In het corpus werd gezocht naar alle woorden die eindigen op <je> of <ke>, waaruit handmatig de substantieven met diminutiefsuffix gefilterd werden. Substantieven waarvan het grondwoord op *-t* eindigt, werden buiten beschouwing gelaten, omdat bij die substantieven ook in het Limburgs, Oost-Vlaams en verschillende Brabantse dialecten het *je*-suffix de enige mogelijke variant is (MAND I 2005: 44-59). Voor de uiteindelijk geselecteerde substantieven werd nagegaan of het om een *ke*-diminutief (‘kedim’) dan wel een *je*-diminutief (‘jedim’) ging. Met de allomorfie binnen de *je*- en *ke*-suffixen werd met andere woorden geen rekening gehouden, omdat dat een aanpak vergt waarbij ieder lexeem apart beoordeeld wordt en dat was binnen het kader van deze studie moeilijk haalbaar. Uiteraard gaat door de ruwere aanpak informatie verloren (bijvoorbeeld over het onderscheid tussen het Ieperse *boekje* en het standaardtalige *boekje*), maar de methode laat wel toe leeftijds-, regio- en situatie-effecten op te sporen bij de keuze voor *je*- en *ke*-suffixen.

2.3.22. Negatie met negatieve kwantoren

Als een Standaardnederlandse zin een negator zoals *nooit* of *niemand* bevat, dan kan die geen extra negator krijgen, althans niet zonder de betekenis van de zin te veranderen (cfr. SAND II 2008: commentaar p. 60). In voorbeeldzin 9 zorgt de combinatie van twee negatoren er bijvoorbeeld voor dat de zinspolariteit affirmatief wordt.

- (8) Dat is niets.
- (9) Dat is niet niets.

In vele Vlaamse dialecten kunnen twee negatoren echter wel in één zin voorkomen zonder dat die elkaars negatiemarkering opheffen. Enkele voorbeelden uit Vlaamse dialecten zijn te vinden in voorbeeldzinnen 10 tot 17. Dergelijke verdubbelingen worden volgens Blancquaert (1923: 61) gerealiseerd om de negatie te versterken, al beklemtoont Zeijlstra (2004: 114) dat dubbele negatie ook in niet-emfatische contexten opduikt. Het gaat met andere woorden om een optioneel dialectkenmerk, waarbij moeilijk te voorspellen valt wanneer het precies gerealiseerd wordt.

- (10) Ik en heb dat niet gedaan.

- (11) Ik heb niemand niet gezien.
- (12) Ik heb niets niet gedaan.
- (13) Ik heb dat nooit niet gedaan.
- (14) Daar zijn nooit geen rozen.
- (15) Ik heb geen boeken niet meer.
- (16) Er zijn er niet veel niet meer.
- (17) Ik heb niet veel geen boeken meer.

Voorbeeldzinnen 10-17 tonen een opvallende diversiteit aan formele types verdubbeling (cfr. Vandeweghe 2009). In zin 7 vinden we bijvoorbeeld gekoppelde negatie met het oude doffe negatiepartikel *en*; in zinnen 11-14 wordt de negatie van een kwantor hernomen door *niet* of *geen*, waarbij *geen* voorkomt bij de ontkenning van nomina.⁹² In zinnen 15 en 16 zou *niet* gefossiliseerd zijn tot een cliticum dat samen met *meer* is vergroeid “tot één fonologisch woord” (Vandeweghe 2009: 7), wat verklaart waarom *niet meer* samen met *niet* (ontkenning van niet-nominale constituent) of *geen* (ontkenning van nomina) in dezelfde zin kan voorkomen. Voorbeeldzin 17 toont ten slotte negatieverdubbeling binnen de nominale constituent.⁹³

Een blik op de SAND II (2008: kaarten 48-59) leert snel dat niet elk van de boven beschreven types even frequent voorkomt in alle Vlaamse dialecten. De verdubbeling met het oude negatiepartikel *en* (voorbeeldzin 10) vinden we bijvoorbeeld vooral in West-, Oost- en Frans-Vlaanderen, al speelt het zinstype een belangrijke rol: in mededelende hoofdzinnen vinden we het fenomeen in West-, Oost- en Frans-Vlaanderen, in imperatiefzinnen enkel in Frans-Vlaanderen en in afhankelijke bijzinnen ook in Brabant en tot op zeker niveau in Limburg. Verdubbeling met negatieve kwantoren komt overal in Vlaanderen⁹⁴ voor, al zijn ze in West-Vlaanderen minder frequent. Met de kwantor *niets* (cfr. voorbeeldzin 12) blijkt dubbele negatie sowieso overal zeldzaam (SAND II 2008: kaart 55a). De dubbele negaties met het gefossiliseerde *niet meer* (voorbeeldzinnen 15 en 16) blijken volgens het SAND-materiaal (SAND II 2008: kaart 58b) algemeen in Brabant en Oost-Vlaanderen en wijdverbreid in West-Vlaanderen, Frans-Vlaanderen en Limburg. Binnen een naamwoordgroep, ten slotte (cfr. voorbeeldzin 17), vinden we de combinatie van *niet veel* of *niet goed* met *geen* enkel in West-Vlaanderen en Frans-Vlaanderen (SAND II 2008: kaart 59b).

Volgens Taeldeman (2008b: 36-37) is dubbele negatie met twee volle negatoren zich stevig aan het verankeren in Vlaamse tussentaal. Vooral bij het element *niet meer* trof hij in z'n corpus (met spontane spraak van talige leken en taalgebruik van politici) vaak constructies met dubbele negatie aan. Het bestaande kwantitatieve onderzoek naar dubbele negatie in niet-dialectisch taalgebruik lijkt die verankering echter tegen

⁹² De negatietypes in zinnen 10 en 11 kunnen bovendien gecombineerd worden tot driedelige ontkenning.

⁹³ Voor een bespreking van het syntactische verschil tussen voorbeeldzinnen 9 en 12: zie Vandeweghe (2009).

⁹⁴ Niet in Frans-Vlaanderen.

te spreken. Nobels (2013: 151) stelt bijvoorbeeld vast dat in het Corpus Gesproken Nederlands (CGN) maar 3.8% van de zinnen met negatie verdubbelingen bevatten. Lebbe (1996: 123) observeert in dezelfde lijn dat dubbele negatie niet frequent is in het tussentaalgebruik van Ieperlingen. Hij trof wel alle besproken formele types verdubbeling aan in zijn Ieperse corpus, maar die waren niet frequent (29 attestaties in ongeveer 7,5 uur spontane spraak) en bovendien vond hij ze enkel bij de oudere sprekers. Verdubbeling met *niet meer* was in zijn data het frequentst; dubbele negaties met een negatieve kwantor en de combinatie *niet veel (...) geen* kwamen dan weer het minst frequent voor. Een belangrijke kanttekening bij het onderzoek van Nobels (2013: 151) en Lebbe (1996: 123) is dat de onderzochte sprekers opgedragen werd om standaardtaal te spreken. Mogelijk is dubbele negatie in spontaan taalgebruik dus frequenter. Het onderzoek van Van Hoof & Vandekerckhove (2013: 44) toont alvast iets hogere frequenties (ongeveer 25% van de zinnen met negatie), al kan de vraag gesteld worden in welke mate we het taalgebruik in fictieprogramma's als 'spontaan' mogen beschouwen. In het chattaalcorpus van De Decker (2014: 134-153) kwam dubbele negatie zelden voor (in 0.90% van de zinnen met een negatieve kwantor).

In deze studie focussen we op negaties met de negatieve kwantoren *nooit*, *niemand* en *nergens*. Bij die kwantoren kan immers overal in Vlaanderen een extra negatiepartikel verschijnen, al staat de constructie minder sterk in West-Vlaanderen. Via een reguliere expressie werden in het corpus alle attestaties van *nooit*, *niemand* en *nergens* gezocht, waarna handmatig bepaald werd of de negatieve kwantoren een extra negatiepartikel bij zich hadden ('dneg') of niet ('eneg').

2.3.23. Hulpwerkwoord in het perfectum van de hoofdwerkwoorden *zijn*, *tegenkomen*, en *vallen*

In het Algemeen Nederlands wordt het perfectum gevormd door een voltooid deelwoord te combineren met een vorm van het hulpwerkwoord *hebben* of *zijn*. De keuze van dat hulpwerkwoord wordt hoofdzakelijk bepaald door het hoofdwerkwoord (E-ANS 2:3:2:8-iv), al is de specifieke regelgeving vrij complex. We schetsen hier enkele hoofdlijnen.⁹⁵ Het hulpwerkwoord *zijn* wordt gebruikt bij intransitieve werkwoorden die een verandering van toestand uitdrukken (voorbeeldzin 18); *hebben* vinden we bij intransitieve werkwoorden die geen verandering van toestand uitdrukken (voorbeeldzin 19) en bij transitieve werkwoorden (voorbeeldzin 20). Bij werkwoorden van beweging hangt de keuze voor *zijn* of *hebben* af van de vraag of de richting dan wel de beweging op zich centraal staat (zie respectievelijk zinnen 21 en 22).

⁹⁵ Voor een gedetailleerde beschrijving van het standaardtalige systeem verwijzen we naar de E-ANS (2:3:2:8-iv).

- (18) De vaas is gebroken;
- (19) Hij heeft gezwommen;
- (20) Hij heeft taart gegeten;
- (21) Hij is naar Amsterdam gevlogen;
- (22) Zo lang heb ik nog nooit gevlogen;
- (23) Ik ben hem tegengekomen;
- (24) Ze is van de trap gevallen;
- (25) Hij is hier niet geweest.

Een uitzondering op de geschetste standaardtalige tendensen is dat bijna alle samengestelde intransitieve werkwoorden met *blijven*, *gaan*, *komen* en *vallen* in het perfectum het hulpwerkwoord *zijn* nemen, ook als er geen sprake is van een verandering van toestand (cfr. voorbeeldzinnen 23 en 24). Ook *blijken*, *blijven*, *gebeuren*, *(ge)lukken*, *mislukken*, *slagen* en *zijn* verschijnen doorgaans met *zijn* (cfr. voorbeeldzin 25).

In de dialecten in Vlaanderen zijn doorgaans dezelfde perfectieve hulpwerkwoorden te vinden als in de standaardtaal. Bij de hoofdwkwoorden *zijn*, *tegenkomen* en *vallen* werd in de SAND II echter wel variatie geattesteerd (SAND II 2008: kaart 40a). Constructies als die in (26) en (27) werden frequent aangetroffen in West- en Oost-Vlaanderen en kwamen ook voor in het Brabantse dialectgebied. In de SAND-data is geen informatie over Antwerpen te vinden, maar volgens Kooiman (1954: 210) zou het hulpwerkwoord *hebben* overal in Vlaanderen behalve in Limburg voorkomen in het perfectum van *zijn*. Bij het hoofdwkwoord *vallen* (voorbeeldzin 25) werd het hulpwerkwoord *hebben* in de SAND II (2008: kaart 40a) enkel in West- en Oost-Vlaanderen geattesteerd.

- (26) Ik heb met die gast naar de markt geweest.
- (27) Ik heb hem gisteren tegengekomen.
- (28) Ik heb van de trap gevallen.

Over de stilistiek van de perfectieve hulpwerkwoorden is weinig geweten. Lebbe (1996: 90-94) stelt vast dat niet-standaardtalige hulpwerkwoorden ook voorkomen in de geïntendeerde standaardtaal van Ieperlingen (vooral bij oudere sprekers), maar elders in de literatuur zijn geen data te vinden over de stabiliteit van het fenomeen in dialectisch en niet-dialectisch taalgebruik. In dit onderzoek focussen we op het perfectieve hulpwerkwoord bij de hoofdwkwoorden *zijn*, *tegenkomen* en *vallen*. In Antwerpen focussen we enkel op de hoofdwkwoorden *zijn* en *vallen*, aangezien we van het hoofdwkwoord *tegenkomen* weten dat het in het Antwerpse dialect nooit *hebben* als perfectief hulpwerkwoord krijgt. In het corpus werden alle attestaties van *geweest*, *tegengekomen* en (in Ieper en Gent) *gevallen* gezocht, waarna werd nagegaan

of die het hulpwerkwoord *zijn* ('zijn'), dan wel *hebben* ('hebben') bij zich nemen.

2.3.24. Werkwoordsvervoeging eerste persoon enkelvoud presens

In het Standaardnederlands en in de meeste dialecten in Vlaanderen verschijnt het werkwoord in de eerste persoon enkelvoud presens zonder uitgang (bijvoorbeeld *ik speel, ik werk*). In het Oost-Vlaams en 'inlands' of 'continentaal' West-Vlaams echter vinden we doorgaans nog de oude Middelnederlandse sjwa-uitgang (MAND II 2008: kaarten 50 en 56). Enkel wanneer het werkwoord gevolgd wordt door een vocaal, wordt in die dialecten het suffix geapocopeerd (Taeldeman 2008a). Elders in West-Vlaanderen – ook in Ieper – vinden we in het vervoegingsparadigma uitgangen met *-n* of *-en* in de eerste persoon enkelvoud presens (bijvoorbeeld in *ik spelen* en *ik werken*).

Bij bovenbeschreven patronen vormen een aantal werkwoorden belangrijke uitzonderingen, namelijk de werkwoorden uit de historische klasse van athematische werkwoorden⁹⁶ (onder andere *doen, gaan, staan* en *zijn*). Die werkwoorden kenden historisch een andere persoonsuitgang in de eerste persoon enkelvoud, meer specifiek een *m*-uitgang (Schönfeld & Van Loey 1970: 176-177, MAND II 2008: commentaren p. 51). In de huidige standaardtaal hebben de werkwoorden – het 'speciale geval' *zijn* buiten beschouwing gelaten⁹⁷ – geen uitgang meer in de eerste persoon enkelvoud (zie bijvoorbeeld *ik doe, ik ga* en *ik sta*). In de westelijk West-Vlaamse, Brabantse en Limburgse dialecten daarentegen vinden we bij die athematische werkwoorden *n*-uitgangen in de eerste persoon enkelvoud presens (*ik doen, ik gaan, ik staan*), en die uitgangen hebben zich ook doorgezet in de in oorsprong thematische werkwoorden *zien* en *slaan*. De *n*-suffixen zouden niet puur dialectisch zijn, maar ook typerend zijn voor "Colloquial Belgian Dutch" in het algemeen (Geeraerts & Van de Velde 2013, Plevoets 2013). De vormen zijn echter exogeen in het grootste deel van Oost-Vlaanderen, dat net als de standaardtaal geen suffix kent in de eerste persoon enkelvoud van athematische werkwoorden (cfr. MAND II 2008: kaart 60b). Bij het werkwoord *zijn* werd de oude (en standaardtalige) vorm *ik ben* vanaf de 16^e eeuw in de dialecten steeds meer vervangen door de vorm *ik zijn*. Die laatste vorm vinden we in de dialecten vandaag overal in Vlaanderen behalve in Oost-Vlaanderen, Limburg en oostelijk Noord-Brabant (Goeman 1979). De in aantal zeldzame, maar frequent gebruikte monosyllabische werkwoorden gedragen zich dus betrekkelijk anders dan de meeste andere (thematische) werkwoorden. Om die reden worden

⁹⁶ Bij thematische werkwoorden staat "gezien vanuit het Oeride. [Oer-Indo-Europese, ASG], ook nog Germaanse standpunt, achter de wortel een stamvormend element (oeride. *ǝ/ǝ, nǝ/nǝ, jǝ/jǝ*, telkens met Ablaut dus) en daarop volgen dan de uitgangen; bij de athematische ontbreekt een dergelijk element." (Van Bree 1987: 225).

⁹⁷ Zie hierover Goeman (1979).

de monosyllabische en de niet-monosyllabische werkwoorden in onze studie apart geanalyseerd.

Om de werkwoordsvervoeging in de eerste persoon enkelvoud te onderzoeken, werd in het corpus gezocht naar alle attestaties van het persoonlijk voornaamwoord *ik*. Daaruit werden alle gevallen geselecteerd waarbij dat pronomen voorkwam bij een werkwoord in het presens. De aldus verkregen attestaties verdeelden we in twee categorieën: attestaties van monosyllabische werkwoorden (*staan, gaan, zijn, doen, zien* en *slaan*)⁹⁸ en die van niet-monosyllabische werkwoorden (alle andere werkwoorden). Zinnen met inversie werden buiten beschouwing gelaten, aangezien de combinatie van werkwoord en pronomen de *e*-uitgang onzichtbaar maakt en eventueel ook de eind *-n* doet nasaliseren (De Vogelaer 2008a: 64-68). De monosyllabische werkwoorden onderzochten we in de drie meetpunten, ook al kent het Gentse dialect traditioneel geen niet-standaardtalige vormen. We willen immers nagaan of de niet-standaardtalige *n*-vormen al zo stevig verankerd zijn in het 'informele Belgisch Nederlands' dat ze ook voorkomen in gebieden die de varianten *niet* kennen in hun lokale dialect. Bij de analyse van de niet-monosyllabische werkwoorden lieten we Antwerpen buiten beschouwing, omdat noch de bestaande literatuur, noch de verkennende analyses van ons corpus doen vermoeden dat er in Antwerpen variatie optreedt bij de werkwoordsvervoeging van thematische werkwoorden in de eerste persoon enkelvoud. Uit de Gentse en Ieperse lijst van de thematische werkwoorden schrapten we alle attestaties van de werkwoorden *hebben, kunnen* en *moeten*, omdat die zich volgens Taeldeman (2008a: 168-170) onregelmatig gedragen in het Gentse dialect. Werkwoorden met stam op [n], zoals *beginnen* en *kennen*, lieten we buiten beschouwing omdat het bij die werkwoorden in geval van sjwa-deletie moeilijk is een onderscheid te maken tussen een vorm met *n*-suffix ([kbəɣm]) enerzijds en de standaardtalige stamvorm ([kbəɣn]) anderzijds. Ten slotte lieten we ook alle tokens weg die gevolgd werden door een vocaal en de nasaal [n], aangezien de dialectische sjwa-uitgang traditioneel wegvalt voor vocaal (cfr. supra) en het met een volgende nasaal vaak moeilijk te bepalen is of het werkwoord al dan niet een *n*-suffix kent. Ook bij de athematische werkwoorden werden attestaties weggelaten wanneer het volgende woord met een [n] begon. Uiteindelijk deelden we voor de thematische werkwoorden alle overgehouden attestaties op in drie categorieën: (1) varianten met sjwa-suffix ('ikmake'), (2) varianten met *en*-suffix ('ikmaken') en (3) varianten zonder suffix ('ikmaak'). Bij de athematische werkwoorden werden twee categorieën onderscheiden: (1) varianten met *n*-suffix ('ik staan') en (2) varianten zonder *n*-suffix ('ik sta'). Bij het wat atypische werkwoord *zijn* werd de vorm *ik zijn* bij die eerste categorie gerekend en de variant *ik ben* bij de laatste.

⁹⁸ In oorsprong zijn *zien* en *slaan* geen athematische werkwoorden, maar zoals hierboven al vermeld werd, vertonen ze 'athematisch gedrag' in de eerste persoon enkelvoud presens.

2.3.25. Onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden *iemand*, *iets* en *ergens*

In het Standaardnederlands bestaan onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden etymologisch uit combinaties van het element *ie* 'ooit' en een scala aan andere elementen, "gaande van generisch gebruikte substantieven (*man* in *iemand*; *wicht* 'ding' in *iets* > *ie-wicht-wes*), tot vraagwoorden (*waar* in *ergens* > *ie-waar-gin-s*, *wes* 'wat' in *iets* > *ie-wicht-wes*), en het partikel *yet* 'al' in *ooit*" (De Vogelaer & Vandenberghe 2006: 104). Dat vormingspatroon vinden we ook in de meeste dialecten in Vlaanderen. Opvallend is echter dat in de West-Vlaamse dialecten onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden anders opgebouwd worden, namelijk door combinaties van het prefix *e(n)t-*, dat volgens De Vogelaer & Vandenberghe (2006: 93) mogelijk verwant is met het Duitse voegwoord *oder*, en een vraagwoord. Dat zien we bijvoorbeeld in *etwien* ('iemand'), *etwat* ('iets'), *etwaschen* ('ergens'), *ethoe* ('op de een of andere wijze') en *ethoeveel* ('een zeker aantal'). In sommige dialecten verschijnt in het prefix bovendien een *n* (bijvoorbeeld *entwien*, *entwat*, *entwaschen*), die om redenen van welluidendheid ingevoegd zou zijn (De Vogelaer & Vandenberghe 2006: 93).⁹⁹ De vorm *iemand* werd door De Vogelaer & Vandenberghe (2006: 94-95) echter ook geattesteerd in verschillende Frans- en West-Vlaamse meetpunten. Het is hun onduidelijk wat daar de precieze functionele en diachrone verhouding is tussen de twee varianten, maar ze gaan er vanuit dat de vorm *iemand* al vanouds aanwezig geweest moet zijn in de streek.

Volgens Devos & Vandekerckhove (2005: 82) zijn verschillende van de *e(n)t-*vormen sterk op hun retour in de West-Vlaamse dialecten; alleen *e(n)twie*, *e(n)twat*, *e(n)twaar* en *e(n)twats* zouden nog algemeen gebruikt worden. De Vogelaer & Vandenberghe (2006: 97) menen echter nog een zekere dynamiek in het paradigma te herkennen: ze hebben de indruk dat er in het westelijke West-Vlaams naast de vorm *e(n)twat* een nieuw onbepaald voornaamwoord *e(n)twuk* in gebruik begint te komen, afgeleid van het meer gangbare West-Vlaamse vragende voornaamwoord *wuk*. Die *e(n)twuk*-vorm zou recent ontstaan zijn naar analogie met de traditionele vorm *e(n)twat*. De auteurs benadrukken echter dat bijkomend onderzoek naar het gebruik van de vormen in het vroegere en huidige West-Vlaams noodzakelijk is. Met dit onderzoek willen we daar een bijdrage toe leveren door de distributie van de twee vormen te bestuderen in Ieper.

In deze studie gaan we na wanneer Ieperlingen de standaardtalige vormen *iemand*, *iets* en *ergens* gebruiken, dan wel wanneer ze kiezen voor de typisch West-Vlaamse vormen *e(n)twien*, *e(n)twat* en *e(n)twaschen*. We gaan ook na of de vorm *e(n)twuk* door de Ieperse vrouwen gerealiseerd wordt. Aangezien bij de transcriptie alle niet-standaardtalige onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden het standaardtalige

⁹⁹ Haegeman (1991: 162) benadrukt dat er etymologisch geen enkel verband is tussen de vorm *entwa* en het onbepaald lidwoord *een*.

equivalent als label kregen, konden we met de reguliere expressie ‘*iemand|iets|ergens*’ makkelijk alle relevante onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden uit het corpus halen. Die werden in zeven categorieën opgedeeld: (1) *e(n)twien*, (2) *e(n)twuk*, (3) *e(n)twat*, (4) *e(n)twaschen*, (5) *iemand*, (6) *iets* en (7) *ergens*.

2.4. ANALYSETECHNIKEN

Nadat de geselecteerde linguïstische variabelen uit het corpus geëxtraheerd waren en de varianten gecodeerd, werd de aldus verkregen dataset kwantitatief geanalyseerd. Daarbij werden verschillende statistische methodes gecombineerd: correspondentie-analyse, clusteranalyse, niet-metrische *multidimensional scaling* en logistische regressie. In wat volgt, wordt elk van die technieken geïntroduceerd en geëvalueerd. Zoals we in §2.2. al toelichtten, werden de kwantitatieve analyses ook geïmplementeerd met kwalitatieve analyses, met name inhoudsanalyses van de verzamelde interviews. In §2.4.5. worden die inhoudsanalyses besproken.

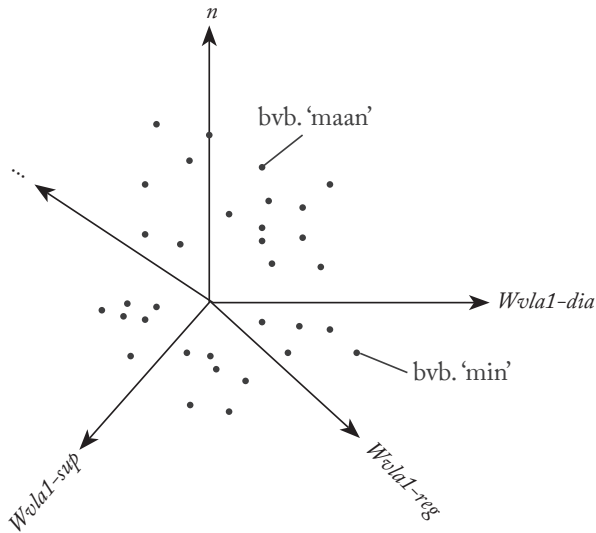
2.4.1. Profielgebaseerde correspondentie-analyse

Om na te gaan hoe de onderzochte taalvarianten zich onderling verhouden en wat de relatie is met de onafhankelijke variabelen leeftijd, spreker en situatie, werd met het R-pakket Corregp (Plevoets 2015) per onderzoeksregio¹⁰⁰ een profielgebaseerde correspondentie-analyse uitgevoerd (cfr. Plevoets 2008, De Sutter, Delaere & Plevoets 2012). Correspondentie-analyse onderzoekt de correspondenties of associaties tussen rijen en kolommen van een frequentietabel en probeert die op een bevattelijke manier visueel samen te vatten. In het geval van onze dataset voeren we correspondentie-analyses uit op kruistabellen met in de rijen de geattesteerde varianten en in de kolommen de combinaties van spreker en situatie of leeftijd en situatie (cfr. Tabel 13). De kolomwaarden in elke rij van Tabel 13 kunnen gezien worden als coördinaten in een n -dimensionale ruimte, waarbinnen elke taalvariant een specifieke positie inneemt (cfr. Figuur 5) en er zo een “datawolk van punten” ontstaat (Plevoets 2008: 65). De rijwaarden in elke kolom van de tabel kunnen op hun beurt beschouwd worden als coördinaten in een k -dimensionale ruimte, waarbinnen elke combinatie van persoon en situatie een specifieke positie inneemt.

¹⁰⁰ De datasets van de drie regio’s werden afzonderlijk geanalyseerd, aangezien bij een globale analyse van de drie regio’s samen de variantie in de dataset onvermijdelijk groter is en er dan ook veel meer informatie verloren gaat wanneer die variantie gereduceerd wordt naar twee dimensies (cfr. verdere beschrijving van de techniek) dan wanneer we de regio’s elk afzonderlijk analyseren met drie correspondentieregressies.

Tabel 13: Voorbeeld kruistabel die als input voor correspondentie-analyse kan dienen (met absolute frequenties in de cellen)

	Wvla1-dia	Wvla1-reg	Wvla1-sup	Wvla1-int	Wvla1-st	Wvla2-dia	Wvla2-reg	...	n
'min'	7	87	90	5	0	9	56
'maan'	0	0	0	0	0	0	0
'mijn'	0	4	50	58	6	0	8
'e'	3	27	27	0	0	2	23
'ne'	0	1	26	2	0	0	0
'een'	0	1	7	2	2	0	2
...
k

Figuur 5: Voorbeeld multidimensionale voorstelling van kruistabel (gebaseerd op Tabel 13)

Als eerste stap in de correspondentie-analyse worden twee afstandsmatrices¹⁰¹ berekend, een voor de afstanden tussen de rijen van de tabel enerzijds (bijvoorbeeld tussen 'min' en 'ne') en een voor de afstanden tussen de kolommen van de tabel anderzijds (bijvoorbeeld tussen Wvla1-dia en Wvla1-reg). Die afstanden geven

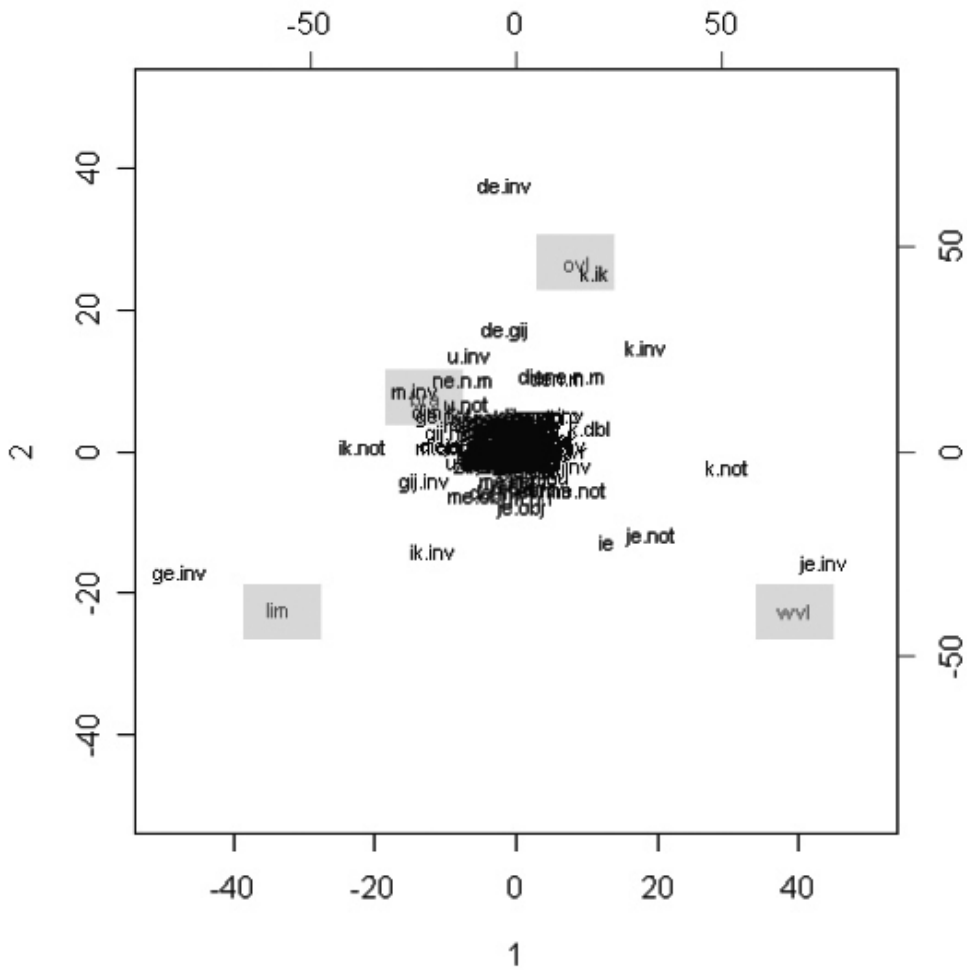
¹⁰¹ Een prototypisch voorbeeld van een afstandsmatrix is een tabel waarin de afstanden tussen steden worden weergegeven (cfr. Baayen 2008: 129). In zulke tabel zijn in de marges van zowel de rijen als kolommen de namen van de steden te vinden en op de hoofddiagonaal van de tabel vinden we overal als afstand nul, aangezien de afstand van een stad tot zichzelf nul is. Bovendien is een afstandsmatrix symmetrisch: de afstanden boven de hoofddiagonaal zijn het spiegelbeeld van de afstanden onder de diagonaal.

ons informatie over de associaties of gelijkenissen tussen de rijen onderling en de kolommen onderling. In het geval van Tabel 13 berekenen we bijvoorbeeld alle afstanden tussen de k varianten in de n -dimensionale ruimte en alle afstanden tussen de n kolommen in de k -dimensionale ruimte. De metriek die daarvoor gebruikt wordt, is de chi-kwadratafstand, een techniek die toegespitst is op frequentiedata. ‘Gewone’ Euclidische afstand, de directe spatiale afstand tussen twee punten die bijvoorbeeld bij Principal Components Analyse¹⁰² gebruikt wordt, is niet geschikt voor tellingen, aangezien een verdubbeling van de sample voor gelijk welke rij of kolom de Euclidische afstand dramatisch zou veranderen (Cox & Cox 2008: 338). Voor een mathematische beschrijving van de chi-kwadratmetriek en haar toepassing in correspondentie-analyse verwijzen we naar Plevoets (2008) en De Sutter, Delaere & Plevoets (2012).

Een tweede stap in de correspondentie-analyse is om de berekende afstanden in de k - of n -dimensionale ruimtes zo getrouw mogelijk weer te geven in een tweedimensionale plot. Daartoe worden de oorspronkelijk k - of n -multidimensionale matrices gereduceerd tot tweedimensionale matrices. Dat gebeurt met singulariewaardenontbinding of *singular value decomposition*, een techniek die de dimensionaliteit van data reduceert met behoud van zo veel mogelijk relevante informatie (cfr. Strang 2009). De afstanden uit de twee gereduceerde matrices worden vervolgens samen weergegeven in een biplot, waarin de euclidische afstand tussen twee datapunten een indicatie vormt van de X^2 -associatie tussen die twee punten.

Figuur 6 toont ter illustratie een correspondentiebiplot uit Plevoets (2008: 92). In die plot representeren de zwarte labels de onderzochte taalvarianten, waaronder bijvoorbeeld subjectsverdubbeling in de tweede persoon enkelvoud (‘de.gij’), het gereduceerde subjectspronomen *k* bij inversie (‘k.inv’) en het subjectspronomen *je* bij inversie (‘je.inv’). Varianten die dicht bij elkaar geplot worden, zoals ‘de.gij’ en ‘k.inv’, vertonen sterke associaties en worden dus wellicht vaak samen gebruikt, terwijl varianten die ver van elkaar staan, zoals ‘je.inv’ en ‘de.gij’ zwakke associaties vertonen. De schalen voor de eerste en tweede dimensie voor de varianten zijn respectievelijk onderaan en links in de biplot te vinden. De lichtgrijs gemarkeerde labels representeren de regio’s die Plevoets (2008) onderzocht: Limburg (‘lim’), West-Vlaanderen (‘wvl’), Oost-Vlaanderen (‘ovl’) en Brabant (‘brab’). Ook hier geldt hetzelfde principe: regio’s die dicht bij elkaar geplot worden, zoals Brabant en Oost-Vlaanderen, vertonen een sterke associatie en een vergelijkbaar gedrag, terwijl regio’s die verder uit elkaar geplot zijn, zoals Brabant en West-Vlaanderen, zwakkere associaties vertonen. De schalen van deze effecten zijn bovenaan en rechts in de biplot te vinden. Van belang in een correspondentieplot zijn vooral de afstanden

¹⁰² Correspondentie-analyse is vergelijkbaar met Principal Components Analysis, maar terwijl die laatste zich toespitst op “real-valued numbers” (Baayen 2008: 128-129), focust correspondentie-analyse op frequentiedata.

Figuur 6: Voorbeeld correspondentiebiplot (naar Plevoets 2008: 92)

tussen de verschillende datapunten en de manier waarop die clusteren; de x-as en de y-as zelf hebben geen vooraf bepaalde interpretatie (cfr. Geeraerts 2010).

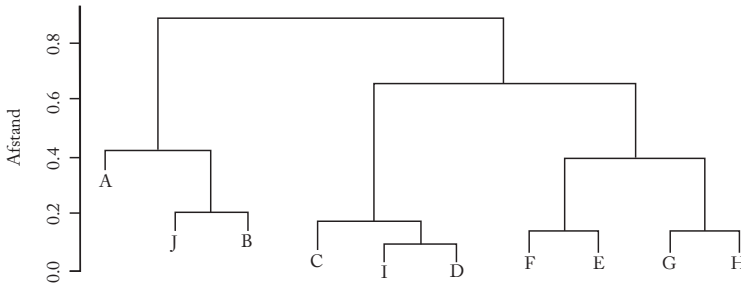
In deze studie werd een profielgebaseerde variant van correspondentie-analyse gebruikt. Profielgebaseerde correspondentie-analyse verschilt van klassieke correspondentie-analyse doordat de taalvarianten niet als autonome datapunten worden behandeld, maar als subniveaus van een variabele. In ons geval werden de masculien onbepaalde lidwoorden *ne*, *e* en *een* bijvoorbeeld behandeld als subniveaus van de variabele *een*, en niet als drie autonome variabelen. Mathematisch verschilt profielgebaseerde correspondentie-analyse van de klassieke variant onder andere in de manier waarop de afstandsmatrices berekend worden. In een niet-profielgebaseerd perspectief wordt bij de berekening van X^2 -afstanden de absolute frequentie van een variant in een specifieke context vergeleken met het rijtotaal, i.e. de absolute frequentie van de variant in het corpus, en worden de verschillende rijproporties vervolgens met elkaar vergeleken. Bij een profielgebaseerd perspectief daarentegen wordt de absolute frequentie van een variant in een specifieke context afgewogen tegen de absolute frequentie van de variabele in die context. Dat heeft als grote voordeel dat de verkregen afstanden niet sterk beïnvloed/vertekend worden door eventuele onevenwichtigheden die aan corpusopbouw te wijten zijn (De Sutter, Delaere & Plevoets 2012: 331). Als een linguïstische variabele in één gesprekssituatie bijvoorbeeld om de één of andere reden in zijn geheel minder voorkomt dan in de andere situaties, dan heeft dat in een niet-profielgebaseerd perspectief belangrijke consequenties op de rijproporties. Wanneer we in Tabel 13 bijvoorbeeld enkel naar de rijproporties voor het lidwoord *e* kijken, dan zouden we concluderen dat spreker Wv1a1 dat lidwoord evenveel gebruikt in de regionale als in de supraregionale vriendengesprekken. Die conclusie is echter niet accuraat, aangezien er in de supraregionale vriendengesprekken ook veel equivalente lidwoordvarianten worden gebruikt (*ne* en *een*), terwijl dat in de regionale vriendengesprekken niet het geval is. In een profielgebaseerde perspectief wordt de absolute frequentie van een variant daarom eerst afgewogen tegen de variabelenfrequentie – in het geval van het lidwoord *e* bij spreker Wv1a1 in de regionale vriendengesprekken bijvoorbeeld wordt de absolute frequentie (27) gedeeld door de variabelenfrequentie (27+1+1) – om pas daarna op rijproporties te focussen. Voor meer mathematische details over deze profielgebaseerde aanpak verwijzen we opnieuw naar Plevoets (2008) en De Sutter, Delaere & Plevoets (2012). Een ander aspect waarin de gehanteerde correspondentie-analyse verschilt van klassiekere varianten is dat er ook aan hypothesetesting werd gedaan; de techniek was dus niet puur descriptief. Meer specifiek werden betrouwbaarheidsellipsen getekend op basis van *bootstrapping* (Reiczigel 1996, Plevoets 2013). Als de ellipsen van twee categorieën (bijvoorbeeld twee leeftijdsgroepen) niet overlappen, dan is dat een indicatie dat de afstand tussen die twee significant is; zijn er wel overlappingen, dan is er wellicht geen statistische significantie (cfr. Plevoets 2013).

Het grote voordeel van correspondentie-analyse is dat de methode toelaat de relatie tussen taalvarianten te visualiseren en tegelijkertijd ook de impact toont van onafhankelijke factoren zoals situatie, leeftijd en spreker (Plevoets 2008: 66). Op die manier leert een correspondentiebiplot ons niet enkel *welke* varianten met elkaar correleren, maar ook *hoe* ze correleren. Een dergelijke visualisatie is van essentieel belang voor ons onderzoek. Aan de hand van correspondentiebiplots kunnen we immers nagaan of er sprake is van afgebakende clusters varianten die een vergelijkbaar gedrag vertonen dan wel of we veeleer een continuüm van varianten vinden. Bovendien kunnen we ook spreker- en leeftijdseffecten bestuderen in het licht van de geobserveerde variantenstructuur, wat ons toelaat persoonsgebonden taalrepertoria in kaart te brengen en eventuele veranderingen in de schijnbare tijd te detecteren (cfr. §1.4.3.).

Profielgebaseerde correspondentie-analyse heeft echter ook een aantal nadelen. Een eerste nadeel is dat door de dimensiereductie onvermijdelijk informatie verloren gaat. De analist kan op zich kiezen hoeveel dimensies hij of zij wil behouden in de laagdimensionale voorstelling en zo ook hoeveel van de oorspronkelijke variantie hij/zij wil behouden. Daartoe wordt doorgaans een screeplot of eigenwaardendiagram getekend, waarin de verklaarde variantie per dimensie uitgezet wordt in volgorde van afnemende grootte. In een dergelijke screeplot wordt dan naar de zogenoemde ‘elleboog’ gezocht, i.e. het punt waarbij een verdere toename in dimensionaliteit de verklaarde variantie maar in geringe mate doet toenemen. Het streefdoel is doorgaans om 70 à 80% van de oorspronkelijke variantie te behouden (cfr. Di Franco & Marradi 2013: 83-84), wat bij sommige datasets door twee dimensies gevat kan worden, maar bij andere meer dimensies vraagt. Problematisch bij correspondentieregressie (en andere gerelateerde technieken die met dimensiereductie werken) is nu dat meer dan twee dimensies moeilijk bevattelijk gevisualiseerd worden op papier, waardoor we ons bij de correspondentieplots noodzakelijkerwijs tevreden moeten stellen met twee dimensies, of die nu een voldoende groot aandeel van de oorspronkelijke variantie verklaren of niet. Daar moet bij de analyses rekening mee gehouden worden. Een tweede nadeel van profielgebaseerde correspondentie-analyse is dat de techniek nog weinig ingeburgerd is in het wetenschappelijke onderzoek, waardoor mogelijke beperkingen of problemen nog niet allemaal gekend zijn. Om die reden wordt de techniek – hoewel die eigenlijk uiterst geschikt is voor ons type data en onze onderzoeksvragen – in dit onderzoek gecombineerd en/of gecombineerd met andere, meer ingeburgerde statistische technieken, zoals clusteranalyse, logistische regressie en multidimensional scaling. Resultaten die in de verschillende types analyses naar voren komen, beschouwen we als robuust.

2.4.2. Hiërarchische clusteranalyse

Correspondentie-analyse is nauw gerelateerd met hiërarchische clusteranalyse, een statistische techniek die clusters zoekt in multivariate data, waarbij kenmerken in één cluster onderling een heel gelijkaardig gedrag vertonen en kenmerken uit verschillende clusters sterk verschillen (Gries 2009: 337). De output van een hiërarchische clusteranalyse is een *dendrogram* of boomstructuurdiagram (cfr. Figuur 7), waarin ‘objecten’ – bijvoorbeeld sprekers of taalvarianten – samengeclusterd worden op basis van linguïstische afstanden.

Figuur 7: Voorbeeld van een dendrogram

Correspondentie- en clusteranalyse zijn beide descriptieve multivariate technieken¹⁰³ die variabelen groeperen op basis van onderlinge correspondenties. Mathematisch zijn er echter belangrijke verschillen tussen de twee technieken. Bij correspondentie-analyse worden kenmerken namelijk na dimensiereductie geprojecteerd op een tweedimensionale ruimte, terwijl bij hiërarchische clusteranalyse kenmerken stapsgewijs gegroepeerd worden door afstanden te vergelijken. We nemen Tabel 13 opnieuw als voorbeeld. De eerste stap in een clusteranalyse is vergelijkbaar met die bij correspondentie-analyse: een afstandsmatrix wordt berekend voor de afstanden tussen de k rijen van onze dataset. In tegenstelling tot bij correspondentie-analyse wordt bij clusteranalyse wel maar één afstandsmatrix berekend (een matrix met de afstanden voor de rijen, geen voor de afstanden tussen de kolommen), en wordt ook niet standaard met chi-kwadraatafstanden gewerkt. Afhankelijk van het type data kan uit een brede waaier afstandsmaten gekozen worden (cfr. Cox & Cox 2008: 317-319, Gries 2013: 336-349).

In een tweede stap van het hiërarchische clusterproces wordt gezocht naar paren van objecten die de sterkste associatie vertonen, i.e. de kenmerken met de kleinste

¹⁰³ Multivariate technieken zijn methodes die meerdere afhankelijke variabelen tegelijk (in ons geval alle taalvarianten) bestuderen.

afstanden in de afstandsmatrix. Die objecten worden samengevoegd in een cluster. In het voorbeeld van het dendrogram in Figuur 7 werden in een eerste fase objecten I en D samengevoegd, die een afstand van ongeveer 0,1 tot elkaar hebben. De volgende stap in het clusterproces bestaat erin deze kleine cluster met andere objecten te combineren tot grotere clusters. Daarbij kunnen we echter niet meer rechtstreeks voortbouwen op de waarden in de afstandsmatrix, aangezien die enkel informatie geeft over de afstanden tussen *datapunten* en niet over de afstanden tussen *clusters* van datapunten. De vraag rijst hoe we de afstand tussen clusters kunnen becijferen. Verschillende methodes zijn hiervoor ontwikkeld, zoals de *single link*-methode (die uitgaat van de afstand tussen de twee dichtste punten van twee clusters), de *complete link*-methode (die uitgaat van de afstand tussen de twee verste punten van de twee clusters), de *average link*-methode (die een gemiddelde afstand berekent op basis van alle afstanden tussen alle punten in cluster X met alle punten in cluster Y). In ons onderzoek gebruiken we de iets complexere *Ward*-methode, ook wel *minimum variance method* genoemd. Die techniek genereert clusters met zo weinig mogelijk variantie binnen elke cluster, maar een zo groot mogelijke afstand tussen de verschillende clusters (Janssens, Wijnen, De Pelsmacker & Van Kenhove 2008, Gries 2009: 317):

[T]he choice method="ward" uses a method whose logic is similar to that of ANOVAs because it joins those elements whose joining increases the error sum of squares least. For every possible amalgamation, the method computes the sums of squared differences/deviations from the mean of the potential cluster, and then the clustering with the smallest sum of squared deviations is chosen. This method is known to generate smaller clusters that are often similar in size and has proven to be quite useful in many applications. (Gries 2013: 347)¹⁰⁴

Op basis van de gekozen *linkage* methode – Ward of een andere techniek – worden clusters stapsgewijs samengevoegd tot bovenaan het dendrogram één grote cluster van alle objecten verkregen wordt. Het is aan de onderzoeker dat dendrogram te interpreteren.

Clusteranalyse biedt enkele voordelen die correspondentie-analyse niet heeft. Lebart en Mirkin (1993: 15) merken bijvoorbeeld op dat de resultaten van clusteranalyse makkelijker objectief te beschrijven zijn dan de soms chaotische correspondentie-biplots, waarin de onderzoeker zelf nog clusters moet afbakenen. Bovendien worden in een correspondentieplot doorgaans om redenen van haalbaarheid slechts twee dimensies geplot, terwijl een clusterdendrogram een veel groter aandeel van de oorspronkelijke variantie in rekening brengt. Clusteranalyse heeft echter ook een aantal belangrijke beperkingen. Ten eerste toont een clusterdendrogram

¹⁰⁴ Voor een gedetailleerdere wiskundige beschrijving van de Ward-methode verwijzen we naar Lenz (2003: 218-222).

enkel welke varianten met elkaar correleren, niet *hoe* die correleren. Hier zien we een contrast met correspondentie-analyse, die door zowel rijen als kolommen te plotten ook inzicht kan bieden in de vraag op welk vlak varianten sterke of zwakke associaties vertonen. Ten tweede zijn de resultaten van clusteranalyse vaak instabiel omdat het clusteralgoritme vertrekt vanuit minimale elementen (cfr. supra) en kleine veranderingen in de inputdata dan ook tot heel verschillende resultaten kunnen leiden (Nerbonne, Kleiweg, Heeringa & Manni 2008: 648).

In deze studie combineren we correspondentie-analyses met clusteranalyses. Elk van de methodes heeft immers zijn voor- en nadelen. Op verschillende plaatsen in hoofdstuk 3 zal de output van de correspondentie-analyse als input dienen voor clusteranalyses. Daarbij wordt aan de hand van een screeplot eerst nagegaan hoeveel dimensies van de correspondentie-analyse idealiter behouden blijven na de *singular value decomposition*. Slechts twee dimensies kunnen in een correspondentieplot weergegeven worden, maar een meerdimensionele dataset kan wel als input dienen voor de clusteranalyse. Door de resultaten van de clusteranalyse, i.e. het dendrogram, naast die van de correspondentie-analyse, i.e. de correspondentieplot, te leggen, krijgen we een volledig beeld waarbij we enerzijds door de clusteranalyse voldoende variatie in rekening brengen en een mathematische opsplitsing in clusters verkrijgen en anderzijds aan de hand van de correspondentieplot ook inzicht krijgen in het effect van de onafhankelijke parameters 'leeftijd', 'situatie' en 'spreker'.

Om de stabiliteit van de clusterresultaten te kunnen evalueren, wordt in deze studie een robuustere vorm van clusteranalyse gebruikt, namelijk *bootstrap clustering* (Suzuki & Shimodaira 2006, Nerbonne, Kleiweg, Heeringa & Manni 2008). Bij dit type clustering wordt een groot aantal subsamples van de data gecreëerd (in ons onderzoek 5000) door willekeurige observaties uit de oorspronkelijke dataset te combineren. Voor elk van die subsamples wordt vervolgens een dendrogram gegenereerd, wat resulteert in een groot aantal (in ons geval 5000) dendrogrammen. Die dendrogrammen worden vervolgens met elkaar vergeleken; clusters die in veel versies voorkomen (en dus een hoge *bootstrap probability* waarde hebben) zijn betrouwbaarder dan clusters die maar in enkele dendrogrammen onderscheiden werden. Om die bootstrap probabilities te berekenen, gebruikten we het R-pakket *pvclust* (Suzuki & Shimodaira 2013), dat dendrogrammen genereert met voor elke cluster een vermelding van zowel de *bootstrap probability* (BP-waarde) als de *approximately unbiased probability* (AU-waarde). De BP-waarde wordt verkregen door traditionele bootstrapping, waarin geen specifieke eisen gesteld worden voor de grootte van de subsamples, terwijl de AU-waarde berekend wordt na *multiscale bootstrapping*, waarin er bewust gewisseld wordt in de grootte van de subsamples. Aangezien de AU-waarden volgens Suzuki & Shimodaira (2006) betrouwbaarder zijn, zullen we ons in wat volgt op die waarden baseren om te bepalen in welke mate de onderscheiden clusters ondersteund worden door de data. AU-waarden van 95%

of groter – wat overeenstemt met een p-waarde van 0,05 of kleiner – wijzen op een sterke betrouwbaarheid van de onderscheiden clusters. Die AU-waarden zullen belangrijk zijn om het aantal relevante clusters te determineren, een van de grootste uitdagingen bij de interpretatie van dendrogrammen (cfr. Everitt 1972).

2.4.3. Niet-metrische multidimensional scaling

Correspondentie-analyse is niet enkel verwant met clusteranalyse, maar ook met multidimensional scaling (hierna MDS).¹⁰⁵ De drie technieken hebben met elkaar gemeen dat ze structuren trachten te zoeken in afstandsmatrices. Net als bij correspondentie-analyse is het doel van MDS een laagdimensionale representatie te creëren waarin de Euclidische afstanden tussen datapunten de oorspronkelijke afstanden uit de multidimensionale ruimte zo goed mogelijk representeren (Baayen 2008: 136). De output van MDS en correspondentie-analyse is dus grotendeels dezelfde: ook bij MDS wordt een plot gegenereerd waarbij de afstanden tussen datapunten een indicatie vormen van de associaties tussen die datapunten. MDS verschilt van correspondentie-analyse in het type data dat als input verwacht wordt: terwijl correspondentie-analyse toegespitst is op tellingen, is MDS veel vrijer wat data-input betreft. Ten tweede wordt bij het type MDS dat we in onze studie hanteren – niet-metrische MDS – ook een ander algoritme bij de dimensiereductie gehanteerd. De singulierewaardendecompositie die in correspondentie-analyse wordt gebruikt, zorgt ervoor dat de afstanden na de dimensiereductie lineaire transformaties zijn van de oorspronkelijke afstanden in de afstandsmatrix. Bij niet-metrische MDS wordt daarentegen naar een *monotoon stijgend verband* gestreefd, waarmee bedoeld wordt dat enkel de rangorde van de oorspronkelijke afstanden bewaard moet blijven (Kruskall 1964, Cox & Cox 2008: 323). De techniek springt dus flexibeler om met de oorspronkelijke afstandsmaten, wat een voordeel kan zijn wanneer men de betrouwbaarheid van de oorspronkelijke schaal niet helemaal kan garanderen. Dat is bijvoorbeeld prototypisch zo bij perceptie-onderzoek waarbij informanten over gelijkenissen tussen objecten, zoals kleuren, zeepmerken of politieke partijen, moeten oordelen (cfr. Kruskall 1964). Bij dergelijk onderzoek valt moeilijk te garanderen dat de toegekende scores strikt lineair zijn, en dan is een flexibele dimensiereductietechniek aangewezen.

De mate waarin oorspronkelijke afstanden overeenstemmen met de afstanden na dimensiereductie wordt bij MDS gemeten aan de hand van de stress-waarde S .¹⁰⁶ Een waarde kleiner dan 0,15 of 15% zou op een acceptabele dimensiereductie

¹⁰⁵ Correspondentie-analyse wordt vaak zelfs als een type multidimensional scaling beschouwd (zie bijvoorbeeld Baayen 2008, Cox & Cox 2008).

¹⁰⁶ Voor mathematische details over die stresswaarde verwijzen we naar Cox & Cox (2008: 323) en Borg & Groenen (2005: 41-42).

wijzen (Borg & Groenen 2005: 47), al hangt veel ook af van de oorspronkelijke multidimensionaliteit van de dataset. Een S-waarde van 0,15 bij een dataset die van oorspronkelijk 50 dimensies naar 2 gereduceerd wordt, heeft namelijk een andere betekenis dan een S-waarde van 0,15 bij een dataset die van 5 dimensies naar 4 gereduceerd wordt. Borg & Groenen (2005: 47-48) stellen daarom voor om bij het determineren van het aantal gewenste dimensies een screeplot te maken waarin de stress-waarde gevisualiseerd wordt in functie van het aantal dimensies (cfr. correspondentie-analyse). Vergelijkbaar met de procedure bij correspondentie-analyse wordt in de screeplot op zoek gegaan naar het punt waarbij een verdere toename in dimensionaliteit de stresswaarde niet meer opvallend reduceert.

In deze studie wordt correspondentie-analyse geïntegreerd met niet-metrische MDS, die we met de isoMDS-functie van het R-pakket MASS uitvoeren. De voornaamste reden voor deze combinatie van methodes is dat bij analyses die gebaseerd zijn op dimensiereductie er steeds een deel van de oorspronkelijke informatie verloren gaat, en het dan ook interessant is de resultaten van verschillende dimensiereductietechnieken te vergelijken. Resultaten die in beide analyses naar voren komen, zijn immers betrouwbaarder dan resultaten die maar in één analyse opduiken.

2.4.4. Mixed models logistische regressie

De bovenbesproken technieken, namelijk correspondentie-analyse, clusteranalyse en multidimensional scaling, zijn in eerste instantie descriptief: ze tonen patronen in de data, maar zeggen weinig over de statistische significantie van die patronen. In de correspondentieplots zijn de confidentie-ellipsen weliswaar significantie-indicatoren, maar het is hoe dan ook veiliger de effecten ook te bestuderen via ‘zuivere’ hypothesetestingstechnieken. Om die reden voerden we in dit onderzoek *mixed models binary logistic regression* uit (Baayen 2008, Gries 2015), “a confirmatory technique for statistically modelling the effect of one or several predictors on a binary response variable” (Speelman 2014: 487). In het geval van onze data werden bijvoorbeeld modellen gebouwd die de effecten beschrijven van predictoren zoals leeftijd, situatie en regio op het voorkomen van taalvarianten zoals het onbepaald lidwoord *ne* of – op een globaler niveau – niet-standaardtalige varianten in het algemeen. Aan die modellen werden ook *random effects* toegevoegd, zoals de variabele spreker, het lexeem waarin een variant voorkomt of – bij globalere analyses – de taalvariabele.¹⁰⁷ Het grote voordeel van deze mixed effect aanpak, “the most underused statistical

¹⁰⁷ Random effects zijn variabelen waarvan de levels willekeurige steekproeven zijn van een veel grotere populatie. De onderzochte sprekers in ons onderzoek werden bijvoorbeeld willekeurig gekozen uit een veel grotere populatie. Fixed effects daarentegen zijn factoren met “repeatable levels” (Baayen 2008: 264). *Mixed models* zijn dan logistische modellen die zowel fixed als random effects incorporeren.

method in corpus linguistics” (Gries 2015: 95), is dat mogelijke spreker-, lexeem- of variabelegebonden idiosyncrasieën in rekening worden gebracht.

Logistische regressie stelt een model op waarmee de kans p op een bepaalde uitkomst y berekend wordt op basis van gegeven predictoren (bijvoorbeeld x_1). Die kans wordt voorspeld door de vergelijking weergegeven onder (a).

$$(a) \quad \text{logit}(p) = B_0 + B_1x_1 + \varepsilon$$

De logit-transformatie¹⁰⁸ van kans p staat dus in een lineaire relatie tot de predictoren, waarbij B_0 de schatting is van het *intercept* van de logistische regressielijn (op de y -as) en B_1 de schatting van de *slope* of hellingsgraad van de lijn. De error term ε representeert de variantie in de data die niet verklaard wordt door de predictoren in het model. Beelden we even in dat de predictor in bovenstaande vergelijking geslacht is (met 0=mannelijk en 1=vrouwelijk) en dat de afhankelijke variabele het voorkomen van het lidwoord *ne* is (0=*een* of *e*, 1=*ne*), dan wijst een positieve B_1 -waarde erop dat de kans op *ne* bij vrouwen groter is dan bij mannen, terwijl een negatieve B_1 -waarde op een kleinere kans bij vrouwen wijst. Hoe groter de absolute B_1 -waarde, hoe groter het effect van de predictor. Bij mixed models logistische regressie wordt bij de vergelijking in rekening gebracht dat elk *level* of niveau van de random factoren (bijvoorbeeld elke spreker) een andere waarde kan hebben voor het intercept of de berekende *slopes* of hellingsgraden. Het is bijvoorbeeld goed mogelijk dat één spreker globaal genomen veel meer *ne*-pronomina realiseert dan de andere sprekers (=variërende intercepts) of dat één spreker veel duidelijker differentieert tussen spreeksituaties dan een andere (=variërende slopes voor de predictor situatie). Voor mathematische details verwijzen we naar Baayen (2008), Harrell (2015) en Gries (2015).

Bij de opbouw van de logistische modellen hanteerden we een vrij strikte procedure. De eerste stap in de analyse bestond er steeds in de gekozen afhankelijke variabele (bijvoorbeeld standaardtaligheid of het mannelijk enkelvoudig onbepaald lidwoord) binair te coderen. Bij taalvariabelen die maar twee varianten kennen, zoals de laryngalisering van AN [ʏ], is die codering eenvoudig (bijvoorbeeld 0='g', 1='h'); bij taalvariabelen met meerdere categorieën, zoals het onbepaald mannelijk enkelvoudige lidwoord, moeten daarentegen keuzes gemaakt worden. In onze analyses kozen we er bijvoorbeeld voor de varianten 'een' en 'e' samen te nemen en te contrasteren met 'ne' (0='een' of 'e', 1='ne'), aangezien we vooral geïnteresseerd waren in het al dan niet optreden van de *ne*-variant. Met een dergelijke keuze gaat onvermijdelijk informatie verloren over de variatiestructuur, wat een belangrijke beperking is van binaire logistische regressie.

¹⁰⁸ Bij binaire logistische regressie wordt de afhankelijke variabele getransformeerd met de *logit*-functie ($x = \log(x/(1-x))$) om een procedure vergelijkbaar met lineaire regressie te kunnen toepassen. Die transformatie zorgt ervoor dat de regressiecoëfficiënten moeilijker te interpreteren zijn dan coëfficiënten bij lineaire regressie (Gries 2013: 293-304).

Na de binaire codering van de afhankelijke variabele werd geïnspecteerd of de steekproef groot genoeg was om een betrouwbaar model te genereren. Wanneer we immers een model bouwen dat te complex is voor de hoeveelheid data is de kans op *overfitting* groot, wat wil zeggen dat de waarden in het model overdreven worden en niet generaliseerbaar zijn naar de populatie in het algemeen (Harrell 2015: 72). Om overfitting te vermijden, is het belangrijk met voldoende grote steekproeven te werken. Harrell (2015: 72) stelt als vuistregel dat het aantal kandidaat-predictoren kleiner moet zijn dan $m/10$ of $m/20$, met m de “limiting sample size”. In het geval van binaire data is die *limiting sample size* de frequentie van de minst voorkomende variant. Wij gaan er in dit onderzoek van uit dat het aantal kandidaat-predictoren kleiner moet zijn dan $m/15$ – de gulden middenweg tussen de $m/10$ - en $m/20$ -criteria – en voeren enkel logistische regressies uit voor linguïstische variabelen waarvan de minst frequente variant frequenter voorkomt dan 15 keer het totale aantal kandidaat-predictoren. Onder kandidaat-predictoren rekenen we de verschillende levels van de niet-lineaire variabelen alsook de onderzochte interactietermen (Harrell 2015: 73).¹⁰⁹

Als de minst frequente variant van een variabele voldoende frequent bleek in het corpus, en een logistisch model dus opgesteld kon worden, werd nagegaan of er voor alle combinaties van de fixed effect levels observaties waren. Lege cellen zijn immers problematisch voor logistische regressie (Hosmer & Lemeshow 2000, Spielman 2014). Indien er lege cellen werden aangetroffen, werd nagegaan of die vermeden konden worden door specifieke levels van predictoren uit de analyse weg te laten of samen te voegen. Als lege cellen moeilijk vermeden konden worden, werd geen logistisch model opgesteld voor de variabele. Bijlage 7 biedt een overzicht van alle taalvariabelen waarvoor logistische modellen opgesteld werden, waarbij telkens aangegeven wordt of bepaalde levels van predictoren al dan niet samengenomen of weggelaten moesten worden. Ook wordt weergegeven welke taalvariabelen niet in aanmerking kwamen voor logistische regressie en waarom dat zo was. Sowieso werden de dialecttest en de regionale vriendengesprekken nooit meegenomen in analyses van individuele taalvariabelen, aangezien de samples voor die situaties te beperkt zijn in omvang om betrouwbare modellen te kunnen bouwen. In de globale modellen, waarbij alle variabelen samen bestudeerd worden, werden de testsettings wel meegenomen.

Een volgende stap in de regressie-analyse bestond erin met de *glmer*-functie van het R-pakket lme4 logistische modellen te bouwen. Daarbij volgden we de procedure voorgesteld door Gries (2015: 112):

1. *begin with a model that contains the most comprehensive fixed effects structure that can be fit given the variables to be explored and find the optimal random-effects structure (varying intercepts for one or more*

¹⁰⁹ Concreet kijken we naar het aantal fixed effect rijen in de output van het *full* regressiemodel.

- predictors and/or varying slopes for one or more predictors);*
- once the optimal random-effects structure has been found, find the optimal fixed-effects structure.*

We voeren dus stapsgewijze ‘backwise’ logistische regressie uit waarbij telkens nagegaan wordt of het weglaten van een random of fixed effect het model significant verandert. Om modellen te vergelijken gebruikten we de R-functie `anova()`; als er een significant verschil bleek te zijn tussen twee verwante modellen, werd het ‘grootste’ model behouden; indien niet, werd van de vereenvoudigde versie uitgegaan en werd getracht dat model nog verder te vereenvoudigen.

Tabel 14 toont het definitieve model voor de variabele intervocalische *-d-*. In de eerste rij wordt aangegeven hoe de afhankelijke variabele binair gecodeerd werd, hoe vaak de variabele in het corpus voorkwam, en welke regio’s in de analyse opgenomen werden. De volgende twee rijen van de output tonen de random effect structuur. In het voorbeeldmodel werd enkel een random intercept voor de random factor spreker overgehouden, met een variantie van 1,265 tussen de sprekers. In rijen 4 tot 10 vinden we informatie over de fixed effects.

Tabel 14: Voorbeeld output logistische regressie

Realisatie intervocalische <i>-d-</i> (0= ‘VdV’, 1=‘VjV’, n=245, regio=Antwerpen)						
Random effects	<i>N</i> <i>groepen</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (Intercept)	10	1,265	1,125			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>P</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	0,454	0,631	0,472	1,575	0,457-5,425	
Situatie – sup	-0,059	0,522	0,910	0,943	0,339-2,623	
Situatie – int	0,016	0,489	0,974	1,016	0,390-2,649	
Leeftijd – 50-65j	-0,518	0,903	0,566	0,595	0,101-3,493	
Situatiesup:Leeftijd50-65j	0,323	0,821	0,694	1,381	0,276-6,908	
Situatieint:Leeftijd50-65j	-2,113	0,844	0,012	0,121	0,023-0,632 *	
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		
	0,831	339,442	267,194	0,934	222,300	0,760

Het intercept in de output is de coëfficiënt die we verkrijgen wanneer de waarde van alle predictoren 0 is. In het gegeven voorbeeld representeert het intercept het taalgebruik van een 25-35-jarige Antwerpenaar in een regionaal vriendengesprek. Bij die combinatie van regio en situatie blijkt de log odds 0,454. Op de log odds schaal, die strekt van $-\infty$ tot $+\infty$, wijst een dergelijke positieve waarde op een kans

van meer dan 50%; een negatieve waarde wijst op een kans van minder dan 50%.¹¹⁰ In de derde en vierde kolom van rij 5 vinden we de standaarddeviatie van B_0 en de p-waarde van de coëfficiënt.¹¹¹ In kolom 5 rekenen we de log odds om tot odds ($=\exp(B_0)$) en geven we ook het confidentie-interval van die odds.

Onder het intercept vinden we in Tabel 14 de hoofdeffecten van situatie en leeftijd, alsook de interactie-effecten tussen situatie en leeftijd. Belangrijk op te merken is dat de B-waarden bij deze hoofd- en interactie-effecten niet de log odds zelf zijn, maar de correcties op de net besproken interceptwaarde (cfr. vergelijking hierboven). Als we de log odds willen berekenen voor elk level van de main effects, dan dienen we de correctie op te tellen bij de log odds van het intercept ($=B_0$). De log odds voor de 50-65-jarigen is in Tabel 14 bijvoorbeeld 0,454 - 0,518. Om de log odds van de interactie-effecten te berekenen, moeten we bij de interceptwaarde eerst de B-waarden van de betrokken hoofdeffecten optellen, en vervolgens ook de B-waarde van het interactie-effect. De log odds voor de verzwakking van intervocalische *-d-* in de interviews van de 50-65-jarigen is met andere woorden 0,454+0,016-0,518-2,113. Op de odds-schaal ($\exp(B)$) geldt hetzelfde systeem, maar op die schaal moeten we de verschillende waarden niet optellen, maar vermenigvuldigen om de odds-waarden te verkrijgen. De weergegeven $\exp(B)$ -waarden (behalve $\exp(B_0)$) zijn *odds ratios*, “[which] tell you how the likelihood of one variable level changes in response to a change of the other variable’s level” (Gries 2013:186). Een waarde groter dan 1 geeft aan dat de kans op de onderzochte taalvariant groter is bij het weergegeven level dan in de referentiegroep; een odds ratio kleiner dan 1 wijst op een kleinere kans.

Als laatste stap bij de logistische regressies evalueerden we het opgestelde model. Wat is bijvoorbeeld de voorspellende kracht van dat model? Om die vraag te beantwoorden, werd voor elk model de C-waarde berekend, “an index of concordance between the predicted probability and the observed response” (Baayen 2008: 204).¹¹² Wanneer C een waarde van 0,5 aanneemt, dan zijn de voorspellingen willekeurig; een C-waarde van 1 wijst daarentegen op perfecte voorspellingen. In ons onderzoek hanteren we de vuistregel van Baayen (2008: 204) en gaan we ervan uit dat een model met een C-waarde boven 0,8 echte voorspellende kracht heeft. Behalve de C-waarde berekenden we ook de *null deviance*, “informally speaking the amount of overall variability in the data” (Gries 2013: 297-298) en de *residual deviance*, “informally speaking, the amount of variability left in the data after the predictor has taken care of some of the variability” (Gries 2013: 297-298). Die cijfers geven aan hoeveel van de oorspronkelijke variantie verklaard wordt door het model. Tot slot vergeleken we

¹¹⁰ De kans p , die strekt van 0 tot 1, kunnen we uit B berekenen met de ilogit-functie $\exp(B)/(1+\exp(B))$. Gries (2013: 300) geeft een duidelijk schema van de wiskundige relatie tussen log odds, odds en probability.

¹¹¹ Een asterisk in kolom 7 wijst op een significant verschil ($0,05 > p > 0,01$), twee asterisken op een sterk significant verschil ($0,01 > p > 0,001$), drie asterisken op een zeer sterk significant verschil ($p < 0,001$), en een punt op een tendens ($0,1 > p > 0,05$).

¹¹² De C-waarde berekenden we met de $\text{somers2}()$ -functie uit het R-pakket Hmisc.

ook de ratio van de sum of squared Pearson residuals van het model met de residual degrees of freedom.¹¹³ Als die ratio significant groter is dan 1 (zie p-waarde in laatste kolom en rij van Tabel 14), dan is er sprake van *overdispersie*, het fenomeen waarbij de variabiliteit in de dataset groter is dan we zouden verwachten op basis van het model. Overdispersie is vaak een teken dat er belangrijke predictoren in het model ontbreken (Baayen 2008), en het is dan ook van belang die overdispersie te schatten.

2.4.5. Inhoudsanalyses

Zoals we in §2.2.1. al vermeldden, trachten we in dit onderzoek de nadelen van de kwantitatieve correlatieve aanpak op te vangen met kwalitatieve inhoudsanalyses van de sociolinguïstische interviews. De inhoud van de interviews vormt immers het uitgelezen materiaal om “innermost thoughts, frames of reference, reactions to situations, and cultural conventions” te onthullen (Smith 2000: 313). Bij inhoudsanalyses wordt tekstinformatie systematisch gecodeerd en gecategoriseerd om patronen en trends te kunnen detecteren (Vaismoradi, Turunen & Bondas 2013: 400). In ons onderzoek werden de interviewtranscripties meermaals doorgenomen en werd iedere uitspraak of passage gecodeerd die gelinkt kan worden aan een van volgende thema’s:

1. Representativiteit opnames voor werkelijke taalgebruik
2. Perceptie eigen taalgebruik in het algemeen
3. Perceptie eigen taalgebruik tijdens regionaal vriendengesprek
4. Perceptie eigen taalgebruik tijdens supraregionaal vriendengesprek
5. Perceptie eigen taalgebruik tijdens interview
6. Style-shifting
7. Definitie standaardtaal
8. Beoordeling eigen standaardtaalcompetentie
9. Attitude tegenover standaardtaal
10. Destandaardisering of demotivering
11. Virtuele karakter van de standaardtaalnorm
12. Definitie dialect
13. Beoordeling eigen dialectcompetentie
14. Attitude tegenover dialect
15. Dialectverandering/dialectverlies
16. Definitie tussentaal/... (intermediair taalgebruik)
17. Attitude tegenover intermediair taalgebruik
18. Emische categoriestatus van dialect, standaardtaal of tussentaal

¹¹³ Dat deden we met de `overdisp_fun()` beschreven op <http://glmm.wikidot.com/faq> [geraadpleegd op 4 april 2016].

19. Taalnorm en onderwijs
20. Taalnorm en media
21. Taal in beroepscontext
22. Perceptie van en attitude tegenover individuele taalkenmerken
23. Ortsloyalität

Per thema verkregen we zo een lijst van relevante interviewfragmenten, op basis waarvan een beeld gevormd kan worden van de bestaande percepties en attitudes.¹¹⁴ De systematische codering van de citaten heeft als doel een zekere objectiviteit te garanderen “in the sense of yielding unbiased results that can be reproduced by other qualified investigators” (Smith 2000: 314).

In §2.2.1. stelden we al dat het grote voordeel van de inhoudsanalyses is dat ze inzicht kunnen bieden in de percepties, attitudes en beweegredenen van de sprekers, wat de interpretatie van de kwantitatieve resultaten faciliteert. Daarbij moeten we echter wel de beperkingen van de interviewsetting indachtig blijven. Zo stemmen bewust gerapporteerde attitudes niet altijd overeen met meer onbewuste attitudes (Grondelaers & Kristiansen 2013) en beschikken sprekers wellicht niet altijd over de nodige terminologische bagage om hun percepties precies onder woorden te brengen. De nodige voorzichtigheid zal in het volgende hoofdstuk dan ook gehanteerd worden bij de interpretatie van de kwalitatieve gegevens.

2.5. SAMENVATTING

Om inzicht te krijgen in de structuur en dynamiek van Vlaamse taalrepertoria, wordt in dit onderzoek het taalgebruik van 30 hoogopgeleide vrouwen onderzocht. De vrouwen zijn afkomstig uit de steden Antwerpen, Gent of Ieper en zijn geboren tussen 1979 en 1987 of tussen 1946 en 1973. Opnames werden in vijf spreesituaties gemaakt: (1) een dialecttest, (2) een gesprek met een vriend(in) uit de eigen regio, (3) een gesprek met een vriend(in) uit een ander dialectgebied, (4) een sociolinguïstisch interview met een onbekende interviewer en (5) een standaardtaalttest. De verzamelde opnames werden getranscribeerd met het programma Praat (Boersma & Weenink 2011) en met het softwarepakket EXMARaLDA (Schmidt & Wörner 2009) bouwden we een doorzoekbaar corpus. Dat corpus exploreren we aan de hand van variabelenanalyses: voor 31 fonologische en morfosyntactische variabelen wordt voor elke spreker en voor elke situatie nagegaan hoe vaak de verschillende equivalenten varianten gebruikt worden. Bij die analyses combineren we verschillende statistische methodes, namelijk correspondentie-analyse, clusteranalyse, niet-metrische

¹¹⁴ De gecategoriseerde interviewfragmenten kunnen geraadpleegd worden via www.nederlandsetaalkunde.ugent.be/ghyselen2016digitalebijlagen (Digitale bijlage 5).

multidimensional scaling en logistische regressie. Deze kwantitatieve analyses complementeren we met kwalitatieve analyses van de interviewdata, aangezien die inzicht toelaten in het waarom van de gekwantificeerde structuren en correlaties.

HOOFDSTUK 3 | STRUCTUUR VAN TAAL- REPERTORIA IN IEPER, GENT EN ANTWERPEN

In dit hoofdstuk bestuderen we de structuur van de taalrepertoria in Ieper, Gent en Antwerpen. In §3.1. wordt de statistische aanpak van dit hoofdstuk kort beschreven, waarna we in §3.2., §3.3 en §3.4. per regio eerst de globale structuur in de data schetsen en vervolgens de verschillen tussen individuele sprekers. Die kwantitatieve analyses worden gecombineerd met de kwalitatieve interviewdata om de variëteitenstructuur in de respectievelijke regio's te onderzoeken. Na de bespreking van de resultaten per regio gaan we in §3.5. na wat de resultaten ons leren over de aard en structuur van taalrepertoria in Vlaanderen.

3.1. AANPAK

Vier statistische technieken worden in dit hoofdstuk ingezet om de structuur van de Ieperse, Gentse en Antwerpse taalrepertoria in kaart te brengen: correspondentieregressie, niet-metrische multidimensional scaling, mixed models logistische regressie en clusteranalyse. Correspondentie-analyse fungeert als uitgangspunt, aangezien de techniek toelaat alle onderzochte varianten tegelijkertijd te visualiseren, alsook hun samenhang met onafhankelijke parameters zoals situatie. In een methodologische excursie in §3.2.4. worden de resultaten van die correspondentie-analyse naast die van multidimensional scaling gelegd, met als doel de robuustheid van de correspondentieresultaten te testen. De correspondentieresultaten worden ook gecombineerd met clusteranalyses, aangezien dendrogrammen meer variantie in rekening kunnen brengen en het ook mogelijk maken mathematisch onderbouwde groepen varianten of sprekers af te bakenen in de correspondentieplots (cfr. §2.4.2.). Logistische regressie ten slotte wordt in dit hoofdstuk ingezet om na te gaan of situatie-effecten die in de correspondentieplots naar voren komen ook in logistische

modellen significant zijn. In Bijlage 8 zijn vier logistische modellen te vinden, respectievelijk voor (1) alle regio's samen, (2) de regio Gent, (3) de regio Antwerpen en (4) de regio Ieper. In die modellen wordt het effect van situatie, leeftijd, en bij model 1 ook regio getest op het voorkomen van niet-standaardtalige varianten.¹¹⁵ Informatie over de manier waarop de modellen opgebouwd werden en over de betekenis van de gerapporteerde waarden is te vinden in §2.4.4.

3.2. IEPER

3.2.1. Globaal

Figuur 8 toont de correspondentieplot van alle geattesteerde taalvarianten in Ieper (grijs), met daarbij ook de hoofdeffecten voor situatie (zwart). In de correspondentieregressie werden situatie, leeftijd en spreker opgenomen als onafhankelijke variabelen; de effecten van spreker en leeftijd werden niet geplot omdat die in respectievelijk §3.2.2. en hoofdstuk 4 uitgebreider aan bod komen. De twee geplote dimensies in Figuur 8 verklaren samen 54.3% van de oorspronkelijke variantie, wat op zich een vrij laag percentage is; doorgaans wordt immers gestreefd naar een totaal verklaarde variantie van 70 à 80% (cfr. Di Franco & Marradi 2013: 83-84). Wanneer we alle dimensies bestuderen, dan blijkt een analyse met vier dimensies voor onze data ideaal. Een screeplot met de eigenvalues voor de tien eerste dimensies (cfr. Bijlage 11.1.) toont immers een elleboog bij de vierde dimensie (cfr. Baayen 2008: 130, Di Franco & Marradi 2013: 83-84), die aangeeft dat de vijfde en daaropvolgende dimensies over weinig verklarende kracht beschikken. Dat is ook te merken in de geplote betrouwbaarheidsintervallen; het betrouwbaarheidsinterval van de vijfde dimensie overlapt immers met die van de vierde dimensie, terwijl de intervallen van dimensies één tot vier niet overlappen. Helaas kunnen meer dan twee dimensies moeilijk bevattelijk gevisualiseerd worden op papier¹¹⁶, waardoor we ons bij de correspondentieplots tevreden moeten stellen met twee dimensies. Wel zullen vier dimensies als input dienen voor de clusteranalyses.

Bij de interpretatie van de biplot is het belangrijk te focussen op de afstanden tussen de verschillende datapunten. Varianten die dicht bij elkaar geplot worden,

¹¹⁵ In alle globale modellen behalve het Gentse is er sprake van *overdispersie* (zie Bijlage 8), het fenomeen waarbij de variabiliteit in de dataset groter is dan we zouden verwachten op basis van het model (cfr. §2.4.4.). Die overdispersie is een teken dat er nog andere factoren dan regio, situatie en leeftijd een rol spelen bij het al dan niet voorkomen van een niet-standaardtalig kenmerk bij onze sprekers.

¹¹⁶ Het pakket 'corregp' (Plevoets 2015) bevat ook een functie om driedimensionaal te plotten, maar de 3D-plots van onze data bleken door de grote hoeveelheid varianten weinig overzichtelijk.

Figuur 8: Correspondentieplot Ieper met hoofdeffecten voor situatie¹

¹ We kozen er om theoretische redenen voor de assen te spiegelen (met op dimensie 1 bijvoorbeeld de positieve waarden links en de negatieve rechts); op die manier sluit de visuele voorstelling van de data beter aan bij de traditionele voorstelling van dialect-standaardtaalcontinua.

vertonen een vergelijkbaar gedrag; is de afstand tussen varianten groot, dan zijn die slechts zwak gecorreleerd. In de rechterbovenhoek van Figuur 8 zien we bijvoorbeeld een relatief kleine afstand en dus sterke correlatie tussen de realisatie van de eind-*t* in *niet* en *dat* enerzijds ('nietdatC') en de afwezigheid van expletief *dat* anderzijds ('gnexdat'). Een grote afstand daarentegen vinden we tussen 'nietdatC' en 'sjch2', de realisatie van zinsmediaal *sk (in bijvoorbeeld *vissen*) als [ʃχ] of [ʃ], wat ons leert dat die een heel verschillend gedrag vertonen. Wanneer een spreker in een specifieke situatie zinsmediale *sk's als [ʃχ] of [ʃ] realiseert, zal die met andere woorden niet vaak zijn eind-*t*'s realiseren in *niet* en *dat*. Dat blijkt ook wanneer we naar het ruwe cijfermateriaal teruggaan en per variabele de percentages niet-standaardtalige varianten bestuderen over de verschillende situaties (cfr. Bijlage 10.1.): een hoog percentage *t*-realisaties in *niet* en *dat* gaat steeds gepaard met een laag percentage [ʃχ] of [ʃ].

Zoals in §2.4.1. al vermeld werd, hebben de assen van een biplot geen vooraf bepaalde interpretatie. Wel kan betekenis toegekend worden door in de concrete biplots patronen in de datapunten te zoeken (Geeraerts 2010: 244). In Figuur 8 zien we een duidelijk horizontaal continuüm van West-Vlaamse dialectvarianten aan de linkerzijde (zie bijvoorbeeld het bezittelijk voornaamwoord 'nus') naar standaardtaalvarianten (zie bijvoorbeeld 'gnexdat', de afwezigheid van het expletief *dat*) en niet-Ieperse dialectvarianten (zoals *ke*-diminutieven) aan de rechterzijde. De x-as lijkt dus vooral gelinkt met lokaliteit (links: lokaal, rechts: niet-lokaal). De y-as valt moeilijker te interpreteren. Rechtsboven clusteren verschillende kenmerken samen die doorgaans met formele standaardtaal worden geassocieerd, zoals de realisatie van eind-*t*'s ('nietdatC') en initiële *b*'s ('gnhdel'). In de rechteronderhoek van de plot clusteren verschillende varianten samen die volgens de bestaande dialectbeschrijvingen (zie bijvoorbeeld SAND 2005, 2008, FAND 1998, 2000, 2005 en MAND 2005, 2009) niet endogeen zijn in het Ieperse dialect, maar wel deel zouden uitmaken van een 'zich stabiliserende tussentaal' (Taeldeman 2008b). Het gaat onder andere om het *ke*-diminutief ('ke-dim') en het *ge*-pronomen ('ge1' en 'ge2'). De y-as lijkt dan ook gerelateerd met het soort niet-dialectisch taalgebruik waarop een spreker zich oriënteert in niet-lokale settings: van exogeen gekleurde tussentaal onderaan in de grafiek naar VRT-standaardtaal bovenaan, met centraal kenmerken die zowel in exogeen gekleurde tussentaal als VRT-Nederlands voorkomen of kenmerken die net in geen van beide voorkomen. Helemaal sluitend is die interpretatie echter niet, aangezien het de afstanden tussen de varianten links in de biplot (bijvoorbeeld 'nus' en 'hebben') op de y-as niet kan verklaren. Wellicht spelen bij deze dimensie dus ook nog andere factoren – mogelijk verschillen tussen individuele sprekers – een rol.

Wanneer we kijken naar de associaties tussen de taalvarianten enerzijds en de onafhankelijke variabele situatie anderzijds, zien we een sterke associatie (kleine

afstand) tussen de dialecttest ('dia'), de regionale vriendengesprekken ('reg') en de dialectvarianten links in de biplot. Het taalgebruik in de regionale vriendengesprekken verschilt dus globaal genomen weinig van dat in de dialecttest en lijkt ook vrij dialectisch. Dat effect komt ook duidelijk naar voren in een logistische regressie waarin het effect van situatie getest werd op het gebruik van niet-standaardtalige varianten in Ieper (Bijlage 8.4.): de kans op een niet-standaardtalig kenmerk in de regionale vriendengesprekken is immers vrij groot (odds=5,310; $p=0,001$) en verschilt niet significant van die in de dialecttest, terwijl de kans in de supraregionale vriendengesprekken (OR=0,083; $p<0,001$), interviews (OR=0,005; $p<0,001$) en standaardtaalttest (OR<0,001; $p<0,001$) significant kleiner is.

De standaardtaalttest ('st') vertoont – in de lijn van de verwachtingen – sterke associaties met de standaardtaalvarianten in de rechterbovenhoek van Figuur 8. Dat effect komt ook duidelijk naar voren in de logistische regressie (cfr. Bijlage 8.4), waarin de kans op een niet-standaardtalig kenmerk in de standaardtaalttest heel klein bleek in vergelijking met de regionale vriendengesprekken (OR<0,001; $p<0,001$). In de frequentietabel in Bijlage 10.1. vinden we in de standaardtaalttest voor bijna alle varianten hoge percentages standaardtaalvarianten; enkel bij de representatie van AN [y] (in de correspondentiebiplot te vinden op [-0,93; 0,26]) liggen die percentages wat lager. Dat is op zich geen verrassend resultaat; [y]-laryngalisering staat immers sinds jaar en dag bekend als een sjibbolet voor de West-Vlaming (cfr. Devos & Vandekerckhove 2005: 41). De verzamelde data tonen dat hoogopgeleide Ieperse vrouwen ook wanneer expliciet gevraagd wordt standaardtaal te spreken, er niet altijd in slagen hun [y]-laryngalisering te onderdrukken. Wanneer we dat kenmerk buiten beschouwing laten, blijken de bestudeerde Ieperse vrouwen wel goed in staat om standaardtaal te spreken, althans wat de onderzochte taalvariabelen betreft. Subtiele accentverschillen (bijvoorbeeld in het vocalisme) werden in de analyses niet meegenomen (cfr. §2.2.1.), en op dat vlak kunnen we dan ook geen uitspraken doen.

Het geplote intervieweffect toont dat de Ieperse sprekers hun standaardtaalcompetentie niet ten volle benutten tijdens de interviews. In Figuur 8 zien we immers een vrij grote afstand tussen de standaardtaalttest en de interviews ('int'), wat zich ook in de output van de logistische regressie (Bijlage 8.4.) toont in de hogere kans op niet-standaardtalige varianten in de supraregionale vriendengesprekken dan in de interviews. De interviews bevatten onder andere meer *b*-deleties, *t*-deleties en expletief *dat* dan de standaardtaaltests (cfr. procentagetabel Bijlage 10.1.), merkbaar in de biplot in de sterkere associaties van respectievelijk 'gnhdl', 'nietdatC' en 'gnexdat' met de standaardtaalttest. Hierbij speelt wellicht dat de sprekers zich ongemakkelijk voelen bij de strakke VRT-standaardtaalnorm (cfr. Geeraerts 2001 over de zondagepakmentaliteit) en dus in het spontanere interview, waarin geen enkele variëteit werd opgelegd, uitgaan van een iets lossere taalnorm. Mogelijk speelt ook dat de informanten tijdens het interview zowel op vorm als op

inhoud moesten focussen, terwijl in de standaardtaalttest alle aandacht naar de vorm van de taaluiting kon gaan.

De hogere dialecticiteit in de interviews betekent niet dat de Ieperse sprekers in de interviewsetting niet naar een ‘betere’ of ‘gekuistere’ vorm van taalgebruik streven. Dat blijkt duidelijk wanneer we het taalgebruik in de interviews vergelijken met de andere supraregionale gesprekken uit dit onderzoek, i.e. de gesprekken met een vriend(in) uit een andere regio. In de supraregionale vriendengesprekken vinden we namelijk voor bijna alle variabelen lagere percentages standaardtaalvarianten dan in het interview (cfr. Bijlage 10.1.). In Figuur 8 zijn de supraregionale vriendengesprekken (‘sup’) dan ook tussen de regionale vriendengesprekken en de interviews in geplot en in de logistische regressie (cfr. Bijlage 8.4.) blijkt de kans op een niet-standaardtalige variant in de supraregionale vriendengesprekken (OR=0,083; $p < 0,001$) duidelijk groter dan in de interviews (OR=0,005; $p < 0,001$). Meer specifiek wordt in de supraregionale vriendengesprekken voor sommige variabelen meestal de standaardtaalvariant gerealiseerd (zie bijvoorbeeld de onbepaalde voornaamwoorden of het AN [sχ] in anlaut in Bijlage 10.1.), terwijl voor andere variabelen doorgaans voor de dialectvariant wordt geopteerd (zie bijvoorbeeld *b*-deletie, subjectsverdubbeling 2 enk/mv en 1 enk). Het taalgebruik in de supraregionale vriendengesprekken wordt behalve door een combinatie van standaardtaalvarianten en dialectvarianten ook getypeerd door niet-standaardtalige, niet-dialectendogene varianten, zoals *ke*-diminutieven, *ge*-pronomina, *ne*-lidwoorden en de doffe vorm *hem* als subjectsvorm bij inversie of in bijzinnen. In Figuur 8 zien we immers dat de kenmerken in de rechteronderhoek – alle kenmerken exogeen in het Ieperse dialect – de sterkste associaties vertonen met de supraregionale vriendengesprekken, en in mindere mate ook met de interviewsetting.

Op basis van de resultaten in Figuur 8 kunnen we concluderen dat het taalrepertorium van de Ieperse informanten op globaal niveau een mooi voorbeeld vormt van wat Auer (2005) een *diaglossisch* taalrepertorium noemt, i.e. een taalrepertorium gekenmerkt door dialect, standaardtaal en een continuüm aan intermediaire vormen. In §1.2.2. vermeldden we echter al dat ook op individuele taalrepertoria gefocust dient te worden wanneer we de aard van taalrepertoria willen bestuderen. Het is immers goed mogelijk dat het net beschreven diaglossische totaalbeeld het resultaat is van overlappende diglossische persoonlijke repertoria. In wat volgt, gaan we dan ook dieper in op de taalrepertoria van de verschillende sprekers.

3.2.2. Persoonlijke taalrepertoria

Om de verschillen tussen de Ieperse sprekers te onderzoeken, bestuderen we in de correspondentieregressie de interacties tussen de spreker- en situatie-effecten. Figuren 1 tot 10 in Bijlage 12 tonen per spreker de situatie-effecten. Die effecten

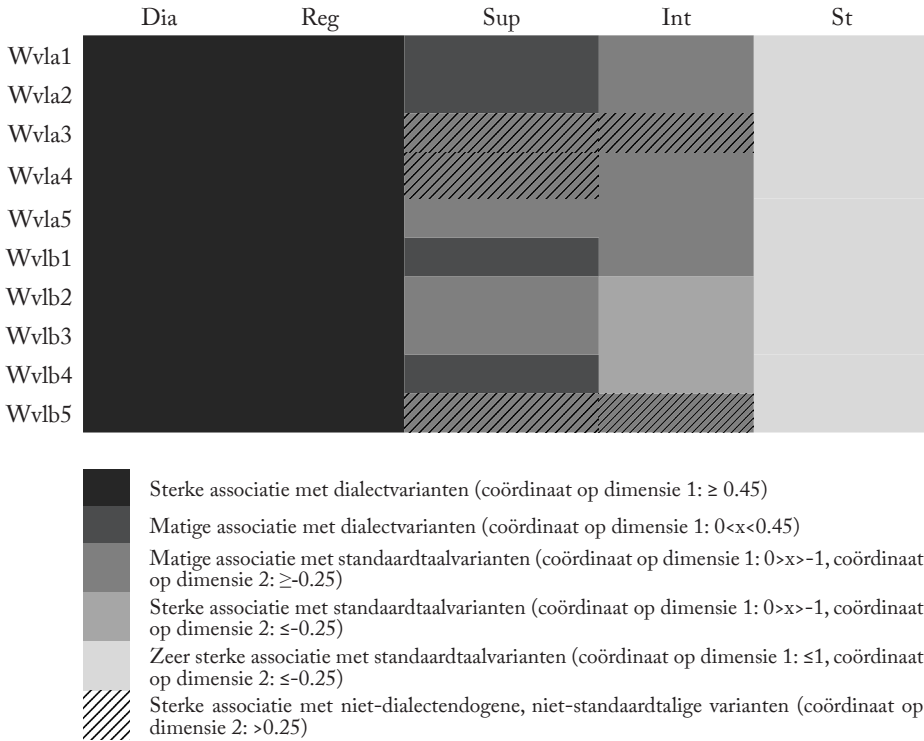
leren dat een aantal van de hierboven gemaakte globale observaties voor alle sprekers opgaan. Alle Ieperse sprekers hanteren bijvoorbeeld in zowel de dialecttest als de regionale vriendengesprekken een vrij dialectisch taalgebruik, zichtbaar in de nabijheid van beide situatie-effecten met de dialectvarianten links in de biplots. Ten tweede verschilt het taalgebruik in de supraregionale vriendengesprekken bij iedereen ook duidelijk van dat in de regionale vriendengesprekken, in die zin dat de associaties met de dialectvarianten minder sterk zijn in de eerstgenoemde gesprekken. Ten slotte vertoont de standaardtaaltest bij alle sprekers sterke associaties met de standaardtaalvarianten in de rechterbovenhoek van de biplots en is er ook steeds een duidelijk verschil tussen het taalgebruik in de standaardtaaltest en in de interviews.

De uiterste polen van de persoonlijke taalrepertoria blijken bij alle Ieperse sprekers grosso modo dezelfde, maar duidelijke individuele variatie kan gevonden worden in de interviewsetting en de supraregionale informele gesprekken. Figuur 9 vergelijkt ter illustratie de effecten voor het interview en de supraregionale vriendengesprekken van sprekers Wvla2, Wvla5 en Wvla3. In die figuur zien we dat in de supraregionale vriendengesprekken het taalgebruik van Wvla2 een sterkere associatie vertoont met de dialectvarianten dan dat van de andere geplotte sprekers. Een dergelijke sterkere associatie vinden we in Bijlage 12 ook bij Wvla1, Wvbl1 en Wvbl4. Spreker Wvla5 vertoont in de biplot in de supraregionale informele gesprekken sterkere associaties met de standaardtaalpool (cfr. ook Wvbl2 en Wvbl3 in Bijlage 12), terwijl het taalgebruik van spreker Wvla3 dichter aanleunt bij de niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken in de rechteronderhoek van de plots (cfr. ook Wvla4 en Wvbl5 in Bijlage 12). In de interviews vertonen alle sprekers sterkere associaties met de standaardtalige kenmerken aan de rechterzijde van de biplot dan in de supraregionale vriendengesprekken, maar zien we in Figuur 9 desalniettemin ook verschillen tussen de sprekers onderling. Spreker Wvla3 vertoont in deze situatie bijvoorbeeld sterkere associaties dan de andere geplotte sprekers met de niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken (cfr. ook Wvbl5 in Bijlage 12), terwijl spreker Wvbl2 dichter aanleunt bij de standaardtaalkenmerken in de rechterbovenhoek (cfr. ook Wvbl3 en Wvbl4 in Bijlage 12). Wvbl2, Wvbl3 en Wvbl4 lijken in de interviewsetting dus standaardtaliger te praten.

Bij de interpretatie van bovenstaande idiolectische verschillen rijst de vraag in welke mate de variatie tussen sprekers het resultaat is van variatie tussen de gesprekspartners dan wel van verschillen in persoonlijke taalrepertoria. Zoals in §2.1.3.4. al werd vermeld, zijn er immers verschillende factoren die de interindividuele vergelijkbaarheid van de vriendengesprekken bemoeilijken, zoals een variërende vertrouwdheid met de gesprekspartner, of verschillen in het taalgebruik en/of het sociale profiel van de gesprekspartner en de gekozen gespreksonderwerpen. Het is bijvoorbeeld goed mogelijk dat sprekers Wvla1, Wvla2, Wvbl1 en Wvbl4 dialectischer spraken in hun supraregionale vriendengesprekken omdat ze er een hechte vriendschapsband op

nahielden met die gesprekspartners, omdat die gesprekspartners beter vertrouwd waren met het West-Vlaamse dialect of omdat de gesprekspartners zelf ook vrij dialectisch spraken. Die factoren komen hieronder uitgebreider aan bod, maar sowieso kunnen situationele parameters niet alle idiolectische variatie verklaren. In de interviewsetting was de vergelijkbaarheid van de spreeksituaties immers vrij groot (cfr. §2.1.3.4.), en toch werden in deze gesprekssituatie duidelijke idiolectische verschillen aangetroffen. In dezelfde lijn moet bedacht worden dat er in de regionale vriendengesprekken eveneens variatie was in de gesprekspartners en gespreksonderwerpen en dat de idiolectische verschillen in het taalgebruik daar opvallend kleiner waren dan in de supraregionale vriendengesprekken en de interviews. Die resultaten wijzen erop dat de geobserveerde idiolectische verschillen niet enkel gedetermineerd zijn door situationele parameters; er lijken ook fundamentele repertoriumverschillen te zijn tussen de sprekers onderling.

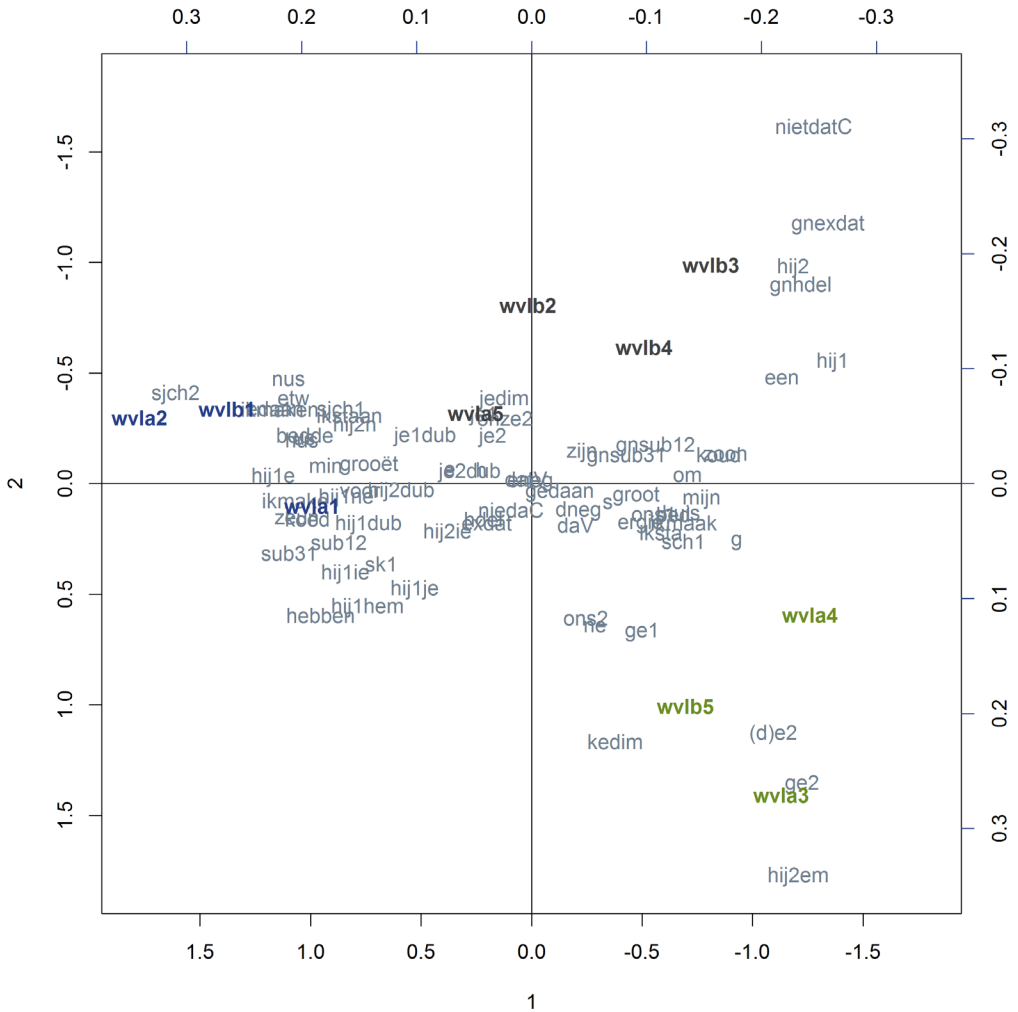
In Figuur 10 trachten we de informatie uit de biplots met situatie-effecten per spreker (Bijlage 12) abstraherend samen te vatten. Daartoe deelden we de correspondentiebiplot op in verschillende ‘zones’ (cfr. Bijlage 12.11. en legende bij Figuur 10) en gingen we voor elke spreker na in welke zone de verschillende situatie-effecten zich bevonden. De schematische presentatie toont dat er bij sommige sprekers een duidelijk verschil is tussen het taalgebruik in de supraregionale informele gesprekken en het taalgebruik in de interviews (Wvla1, Wvla2, Wvla4, Wv1b1, Wv1b2, Wv1b3 en Wv1b4), terwijl de situaties bij andere sprekers (Wvla3, Wvla5 en Wv1b5) sterk gecorreleerd zijn. Het taalrepertorium van de eerstgenoemde sprekers is zo vanuit productieperspectief duidelijk diglossisch; onze vijf spreekcontexten leverden immers meer dan twee duidelijk verschillende types taalgebruik op (cfr. Figuur 10). Over het type taalrepertorium van sprekers Wvla3, Wvla5 en Wv1b5 kan gediscussieerd worden. Bij hen konden we drie duidelijk verschillende types taalgebruik observeren, maar de vraag rijst of de sprekers het derde type, namelijk het taalgebruik in de standaardtaaltests, ook ooit realiseren in spontane situaties. Als dat niet zo zou zijn, dan lijken de repertoria van Wvla3, Wvla5 en Wv1b5 hoofdzakelijk diglossisch van aard. Die sprekers wisselden in de spontane gesprekssituaties van dit onderzoek (‘reg’, ‘sup’ en ‘int’) immers vooral tussen twee vormen van taalgebruik, namelijk een vorm van dialect en een meer standaardtalig register, dat bij sprekers Wvla3 en Wv1b5 ook gekenmerkt wordt door niet-standaardtalige, niet-dialectendogene varianten. Enige voorzichtigheid is noodzaak aangezien maar een beperkt aantal situaties onderzocht werd en we dus geen exhaustief beeld kunnen schetsen van het style-shiftinggedrag van de sprekers, maar de data tonen wel dat de taalrepertoria van de ene spreker meer diglossiekenmerken vertonen dan die van de andere.

Figuur 10: Overzichtsschema situatie-effecten individuele Ieperse sprekers

In de biplots van de individuele sprekers kunnen verschillende types sprekers ontwaard worden, die onderling een vrij vergelijkbaar gedrag vertonen. Een plot met de globale sprekereffecten (Figuur 11) toont drie groepen, die elk in een ander kleur gemarkeerd worden: (1) sprekers Wvla2, Wvlb1 en Wvla1, die een sterke associatie met het dialect vertonen, (2) sprekers Wvla3, Wvlb4 en Wvlb5, die meer niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken gebruiken en (3) sprekers Wvla5, Wvlb3, Wvlb4 en Wvlb2 die een sterkere associatie vertonen met de standaardtaalkenmerken in de rechterbovenhoek van de biplot. Die drie groepen worden ook duidelijk onderscheiden wanneer we de vierdimensionale coördinaten van de tien globale sprekereffecten via clusteranalyse bestuderen (Figuur 12).

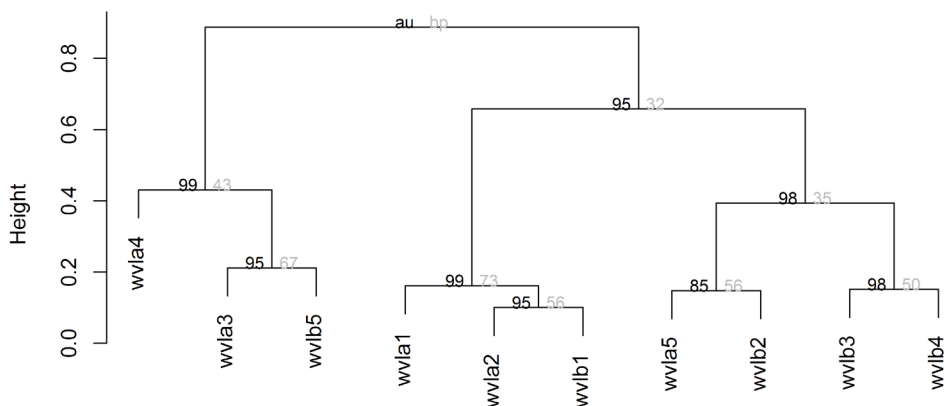
Een verklaring voor het geobserveerde clusterpatroon moet in verschillende factoren gezocht worden. Sprekers Wvla1, Wvla2 en Wvlb1 komen uit dezelfde familie – Wvla1 en Wvla2 zijn zussen en Wvlb1 is hun tante – waardoor hun spraakbiografieën belangrijke parallellen vertonen. De drie sprekers zijn bijvoorbeeld allen in hetzelfde dorp opgegroeid, gingen naar dezelfde lagere en middelbare school en studeerden uiteindelijk ook aan dezelfde universiteit. Waarom deze sprekers in de supraregionale informele gesprekken dichter bij het dialect aanleunen dan andere

*Figuur 11: Correspondentieplot Ieper met de hoofdeffekten voor spreker (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffekten)**

* Met herschaling van de hoofdeffekten wordt bedoeld dat de schaalverdeling voor die hoofdeffekten (weergegeven aan de boven- en rechterkant van de biplot) afwijkt van die voor de varianten (weergegeven aan de onder- en linkerkant van de biplot). In het geval van Figuur 11 werd ingezoomd om de spreiding van de hoofdeffekten duidelijker te kunnen weergeven.

sprekers (cfr. supra) valt moeilijker te verklaren. Wellicht speelt Ortsloyaliteit hierbij een rol; de drie sprekers getuigden in het interview immers allen van een sterke oriëntatie op West-Vlaanderen (zie bijvoorbeeld Fragment 1).¹¹⁷ Vanuit een *speaker design approach* zouden we kunnen stellen dat de sprekers een vrij dialectische stijl realiseren in supraregionale informele gesprekken om een regionale identiteit te bewerkstelligen.

Figuur 12: Dendrogram met Ieperse sprekers; clusteranalyse op basis van de vierdimensionale coördinaten voor de tien correspondentieregressie-effecten (bootstrap resampling: $n=5000$)

(1) Interview Wvla1

- Int* voel je je daar nog... nu nog altijd mee verbonden met... met je... met je vroegere woonplaats? voel je je nog een echte Langemarkenaar ook al woon je nu al een hele tijd in Gent?
- Wvla1* ja.
- Int* toch wel.
- Wvla1* ja. omda 'k (*f'ik)... ja 'k (*f'ik) ken daar nog altijd wel veel mensen en ja.
- Int* ja.
- Wvla1* 'k (*f'ik) è (*f'heb) daar wel in veel plaatselijke uh dingen gezeten. allé ja de jeugdbeweging en dan 't (*f'heb) jeugdbuis. dus ja. ja wel nog. aloewel (*f'alhoewel) da'k (*f*s dat ik) daar niet meer zo veel naartoe ga.

¹¹⁷ Vertrouwdheid van de gesprekspartner met het West-Vlaams speelde mogelijk bij sprekers Wvlb1 en Wvla2 een rol; de echtgenoten van hun gesprekspartners waren immers West-Vlamingen (cfr. Bijlage 2) en het valt dan ook niet uit te sluiten dat Wvla2 en Wvlb1 daardoor minder de communicatieve nood voelden standaardtalig te praten. Die factor kan echter het taalgebruik van Wvla1 niet verklaren. Haar gesprekspartner (Ovla3) was immers een collega die geboren en getogen was in de regio van Gent, die gehuwd was met een Oost-Vlaming, en die ook niet bovengemiddeld vertrouwd bleek te zijn met het West-Vlaams. Het taalgebruik van Ovla3 werd nauwkeurig geanalyseerd (cfr. paragraaf 3.2.2.) en bleek niet opvallend dialectisch te zijn.

Sprekers Wvla3, Wvla4 en Wvlb5 vertonen alle drie een bovengemiddelde associatie met de geattesteerde niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken, zoals *ke*-diminutieven of *ne*-lidwoorden. Een eerste mogelijkheid is om die sterkere associatie te beschouwen als een product van puur synchrone taalaccommodatie: mogelijk realiseerden Wvla3, Wvla4 en Wvlb5 frequenter niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken omdat hun gesprekspartners die ook frequenter gebruikten. Interpersoonlijke accommodatie volstaat echter niet om de geobserveerde idiolectische variatie te verklaren. Wvla3 en Wvlb5 vertonen immers ook in de interviewsetting sterke associaties met de niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken, hoewel de interviewer in die gesprekken geen enkele van de bestudeerde niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken gebruikte.¹¹⁸ De kenmerken lijken dus een vast deel uit te maken van de taalrepertoria van Wvla3 en Wvlb5, veeleer dan dat ze het vluchtige product zijn van synchrone interpersoonlijke taalaccommodatie. Bovendien gebruikten bijna alle gesprekspartners in de supraregionale vriendengesprekken vaak niet-standaardtalige, niet-dialectendogene varianten (cfr. analyses Ovla3, de gesprekspartner van Wvla1), waardoor interpersoonlijke accommodatie moeilijk het verschil kan verklaren tussen Wvla3, Wvla4 en Wvlb5 enerzijds en de andere sprekers anderzijds. Een tweede mogelijke en wellicht relevantere factor zijn de sociale netwerken waarin de onderzochte sprekers actief zijn. Zowel spreker Wvla3 en Wvlb5 hebben namelijk een niet-West-Vlaamse echtgenoot en gaven in de interviews aan veel niet-West-Vlaamse vrienden en kennissen te hebben. Wvlb5 woonde bovendien op het moment van de opnames al 29 jaar in Antwerpen. Door die factoren komen sprekers Wvla3 en Wvlb5 wellicht vaker dan andere sprekers in contact met kenmerken als *ke*-diminutieven, *ge*-pronomina en *em* als subjectspronomen, wat een grotere gevoeligheid voor accommodatie kan verklaren (cfr. Milroy & Milroy 1985a). Ook hier lijkt de persoonlijke biografie van de sprekers dus een belangrijke invloed te hebben op het taalrepertorium. Waarom spreker Wvla4 echter eveneens vrij sterke associaties vertoont met de niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken in de biplot, is minder duidelijk. Zij bleek tijdens het interview geen intensere supraregionale contacten te hebben dan andere sprekers – ze werkt wel buiten West-Vlaanderen, maar dat doen verschillende andere sprekers ook – en toch blijkt deze spreker meer niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken te gebruiken. Onzes inziens spelen attitudes ook hier een cruciale rol. Sprekers Wvla3, Wvla4 en Wvlb5 gaven in hun interviews immers blijk van een minder sterke attitudele oriëntatie op Ieper/West-Vlaanderen (vergelijk bijvoorbeeld Fragmenten 2 en 3 met

¹¹⁸ Het taalgebruik van de interviewer werd niet kwantitatief geanalyseerd, maar de interviewer was een taalkundig geschoolde standaardtaalspreker die de duidelijke instructie had gekregen geen van de bestudeerde niet-standaardtalige, niet-dialectogene kenmerken te gebruiken in het interview (cfr. §2.1.3.2.). Bij de transcriptie werden ook geen van de niet-standaardtalige, niet-dialectogene kenmerken opgemerkt in het taalgebruik van de interviewer.

1), wat volgens Auer & Hinskens (2005: 356) een belangrijke predictor is voor *long term accommodation* (cfr. §1.4.2.). Het frequente gebruik van niet-standaardtalige, niet-dialectendogene varianten in supraregionale spreeksettings zouden we bij deze sprekers kunnen beschouwen als een manier om een niet-West-Vlaamse identiteit te creëren.

(2) Interview Wvla4

- Int* *voel je je een echte Ieperling?*
Wvla4 *goh. da's een uh tricky question. uhm. soms wel. soms nie. uh ik ben eel (*fheel) trots op mijn stad. wa (*fwat) da (*f*s dat) iedereen wel heeft denk ik. langs de andere kant. qua mentaliteit vin (*fvind) ik mij soms wel echt geen Ieperling of West-Vlaming. Als ik mensen tegen kom van West-Vlaanderen op mijn werk is et (*fbet) nogal dikwijls da'k (*f dat ik) mij erger. qua mentaliteit dan vooral.*
- Int* *ja.*
Wvla4 *en misschien ook qua taal da'k (*f dat ik) iets heb van doe toch een beetje moeite alstublieft.*

(3) Interview Wvlb5

- Int* *waarom pas je je eigenlijk aan? waarom vind je dat je niet tegen iedereen bijvoorbeeld West-Vlaams kan praten?*
Wvlb5 *uhm. omdat West-Vlaams wordt nog altijd gezien zoal... allé ik vin... West-Vlaams is zo altijd nog... allé achterlijk ga ke (*fik) nie (*fniet) zeggen. ma (*fmaar) dat... dat ziet er lijk (*lprecies) zo uit. da (*f dat) wordt ook nog altijd ondertiteld. als ge (*m je) da (*f dat) spreekt is da zo wa (*fwat) ja. ja dad (*f dat) is van bachten de kuipe of... van West-Vlaanderen. da (*f dat) wordt toch nog altijd gezien als wa (*fwat) minder.*
- (...)
- Int* *nog even over Ieper. voel je je daar nog mee verbonden? ben jij een Iep...*
Wvlb5 *neen.*
- Int* *je voelt je geen echte Ieperling meer of?*
Wvlb5 *ben wel nu uh allé ja... 'k (*fik) ben content da'k (*f dat ik) uit Ieper kom. omdat uh ja iedereen spreekt nu zo vol over Ieper. maar in de tijd da k ik (*f*s dat ik) in Ieper woonde was da zo van goh zeg en xxx der (*fer) is ier (*fhier) niks te beleven. ma (*fmaar) nu ben 'k eigenlijk wel content da'k (*f dat ik) uit Ieper kom. maar verbonden. n...*
- Int* *(...) voel... zou je dan nog kunnen zeggen ik ben West-Vlaming of? ben je toch al meer Antwerpenaar geworden?*
Wvlb5 *toch al meer An... oewel (*fhoewel) 'k (*fik) ben ook geen Antwerpenaar. ik ben tussen de twee. da's ook eel (*fheel)... da's ook wel eel (*fheel) raar. ge (*m je) voelt u geen Ieperling nie meer (*m*s niet meer). maar ik voel mij nu ook geen Antwerpenaar.*
- Int* *of een Berchemnaar.*
Wvlb5 *ik an... ik ang (*fhang) z... ja of een Berchemn... ik ang (*fhang) zo tussen de twee.*

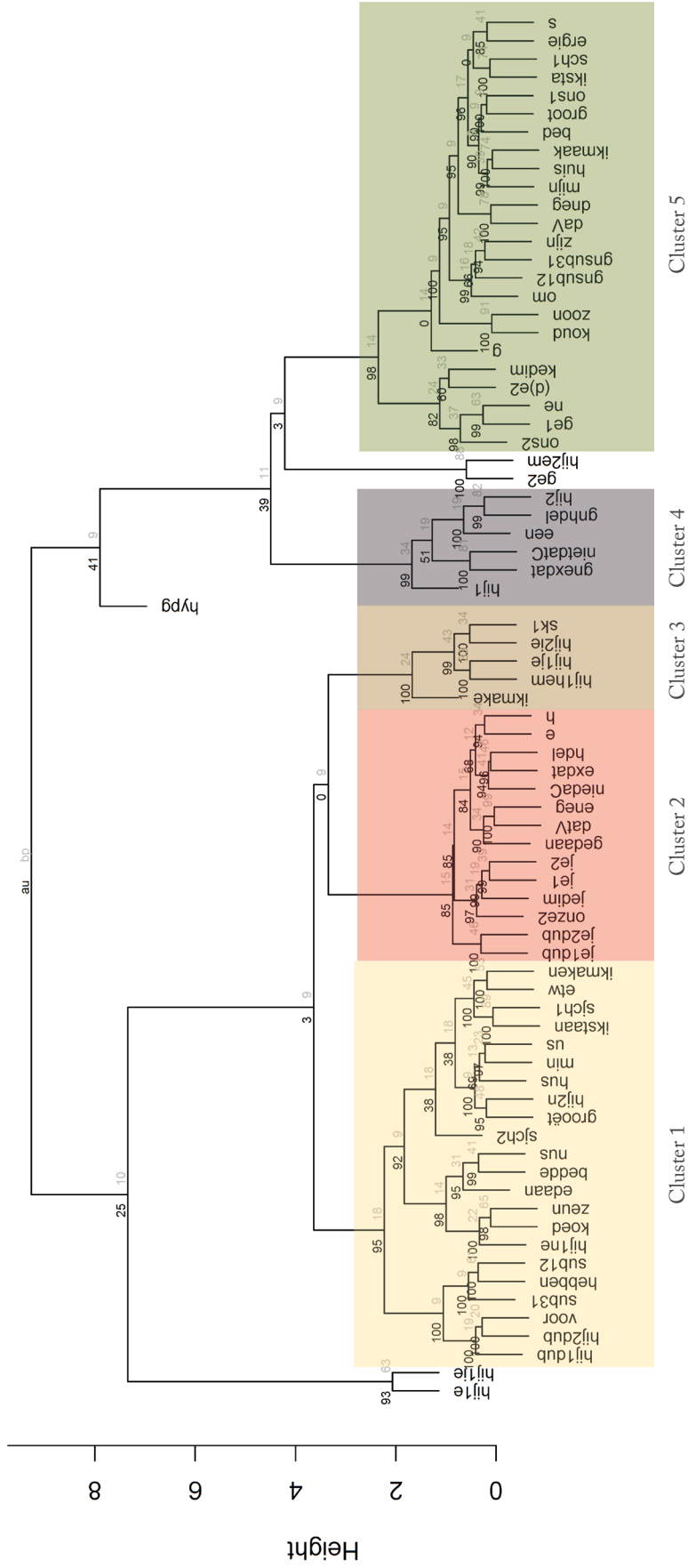
Wanneer we nagaan wat de sprekers uit groep 3 in Figuur 11 bindt, i.e. sprekers Wvla5, Wv1b2, Wv1b3 en Wv1b4, dan lijkt leeftijd een belangrijke factor: sprekers Wv1b2, Wv1b3 en Wv1b4 behoren allen tot de leeftijdsgroep 50–65 jaar. Dat net oudere sprekers een sterkere correlatie vertonen met de standaardtalige kenmerken in de rechterbovenhoek van de biplot, zou op een leeftijdseffect kunnen wijzen. Die leeftijdshypothese wordt in hoofdstuk 4 nader onderzocht.

3.2.3. Variëteitenstructuur

Uit het bovenstaande bleek dat het taalrepertorium van sommige Ieperse sprekers duidelijk diglossisch van aard is, terwijl het bij anderen meer diglossiekenmerken vertoont. De combinatie van de verschillende persoonlijke taalrepertoria resulteert in een grotendeels diglossisch totaalrepertorium. In dit onderdeel gaan we na in welke mate we in dat totaalrepertorium variëteiten kunnen onderscheiden, i.e. taalsystemen met sterke interne linguïstische cohesie, duidelijk afgebakende pragmatische functies, eventuele ‘idiovariëtaire elementen’ en emische categoriestatus (cfr. §1.2.3.).

3.2.3.1. Linguïstische cohesie

Vinden we in onze data bundels kenmerken die onderling sterk correleren in hun socio-situatieve gedrag? Wanneer we de correspondentieplot in Figuur 8 van dichterbij bestuderen, zijn er wel degelijk clusters taalkenmerken te ontwaren. Hierboven merkten we bijvoorbeeld al op dat er links in de biplot een cluster dialectkenmerken te vinden is, terwijl aan de rechterkant van de grafiek verschillende standaardtaalkenmerken samenclusteren. Om die clustervorming verder te onderzoeken, werden de eerste vier dimensies van de correspondentie-analyse als input gebruikt voor een clusteranalyse (cfr. §2.4.2.). Het dendrogram is weergegeven in Figuur 13. Een moeilijke vraag bij de interpretatie van een dergelijk dendrogram is welk cut-off point gehanteerd moet worden bij de indeling in clusters. Onderscheiden we 3 clusters (met een cut-off point van 5), 7 clusters (met een cut-off point van 3) of 10 clusters (met een cut-off point van 2)? Op die vraag bestaat geen eenvoudig antwoord, aangezien clusteranalyse in essentie een descriptieve techniek is en de interpretatie van een dendrogram dan ook afhankelijk is van onder andere theoretische overwegingen. In wat volgt, laten we ons in belangrijke mate sturen door de AU p-waardes (zie hierover §2.4.2.) die bij iedere cluster weergegeven worden. Die vormen immers een indicatie van hoe goed iedere cluster ondersteund wordt door de data. Daarnaast streven we om theoretische redenen ook naar een indeling in grotere categorieën; clusters van bijvoorbeeld drie kenmerken zijn onzes inziens weinig relevant in de zoektocht naar kandidaatvariëteiten. Met die overwegingen in het achterhoofd onderscheiden we in Figuur

Figuur 13: Dendrogram met gatteerde taalvarianten in Ieper; clusteranalyse op basis van de vierdimensionale coördinaten voor de verschillende varianten in de correspondentieregressie (bootstrap resampling: n=5000). Afstanden tussen datapunten werden met Euclidische afstandsmaten berekend; afstanden tussen clusters met Ward's methode (cfr. §2.4.2.).

14 vijf groepen kenmerken:

1. een cluster met enkel dialectkenmerken (o.a. ‘min’, de realisatie van wgm. \hat{i} als [i] en ‘bedde’, de niet-suffigale sjwa);
2. een cluster met voornamelijk dialectkenmerken, zoals het onbepaald lidwoord *e* (‘een-e’) en *h*-deletie (‘hdel’), maar ook enkele standaardtaalkenmerken, zoals de realisatie van de beginconsonant in voltooide deelwoorden (‘gedaan’), en enkele kenmerken die endogeen zijn in zowel het Ieperse dialect als in de standaardtaal, zoals de *je*-diminutieven (‘jedim’) en *je* als persoonlijk voornaamwoord (‘je1’ en ‘je2’);
3. een cluster met voornamelijk oostelijk West-Vlaamse niet-standaardtalige, niet-dialectendogene dialectkenmerken¹¹⁹, zoals het suffix *-e* in de eerste persoon enkelvoud van thematische werkwoorden in het presens (‘ikmake’) of de realisatie van wgm. *sk als [sk] in de anlaut (‘sk1’);
4. een cluster met enkel standaardtaalkenmerken, zoals de afwezigheid van expletief *dat* (‘gnexdat’) of *h*-deletie (‘gnhdel’) en de realisatie van eind-*t*’s in *niet* en *dat* (‘nietdatC’).
5. een cluster met hoofdzakelijk standaardtaalkenmerken (zoals ‘bed’, i.e. het ontbreken van niet-suffigale sjwa), maar ook enkele niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken, zoals het *ge*-pronomen (‘ge1’) of *ne* als onbepaald lidwoord (‘ne’).

De vijf onderscheiden clusters worden in belangrijke mate door de data ondersteund (AU p-waarde ≥ 85). Dat geldt ook voor twee andere ‘macroclusters’ uit de biplot, namelijk de cluster met ‘hij1e’ en ‘hij1ie’ (AU waarde=93) en de cluster met ‘ge2’ en ‘hij2em’ (AU p-waarde=100), maar die laten we in wat volgt buiten beschouwing. Clusters met twee kenmerken komen onzes inziens immers niet in aanmerking voor het label variëteit.

Bij de onderscheiden clusters dienen we wel te benadrukken dat het gaat om clusters taalvarianten die onderling sterk correleren, maar ook in combinatie met kenmerken uit andere clusters kunnen voorkomen (met een andere probabiteit). In §1.2.3. benadrukten we immers al dat correlatie (of *covariantie*) niet noodzakelijk strikte *co-occurentie* impliceert (Weinreich, Labov & Herzog 1968: 169). Bij de vijf bundels taalkenmerken kunnen we ons bovendien afvragen of we ze als aparte variëteiten kunnen beschouwen. Op de standaardtaalcluster na (groen gemarkeerd) lopen de clusters immers vrij naadloos in elkaar over. Criteria overwanneer er voldoende linguïstische cohesie is om van één variëteit te kunnen spreken, zijn moeilijk op te stellen, maar zoals we in §1.4.4.2. al benadrukten, is het vooral belangrijk rekening te houden met het samenspel tussen linguïstische cohesie, pragmatische functies, de

¹¹⁹ In hoofdstuk 4 gaan we na of de aanwezigheid van deze niet-standaardtalige, niet-dialectendogene varianten op horizontale nivellering van het Ieperse dialect kan wijzen.

Figuur 14: Correspondentieplot Ieper met hoofdeffecten voor situatie. De kleurencodes geven aan hoe de varianten gecategoriseerd werden in een clusteranalyse op basis van de correspondentie-coördinaten.

aanwezigheid van idiovariëtaire elementen en de potentiële emische categoriestatus van de clusters. Dat samenspel trachten we in de volgende paragrafen in kaart te brengen.

3.2.3.2. Pragmatische functies

Hebben de vijf onderscheiden clusters duidelijk afgebakende pragmatische functies? In §1.3.1. merkten we op dat de betekenis of functie van taalvarianten en -variëteiten altijd in zekere mate contextafhankelijk is, maar dat er zich door *routinisering* toch vastere functies kunnen ontwikkelen. Om die geroutiniseerde pragmatische functies te onderzoeken voor onze data, gaan we in wat volgt na wanneer de sprekers welke cluster gebruiken. De resultaten van die correspondentie-analyse worden aangevuld met kwalitatieve interviewdata, die ons verder inzicht kunnen bieden in de beweegredenen van de sprekers.

Wat de oranje cluster betreft, kunnen we kort zijn. Die cluster vertoont bij alle sprekers sterke associaties met zowel de dialecttest als de regionale vriendengesprekken (cfr. §3.2.2.). Als we ervan uitgaan dat de cluster overeenstemt met wat de informanten in het interview het Iepers dialect noemen, dan kunnen we de cluster zien als de standaardcode voor communicatie met streekgenoten; zo wordt het dialect in de interviews immers omschreven. De taalvorm wordt bovendien geassocieerd met gezelligheid en vertrouwdheid (cfr. Fragmenten 4-5), waardoor we het Ieperse dialect als regionale informaliteitsmarkeerder kunnen omschrijven.

(4) Interview Wvla5

Wvla5 *dialect? enkel hier thuis. In de streek. [...] uh ma (*fmaar) dialect is iets... ja. da (*fdat) ik spreek me (*fmet) mensen da (*f*s dat) ik ken. die... die... uhm. ja. beetje. ja uit dezelfde streek komen. uhm iets bekends. zo voelt et aan voor mij.*

(5) Interview Wvla2

Int *wanneer spreek je dan dialect?*
Wvla2 *hoh bijvoorbeeld in de apotheek tegen patiënten omdat ze niet op hun gemak zouden zijn als je AN spreekt. en bij een dokter is dat bijvoorbeeld ook zo vind ik. om de afstand een beetje uh te verkl... ja.*

Ook de bruine cluster vertoont sterke associaties met zowel de dialecttest als de regionale vriendengesprekken. Deze cluster bevat – op het doffe pronomen *ie* na – enkel oostelijk West-Vlaamse niet-standaardtalige, niet-dialectendogene

kenmerken.¹²⁰ Het verschil met de kenmerken uit de oranje cluster is dat de niet-standaardtalige, niet-dialectendogenevarianten niet frequent en zeker ook niet door iedereen gebruikt worden (cfr. Tabel 15). Dat is ook te merken in de biplots met sprekereffecten (Bijlage 12): enkel sprekers Wvla1, Wvla3 en in mindere mate ook Wvbl1 vertonen in de dialecttest en/of de regionale vriendengesprekken enigszins sterkere associaties met de bruine cluster. Mogelijk speelt hierbij een rol dat Wvla3 al enkele jaren in ‘oostelijk West-Vlaanderen’ woonde op het moment van de opnames. Over de pragmatische functie van de cluster vallen moeilijk uitspraken te doen. De kenmerken werden immers niet genoemd in het interview; de sprekers die ze gebruiken, gaven enkel aan ‘dialect’ te spreken in de regionale vriendengesprekken. Het lijkt waarschijnlijk dat deze variant op het Ieperse dialect dezelfde ‘functies’ heeft als het Ieperse dialect zelf.

Tabel 15: Absolute frequenties oostelijk West-Vlaamse niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken

	Aantal attestaties	Frequentie variabele	Situaties waarin geattesteerd	Sprekers bij wie geattesteerd
‘ikmake’	n=34	n=793	Dia (n=9), reg (n=19), sup (n=6)	Wvla2 (n=2), Wvla3 (n=17), Wvla4 (n=3), Wvla5 (n=3), Wvbl1 (n=4), Wvbl4 (n=4), Wvbl5 (n=1)
‘hij1hem’	n=7	n=264	Dia (n=2), reg (n=4), sup (n=1)	Wvla1 (n=1), Wvla3 (n=4), Wvbl3 (n=2)
‘hij1je’	n=73	n=264	Dia (n=7), reg (n=41), sup (n=24), int (n=1)	Wvla1 (n=19), Wvla2 (n=17), Wvla3 (n=5), Wvla4 (n=1) Wvbl1 (n=8), Wvbl3 (n=1), Wvbl4 (n=1), Wvbl5 (n=1)
‘sk1’	n=1	n=277	Reg (n=1)	Wvla3 (n=1)

De rode cluster lijkt overeen te stemmen met wat Wvla1 en Wvbl2 in hun beschrijving van het eigen taalgebruik in de supraregionale vriendengesprekken ‘gekuist dialect’ noemen. Net die sprekers vertoonden in de supraregionale vriendengesprekken immers sterke associaties met de cluster; zoals al uit §3.2.2. bleek, komt de cluster niet in het persoonlijke taalrepertorium van alle sprekers voor. Dat de cluster vooral sterk correleert met de supraregionale vriendengesprekken, toont dat het gekuiste dialect vooral begrijpbare communicatie in supraregionale informele contexten als pragmatische functie heeft. Dat geeft één van de informanten ook expliciet aan in haar interview (zie Fragment 6). Uit de interviews blijkt bovendien

¹²⁰ Over de status van het mannelijke preverbale pronomen *je* in de derde persoon enkelvoud in het Iepers dialect kan wel gediscussieerd worden. Bille (2009: 128) noemt de vorm niet in haar beschrijving van het Ieperse dialect, maar zoals we in §2.3.17. opmerkten, vallen duidelijke gebieden voor de dialectische pronomina *je*, *n*, *ne*, *enne* en *e* moeilijk af te bakenen.

dat de sprekers van het gekuiste dialect in de supraregionale vriendengesprekken niet de bedoeling hadden om standaardtaal te spreken; ze wilden hun dialect enkel wat 'kuisen' voor de begrijpbaarheid. Die observatie toont dat het taalrepertorium van de sprekers in kwestie ook vanuit perceptieperspectief diaglossisch is: de sprekers hebben niet enkel de intentie om ofwel standaardtaal ofwel dialect te spreken, maar realiseren soms ook bewust iets tussen beide.

(6) Interview Wvla1

- Wvla1* *goh. ja vo (*f voor) de verstaanbaarheid uh spreek ik me (*f met) mensen die nie (*f niet) van West-Vlaanderen zijn wel ja. zo wa (*f wat) gekuister.*
- Int* *ja ja.*
- Wvla1* *zeker geen standaardtaal of... 'k (*f ik) weet nie (*f niet) wa (*f wat) da (*s *f dat) de definities van tussentaal zijn ma (*f maar) 'k (*f ik) denk ook nie (*f niet) dat dad (*f dat) al tussentaal is. heel anders dan da'k (*f dat ik) me mijn vrienden van West-Vlaanderen en me (*f met) mijn familie spreek.*
- Int* *ja.*
- Wvla1* *uhm. en 'k (*f ik) denk de enige momenten waarin da'k (*f dat ik) probeer om Algemeen Nederlands te spreken. 't (*s) zijn zeer beperkt tot ja zo ne (*m een) keer een presentatie moeten geven*
- Int* *ja.*
- Wvla1* *of... of ja zo'n dingen ma (*f maar) echt heel weinig. hob zo van die officiële dingen.*
- Int* *ja.*
- Wvla1* *ma 't (*f het) moe al wree (*l heel) officieel zijn voor da (*f*s dat) 'k (*f ik) echt...*
- Int* *ja.*
- Wvla1* *ja. ma 'k (*f ik) weet da'k (*f ik) 't (*f het) ook nie (*f niet) echt (...)*
honderd procent beheers.

De groene cluster, die bij de meeste sprekers sterke associaties vertoont met de interviewsetting, lijkt overeen te stemmen met wat de sprekers in hun omschrijving van het interviewtaalgebruik “geprobeerd Algemeen Nederlands” (Wvla1, Wvla2), “tussentaal” (Wvla2, Wvla3), “meer een vorm van AN” (Wvlb1), “standaardtaal” (Wvlb2), “mijn zo best mogelijke Nederlands” (Wvlb3), “niet echt ABN, maar een gekuiste dialectversie” (Wvlb5), “standaardtaal met een accent” (Wvla3) of “meer richting AN” (Wvla4) noemen. Dit taalgebruik wordt gerealiseerd in een poging tot standaardtaal (cfr. Fragmenten 7 en 8). Die cluster heeft een dubbele functie: er is enerzijds een groep sprekers die deze substandaard exclusief reserveert voor formelere contexten, met onbekenden of in professionele contexten (cfr. Fragment 2); anderzijds is er ook een groep die aangeeft ‘geïntendeerde standaardtaal’ te spreken in alle situaties die niet regionaal zijn (cfr. Fragment 9). In §3.2.2. bleek al dat sprekers Wvla1, Wvla2, Wvlb1 en Wvlb4 zich in de supraregionale vriendengesprekken

op een meer dialectisch gekleurd taalgebruik (rode cluster) verlaten, terwijl de andere sprekers in die gesprekken net als in het interview sterkere associaties met de standaard (groene cluster) vertonen. Binnen de standaard zijn er wel idiolectische verschillen; in §3.2.2. zagen we immers al hoe sprekers Wvla3, Wvla4 en Wvlb5 sneller niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken gebruiken dan de andere sprekers. Die niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken vormen een aparte subcluster binnen de groene hoofdcluster (cfr. 'ons2', 'ge1', 'ne', '(d)e2' en 'kedim' in Figuur 13).

(7) Interview Wvla2

- Int* *welk soort taalgebruik spreek je in dit interview?*
Wvla2 *je beseft wel dat 't (*f/het) niet volledig AN is maar ge (*m/je) probeert wel.*
- (...)
Int *in welke situaties vind je... vind je tussentaal dan de meest geschikte variant? uhm. zijn er situaties waarin je zegt da (*f/dat) je... da (*f/dat) je heel doelbewust uh*
- Wvla2* *oh... nee. want je gebruikt da (*f/dat) nie (*f/niet) bewust... ma (*f/maar) 't (*f/het) is 't (*f/het) feit da (*f/dat) je 't (*f/het) nie (*f/niet) vlot de standaardtaal spreekt...*
- Int* *ja.*
Wvla2 *waardoor da (*f*s/dat) je de tussentaal gebruikt.*

(8) Interview Wvlb4

- Int* *welk soort taalgebruik spreek je in dit interview?*
Wvlb4 *mijn zo best mogelijk Nederlands denk ik.*
Int *noem je het standaardtaal?*
Wvlb4 *ja. wel wetende dat et (*f/het) niet is zoals iemand die echt mooi Nederlands spreekt è.*

(9) Interview Wvlb5

- Int* *als je over je taalgebruik in 't algemeen nadenkt. welk soort taalgebruik hanteer je dan in welke situatie?*
Wvlb5 *uh ier dus... mijn man is van Sint-Niklaas. me (*f/met) mijn man spreek ik ook geen Iepers dialect. is da (*f/dat) zo wa (*f/wat) een gekuistere versie. zonder echt ABN te zijn. 't zelfde lijk (*l/zoals) da'k (*f*s/dat ik) spreek ier (*f/hier) in de apotheek.*
- Int* *mm-hu.*
Wvlb5 *waarbij dad (*f*s/dat) iedereen altijd nog oort (*f/hoort) da'k (*f/dat ik) van West-Vlaanderen ben. uhm. ja en dan tegen uhm mensen van West-Vlaanderen of zo. want onze bakkerin is van Roeselare. dan spreek ik dialect. bebalve als er nu veel volk staat. ja dan doe 'k (*f/doe ik) da (*f/dat) nie (*f/niet). dan is da zo van ja. dan staan er mensen die ier (*f/hier) ook in de apotheek komen.*

De grijze cluster in Figuren 13 en 14 vertoont bij alle sprekers sterke associaties met de standaardtaaltest, zo observeerden we al in §3.2.2. Die cluster bestaat enkel uit standaardtaalkenmerken – we kunnen hier van VRT-Nederlands spreken – die voornamelijk in de standaardtaaltest, en veel minder in de interviewsetting worden gerealiseerd. Op basis van citaten zoals die in Fragment 10 en de sterke associatie met de niet-spontane standaardtaaltest, zouden we kunnen stellen dat de varianten kenmerkend zijn voor een hoofdzakelijk virtuele standaardtaalnorm, die met de media wordt geassocieerd en die de sprekers in de praktijk nooit volledig realiseren. We mogen echter niet uitsluiten dat er andere, hier niet onderzochte spreeksettings zijn waarin de sprekers hun standaardtaalcompetentie wel volledig benutten. Zowel spreker Wvla4 (Fragment 11) als spreker Wvla1 (Fragment 6) noemen bijvoorbeeld presentaties als één van de weinige spreeksettings waarin ze trachten “echt echt standaardtaal” (Wvla4) te spreken. Mogelijk fungeert de grijze cluster dus als een ‘professionaliteitsmarkeerder’, die enkel in professionele en minder interactieve spreeksettings zoals presentaties wordt gerealiseerd.

(10) Interview Wvla3

Wvla 3 Der zijn mensen die perfect Algemeen Nederlands kunnen ma (*f maar) da's (*f dat is) nie (*f niet) de normale uh dus ik vind da (*f dat) we... iedereen eeft (*f heeft)... é wëbben (*f we hebben) echt onze plaatselijke dialecten. en iedereen probeert dan Algemeen Nederlands te spreken ma vo (*f voor) mij is da (*f dat) altijd een tussentaal en... en vin (*f vind) ik nie (*f niet) dat er Algemeen Nederlands... ok misschien Martine Tanghe die op 't journaal presenteert dat die Algemeen Nederlands spreekt daar kan ik mee z.... ma (*f maar) da (*f dat) vin (*f vind) ik nie (*f niet) dat da (*f dat) gesproken wordt in... in... in België op straat.

(11) Interview spreker Wvla4

Int Wat is standaardtaal?

Wvla4 gewoon uh da je nie (*f niet) kunt afleiden... als iemand aan het spreken is... da (*f dat) je niet kunt afleiden van die is oorspronkelijk van daar of van daar. als je da (*f dat) kunt en... en je kunt op geen enkel punt betrappen van mm daar is er een platte a of gelijk wat. da (*f dat) vind ik mooi Algemeen Nederlands.

Int Met wie spreek je dat?

Wvla4 uhm. standaardtaal echt...echt standaardtaal gob. als ik een t... een... een lezing moet geven. mijn project moet voorstellen dan ga ik jam... trachten mij zo weinig mogelijk te laten gaan in een of andere uh uh plattere vorm van uhm.. dus tegenover een publiek.

Concluderend kunnen we stellen dat de vijf onderscheiden clusters niet in een duidelijke een-op-eenrelatie staan met de vijf bestudeerde situaties. De grijze cluster – die we VRT-Nederlands doopten – vertoont duidelijke associaties met de standaardtaaltest, maar bij de andere clusters is er functionele overlapping. Het

dialect (oranje cluster) en wat we ‘horizontaal genivelleerd dialect’ zouden kunnen noemen (bruine cluster), vertonen bijvoorbeeld allebei sterke associaties met zowel de dialecttest als de regionale vriendengesprekken. Beide markeren regionale informaliteit. Of de clusters ook meer algemeen als ‘regionaliteitsmarkeerder’ functioneren, en dus ook bijvoorbeeld in formele regionale spreek situaties gesproken worden, is materie voor verder onderzoek. In supraregionale vriendengesprekken is voor sommigen gekuist dialect (rode cluster) de omgangsvorm; anderen schakelen dan over op een vorm van substandaard (groene cluster). Die substandaard is bij iedereen in de interviews te horen. Substandaard fungeert dus bij alle sprekers als formele supraregionale omgangstaal en bij sommigen ook als supraregionale omgangstaal *tout court*. Zowel gekuist dialect als substandaard worden gerealiseerd met het oog op doeltreffende, verstaanbare supraregionale communicatie.

3.2.3.3. Idiovariëtaire elementen

Een derde kwestie die we in dit onderdeel willen aankaarten, is de mate waarin de onderscheiden clusters gekenmerkt worden door idiovariëtaire elementen, i.e. taalkenmerken die enkel in de besproken clusters frequent voorkomen. Die elementen zijn weliswaar niet noodzakelijk om van variëteiten te spreken (cfr. §1.2.3.), maar als ze er zijn, maken ze variëteiten wel duidelijker herkenbaar. Idiovariëtaire taalvarianten bestuderen we in eerste instantie kwantitatief door te onderzoeken of er taalkenmerken zijn die in slechts één bundel frequent voorkomen. We gaan echter ook na of er metadata te vinden zijn over kenmerken die de sprekers als typerend voor een bepaalde taalvorm beschouwen. In de interviews werd dan wel niet expliciet naar typerende taalkenmerken gevraagd, soms vermeldden de sprekers ze toch spontaan ter illustratie van hun antwoorden.

De grijze cluster, het VRT-Nederlands, kent verschillende idiovariëtaire elementen. Die cluster vertoont bij alle sprekers sterke associaties met de standaardtaalttest, en het is dan ook makkelijk in Bijlage 10.1. op zoek te gaan naar varianten die enkel in die situatie voorkomen. Het gaat om de realisatie van initiële [h], de realisatie van *t* in *niet* en *dat* en het ontbreken van expletief *dat*. Die varianten werden enkel in de standaardtaalttest frequent gerealiseerd ($\geq 80\%$).¹²¹ De realisatie van eindmedeklinkers blijken de sprekers zelf ook bewust te associëren met standaardtaal. Twee sprekers, Wv1b3 en Wv1a5, stelden bijvoorbeeld tijdens het interview dat ze steeds proberen eindklanken te realiseren wanneer ze pogen standaardtaal te spreken. Wv1b3 acht

¹²¹ De varianten kwamen weliswaar ook in de interviews voor, maar waren in die setting laagfrequent (maximaal in 38% van de mogelijke gevallen). Het voorkomen van de varianten in de interviewsetting is voor ons geen reden om de vormen niet als typerend voor de VRT-norm te beschouwen; exclusiviteit is immers als criterium te streng bij het definiëren van idiovariëtaire kenmerken. Bovendien is het taalgebruik in de interviewsetting bij de meeste sprekers een streven naar de VRT-norm, en zoals we in §3.2.2. opmerkten, benaderen sommige sprekers die norm in het interview meer dan anderen, wat eveneens verklaart waarom we in de interviewsetting enkele attestaties vinden van idiovariëtaire kenmerken van het VRT-Nederlands.

ook de ‘correcte’ uitspraak van de [ʏ] belangrijk bij standaardtaal. Een andere spreker, Wvla3, geeft aan dat er bij standaardtaal gesproken moet worden zoals er geschreven wordt, wat meteen ook impliceert dat initiële [h]’s en eindmedeklinkers uitgesproken moeten worden.

Zowel het Ieperse dialect (oranje cluster) als het horizontaal genivelleerde dialect (bruine cluster) lijken verschillende idiovariëtaire elementen te bevatten. Typerend voor het Ieperse dialect is bijvoorbeeld het suffix *-en* in de eerste persoon enkelvoud van thematische werkwoorden (‘ikmaken’) en woordinitieel [ʃ] (‘sjch1’), terwijl het horizontaal genivelleerde Iepers dan weer het suffix *-e* (‘ikmake’) kent. Die varianten komen frequent voor in de regionale gesprekken, maar amper in de supraregionale gesprekken en interviews (cfr. Bijlage 10.1.). In de metadata zijn over geen enkele van de genoemde varianten uitspraken te vinden. De sprekers geven in meer algemene termen aan dat ze woordenschat en in mindere mate ook accent als typerend ervaren voor dialect (cfr. Fragment 12), maar geven zelden concrete voorbeelden. Morfosyntactische kenmerken kwamen nooit ter sprake.¹²²

(12) Interview spreker Wvla3

Int *wat is dialect voor jou?*
Wvla3 *echt de plaatselijke taal met et (*f het) plaatselijke accent en de*
plaatselijke w... allé de woorden ook die... die echt toch duidelijk
verschillen van... van de standaardwoorden.

In het gekuiste dialect zijn moeilijk idiovariëtaire kenmerken te vinden. De kenmerken uit die cluster komen in verschillende spreeksettings voor (cfr. Bijlage 10.1.) en lijken dus een weinig idiovariëtaïr karakter te hebben. Taalvarianten zoals expletief *dat* en *t*-deletie zijn immers ook te horen in de regionale vriendengesprekken en de interviews. Wanneer sprekers het in de interviews over gekuist dialect hebben, komen eveneens geen idiovariëtaire kenmerken aan bod. Ze vermelden enkel dat ze hun dialect wat ‘opkuisen’ om het begrijpbaar te maken voor de gesprekspartner.

De groene cluster, de substandaard, kent verschillende idiovariëtaire elementen, zoals het *ke*-diminutief, het *ne*-lidwoord, de vorm *ons* bij vrouwelijke, mannelijke, of meervoudige substantieven en *m* als persoonlijk voornaamwoord 3 enk na voegwoord of werkwoord. Die kenmerken zorgen ervoor dat de substandaard duidelijk te onderscheiden is van zowel dialect, VRT-Nederlands, als gekuist dialect. Belangrijk op te merken is wel dat de genoemde idiovariëtaire kenmerken niet in de substandaard van alle sprekers voorkomen (cfr. §3.2.2.). Opvallend is bovendien dat geen enkele van de idiovariëtaire kenmerken aan bod komt in de Ieperse metadata; de informanten geven enkel aan een ‘poging tot standaardtaal’ te produceren. Die

¹²² Die observatie strookt met de vaststelling van Lybaert (2014a: 196) dat taalgebruikers bij de beoordeling van taalstimuli amper morfosyntactische kenmerken opmerken.

vaststelling zou erop kunnen wijzen dat de sprekers zich er niet van bewust zijn dat vormen als *bloemke* en *ge moet* niet standaardtalig zijn. Dat de taalvarianten echter niet voorkomen in de standaardtaalttest, spreekt die hypothese tegen. Wellicht gaat het om vormen die de sprekers vrij onbewust hanteren in hun ‘supraregionale Iepers’.

3.2.3.4. Emische categoriestatus

Tot slot moeten we ook de vraag stellen of er in de verzamelde data bewijs te vinden is voor emische categoriestatus voor de verschillende onderscheiden clusters. Percipiëren de sprekers van dit onderzoek de clusters als aparte systemen? Om die vraag te beantwoorden, bestuderen we de metadata in de sociolinguïstische interviews. De sprekers werd in de interviews immers gevraagd het taalrepertorium in Vlaanderen en daarbij ook hun eigen taalgebruik te beschrijven.

In hun beschrijvingen van het Vlaamse taalrepertorium vermeldden alle sprekers dialect en standaardtaal als twee uiterste polen. Die worden bovendien als aparte systemen gepercipieerd, zo blijkt duidelijk uit Fragmenten 13 en 14.

(13) Interview Wv1b5

Wv1b5 *en da (*f dat) was voor mij ook raar om uhm iemand te leren kennen waar... waartegen da (*f*s dat) ge (*m je) eigenlijk ABN moest spreken. omda (*f omdat) ge (*m je) vertrouwelijke dingen altijd in 't (*f het) dialect doet en dan moest ek ik (*s *f ik) eigenlijk precies vertalen naar 't (*f het) ABN. [...]. lijk (*l zoals) iemand die me... me (*f met) ne (*m een) Fransman verkering eeft (*f heeft). die Frans moet spreken. [...] da's (*f dat is) toch altijd een omschakeling. ge (*m je) denkt toch anders. want ABN is eigenlijk precies een andere taal é? dus ge (*m je) denkt anders.*

(14) Interview Wv1b4

Wv1b4 *West-Vlaams is eigenlijk een aparte taal. [...] mijn moedertaal. en dat uh Nederlands een aangeleerde taal is.*

Geen enkele spreker maakt echter een onderscheid ‘echt Iepers dialect’ (oranje cluster) en horizontaal genivelleerd dialect (bruine cluster). Enkel de overkoepelende categorie ‘dialect’ wordt onderscheiden en gecontrasteerd met het VRT-Nederlands (grijze cluster).

Wat de clusters tussen dialect en standaardtaal betreft, zijn er maar twee sprekers die een puur diglossisch dialect-standaardtaalbeeld schetsen. Alle andere sprekers lijken er zich bewust van dat er tussen het ‘echte dialect’ en ‘de echte standaardtaal’ ook andere taalvormen te vinden zijn (cfr. Fragmenten 6-10). Drie sprekers vermeldden bijvoorbeeld een ‘goed gekuiste vorm van dialect’, niet (?) toevallig drie van de vier sprekers die in hun productie zelf sterke associaties met de cluster vertonen. Behalve

de twee sprekers met een diglossisch beeld van het Vlaamse taalrepertorium, tonen alle sprekers zich bewust van de substandaard, die – zoals we hierboven al opmerkten – verschillende labels krijgt: “geprobeerd Algemeen Nederlands” (Wvla1, Wvla2), “tussentaal” (Wvla2, Wvla3), “meer een vorm van AN” (Wvbl1), “standaardtaal” (Wvbl2), “mijn zo best mogelijke Nederlands” (Wvbl3), “niet echt ABN, maar een gekuiste dialectversie” (Wvbl5), “standaardtaal met een accent” (Wvla3) of “meer richting AN” (Wvla4). Zowel gekuist dialect als geïntendeerde standaardtaal lijken dus ook enigszins emische categoriestatus te vertonen.

3.2.3.5. Conclusie

Wanneer we alle bovenstaande resultaten samenbrengen (cfr. Tabel 16), dan blijken er heel wat argumenten te zijn om in het Ieperse taalrepertorium dialect en VRT-Nederlands als aparte variëteiten te onderscheiden. We kunnen immers twee aparte bundels kenmerken onderscheiden die gekenmerkt worden door linguïstische cohesie, duidelijke pragmatische functies, idiovariëtaire elementen en emische categoriestatus. Binnen de dialectvariëteit kunnen bovendien twee *Sprechlagen* onderscheiden worden: het authentieke Ieperse dialect en een vorm van horizontaal genivelleerd dialect. Die twee kunnen we moeilijk als aparte variëteiten beschouwen aangezien ze geen aparte emische categoriestatus hebben en hun pragmatische functies ook identiek lijken.

Tabel 16: *Samenvatting variëteiteneigenschappen Ieperse clusters*

	Iepers dialect	‘Horizontaal genivelleerd dialect’	Gekuist dialect	Substandaard	VRT-Nederlands
Linguïstische cohesie	+	+	+	+	++
Pragmatische functies	Regionale informaliteitsmarkeerder (Overlapping met 2)	Regionale informaliteitsmarkeerder (Overlapping met 1)	Supraregionale informaliteitsmarkeerder (Overlapping met 4)	Supraregionaliteitsmarkeerder (Overlapping met 3)	Virtuele norm? Professionaliteitsmarkeerder
Idiovariëtaire elementen	+	+	-	± (subcluster met idiovariëtaire niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken wordt niet door alle sprekers gebruikt)	+
Emische categoriestatus	± ('dialect')	± ('dialect')	± (sprekerafhankelijk)	+	+

Ook de substandaard vormt een aparte variëteit. We vonden immers een bundel kenmerken die sterke associaties vertoonde met relatief formele spreesituaties zoals een sociolinguïstisch interview en bij sommigen ook met supraregionale informele spreesituaties. De cluster kenmerken kent bovendien verschillende niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken die als idiovariëtaire elementen fungeren, al dient benadrukt te worden dat maar enkele sprekers sterke associaties vertoonden met die niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken. We zouden binnen de substandaard dan ook twee *Sprechlagen* of formele types kunnen onderscheiden: een type mét niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken en een type zonder. Die *Sprechlagen* kunnen net als het ‘echte Iepers’ en het ‘horizontaal genivelleerde Iepers’ niet als aparte variëteiten beschouwd worden, omdat ze door de taalgebruiker als één categorie gepercipieerd worden en ook functioneel sterk overlappen.

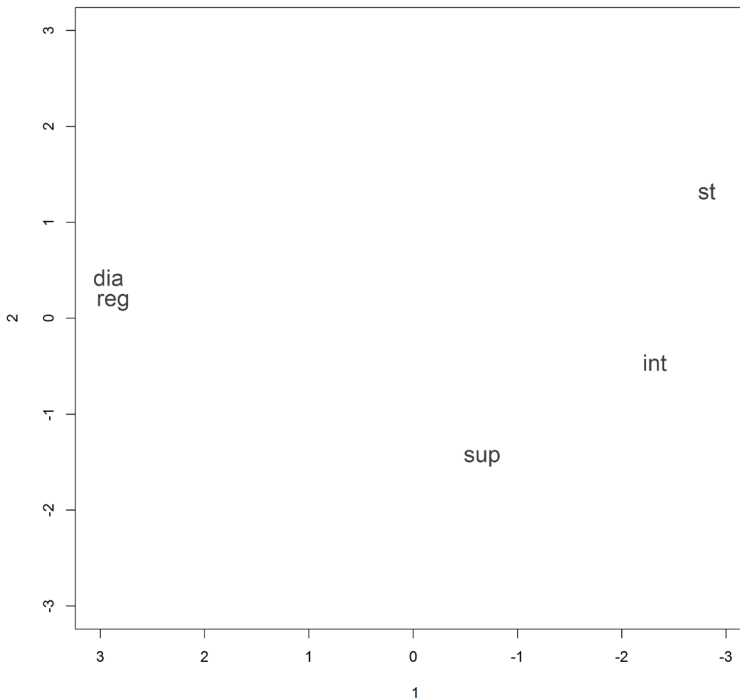
Over de status van het gekuiste dialect kan gediscussieerd worden. De bundel vertoont een vrij hoge graad van linguïstische cohesie en heeft duidelijke pragmatische functies (begrijpbare communicatie in supraregionale informele settings), maar hij wordt slechts door een beperkte groep sprekers uit dit onderzoek gerealiseerd, en het zijn ook alleen die sprekers die de vorm van taalgebruik als apart systeem beschrijven. Het gekuiste dialect vertoont dus variëteiteneigenschappen, maar is minder herkenbaar als variëteit dan bijvoorbeeld het dialect en het VRT-Nederlands. De data tonen zo dat het begrip variëteit geen zwart-witnotie is: doordat verschillende van de gehanteerde variëteitencriteria niet binair, maar veelal gradueel zijn (zie bijvoorbeeld het criterium van de linguïstische cohesie of van duidelijk afgebakende pragmatische functies), kunnen we niet anders dan ook het begrip variëteit gradueel te benaderen. In wat volgt, beschouwen we het gekuiste Iepers eenvoudigheidshalve als variëteit, maar daarbij dient bedacht te worden dat het in minder sterke mate variëteiteneigenschappen vertoont dan de substandaard, en in veel mindere mate dan het dialect en het VRT-Nederlands.

3.2.4. Methodologische excursie: correspondentie-analyse versus niet-metrische multidimensional scaling

De beschrijving van het Ieperse taalrepertorium werd opgebouwd op basis van de resultaten van een profielgebaseerde correspondentie-analyse. In §2.4.1. merkten we echter op dat die techniek als belangrijk nadeel heeft dat er bij de dimensiereductie onvermijdelijk informatie verloren gaat. In de biplots die al aan bod kwamen, werd bijvoorbeeld maar 54.3% van de oorspronkelijke variantie verklaard. Het is om die reden relevant de resultaten van de correspondentie-analyse te vergelijken met die van andere dimensiereductiemethodes, zoals niet-metrische multidimensional scaling (MDS, cfr. §2.4.3.). Resultaten die in beide analyses naar voren komen, kunnen we

als robuust beschouwen.

Figuur 15 toont een MDS-plot met de Ieperse situatie-effecten. Voor die analyse werd eerst een frequentietabel opgebouwd met voor elke situatie relatieve frequenties per variant, waarna een afstandsmatrix berekend werd op basis van euclidische afstandsmaten.¹²³ Een vergelijking van de MDS-plot met de correspondentiebiplot in Figuur 8 toont een sterk vergelijkbaar beeld. In de MDS-analyse blijken de dialecttest en de regionale vriendengesprekken immers net als in de correspondentiebiplot sterk te correleren, terwijl er tussen de standaardtaalttest, interviewsetting en supraregionale vriendengesprekken duidelijke verschillen te zien zijn. De supraregionale vriendengesprekken blijken ook in de MDS-analyse een intermediaire positie in te nemen tussen de dialecttest en de regionale vriendengesprekken enerzijds en de standaardtaalttest anderzijds. We kunnen concluderen dat de situatie-effecten in de MDS-analyse heel vergelijkbaar zijn met die in de uitgevoerde correspondentie-analyse en dat het dus om een robuust patroon gaat.

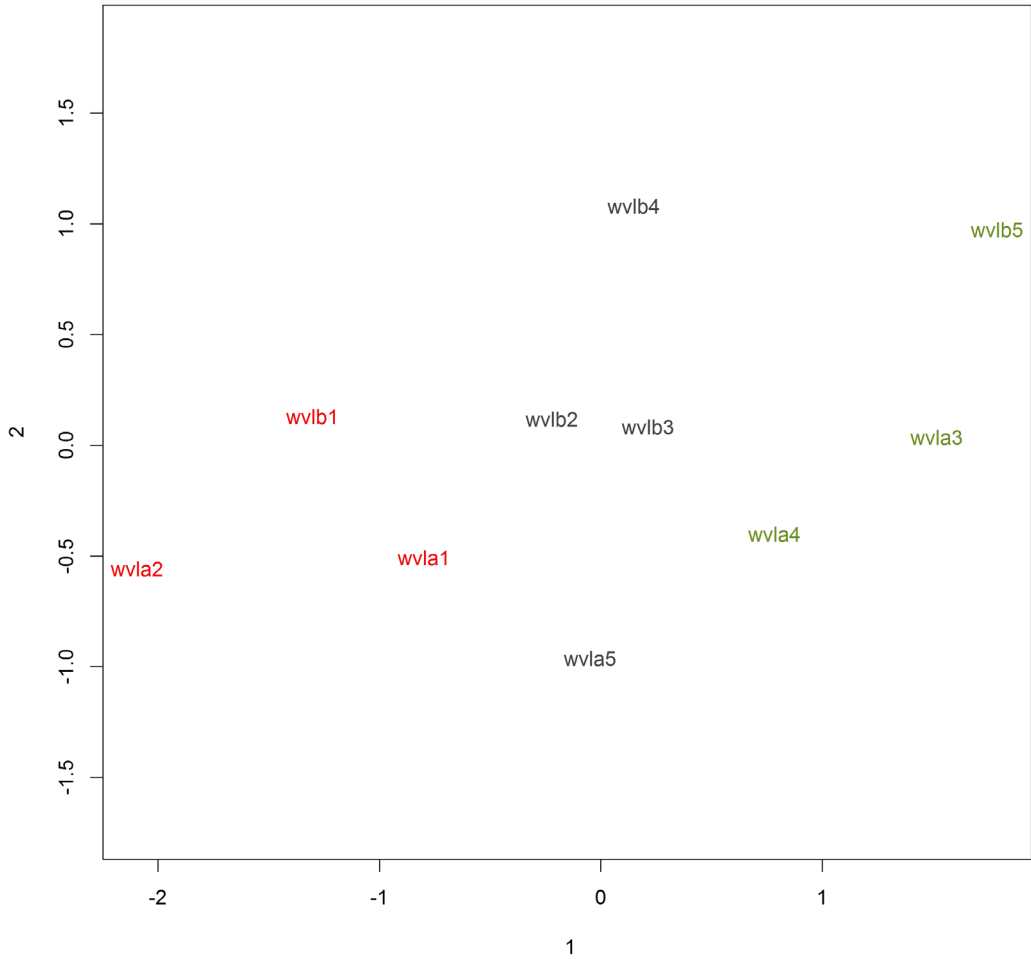

Figuur 15: MDS-plot met situatie-effecten voor Ieper op basis van de relatieve frequenties per variant (reductie tot 2 dimensies, stress:<0,001%)

¹²³ Die relatieve frequenties werden berekend door het aantal keer dat een variant voorkwam in een specifieke situatie te vergelijken met het aantal keer dat die variant in de situatie kon voorkomen.

Ook sprekereffecten kunnen via MDS onderzocht worden. Hiervoor stelden we eerst een frequentietabel op waarin voor elke spreker de relatieve frequenties per variant afgezet werden. Op basis van die frequentietabel werd een afstandsmatrix met euclidische afstanden gegenereerd, die als input diende voor de MDS-analyse. Figuur 16 toont het resultaat van die analyse, een plot waarin de correlatie tussen de tien Ieperse sprekers gevisualiseerd wordt. Om de vergelijking van de sprekereffecten in de MDS-analyse met die van de correspondentie-analyse te vergemakkelijken, visualiseren we met kleurencodes de sprekersgroepen die op basis van de correspondentie-analyse onderscheiden werden (cfr. Figuur 12). Daarbij valt op dat de structuren grotendeels vergelijkbaar zijn met die in de correspondentiebiplot, maar dat er minder duidelijke groeperingen waargenomen kunnen worden. Net als in de correspondentiebiplot vinden we sprekers Wvla1, Wvla2 en Wv1b1 links in de MDS-plot, Wvla3, Wvla4 en Wv1b5 in de rechterhelft van de biplot en Wv1b2, Wv1b4, Wv1b3 en Wvla3 meer centraal in de plot, maar die sprekersgroepen zijn minder duidelijk afgebakend ten opzichte van elkaar. In de MDS-analyse lijkt de dimensiereductie namelijk ietwat andere dimensies opgeleverd te hebben dan in de correspondentie-analyse. In de MDS-plot lijkt de eerste dimensie namelijk zowel de eerste als tweede dimensie van de correspondentieplot te omvatten, met links sprekers die een sterke associatie met lokale kenmerken vertonen, centraal sprekers die een sterke associatie met standaardtaalkenmerken vertonen en rechts een sprekersgroep die meer niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken gebruikt. De tweede dimensie die naar voren komt in de MDS-analyse lijkt minder aandacht te krijgen in (dimensie 1 en 2 van) de correspondentie-analyse. Bij de tweede MDS-dimensie valt op dat oudere sprekers (met een “b” in de sprekerscode) bovenaan in de MDS-plot te vinden zijn, terwijl de jonge sprekers (met een “a” in de sprekerscode) onderaan geplotted werden. De MDS-plot wijst dus duidelijker dan de correspondentiebiplot op een leeftijdseffect in de data. Wat de aard van dat leeftijdseffect is, valt echter op basis van de MDS-plot moeilijk te achterhalen. In tegenstelling tot bij de correspondentie-analyse wordt in de MDS-plot immers geen informatie gegeven over de associaties die de sprekers vertonen met specifieke taalkenmerken. We kunnen concluderen dat de MDS-analyse de globale karakterisering van de sprekers in §3.2.2. ondersteunt, maar ook insinueert dat er een leeftijdseffect is in de Ieperse data. Dat potentiële leeftijdseffect wordt in hoofdstuk 4 diepgaander onderzocht.

Tot slot is het ook belangrijk na te gaan in welke mate de variëteitenclusters onderscheiden in §3.2.3. ondersteund worden door een MDS-analyse, aangezien die clusters als fundamenteel uitgangspunt dienden om de structuur van het Ieperse taalrepertorium te beschrijven. Figuur 17 toont een MDS-plot op basis van de relatieve frequenties per situatie voor elke taalvariant geattesteerd in Ieper. Euclidische afstanden dienden als input voor de MDS-analyse; kleurencodes markeren de variantengroepen die in §3.2.3. onderscheiden werden op basis van een

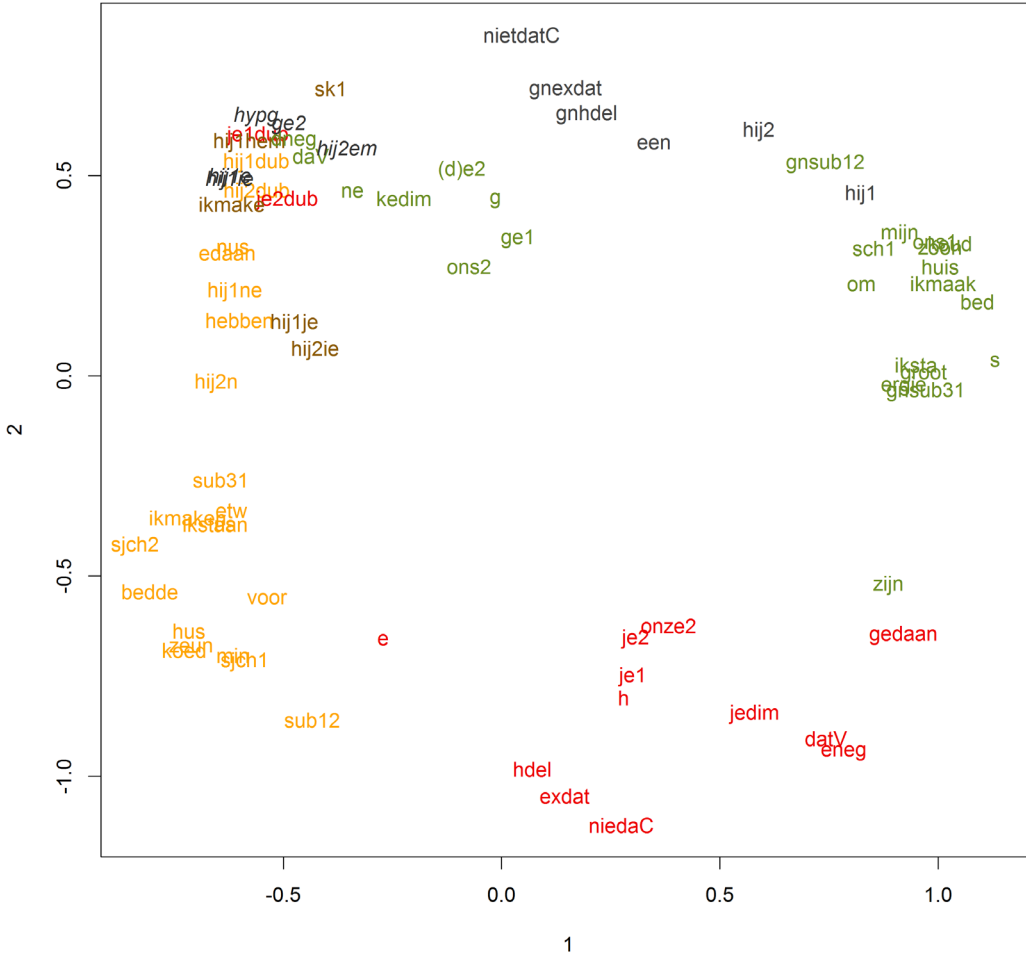
Figuur 16: MDS-plot met sprekereffecten voor Ieper op basis van de relatieve frequenties per variant (reductie tot twee dimensies, stress: 8,177). De kleurencodes visualiseren de sprekersgroepen die in §3.2.2. onderscheiden werden op basis van een correspondentie-analyse.

correspondentie-analyse. Het beeld dat in de MDS-plot naar voren komt, wijkt op het eerste gezicht sterk af van de variantenstructuur in de correspondentiebiplot. Bij de MDS-plot structureren namelijk andere dimensies de plot. Herinner uit §3.2.1. dat in de correspondentiebiplot de x-as vooral betrekking leek te hebben op de lokaliteit van een kenmerk en de y-as met het onderscheid tussen VRT-Nederlands en exogeen gekleurde tussentaal. Die dimensies zijn in de MDS-plot moeilijker te herkennen. In die plot zijn de varianten geschikt in een cirkelpatroon, waarbij equivalente varianten van binaire variabelen – bijvoorbeeld de varianten *expletief dat* en afwezigheid van *expletief dat* – gespiegeld worden langs assen die door het middelpunt van de grafiek lopen. De x-as in de plot lijkt vooral op standaardtaligheid betrekking te hebben, met links in de biplot niet-standaardtalige varianten, en rechts in de biplot standaardtalige varianten. Daarbij speelt regionaliteit amper een rol: links in de biplot vinden we zowel dialectvarianten die endogeen zijn in het Ieperse dialect, als dialectexogene kenmerken zoals het *ke*-diminutief en lidwoord *ne*. De y-as lijkt gelieerd aan algemene frequentie: bovenaan de biplot vinden we varianten die algemeen laagfrequent waren en onderaan de meest frequente varianten.

Dat de oppositie tussen equivalente taalvarianten en de algemene corpusfrequentie in de MDS-analyse sterker op de voorgrond treden dan bij de correspondentie-analyse moet toegeschreven worden aan de impliciete rijnormalisatie die bij correspondentie-analyse toegepast wordt om X^2 -afstanden te berekenen. Bij correspondentie-analyse wordt namelijk bij de berekening van afstanden tussen rijen met rijproporties gewerkt (cfr. §2.4.1.), terwijl bij MDS de waarden in de kruistabel niet standaard herschaald worden tot rij- of kolomproporties. Dat verklaart waarom de omgekeerd evenredige verhoudingen in de frequenties van equivalente varianten duidelijker naar voren komen in de MDS-plot.¹²⁴

Wanneer we de dimensionaliteit van de plots buiten beschouwing laten, en we focussen op de correlaties tussen de varianten onderling, lijken we in de MDS-plot wel grotendeels dezelfde clusters terug te vinden als in de correspondentiebiplot. De kenmerken die we hierboven als typerend voor Iepers dialect noemden (oranje gemarkeerd) blijken bijvoorbeeld ook in de MDS-plot samen te clusteren. De varianten typisch voor ‘gekuist Iepers’ (rood gemarkeerd) clusteren samen in de rechteronderhoek van de MDS-plot, de ‘substandaardtalige’ varianten (groen gemarkeerd) rechts in de biplot, en de VRT-Nederlandse varianten (grijs gemarkeerd) bovenaan in de biplot. De ruwe variantenstructuren blijken dus dezelfde, maar er zijn ook verschillen. In de MDS-plot is er bijvoorbeeld geen duidelijke clustering van oostelijk West-Vlaamse niet-standaardtalige, niet-dialectendogene dialectkenmerken (bruin gemarkeerd), zoals woordinitieel [sk] en het *e*-suffix in de eerste persoon enkelvoud van thematische

¹²⁴ Wanneer we als input voor een MDS-analyse een frequentietabel gebruiken waarin ook eerst rijproporties berekend worden, dan verkrijgen we een MDS-plot die wat dimensionaliteit betreft identiek is aan de correspondentiebiplot (cfr. Bijlage 14).

Figuur 17: MDS-plot met correspondenties tussen varianten voor Ieper op basis van de relatieve frequenties per situatie (reductie tot twee dimensies, stress: 8,03). De kleurencodes visualiseren de variantengroepen die in §3.2.3. onderscheiden werden op basis van een correspondentie-analyse

werkwoorden. Terwijl die varianten in de correspondentieplot samenclusterden, blijken ze in de MDS-biplot niet te onderscheiden van de in oranje gemarkeerde Ieperse dialectkenmerken. Die observatie vormt extra bewijs voor de stelling in §3.2.3.5. dat het horizontaal genivelleerde dialect niet als aparte variëteit beschouwd kan worden. Daarnaast valt in de biplot ook op dat de niet-dialectische, niet-dialectogene kenmerken die we in §3.2.3. als typerend voor de substandaard noemden (groen gemarkeerd), in de MDS-plot duidelijker dan in de correspondentiebiplot gescheiden worden van de standaardtaalkenmerken die we eveneens met de substandaardtaal associeerden. Hierbij speelt wellicht dat die niet-standaardtalige, niet-dialectische kenmerken, zoals *ke*-diminutieven en *ge*-pronomina globaal genomen minder frequent voorkwamen dan de standaardtalige kenmerken uit de substandaardcluster, waardoor ze in de MDS-analyse sterker correleren met andere niet-frequente kenmerken. Terwijl correspondentie-analyse vooral het stilistische gedrag van de varianten de doorslag liet geven in de correspondentieplot – met name het gegeven dat de varianten vooral in de supraregionale vriendengesprekken en in de interviewsetting gerealiseerd worden – blijkt in de uitgevoerde MDS vooral de algemene frequentie door te wegen. Die algemene frequentie werd in onze analyses hierboven echter ook al rekening gebracht. In §3.2.3. merkten we immers al op dat niet alle sprekers sterke correlaties vertonen met de niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken binnen de substandaard, en dat we dan ook binnen de substandaard twee *Sprechlagen* of formele types kunnen onderscheiden: een type mét niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken en een type zonder. Ook op het gebied van variantenstructuren leiden de resultaten van de MDS-analyse dus grotendeels tot dezelfde inzichten als de correspondentie-analyse.

In het bovenstaande bleken MDS-analyses op de Ieperse dataset tot vergelijkbare conclusies te leiden als de uitgevoerde correspondentie-analyses. Om die reden lijkt het ons geoorloofd met één analysetechniek verder te werken in dit hoofdstuk. Daarbij opteren we voor correspondentie-analyses. In correspondentiebiplots kunnen we immers tegelijkertijd situatie-, leeftijd- en sprekereffecten en de correlaties tussen taalvarianten visualiseren, wat een groot voordeel is bij de interpretatie van geobserveerde structuren.

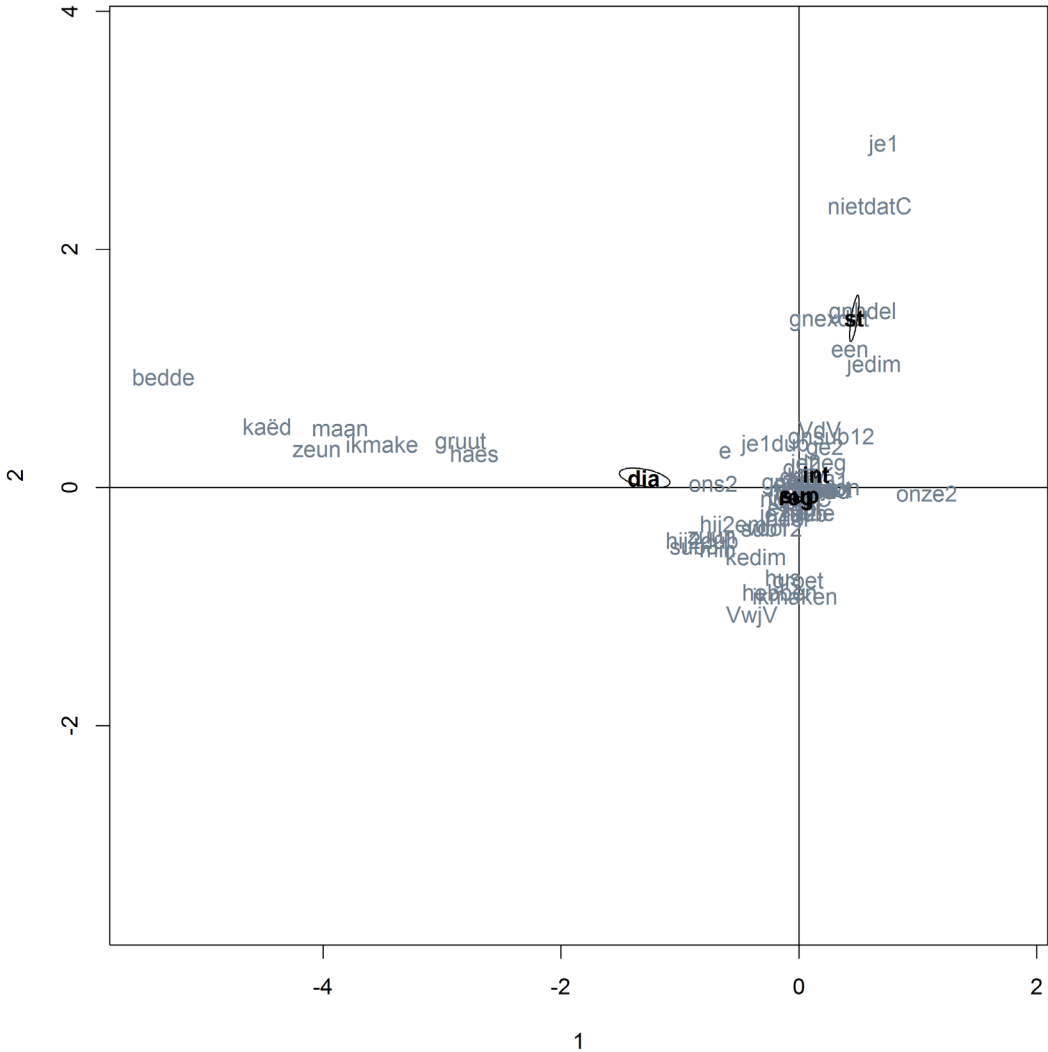
3.3. GENT

3.3.1. Globaal

Een correspondentieregressie van de Gentse data met situatie, leeftijd en spreker als hoofdeffecten levert een beeld op dat enerzijds duidelijke parallellen vertoont met de Ieperse correspondentiebiplot, maar er anderzijds ook opvallend van afwijkt. Duidelijke parallellen zijn merkbaar in de macrodistributie van de varianten. Net als in de Ieperse biplot is er in de Gentse biplot (Figuur 18) immers links een cluster dialectkenmerken te zien, met onder andere de niet-suffigale sjwa ('bedde') en de realisatie van zachtlange *oo* als [ø:] ('zeun'). Rechts boven in de biplot tekent zich – evenals in Ieper – een cluster standaardtaalkenmerken af, met o.a. de realisatie van de eindconsonant in *niet* en *dat* ('nietdatC') en de afwezigheid van het expletief *dat* ('gnexdat'). Rechts onder in de biplot vinden we verschillende varianten die niet standaardtalig zijn, maar ook niet voorkomen in het Gentse dialect, zoals de West-Vlaamse realisatie van wgm. *û* als [y] ('hus'), de Brabants aandoende realisatie van scherplange *oo* als [u] ('groet') en het West-Vlaamse *n*-suffix in de eerste persoon enkelvoud bij thematische werkwoorden in het presens ('ikmaken'). Ook hier is een duidelijke parallel met de Ieperse data te vinden. Centraal in de biplot vinden we echter een kluwen van zowel dialectkenmerken (onder andere *ke*-diminutieven 'kedim' en het persoonlijk pronomen *ge*) als standaardtaalkenmerken (zoals de realisatie van intervocalische [d] 'VdV' of de realisatie van scherplange *oo* als [o:] 'groot'), dat in tegenstelling tot wat we in de Ieperse data zagen scherp afgebakend is van zowel de dialectkenmerken aan de linkerzijde van de biplot als van de standaardtaalkenmerken boven in de plot.¹²⁵

Nog duidelijkere verschillen met de Ieperse data zijn te vinden in de Gentse situatie-effecten. Waar we in de Ieperse biplot een uiterst sterke associatie zagen tussen de dialecttest ('dia') en regionale vriendengesprekken ('reg') enerzijds en de dialectvarianten anderzijds, is in Gent de associatie tussen de links geplotte dialectvarianten en de dialecttest veel zwakker. Dat is ook duidelijk te merken in de percentages niet-standaardtalige varianten in Bijlage 10.2.: de Gentse sprekers blijken veel minder niet-standaardtalige varianten te realiseren in de dialecttest dan de Ieperse sprekers. In regionale vriendengesprekken is de associatie met de links geplotte dialectvarianten nog zwakker; de percentages niet-standaardtalige varianten liggen in die gesprekken door de band genomen lager (cfr. Bijlage 10.2.). De bestudeerde Gentse sprekers zullen in regionale vriendengesprekken dus niet zo vaak

¹²⁵ Door de sterke associaties (en dus kleine afstanden) zijn de centrale labels slecht leesbaar. In Bijlage 13.1 wordt ingezoomd op het centrum van de biplot (coördinaten [-1; 0,5]), met beter leesbare labels als gevolg.

Figuur 18: Correspondentieplot Gent met hoofddefecten voor situatie¹

¹ De twee geplote dimensies in Figuur 18 verklaren samen 54.24% van de oorspronkelijke variantie (cfr. screeplot in Bijlage 11.2.). De screeplot toont hoe een analyse met drie overgehouden dimensies ideaal is voor onze data. Bij dimensie drie vinden we immers een ‘elleboog’ in de curve van de eigenwaarden. Bovendien overlappen de confidentie-intervallen van de vierde en daaropvolgende dimensies ook duidelijk met die van de derde dimensie, wat aangeeft dat de vierde en daaropvolgende dimensies weinig verklarende kracht bezitten.

dialectkenmerken als niet-suffigale sjwa ('bedde') of de uitspraak [y:] voor scherplange oo ('gruut') realiseren. Het taalgebruik in de regionale vriendengesprekken blijkt bovendien amper te verschillen van dat in de supraregionale vriendengesprekken ('sup'), wat zich in Figuur 18 vertaalt in een overlapping van de twee spreeksettings. Zagen we in Ieper een uiterst sterke correlatie tussen de dialecttest en de regionale vriendengesprekken, dan is dat er in Gent een tussen de regionale en de supraregionale vriendengesprekken. Dat effect wordt ook bevestigd door de uitgevoerde logistische regressie (cfr. Bijlage 8.2.): in Gent verschilt de kans op een niet-standaardtalige variant niet significant in de regionale vriendengesprekken en de supraregionale vriendengesprekken, maar is er wel een significant verschil tussen de regionale vriendengesprekken en de dialecttest. De regionale herkomst van de gesprekspartner blijkt in Gent dus een minder determinerende factor dan in Ieper.

Ook de bekendheid van de gesprekspartner blijkt in Gent een minder grote rol te spelen dan in Ieper: het taalgebruik in de regionale en supraregionale vriendengesprekken blijkt vrij sterke correlaties te vertonen met dat in de interviewsetting. In Bijlage 10.2. zien we voor vele variabelen wel lagere percentages niet-standaardtalige varianten in de interviewsetting, maar de verschillen zijn minder spectaculair dan in Ieper. In de Gentse logistische regressie vertaalt dat minder spectaculaire verschil zich in een hogere odds ratio voor het interview (OR=0,162; $p < 0,001$) dan in de Ieperse logistische regressie (OR=0,005; $p < 0,001$), wat aangeeft dat het verschil tussen de interceptwaarde (de regionale vriendengesprekken) en de interviewsetting in Gent minder groot is. Het Gentse taalgebruik in de interviews leunt dus dichter aan bij dat in de vriendengesprekken dan het Ieperse taalgebruik in de interviews. Een duidelijk verschil is er in Gent wel met het taalgebruik in de standaardtaalttest. De situatie-effecten voor de standaardtaalttest enerzijds en het interview en de vriendengesprekken anderzijds zijn in Figuur 18 immers vrij ver van elkaar geplot. In het logistische model blijkt de kans op een niet-standaardtalige variant beduidend lager in de standaardtaalttest dan in de regionale vriendengesprekken (OR=0,007; $p < 0,001$). Ook in Bijlage 10.2. zien we in de standaardtaalttest consequent lagere percentages niet-standaardtalige varianten dan in de andere situatie. Er werden wel enkele *t*-deleties, *b*-deleties, expletief *dat*, niet-standaardtalige lidwoorden en persoonlijke pronomina geattesteerd, maar de lage frequenties van die varianten tonen dat de bestudeerde Gentenaars gemiddeld genomen in staat zijn standaardtaal te spreken wanneer hun dat gevraagd wordt. We kunnen concluderen dat de uiterste polen van het Gentse taalrepertorium op globaal niveau grosso modo dezelfde zijn als die in Ieper, maar dat (1) de Gentse dialectpool dichter bij de standaardtaalpool aanleunt dan de Ieperse en (2) er duidelijke verschillen zijn in de functionaliteit van de verschillende componenten. Om die verschillen verder toe te lichten, gaan we in wat volgt dieper in op de taalrepertoria van de individuele sprekers.

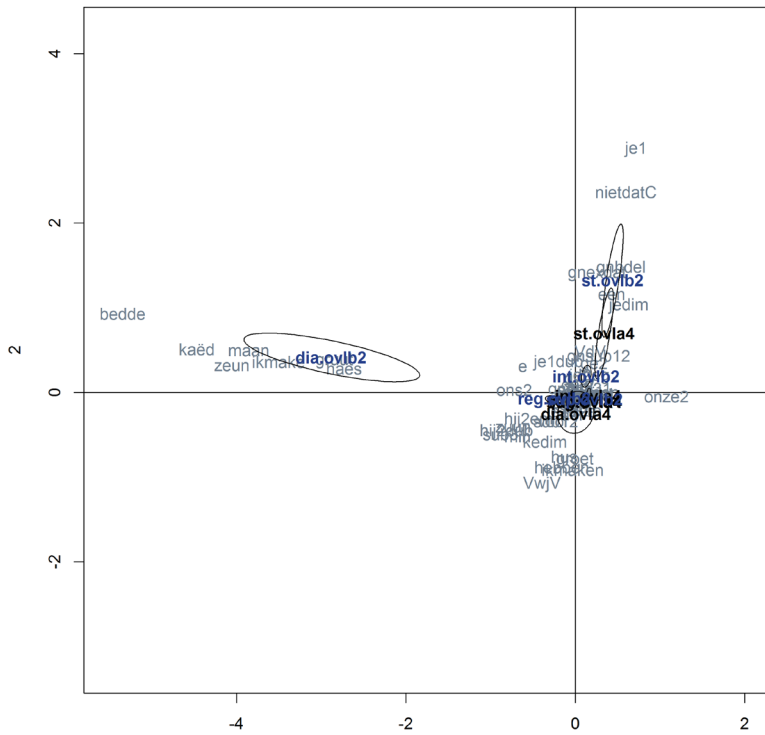
3.3.2. Persoonlijke taalrepertoria

Net als in Ieper bestuderen we in de Gentse correspondentieregressie de interacties tussen spreker- en situatie-effecten (cfr. Figuren 12–21 in Bijlage 12). Opvallend in die interacties is dat de uiterste polen van de individuele taalrepertoria sterk variëren (in tegenstelling tot wat we in Ieper zagen). Figuren 19 en 20 tonen ter illustratie de interactie-effecten voor sprekers Ovla1, Ovla4, Ovlb5 en Ovlb2.

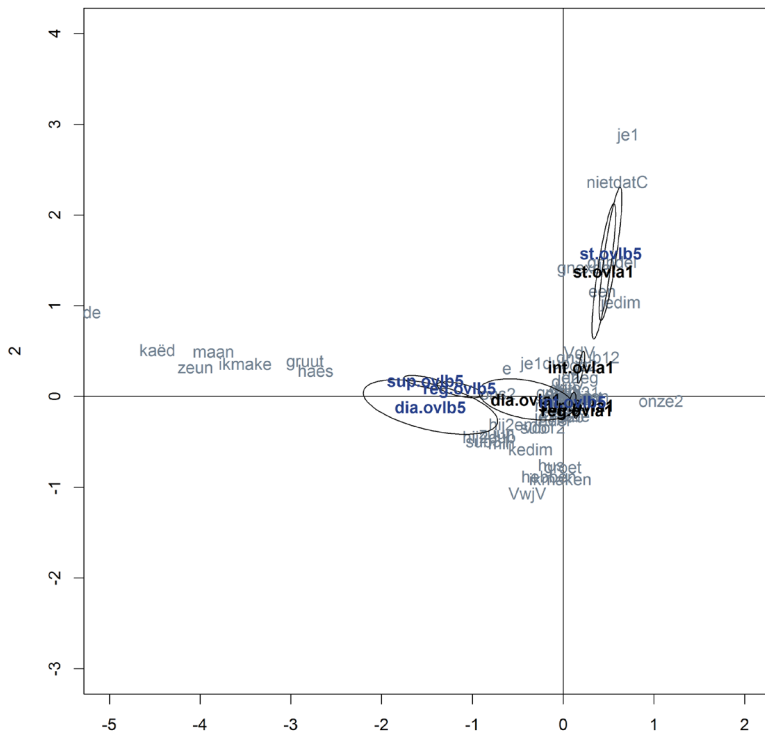
Wat de standaardtaalttest betreft, is de variatie beperkt: bijna alle sprekers vertonen in die situatie een sterke associatie met de standaardtaalkenmerken rechtsboven in de biplot. Enkel bij spreker Ovla4 is de associatie iets zwakker. In de dialecttest is er echter heel wat idiolectische variatie: spreker Ovlb2 vertoont een sterke associatie met de dialectvarianten aan de linkerzijde van de biplot (cfr. ook Ovlb3 en Ovlb4 in Bijlage 12), spreker Ovlb5 een matige associatie (cfr. ook Ovla2 en Ovlb1 in Bijlage 12) en sprekers Ovla1 en Ovla4 een zwakke associatie (cfr. ook Ovla3 en Ovla5 in Bijlage 12). Spreker Ovla4 vertoont in de dialecttest bovendien een relatief sterke associatie met de niet-standaardtalige, dialectexogene kenmerken die onderaan in de grafiek geplotted staan. In een poging tot Gents dialect realiseert deze spreker West-Vlaamse dialectvarianten, zoals [y] voor wgm. û ('hus') en het *en*-suffix in het presens van athematische werkwoorden in de eerste persoon ('ikmaken'). Die realisaties wijzen erop dat Ovla4 het Gentse dialect onmachtig is, evenals de andere sprekers die in de dialecttest zwakke associaties vertonen met de Gentse dialectvarianten.

In de regionale en supraregionale vriendengesprekken is de idiolectische variatie beperkt. Hierboven merkten we al op dat de regionale herkomst van de gesprekspartner in Gent globaal genomen een minimale impact heeft op het taalgebruik. Dat blijkt voor alle sprekers zo te zijn: bij alle sprekers leunen de situatie-effecten voor de twee vriendengesprekken heel dicht bij elkaar aan. De meeste sprekers vertonen in deze situaties een sterke associatie met de centrale cluster in de biplot, die bestaat uit een combinatie van dialectkenmerken en standaardtaalkenmerken. Spreker Ovlb5 vormt hierop een uitzondering; zij vertoont in beide vriendengesprekken een sterkere associatie met de dialectvarianten links in de biplot. Wanneer we het taalgebruik in die gesprekken vergelijken met dat in de interviewsetting, dan valt op dat de meeste sprekers in de drie settings hetzelfde type taalgebruik realiseren. Het gros van de sprekers varieert zijn taalgebruik dus weinig in de spontane spreeksettings van dit onderzoek. Sprekers Ovla1, Ovlb4 en Ovlb5 daarentegen schakelen in het interview over op standaardtaliger taalgebruik.

Een samenvatting van de informatie uit de interactieplots, weergegeven in Figuur 21, toont dat de persoonlijke taalrepertoria in Gent van een heel andere aard zijn dan die in Ieper. Bij de Ieperse sprekers bleek er voornamelijk variatie te bestaan tussen diglossische repertoria enerzijds, met dialect als regionale informele omgangstaal en een vorm van geïntendeerde standaardtaal voor supraregionale spreeksettings,

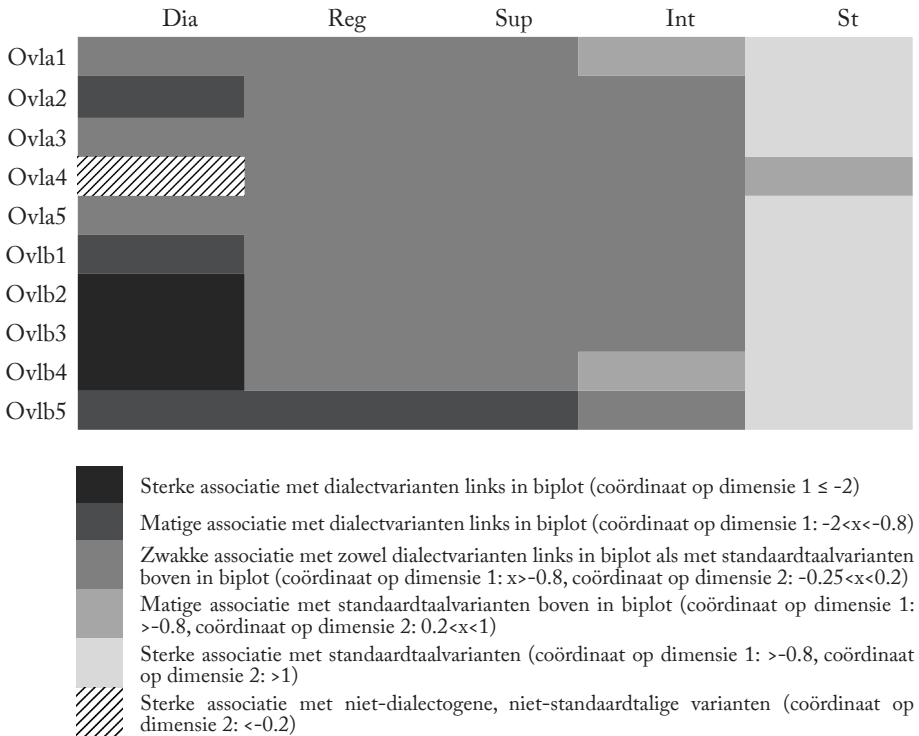

Figuur 19: Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Ovla4 en Ovlb2

Figuur 20: Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Ovla1 en Ovlb5

en diaglossische repertoria anderzijds, met dialect, gekuist dialect en geïntendeerde standaardtaal. Alle Ieperse sprekers bleken in staat dialect te spreken en deden dat ook spontaan in regionale vriendengesprekken. In Gent daarentegen zijn de taalrepertoria duidelijk getekend door dialectverlies: in de dialecttest vertonen slechts drie (oudere!) sprekers sterke associaties met typisch Gentse dialectkenmerken zoals de realisatie van wgm. \hat{i} als [a:], en in regionale informele spreeksettings zoals het regionale vriendengesprek is er maar één spreker die een enigszins betekenisvolle associatie vertoont met de genoemde Gentse dialectkenmerken. Er zijn dus nog enkele sprekers die Gents dialect kunnen realiseren wanneer hun dat gevraagd wordt, maar de meesten blijken het niet spontaan meer te spreken. Vanuit Auers typologie van standaardtaal/dialectrepertoria (cfr. §1.2.2.) zouden we de taalrepertoria van de bestudeerde Gentse sprekers kunnen karakteriseren als type 5-repertoria, i.e. repertoria waarvan de dialectpool verdwenen is. Ovlb5 vormt hier een uitzondering: zij bleek in de beide vriendengesprekken vrij dialectisch te spreken, en schakelt pas in de interviews over op minder dialectisch gekleurd taalgebruik.

Figuur 21: Overzichtsschema situatie-effecten individuele Gentse sprekers¹²⁶

¹²⁶ Voor dit overzichtsschema deelden we de Gentse correspondentieplot op in zones (cfr. Bijlage 12.22. en legende bij Figuur 21) en gingen we vervolgens na in welke zone de sprekereffecten zich bevonden.

Wanneer we de interne structuur van de verschillende repertoria bestuderen en de vrij artificiële taaltests buiten beschouwing laten, dan lijken de meeste sprekers (Ovla2, Ovla3, Ovla4, Ovla5, Ovlb1, Ovlb2 en Ovlb3) er een grotendeels monoglossisch taalrepertorium op na te houden, met als enige code een taalgebruik dat duidelijk afwijkt van zowel het VRT-Nederlands als het Gentse dialect. Enkele sprekers tonen echter een iets breder variatiespectrum. Sprekers Ovla1 en Ovlb4 wisselden hun ‘intermediair taalgebruik’ bijvoorbeeld af met een iets standaardtaliger taalgebruik (cfr. sterkere associatie met standaardtaalkenmerken zoals de realisatie van eind-*t*’s in *niet* en *dat*). Het taalrepertorium van spreker Ovlb5 omvat naast het intermediaire taalgebruik ook een meer dialectisch gekleurd taalgebruik.

Bij bovenstaande typering van persoonlijke taalrepertoria moeten we indachtig zijn dat in dit onderzoek maar een beperkt aantal situaties onderzocht werd. Net als bij de Ieperse data mogen we de mogelijkheid niet uitsluiten dat er ook spreksituaties bestaan waarin de Gentse sprekers het taalgebruik van de standaardtaaltests en/of de dialecttest wel spontaan realiseren, en dat de bestudeerde taalrepertoria dus ‘breder’ zijn dan beschreven. We observeerden hierboven dat maar één van de zes sprekers die in de dialecttest enigszins dialectisch spraken, ook in spontane gesprekken matige tot sterke associaties met de dialectkenmerken links in de biplot vertoonden. Op basis daarvan typeerden we het taalrepertorium van de andere sprekers als instanties van dialectverliesrepertoria. Dat resultaat kan echter ook beïnvloed zijn door de gekozen gesprekspartners. Mogelijk spreken Ovla2, Ovlb1, Ovlb2, Ovlb3 en Ovlb4 bij andere Gentse vrienden wél dialectischer. Het interview met Ovla2 doet vermoeden dat zij het Gentse dialect nooit spontaan spreekt. Zij vermeldt immers dat ze “‘t auditief [wel kent], ma ‘t gelijk nooit gesproken [eeft]”. Ovlb1 heeft eveneens “‘et idee da (...) [ze] ‘t toch niet te veel uh... da (...) [ze] eigenlijk nie veel dialect spreek[t] want da (...) ze ‘t eigenlijk ook nie ken[t]”. Het is wellicht niet toevallig dat dit twee sprekers zijn die maar een matige associatie vertoonden met de links geplote dialectkenmerken. De oudere sprekers Ovlb2, Ovlb3 en Ovlb4, die in de dialecttest sterke associaties vertoonden met verschillende typisch Gentse dialectkenmerken, gaven in het interview aan soms wél dialect te spreken (cfr. Fragmenten 15, 16 en 17). Zij benadrukten tegelijkertijd echter ook dat dialect veeleer de uitzondering dan de regel is, iets wat ze vooral met de kinderjaren associëren. De metadata ondersteunen zo het idee dat er op macroniveau in Gent een overgang is van een diaglossisch taalrepertorium naar een (meer monoglossisch) dialectverliesrepertorium.

(15) Interview Ovlb2

<i>Int</i>	<i>en zelf beheers je nog je dialect?</i>
<i>Ovlb2</i>	<i>ja.</i>
<i>Int</i>	<i>je hebt da (*f dat) geleerd.</i>
<i>Ovlb2</i>	<i>ja. ja.</i>
<i>Int</i>	<i>ja.</i>

- Ov1b2 *op school. en uh wel ja mijn... onze oude huishoudster woonde op de Muide.*
- Int *mm-hu.*
- Ov1b2 *dus op z'n Muids è.*
- Int *ja ja ja ja ja.*
- Ov1b2 *ja ja. mijn ouders konden geen Gents è? 't (*f het) waren Bruggelingen è. die konden geen Gents.*
- Int *ja ja. en die ebben (*f hebben) da (*f dat) zelf ook nie (*f niet) meer...*
- Ov1b2 *nee die konden da (*f dat)... ma (*f maar) iemand die nie (*f niet) van Gent is kan et (*f het) gewoon nie (*f niet).*
- (...)
- Int *dus met een Gentenaar. ..*
- Ov1b2 *als ik Gents... als et mensen zijn waar da 'k (*s *f dat ik) weet da 'k (*s *f dat ik) Gents kan mee spreken. uh spreek ik Gents. maar die zijn aan et (*f het) uitsterven.*
- Int *ja.*
- Ov1b2 *ik eb een vriendin waar da 'k (*s *f dat ik) altijd Gents mee praatte. die is dood. (...) en dan haar vriendin... uh die zie 'k (*f ik) daardoor minder.*
- Int *ja ja.*
- Ov1b2 *uhm. ik eb (*f heb) natuurlijk mijn Gents geleerd op de Muide. uh daar ga ik nog onze huishoudster bezoeken. dad (*f dat) is een Engelse à propos. maar al die mensen die daar binnenkomen. da's (*f dat is) wel in 't (*f het) Gents è.*
- Int *ja ja ja.*
- Ov1b2 *want dus ik spreek et (*f het) nog af en toe maar minder en minder.*

(16) Interview Ov1b3

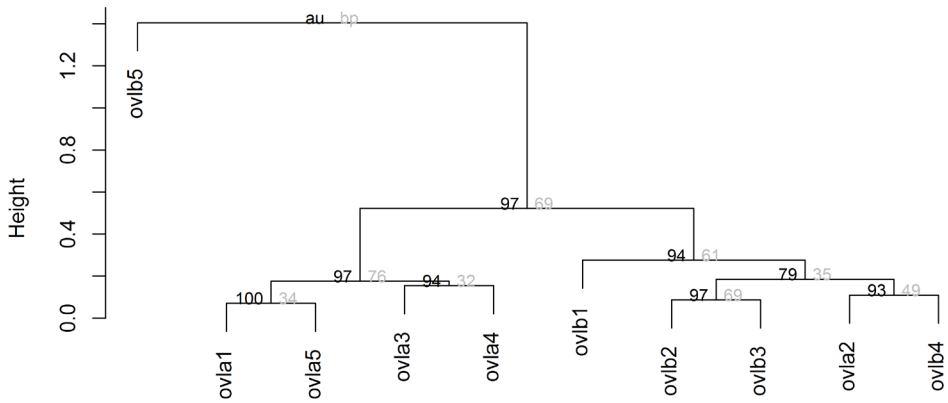
- Ov1b3 *et (*f het) aantal mensen waar da 'k (*s *f dat ik) echt Gents mee praat... 't (*f het) is uh... is verminderd.*
- Int *ja ja ja ja.*
- Ov1b3 *'k weet nie (*f niet) door allerlei omstandigheden.*
- Int *ja.*
- Ov1b3 *de uh... 't (*f het) is eigenlijk alleen maar me (*f met) familie da (*f dat) me (*m we) echt nog plat Gents spreken.*
- int *dus je spreekt nog Gents dialect. ma (*f maar) vooral dan met familie?*
- Ov1b3 *ja ja ja.*
- Int *of? ja.*
- Ov1b3 *ja en... en nu en dan ne (*m een) keer in ne (*m een) winkel of zoiets of uh...*
- Int *ja.*
- Ov1b3 *maar uh toch nie (*f niet) zo uh...*
- Int *ja et (*f het) gaat toch wel achteruit precies.*

(17) Interview Ov1b4

- Ov1b4 *allé 'k (*f ik) denk da 'k (*f dat ik) soms onbewust... als ik bijvoorbeeld uh. me (*f met) werklieden praat. en die dan van Gent zijn en echt*

- Int ja.
Ovlb4 zo in 't (*f het) Gents tegen mij z... beginnen... dat ik misschien wel neiging zou ebben (*f hebben) om mee te praten in et (*f het) Gents.
- Int ja.
Ovlb4 maar dat is... allé in andere normale omstandigheden gebeurt da (*f dat) nog... zelden of nooit nie (*f*s niet) da'k (*f dat ik)
- Int mm-hu.
Ovlb4 uh zo plat spreek waarschijnlijk. maar enfin et (*f het) is toch...
- Int ja ja ja.
Ovlb4 ja. ik denk wel da (*f dat)... dat ik in zo omstandigheden ook wel mijn taalgebruik aanpas.
- (...)
Ovlb4 bij mij thuis werd er wel dialect gesproken
Int mm-hu.
Ovlb4 ma dad (*f dat) is n... da was nie zo... van da (*f dat) echt
Int plat Gents.
Ovlb4 plat Gents. da (*f dat) was ook al een... een tussentaal ma (*f maar) die toch nog
Int mm-hu.
Ovlb4 meer neigt naar et (*f het) Gents dan naar de uh
Int mm-hu.
Ovlb4 Algemeen Nederlands è.
Int ja.
(...)
Int en spreek je dus nu nog in thuisituaties...
Ovlb4 nee.
Int dialect of... nee da's (*f dat is) allemaal... tussentaal die naar AN toe neigt eigenlijk?
Ovlb4 tussentaal.

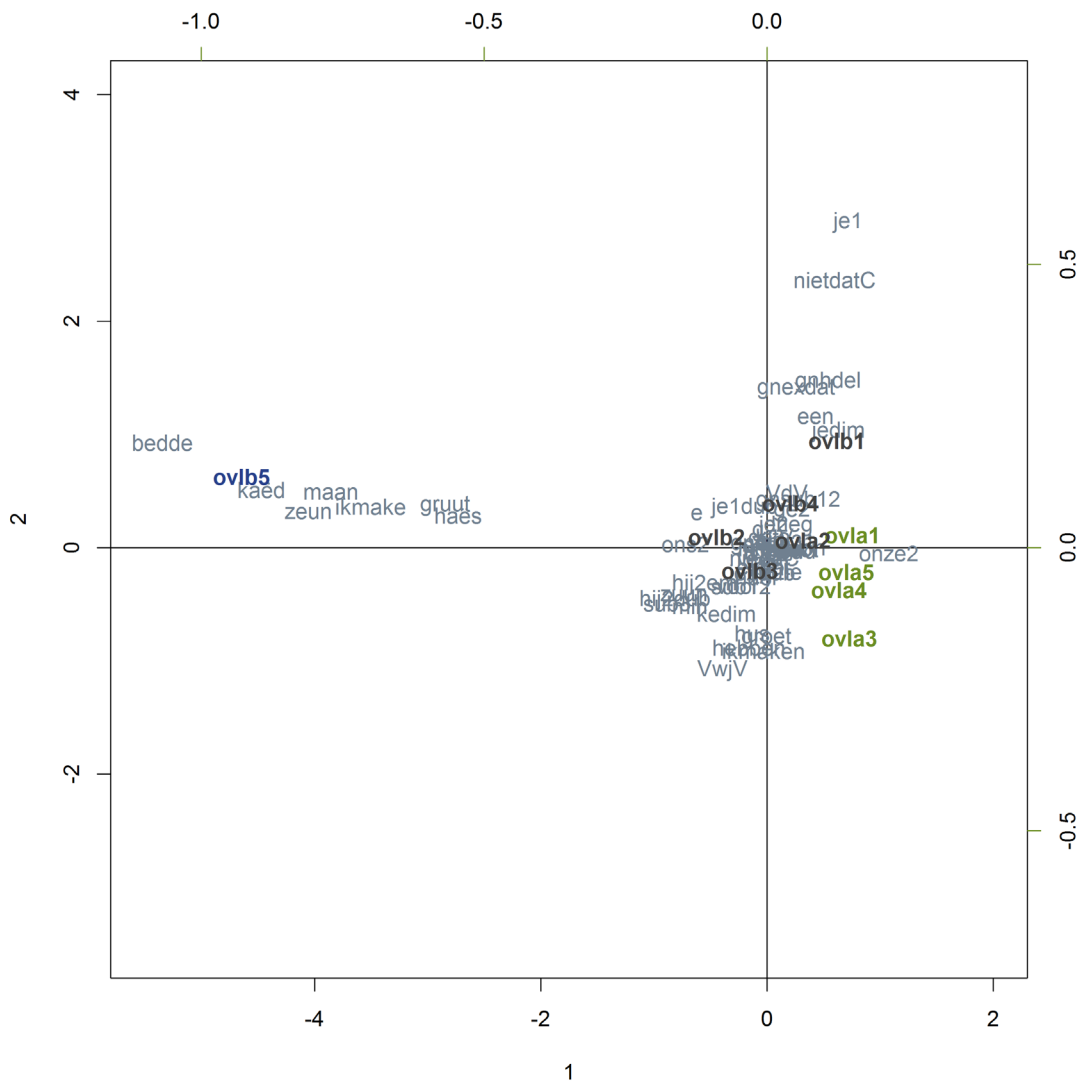
In de bespreking hierboven maakten we een onderscheid tussen sprekers die nog enigszins beheersing hebben van enkele typisch Gentse dialectkenmerken (Ovla2, Ovlb1, Ovlb2, Ovlb3, Ovlb4 en Ovlb5) en sprekers die dat niet meer hebben (Ovla1, Ovla3, Ovla4 en Ovla5). Die dialectbeheersing blijkt een determinerende factor in de idiolectische variatie, zo toont ook een clusteranalyse waarin de verschillende sprekers gegroepeerd worden op basis hun globale coördinaten in de correspondentieregressie (cfr. Figuren 22 en 23). In het dendrogram kunnen drie types sprekers onderscheiden worden. Een eerste type, met sprekers Ovla1, Ovla3, Ovla4 en Ovla5, blijkt het Gentse dialect niet meer te beheersen (cfr. zwakke correlatie met de dialectvarianten links in de biplot). Een tweede groep omvat sprekers Ovla2, Ovlb1, Ovlb2, Ovlb3 en Ovlb4, die iets sterkere correlaties vertonen met de dialectpool. Zij kunnen nog enigszins dialectisch spreken wanneer dat wordt gevraagd. Spreker Ovlb5, ten slotte, vormt een apart type, aangezien zij ook in spontane gesprekken een dialectisch gekleurd taalgebruik realiseerde.

Figuur 22: Dendrogram met Gentse sprekers; clusteranalyse op basis van de vierdimensionale coördinaten voor de tien correspondentieregressie-effecten (bootstrap resampling: n=5000)¹²⁷

Bij de clustering van Gentse sprekers blijkt leeftijd een belangrijke parameter: het zijn vooral oudere sprekers (met een ‘b’ in hun sprekerscode) die correlaties met het dialect vertonen. Op de implicaties van dat leeftijdseffect gaan we in Hoofdstuk 4 dieper in. Leeftijd kan echter niet verklaren waarom Ovla2 ‘beter’ presteert in de dialecttest dan de andere Gentse leeftijdsgenoten of waarom Ovlb5 in vriendengesprekken dialectischer spreekt dan de anderen. Potentieel verklarende factoren hier zijn de herkomst en het sociale profiel van de ouders, alsook de herkomst en het taalgebruik van de partner. De informantenprofielen in Bijlage 1 leren dat die factoren bij Ovlb5 mogelijk een rol spelen: haar man zou – zo geeft ze zelf aan – het Gents nog machtig zijn (in tegenstelling tot de partners van de andere Gentse sprekers), evenals haar ouders, die bovendien lageropgeleid zijn. Het samenspel van die gegevens kan het sterkere dialectgebruik van Ovlb5 verklaren. Het gedrag van Ovla2 daarentegen is moeilijker verklaarbaar op basis van de genoemde parameters; er zijn immers geen kenmerken waarin spreker Ovla2 opvallend afwijkt van de andere jonge Gentse sprekers. Wel gaf Ovla2 in het interview blijk van een positieve dialectattitude en een taalkundige interesse voor het Gentse dialect (cfr. Fragment 18). Dat kan mogelijk het vrij dialectische taalgebruik van Ovla2 in de dialecttest verklaren. Net als bij de West-Vlaamse data blijkt ook hier het voordeel van een bottom-up approach waarbij sprekers geclusterd worden op basis van het gedrag en vervolgens post-hoc nagegaan wordt wat de geclusterde sprekers bindt. Een dergelijke benadering brengt immers naast sociale factoren als leeftijd en sociale

¹²⁷ Afstanden tussen datapunten werden met Euclidische afstandsmaten berekend; afstanden tussen clusters met Ward’s methode (cfr. §2.4.2.).

Figuur 23: Correspondentieplot Gent met de hoofdeffekten voor spreker (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffekten).

klasse ook andere factoren aan het licht, zoals taalkundige interesse en Ortsloyaliteit.

(18) Interview Ovla2

- Ovla2 *allé ik vin (*f vind) et (*f het) jammer da'k (*f dat ik) et (*f het) dialect eigenlijk zelf nie (*f niet) spreek.*
- Int *ja ja ja.*
- Ovla2 *uh w... allé want. 'k (*f ik) e mij t... allé twee keer geëngageerd eigenlijk voor zo vol... allé Gents theater .*
- Int *ja.*
- Ovla2 *om... om enige connectie med (*f met) et (*f het) Gentse dialect te krijgen.*
- Int *mm-hu.*
- Ovla2 *ma (*f maar) da's (*f dat is) dan gewoon al zingend en da's (*f dat is) natuurlijk gemakkelijker want allé.*
- Int *ja ja ja ja.*
- Ovla2 *maar om et (*f het) te spreken voel ik da (*f dat)... moest ge (*m je) mij nu twee zinnen in 't Gents vragen.*
- Int *mm-hu.*
- Ovla2 *'k (*f ik) zou 't (*f het) f... 'k (*f ik) zou fouten maken. zowel in de grammatica als de vocabulaire als in de klanken.*

3.3.3. Variëteitenstructuur

De Gentse correspondentieregressie toont verschillende clusters van kenmerken die een vergelijkbaar gedrag vertonen. Hierboven hadden we het bijvoorbeeld al over een cluster typisch Gentse dialectkenmerken links in de biplot, een cluster standaardtaalkenmerken rechtsboven in de biplot, een intermediaire cluster die voor veel sprekers de belangrijkste code uitmaakt en ook een cluster met niet-standaardtalige, dialectexogene kenmerken onderaan in de biplot. In dit onderdeel gaan we na in welke mate die clusters variëteiten genoemd kunnen worden.

3.3.3.1. Linguïstische cohesie

Een clusteranalyse op basis van de vierdimensionale coördinaten¹²⁸ voor de verschillende varianten in de correspondentieregressie toont vier clusters taalkenmerken in de Gentse data (cfr. Figuren 24 en 25):

1. een cluster met enkel dialectkenmerken (o.a. 'kaëd', i.e. de varianten [a.] en [æ.u] in woorden als *koud* en *goud*, en 'bedde', de niet-suffigale sjwa);
2. een cluster met niet-standaardtalige en dialectexogene kenmerken, zoals [yrt]

¹²⁸ Op zich zouden drie dimensies ook volstaan (cfr. elleboog in eigenwaarden screeplot in Bijlage 11), maar het pvc-lust-pakket vereist minimaal vier datapunten per variant.

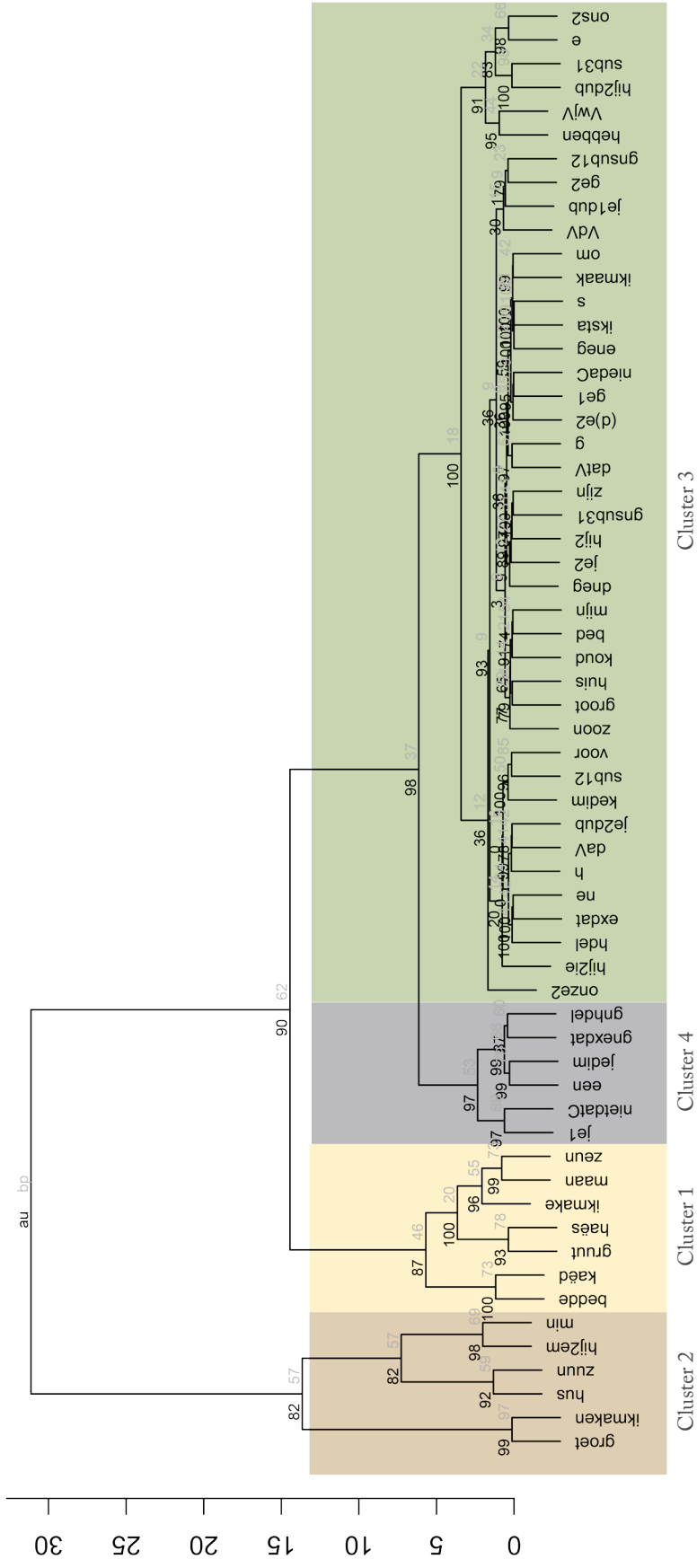
- voor *groot* of [ys] voor *huis*;
3. een cluster met een combinatie van standaardtaalkenmerken (zoals ‘bed’, i.e. het ontbreken van niet-suffigale sjwa) en dialectkenmerken, zoals het *ge*-pronomen of *ne* als masculien onbepaald lidwoord,
 4. een cluster met enkel standaardtaalkenmerken, zoals de afwezigheid van expletief *dat* (‘gnexdat’) of *b*-deletie (‘gnhdel’) en de realisatie van eind *’s* in *niet* en *dat* (‘nietdatC’).

Net als bij het Iepers clusterdendrogram gaat het om clusters kenmerken die onderling sterk correleren in hun socio-situatieve gedrag, maar ook kunnen voorkomen met kenmerken uit andere clusters. De vier genoemde clusters worden in belangrijke mate door de data ondersteund (AU *p*-waarde ≥ 82), maar variëren intern wel in linguïstische cohesie. Binnen de standaardtaalcluster en de intermediaire cluster is de linguïstische cohesie immers vrij groot – hiervan getuigen de kleine afstanden tussen de datapunten in Figuur 24¹²⁹ – terwijl de heterogeniteit in de dialect- en de niet-standaardtalige, dialectexogene cluster groter is. De varianten in die laatste clusters verschillen onderling dus meer in hun associatie met socio-situatieve factoren. Binnen de dialectcluster zien we in Figuur 25 bijvoorbeeld dat ‘gruut’ (de realisatie van scherplange *oo* als [y:]) en ‘haës’ (de realisatie van wgm. \hat{u} als [a.ə]) een sterkere associatie vertonen met de dialecttest dan ‘zeun’ (de gepalataliseerde variant van zachtlange *oo*), ‘maan’ (de realisatie van wgm. \hat{i} als [a:]) of ‘ikmake’ (het sjwa-suffix in de eerste persoon enkelvoud van thematische werkwoorden in het presens). De laatstgenoemde kenmerken worden minder frequent gebruikt in de dialecttest. De kenmerken ‘bedde’ (niet-suffigale sjwa) en ‘kaëd’ (realisatie van wgm *a/o* + *l* + *d/t* als [a:] of [æ.u]) vertonen op hun beurt nog zwakkere associaties met de dialecttest.

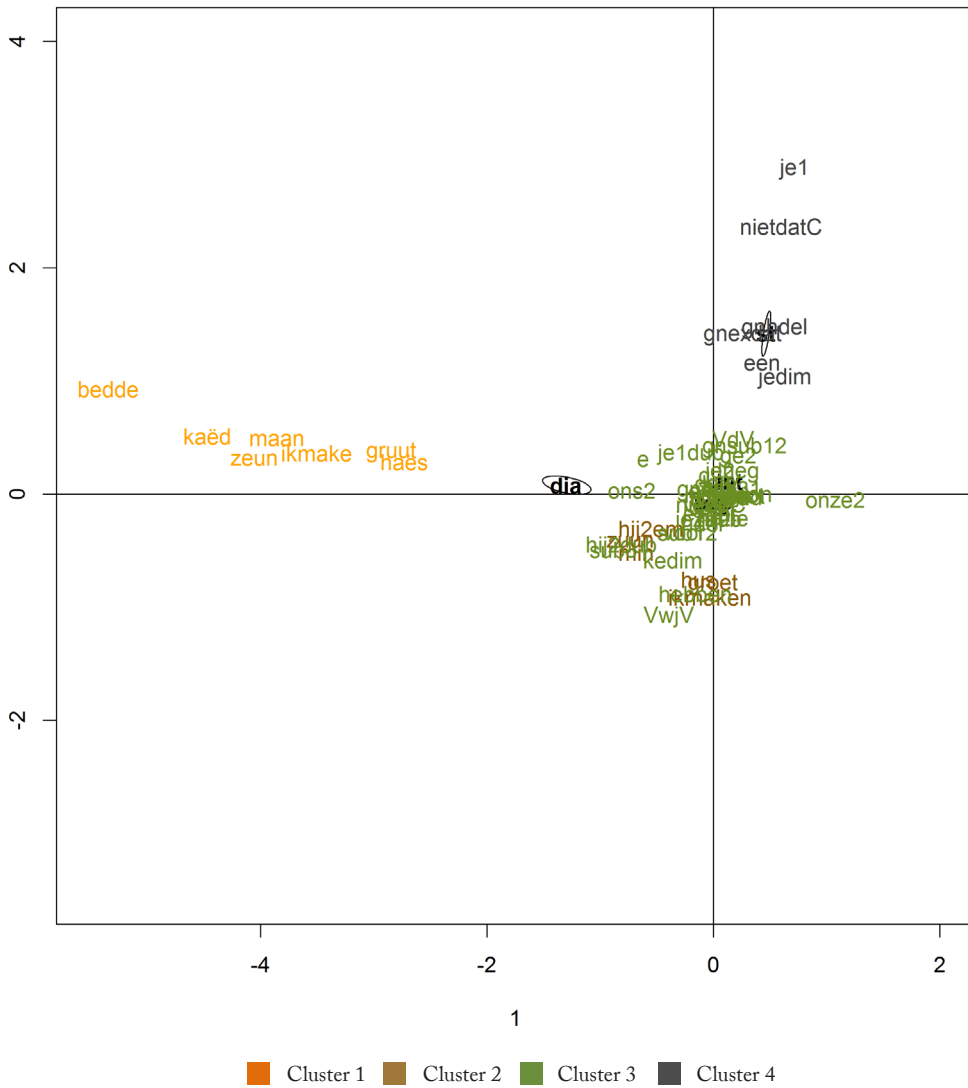
Cluster 2, de niet-standaardtalige, niet-dialectogene cluster, bevat verschillende types kenmerken. Sommige varianten zijn ontleend aan het West-Vlaamse dialect (‘ikmaken’, ‘hus’ en ‘min’), andere lijken van Brabantse oorsprong (‘groet’ en ‘hij2em’) en nog andere kunnen we als hyperdialectismen beschouwen (‘zuun’). In de realisatie van *zoon* als [zy:n] veralgemenen de sprekers immers de regel dat scherplange *oo* in het Gentse dialect [y:] wordt ook naar zachtlange *oo*. De kenmerken in deze cluster zijn dus heel heterogeen van aard.

Cluster 4 vertoont sterke gelijkenissen met de Ieperse VRT-Nederlands-cluster. De Gentse cluster omvat immers eveneens de realisatie van eindmedeklinkers in *niet* en *dat* (voor consonant), de realisatie van initieel *b*, de afwezigheid van expletief *dat* en *een* als onbepaald mannelijk lidwoord. De Gentse standaardtaalcluster telt echter ook twee andere taalvarianten, namelijk het *je*-diminutief en *je* als persoonlijk voornaamwoord. Dat die in Ieper niet sterk associëren met de standaardtaaltest,

¹²⁹ In een clusterdendrogram biedt de *y*-as een indicatie van de afstand tussen twee punten. Bijvoorbeeld: als twee clusters of datapunten samensmelten op ‘hoogte’ *x*, dan betekent dat dat de afstand tussen die clusters of datapunten *x* is (cfr. §2.4.2.).

Figuur 24: Dendrogram met geattesteerde taalvarianten in Gent; clusteranalyse op basis van de vierdimensionale coördinaten voor de verschillende varianten in de correspondentieressie (bootstrap resampling: n=5000). Afstanden tussen datapunten werden met Euclidische afstandsmaten berekend; afstanden tussen clusters met Ward's methode (cfr. §2.4.2.).

Figuur 25: Correspondentieplot Gent met hoofdeffecten voor situatie. De kleurencodes geven aan hoe de varianten gecategoriseerd werden in een clusteranalyse op basis van de correspondentie-coördinaten.

moet toegeschreven worden aan het endogene karakter van de varianten in het Ieperse dialect; de vormen worden in Ieper veel breder gebruikt dan in Gent. De Ieperse standaardtaalcluster kent dan weer in tegenstelling tot de Gentse cluster het postverbale *hij*; blijkbaar is die vorm in Ieper sterker geassocieerd met de standaardtaaltest dan in Gent. De percentages in Bijlage 10 tonen hoe niet-standaardtalige *hij*-varianten in postverbale positie in Ieper globaal genomen veel frequenter voorkomen dan in Gent. Daarbij speelt wellicht dat Ieperlingen voor deze variabele meer dialectvarianten tot hun beschikking hebben dan Gentenaars (cfr. §2.3.17.).

Ook de Gentse intermediaire cluster en de Ieperse substandaard vertonen opvallende parallellen. Alle kenmerken die we in de Ieperse cluster aantreffen, treffen we immers ook in de Gentse substandaard aan. De Gentse cluster telt echter ook verschillende varianten die in Ieper in andere clusters opdoken, zoals het expletief *dat* ('exdat'), *b*-deletie ('hdel') en subjectsverdubbeling in tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud ('sub12'). Dat verschil moet toegeschreven worden aan het gegeven dat er in Ieper meerdere frequent gebruikte niet-standaardtalige clusters geïdentificeerd werden, terwijl dat er in Gent maar één was (de Gentse dialectcluster werd amper spontaan gerealiseerd).

3.3.3.2. Pragmatische functies

Hebben de onderscheiden Gentse clusters duidelijk afgebakende, pragmatische functies die enigszins *geroutiniseerd* zijn in het taalrepertorium van onze sprekers? De hierboven besproken interactie-effecten tussen spreker en situatie kunnen bij die vraag inzicht bieden, alsook de metacommunicaties in de interviews.

De bespreking van de persoonlijke taalrepertoria in §3.3.2. toonde al dat de dialectcluster in Gent een veel beperktere functionaliteit heeft dan in Ieper. In Gent vertonen enkel sprekers Ovla2, Ovlb1, Ovlb2, Ovlb3, Ovlb4 en Ovlb5 enigszins associaties met de dialectcluster, met Ovlb5 als enige ook in spontane gespreksituaties. Ovla2 en Ovlb1 gaven in de interviews aan nooit spontaan 'echt Gents dialect' te spreken; ze bestempelden hun beheersing ervan als gebrekkig. Sprekers Ovlb2, Ovlb3 en Ovlb4 zouden wel nog Gents spreken, maar in een heel beperkt aantal situaties. Wanneer ze nog dialect spreken, doen ze dat vooral om gezelligheid, vertrouwelijkheid en een Gents volkskarakter te markeren (cfr. Fragment 19). Een belangrijke voorwaarde daarbij is echter – dat vermeldden alle dialectsprekers – dat de gesprekspartners het Gentse dialect ook beheersen (cfr. Fragment 19). Het Gentse dialect fungeert dus als markeerder van informaliteit in uitgesproken Gentse settings (cfr. wat Grondelaers & Kristiansen 2013: 47 de "local norm" noemen).

(19) Interview Ovlb3

- Ovlb3 *natuurlijk 't... 't (*f het) angt (*f hangt) ervan af wie dat er tegenover u staat é.*
- Int *ja.*
- Ovlb3 *dus op 't (*f het) moment da (*f dat) uh... dat er iemand tegenover u staat waarv... waarbij da (*f dat) ge (*m je) de afstand kleiner wilt maken*
- Int *ja.*
- Ovlb3 *en die spreekt geen Gents. dan spreek te (*m je) slordig Nederlands.*
- Int *ja ja ja ja.*
- Ovlb3 *en dan ga de (*m je) over naar die tussentaal.*
- Int *ja.*
- Ovlb3 *staat er iemand tegenover u die... waarvan da (*f*s dat) ge (*m je) hoort dat die echt ne (*m een) platte Gentenaar is*
- Int *ja.*
- Ovlb3 *en ge (*m je) wilt echt bij die persoon dichtter komen*
- Int *ja.*
- Ovlb3 *dan spreekt ge (*m je)... dan spreekt (*m spreek) ge (*m je) dialect.*
- (...)
- Ovlb3 *ma (*f maar) ik vind dialect wel mooi ja.*
- Int *ja. ja. uhm.*
- Ovlb3 *en ik... ik associeer et ook me vertrouwelijkheid (*f vertrouwelijkheid). zo me (*f met) uhm...*
- Int *ja.*
- Ovlb3 *back to basics.*
- Int *ja dus je zult niet denken als iemand dialect spreekt van... wordt soms geassocieerd met een gebrek aan intelligentie of wat dan ook.*
- Ovlb3 *goh neen neen. ma 't (*f het) is natuurlijk... ge (*m je)... ge (*m je) associeert et (*f het) sowieso me (*f met) volkseid (*f volksheid) è.*

De kenmerken in de niet-standaardtalige en dialectexogene cluster blijken in het corpus zelden gebruikt te worden ('groet': n=1, 'ikmaken': n=1, 'hus': n=4, 'zuun': n=5, 'hij2em': n=3 en 'min': n=1). Dat die varianten vooral in de niet-spontane dialecttest gerealiseerd worden, wijst erop dat de cluster in het dagelijkse leven weinig functioneel is. De sprekers die de vormen realiseerden, gaven zelf aan het dialect eigenlijk niet te beheersen en bleken zich tijdens de dialecttest ook bewust van verschillende 'fouten'. Sprekers Ovla3 en Ovla4 merkten bijvoorbeeld zelf op na hun realisatie van respectievelijk *huis* en *wijn* als [ys] en [win] dat "da eigenlijk West-Vlaams is". Op basis van die gegevens kunnen we de cluster als een artificieel geïntendeerd dialect bestempelen, dat spontaan nooit gesproken wordt en dus ook geen duidelijke pragmatische functies heeft.

Ook bij de standaardtalige cluster moet de vraag gesteld worden of die in het dagelijkse leven ooit gesproken wordt. De VRT-Nederlands-cluster vertoont immers enkel sterke associaties met de standaardtaalttest, en uitspraken als die in Fragment 20 doen vermoeden dat het om een virtuele norm gaat die vooral met

media en onderwijs wordt geassocieerd. Verschillende Gentse sprekers getuigden in het interview bovendien van een ‘zondagsepakmentaliteit’ tegenover de standaardtaal (cfr. Fragment 21), wat kan verklaren waarom de sprekers het VRT-Nederlands wel realiseren in de standaardtaalttest, maar niet in het interview. Net als in Ieper mogen we echter niet uitsluiten dat er andere, hier niet onderzochte spreeksituaties zijn waarin de sprekers hun standaardtaalcompetentie wel volledig benutten. Spreker Ovla1 vermeldt bijvoorbeeld dat ze tegen haar (jonge) kinderen of als ze in beroepscontext haar requisitoir moet houden “echt Algemeen Nederlands” spreekt (cfr. Fragment 22). Spreker Ovla5 zou eveneens tegen cliënten “beleefder” en “netter” spreken dan in het interview, al geeft ze aan ook in de genoemde professionele situaties snel op haar “normale taalgebruik” terug te vallen (cfr. Fragment 23). Net als in Ieper lijkt het VRT-Nederlands dus een professionaliteitsmarkeerder te zijn.

Opvallend is dat verschillende Gentse sprekers naar eigen zeggen zelden streven naar een ‘beter’ taalgebruik (bijvoorbeeld ook niet in de interviewsetting). “Tussentaal” (Ovla4, Ovlb4) of “deftig Vlaams me een Gents accent” (Ovlb2), i.e. het taalgebruik geassocieerd met de grijze cluster, zou de standaardcode zijn (cfr. Fragmenten 24 en 25). Hier zien we een duidelijk contrast met de Ieperse data, waarin alle Ieperse sprekers aangaven in het interview naar standaardtaal te streven (cfr. Fragment 9) en dat taalgebruik te reserveren voor formelere settings en/of settings met een supraregionaal karakter. De Ieperse substandaard vertoont dus wel formele gelijkenissen met de Gentse substandaard, maar verschilt er functioneel duidelijk van. De Gentse substandaard kan immers niet exclusief als ‘geïntendeerde standaardtaal’ beschouwd worden, en wordt ook veel breder ingezet als omgangstaal.

(20) Interview Ovlb2

- Ovlb2 *ik vind da (*f dat) wij in... in... in... in Vlaanderen eigenlijk geen Nederlands spreken. wij spreken Vlaams. wan (*f want) als ge (*m je) dat uh... k (*f ik) eb (*f heb) ooit... k (*f ik) eb (*f heb) twee vrienden. d' één(*f de) is ook overleden. en die spraken Hollands.*
- Int *mm-hu.*
- Ovlb2 *(...) uhm. da's (*f dat) totaal anders.*
- Int *mm-hu.*
- Ovlb2 *dad (*f dat) accent is totaal anders. de tongval is totaal anders. en heel dikwijls de woordenschat die ze gebruiken is ook een beetje anders.*
- Int *mm-hu. en gob dat Vlaams dat hier gesproken wordt. als wat omschrijf je dat dan? is dat ook standaardtaal dan of?*
- Ovlb2 *in Gent of in Oost-Vlaanderen of?*
- Int *algemeen in Vlaanderen? Stel...*
- Ovlb2 *nee da's (*f dat is) geen standaardtaal. een Antwerpenaar spreekt med (*f met) een Antwerps accent. een West... z... West-Vlaming zeker med (*f met) een zwaar... West-Vla... Limburgers. dad (*f dat) aal (*f haal) j' (*f je) er zo uit. ik vind nie (*f niet) dat 't (*f het) een standaardtaal is nee.*

Int ja.
Ovlb2 de enige standaardtaal is op de tv en de radio.
Int ja.
Ovlb2 da's (*f dat is) standaardtaal.
Int en da's (*f dat is) dan V... Vlaamse standaardtaal.
Ovlb2 ja da's (*f dat is) Vlaamse standaardtaal.
Int ja. ok.
Ovlb2 ja.
Int en die Vlaamse standaardtaal da (*f dat) wordt eigenlijk behalve op tv...
Ovlb2 en op toneel è. toneel.
(...)
Int dus wat begrijp jij dan onder standaardtaal? ja. als je zegt Vlaamse standaardtaal xxx
Ovlb2 de standaardtaal dus de uh... wat ik standaardtaal noem is de verbeterde taal. maar ik... ik denk da (*f dat) geen één Vlaming of misschien onderwijzeressen of zo echt da (*f dat) spreken.

(21) Interview Ovla2

Int denk je... als ik nu zou vragen van spreek eens standaardtaal. dat je dat zou kunnen of? is het vooral niet kunnen of niet echt nodig vinden?
Ovla3 ik denk wel da'k (*f dat ik) et zou kunnen want
Int mm-hu.
Ovla3 op zich ja. allé in de Nederlandse les vroeger en zo allé
Int ja ja.
Ovla3 leer de (*m je) da (*f dat) wel en zo è. ma ik zou 't (*f het) van mezelf geforceerd overkomen vinden alowel (*f alhoewel) da (*f dat) da (*f dat) misschien nie (*f niet) zo zou zijn.
Int ja ja ja ja.
Ovla3 maar dus 't is vooral omdat (*f omdat) je 't (*f het) nie (*f niet) echt... ik zou der (*m er) mijzelf nie (*f niet)...
Int belangrijk of ja niet noodzakelijk vindt?
Ovla3 om... ja omdat'k (*f omdat ik) nie noodzakelijk vind. en omdat'k (*f omdat ik) er mij ook eigenlijk nie (*f niet) comfortabel bij voel om 't (*f het) te... om et (*f het) te praten.
Int ja ja ja ja.
Ovla3 omdat (*f omdat) niemand in mijn omgeving eigenlijk ook
Int mm-hu.
Ovla3 standaardtaal praat.

(22) Interview Ovla1

Int en je kinderen? in welke taal voed je die op?
Ovla1 Al... echt Algemeen Nederlands.
Int echt Algemeen Nederlands.
Ovla1 ik eb er mij overlaatst op betrapt da'k (*f dat ik) dacht van ben aan 't (*f het) overdrijven.
Int ja ja ja ja.
Ovla1 ik spreek xxx zoon echt in de termen van jij en je.

Int *mm-hu. ja.*
 Ovla1 *je mag da (*f dat) nie (*f niet) doen. 'k (*f ik) ga nooit zeggen ge (*m je) moogt (*m mag) da (*f dat) nie (*f niet) doen.*
 Int *ja ja ja.*
 Ovla1 *'k zou da (*f dat) tegen mijn zus wel zeggen ma (*f maar) tegen mijn kinderen...*

(23) Interview Ovla5

Int *als je nu over je eigen taalgebruik in 't algemeen nadenkt. dus niet enkel in die gesprekken. uh hoe spreek je dan in welke situaties?*
 Ovla5 *uhm. gob. ja we lachen daar soms wel mee. als wij bijvoorbeeld naar uh ne (*m een) gemeente bellen.*
 Int *ja.*
 Ovla5 *om een vergunning da (*f dat) we van elkaar... omda (*f omdat) we dus een bureau delen... da (*f dat) we van elkaar horen da (*f dat) we netter spreken.*
 Int *ja.*
 Ovla5 *en dat da (*f dat) eigenlijk altijd zeer geforceerd overkomt.*
 Int *mm-hu.*
 Ovla5 *dus dat da (*f dat)...*
 Int *ja.*
 Ovla5 *da (*f dat) we 't (*f het)... eigenlijk zijn we daar ondertussen al een beetje mee gestopt. ik probeer natuurlijk bij cliënten veel meer...*
 Int *ja*
 Ovla5 *je of u te zeggen dan ge*
 Int *mm-hu. mm-hu.*
 Ovla5 *zoals ik gewoon ben ma (*f maar) 'k (*f ik) merk wel na verloop van tijd dat als.. als ge (*m je) een band krijgt me (*f met) iemand dat da (*f dat)*
 Int *ja. automatisch...*
 Ovla5 *naar uw normaal taalgebruik teruggaat. dus...*
 (...)
 Int *gob als je 't (*f het) hebt over cliënten en zo voort. hoe noem je dat taalgebruik dan? als je 't (*f het) aanpast?*
 Ovla5 *gob. ja ik... ik denk nie (*f niet)... da'k (*f dat ik) in staat ben om perfect AN te spreken...*
 Int *mm-hu.*
 Ovla5 *dus. ma (*f maar) toch... mijn perceptie op beleefd Nederlands. Beleefd Nederlands.*

(24) Interview Ovlb2

Ovlb2 *ik pas eigenlijk mijn taal nooit aan. uhm. ik eb al heel veel opmerkingen gehad. ik eb een verschrikkelijk Gents accent. z' ebben (*f ze hebben) mij ook al gezegd da'k (*f dat ik) spreek als Pascal Platel. ik denk dat da (*f dat) waar is. uhm. maar ik pas mijn taal nie (*f niet) aan nee.*
 Int *nee.*
 Ovlb2 *nee.*

- Int *dus als je nu met mij spreekt. spreek je 't zelfde als...*
 Ovlb2 *ja. uitgenomen me (*f met) ne (*m een) Gentenaar é. dan spreek ik Gents è.*
- (...)
 Ovlb2 *als ge (*m je) mij oort (*f hoort) in 't (*f het) Gents spreken is 't (*f het) absoluut geen dialect wa (*f wat) da (*f*s dat) 'k (*f ik) nu spreek.*
 int *en hoe zou je 't (*f het) dan zelf omschrijven?*
 Ovlb2 *awel uhm. ja. deftig Vlaams me (*f met) een Gents accent.*

(25) Interview Ovla5

- Ovla5 *NAAM PARTNER of... of een andere vriendin van mij ma dan in 't Gentse... ofwel praten die dialect*
- Int *mm-hu.*
 Ovla5 *ofwel praten die AN. maar niets... die ebben (*f hebben) veel minder da (*f*m dat) tussentaal... da (*f dat) besta (*f bestaat) bijna nie (*f niet)... maar niet...*
- Int *ja ja ja ja ja.*
 Ovla5 *terwijl da k ik (*f*s dat ik) daar eigenlijk wel constant op zit.*
- (...)
 Int *ook tijdens mijn consultaties of tijdens...*
 Ovla5 *ga'k (*f ga ik) da (*f dat) nie (*f niet)...*
 Int *ga je dat niet uh aanpassen of zoiets?*
 Ovla5 *nee.*

3.3.3.3. Idiovariëtaire kenmerken

Zowel het Gentse dialect, het artificiële geïntendeerde dialect als het VRT-Nederlands kennen idiovariëtaire kenmerken. Het VRT-Nederlands – dat merkten we al op bij de bespreking van het Ieperse taalrepertorium – wordt getypeerd door de realisatie van initiële [h], de realisatie van *t* in *niet* en *dat*, het ontbreken van expletief *dat*, het onbepaald lidwoord *een* voor mannelijke enkelvoudige substantieven, het preverbale pronomen *je* en het *je*-diminutief. Die varianten werden enkel in de standaardtaalttest frequent gerealiseerd (cfr. Bijlage 10). Het *je*-pronomen blijkt in Gent zelfs een sjibbolet voor de standaardtaal: verschillende sprekers brengen die vormen spontaan aan bod in het interview als vormen die ze met een “beleefde”, en soms ook “overdreven” standaardtaal associëren (cfr. Fragmenten 22 en 23). Wat het artificiële geïntendeerde dialect betreft, vermeldden we hierboven al dat het een combinatie kent van West-Vlaamse dialectkenmerken (‘ikmaken’, ‘hus’ en ‘min’), Brabantse kenmerken (‘groet’ en ‘hij2em’) en hyperdialectismen (‘zuun’). Aan die kenmerken is het geïntendeerde dialect duidelijk herkenbaar, en we kunnen ze dan ook als idiovariëtaire kenmerken beschouwen. Het Gentse dialect ten slotte is duidelijk herkenbaar aan de realisatie van scherplange *oo* als [y:], de realisatie van wgm. *û* als [a.ə], de gepalataliseerde variant van zachtlange *oo*, de realisatie van wgm. *î* als [a:], het *sjwa*-suffix in de eerste persoon enkelvoud van thematische werkwoorden

in het presens, de niet-suffigale sjwa en de realisatie van wgm a/o + l + d/t als [a:] of [æ.u]. Die kenmerken werden immers enkel in de dialecttest gerealiseerd en in beperkte mate ook (door spreker Ovlb5) in de vriendengesprekken.

De Gentse substandaard wordt heel frequent gesproken door onze sprekers, maar kent geen idiovariëtaire kenmerken; alle kenmerken in de cluster worden gedeeld met het VRT-Nederlands of het Gentse dialect. Bovendien zitten in de cluster enkele 'hele variabelen' besloten, waarbij zowel de standaardtalige als de niet-standaardtalige variant sterke associaties vertonen met de substandaard.¹³⁰ Dat is bijvoorbeeld het geval bij de twee onderzochte types subjectsverdubbeling ('sub12' en 'sub31'). Typerend voor de substandaardtalige cluster kenmerken is vooral dat hij afwijkt van zowel standaardtaal als dialect. Dat blijkt ook uit de omschrijvingen die de sprekers zelf geven. Spreker Ovlb1 heeft het bijvoorbeeld over "een soort taal die zo eigenlijk geen dialect is maar ook geen Nederlands".

3.3.3.4. Emische categoriestatus

Wanneer de Gentse sprekers het variatiespectrum in Gent beschrijven, dan is er in tegenstelling tot in Ieper geen enkele spreker die een diglossisch beeld schetst. Alle sprekers onderscheiden naast het Gentse dialect (ook wel "plat Gents" of "echt Gents") en standaardtaal (ook wel "Algemeen Nederlands", "echt Nederlands" of "Algemeen Beschaafd Nederlands") één of meerdere intermediaire taalvormen. Sprekers Ovla1, Ovla2, Ovla3, Ovla4, Ovla5, Ovlb1 en Ovlb2 maken een driedelige indeling, en omschrijven het intermediaire taalgebruik als "poging tot standaardtaal" (Ovla1), "standaardtaal met een luie uitspraak" (Ovla2), "iets tussen de twee" (Ovla3), "tussentaal" (Ovla4, Ovla5), "onder mekaar taalgebruik" (Ovlb1) of "deftig Vlaams met een Gents accent" (Ovlb2). Dat intermediaire taalgebruik zou hun dagelijkse omgangstaal zijn en bovendien dichter bij de standaardtaal aanleunen dan bij het dialect. Op basis van die beschrijving kunnen we ervan uitgaan dat het beschreven taalgebruik overeenstemt met de geattesteerde intermediaire cluster.

Sprekers Ovlb3, Ovlb4 en Ovlb5 onderscheiden tussen dialect en standaardtaal in twee 'types' taalgebruik: "gekuist dialect" (Ovlb3, Ovlb4) of "tussentaal die naar dialect toe neigt" (Ovlb4) enerzijds, en "gekuist Nederlands", "slordig Nederlands" (Ovlb3), "slordig ABN" (Ovlb5) of "tussentaal die naar Algemeen Nederlands toe neigt" (Ovlb4) anderzijds. Het gekuiste dialect is volgens Ovlb4 haar vroegere thuistaal; Ovlb5 zou het met haar kinderen spreken, en Ovlb3 vermeldt het als een in Vlaanderen steeds vaker te horen genivelleerde vorm van dialect (cfr. Fragment 26). Geen van de sprekers geeft aan dit type taalgebruik in de spreeksettings van het onderzoek gerealiseerd te hebben. Het "slordige Nederlands" daarentegen is de taal

¹³⁰ In de Ieperse substandaardtalige cluster is dat niet het geval.

die de informanten in kwestie naar eigen zeggen in het interview en doorgaans ook in het dagelijkse leven spreken. Dat taalgebruik lijkt dus overeen te stemmen met de gedetecteerde intermediaire cluster.

Hierboven merkten we al op dat het intermediaire taalgebruik volgens de onderzochte Gentenaars dichter bij de standaardtaal aanleunt dan bij het dialect. De vraag rijst in welke mate de sprekers de substandaard als apart systeem concipiëren dan wel als een soort ‘standaardtaal’. Dat sommige sprekers hun eigen intermediair taalgebruik benoemen met een apart label als “tussentaal” (Ovla3, Ovla4, Ovla5) kan als indicator gezien worden van emische categoriestatus. Bovendien omschrijft spreker Ovlb3 het intermediaire taalgebruik als een gemeenschappelijke taal die in Vlaanderen overal wordt gesproken en taalaccommodatie grotendeels overbodig maakt (cfr. Fragment 26), wat eveneens op emische categoriestatus wijst voor de intermediaire cluster. Niet iedereen blijkt echter dezelfde conceptualisering van het Vlaamse taalrepertorium te hebben. Sprekers Ovla2, Ovlb1 en Ovlb5 beschrijven hun taalgebruik in het interview – dat formeel eveneens als intermediair beschouwd kan worden (cfr. §3.2.2.) – als een vorm van standaardtaal (“standaardtaal met een luie uitspraak”, “losse standaardtaal” of “slordig ABN”) en blijken het taalgebruik niet als een aparte vorm van taalgebruik te categoriseren. Op dat vlak bestaat dus duidelijke idiolectische variatie.

(26) Interview Ovlb3

- Int* als je spreekt met mensen van je... van een andere regio en je merkt dat duidelijk. pas je dan je taalgebruik of niet echt?
- Ovlb3* bob ik eb (*f heb) niet den (*m de) in... ik eb (*f heb) nie (*f niet) 't (*f het) gevoel... omda (*f omdat) iedereen zo'n beetje van... van da (*f dat)
- Int* ja.
- Ovlb3* gekuist Nederlands spreekt è.
- Int* ja ja ja.
- Ovlb3* der (*m er) is zo een gemeenschappelijke taal. oe (*f hoe) noemen jullie da (*f dat)? da eeft (*f heeft) ne (*m een) naam è.
- Int* tus... tussentaal of zo?
- Ovlb3* ja wel ja. is 't een gekuiste tussentaal.
- Int* ja ja ja.
- (...)
- Ovlb3* laat ons zo zeggen. ik denk da (*f dat) wij nog uh relatief veel dialecten ebben op een kleine opperolakte.
- Int* mm-hu. ja.
- Ovlb3* vermoed ik. uhm. dus wel gevarieerd. maar met een achteruitgaand dialect... uh gebruik.
- Int* ja
- Ovlb3* maar wel uh allé... met... met uh... da's (*f dat is) algemeen bekend è. dat et uh wel slordiger wordt eb (*f heb) ik... et (*f het) gevoel.
- Int* ja.

- Ovlb3* *dus de afstand tussen de twee wordt kleiner.*
Int *ja tussen et (*fhet)...*
Ovlb3 *tussen dialect. g' (*m je) ebt (*fhebt) wree (*l erg)... zeer veel mensen die uh... uh gekuist dialect spreken.*
Int *ja ja ja.*
Ovlb3 *en g'ebt (*m *f je hebt) der (*m er) ne (*m een) helen (*m hele) oop (*f hoop) die.. die wa (*f wat) uh... slordig Nederlands spreken.*
Int *ja ja ja. spreken en dat blijft dan m...*
Ovlb3 *komt wa (*f wat) dicht bij mekaar dan uh*
Int *ja ja ja ja.*
Ovlb3 *dan dat (*s) da (*f dat) vroeger was vond ik.*
 (...)
Ovlb3 *ma ik denk da'k (*f dat ik) over 't (*f het) algemeen een soort gekuist uh*
Int *ja*
Ovlb3 *dia... allé nee. 't (*f het) is geen gekuist dialect è. 't (*f het) is een slordig Nederlands.*
Int *ja.*
Ovlb3 *'k (*f ik) vin (*f vind) da (*f dat) een verschil.*

Op basis van de verzamelde metadata kunnen we concluderen dat zowel dialect als Algemeen Nederlands in Gent over duidelijke emische categoriestatus beschikken. Ook de intermediaire cluster wordt door velen als een apart systeem ervaren, maar hier variëren de percepties. Sommige sprekers zien intermediair taalgebruik immers veeleer als een 'lossere' vorm van standaardtaal dan als een aparte variëteit. De cluster 'geïntendeerd dialect' wordt door geen enkele spreker als variëteit ervaren; die cluster kwam in geen enkel interview ter sprake. Tijdens de dialecttest omschreven de sprekers van het 'geïntendeerde dialect' hun pogingen wel als mislukt dialect, maar gezien het artificiële karakter van die testsetting is het weinig logisch om van 'emische categoriestatus' te spreken.

3.3.3.5. Conclusie

In de Gentse data kunnen formeel vier clusters kenmerken onderscheiden worden, namelijk dialect, geïntendeerd dialect, substandaard en VRT-Nederlands (cfr. Tabel 17). Een 'gekuist dialect' werd in tegenstelling tot in Ieper niet aangetroffen, al vermeldden sommige sprekers een dergelijk taalgebruik wel in het interview. Mogelijk is een vorm van 'gekuist dialect' in Gent wel te horen in het dagelijkse leven, maar wordt het door onze sprekers niet (meer) gesproken. Het geïntendeerde dialect kan moeilijk als variëteit beschouwd worden, aangezien het in het dagelijkse leven niet gesproken wordt en ook niet als apart systeem beschouwd wordt door de taalgebruikers. Dialect en standaardtaal, daarentegen, hebben wel geroutiniseerde pragmatische functies en worden ook als aparte systemen gepercipieerd door de taalgebruiker. Dialect en standaardtaal komen dan ook in aanmerking voor het label 'variëteit', al blijft daarbij een moeilijk vraagstuk of we de substandaardcluster en de

VRT-Nederlandse cluster als twee aparte variëteiten moeten beschouwen dan wel als twee prototypes binnen een ruimere standaardtalige variëteit. In de percepties bestaat op dat vlak immers duidelijke idiolectische variatie.

Tabel 17: *Samenvatting variëteiteneigenschappen Gentse clusters*

	Dialect	Geïntendeerd dialect	Substandaard	VRT-Nederlands
Linguïstische cohesie	+	+	++	+++
Pragmatische functies	Markeerder van informaliteit in uitgesproken Gentse settings	-	Algemene omgangstaal	Virtuele norm? Professionaliteits-markeerder
Idiovariëtaire elementen	+	+	-	+
Emische categoriestatus	+	-	±	+

3.4. ANTWERPEN

3.4.1. Globaal

De Antwerpse correspondentiebiplot met situatie, leeftijd en spreker als hoofdeffecten (Figuur 26) vertoont opvallende overeenkomsten met de Gentse correspondentiebiplot. Links bovenaan vinden we immers net als in Gent verschillende dialectische varianten, zoals de realisatie van wgm. *î* als [a:] of [a.ɛ] ('maan') en de palatalisering van zachtlange *oo* ('zeun'). Rechtsbovenaan clusteren verschillende standaardtaalkenmerken samen, zoals de afwezigheid van expletief *dat* ('gnexdat') en de realisatie van eindconsonanten in *niet* en *dat* ('nietdatC'). Die standaardtaalkenmerken leunen dicht aan bij een cluster met voornamelijk dialectkenmerken, zoals subjectsverdubbeling ('sub12') en het *ke*-diminutief ('kedim').¹³¹ Hier zien we een verschil tussen de Gentse en Antwerpse data: waar in Gent de substandaardtalige en standaardtalige cluster duidelijk gescheiden waren, is dat in Antwerpen minder het geval.

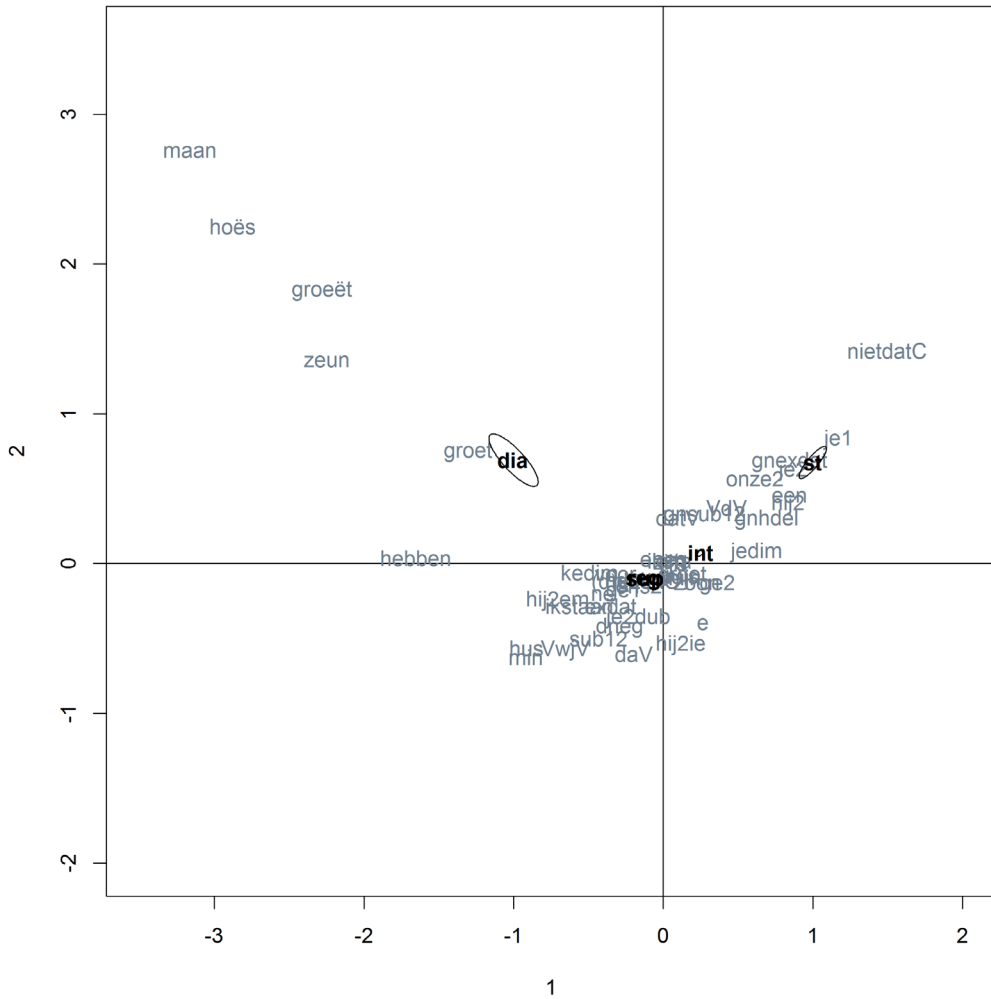
In de associatie tussen taalvarianten en situatie-effecten zijn er eveneens opvallende parallellen tussen de Gentse en Antwerpse data. Zowel in Antwerpen als Gent is de associatie tussen de links geplote dialectvarianten en de dialecttest bijvoorbeeld veel zwakker dan in Ieper, wat ook zichtbaar is in de lage percentages

¹³¹ De labels voor de varianten centraal in de biplot zijn door de sterke associaties moeilijk leesbaar. In Figuur 2 van Bijlage 13 zoomen we in op het centrum van de biplot, zodat de labels beter leesbaar worden.

niet-standaardtalige varianten voor die variabelen in de Antwerpse dialecttest (cfr. Bijlage 10.3.). In spontane gesprekssituaties worden kenmerken als de realisatie van wgm. *î* als [a:] of [a.ɛ] ('maan') en de palatalisering van zachtlange *oo* ('zeun') nog minder gebruikt, of de gesprekspartner nu van dezelfde regio afkomstig is of niet. In de biplot in Figuur 26 zien we immers hoe zowel de regionale als de supraregionale vriendengesprekken (respectievelijk 'reg' en 'sup') een zwakke associatie vertonen met de links geplote dialectkenmerken. Dat de situatie-effecten compleet overlappen, toont dat de herkomst van de gesprekspartner ook bij de onderzochte Antwerpse sprekers amper een rol speelt. Die observatie wordt ook bevestigd door de uitgevoerde logistische regressie (cfr. Bijlage 8.3.): de kans op een niet-standaardtalig kenmerk in een supraregionaal vriendengesprek blijkt in Antwerpen niet significant te verschillen van die in een regionaal vriendengesprek. De situatie-effecten voor de regionale en supraregionale vriendengesprekken correleren in de correspondentiebiplot bovendien, net als in Gent, vrij sterk met het intervieweffect, wat op een beperkte impact wijst van de vertrouwdheid met de gesprekspartner. Het taalgebruik in de interviewsetting vertoont wel iets sterkere associaties met de standaardtaalkenmerken in de rechterbovenhoek van de biplot, maar het verschil met de andere gesprekssituaties is niet van dezelfde orde van grootte als in Ieper. Dat zien we ook in de odds ratio's voor de interviews (vergelijk Bijlagen 8.2., 8.3. en 8.4.), die ons vertellen hoe de kans op een niet-standaardtalige variant in het interview verschilt van die in de regionale vriendengesprekken. In Ieper is de odds ratio voor het interview immers 0,005 ($p < 0,001$) – wat op een sterke reductie in de probabilmiteit wijst – terwijl die in Antwerpen en Gent respectievelijk de iets grotere waarden 0,120 ($p = 0,001$) en 0,165 ($p < 0,001$) aannam. Een duidelijke associatie met de rechtsboven geplote standaardtaalkenmerken zien we wel in de standaardtaalsetting; net als de Ieperlingen en Gentenaars realiseren de geobserveerde Antwerpenaars meestal eind-*'s* en *je*-pronomina in de standaardtaalttest. In de standaardtaalttest is de kans op een niet-standaardtalig kenmerk dan ook beduidend lager dan in de regionale vriendengesprekken (cfr. Bijlage 8.3: odds ratio=0,001; $p < 0,001$).

3.4.2. Persoonlijke taalrepertoria

De Antwerpse sprekers vertonen onderling opvallende verschillen in hun taalgebruik. Dat blijkt althans wanneer we in de correspondentieregressie de interacties bestuderen tussen de spreker- en situatie-effecten (cfr. Bijlage 12). Figuur 27 toont ter illustratie de interactie-effecten voor sprekers Antb2, Antb4 en Anta4. Net als in Gent en Ieper is de variatie in de standaardtaalttest beperkt: in die situatie vertonen alle sprekers een sterke associatie met de standaardtaalvarianten rechtsboven in de biplot. In de dialecttest, daarentegen, is er heel wat idiolectische variatie. Spreker Antb2 vertoont in die situatie bijvoorbeeld sterke associaties met de dialectkenmerken linksboven

Figuur 26: Correspondentieplot Antwerpen met hoofdeffekten voor situatie¹

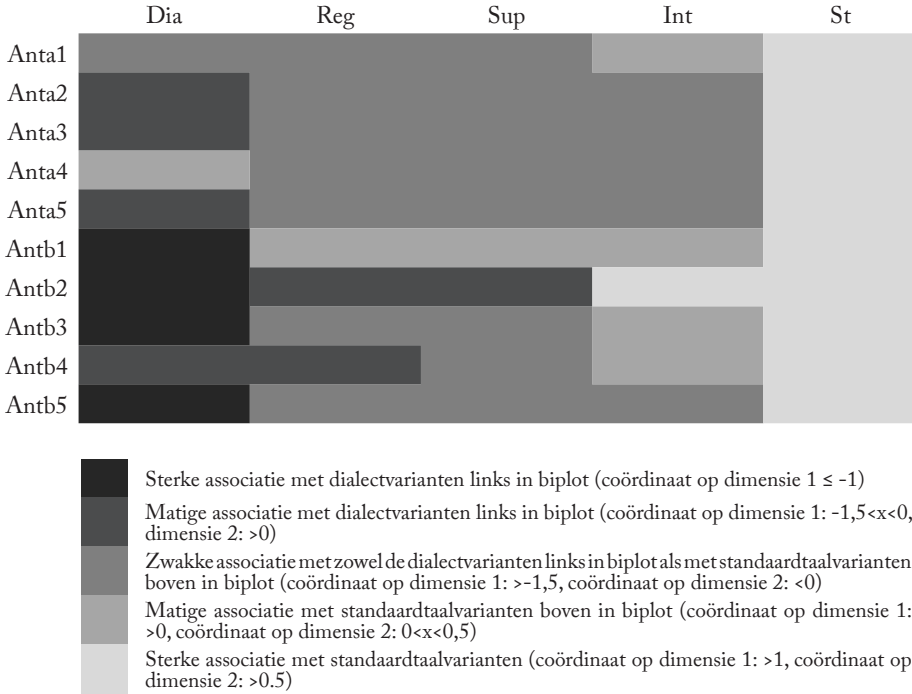
¹ De twee geplote dimensies verklaren samen 56.80% van de oorspronkelijke variatie. Een screeplot (zie Bijlage 11) toont hoe een analyse met vier dimensies aangewezen is. Bij vier dimensies – waarmee 74,54% van de oorspronkelijke variantie verklaard wordt – zien we immers een knik in de *eigenvalues*.

in de biplot (cfr. ook Antb1, Antb3 en Antb5 in Bijlage 12), spreker Antb4 een matige associatie (cfr. ook Anta2, Anta3, Anta5 in Bijlage 12) en spreker Anta4 een zwakke associatie (cfr. ook Anta1 in Bijlage 12). Die variatie wijst erop dat de dialectkennis in Antwerpen net als in Gent aan attritie onderhevig is. In de spontane gesprekken vertonen slechts twee sprekers een matige tot sterke associatie met de links geplote dialectvarianten: Antb2, die zowel in de regionale als in de supraregionale vriendengesprekken vrij dialectisch spreekt, en in mindere mate ook Antb4, die in de regionale vriendengesprekken een matige associatie met de links geplote dialectvarianten vertoont. De andere sprekers vertonen in zowel de regionale als de supraregionale vriendengesprekken duidelijke associaties met de cluster centraal in de biplot.

Op spreker Antb4 na, die in de regionale vriendengesprekken iets dialectischer spreekt dan in de supraregionale vriendengesprekken, is er geen enkele spreker bij wie de effecten voor de regionale en supraregionale vriendengesprekken duidelijk verschillen. Net als in Gent is de regionale herkomst van de gesprekspartner in Antwerpen dus geen determinerende factor in het style-shiftinggedrag. Dat blijkt ook zo te zijn voor de parameter 'vertrouwdheid met de gesprekspartner'. Hierboven merkten we al op dat het taalgebruik in de interviews globaal genomen dicht aanleunt bij dat in de regionale en supraregionale vriendengesprekken. De interactieplots tonen dat die observatie voor het merendeel van de Antwerpse sprekers opgaat: bij sprekers Anta2, Anta3, Anta4, Anta5, Antb1 en Antb5 valt amper een onderscheid te maken tussen het taalgebruik in de vriendengesprekken en dat in het interview. Opvallend is dat spreker Antb1 in al die situaties veel sterkere associaties vertoont met de rechtsboven geplote standaardtaalkenmerken dan de andere sprekers. Zij blijkt spontaan standaardtaliger te spreken. Bij sprekers Anta1, Antb2, Antb3 en Antb4 is er wel een duidelijk verschil tussen het taalgebruik in de vriendengesprekken enerzijds en dat in het interview anderzijds; die sprekers spreken in het interview allen standaardtaliger, met bij Antb2 de sterkste correlaties met de geplote standaardtaalkenmerken.

Wanneer we de interactie-effecten uit de biplots in Bijlage 12 abstraherend proberen samen te vatten (cfr. Figuur 28), dan zien we dat de persoonlijke taalrepertoria in Antwerpen structureel duidelijk variëren. De taalrepertoria van sprekers Anta2, Anta3, Anta4, Anta5 en Antb5 vertonen duidelijke monoglossiekenmerken, met een vorm van intermediair taalgebruik als dominante code in spontane gesprekken. Monoglossische kenmerken vinden we ook bij Antb1, maar bij haar blijkt standaardtaal de voornaamste voertaal. De taalrepertoria van Anta1, Antb3 en Antb2 worden dan weer gekenmerkt door diglossiekenmerken, met bij Anta1 en Antb3 afwisseling tussen intermediair taalgebruik en een vorm van standaardtaal en bij Antb2 tussen een meer dialectisch taalgebruik en standaardtaal. Het taalgebruik van Antb4, ten slotte, vertoont meer diaglossische kenmerken; die spreker bleek

te variëren tussen een licht dialectisch taalgebruik, een intermediaire vorm van taalgebruik en een standaardtaligere code. Hét taalrepertorium in Antwerpen valt met andere woorden moeilijk eenduidig te typeren; er is variatie tussen diglossische, diglossische en monoglossische individuele repertoria.

Figuur 28: Overzichtsschema situatie-effecten individuele Antwerpse sprekers¹³²

Net als bij de Ieperse en Gentse data dient stilgestaan te worden bij de vraag in welke mate de beschreven idiolectische verschillen gedreven zijn door situationele parameters, dan wel representatief zijn voor structurele verschillen in het taalrepertorium. Is het taalrepertorium van Anta2, Anta3, Anta4, Anta5, Antb1 en Antb5 inderdaad grotendeels monoglossisch of zijn er situaties waarin de sprekers hun taal wél aanpassen? Spreken Anta2, Anta3, Anta5, Antb1, Antb3, Antb4 en Antb5, die in de dialecttest een zwakke tot matige correlatie vertoonden met de links geplote dialectkenmerken, spontaan werkelijk nooit dialect of is dat enkel toevallig het geval in de opgenomen spontane gesprekken? Spreker Antb2 – de enige ‘spontane’ dialectspreker onder de Antwerpse informanten – gaf zelf aan heel dicht te staan bij haar gesprekspartners (jeugd vriendin en echtgenoot), wat kan verklaren

¹³² Ook voor dit overzichtsschema deelden we de correspondentieplot op in zones (cfr. Bijlage 12.33.) en gingen we vervolgens na in welke zone de effecten zich bevonden.

waarom zij in de opgenomen gesprekken wél vrij dialectisch sprak, en anderen niet. In de metadata is er echter geen enkele indicatie dat de sprekers in het dagelijkse leven dialectischer spreken dan in de opgenomen gesprekken. Waar er in Gent nog enkele (oudere) sprekers aangaven in het gezin of bij jeugdvrienden dialect te spreken (cfr. §3.3.2.), is dat in Antwerpen enkel bij spreker Antb2 het geval. De andere sprekers geven aan het dialect niet helemaal te beheersen (cfr. Fragment 27), en al zeker niet spontaan te spreken (cfr. Fragment 28).

(27) Interview Antb1

- Int* beheers je zelf nog dialect?
Antb1 nee. nee ik kan uh... ik begrijp et (*f/het) wel heel goed. ik... ik begrijp Antwerps heel behoorlijk. ik begrijp uh ook... ook gek genoeg vrij goed West-Vlaams. maar mijn schoonmoeder is West-Vlaams enzovoort dus uh.
- Int* ja.
Antb1 uhm 'k (*f/ik) (*f/ik) begrijp et wel. uhm 'k begrijp in 't algemeen dialecten vrij goed.
- Int* mm-hu.
Antb1 maar ik spreek ook graag talen.
- Int* ja ja ja.
Antb1 dus ik... dus ik denk dat dat ook weer samenhangt è. maar ik kan et (*f/het) zelf nie (*f/niet) spreken. als ik... als ik zou uh... zoals in de tijd van schild en vriend uh gearresteerd worden en ik moest Antwerps spreken. ik zou onmiddellijk door de mand vallen.

(28) Interview Antb3

- Int* uh dus dialect. w 'ebben (*f/we hebben) et (*f/het) daar al over gehad. (...)
Antb3 ja.
Int beheers je dat?
Antb3 uh ik kan dat.
Int ja.
Antb3 beheersen is veel gezegd. maar ik kan dat want ik zou mij.. ja. ik zou... ik forceer mij dan.
- Int* ja.
Antb3 maar ik weet oe (*f/hoe) dat (*s) 't (*f/het) uitgesproken moet worden.
Int ja ja.
Antb3 dus als er iemand probeert van da (*f/dat) plat Antwerps te spreken. Uh. weet ik of dat (*s) 't (*f/het) fout is of nie (*f/niet).
Int ja. uhm en spreek je 't zelf ook ooit spontaan?
Antb3 nee.
Int nee. uh. heb je dat vroeger in je jeugd gesproken met je ouders of spraken je ouders dat?
Antb3 nee.

Wat het style-shiftinggedrag van de zes 'monoglossiesprekers' betreft, geven drie

van die sprekers – Anta2, Anta3 en Antb5 – zelf aan bijna altijd op dezelfde manier te spreken (cfr. Fragment 29). Enkel wanneer Antb5 met Nederlanders spreekt, zou ze haar taal aanpassen. De andere sprekers zouden hun taal in specifieke situaties wél vaker aanpassen. Spreker Anta4 bijvoorbeeld gaf aan haar taalgebruik vooral bij jonge kinderen aan te passen, en zou ook heel snel haar taalgebruik afstemmen op dat van haar gesprekspartner. Dat deed ze naar eigen zeggen ook in het opgenomen supraregionale vriendengesprek – ze zou er anders gesproken hebben dan in het regionale vriendengesprek – maar die verschillen kwamen bij onze analyses niet naar voren. Mogelijk gaat het vooral om lexicale aanpassingen of subtielere fonetische aanpassingen. Sprekers Antb1 en Anta5 geven aan “properder” of “beter” te proberen spreken wanneer ze moeten pleiten voor een niet-Antwerpse rechtbank. Dergelijke uitspraken onderlijnen nogmaals dat informatie over professionele spreeksettings nodig is om een gedetailleerder inzicht te bieden in het style-shiftinggedrag van Vlamingen. In §3.5. gaan we na wat de resultaten van Plevoets (2008) ons in dat verband leren.

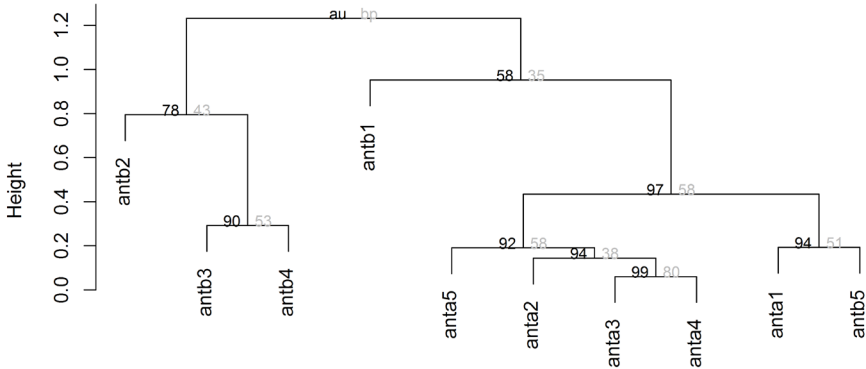
(29) Interview Antb5

- Int* je past je dus niet aan als je denkt van die persoon komt van een andere regio of...
- Antb5* in 't (*f het) geval van dees (*m dit) gesprek niet omdat et (*f het) een spontaan gesprek was van iemand die ik privé kende.
- Int* mm-hu. ja.
- Antb5* ik weet da (*f dat) nie (*f niet). ik denk... ik denk dat ik da (*f dat) nie (*f niet) ga doen. omdat ik ervan uit ga da (*f dat) mijn tongval nie (*f niet) te dialectisch is.
- Int* ja. en dat et (*f het) dus algemeen begrijpbaar is.
- Antb5* voilà. ik ga ervan uit da (*f dat) moest ier (*f hier) seffes (*l straks) iemand van Limburg zitten of iemand van... van Vlaams-Brabant of xxx¹³³. ik ga da (*f dat) nie (*f niet) aanpassen omda (*f omdat) ik nie (*f niet) echt Antwerps spreek.
- Int* ja ja. ubm. dus ook als je spreekt met mensen die je niet kent uh dan pas je... je blijft eigenlijk gewoon...
- Antb5* ja. ik denk da ik een tamelijk neutraal taalgebruik eb (*f het) ja.
- Int* vrij... ja. mm-hu.
- Antb5* voor mezelf vin (*f vind) ik é. ja.
- Int* ja. zijn er situaties dan waarin je je taalgebruik aanpast?
- Antb5* ja me (*f met) Nederlandse collega's. ook weer op et (*f het) einde nie (*f niet) meer...

In de beschrijving van de persoonlijke taalrepertoria tekenen zich groepen sprekers af die onderling een vergelijkbaar gedrag vertonen. Wanneer we de sprekers

¹³³ Met het label 'xxx' geven we aan dat een bepaalde passage moeilijk te begrijpen was en dan ook niet getranscribeerd werd.

clusteren op basis van hun coördinaten in de correspondentieregressie (cfr. Figuren 29 en 30), dan zien we dat sprekers Anta1, Anta2, Anta3, Anta4, Anta5 en Antb5 een vrij vergelijkbaar gedrag vertonen. Van die sprekersgroep wijken Antb2 en Antb1 af als duidelijke *outliers*: spreker Antb2 vertoont opvallend sterkere associaties met de dialectpool, terwijl het sprekereffect voor Antb1 dichterbij de standaardtaalpool aanleunt. Sprekers Antb3 en Antb4 clusteren samen als sprekers die iets sterkere associaties vertonen met zowel de dialect- als de standaardtaalpool.

Figuur 29: Dendrogram met Antwerpse sprekers; clusteranalyse op basis van de vierdimensionale coördinaten voor de tien correspondentieregressie-effecten (bootstrap resampling: n=5000)¹³⁴

Wanneer we de clustertendensen willen verklaren, dan blijkt ten eerste dat het afwijkende taalgedrag van spreker Antb1 in verband gebracht moet worden met haar spraakbiografie: haar moeder was Franstalig en haar vader een voorvechter van het Algemeen (Beschaafd) Nederlands (cfr. Fragment 30). Die taalachtergrond heeft ertoe geleid dat Antb1 heel sterk doordrenkt is van de standaardtaalideologie (cfr. §1.4.4.3.), die ze ook duidelijk uitdraagt in het interview. Het idee dat er maar één ‘juiste’ manier van spreken is en dat niet-standaardtalig taalgebruik ‘fout’ of onwenselijk is, kwam immers meermaals naar voren (cfr. Fragment 31), terwijl dat bij andere sprekers amper aan bod kwam. Antb1’s sterke affiniteit met de standaardtaalideologie kan verklaren waarom ze standaardtaliger spreekt dan de andere hoogopgeleide Antwerpse vrouwen.

(30) Interview Antb1

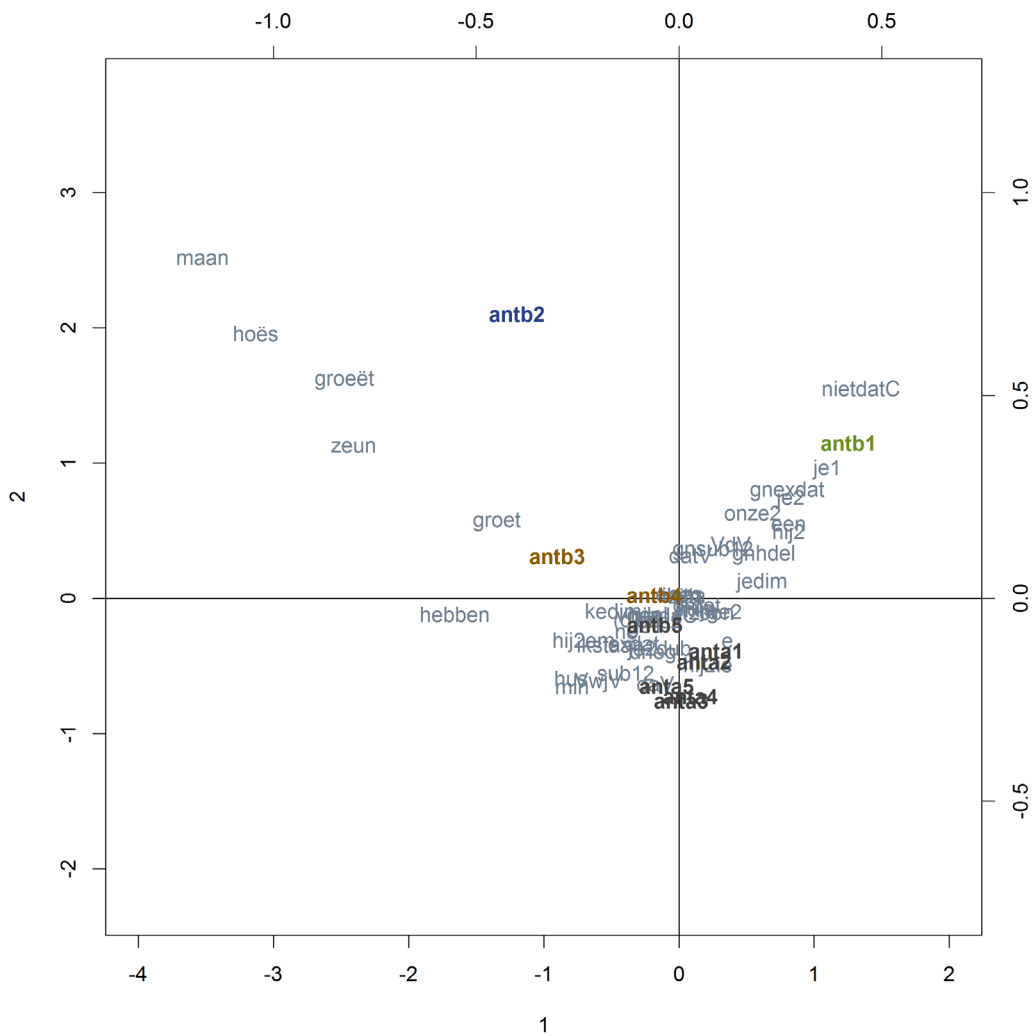
Antb1 *ik kom eigenlijk uit een eel (*f heel) grappige thuissituatie. mijn mama uhm*

¹³⁴ Afstanden tussen datapunten werden met Euclidische afstandsmaten berekend; afstanden tussen clusters met Ward’s methode (cfr. §2.4.2.).

- Int *mm-hu.*
- Antb1 *is opgevoed in 't (*f/het) Frans.*
- Int *ja.*
- Antb1 *uhm in Schelle bij Antwerpen. uh waarom? uh haar vader was een echte Luxemburger die gestudeerd ad (*f/had) in Frankrijk.*
- Int *ja.*
- Antb1 *haar mama kwam uit een... uit een uhm uhm toen vrij welgestelde omgeving die uh bewust adden (*f/hadden) gekozen voor et Frans omdat ze vonden dat et (*f/het) Nederlands van et (*f/het) personeel te plat was.*
- Int *ja.*
- Antb1 *uhm dus zij is jarenlang opgegroeid in 't Frans. zij eeft (*f/heet) dan... tijdens de oorlog eeft (*f/heet) zij vier uh jaar gewoond bij aar tante in Luxemburg waar zij*
- Int *ja.*
- Antb1 *is overgeschakeld naar Duits en Luxemburgs.*
- Int *ja.*
- Antb1 *teruggekomen nog in 't (*f/het) Frans uh. verder gestudeerd en dan gestopt omdat dan overschakelen na (*f/naar) Nederlands te moeilijk was. mijn papa leren kennen die ouders eeft (*f/heet) die uit de Vlaamse beweging komen.*
- Int *ja.*
- Antb1 *actieve voorvechters van het Al... uh toenmalige ABN.*
- Int *ja.*
- Antb1 *mijn vader spreekt dus echt keurig Nederlands.*
- Int *ja.*
- Antb1 *die spreekt geen Antwerps of wat ook.*
- Int *ja.*
- Antb1 *uhm en ik ben de oudste. en ik denk dat hij op mij zijn best gedaan heeft*
- Int *ja.*
- Antb1 *om mij zo veel mogelijk Algemeen Nederlands te leren.*
- Int *ja.*
- Antb1 *terwijl dat bij mijn broer en zussen een stuk minder is.*
- Int *ja.*
- Antb1 *en op school ad (*f/had) ik zelfs de naam ABN-juffrouw*
- Int *ja.*
- Antb1 *dus om maar te zeggen hoe goed dat was.*

(31) Interview Antb1

- Int *en waarom die beslissing om je kinderen met je en jij bijvoorbeeld op te voeden?*
- Antb1 *omdat ik gewoon vind dat... ik ben een absolute voorstander gewoon van Algemeen Nederlands.*
- Int *ja, ja.*
- Antb1 *ik vind dialecten interessant vanuit uh historisch standpunt of zo. ik ben absoluut geen voorstander van dialect.*
- Int *ja. en waarom? of om welke redenen?*
- Antb1 *waarom? uhm. waarom. ha. waarom. over 't (*f/het) alg... veel*

Figuur 30: Correspondentieplot Antwerpen met de hoofdeffekten voor spreker (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffekten).

- dialecten zijn niet zo mooi.*
- Int *mm-hu.*
- Antb1 *'k (*f ik) bedoel uhm... Antwerps is eigenlijk geen echt mooi dialect.*
- Int *mm-hu.*
- Antb1 *uhm 't (*f het) is ook... 't (*f het) is een plat dialect uiteindelijk è (...) en er is bijvoorbeeld geen enkele reden waarom een lis... wiskundeleerkracht of een fysicaleerkracht in een klas dialect zou mogen spreken.*
- Int *en waarom?*
- Antb1 *vind ik. waarom?*
- Int *vanuit welk idee?*
- Antb1 *vanuit de idee... arwel dezelfde idee dat we eigenlijk allemaal die uhm... die... standaardtaal dus dat zo goed mogelijke Nederlands zouden moeten kunnen spreken om de kloof te overbruggen.*
- Int *mm-hu.*
- Antb1 *we zijn een eel (*f heel) klein land. uhm de regionale verschillen zijn en blijven heel uitgesproken.*
- Int *mm-hu.*
- Antb1 *dat provic... provincialisme... provincialisme blijft heel sterk. en als we dat willen overstijgen moeten we voor een stuk ook zien dat we die taalbarrières die er zijn doorbreken.*
- Int *puur voor begripbaarheid als je nu een klein beetje je taal oppoetst*
- Antb1 *mm-hu.*
- Int *maar er zitten nog enkele kenmerken in dan ben je wel verstaanbaar? in een klascontext bijvoorbeeld?*
- Antb1 *mm-hu.*
- Int *dus er zijn voor jou nog andere redenen waarom je zo neutraal mogelijk moet spreken?*
- Antb1 *uhm ook al omdat heel vaak... enfin veel dialecten toch... toch uhm ook grammaticaal nie (*f niet) correct zijn.*
- Int *mm-hu.*
- Antb1 *da (*f dat)... da (*f dat) hangt samen è.*
- Int *mm-hu.*
- Antb1 *'k bedoel uhm... uhm worden ook heel ve... heel vaak geïnstitutionaliseerde taalfouten gemaakt in dialecten. dus dat is een slechte zaak.*
- Int *mm-hu.*
- Antb1 *dus dan... dan gaat et (*f het) niet meer louter om een kwestie van accenten en zo. en... en... en fout Nederlands. uhm als je fout Nederlands spreekt ga je ook fout Nederlands schrijven. en... en... ja da kan nie (*f niet) vind ik.*
- Int *ja. xxx vooral xxx ook voor de schrijftaal dan.*
- Antb1 *ja of.. of je ziet dat dikwijls als een tekst gesch... is geschreven door een... een West-Vlaming. nu ontsnappen mij de... de typische voorbeelden. ma ik denk... eeft (*f heeft) et (*f het) te maken me geslachten of zo? of uh*
- Int *mm-hu.*
- Antb1 *ja of.. of werkwoorden. a ja et (*f het) ik uhm. ook iets rond de ik denk ik. uhm. of 't (*f het) is van ik bijvoorbeeld. die dingen è.*
- Int *ja xxx ja.*

Antb1 ja dus da zijn grammaticale fouten.
Int mm-hu. ja.
Antb1 en... en... en die zouden er nie (*f niet) mogen zijn. dus een... een accent geen enkel probleem. dat iemand zangerig spreekt zoals in Limburg vind ik... vind ik eigenlijk geen bezwaar. dus voor mijn part mogen ze allemaal zo voor de klas staan. maar er mogen geen fouten in staan.

Een potentiële verklarende factor voor Antb2's sterke associatie met het Antwerpse dialect is haar leeftijd. Antb2 is immers de oudste spreker uit dit onderzoek – de tweede oudste Antwerpse spreker is acht jaar jonger – wat kan verklaren waarom zij het dialect nog vaker spreekt. In de informantprofielen gingen we op zoek naar andere mogelijk verklarende factoren, zoals het sociale profiel van de ouders, maar daarbij konden geen duidelijke patronen vastgesteld worden. Het afwijkende gedrag van Antb2 lijkt dan ook een leeftijdseffect en zo ook een bewijs voor dialectverlies in Antwerpen. Dat ook twee andere oudere sprekers, Antb3 en Antb4, iets sterkere associaties vertonen met de dialectkenmerken linksboven in de biplot, vormt eveneens bewijs voor een doorgedreven dialectverlies in Antwerpen. Interessant is dat die sterkere associatie met het dialect bij Antb3 en Antb4 gepaard gaat met een sterkere associatie met de standaardtaalpool, wat op zowel dialectverlies als (een vorm van) standaardisering kan wijzen. Op die veranderingsprocessen gaan we in hoofdstuk 4 uitgebreider in.

3.4.3. Variëteitenstructuur

Hierboven onderlijnden we al meermaals de opvallende parallellen tussen de Gentse en Antwerpse data. Een verschil in de correspondentiebiplots is echter dat de standaardtaalkenmerken in Antwerpen minder duidelijker afgebakend zijn van de intermediaire cluster dan in Gent. De vraag rijst dan ook of we in Antwerpen dezelfde variëteitenstructuur aantreffen als in Gent.

3.4.3.1. Linguïstische cohesie

Een clusteranalyse op basis van de vierdimensionale coördinaten voor de verschillende varianten in de Antwerpse correspondentieregressie toont grosso modo dezelfde clusters in Antwerpen als in Gent (cfr. Figuren 31 en 32):

1. een cluster met enkel dialectkenmerken (o.a. 'maan', i.e. de realisatie van wgm. \hat{i} als [a:] of [a.ɛ], en 'groëet', de realisatie van scherplange oo als [uə]),
2. een cluster met niet-standaardtalige, dialectexogene kenmerken, zoals [min] voor *mijn* of [ys] voor *huis*,

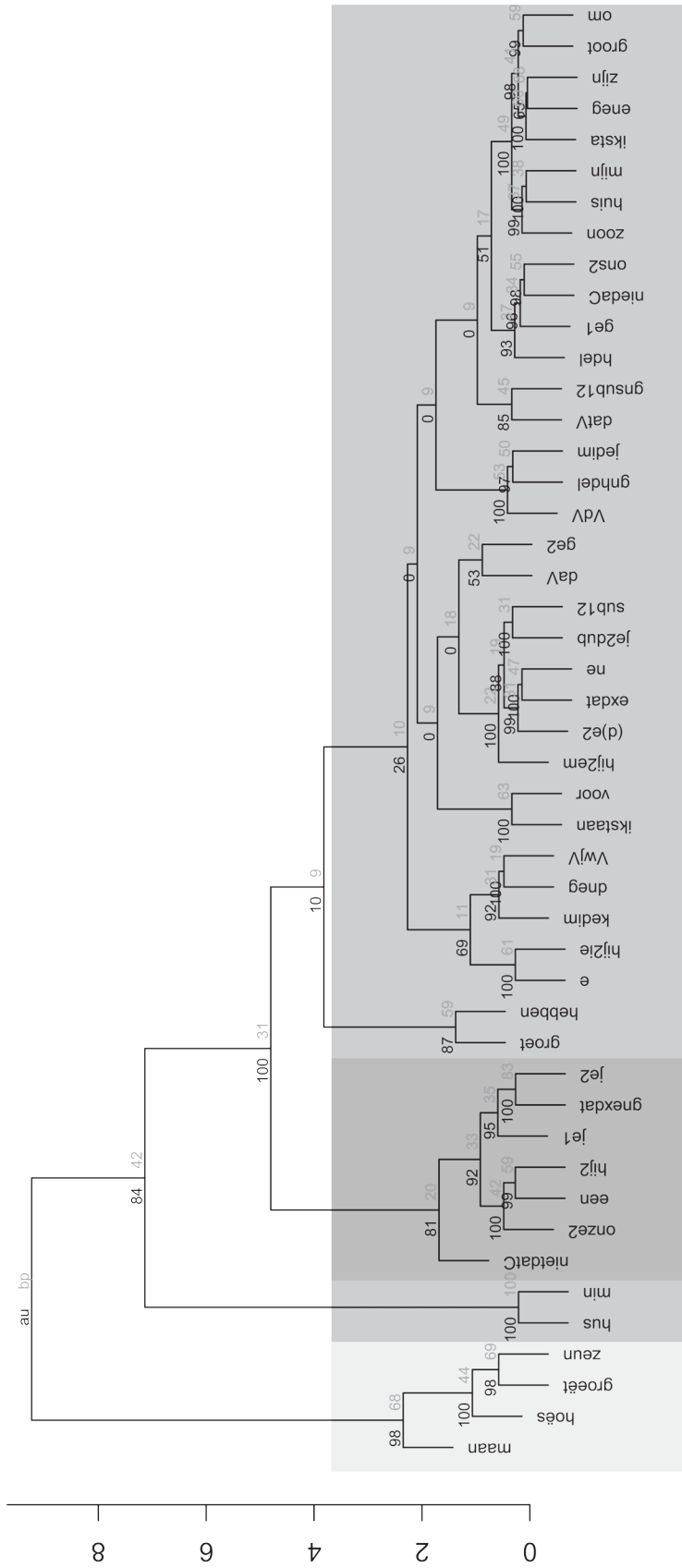
3. een cluster met een combinatie van standaardtaalkenmerken (zoals ‘iksta’, de standaardtalige vervoeging van athematische werkwoorden in de eerste persoon enkelvoud presens) en dialectkenmerken, zoals het *ge*-pronomen of *ne* als onbepaald lidwoord,
4. een cluster met enkel standaardtaalkenmerken, zoals de afwezigheid van expletief *dat* (‘gnexdat’) of *b*-deletie (‘gnhdel’) en de realisatie van eind *’s* in *niet* en *dat* (‘nietdatC’).

Cluster 2 kan echter niet als kandidaat-variëteit beschouwd worden, aangezien de cluster maar twee varianten bevat (‘hus’ en ‘min’) en die varianten bovendien elk slechts één maal geattesteerd werden in het corpus, telkens bij spreker Anta1 in de dialecttest. Het gaat hier net als in Gent om een vorm van artificieel geïntendeerd dialect. In wat volgt, gaan we op die cluster dan ook niet uitgebreider in. Een tweede discussiepunt bij de Antwerpse data is de mate waarin de standaardtalige en tussentalige cluster werkelijk gescheiden kunnen worden. In het dendrogram zien we immers dat het onderscheid tussen de standaardtalige en tussentalige cluster in Antwerpen minder ondersteund wordt door de data dan in Gent of Ieper (AU p-waarde standaardtaalcluster in Antwerpen = 81%, Gent = 97%, Ieper = 99%). In de biplot zien we veeleer een continuüm met concentratiegebieden dan duidelijk afgebakende clusters.¹³⁵ Hierna bespreken we de clusters afzonderlijk, maar we zijn wel indachtig dat ze dicht bij elkaar aanleunen.

3.4.3.2. Pragmatische functies

Wat de pragmatische functies van de dialectische, substandaardtalige en standaardtalige cluster in Antwerpen betreft, bleek hierboven al dat de dialectische cluster bij onze sprekers een beperkte functionaliteit heeft. Verschillende van de Antwerpse sprekers slagen erin typisch dialectische kenmerken zoals de [uə] voor scherplange *oo* te realiseren wanneer gevraagd wordt dialect te spreken, maar slechts één spreker zou ook spontaan dialect spreken. Die spreker – Antb2 – beschreef tijdens het interview dialect als haar algemene informele omgangstaal met vrienden uit de streek. In die context is het enigszins verbazend dat de spreker ook in het opgenomen supraregionale vriendengesprek vrij sterk met het dialect correleerde. Dat zou echter te wijten zijn aan de keuze van de gesprekspartner: met haar echtgenoot, die uit West-Vlaanderen afkomstig is, gaf ze aan ook Antwerps dialect te praten, omdat die ondertussen al jaren in Antwerpen woont (cfr. Fragment 32). In andere gesprekken met niet-Antwerpenaars spreekt Antb2 naar eigen zeggen “meer beschaafd”. Het dialect blijkt dus in Antwerpen bij sommige sprekersgroepen

¹³⁵ Men zou kunnen vermoeden dat het bovengemiddelde standaardtaalgebruik van Antb1 verantwoordelijk is voor dit continuümbeeld. Wanneer de correspondentieregressie echter herhaald wordt zonder de data van Antb1, verkrijgen we nog steeds hetzelfde continuümbeeld.

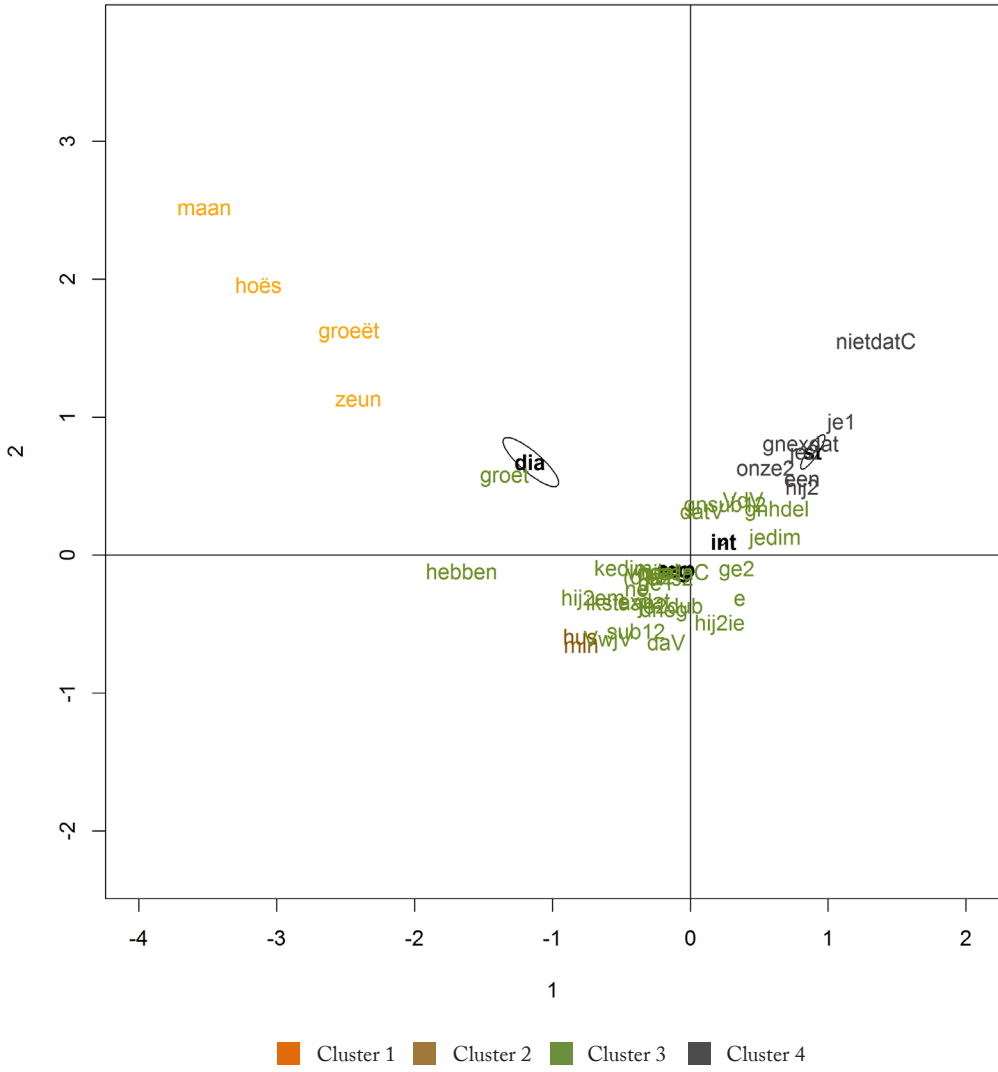

Cluster 3

Cluster 4

Cluster 1 Cluster 2

Figuur 31: Dendrogram met geattesteerde taalvarianten in Antwerpen; clusteranalyse op basis van de vierdimensionale coördinaten voor de verschillende varianten in de correspondentieregressie (bootstrap resampling; n=5000). Afstanden tussen datapunten werden met Euclidische afstanden berekend; afstanden tussen clusters met Ward's methode (cfr. §2.4.2.).

Figuur 32: Correspondentieplot Antwerpen met hoofdeffecten voor situatie. De kleurencodes geven aan hoe de varianten gecategoriseerd werden in een clusteranalyse op basis van de correspondentie-coördinaten.

geroutiniseerd als informele regionale omgangstaal. Meer onderzoek is nodig om die sprekersgroepen in kaart te brengen; onze data doen vermoeden dat het enerzijds om de oudere bevolking gaat (geboren voor 1950) en anderzijds ook om lageropgeleiden. Verschillende sprekers uit dit onderzoek associeerden het Antwerpse dialect immers met een lagere opleiding (cfr. Fragment 33).

(32) Interview Antb1

- Int* *uh en met die andere persoon? waar was die vandaan ? de persoon van de andere regio?*
- Antb2* *uh dat is mijn echtgenoot è.*
- Int* *ja.*
- Antb2* *die komt uit West-Vlaanderen*
- Int* *ja.*
- Antb2* *bij Werwik.*
- Int* *en... ah van Werwik. en hoe spreken jullie onderling? spreek je dan ook Antwerps?*
- Antb2* *uh ja ik uh... ik pas mij niet aan aan hem. è.*
- Int* *mm-hu.*
- Antb2* *uh maar hij uh heeft zich waarschijnlijk niet zo zeer aan mij aangepast. maar uh aan et (*f het) feit dat ij (*f hij)*
- Int* *ja. ja ja.*
- Antb2* *ier (*f hier) woont. al heel lang. è.*
- Int* *ja. uh en dus hij spreekt dan ook al...*
- Antb2* *ij (*f hij) spreekt uh... ja ij (*f hij) spreekt... ja je hoort wel dat hij uh van West-Vlaanderen is è.*
- Int* *mm-hu.*
- Antb2* *ij (*f hij) spreekt niet et (*f het) uh... et (*f het) echte dialect*
- Int* *ja ja.*
- Antb2* *zoals ij (*f hij) et (*f het) spreekt wanneer ij (*f hij) ginder is è.*

(33) Interview Antb5

- Antb5* *mijn ouders spreken eigenlijk... mijn moeder spreekt ook geen Antwerps dialect.*
- Int* *ja ja. en je vader uh ook niet.*
- Antb5* *mijn vader ook nie (*f niet). dus die spraken Antwerps lijk (*l zoals) ik me (*f met) nen (*m een) Antwerpsen (*m Antwerpse) tongval*
- Int* *ja.*
- Antb5* *ma (*f maar) mijn vader zijn vader was ook al iemand die... die was leraar in een middelbaar... in een... in een... in een college.*
- Int* *ja. mm-hu.*
- Antb5* *dus dieje (*m die) sprak ook al geen Antwerps dialect.*
- Int* *ja.*
- Antb5* *terwijl bij mijn partner nu zijn ouders zijn eerder*
- Int* *mm-hu.*
- Antb5* *van arbeidersafkomst. en spreken inderdaad thuis... die spreken tegen één een... een taal dat ik me (*f met) hen nie (*f niet) spreek.*
- Int* *mm-hu. ja.*

- Antb5* ma na (*f naar) mij spreken die ook veel minder echt Ant...
- Int* ja ja ja ja. ja.
- Antb5* dus ze kunnen et (*f het) ook wel.
- Int* ja.
- Antb5* maar onder mekaar gaan die toch nen (*m een) tongval ebben (*f hebben) die... woorden gebruiken die wij nie (*f niet) gebruiken.
- Int* mm-hu. ja. en als ik het zo hoor dan associeer jij dialect eigenlijk vooral met minder... minder opleiding.
- Antb5* ja. in mijn omgeving wel me (*f met) studie. ja.
- Int* ja.
- Antb5* in mijn omgeving wel. ik zeg nie (*f niet) da (*f dat) da (*f dat) altijd is.
- Int* ja.
- Antb5* 'k ben ervan overtuigd dat er heel hoog opgeleide mensen hun dialect heel goe (*f goed) kennen.
- Int* ja.
- Antb5* ma (*f maar) dan stel ik mij toch de vraag... kennen ze dat toch nie (*f niet) omdat er dan in de familie misschien toch voor hen een generatie was die misschien minder hoogopgeleid zijn taal gebruikte.

Waar in Gent en Ieper het dialect gelinkt werd aan gezelligheid, informaliteit en volksheid, vinden we die associaties minder in de Antwerpse interviews. Er zijn wel enkele sprekers die het over “de gezellige woorden van het Antwerps” (Antb3) of de “charme van het dialect” (Anta3) hebben – Antb4 beschouwt het dialect als “een stukje cultuur” – maar opvallend is dat de Antwerpenaren het lokale dialect hoofdzakelijk andere associaties toekennen dan de Ieperlingen en Gentenaars. Drie van de jongere sprekers (Anta3, Anta4 en Anta4) vinden het dialect “plat” en “grappig” tegelijk, Anta5 vindt het “onbeschoft” en “onbeleefd” overkomen, Antb1 beoordeelt het Antwerpse dialect als “niet mooi” en “plat” (cfr. Fragment 31) en ook Antb2, die zelf dialect spreekt, vindt Antwerps niet zo heel mooi (het West-Vlaams vindt ze “mooier”). Dergelijke attitudes kunnen als gevolg gezien worden van de huidige (beperkte) dialectfunctionaliteit, maar zijn tegelijkertijd ook factoren die een verdere achteruitgang in de hand werken.

Wat de standaardtalige cluster betreft, kunnen we net als in Ieper en Gent de vraag stellen in welke mate die een virtuele norm vormt. De cluster bleek ook in Antwerpen immers vooral geassocieerd met de artificiële standaardtaalttest, en werd bovendien door verschillende sprekers ervaren als een virtuele norm. Antb4 en Antb1 beschreven standaardtaal bijvoorbeeld als een na te streven ideaal, dat verwerkelijk is in de taal van de journaallezers, maar voor de ‘man in de straat’ moeilijk te bereiken is (cfr. Fragment 34). Het ideaal blijkt echter niet door iedereen in dezelfde mate nagestreefd te worden. Tijdens het interview, op zich een relatief formele spreek situatie, zouden slechts vijf van de Antwerpse sprekers standaardtaal nastreven, namelijk Anta1, Antb1, Antb2, Antb3 en Antb4. Dat zijn niet toevallig de sprekers die in die spreeksetting ook sterkere associaties met de standaardtaal

vertonen. De anderen geven aan in het interview te spreken ‘zoals ze altijd spreken’. In Antwerpen treffen we zo een vergelijkbaar patroon aan als in Gent, waar er eveneens duidelijke variatie was in de mate waarin standaardtaal nagestreefd werd. Dat het vooral oudere Antwerpse sprekers zijn die nog trachten standaardtaal te spreken in het interview, kan op een vorm van destandaardisering wijzen (zie hierover hoofdstuk 4). Uit de productiedata mogen we echter niet concluderen dat de bestudeerde ‘monoglossische’ sprekers nooit spontaan standaardtaal trachten te spreken. Verschillende sprekers geven immers aan in professionele contexten toch naar standaardtaal te streven (cfr. Fragmenten 35 en 36) – hoe ongemakkelijk of “bekakt” dat voor hen ook mag aanvoelen – wat opnieuw aantoont dat het VRT-Nederlands in Vlaanderen hoofdzakelijk als professionaliteitsmarkeerder geroutiniseerd is (zie hierover ook §3.5.).

(34) Interview Antb4

- Int* *uhm. stel je bent in et (*f bet) buitenland en de mensen vragen ja dat Nederlands dat gesproken wordt in Vlaanderen. hoe zat... hoe ziet dat eruit? welke variaties zijn er? wat antwoord je dan?*
- Antb4* *uh welke variaties? ja dat je per streek dialecten hebt.*
- Int* *mm-hu.*
- Antb4* *ma (*f maar) da (*f dat) je wel een overkoepelende taal hebt. het Algemeen Nederlands.*
- Int* *mm-hu. mm-hu.*
- Antb4* *en da (*f dat) we da (*f dat)... ons best doen om da (*f dat) te spreken.*
- Int* *ja. dus Algemeen Nederlands. je zegt ja we doen ons best om dat te spreken. wat is dat dan voor jou? wanneer bereik je dan wel dat Standaardnederlands?*
- Antb4* *als je kan spreken zoals... da's (*f dat is) mijn... ja de ultieme droom è.*
- Int* *ja.*
- Antb4* *uhm spreken zoals de... de nieuwslezers.*
- Int* *ja.*
- Antb4* *nie (*f niet)... de radioprogramma's tegenwoordig.*
- Int* *nee?*
- Antb4* *vroeger was dat anders ad ik de indruk. maar dus nieuwslezer bijvoorbeeld. da's (*f dat is) zo correct taalgebruik.*
- Int* *ja. ja.*
- Antb4* *mooi... Martine Tange en... enzovoort è.*
- Int* *ja. Freek Braeckman enzovoort. ja.*
- Antb4* *uh. ja. dus da's (*f dat is)...*
- Int* *dus dat is voor jou Algemeen Nederlands.*
- Antb4* *da's (*f dat is) voor mij ja et (*f bet) ultieme streefdoel.*
- (...)*
- Int* *dus standaardtaal mag daar... mag daar voor jou regionaal accent in of niet?*
- Antb4* *eigenlijk... ja nee.*
- Int* *je eigen mening...*
- Antb4* *eigenlijk nie (*f niet) nee. ik... ik...*

Int *nee.*
Antb4 *voor mij moet daar ergens een...*
Int *ja.*
Antb4 *een homogene... ja. en et (*f bet) is nie (*f niet) realistisch misschien é*
*maar da (*f dat) moet een taal zijn... ook als jij naar... bijvoorbeeld...*
*ne (*m een) minister die ga (*f gaat) na... naar Nederland.*
Int *mm-hu. mm-hu.*
Antb4 *è want daar is dan uw Nederlands belangrijk. stel dat die daar me (*f*
met) weet ik wel dialect aan komt draven
Int *mm-hu.*
Antb4 *da (*f dat) kan toch niet.*

(35) Interview Anta5

Anta5 *als ge (*m je) voor de rechtbank komt of ge (*m je) moet een meeting*
*doen me (*f met) veel mensen*
Int *ja.*
Anta5 *die da (*s *f dat)... die (*m) da (*f dat) die standaardtaal wel*
beheersen
Int *ja.*
Anta5 *dan zou da (*f dat) natuurlijk wel aangenaam zijn als ge (*m je) daar*
*zelf uhm uwe (*m uw) slag in kunt trekken.*
Int *ja ja.*

(36) Interview Anta2

Int *heb je door te beginnen werken iets aan je taalgebruik veranderd? denk*
je?
Anta2 *mja misschien toch wel. uh allé ietskes (*m ietsje)...*
Int *dan is mijn volgende vraag in welk opzicht.*
Anta2 *meer bekakter praten soms.*
Int *ja.*
Anta2 *uh.*
Int *en wat is bekakter dan voor jou?*
Anta2 *ja meer gearticuleerd.*
Int *ja ja.*
Anta2 *uh. uh ja pff... da's (*f dat is) nie (*f niet) echt taalgebruik. maar uhm...*
*dik... 't is wel taalgebruik. maar uhm omda (*f omdat) ik xxx in zo ne*
*(*m een) mannenwereld werk...*
Int *ja. ja. wa (*f wat) doe je precies van werk?*
Anta2 *ja ik werk als projectingenieur*
Int *ja.*
Anta2 *dus ik werk in den (*m de) bouw. ge (*m je) moet uw uh... manier van*
spreken gebruiken om een zekere autoriteit te kunnen overbrengen.
Int *ja. ja.*
Anta2 *en om ja... moeten zelfverzekerd overkomen.*
Int *ja.*
Anta2 *dus op die manier ben ik daar wel bem... bewuster van*
geworden.
Int *ja ja ja ja ja. ja.*

<i>Anta2</i>	<i>da denk ik wel.</i>
<i>Int</i>	<i>ja. dus eigenlijk door te beginnen werken ben je gewoon taal meer beginnen inzetten als een middel om uh...</i>
<i>Anta2</i>	<i>ja.</i>
<i>Int</i>	<i>en spreek je dan standaardtaliger of weet je d... niet echt.</i>
<i>Anta2</i>	<i>ik weet als ik uh... als ik mijn punt wil maken in een meeting. me (*f met) andere mensen dan zal ik</i>
<i>Int</i>	<i>ja.</i>
<i>Anta2</i>	<i>veel... dan zal ik wel standaard...</i>
<i>Int</i>	<i>ja.</i>
<i>Anta2</i>	<i>dan zal ik correcter praten. da (*f dat) klopt.</i>

De substandaardtalige cluster blijkt een veel ruimere functionaliteit te hebben dan de standaardtalige. Zoals we in §3.4.2. al opmerkten, is dit type taalgebruik voor vele sprekers de algemene spontane omgangstaal, onafhankelijk van de regionale herkomst van de gesprekspartner of de vertrouwdeheid met die persoon. De “tussentaal” (Anta4, Anta5, Antb1), “het Algemeen Beschaafd Antwerps” (Antb3), het “AN met een Antwerps accent” (Anta2, Anta3, Antb5) of “de geschaafde taal” (Antb4) is volgens de meeste sprekers zodanig algemeen verstaanbaar dat ze in een breed gamma situaties ingezet kan worden (cfr. Fragment 29). Het lijkt met andere woorden om een vorm van taal te gaan die bij velen geroutiniseerd is als algemene informele omgangstaal.

3.4.3.3. Idiovariëtaire kenmerken

Wat idiovariëtaire kenmerken betreft, gelden in Antwerpen ongeveer dezelfde conclusies als in Gent. Zowel dialect als standaardtaal kennen immers idiovariëtaire kenmerken, terwijl dat voor de substandaard minder het geval is. Het Antwerpse dialect is duidelijk herkenbaar aan kenmerken als de realisatie van wgm. *î* als [a:] of [a.ɛ] (‘maan’), de realisatie van wgm. *û* als [ɔ.ə] (‘hoës’), de realisatie van scherplange *oo* als [uə] (‘groeët’) en de palatalisering van zachtlange *oo* (‘zeun’). Die varianten werden immers enkel geattesterd in de dialecttest en in beperkte mate (bij Antb2) ook in de vriendengesprekken.

Het VRT-Nederlands daarentegen is duidelijk herkenbaar aan het onbepaald lidwoord *een* (‘een’), het persoonlijk pronomen *je* (‘je1’ en ‘je2’) en postverbaal ook *hij* (‘hij2’), de realisatie van eind-*t*’s in *niet* en in *dat* voor consonant (‘nietdatC’), het verbogen possessivum *onze* (‘onze2’) en de afwezigheid van expletief *dat* (‘gnexdat’). Die varianten troffen we vooral aan in de standaardtaaltest; in de interviews waren ze veel minder frequent. Interessant is dat in Antwerpen de realisatie van initiële [h] niet in de standaardtaalcluster voorkomt (cfr. dendrogram in Figuur 32), in tegenstelling tot in Ieper en Gent. Die variant is in Antwerpen blijkbaar minder typerend voor de standaardtaal. Ook het *je*-diminutief treffen we in Antwerpen niet

aan in de VRT-Nederlandscluster, maar wel in de tussentaalcluster. Op de *b*-deletie en het *ke*-diminutief na kent het VRT-Nederlands in Antwerpen echter dezelfde idiovariëtaire kenmerken als in Gent. De *je*-pronomina hebben in Antwerpen eveneens sjibboletwaarde; verschillende sprekers noemen de vormen immers als typerend voor standaardtaal (Anta3, Anta5, Antb1). Andere kenmerken die tijdens het interview genoemd worden als standaardtaalkenmerken zijn de realisatie van eind-*t*'s (Antb1) en de diftongering bij de klanken [œ.y] en [ɛ.i] (Anta2, Anta5 en Antb1).

De Antwerpse substandaard tenslotte kent weinig kenmerken waarmee de taalvorm duidelijk te onderscheiden valt van zowel dialect als standaardtaal. De standaardtalige kenmerken uit de cluster, zoals de afwezigheid van subjectsverdubbeling ('gnsb12') of de standaardtalige vervoeging van athematische werkwoorden in de eerste persoon enkelvoud ('iksta') zijn bijvoorbeeld ook typerend voor VRT-Nederlands, terwijl dialectische kenmerken zoals het *ge*-pronomina ('ge1') ook in het Antwerpse dialect te horen zijn. Net als in Gent vinden we bovendien enkele 'hele variabelen' in de cluster besloten, waarbij zowel de standaardtalige als de niet-standaardtalige variant sterke associaties vertonen met de substandaard. Dat is bijvoorbeeld het geval voor subjectsverdubbeling ('sub12' versus 'gnsb12'), het diminutiefsuffix ('kedim' versus 'jedim') en de realisatie van intervocalische *-d-* ('VwjV' versus 'VdV'). Typerend voor Antwerpse substandaard is dus vooral – net zoals bij Gentse substandaard – de afwezigheid van zowel typisch dialectische als standaardtalige idiovariëtaire elementen.

3.4.3.4. Emische categoriestatus

In de perceptiedata vinden we in Antwerpen dezelfde tendensen als in Gent. Alle sprekers onderscheidden immers naast het lokale dialect ("echt Plat Antwerps", Antb4) en standaardtaal ("perfect Nederlands", Anta3) een vorm van substandaard, die beschreven wordt als "tussentaal" (Anta4, Anta5, Antb1), "Algemeen Beschaafd Antwerps" (Antb3), "AN met een Antwerps accent" (Anta2, Anta3, Antb5) of "geschaafde taal" (Antb4). Gekuisd dialect, een vorm van taalgebruik die in Gent en Ieper door verschillende sprekers beschreven werd, wordt in Antwerpen amper vermeld. Enkel dialectspreker Antb1 maakt een onderscheid tussen verschillende graden van 'plathed' in het Antwerpse dialect; zijzelf zou immers dialect spreken, maar veel minder 'plat' dan andere Antwerpenaars. Over de mate waarin substandaard als apart systeem gescheiden van standaardtaal beschouwd wordt, kan net als in Gent gediscussieerd worden. Sommige sprekers benoemen het taalgebruik met aparte labels zoals "tussentaal" (Anta4, Anta5, Antb1) of "Algemeen Beschaafd Antwerps" (Antb3), wat wijst op emische categoriestatus voor de intermediaire cluster. Andere sprekers, echter, beschrijven het eigen taalgebruik als "AN met een Antwerps accent"

(Anta2, Anta3 en Antb5) en lijken hun taal niet als niet-standaardtalig te percipiëren, wat tegen een analyse van standaardtaal en substandaard als twee aparte variëteiten pleit. Voor die laatste sprekers zijn VRT-Nederlands en substandaard veeleer prototypes binnen een ruimere standaardtalige variëteit dan twee aparte variëteiten.

3.4.3.5. Conclusie

In Antwerpen troffen we net als in Gent een dialectische, substandaardtalige en VRT-Nederlandse cluster aan. De dialectische cluster kan met zijn afgebakende pragmatische functies, idiovariëtaire elementen en emische categoriestatus duidelijk een variëteit genoemd worden; over de status van de substandaardtalige en VRT-Nederlandse cluster kan gediscussieerd worden. Op het vlak van linguïstische cohesie blijken laatstgenoemde clusters immers minder duidelijk van elkaar gescheiden dan in Gent of Ieper het geval was. Op perceptueel vlak bestaat bovendien – net als in Gent – idiolectische variatie: sommige sprekers categoriseren het intermediaire taalgebruik duidelijk als niet-standaardtalig, terwijl anderen het als een vorm van standaardtaal zien. In de data vinden we dus zowel argumenten voor een triglossisch dialect-tussentaal-standaardtaalstructuurmodel als voor een diglossisch dialect-standaardtaalmodel met binnen de structureel ruime standaardtaal een substandaardtalig prototype en een VRT-Nederlands prototype.

Tabel 18: Samenvatting variëteiteneigenschappen Antwerpse clusters

	Dialect	Substandaard	VRT-Nederlands
Linguïstische cohesie	+	+	++
Pragmatische functies	Markeerder van informaliteit in regionale settings bij specifieke sprekersgroepen	Algemene omgangstaal	Virtuele norm? Professionaliteitsmarkeerder
Idiovariëtaire elementen	+	-	+
Emische categoriestatus	+	±	+

3.5. DISCUSSIE

De verzamelde data laten enkele algemene besluiten toe over de aard en structuur van taalrepertoria in Vlaanderen. In wat volgt, gaan we eerst na wat de resultaten ons leren over de aard van Vlaamse taalrepertoria in het licht van Auers (2005) Europese typologie, waarna we de gegevens over variëteitenstructuur confronteren met de al

bestaande literatuur over dat onderwerp.

3.5.1. Dialect-standaardtaalconstellaties in Vlaanderen

Auer (2005) beschrijft het Vlaamse taalrepertorium in zijn typologie van dialect-standaardtaalconstellaties als een repertorium dat in de overgang zit van diaglossie naar dialectverlies. Brussel en Antwerpen zouden in dat proces een voorttrekkersrol vervullen, al beklemtoont Auer (2005) wel dat de overgang in Vlaanderen minder gevorderd is dan in Denemarken of het Randstadgebied in Nederland. Voor die these steunt hij vooral op Willemyns (1997), die een overzicht biedt van het dialectverlies in het Nederlandse taalgebied. Over Antwerpen stelt Willemyns (1997: 140) dat er zich een regionale variant van het oude stadsdialect ontwikkeld heeft, die als medium van solidariteit en Ortsloyalität de ‘strijd’ van de standaardtaal gewonnen heeft. In West-Vlaanderen daarentegen zou volgens Willemyns het dialect nog veel sterker staan en een essentieel element zijn om Ortsloyalität te markeren. Het taalrepertorium zou er veel meer diglossisch dan diaglossisch zijn; tussentaal zou er veel minder sterk staan dan elders in Vlaanderen (zie ook Willemyns & Vandenbussche 2008, De Caluwe 2009). Willemyns & Vandenbussche (2008) erkennen wel dat er in West-Vlaanderen intermediair taalgebruik gehoord kan worden, maar stellen desalniettemin dat het repertorium er diglossisch van aard is. Sprekers zouden namelijk de *intentie* hebben ofwel dialect ofwel standaardtaal te spreken en zouden het taalrepertorium als binair percipiëren. Alles wat geen “echte standaardtaal” is, wordt volgens Willemyns (1997: 144) als dialectisch gepercipieerd. In Antwerpen daarentegen zou alles wat niet echt ‘plat’ is als bijna-standaardtalige omgangstaal gezien worden (Willemyns 1997: 144).

De verzamelde empirische data ondersteunen in grote lijnen de typering van het Vlaamse taalrepertorium als diaglossisch (evoluerend naar dialectverlies) en onderlijnen ook de uitzonderingspositie van West-Vlaanderen. De analyses tonen echter ook dat een aantal nuances op hun plaats zijn. Eerst en vooral blijkt uit de data dat een typering van het West-Vlaamse repertorium als diglossisch anno 2016 achterhaald is. De meerderheid van de onderzochte Ieperse sprekers (zeven van de tien) bleek immers grotendeels diaglossische repertoria te hebben. De idiolectische variatie in repertoriatypes wijst erop dat het taalrepertorium in West-Vlaanderen aan het evolueren is van een diglossie naar een diaglossie.¹³⁶ West-Vlaanderen vormt dan ook de uitgelezen onderzoekslocatie om de mechanismen in kaart te brengen die bij de overgang van diglossie naar diaglossie een rol spelen (cfr. Ghyselen 2016). Een belangrijke observatie in dat verband is dat de evolutie in eerste instantie geen impact

¹³⁶ Aangezien Ieper een linguïstisch vrij conservatieve regio is binnen West-Vlaanderen (cfr. Willemyns, Vandenbussche & Drees 2010), kunnen we ervan uitgaan dat diaglossieën ook elders in West-Vlaanderen zullen overwegen.

heeft op de functionaliteit van het dialect: alle Ieperse sprekers, zowel jong als oud, met een diglossisch of diaglossisch repertorium, blijken dialect te spreken in regionale informele settings. Dialect is in Ieper immers nog steeds de ultieme markeerder van Ortsloyaliteit. Wat wel varieert, is het taalgebruik in supraregionale informele situaties: terwijl sprekers met een diglossisch repertorium in alle supraregionale situaties een vorm van geïntendeerde standaardtaal spreken (wat we ‘substandaard’ noemden), maken sprekers met een diaglossisch repertorium een onderscheid tussen supraregionale informele en formele spreeksituaties, met enkel in laatstgenoemde situaties de intentie om standaardtaal te spreken. In informele situaties gebruiken de diaglossische sprekers een vorm van intermediair taalgebruik dat ofwel sterker doorspekt is met dialectische kenmerken, ofwel ook niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken kent. De standaardtaalpool lijkt in diaglossische repertoria dus wel enige functionaliteit te verliezen, al moeten we ook indachtig zijn dat supraregionale informele contacten de laatste decennia in frequentie en intensiteit toegenomen zijn, en dat vele Vlamingen dus vroeger wellicht amper in informele supraregionale situaties terechtkwamen.¹³⁷ Het geobserveerde patroon toont hoe intermediair taalgebruik in de overgang van diglossie naar diaglossie in eerste instantie ingezet wordt voor supraregionale informele communicatie; dialect en (een geïntendeerde vorm van) standaardtaal zijn nog steeds functioneel voor respectievelijk regionale informele en supraregionale formele communicatie.

In de net gemaakte typering van het West-Vlaamse taalrepertorium baseerden we ons hoofdzakelijk op productiegegevens. Ook vanuit perceptueel perspectief kunnen we het Ieperse taalrepertorium echter als deels diaglossisch omschrijven. Verschillende Ieperse sprekers bleken immers niet enkel de intentie te hebben dialect of standaardtaal te realiseren, maar spreken soms ook bewust iets tussenin. Willemyns & Vandenbussches (2008) stelling dat het West-Vlaamse taalrepertorium wat sprekerintenties betreft diglossisch is, gaat dus zeker niet (meer) op voor alle West-Vlamingen. Wel is het zo dat de onderzochte Ieperlingen in hun interviews meer dan de Gentenaars en Antwerpenaars getuigden van de intentie standaardtaal te spreken; de substandaard bleek in Ieper immers vooral een geïntendeerde standaardtaal, terwijl dat in Antwerpen en Gent minder het geval was. Er is dus regionale variatie in sprekerintenties, maar ook in Ieper wordt vaak bewust intermediair taalgebruik gerealiseerd.

Een tweede vraag die we ons bij de data kunnen stellen, is of er een regio een voortrekkersrol vervult in de overgang van diaglossie naar dialectverlies. Van Brabant (en vooral Antwerpen) wordt doorgaans gesteld dat het door zijn sterke socio-economische en culturele positie het voortouw neemt bij taalveranderingsprocessen

¹³⁷ Cfr. Luyten & Heylen (2015: 110) die voor de periode 1990-2010 een gestage groei observeren in het aantal interne migraties binnen het Vlaamse gewest. Verhetsel et al. (2009) stellen bovendien vast dat het aantal woon-werkverplaatsingen na Wereldoorlog II aanzienlijk toegenomen is en observeren voor de periode 1991-2001 een toename in afgelegde woon-schoolaftanden.

in Vlaanderen (Taeldeman 2009: 361), maar tegelijkertijd wordt de regio ook soms als opmerkelijk dialectvast beschreven (Swanenberg & Van Hout 2013). In onze data vonden we weinig indicaties van een Antwerpse voorttrekkersrol in het dialectverlies, noch bewijs voor het idee dat het dialect er stabiel is dan elders in Vlaanderen. In Antwerpen troffen we immers grotendeels hetzelfde repertorium aan als in Gent, met een weinig functioneel dialect, een substandaard die voor sommigen als informele omgangstaal geldt en voor anderen als omgangstaal tout court, en een standaardtaal die door weinigen wordt gerealiseerd in spontane spreesituaties. Zowel in Gent als in Antwerpen bleek het merendeel van de sprekers er een hoofdzakelijk monoglossisch taalrepertorium op na te houden, met substandaard als spontane omgangstaal. Sommige sprekers varieerden tussen substandaard en een meer standaardtalig register of tussen dialect en substandaard, maar duidelijk diaglossische individuele taalrepertoria bleken zeldzaam. Dergelijke observaties wijzen erop dat in zowel Gent als Antwerpen de overgang van diaglossie naar dialectverlies ver gevorderd is. In de overgang van diaglossie naar dialectverlies blijkt in zowel Antwerpen als Gent vooral substandaard, en niet een regiolect of ‘gekuist dialect’ aan functionaliteit te winnen. In Antwerpen en Gent werd immers in tegenstelling tot in Ieper geen vorm van taalgebruik geattesteerd die dicht bij de dialectpool aanleunt. De substandaard blijkt in het proces van dialectverlies bijna alle functies van zowel dialect als gekuist dialect te hebben overgenomen, en het uitgelezen medium van solidariteit en Ortsloyalität te zijn geworden. Tegelijkertijd lijkt het dialectverlies ook een impact op de standaardtaalpool te hebben: verschillende Gentse en Antwerpse sprekers gaven aan niet snel de nood te voelen om standaardtaliger te spreken, aangezien hun substandaardtalige taalgebruik begrijpbaar genoeg zou zijn. Op die veranderingen aan de standaardtaalpool gaan we in het volgende hoofdstuk uitgebreider in.

Tot slot willen we in dit onderdeel nog ingaan op Willemys' stelling (1997: 144) dat “was in Antwerpen nicht richtig ‘platt’ ist, (...) für die Sprecher [gilt] als eine der Hochsprache nahestehende Umgangssprache, [weil] [w]as in Oostende/Diksmuide nicht richtig Hochsprache ist, (...) zum Dialekt gerechnet [wird]”. In onze data werd de substandaard in Antwerpen (en Gent) inderdaad als bijna-standaardtalig gepercipieerd, maar het is misleidend die percepties te contrasteren met de West-Vlaamse percepties. Ook in Ieper werd de substandaard immers als bijna-standaardtalig beschreven – sprekers hadden het over “geprobeerd Algemeen Nederlands” (Wvla1, Wvla2), “tussentaal” (Wvla2, Wvla3) of “mijn zo best mogelijke Nederlands” (Wvbl3) – en niet als dialectisch, zoals Willemys (1997: 144) beweert. Het enige regionale verschil dat we aantreffen in de percepties is dat sommige Gentenaars en Antwerpenaars hun substandaard als een vorm van standaardtaal percipiëren, terwijl bijna alle Ieperlingen substandaard als duidelijk gescheiden van de standaardtaal zien. Die laatste percepties vonden we echter ook bij het merendeel van de Gentenaars en Antwerpenaars. Een combinatie van globale analyses met

analyses op het niveau van het individu en met perceptuele data toont met andere woorden dat enige nuance bij de karakterisering van (de perceptie van) taalrepertoria geboden is, aangezien idiolectische variatie generalisatie op regioniveau bemoeilijkt.

3.5.2. Variëteitenstructuur in Vlaanderen

Uit de bespreking hierboven blijkt dat het taalrepertorium in Ieper van diglossisch naar diaglossisch evolueert, terwijl we in Antwerpen en Gent vooral dialectverliesrepertoria observeerden. Die resultaten sluiten – op de bovengemaakte nuanceringen na – aan bij de bestaande literatuur. Wat de interne structuur van de taalrepertoria betreft, vinden we echter grotere contrasten tussen onze data en het bestaande onderzoek. Terwijl uit het onderzoek van Plevoets (2008) – waarin eveneens aan de hand van profielgebaseerde correspondentie-analyse covariantiepatronen in gesproken data onderzocht werden – bleek dat tussentaal en Journaalnederlands naadloos in elkaar overlopen, troffen we in dit onderzoek afgebakende clusters taalvarianten aan. In Antwerpen waren de clusters weliswaar minder duidelijk gescheiden, maar vonden we desalniettemin ook twee clusters die voor verschillende Antwerpenaars emische categorieën vormden.

De verschillen tussen onze resultaten en die van Plevoets (2008: 175) moeten aan verschillende factoren toegeschreven worden. Ten eerste werden in dit onderzoek bij het afbakenen van variëteiten zowel structurele als perceptuele criteria gehanteerd, terwijl Plevoets (2008) exclusief op formele criteria focuste. Dat onderscheid is echter onvoldoende als verklarende factor, aangezien wij ook op structureel vlak in Gent en Ieper een duidelijke kloof aantroffen tussen substandaard en standaard. Een krachtigere verklarende factor is te vinden in de gehanteerde methodologie: terwijl Plevoets (2008) werkt met data die over verschillende personen geaggregeerd zijn en hele provincies representeren, werd in deze studie vertrokken vanuit de taalrepertoria van individuele sprekers, waarbij sprekers met een verschillende regionale achtergrond afzonderlijk geanalyseerd werden. Ook dient in rekening gebracht te worden dat de sprekerinstructies die gegeven werden in beide studies verschilden. Bij de bouw van het Corpus Gesproken Nederlands, dat het uitgangspunt vormde van Plevoets' onderzoek, kregen alle sprekers immers de instructie standaardtaal te spreken (Vandekerckhove 2004), ook in de spontane face-to-faceconversaties met vrienden of familie. In ons onderzoek, daarentegen, werd behalve in de testsettings geen taalvariëteit opgelegd. Dat verschil in instructies kan verklaren waarom het taalgebruik in onze spontane gesprekken duidelijker afwijkt van het VRT-Nederlands dan bij Plevoets (2008) het geval was.

Een derde factor die de verschillen tussen ons onderzoek en dat van Plevoets (2008) kan verklaren, is dat Plevoets (2008) een breder gamma aan formele situaties onderzocht. Het CGN bevat immers naast face-to-face conversaties ook interviews

met leraren Nederlands, telefoondialogen, radio- en televisie-interviews, politieke debatten en vergaderingen, lessen, spontane commentaren uitgezonden op radio en televisie, actualiteitenrubrieken en reportages uitgezonden op radio en televisie, nieuwsbulletins, missen, lezingen, plechtige toespraken, colleges, voordrachten en voorgelezen teksten. Plevoets (2008: 76-81) kwam tot de vaststelling dat (1) in spontane face-to-face gesprekken en telefoongesprekken het meest ‘Soapvlaamse’ varianten werden gebruikt, (2) in missen, lezingen en toespraken iets minder en (3) in lesopnames, interviews met leraren Nederlands, voorgelezen teksten en radio- en tv-opnames het minst. Binnen het ‘Journaalnederlands’ – het taalgebruik in lesopnames, interviews, voorgelezen teksten en radio- en tv-opnames – trof hij bovendien variatie aan tussen beleefder en vertrouwelijker taalgebruik. Van een *taalkloof* tussen tussentaal en standaardtaal is volgens Plevoets (2008: 81) dan ook allerminst sprake. Dat we in ons onderzoek wél een dergelijke ‘kloof’ vonden, kan toegeschreven worden aan het beperktere aantal formele situaties. Opvallend is echter dat het taalgedrag in onze sociolinguïstische interviews niet overeenstemt met dat in Plevoets’ sociolinguïstische interviews. Wij vonden immers een duidelijk onderscheid tussen het taalgebruik in de interviews en dat in de standaardtaaltest, terwijl bij Plevoets het taalgebruik in de sociolinguïstische interviews sterke associaties vertoonde met dat in de voorleesteksten (Plevoets 2008: 76). Essentieel daarbij is onzes inziens dat in de formelere settings van Plevoets’ onderzoek, zoals de interviews, maar ook de lessen en discussies, vooral leerkrachten Nederlands, journalisten en politici aan het woord zijn, sprekers van wie maatschappelijk doorgaans standaardtaal verwacht wordt. In dat licht is het ook mogelijk dat de variatie die Plevoets aantrof binnen de standaardtaal vooral representatief is voor het taalgebruik van taalprofessionals, en niet voor dat van talige leken. Bewijs voor het idee vinden we ook wanneer we het taalgebruik van onze sprekers in de interviews vergelijken met dat van leerkrachten in een vergelijkbare setting. Uit een dergelijke vergelijking, gerapporteerd in Delarue & Ghyselen (2016), bleek immers dat leerkrachten in het algemeen, en leerkrachten Nederlands in het bijzonder, in een interviewsetting significant standaardtaliger spreken dan andere hoogopgeleiden. Die observatie ondersteunt het idee dat de standaardtaal van talige professionals gevarieerder is en een duidelijker continuüm vormt met substandaardtaal dan het standaardtaalgebruik van talige leken.

Onze data wijzen er in tegenstelling tot die van Plevoets (2008) op dat er in Vlaanderen variëteiten onderscheiden kunnen worden. Methodologische voorwaarden daarbij zijn dat het repertorium van individuele sprekers in kaart gebracht wordt (cfr. Schmidt 2011: 150) en dat op zowel productie als perceptie gefocust wordt (cfr. Lenz 2010a). Enkel met die combinatie kunnen we immers tot variëteitenstructuren komen die zowel sociolinguïstisch als psycholinguïstisch een realiteit vormen. In die context bleek er in onze data in zowel Gent, Antwerpen

als Ieper een substandaardtalige variëteit te kunnen worden onderscheiden.¹³⁸ Die substandaard verschilt zowel formeel als perceptueel duidelijk van het gekuiste dialect, een type intermediair taalgebruik dat idealiter ook terminologisch gescheiden worden van de substandaard. Door de types intermediair taalgebruik met één term (zoals “tussentaal”) te benoemen, ontstaat er in discussies over de acceptabiliteit van intermediair taalgebruik immers onnodige animositeit. Wanneer Kevin Absillis, Jürgen Jaspers en Sarah Van Hoof bijvoorbeeld stellen dat “tussentaal in de klas moet kunnen” (De Preter 29-08-2012), hebben ze mogelijk een ander type taalgebruik voor ogen dan het “tussentaaltje” van een Waaslandse wiskundeleerkracht waar Dimitri Verhulst “jota noch tittel van snapte” en waartegen hij zich dan ook stellig verzet (Verhulst 31-08-2012). Ons onderzoek toont aan dat er niet één, maar meerdere types intermediair taalgebruik zijn (cfr. De Caluwe 2002: 57 over het onderscheid tussen regiolect en tussentaal), en die dienen in maatschappelijke discussies dan ook onderscheiden te worden.

Het idee dat er verschillende types tussentaal bestaan, is niet nieuw. Zoals in §1.2.4. al werd beschreven, onderscheidde Willemyns in 1982 tussen dialect en Algemeen Nederlands drie groepen variëteiten: getranslitereerd dialect, regionale omgangstaal en Belgisch Beschaafd. Getranslitereerd dialect, dat volgens Willemyns maar in enkele klanken en soms ook eens woorden van het dialect afweek en door ouderen en laagopgeleiden gerealiseerd wordt in een poging tot standaardtaal, troffen wij in dit onderzoek niet aan. Dat heeft grotendeels met de onderzoekspopulatie te maken – dit onderzoek focuste niet op laagopgeleiden noch op sprekers van hoge leeftijd – maar hoogstwaarschijnlijk is met de toegenomen scholingsgraad, mobiliteit en invloed van supraregionale media de laatste decennia het gebruik van getranslitereerd dialect in heel Vlaanderen danig afgenomen. Wat Willemyns (1982) regionale omgangstaal noemt, lijkt structureel grotendeels overeen te stemmen met het in Ieper aangetroffen gekuiste dialect. Bij de regionale omgangstaal fungeert de dialectstructuur volgens Willemyns (1982) als een matrix die met verschillende standaardtalige elementen doorspekt wordt, een beschrijving waaraan ook ons gekuist dialect lijkt te beantwoorden. Functioneel is er echter een groot verschil tussen de regionale omgangstaal van Willemyns (1982) en ons gekuist dialect: de sprekers van dit onderzoek realiseren gekuist dialect *niet* in een poging om standaardtaal te spreken; ze willen zich enkel begrijpbaarder maken in informele supraregionale contexten. Dat we het gekuiste dialect of de ‘regionale omgangstaal’ enkel in Ieper aantreffen, wijst erop dat ook deze vorm van taalgebruik in Vlaanderen op zijn retour is. Het Belgisch Beschaafd (cfr. Goossens 1970) lijkt dicht aan te leunen bij onze substandaard, maar verschilt er tegelijkertijd ook functioneel en structureel van. Het Belgisch Beschaafd omschrijft Willemyns (1982: 83-84) als een taalvorm die

¹³⁸ In hoofdstuk 4 gaan we dieper in op de vraag of en in welke mate die regionaal gedetermineerde substandaardvariëteiten aan homogenisering/koinisering onderhevig zijn.

resulteert uit een gebrekkige standaardtaalbeheersing en gekenmerkt wordt door dialectinterferentie, brabantismen, gallicismen, "verouderde boekentaal met een ietwat hoogdravende ambtenarenstijl" en archaïsmen. Ook onze substandaard wordt gekenmerkt door dialectinterferentie (zie bijvoorbeeld *t*-deleties of expletief *dat*), maar van een "verouderde boekentaal met een ietwat hoogdravende ambtenarenstijl" en archaïsmen (Willemyns 1982: 83-84) is geen sprake. Op functioneel vlak was de substandaard bovendien voor verschillende sprekers geen geïntendeerde standaardtaal. Dat betekent niet noodzakelijk dat de gesproken boekentaal waar Willemyns (1982) en Goossens (1970) het over hebben in Vlaanderen nergens meer voorkomt, alleen dat ze door onze hoogopgeleide, relatief jonge populatie niet meer gesproken wordt.

Concluderend kunnen stellen dat de ruwe structuur van het Vlaamse taalrepertorium weinig veranderd lijkt: net zoals in de jaren 80 (en vroeger) is er in ons onderzoek taalstructureel nog steeds sprake van een repertorium dat begrensd wordt door het dialect en het VRT-Nederlands, met daartussenin intermediaire taalvormen. De componenten tussen beide polen in onze data verschillen echter gevoelig van wat door Willemyns (1982) geschetst worden, zowel taalstructureel, functioneel als perceptueel. Waar het intermediaire taalgebruik vroeger volgens Willemyns (1982) vooral het resultaat was van 'niet beter kunnen', is het bij verschillende sprekers nu ook het resultaat van 'niet beter willen'.

3.6. SAMENVATTING

In dit hoofdstuk werd ingegaan op twee vragen, namelijk (1) welke types taalrepertoria we in Vlaanderen aantreffen en (2) hoe die repertoria intern gestructureerd zijn. Wat de types taalrepertoria betreft, observeerden we in Antwerpen en Gent vooral persoonlijke repertoria zonder dialectpool, terwijl in Ieper diaglossische repertoria domineerden. Karakterisering van het West-Vlaamse taalrepertorium als diglossisch (cfr. Willemyns & Vandenbussche 2008, De Caluwe 2009) blijken anno 2016 dus achterhaald. De regionale verschillen in repertoiretypes gaan gepaard met regionale verschillen in de interne structuur van de gemeenschapsrepertoria. In tegenstelling tot in het onderzoek van Plevoets (2008: 175) konden we in onze studie wel variëteiten afbakenen binnen de bestudeerde taalrepertoria. Essentieel daarvoor is dat de repertoria van individuele sprekers in kaart gebracht worden (cfr. Schmidt 2011: 150) en dat op zowel productie als perceptie gefocust wordt (cfr. Lenz 2010a).

In Gent en Antwerpen werden drie clusters taalvarianten onderscheiden waarbinnen kenmerken een sterke linguïstische cohesie vertonen: een dialectische, een substandaardtalige en een VRT-Nederlandse cluster. Het VRT-Nederlands en het dialect – met hun afgebakende pragmatische functies, idiovariëtaire

elementen en emische categoriestatus duidelijk als variëteiten herkenbaar (cfr §1.2.3.) – bleken amper spontaan gesproken door de onderzochte informanten. Onze data onderschrijven dan ook typering van het VRT-Nederlands als een in hoofdzaak virtuele norm (cfr. De Caluwe 2009: 19, Grondelaers & Van Hout 2011a). De substandaardclusters daarentegen vertoonden sterke correlaties met zowel de regionale vriendengesprekken, de supraregionale vriendengesprekken en de interviews, en bleken dan ook algemene omgangstalen te zijn. Het intermediaire taalgebruik is er niet alleen het resultaat van ‘niet beter kunnen’ (Willemyns 1982), maar ook van ‘niet beter willen’. Over de mate waarin de substandaardtalige en de VRT-Nederlandse clusters in Gent en Antwerpen afzonderlijke variëteiten vormen, kan gediscussieerd worden. Op het vlak van linguïstische cohesie bleken de twee clusters in Antwerpen immers niet heel duidelijk van elkaar gescheiden, en op perceptueel vlak bestond in zowel Gent als Antwerpen idiolectische variatie in de mate waarin het substandaardtalige en VRT-Nederlandse taalgebruik als afzonderlijke variëteiten beschouwd worden: sommige sprekers categoriseren het intermediaire taalgebruik duidelijk als niet-standaardtalig, terwijl anderen het als een vorm van standaardtaal zien. In de data vinden we voor Antwerpen en Gent dus zowel argumenten voor een triglossisch dialect-tussentaal-standaardtaalstructuurmodel als voor een diglossisch dialect-standaardtaalmodel met binnen de structureel ruime standaardtaal een substandaardtalig prototype en een VRT-Nederlands prototype.

Het Ieperse taalrepertorium wijkt structureel heel duidelijk af van het Gentse en Antwerpse. Ook daar vonden we weliswaar een dialectische, een substandaardtalige en een VRT-Nederlandse cluster, maar zowel de dialectische als de substandaardtalige cluster bleken een andere functionaliteit te hebben, en er werd naast een substandaardtalige cluster ook een andere intermediaire cluster – ‘gekuist dialect’ – onderscheiden. Het dialect heeft in Ieper een veel bredere functionaliteit dan in Gent en Antwerpen. De variëteit geldt voor alle sprekers als omgangstaal in informele regionale communicatie. Dicht bij dat dialect vinden we het gekuiste dialect, een intermediaire cluster met in hoofdzaak dialectvarianten die door verschillende sprekers voor supraregionale informele communicatie worden ingezet. Of we die cluster als variëteit kunnen beschouwen, is echter voor discussie vatbaar. De bundel vertoont weliswaar een vrij hoge graad van linguïstische cohesie en heeft duidelijke pragmatische functies, maar hij wordt slechts door een beperkte groep sprekers uit dit onderzoek gerealiseerd, en het zijn ook alleen die sprekers die de vorm van taalgebruik als apart systeem beschrijven. De Ieperse substandaard wordt door de meeste Ieperlingen als apart systeem gepercipieerd. Die cluster vertoonde sterke associaties met de sociolinguïstische interviews en bij sommigen ook met de supraregionale informele spreek situaties. Hier zien we een duidelijk verschil met de Gentse en Antwerpse data, waar de substandaard als algemene omgangstaal leek te gelden, en niet enkel als geïntendeerde standaardtaal voor formele of supraregionale

informele communicatie. Structureel vertoont de Ieperse substandaard wel duidelijke gelijkenissen met de Gentse en Antwerpse substandaard. De Ieperse substandaard wordt immers getypeerd door verschillende niet-standaardtalige kenmerken die we ook in Gent en Antwerpen aantreffen, zoals *ge*-pronomina, *ne*-lidwoorden en *ke*-diminutieven. Die kenmerken zijn exogeen in het Ieperse dialect en worden weliswaar niet door alle Ieperlingen gerealiseerd – we spraken van een substandaardtalig subtype met niet-standaardtalige, niet-dialectendogene kenmerken, en een substandaardtalig subtype zonder – maar kunnen wel als indicatoren gelden van horizontale convergentie in het tussentaalgebruik. Op die dynamiek gaan we in het volgende hoofdstuk uitgebreider in.

HOOFDSTUK 4 | DIACHRONE DYNAMIEK

Uit hoofdstuk 3 bleek dat er in Ieper variatie bestaat tussen diglossische en diaglossische taalrepertoria, terwijl er in Gent en Antwerpen vaker repertoria zonder dialectpool aangetroffen werden. Die observaties interpreteerden we diachroom: we gingen ervan uit dat de taalrepertoria in Ieper van diglossisch naar diaglossisch aan het evolueren zijn, terwijl er in Gent en Antwerpen een doorgedreven proces van dialectverlies aan de gang lijkt. In dit hoofdstuk willen we de geobserveerde diachrone dynamiek gedetailleerder in kaart brengen. Meer specifiek stellen we ons – vertrekkend vanuit de literatuur beschreven in §1.4. – de vraag welke vorm het dialectverlies in Vlaanderen precies aanneemt. Treffen we vooral dialectnivellering of functioneel dialectverlies aan? Is eventuele dialectnivellering vooral horizontaal of verticaal? Behalve op dialectverlies focussen we in dit hoofdstuk ook op de vraag in welke mate het standaardtaalgebruik in Vlaanderen als het product gezien kan worden van koineisering, i.e. het proces waarbij door dialectvermenging, nivellering, compromisvorming, vereenvoudiging en/of reallocatie een nieuwe, relatief homogene lingua franca ontstaat. Ten slotte willen in dit hoofdstuk ook eventuele destandaardiserings- en/of demotiseringsprocessen in kaart te brengen. In het vorige hoofdstuk wezen verschillende observaties op veranderingen aan de standaardtaalpool van de Vlaamse taalrepertoria, en het is dan ook de vraag welke vorm die precies aannemen. Om de vooropgestelde onderzoeksvragen te beantwoorden, worden in dit hoofdstuk leeftijdseffecten in de data onderzocht, aangezien die de prototypische indicatoren zijn van taalverandering (cfr. §1.4.3.). We focussen echter ook op regionale variatiepatronen, aangezien het ‘räumliches Nebeneinander’ vaak een ‘zeitliches Nacheinander’ representeert en regio-effecten ook verheldering kunnen bieden bij de vraag of tussentaal in Vlaanderen aan het homogeniseren is. In wat volgt, lichten we eerst kort de statistische aanpak van dit hoofdstuk toe, waarna we in §4.2. en §4.3. respectievelijk leeftijds- en regio-effecten bespreken. In §4.4. worden de resultaten samengebracht, en schetsen we een beeld van de huidige taalveranderingsprocessen in Vlaanderen.

4.1. AANPAK

In dit hoofdstuk staan vooral de resultaten van de uitgevoerde mixed models logistische regressies centraal. In die regressies werd het effect van situatie, leeftijd en regio getest op zowel het voorkomen van niet-standaardtalige varianten tout court als op het voorkomen van specifieke dialectvarianten. Daarbij werden steeds de verschillen tussen sprekers onderling en tussen taalkenmerken onderling verdisconteerd, aan de hand van random intercepts en random slopes. Behalve logistische regressies komen in dit hoofdstuk ook de al besproken correspondentie-analyses aan bod, met name bij de bespreking van de globale leeftijdseffecten in §4.2. Het is immers waardevol de resultaten van de logistische regressies, waarbij de afhankelijke linguïstische variabelen binair gecodeerd werden, te vergelijken met de leeftijdseffecten in de correspondentie-analyses, waarin alle varianten afzonderlijk in de analyses meegenomen konden worden.

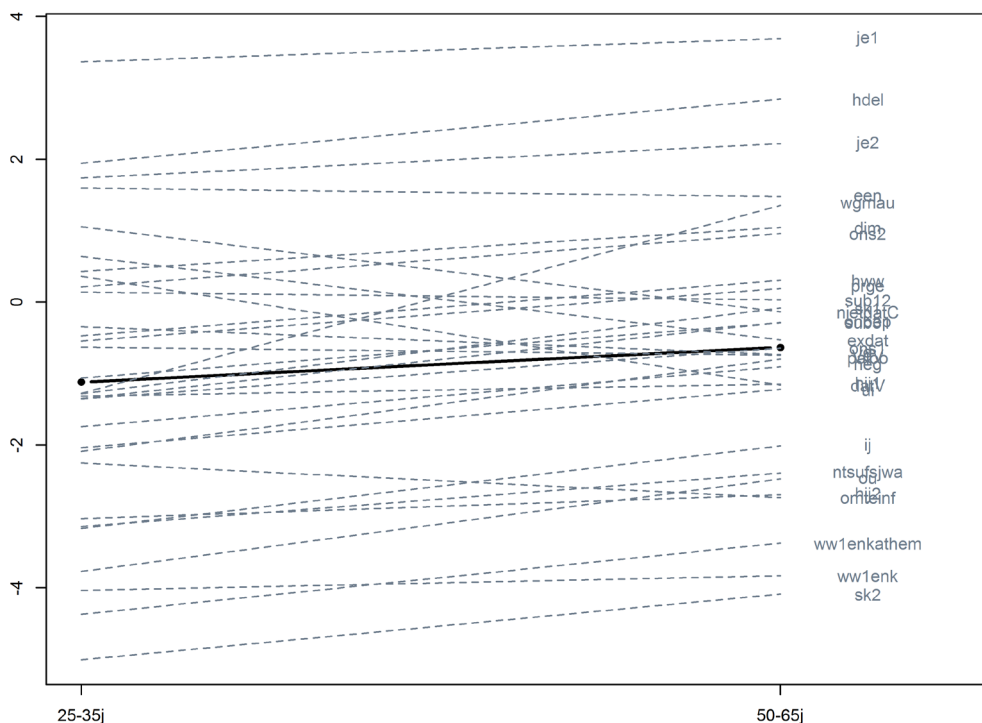
De 16 opgestelde logistische modellen zijn in Bijlagen 8 en 9 terug te vinden. Die modellen worden in wat volgt niet alle in detail besproken; de aandacht gaat vooral uit naar de globale modellen en naar een selectie van interessante linguïstische variabelen. In de globale modellen, die in Bijlage 8 terug te vinden zijn, werden alle taalkenmerken samen geanalyseerd. Die modellen kwamen in §3 al zijdelings aan bod toen de situatie-effecten in de data besproken werden, maar in dit hoofdstuk worden de modellen van naderbij bestudeerd. De logistische modellen voor de afzonderlijke taalvariabelen zijn in Bijlage 9 terug te vinden. Regressies werden enkel uitgevoerd voor taalkenmerken die voldoende frequent in het corpus voorkwamen. Zoals we in §2.4.4. al toelichtten, is er immers een reëel gevaar op overfitting wanneer het aantal predictoren groot is in vergelijking met het aantal observaties. Gedetailleerde informatie over de manier waarop de modellen opgebouwd werden en over de betekenis van de gerapporteerde waarden is te vinden in §2.4.4.

4.2. LEEFTIJDGEBONDEN VARIATIE ALS INDICATOR VAN DIACHRONE DYNAMIEK

4.2.1. Algemene leeftijdseffecten

Een logistische regressie waarin het effect van leeftijd getest wordt op het voorkomen van niet-standaardtalige kenmerken (cfr. Bijlage 8.1.) toont dat de kans op niet-standaardtalige varianten iets groter is bij de oudere sprekers van dit onderzoek

dan bij de jongere sprekers (OR=1,626; p=0,048).¹³⁹ Dat leeftijdspatroon is in overeenstemming met het weinig gecontesteerde idee dat de dialecten in Vlaanderen aan functioneel en structureel verlies onderhevig zijn. De random effect correcties in Figuur 33 tonen echter dat het algemene leeftijdseffect niet voor alle taalkenmerken opgaat. Sommige taalvariabelen, zoals de *t*-deletie in *niet* en in *dat* voor consonant, lijken immers net het omgekeerde patroon te vertonen. Dergelijke omgekeerde effecten, waarbij jongeren méér niet-standaardtalige varianten realiseren dan ouderen, kunnen op destandaardisering of demotisering wijzen, en verdienen dan ook nadere inspectie. In §4.2.2. worden daarom zes taalkenmerken afzonderlijk onder de loep genomen die een afwijkend gedrag lijken te vertonen.

Figuur 33: Fixed effect van de predictor leeftijd op het voorkomen van niet-standaardtalige taalkenmerken (uitgedrukt in log odds) met random effect correcties per taalvariabele (grijze stippellijn)

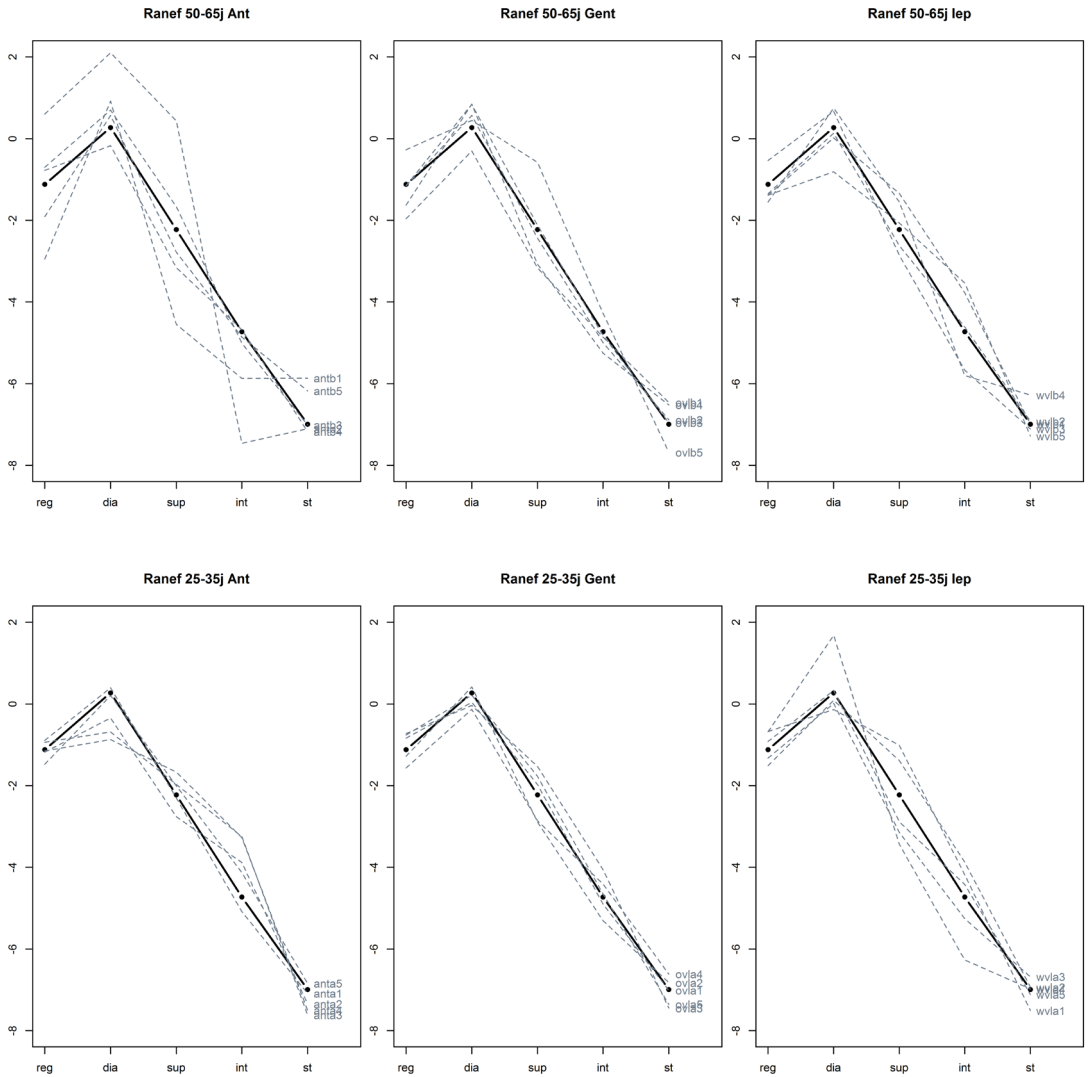
¹³⁹ Een belangrijke opmerking bij het globale logistische model is dat het significante *overdispersie* vertoont (cfr. significant verschil tussen residual deviance en residual degrees of freedom in Bijlage 8.1.), wat betekent dat de variatie in de dataset groter is dan we zouden verwachten op basis van het logistische model. Dat is op zich niet problematisch, maar we moeten wel in acht nemen dat er ook andere factoren zijn dan leeftijd, situatie, regio, spreker en taalkenmerk die de taalvariatie determineren. We denken hierbij in het bijzonder aan de factoren die in hoofdstuk 3 al aan bod kwamen bij de bespreking van individuele taalrepertoria, namelijk Ortsloyaliteit, intensiteit van supraregionale informele contacten, taalkundige interesse in het lokale dialect en de mate waarin de standaardtaalideologie aangehangen wordt.

In het globale logistische model vinden we ook interessante leeftijdspatronen in de random sprekereffecten. Wanneer we de sprekereffecten per situatie, regio en leeftijdsgroep in kaart brengen (cfr. de grijze stippellijnen in Figuur 34), dan valt op dat de intersprekervariatie onder de onderzochte 50-65-jarige Antwerpenaars groter is dan onder de 25-35-jarige Antwerpenaars. De random effect correcties voor de 25-35-jarige Antwerpenaars liggen immers veel dichter bij elkaar dan bij de 50-65-jarigen. In Gent vinden we een vergelijkbaar beeld, weliswaar enkel in de vriendengesprekken en de dialecttest: ook daar lijkt de variatie tussen de oudere sprekers groter dan onder de jongere, al zijn de verschillen minder opvallend dan in Antwerpen. In Ieper lijken er geen duidelijke verschillen te zijn. Dat we in de regionale vriendengesprekken meer variatie onder de 50-65-jarige Gentenaars en Antwerpenaars aantreffen dan onder hun jongere stadsgenoten, is logisch. Bij de 50-65-jarigen beheersen en spreken sommige sprekers immers nog het lokale dialect, en dat resulteert in meer uitgesproken verschillen tussen de sprekers onderling. Dat we in de supraregionale vriendengesprekken en in Antwerpen ook in de interviews een afname in de idiolectische variatie zien onder de 25-35-jarigen, zou daarentegen op een homogenisering in het tussentaalgebruik kunnen wijzen (cfr. §1.4.4.2.). Die stelling poneren we met de nodige voorzichtigheid; het aantal sprekers in ons onderzoek is immers te beperkt om een dergelijke hypothese hard te maken.

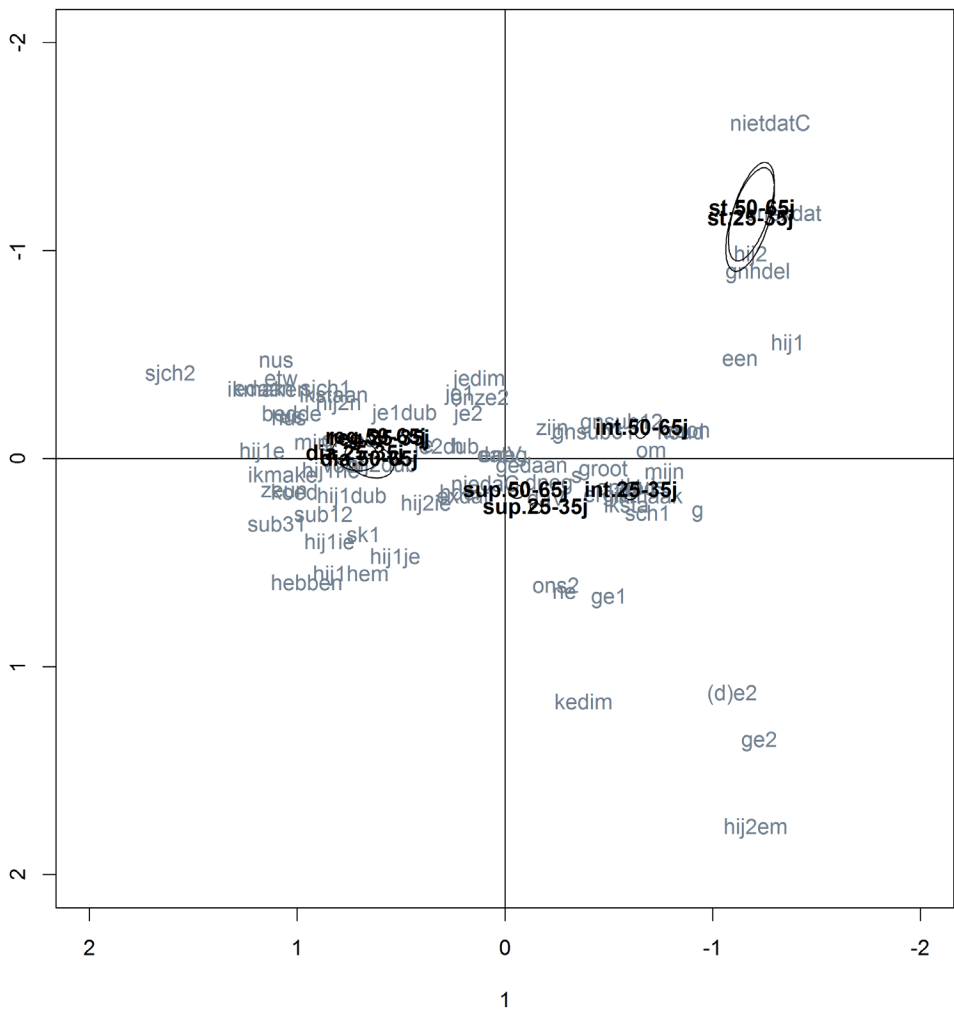
De uitgevoerde correspondentieregressies tonen eveneens dat er in Vlaanderen meer op til is dan dialectverlies alleen. In Figuren 35, 36, en 37 zijn de leeftijdseffecten per situatie te zien voor respectievelijk Ieper, Gent en Antwerpen.¹⁴⁰ In Ieper blijken de leeftijdseffecten beperkt: de twee leeftijdsgroepen overlappen bijna volledig in de dialecttest en de regionale vriendengesprekken, en ook in de standaardtaaltst en de supraregionale vriendengesprekken zijn de verschillen tussen jongere en oudere sprekers minimaal. Enkel in de interviewsetting lijkt er een relevant leeftijdsverschil, met bij de oudere sprekers een iets sterkere correlatie met de standaardtaalpool dan de jongere sprekers. Het leeftijdseffect is subtiel, maar wijst in de richting van standaardisering en/of demotisering.

De Gentse correspondentieplot toont opvallendere leeftijdsverschillen (cfr. Figuur 36). In de lijn der verwachtingen is het taalgebruik van de 50-65-jarigen in de dialecttest veel dialectischer dan dat van de 25-35-jarigen, een resultaat dat op verdergevoerd dialectverlies in Gent wijst. Interessant daarbij is dat het taalgebruik van de 25-35-jarigen in de dialecttest overlapt met het taalgebruik van de 50-65-jarigen in de regionale vriendengesprekken. De onderzochte jongeren lijken zich dus te oriënteren op het spontane taalgebruik van de hoogopgeleide oudere generatie wanneer gevraagd wordt dialect te spreken, ook al is dat taalgebruik niet het authentieke Gentse dialect 'zoals dat door de oudste inwoners van de stad wordt gesproken' (cfr. hoofdstuk 3). Het spontane taalgebruik van de 25-35-jarigen

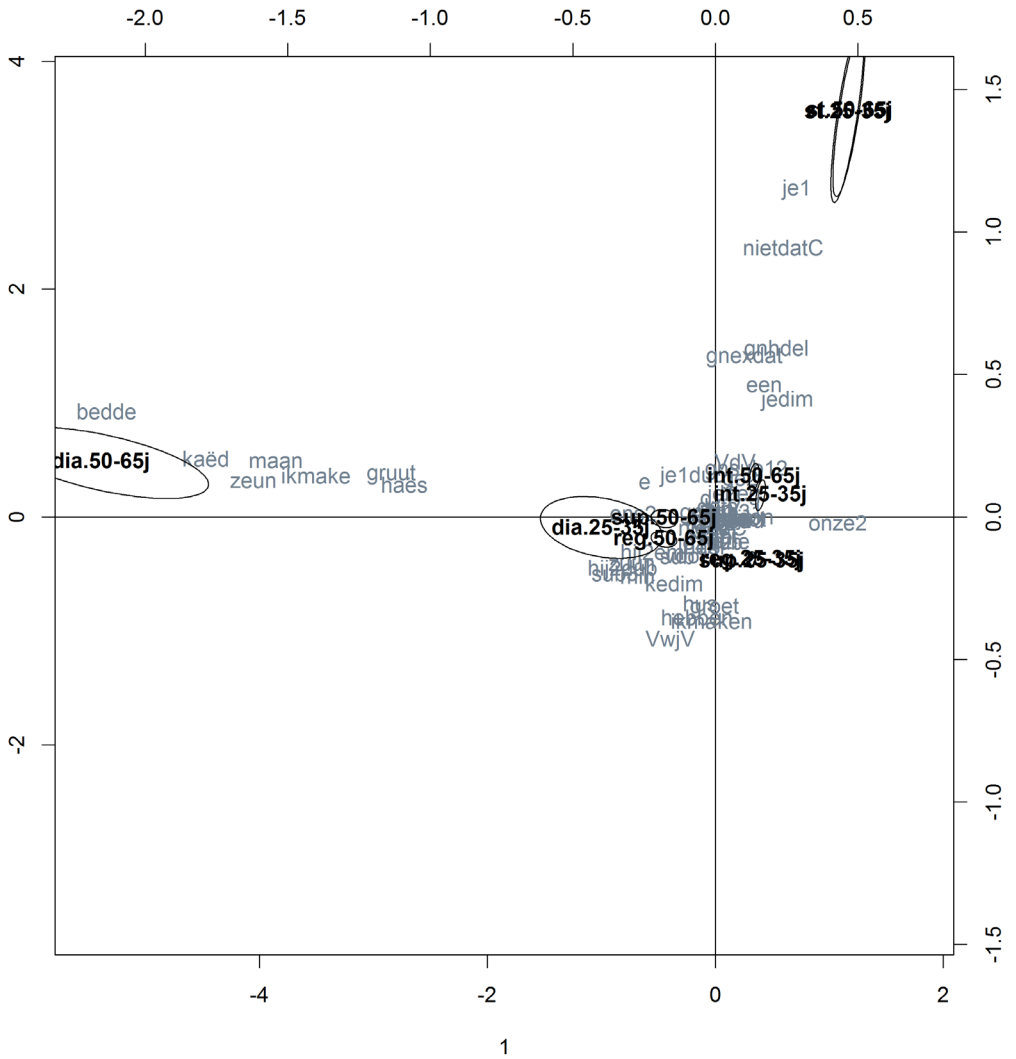
¹⁴⁰ Zie hoofdstuk 3 voor een uitgebreide bespreking van de correspondentiebiplots.

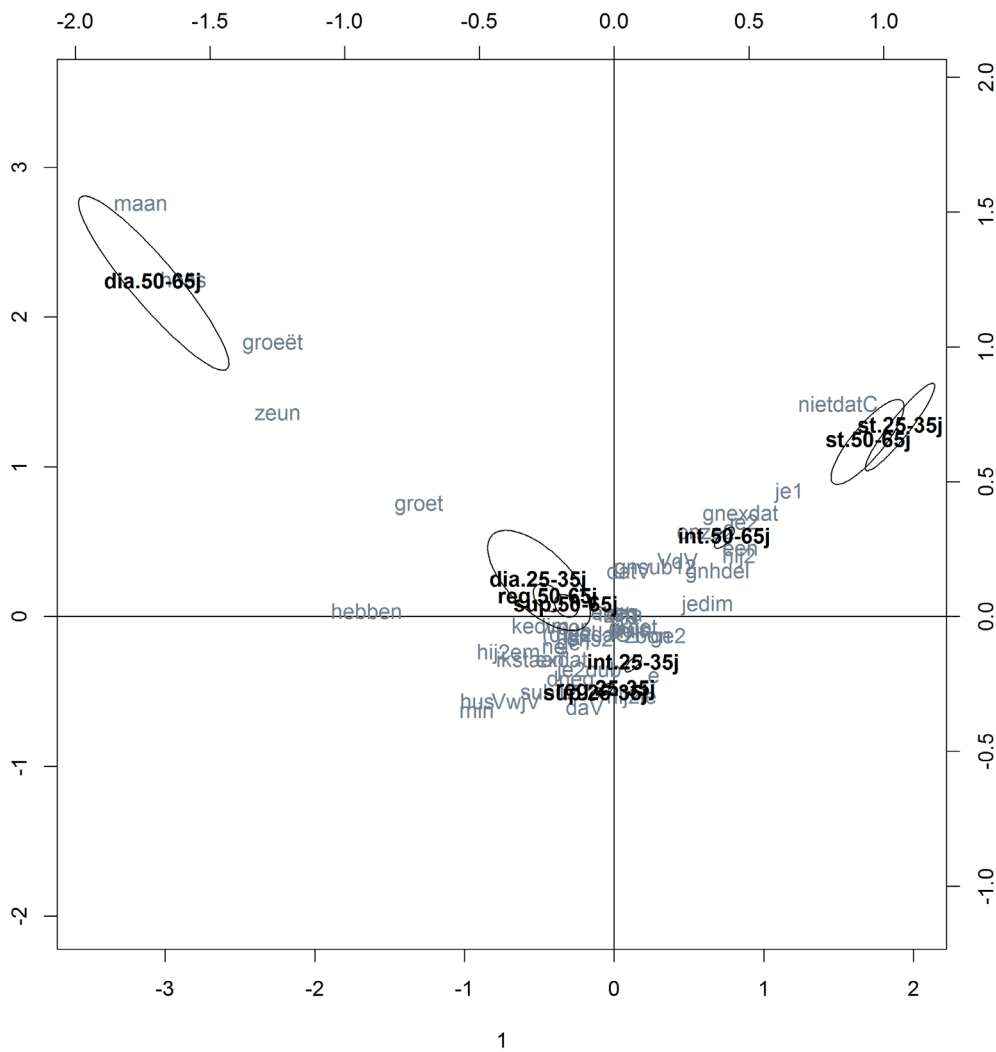
Figuur 34: Fixed effect van de predictor situatie op het voorkomen van niet-standaardtalige taalkenmerken (uitgedrukt in log odds) met random effect correcties per spreker (grijze stippellijn) voor respectievelijk de 50-65-jarige Antwerpenaars, 50-65-jarige Gentenaars, 50-65-jarige Ieperlingen, 25-35-jarige Antwerpenaars, 25-35-jarige Gentenaars en 25-35-jarige Ieperlingen.

Figuur 35: Correspondentieplot Ieper met interactie-effecten voor leeftijd en situatie

Figuur 36: Correspondentieplot Gent met interactie-effecten voor leeftijd en situatie (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)

Figuur 37: Correspondentieplot Antwerpen met interactie-effecten voor leeftijd en situatie (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)

in de regionale en supraregionale vriendengesprekken verschilt duidelijk van dat van de 50-65-jarigen, in die zin dat de jongeren minder sterke associaties met de dialectpool vertonen. In de interviewsetting en de standaardtaaltest blijken de twee leeftijdsgroepen een vergelijkbaar gedrag te vertonen. Het globale beeld in de Gentse correspondentieplot is er dus een van dialectverlies.

De Antwerpse correspondentieregressie levert een patroon op dat grosso modo vergelijkbaar is met het Gentse. De 50-65-jarige Antwerpenaars blijken in de dialecttest sterkere correlaties te vertonen met de dialectpool dan de 25-35-jarige Antwerpenaars, en het taalgebruik in de dialecttest van de 25-35-jarigen overlapt ook met het spontane taalgebruik van de 50-65-jarigen in de regionale en supraregionale vriendengesprekken. Een verschil met Gent komt echter naar voren in de interviews: in de interviews blijken de 50-65-jarige Antwerpenaars sterkere associaties te vertonen met de standaardtaalpool dan de 25-35-jarigen, een effect dat aan de Ieperse correspondentiebiplot doet denken. Net als de random effects in de logistische regressie voeden de correspondentiebiplots zo het idee dat Vlaanderen naast dialectverlies ook de standaardisering of demotisering kent. Die hypothese wordt verder in dit hoofdstuk diepgaander onderzocht.

Tot slot is het ook interessant via correspondentieregressie leeftijdspatronen in de idiolectische variatie te bestuderen. Hierboven stelden we op basis van de random effect correcties in het logistische regressiemodel vast dat de variatie onder de Antwerpse en Gentse 50-65-jarigen groter is dan onder hun 25-35-jarige stadsgenoten. Die vaststelling zou op homogenisering in het substandaardtaalgebruik kunnen wijzen, en het is dan ook interessant de robuustheid van het patroon te testen via correspondentieregressies, waarbij in tegenstelling tot bij de logistische regressies niet uitsluitend met binair gecodeerde afhankelijke variabelen werd gewerkt. In Bijlage 15 zijn per situatie, regio en leeftijdscategorie biplots te vinden die de intersprekervariatie visualiseren. Die biplots tonen grosso modo hetzelfde beeld als de random effect correcties in het logistische model. In alle situaties is de intersprekervariatie onder de onderzochte 50-65-jarige Antwerpenaars immers groter dan onder de 25-35-jarige Antwerpenaars. In Gent vinden we ook in de correspondentiebiplot grotere variatie onder de 50-65-jarigen in de vriendengesprekken, en ook hier blijken de verschillen minder uitgesproken dan in Antwerpen. In Ieper vinden we opnieuw geen duidelijke leeftijdsgebonden verschillen in idiolectische variatie. We kunnen concluderen dat zowel de logistische regressies als de correspondentieregressies suggereren dat de idiolectische variatie onder de 50-65-jarige Gentenaars en Antwerpenaars groter is dan onder hun 25-35-jarige stadsgenoten. De mate waarin dat resultaat op homogenisering in het substandaardtaalgebruik wijst, wordt in §4.4.2. besproken.

4.2.2. Leeftijdseffecten op kenmerkenniveau

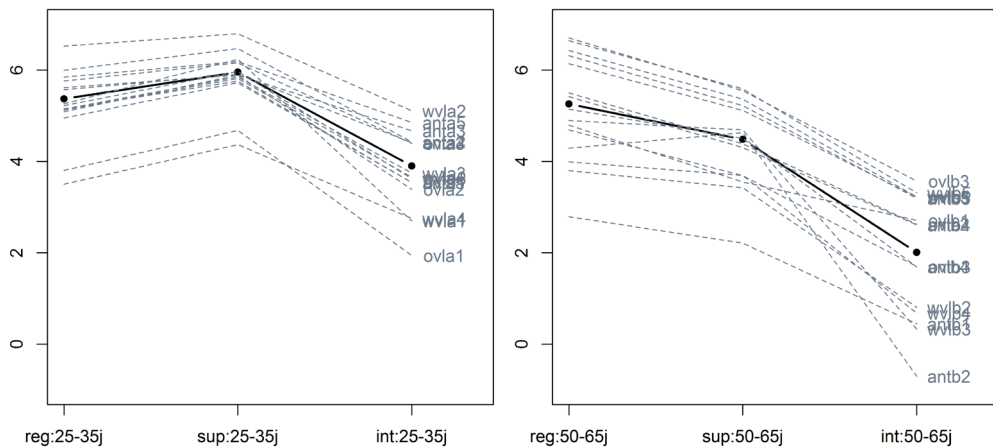
Uit de random effects in het globale logistische model blijkt dat niet alle taalkenmerken aan dezelfde diachrone variatie onderhevig zijn. Het globale, primerende leeftijdseffect toont dat jongeren minder dialectvarianten gebruiken dan ouderen. Dat effect lijkt onder andere aan het werk bij de niet-suffigale sjwa, de realisatie van wgm. *î*, wgm. *û*, scherplange *oo*, zachtlange *oo* en woordinitiële wgm. *sk. Voor die variabelen konden echter moeilijk afzonderlijk logistisch modellen opgesteld worden, aangezien bij de 25-35-jarige Gentenaars en Antwerpenaars amper dialectvarianten geattesteerd werden – een duidelijke indicator van dialectverlies en/of nivellering – en dergelijke lege cellen problematisch zijn voor logistische regressie. In wat volgt, focussen we dan ook vooral op de taalkenmerken die net het omgekeerde leeftijdseffect vertonen, waarbij de 25-35-jarigen net meer niet-standaardtalige varianten realiseren dan de 50-65-jarigen. Zes kenmerken komen aan bod: (1) de realisatie van de eindmedeklinker in *niet* en *dat*, (2) het onbepaald lidwoord voor mannelijke enkelvoudige substantieven, (3) het expletief *dat*, (4) de realisatie van intervocalische [d], (5) de realisatie van standaardtalige [ʏ] en (6) de variatie bij het zaakaanvullende onbepaalde voornaamwoord.

4.2.2.1. Realisatie eindmedeklinker in *niet* en *dat*

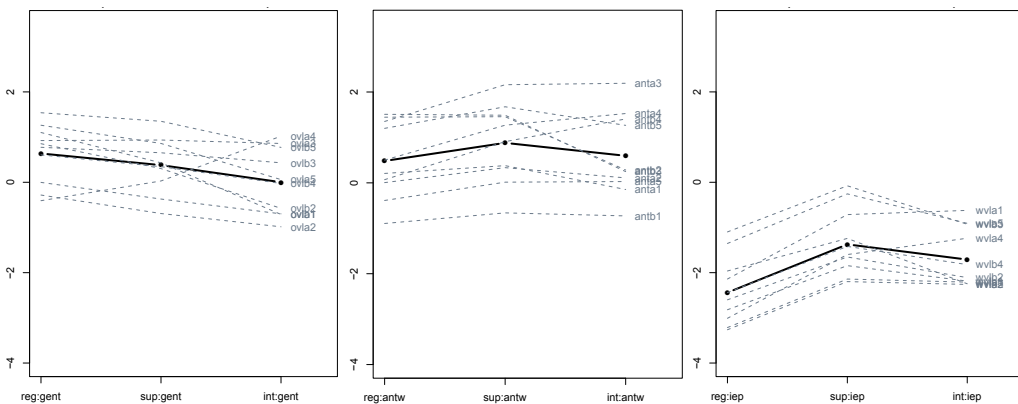
In §2.3.6. vermeldden we dat de deletie van eindconsonanten in de functiewoorden *niet* en *dat* als typerend voor tussentaal wordt beschouwd. In die context is het belangwekkend dat de leeftijdseffecten voor dit kenmerk afwijken van het globale patroon geschetst in §4.2.1. In wat volgt, maken we een onderscheid tussen (1) *t*-deletie in *niet* en in *dat* voor consonant enerzijds en (2) *t*-deletie in *dat* voor vocaal anderzijds. *T*-deletie is in de dialecten in Vlaanderen immers vrijwel algemeen¹⁴¹ in zowel *niet* als in *dat* gevolgd door consonant, terwijl de eindconsonant in *dat* voor vocalen enkel in Oost-Vlaamse en westelijk Belgisch Limburgse dialecten zou worden weggelaten (Stroop 2004).

Een logistisch model voor *t*-deletie in context 1 toont dat de 50-65-jarigen uit ons onderzoek significant minder *t*-deleties realiseren in de supraregionale vriendengesprekken en de interviews dan de 25-35-jarigen (cfr. Bijlage 9.1. en Figuur 38). De jongere sprekers realiseerden in de supraregionale vriendengesprekken en de interviews in respectievelijk 99,58% en 96,34% van de mogelijke gevallen varianten met *t*-deletie, terwijl dat bij de ouderen respectievelijk in 97,82% en 79,78% van de gevallen was. Het leeftijdseffect blijkt het meest uitgesproken in de interviewsetting, een spreesituatie waarin vooral substandaard gesproken werd. Het cijfermateriaal

¹⁴¹ Met het oosten van Belgisch Limburg als uitzondering.

Figuur 38: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van t-deletie in niet en in dat voor consonant (uitgedrukt in log odds) voor respectievelijk de leeftijdsgroep 25-35 jaar en de leeftijdsgroep 50-65 jaar. De grijze stippellijnen representeren de random effect correcties per spreker.

Figuur 39: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van t-deletie in dat voor vocaal (uitgedrukt in log odds) voor respectievelijk Gent, Antwerpen en Ieper met random effect correcties per spreker (grijze stippelijnen)

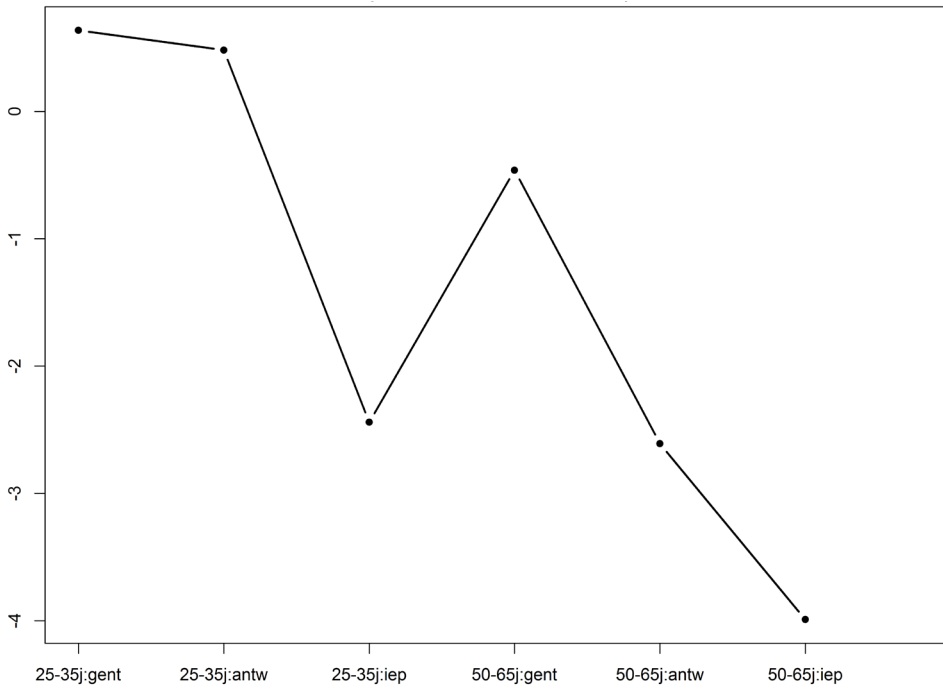
wijst er dan ook op dat *t*-deletie zijn positie in de substandaard in Gent, Antwerpen en Ieper aan het versterken is.

In context 2 vinden we een vergelijkbaar leeftijdseffect: het logistische model voor *t*-deletie in *dat* vóór vocaal (cfr. Bijlage 9.2.) toont dat de 25-35-jarigen uit ons onderzoek significant meer *t*-deleties realiseren dan de 50-65-jarigen (OR=0,333; $p=0,029$).¹⁴² Bij deze subvariabele blijkt de regionale herkomst van de sprekers echter een belangrijke rol te spelen, wat op zich niet opzienbarend is gezien de dialectische achtergrond van de variabele. De kans op *t*-deletie blijkt in *dat* voor vocaal bij de Ieperlingen – voor wie de vorm exogeen is in het lokale dialect – globaal genomen significant kleiner dan bij de Gentenaars (OR=0,046; $p<0,001$). Bij de Gentenaars attesteerden we in 46,79% van de mogelijke gevallen *t*-deletie in *dat* voor vocaal; bij de Antwerpenaars in 33,70% van de mogelijke gevallen en bij de Ieperlingen in 10,63% van de mogelijke gevallen. Dat regio-effect is minder sterk in de supraregionale vriendengesprekken en de interviews dan in de regionale vriendengesprekken (cfr. Figuur 39), wat erop wijst dat *t*-deleties in *dat* voor vocaal in Ieper vaker voorkomen in de substandaard dan in het Ieperse dialect. Wat de Antwerpenaars betreft, die volgens Stroop (2004) in hun lokale dialect eveneens geen *t*-deleties kennen in *dat* voor vocaal, is er enkel bij de oudere sprekers een significant regio-effect te vinden (cfr. Figuur 40): de Antwerpse 50-65-jarigen realiseren significant minder *t*-deleties in *dat* voor vocaal dan de Gentse 50-65-jarigen. Bij de jongere sprekers vinden we geen significant verschil tussen de Gentse en Antwerpse sprekers. De leeftijdseffecten wijzen erop dat *t*-deletie zich ook in *dat* na vocaal aan het verankeren is in de Vlaamse substandaard, niet enkel in regio's die de vorm kennen uit het dialect, maar ook elders. Dat het verschil tussen Gent en Antwerpen bij de jongere generatie vervaagt, kan bovendien als bewijs gelden voor een homogenisering van tussentaal.

4.2.2.2. Onbepaald lidwoord voor het mannelijke enkelvoudige substantief

Bij het onbepaald lidwoord voor mannelijke enkelvoudige substantieven vinden we een leeftijdseffect vergelijkbaar met dat bij *t*-deletie: bij de jongere sprekers blijkt de kans op het niet-standaardtalige lidwoord *ne* significant groter dan bij de oudere sprekers (cfr. Bijlage 9.7: OR=0,304; $p=0,006$). De jongere sprekers realiseerden in 57,87% van de mogelijke gevallen *ne*-lidwoorden, terwijl dat bij de 50-65-jarigen in 49,93% van de gevallen zo was. Dat leeftijdseffect lijkt een bevestiging van Taeldemans hypothese (2008b) dat het onbepaald mannelijk enkelvoudige lidwoord *ne* zich aan het 'stabiliseren' is in Vlaamse tussentaal. In §4.3.2.4. gaan we uitgebreider in op de functionaliteit van de variant in Ieper, waar de variant niet endogeen is in het lokale dialect.

¹⁴² Bij de 25-35-jarigen attesteerden we in 45,27% van de mogelijke gevallen *t*-deletie in *dat* voor vocaal; bij de 50-65-jarigen in 16,64% van de mogelijke gevallen.

Figuur 40: Fixed effects van de predictoren regio en leeftijd op het voorkomen van t-deletie in dat voor vocaal (uitgedrukt in log odds)

4.2.2.3. Expletief *dat*

Voor het expletieve *dat* kon enkel voor de interviewsetting een logistisch model opgesteld worden (cfr. Bijlage 9.12.). In de regionale en supraregionale vriendengesprekken bleek de predominantie van expletief *dat* namelijk te groot om betrouwbare modellen te kunnen bouwen, wat op zich al een betekenisvol resultaat is. Het logistische model voor de interviewsetting toont dat de 25-35-jarige sprekers significant meer expletief *dat* realiseren dan de 50-65-jarige sprekers Antwerpse sprekers (OR=0,096; p=0,043). Terwijl de 50-65-jarigen in de interviews in 49% van de mogelijke gevallen expletief *dat* realiseerden, was dat bij de 25-35-jarigen 88%. De leeftijdseffecten ondersteunen ook hier de hypothese dat verschillende niet-standaardtalige kenmerken hun positie in de substandaard aan het versterken zijn.

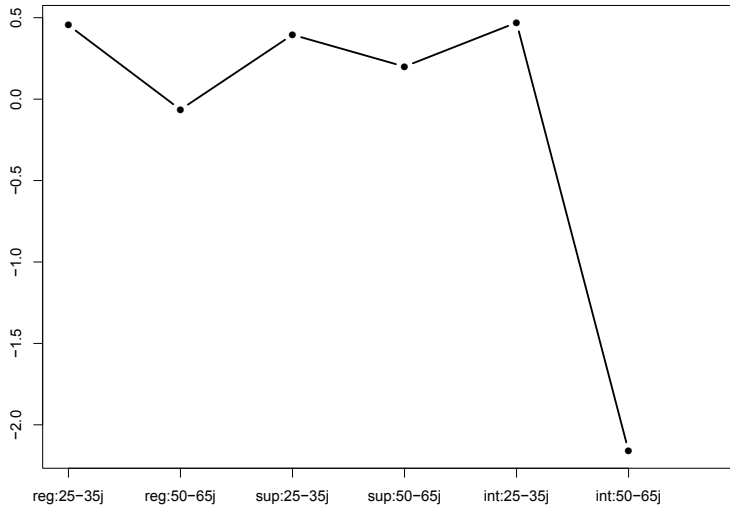
4.2.2.4. Verzwakking intervocalische [d] tot [j] of [w]

De verzwakking van intervocalische [d] tot [j] of [w] kon om redenen van frequentie enkel in Antwerpen geanalyseerd worden (cfr. Bijlage 9.6.). Een logistische regressie met intervocalische verzwakking als afhankelijke variabele toont significante interacties tussen leeftijd en situatie: in de interviewsetting blijken 25-35-jarige sprekers significant vaker hun intervocalische *-d-* te verzwakken dan de 50-65-jarige sprekers (cfr. Figuur 41). Die resultaten wijzen opnieuw op een vorm van destandaardisering of demotisering in Antwerpen.

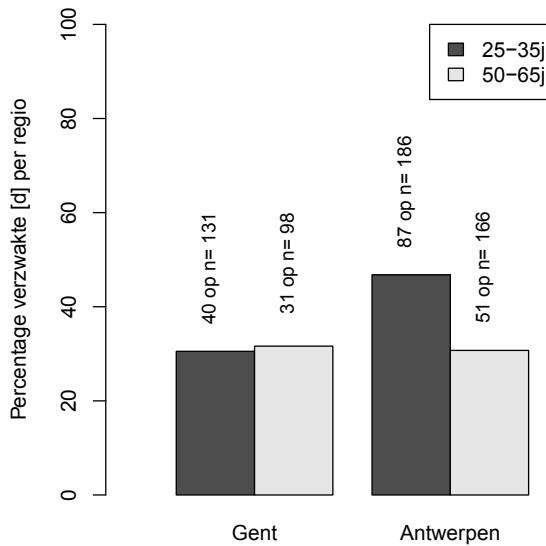
In Gent konden wegens te lage tokenaantallen geen statistische analyses uitgevoerd worden, maar de data – gevisualiseerd in Figuur 42 – doen vermoeden dat er tussen de Gentse 25-35-jarigen en 50-65-jarigen geen verschil is in de realisatie van intervocalische [d]. In Gent lijkt er dus (nog?) geen sprake van een opmars van verzwakte intervocalische [d], al zijn statistische analyses op basis van meer data nodig om die hypothese te bevestigen.

4.2.2.5. Realisatie van standaardtalige [ʏ]

De realisatie van standaardtalige [ʏ] onderzochten we in deze studie in Ieper, waar de dialecten een laryngalisering van [ʏ] tot [fi] kennen, en in Gent, waar een dergelijke laryngalisering niet endogeen is in het lokale dialect, maar wel in de omringende plattelandsdialecten (cfr. §2.3.10.). De beschreven dialectgeografie toont zich duidelijk in de data: in Ieper blijkt de kans op [ʏ]-laryngalisering beduidend groter dan in Gent (cfr. Bijlage 9.4: OR=15,768; p<0,001). Opvallend is echter dat de kans op [ʏ]-laryngalisering bij de jongere Gentse sprekers significant groter is dan bij de oudere Gentse sprekers (cfr. Figuur 43), wat in een diachrone interpretatie impliceert

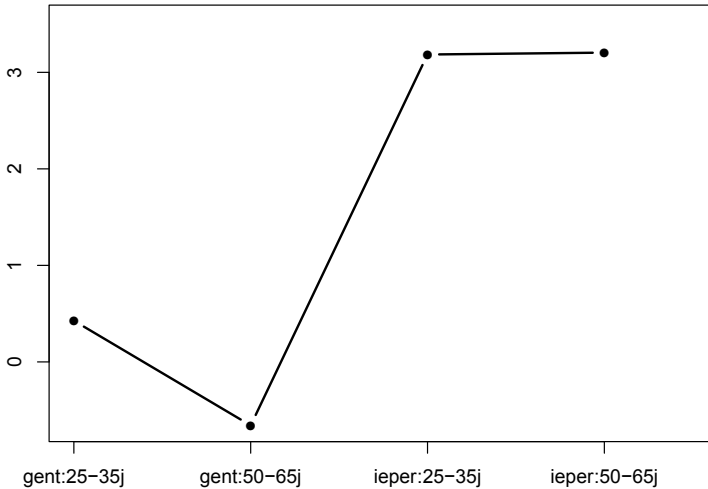
Figuur 41: Fixed effects van de predictoren situatie en leeftijd op het voorkomen van verzwakte intervocalische [d] in Antwerpen (uitgedrukt in log odds)¹

Figuur 42: Percentages verzwakking van intervocalische [d] tot [j] of [w] in Gent en Antwerpen per leeftijdscategorie

¹ Bij de opbouw van het logistische model bleek het niet significant beter random slopes voor situatie per spreker aan het model toe te voegen, dus worden hier ook geen random effect correcties geplott.

dat [Y]-laryngalisering in Gent in opmars is.¹⁴³ Dat resultaat dient getoetst te worden aan nieuwe Gentse data om zijn robuustheid te bewijzen, maar de cijfers wijzen toch vrij duidelijk op horizontale nivellering in het Gentse dialect, weg van de standaardtaal en in de richting van de omliggende plattelandsdialecten én de West-Vlaamse dialecten. Het toenemende aantal inwoners met West-Vlaamse roots in Gent heeft in die nivellering wellicht zijn deel, alsook de suburbanisatie die Gent de voorbije decennia heeft gekend (cfr. §2.1.1.2.).

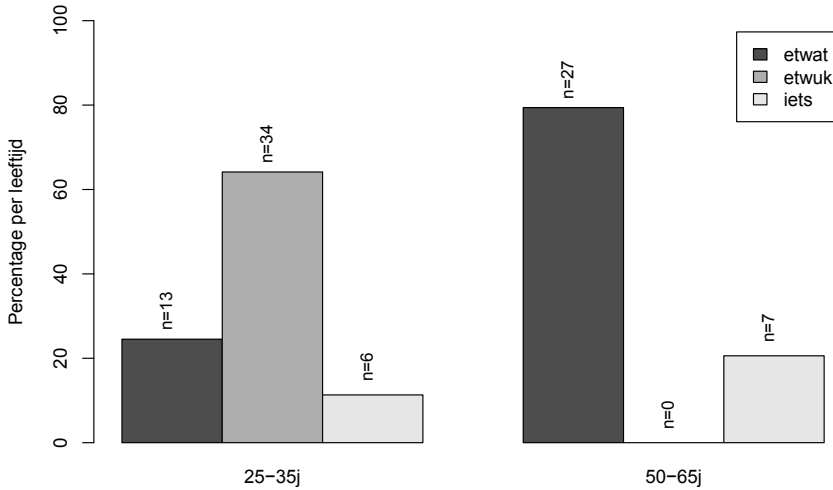
Figuur 43: Fixed effects van de predictoren regio en leeftijd voor de laryngalisering van [Y] (uitgedrukt in log odds)

4.2.2.6. Het onbepaald voornaamwoord *iets*

In §2.3.25 merkten we op dat er volgens De Vogelaer & Vandenberghe (2006: 97) een nieuw onbepaald voornaamwoord *e(n)twuk* in gebruik begint te komen in het westelijke West-Vlaams, naast de oudere vorm *e(n)twat*. Beide vormen troffen we aan in ons Iepers corpus, en het is dan ook interessant de distributie ervan van naderbij te bestuderen. Een logistisch model konden we voor de vormen *etwuk*, *etwat* en *iets* wegens lage tokenaantallen niet opstellen, maar een studie van de gebruikspercentages bij de verschillende leeftijdsgroepen leert al veel. Figuur 44 toont per leeftijdsgroep de percentages *etwat*, *etwuk* en *iets* in de Ieperse regionale vriendengesprekken. We focussen op die gesprekken aangezien de niet-standaardtalige varianten vooral in de

¹⁴³ Bij de 25-35-jarige Gentenaars attesteerden we in 55,85% van de mogelijke gevallen [Y]-laryngalisering, terwijl dat bij de 50-65-jarigen in 32,57% van de gevallen zo was.

regionale vriendengesprekken courant bleken.¹⁴⁴ De weergegeven percentages tonen dat de vorm *etwuk* uitsluitend onder de jongere sprekers gebruikt wordt, wat wijst op het recente karakter van de vorm en de hypothese van De Vogelaer & Vandenberghe (2006: 97) duidelijk bevestigt: naar analogie met het Zuid-West-Vlaamse vragende voornaamwoord *wuk* blijkt er zich in Ieper een nieuwe vorm van het onpersoonlijke voornaamwoord ontwikkeld te hebben.

Figuur 44: Percentages *etwat*, *etwuk* en *iets* in de Ieperse regionale vriendengesprekken

De opkomst van het nieuwe *etwuk*-lexeem toont hoe het West-Vlaamse dialect ook in de overgang van diglossie naar diaglossie nog innovatie vertoont. Opvallend is dat die innovatie een divergentie van de standaardtaal inhoudt; de nieuwe vorm *etwuk* wijkt immers duidelijker van de standaardtaal af dan het oudere *etwat*.¹⁴⁵ Zulke divergentie staat op het eerste gezicht haaks op het algemeen geobserveerde dialectverlies, al is het ook goed mogelijk dat de twee evoluties eigenlijk nauw met elkaar samenhangen. Het *etwuk*-lexeem kan immers als een hyperdialectisme geïnterpreteerd worden, dat in tijden van dialectverlies en daardoor veroorzaakte dialectonzekerheid tot stand is gekomen, en dus het resultaat is van een streven naar zo West-Vlaams en zo niet-standaardtalig mogelijke varianten (cfr. ook Devos & Vandeweghe 2003). Een interessante vraag daarbij is of de pronomina *wuk* en *etwuk* ook voorkomen in West-Vlaamse regio's waar de vorm *wuk* niet endogeen is, zoals de

¹⁴⁴ In de Ieperse regionale vriendengesprekken vinden we in 85% van de mogelijke gevallen niet-standaardtalige zaakaanduidende onpersoonlijke voornaamwoorden, in de supraregionale vriendengesprekken in 20% van de mogelijke gevallen en in de interviews in 0% van de mogelijke gevallen.

¹⁴⁵ De standaardtaal kent weliswaar het lexeem *etwat* niet, maar wel het pronomem *wat*.

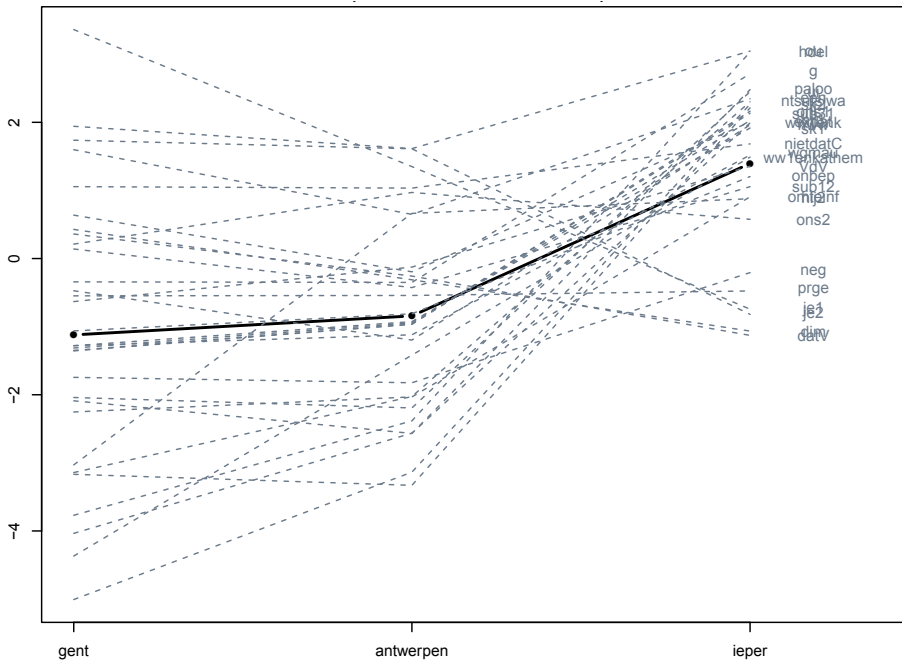
streek van Veurne-Ambacht en het noorden en het zuidoosten van het West-Vlaamse dialectgebied. Een dergelijk verspreidingspatroon zou immers een mooi voorbeeld vormen van standaardtaaldivergerende, horizontale dialectnivellering (cfr. §1.4.4.). Recente dialectdata uit het noorden en het zuidoosten van West-Vlaanderen zijn echter nodig om hierin meer inzicht te bieden.

4.3. REGIONALE VARIATIE ALS INDICATOR VAN DIACHRONE DYNAMIEK

De bestudeerde leeftijdseffecten in §4.2. wijzen op verticale en horizontale dialectnivellering in Vlaanderen, alsook op veranderingen aan de standaardtaalpool. De vraag die daarbij rijst, is of bepaalde regio's bij die veranderingen een voorttrekkersrol vervullen. In dit onderdeel gaan we op zoek naar regio-effecten in de data die hierin inzicht kunnen bieden. Die regio-effecten kunnen ook de vraag helpen beantwoorden of de substandaard in Vlaanderen aan interregionale homogenisering onderhevig is.

4.3.1. Algemene regio-effecten

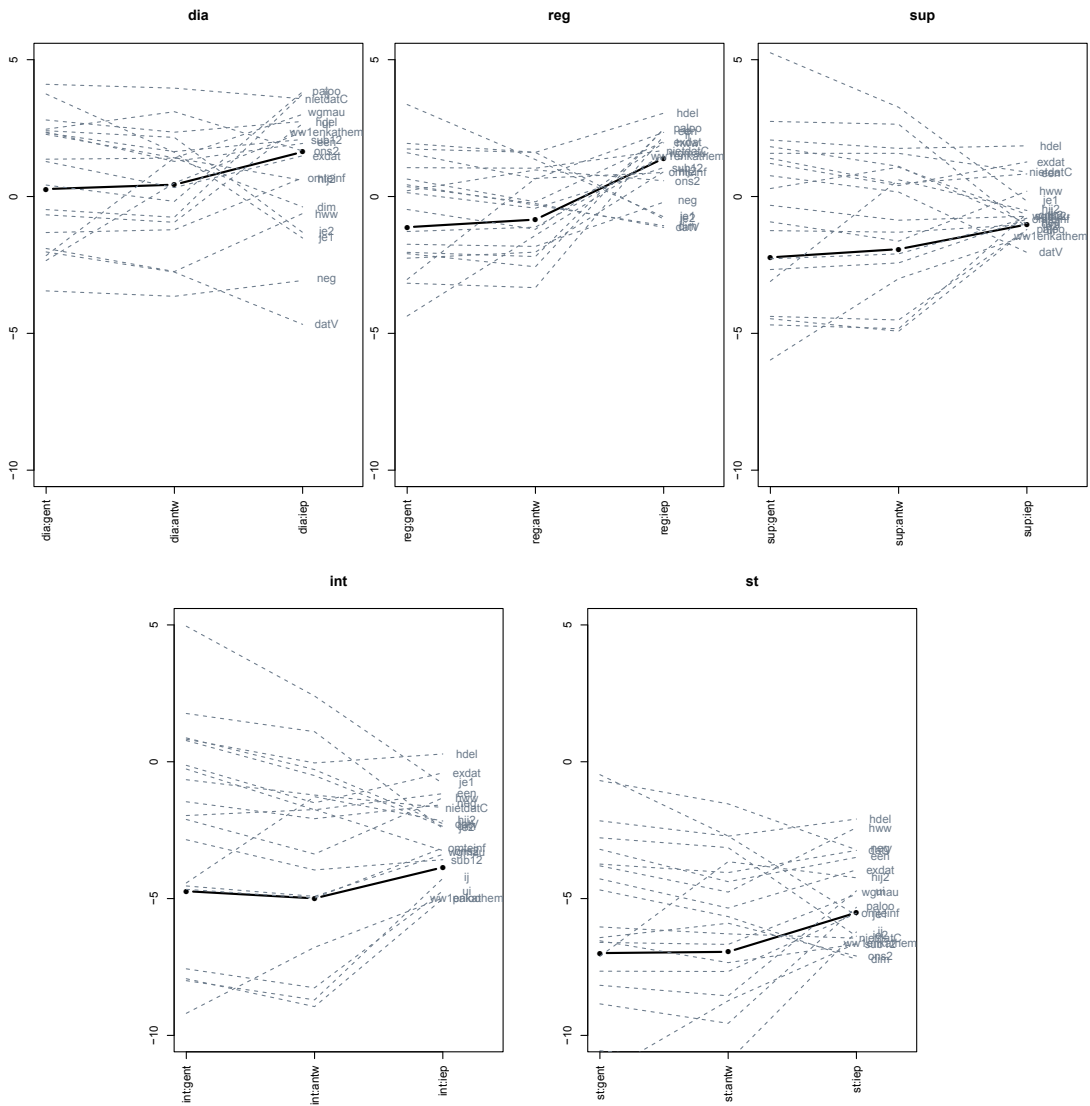
In hoofdstuk 3 bleek het taalrepertorium in Ieper duidelijk te verschillen van dat in Gent en Antwerpen. In Ieper vonden we variatie tussen diglossische en diaglossische taalrepertoria, terwijl er in Gent en Antwerpen vaker repertoria zonder dialectpool aangetroffen werden. Die regioverschillen komen ook duidelijk naar voren in een logistische regressie waarin het effect van regio getest wordt op het voorkomen van niet-standaardtalige kenmerken (cfr. Bijlage 8.1.): met een significante odds ratio van 12,38 ($p=0,002$) blijkt de kans op een niet-standaardtalige variant in Ieper beduidend groter dan in referentieregio Gent (zie ook Figuur 45). Tussen Gent en Antwerpen werden geen significante verschillen gevonden. De resultaten tonen zo dat het dialectverlies in het centrum van het Vlaamse taalgebied verder gevorderd is dan in de West-Vlaamse periferie – geheel in de lijn der verwachtingen – maar spreken het idee tegen dat het Antwerpse stadsdialect vitaler is dan andere Brabantse of Vlaamse dialecten (cfr. Swanenberg & Van Hout 2013).

Figuur 45: Fixed effect van de predictor regio op het voorkomen van niet-standaardtalige taalkenmerken (uitgedrukt in log odds) met random effect correcties per taalvariabele (grijze stippellijn)¹⁴⁶

Een belangrijke kanttekening bij het geobserveerde regio-effect is dat het niet voor alle onderzochte taalkenmerken opgaat: in Figuur 45 is duidelijk te zien hoe Ieperlingen voor sommige variabelen, zoals het persoonlijk pronomen *je*, net minder niet-standaardtalige varianten gebruiken dan Gentenaars en Antwerpenaars. Op die variabelen gaan we in §4.3.2. uitgebreider in. Het algemene regio-effect is bovendien niet in alle situaties even sterk. Figuur 46 toont hoe het regio-effect het meest uitgesproken is in de regionale vriendengesprekken; in de dialecttest, de supraregionale vriendengesprekken en de interviews is het effect significant zwakker. Voor de standaardtaalttest blijkt er geen significante afwijking van het algemene regio-effect te zijn, maar dat is wellicht te wijten aan de lage tokenaantallen. Wanneer we in Bijlage 10 de percentages niet-standaardtalige varianten per variabele vergelijken voor de drie onderzoeksregio's in de standaardtaalttest, zien we immers enkel bij de realisatie van standaardtalige [y] een duidelijk regionaal verschil, met in Ieper hogere percentages [y]-laryngalisering dan in Gent (62% versus 9%). Dat

¹⁴⁶ Random effect correcties werden niet geplot voor taalkenmerken die maar in één of twee van de onderzoeksregio's onderzocht werden.

Figuur 46: Fixed effect van de predictor regio op het voorkomen van niet-standaardtalige taalkenmerken (uitgedrukt in log odds) voor respectievelijk de dialecttest, de regionale vriendschaps gesprekken, de supraregionale vriendschaps gesprekken, de interviews en de standaardtaaltest met random effect correcties per variabele (grijze stippellijn)¹

¹ Random effect correcties werden niet geplot voor taalkenmerken die maar in één of twee van de onderzoeksregio's onderzocht werden.

resultaat mag onzes inziens niet gezien worden als een indicator van een gebrekkeligere standaardtaalbeheersing in Ieper; [y]-laryngalisering is immers niet endogeen in het Gentse dialect, en het is dan ook vrij evident dat Gentenaars in de standaardtaaltst minder laryngaliseren.

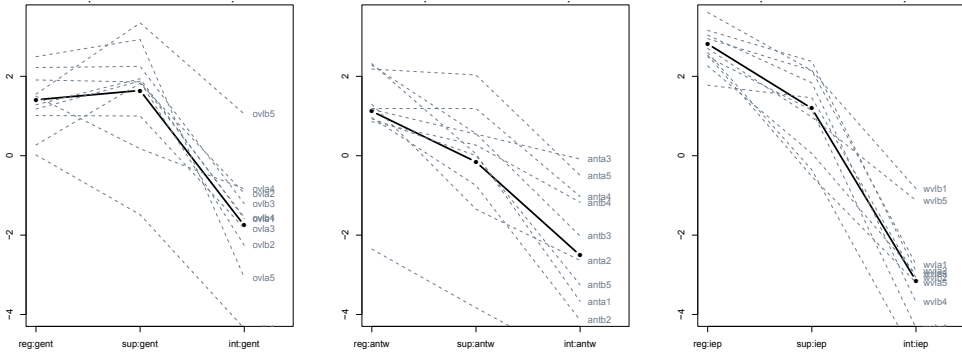
4.3.2. Regio-effecten op kenmerkniveau

Uit de regio-effecten in het globale model leren we dat de kans op een niet-standaardtalige variant in Ieper globaal genomen significant groter is dan in Antwerpen en Gent, wat erop wijst dat Ieper dialectvaster is dan Antwerpen en Gent. Het geobserveerde regio-effect is echter situatie- en variabele-afhankelijk. In dit onderdeel worden acht linguïstische variabelen besproken die afwijken van het globale regio-effect of interessante regionale verspreidingspatronen vertonen: (1) subjectsverdubbeling in de tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud, (2) de realisatie van initiële [h], (3) de realisatie van scherplange *oo*, (4) het onbepaald lidwoord voor het mannelijk enkelvoudige substantief, (5) het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud, (6+7) de werkwoordsvervoeging van thematische en athematische werkwoorden in de eerste persoon enkelvoud en (8) het postverbale pronomen *em*.

4.3.2.1. Subjectsverdubbeling in de tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud

Het logistische model voor de variabele subjectsverdubbeling in de tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud (Bijlage 9.8.) toont in eerste instantie hetzelfde regio-effect als het al besproken globale logistische model: de kans op verdubbelingen blijkt in Ieper met een odds ratio van 4.089 significant groter dan in Gent en Antwerpen. Dat effect strookt met de observatie dat het dialect in Ieper veel sterker staat dan in de andere meetpunten. Interessant is echter dat er ook verschillende significante interacties zijn tussen de variabelen situatie en regio (cfr. Figuur 47). Ten eerste blijken zowel Antwerpenaars als Ieperlingen in de supraregionale vriendengesprekken significant minder verdubbelingen te gebruiken dan in de regionale gesprekken, terwijl dat bij de Gentenaars niet het geval is. Blijkbaar is er bij die variabele toch iets dat Antwerpenaars ertoe aanzet te differentiëren tussen regionale en supraregionale informele gesprekken. In de interviews vinden we geen significante verschillen tussen Gentenaars en Antwerpenaars, maar wel tussen de Gentenaars en Antwerpenaars enerzijds en de Ieperlingen anderzijds. Realiseren Ieperlingen in de regionale vriendengesprekken meer subjectsverdubbelingen dan de Gentenaars en de Antwerpenaars (respectievelijk in 93%, 78% en 70% van de mogelijke gevallen), zijn dat er in formelere settings zoals het interview minder

(respectievelijk in 6%, 21% en 15% van de mogelijke gevallen). Die vaststelling kan als kwantitatief bewijs gelden voor de hypothese van Willemyns (2007) dat dialectverlies de nood doet afnemen om in formele situaties naar standaardtaal te streven (cfr. §1.4.4.3), een idee dat in de interviews ook soms expliciet naar voren kwam (cfr. Fragment 29 in §3.4.2.). In wat volgt, gaan we na of dit patroon van ‘stilistische vervlakking’ ook bij andere taalkenmerken te vinden is.

Figuur 47: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van subjectsverdubbeling (uitgedrukt in log odds) voor respectievelijk Gent, Antwerpen en Ieper met random effect correcties per spreker (grijze stippellijn)

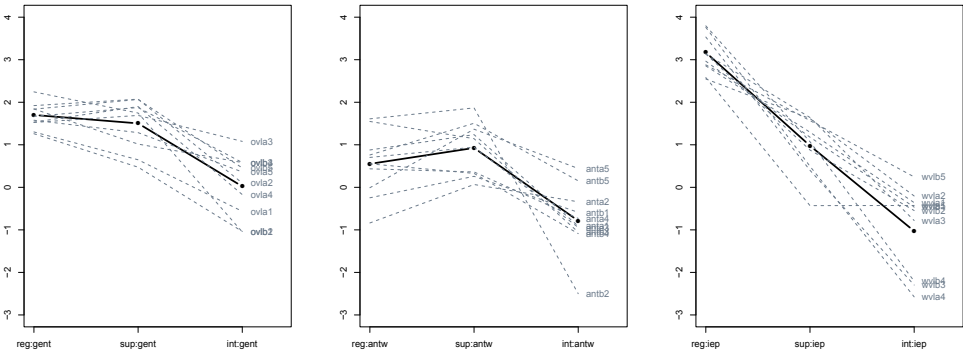
4.3.2.2. Realisatie initiële [h]

Een logistische regressie met *h*-deletie als afhankelijke variabele, situatie, leeftijd en regio als onafhankelijke variabelen en spreker en woord als random factors toont dat *h*-deletie aan kracht wint naarmate we meer naar het westen van het taalgebied gaan (cfr. Bijlage 9.3.): in Ieper blijkt de kans op een *h*-deletie met een significante odds ratio van 4.347 globaal genomen groter dan in Gent, terwijl die kans in Antwerpen met een odds ratio van 0,317 net significant kleiner is.¹⁴⁷ Dat regionale patroon kan in verband gebracht worden met de historische oorsprong van *h*-deletie. In §2.3.7. merkten we immers al op dat *h*-deletie in oorsprong een West-Vlaams verschijnsel is, dat zich in de late middeleeuwen oostwaarts verspreidde tot in de streek rond Aarschot, Diest, Hasselt en Zoutleeuw. Die oorsprong kan verklaren waarom het fenomeen vandaag verzwakt naarmate men naar het oosten gaat. Mogelijk is daarnaast ook dat de zwakkere positie van *h*-deletie in Antwerpen het gevolg is van meer doorgedreven dialectverlies in die regio. Als we van die hypothese

¹⁴⁷ Cfr. ook §3.4.3.3. waarin bleek dat de realisatie van initiële [h] in Antwerpen minder typerend is voor de standaardtaal dan in Gent en Ieper. In Antwerpen is de standaardtalige [h]-realisatie in mindere mate een idiovariëtair kenmerk van het VRT-Nederlands.

uitgaan, dan reflecteren de drie meetpunten drie stadia in de verticale nivellering van *b*-deletie. Zonder oudere (spontane) taaldata valt moeilijk te bepalen wat de juiste verklaring is: een scenario waarbij *b*-deletie in de Antwerpse dialecten nooit dezelfde functionaliteit gehad heeft als in West- en Oost-Vlaanderen, een scenario waarbij Antwerpse sprekers als eersten hun *b*-deleties inruilden voor standaardtalige vormen met initiële [h], of een combinatie van beide.

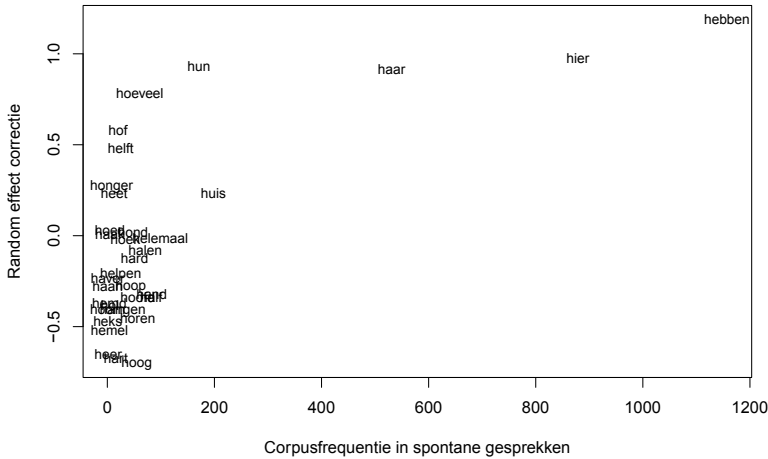
Opvallend in het regressiemodel is dat de predictor regio interageert met de predictor situatie (cfr. Figuur 48): vinden we globaal genomen een grotere kans op *b*-deletie in Ieper, dan blijkt de kans in het interview er net kleiner te zijn dan in Gent. De verschillen zijn niet spectaculair groot – in het interview attesteerden we in Gent, Antwerpen en Ieper in respectievelijk 77%, 61% en 63% van de mogelijke gevallen *b*-deletie – maar ze lijken desalniettemin te wijzen op een ‘stilistische vervlakkings’ die met dialectverlies gepaard gaat (cfr. de net besproken variabele subjectsverdubbeling): in gebieden waar het dialect sterk staat, wordt gevarieerd van hoge frequenties *b*-deletie in regionale informele settings naar lage frequenties in formele supraregionale settings, terwijl in gebieden waar het dialectverlies verder gevorderd is er over alle situaties heen een matig gebruik van dialectvarianten te zien is (cfr. Willemyns 2007). Of dat patroon als demotisering dan wel als destandardisering gezien moeten worden, hangt af van ideologische factoren, die in §4.4. aan bod komen.

*Figuur 48: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van *b*-deletie (uitgedrukt in log odds) voor respectievelijk Gent, Antwerpen en Ieper met random effect correcties per spreker (grijze stippellijn)*

In §2.3.7. vermeldden we dat het onduidelijk is welke impact woordfrequentie heeft op *b*-procope. In het onderzoek van De Wulf (2003) werd geen verband gevonden tussen woordfrequentie en *b*-deletie in de dialecten, terwijl De Decker (2014: 151-155) tot de vaststelling kwam dat een hoge woordfrequentie *b*-procope in de chattaal van jongeren stimuleert. Om het verband tussen woordfrequentie en

b-deletie te onderzoeken, voegden we aan ons logistisch model de random factor woord toe. Op die manier konden we immers nagaan of de verschillende woorden zich anders gedragen en of de situatie-, regio- en leeftijdseffecten woordafhankelijk zijn. Bij de stapgewijze opbouw van het logistische model bleek het belangrijk een random slope voor regio per woord in het model te houden, wat impliceert dat het woord waarin *b*-deletie kan voorkomen een significante rol speelt en ook de regio-effecten beïnvloedt. Figuur 49 toont voor elk onderzocht woord op de y-as de correcties die aangebracht moeten worden aan het fixed effect intercept. Bij woorden als *hebben*, *hier* en *haar* blijkt de kans op *b*-deletie dus groter dan bij *hemel* en *hoog*. Wanneer we die random effect correcties vergelijken met de absolute frequenties van de woorden in de spontane spreeksituaties van ons onderzoek (x-as in Figuur 49), dan valt op dat net die woorden die in het corpus het frequentst voorkomen (*hebben*, *hier* en *haar*) ook de grootste intercepts in het logistische model hebben en dus vaker met *b*-deletie voorkomen. Een Spearman correlatietest¹⁴⁸ toont een significante correlatie tussen de geplote woordfrequenties en de random effect correcties (Spearman correlatiecoëfficiënt $r_s=0,480$, $p=0,004$), wat de hypothese lijkt te bevestigen dat een hoge woordfrequentie *b*-deletie stimuleert.

Figuur 49: Random effect correcties per woord voor het fixed effect intercept van *b*-deletie (uitgedrukt in logodds) in functie van de absolute corpusfrequentie van de lexemen onderzocht op *b*-deletie

4.3.2.3. Scherplange oo

In §4.2.2.6. observeerden we standaardtaaldivergentie in het Ieperse dialect bij de

¹⁴⁸ De Spearman correlatietest is een niet-parametrische test die onderzoekt of de correlatie tussen twee variabelen significant verschilt van nul (Baayen 2008: 90-91).

onbepaalde voornaamwoorden *etwuk* en *etwien*. Een dergelijke divergentie lijkt ook aan het werk bij de scherplange *oo* in het Iepers. Die scherplange *oo* konden we wegens te lage frequentie niet met logistische regressie onderzoeken, maar een descriptieve analyse leert al veel. In §2.3.3. vermeldde we dat het dialect in de stad Ieper een puur [o:]-dialect is (Taeldeman 1972), terwijl de dorpen ten oosten van Ieper [o.ə]-diftongen kennen voor zowel dentalen als niet-dentalen, en de dorpen ten westen van Ieper enkel voor dentalen. Aan dit onderzoek namen zowel sprekers die in de stad Ieper zelf opgroeiden (Wvla3, Wvla4, Wvbl4, Wvbl5), als sprekers die in de dorpen ten noorden en ten westen van Ieper opgroeiden (Wvla1, Wvla2, Wvla5, Wvbl1, Wvbl3). Aangezien we de scherplange *oo* enkel voor dentalen onderzochten, zouden we verwachten dat alle sprekers uit de dorpen rond Ieper in de onderzochte woorden diftongen realiseren in hun dialect, terwijl we bij de Ieperlingen zelf – net als in de Belgisch Nederlandse standaardtaal – monoftongen verwachten. Dat blijkt echter niet het geval. Tabel 19 toont voor de dialecttest per spreker de gerealiseerde variant in het woord *bloot*. Onder de sprekers die opgroeiden in Ieper stad, i.e. Wvla3, Wvbl4 en Wvbl5, zien we dat enkel de oudere sprekers de scherplange *oo* monoftongisch realiseren; de jongeren realiseerden diftongen, net als de sprekers uit de omliggende dorpen.

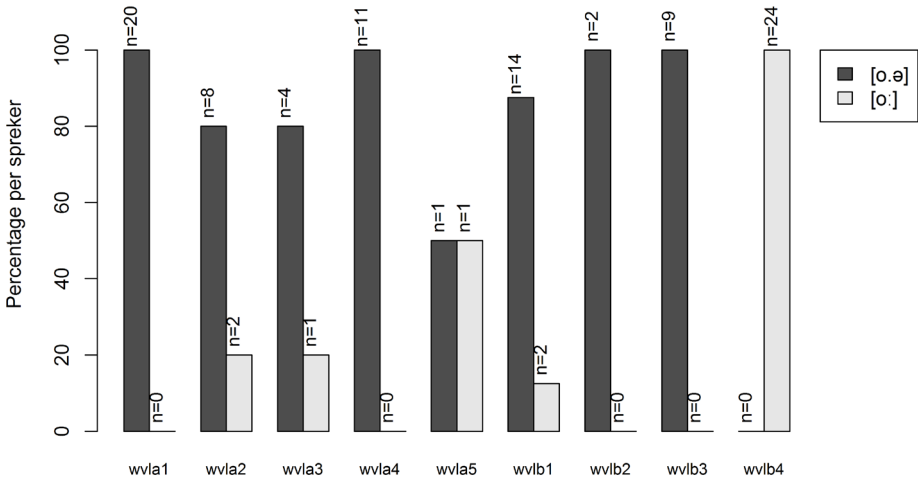
Tabel 19: Gerealiseerde variant voor scherplange *oo* in de dialecttest¹⁴⁹

	[o.ə]	[o:]
Wvla1	X	
Wvla2	X	
Wvla3	X	
Wvla5	X	
Wvbl2	X	
Wvbl3	X	
Wvbl4		X
Wvbl5		X

Een vergelijkbare tendens zien we in de regionale vriendengesprekken (cfr. Figuur 50): enkel Wvbl4 realiseerde in die gesprekken uitsluitend monoftongen. De jongere Ieperlingen, i.e. Wvla3 en Wvla4, realiseerden net als de sprekers uit de omliggende dorpen meer diftongen dan monoftongen. Die cijfers lijken erop te wijzen dat het onderscheid tussen Ieper stad en de omliggende dorpen aan het vervagen is ten voordele van de dialectische, algemener West-Vlaamse diftong. De nodige voorzichtigheid is hier echter geboden, aangezien meer data noodzakelijk

¹⁴⁹ Sprekers Wvla4 en Wvbl1 zijn in deze tabel niet opgenomen, aangezien zij voor het woord *berrevoets* kozen in plaats van de uitdrukking *met blote voeten*.

zijn om die horizontale dialectnivellering hard te kunnen maken. De scherplange *oo* was in ons corpus immers te weinig frequent en de sprekersaantallen te gering om de sprekers uit Ieper stad statistisch te kunnen vergelijken met die uit de omliggende dorpen. Bovendien moet ook in rekening gebracht worden dat geen enkele spreker in de regionale vriendengesprekken een gesprekspartner uit Ieper stad had; alle gesprekspartners waren opgegroeid in één van de dorpen rond Ieper. In de regionale vriendengesprekken zou er dus ook accommodatie aan het dialect van de gesprekspartner in het geding kunnen zijn, al blijft het contrast tussen jongere en oudere stedelingen in de dialecttest opvallend. De mogelijke horizontale nivellering van scherplange *oo* in Ieper, die een beweging wég van de standaardtaal inhoudt, verdient dan ook uitgebreider onderzoek.

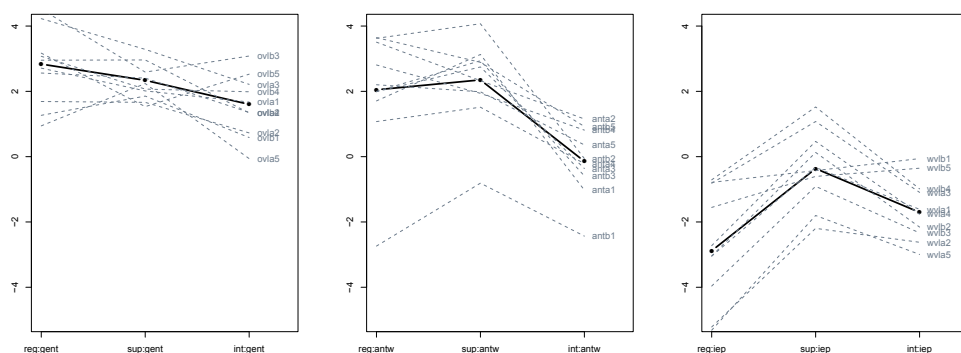
Figuur 50: Percentages diftongische en monofongische realisaties van de scherplange *oo* in Ieper per spreker in de regionale vriendengesprekken¹⁵⁰

4.3.2.4. Onbepaald lidwoord voor het mannelijke enkelvoudige substantief

In §4.2.2.2. merkten we op dat het lidwoord *ne* voor mannelijke enkelvoudige substantieven zich lijkt te verankeren in Vlaamse tussentaal. We observeerden dat jongeren de vorm significant vaker realiseren dan de oudere sprekers. Bij dit taalkenmerk is het echter interessant ook op regio-effecten te focussen, aangezien de *ne*-variant volgens Taeldeman (2008b) deel uitmaakt van de zich homogeniserende Vlaamse tussentaal, maar *niet* endogeen is in het Ieperse dialect. In §3.2. stelden we in de correspondentieplots al vast dat verschillende Ieperlingen *ne*-varianten realiseren in hun substandaard, wat Taeldemans homogeniseringshypothese op het

¹⁵⁰ Spreker Wvlb5 realiseerde geen enkele scherplange *oo* in het regionale vriendengesprek en is daarom niet in de grafiek terug te vinden.

eerste gezicht lijkt te bevestigen. Een logistisch model voor het onbepaald lidwoord *ne* (Bijlage 9.7) met een random effect voor spreker en een random slope voor situatie per spreker toont dat het *ne*-gebruik in Ieper wel significant beperkter is dan in Gent (OR Ieper: 0,003; $p < 0,001$). De homogenisering van tussentaal is dus alvast nog niet zo ver gevorderd dat *ne* het lidwoord bij uitstek is geworden in Ieper. *Ne* blijkt in Ieper vooral typerend voor de substandaard: terwijl in Gent en Antwerpen de kans op een *ne*-pronomen significant afneemt in het interview (vergeleken met de regionale vriendengesprekken), is de kans in Ieper net significant groter in de supraregionale vriendengesprekken en de interviews (cfr. Figuur 51).¹⁵¹ In de Ieperse regionale vriendengesprekken is het endogene lidwoord *e* met een relatief percentage van 87,89%¹⁵² nog steeds dominant; het Ieperse gebruik van de *ne*-variant wijst dus vooral op interregionale convergentie in het substandaardtaalgebruik, en niet op convergentie in het dialect.¹⁵³ Dat de vorm niet enkel in de Ieperse supraregionale vriendengesprekken gebruikt wordt, maar ook tijdens het interview, in gesprek met een interviewer die zelf geen *ne*-lidwoorden realiseerde, wijst erop dat de *ne*-lidwoorden niet louter het product van microsynchronisering zijn, maar bij sommige Ieperse sprekers ook een vast deel uitmaken van het persoonlijke taalrepertorium. We gebruiken hier opzettelijk het woord *sommige*, aangezien de random effect correcties in Figuur 51 aantonen dat er in Ieper duidelijke idiolectische variatie is in het gebruik van de *ne*-lidwoorden: niet alle Ieperlingen integreren de exogene varianten in hun substandaard.

Figuur 51: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van ne-lidwoorden voor mannelijke enkelvoudige substantieven (uitgedrukt in log odds) voor respectievelijk Gent, Antwerpen en Ieper met random effect correcties per spreker (grijze stippellijn)

¹⁵¹ De Ieperlingen realiseerden het lidwoord *ne* in 9,34% van de mogelijke gevallen in de regionale vriendengesprekken, in 35,04% van de mogelijke gevallen in de supraregionale vriendengesprekken en in 12,35% van de mogelijke gevallen in de interviewsetting.

¹⁵² Versus 9,34% *ne*-lidwoorden en 2,77% *een*-lidwoorden.

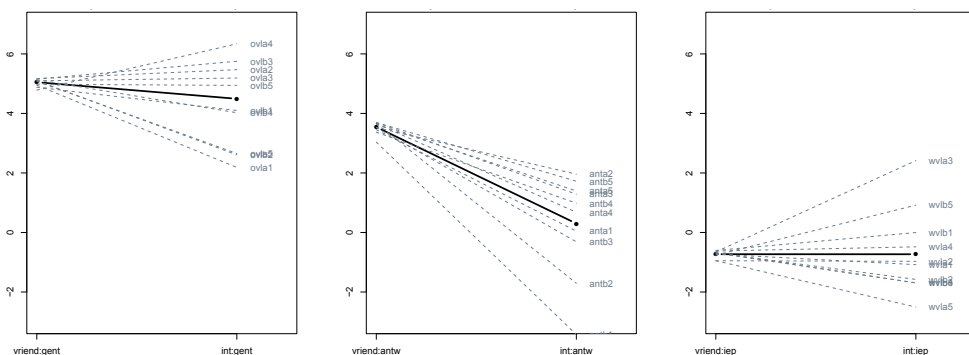
¹⁵³ Een vergelijkbaar patroon vinden we ook bij het *ke*-diminutief, dat net als het *ne*-lidwoord exogeen is in het Ieperse dialect. *Ke*-suffixen troffen we in Ieper in 8,00% van de onderzochte diminutieven aan in de regionale vriendengesprekken, in 61,64% in de regionale vriendengesprekken en in 13,33% in de interviews. Het gebruik van de *ke*-diminutieven lijkt zo ook op convergentie in het substandaardtaalgebruik te wijzen, maar doordat de variant onvoldoende frequent voorkwam in het corpus, konden geen statistische analyses uitgevoerd worden.

4.3.2.5. Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud

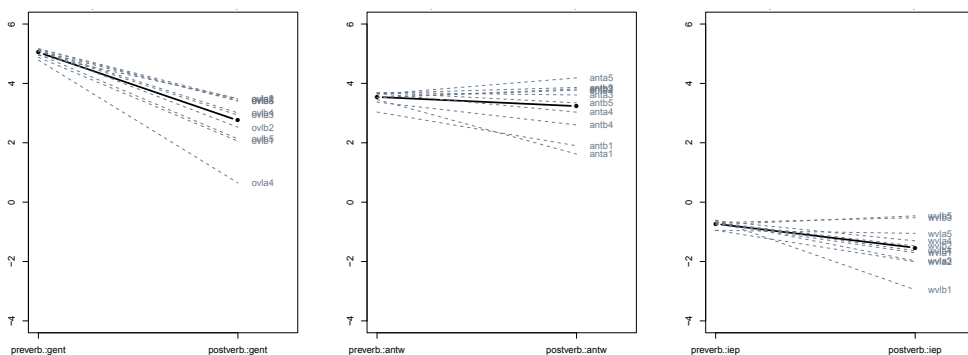
Het persoonlijke pronomen *ge* en zijn enclitische tegenhanger *-de* worden door Taeldeman (2008b) genoemd als ‘stabiele’ kenmerken van Vlaamse tussentaal. Om die stelling te verifiëren, is het net als bij het lidwoord *ne* relevant na te gaan in welke mate de vorm ook in Ieper gebruikt wordt, aangezien het lokale dialect daar de varianten *ge* en *-de* niet kent. Een logistische regressie met het voorkomen van niet-standaardtalige pronomina als afhankelijke variabele, situatie, regio en positie als predictoren en spreker als random factor (cfr. Bijlage 9.9.)¹⁵⁴ toont dat de niet-standaardtalige pronomina (*ge*, *-de* en verdubbelingsvarianten) in Ieper heel wat minder gerealiseerd worden dan in Gent en Antwerpen (OR=0,003; $p < 0,001$). De homogenisering van tussentaal is dus zeker nog niet zo ver gevorderd dat de pronomina *-de* en *ge* andere varianten weggeconcurreren hebben in de periferie van het taalgebied. De interactie-effecten tussen regio en situatie (cfr. Figuur 52) tonen dat het contrast tussen Ieper en de andere regio’s minder uitgesproken is in de interviews dan in de regionale en supraregionale vriendengesprekken. Net als bij het lidwoord *ne* wijst de aanwezigheid van de pronomina *ge* en *-de* in de Ieperse interviews erop dat de vormen er meer dan het product van microsynchronisering zijn; dat Ieperlingen de exogene vormen ook gebruiken in situaties waarin de gesprekspartner de vormen *niet* realiseert, toont dat de vormen een vaste plaats in het persoonlijke taalrepertorium van verschillende Ieperse sprekers verworven hebben. Hierbij dient echter wel, net als bij het lidwoord *ne*, op de uitgesproken idiolectische variatie in Ieper gewezen te worden (cfr. grijze stippellijnen in Figuur 52): de pronomina *ge* en *-de* hebben zeker niet bij alle Ieperlingen ingang gevonden in het persoonlijke repertorium. In de interviews vinden we de dialectische varianten significant minder in Antwerpen dan in Gent; op het vlak van persoonlijke pronomina realiseren Antwerpenaars in formele settings blijkbaar meer standaardtaalvarianten dan Gentenaars.

Een belangrijke predictor voor het niet-standaardtalige pronomen is de positie waarin dat pronomen wordt gerealiseerd. Net als in het onderzoek van Vandekerckhove (2004), De Decker (2014: 107) en Van de Mierop, Zenner & Marzo (2016) blijken ook in onze data niet-standaardtalige varianten minder vaak voor te komen in postverbale positie dan in preverbale positie (OR=0,101; $p < 0,001$). Dat effect kunnen we in navolging van De Decker (2014: 107) verklaren door te verwijzen naar de historische ontwikkeling van het *je*-pronomen: de *je*-vormen zouden zich initieel in enclitische positie ontwikkeld hebben uit het Middelnederlandse *gi* (Devos 1986) en pas later ook in proclise, waardoor het “aannemelijk is te veronderstellen dat de vorm op die plaats [in enclitische positie, ASG] het sterkst verankerd is” (De Decker 2014: 107). De predictor positie bleek in ons onderzoek wel significant te interageren met

¹⁵⁴ Bij deze analyse werden de regionale en supraregionale vriendengesprekken als één level van de predictor situatie behandeld. Op die manier konden lege cellen vermeden worden.

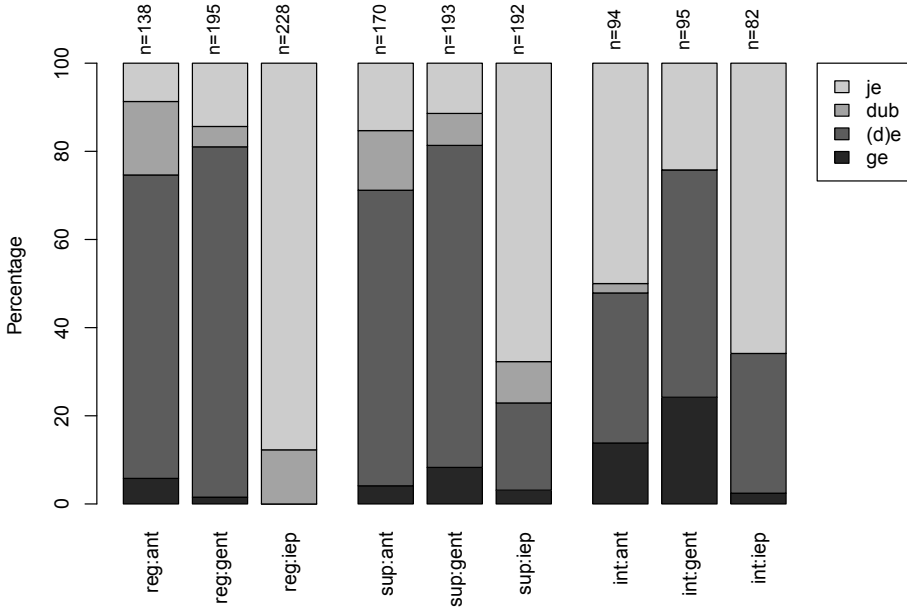

Figuur 52: Fixed effects van de predictor situatie op het voorkomen van niet-standaardtalige doffe subjectspronomina tweede persoon enkelvoud (uitgedrukt in log odds) voor respectievelijk Gent, Antwerpen en Ieper met random effect correcties per spreker (grijze stippellijn)

Figuur 53: Fixed effects van de predictor positie op het voorkomen van niet-standaardtalige doffe subjectspronomina tweede persoon enkelvoud (uitgedrukt in log odds) voor respectievelijk Gent, Antwerpen en Ieper met random effect correcties per spreker (grijze stippellijn)

de predictor regio. In Antwerpen en Ieper blijkt het onderscheid tussen preverbaal en postverbaal gebruik namelijk minder uitgesproken dan in Gent (cfr. Figuur 53). Vooral in Gent blijkt enclitisch *je* dus sterker verankerd dan proclitisch *je*.

Figuur 54: Percentages per variant, regio en situatie van het postverbale doffe persoonlijk pronomen tweede persoon enkelvoud¹⁵⁵

Bij de besproken resultaten rijst de vraag welke niet-standaardtalige pronomina precies hun positie aan het versterken zijn. In §2.3.18. stelden we immers al dat de vorm *ge* in postverbale positie – een “tussentaalvariant pur sang” (De Decker 2014: 107) – mogelijk een opmars maakt in Vlaanderen. Figuur 54 toont de absolute en relatieve frequenties van de geattesteerde varianten in postverbale positie per onderzoeksregio en spreeksetting. Die percentages tonen dat het postverbale *-(d)e* het overheersende niet-standaardtalige pronomen is in onze drie onderzoeksregio’s. Het *ge*-pronomen werd in totaal maar 78 keer postverbaal geattesteerd, wat op een totaal van 1387 pronomina een gering aantal is (5,65%). De distributie van dat postverbale *ge* konden we door zijn lage corpusfrequentie moeilijk gedetailleerder onderzoeken met een logistische regressie, maar de gebruiksfrequenties per regio en situatie leren al veel. Figuur 54 leert dat de variant niet enkel voorkomt in regio’s waar het *ge*-systeem exogeen is in de dialecten, maar ook en vooral in gebieden

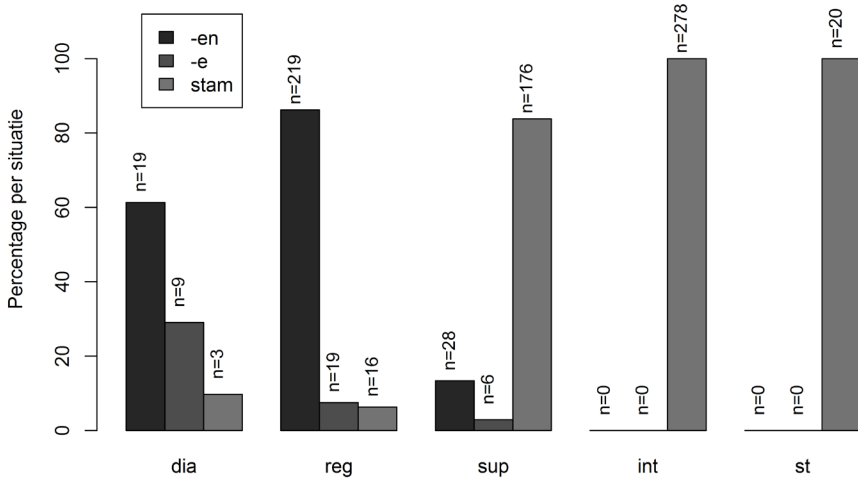
¹⁵⁵ De dialecttest en de standaardtaalttest worden niet weergegeven, aangezien het postverbale pronomen tweede persoon enkelvoud in die tests niet aan bod kwam.

die het *ge*-systeem wel kennen in het lokale dialect. Die observatie wijst erop dat het postverbale *ge* niet zomaar het resultaat is van een beperkte beheersing van het *ge*-systeem. Wanneer we de distributie van de verschillende varianten in de drie spontane spreesituaties bestuderen, dan lijkt het postverbale *ge* bovendien frequenter voor te komen in de interviewsetting. Dit patroon kunnen we linken aan Van Hoofs hypothese (2013: 540) dat het enclitische *ge* “een minder gemarkeerd, minder dialectisch en dus ‘neutraler’ klinkende realisatie [is] van de tweede persoon bij inversie”. De formulering is hier opzettelijk tentatief, aangezien we te weinig data hebben om mogelijke situatie-effecten statistisch te onderzoeken. Verder onderzoek moet uitwijzen of het postverbale *ge* inderdaad frequenter voorkomt in formele dan in informele settings.

4.3.2.6. Werkwoordsvervoeging thematische werkwoorden

Een logistisch model voor de werkwoordsvervoeging van thematische werkwoorden in de eerste persoon enkelvoud konden we in dit onderzoek niet opstellen omdat de percentages niet-standaardtalige varianten in Gent te laag waren. Terwijl in Gent amper niet-standaardtalige vervoegingen werden geattesteerd (10 attestaties op 567 werkwoordsvormen), bleken in Ieper alle sprekers niet-standaardtalige varianten te gebruiken (300 attestaties op 566 werkwoordsvormen). Ieperlingen gebruiken de niet-standaardtalige varianten vooral in regionale vriendengesprekken (94% niet-standaardtalige varianten); in de supraregionale vriendengesprekken en de interviews wordt het gebruik van de niet-standaardtalige varianten significant teruggeschroefd (respectievelijk 16% en 0% niet-standaardtalige varianten).

De werkwoordsvervoeging bij thematische werkwoorden lijkt op het eerste gezicht geen uitzondering te vormen op het algemene patroon beschreven in §4.3.1. De gebruiksfrequenties niet-standaardtalige varianten tonen immers net als het globale logistische model dat het dialectverlies in Gent veel verder gevorderd is dan in Ieper. Wanneer we echter kijken naar de gerealiseerde niet-standaardtalige varianten in Ieper, dan blijken die niet alle endogeen te zijn in het lokale dialect (cfr. ook §3.2.3.), wat het interessant maakt de variabele diepgaander te bestuderen. Figuur 55 toont per situatie de verschillende geattesteerde varianten in Ieper. Uit de gevisualiseerde frequenties blijkt dat het dialectendogene *en*-suffix de frequentst gebruikte niet-standaardtalige variant is, maar dat ook *e*-suffixen, exogeen in het Ieperse dialect, voorkomen in zowel de dialecttest, de regionale als de supraregionale vriendengesprekken. Accommodatie aan het taalgebruik van de gesprekspartner kan de *e*-suffixen niet verklaren: de vormen worden ook en zelfs vooral gerealiseerd bij gesprekspartners die de *e*-varianten zelf niet gebruiken. Spreker Wvla3 gebruikt bijvoorbeeld in haar gesprek met Wvla2 vaak *e*-uitgangen, terwijl Wvla2 zulke vormen geen enkele keer realiseerde in het regionale gesprek.

Figuur 55: Percentages per variant per situatie van de werkwoordsvervoeging eerste persoon enkelvoud in het presens van thematische werkwoorden voor de regio Ieper

Een tweede hypothese die we kunnen vooropstellen is dat de *e*-varianten wijzen op een horizontale nivellering in het Ieperse dialect in de richting van het oostelijke West-Vlaams (cfr. §1.4.4.1.). De suffixen op *sjwa* zijn immers wel endogeen in het oostelijke West-Vlaams en in het Oost-Vlaams. Tabel 20 leert echter dat de *e*-variant maar door één Ieperse spreker enigszins frequent spontaan gerealiseerd wordt, namelijk door Wvla3. Dat is wellicht niet toevallig ook de enige Ieperse spreker die aangaf dialect als tweede taal verworven te hebben, en bovendien ook een spreker die op het moment van de opnames al enkele jaren in Kortrijk woonde. Door die combinatie van factoren is Wvla3 blijkbaar sneller geneigd exogene dialectkenmerken in haar eigen dialectgebruik te integreren dan de andere Ieperse sprekers. Opvallend is wel dat sprekers Wvla4 en Wvla5 in de dialecttest eveneens *e*-suffixen realiseren, terwijl ze in de regionale vriendengesprekken steevast *en*-suffixen realiseren. De *e*-suffixen moeten bij hen mogelijk geïnterpreteerd worden als hyperdialectismen, die voortvloeien uit een onzekerheid over de eigen dialectkennis. Hoe dan ook is de aanwezigheid van *e*-suffixen in ons corpus te beperkt om van horizontale dialectnivellering in de richting van het continentale West-Vlaams te kunnen spreken.¹⁵⁶ Ook andere oostelijk West-Vlaamse dialectkenmerken die in Ieper gerealiseerd werden, zoals het preverbale *hem* (n=7) en het woordinitiële [sk] (n=1), zijn te laagfrequent in het corpus om als duidelijke indicatoren van ‘Kortrijkse expansie’ te gelden (cfr. §3.2.3.).

¹⁵⁶ Door de lage frequentie was het evenmin mogelijk een logistische regressie uit te voeren om situatie-, spreker- en leeftijdseffecten te testen op het gebruik van *e*-suffixen.

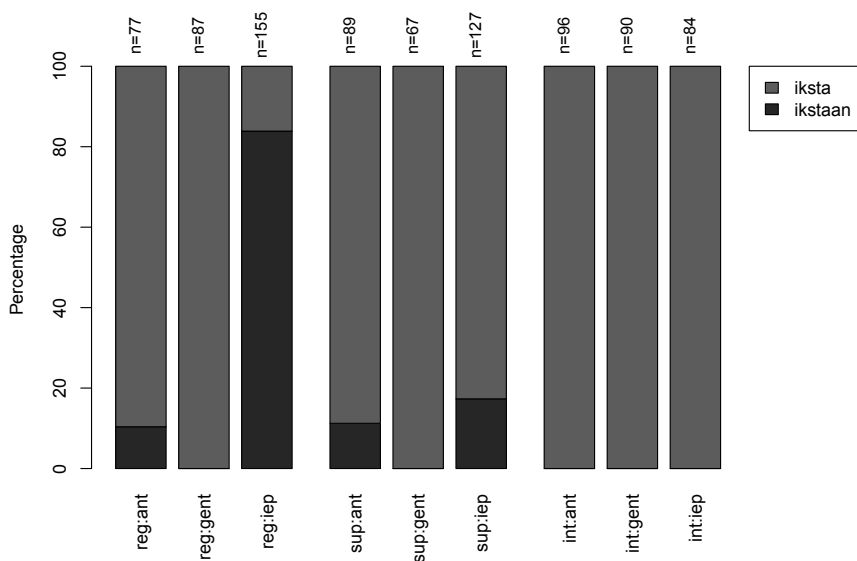
Tabel 20: Attestaties van het verbale suffix *-e* in de eerste persoon enkelvoud van thematische werkwoorden in Ieper per spreker per situatie

	Dia		Reg		Sup	
	-e	Totaal	-e	Totaal	-e	Totaal
Wvla2	0	3	0	34	2	18
Wvla3	3	3	14	19	0	36
Wvla4	3	3	0	19	0	26
Wvla5	3	3	0	23	0	20
Wvlb1	0	3	1	32	3	9
Wvlb4	0	3	3	30	1	21
Wvlb5	0	3	1	22	0	19

4.3.2.7. Werkwoordsvervoeging athematische werkwoorden

Zoals in §2.3.24. besproken werd, kennen *n*-uitgangen in de eerste persoon enkelvoud een ruimere geografische verbreiding bij athematische werkwoorden dan bij de boven besproken thematische werkwoorden. Bij monosyllabische werkwoorden zoals *zien*, *gaan* en *staan* vinden we de *n*-uitgangen immers niet enkel in de westelijk West-Vlaamse dialecten, maar ook in de Brabantse en Limburgse dialecten. De *n*-varianten in deze monosyllabische werkwoorden worden vaak genoemd als typische kenmerken van “Colloquial Belgian Dutch” (Geeraerts & Van de Velde 2013, Plevoets 2013), maar zijn niet endogeen in de meeste Oost-Vlaamse dialecten. In dat opzicht is het interessant na te gaan of *n*-uitgangen ook in de Gentse substandaard voorkomen, aangezien dat een uitgelezen indicator zou zijn van homogenisering in het Vlaamse substandaardtaalgebruik.

Figuur 56 toont per regio en situatie de percentages vocaalstammen en *n*-uitgangen. In Gent werd op 244 instanties van de onderzochte werkwoorden geen enkele *n*-uitgang geattesteerd, wat heel duidelijk bewijs biedt tegen de zogenoemde expansie van *n*-varianten vanuit Brabant en/of West-Vlaanderen naar Oost-Vlaanderen. In Antwerpen was de vorm eveneens weinig frequent, wat erop wijst dat *n*-uitgangen niet zo typerend zijn voor ‘colloquial Belgian Dutch’ als soms wordt gesuggereerd. Wanneer we naar de verschillen tussen de situaties kijken, dan blijken de *n*-uitgangen vooral in de Ieperse regionale vriendengesprekken voor te komen. Dat wijst erop dat de *n*-uitgangen in Vlaanderen veeleer typerend zijn voor het dialect dan voor de substandaard. Logistische modellen konden wegens de te lage absolute frequentie van de *n*-uitgangen niet opgesteld worden, maar het lijkt ook zonder dergelijke analyses duidelijk dat *n*-uitgangen moeilijk ‘stabiele’ kenmerken van Vlaamse tussentaal genoemd kunnen worden.

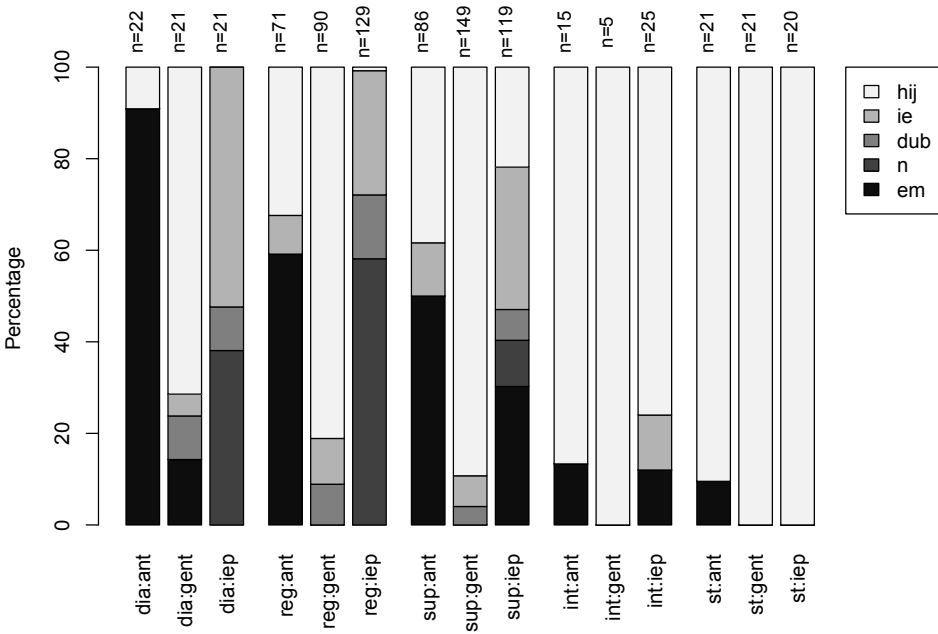
Figuur 56: Percentages n-stammen en vocaalstammen in het athematische werkwoord eerste persoon enkelvoud per situatie en per regio¹⁵⁷

4.3.2.8. Het postverbale pronomen *em*

In §1.4.4.2. bespraken we de mogelijke sturende rol van het Brabantse taalgebied bij de ontwikkeling van tussentaal (cfr. Goossens 2000, Taeldeman 2008b: 41, Cajot 2010). Hierboven bleek al dat de *n*-uitgang bij korte monosyllabische werkwoorden – weliswaar geen brabantisme pur sang, maar wel een kenmerk dat in het Antwerpse en niet in het Gentse dialect voorkomt – niet tot in Gent geëxpandeerd is. Die observatie lijkt er al op te wijzen dat de Brabantse expansietheorie genuanceerd moet worden. In dit onderdeel bestuderen we de regionale verspreiding van een ‘echt’ brabantisme, het postverbale subjectspronomen *em*. Dat subjectspronomen wordt in de literatuur als een expansief dialectkenmerk gezien dat een sjibbolet vormt voor tussentaal in Vlaanderen (Geeraerts, Penne & Vanswegenoven 2000: 162, Plevoets 2008: 81-82, Van Gijssel, Speelman & Geeraerts 2008), maar is enkel endogeen in de Brabantse dialecten. Figuur 57 toont per regio en situatie de percentages voor elke variant van het mannelijke postverbale persoonlijk subjectspronomen derde persoon enkelvoud in ons onderzoek. Die percentages tonen dat *em* in Antwerpen heel frequent gebruikt wordt, maar in Ieper heel wat minder en in Gent al bijna

¹⁵⁷ De dialecttest en de standaardtaalttest worden niet weergegeven, aangezien de onderzochte werkwoorden in die tests niet aan bod kwamen.

helemaal niet. Dat resultaat is enigszins verrassend, aangezien we bij een scenario van Brabantse expansie zouden verwachten dat het brabantisme – conform het golfmodel van Schuchardt en Schmidt – sterker zou staan in Gent dan in het perifere Ieper. Hierbij speelt wellicht dat de formele stap van het Ieperse dialectsysteem, met de oblieke vorm *n* in enclitische positie, naar het Brabantse dialectsysteem, met eveneens een oblieke vorm als subjectspronomen in enclitische positie, kleiner is dan die van het Gentse systeem naar het Brabantse. Het Gentse dialect kent immers geen oblieke vormen in subjectspositie (De Vogelaer 2008a: 209).

Figuur 57: Percentages per variant, gesprekssituatie en regio van het mannelijke postverbale subjectspronomen drie enkelvoud

Een logistische regressie konden we wegens de lage frequentie van de *em*-variant niet uitvoeren, maar het is desalniettemin interessant de distributie van de geattesteerde *em*-varianten in het corpus te bestuderen. Figuur 57 toont dat het postverbale *em* in Antwerpen vooral gebruikt werd in de dialecttest en de vriendengesprekken, en amper in de interviews en de standaardtaalttest. Op spreker Antb5 na werd de *em*-variant bij alle Antwerpenaars geattesteerd (cfr. Tabel 21), wat aantoont dat de vorm vrij stevig verankerd zit in de Antwerpse taalrepertoria. In Ieper daarentegen vinden we de *em*-vormen maar bij drie van de tien sprekers, namelijk Wvla2 (n=1), Wvla3 (n=26) en Wvla4 (n=12). Die sprekers realiseerden de vormen hoofdzakelijk in de supraregionale vriendengesprekken (cfr. Tabel 21),

wat aantoont dat de variant niet in het dialect wordt opgenomen. Opvallend is dat het gros van de *em*-varianten, namelijk die gerealiseerd door Wvla3 en Wvla4, in de supraregionale vriendengesprekken gerealiseerd werden in gesprekken met Brabantse gesprekspartners (cfr. Bijlage 2). Dat doet vermoeden dat de vormen vooral het product zijn van *microsynchronisering* of interpersoonlijke taalaccommodatie, en (nog?) geen vast deel uitmaken van de taalrepertoria van de sprekers. Bij spreker Wvla3 lijkt het om echte interpersoonlijke accommodatie te gaan: haar Brabantse gesprekspartner realiseerde consequent *em*-pronomina. De gesprekspartner van Wvla4 realiseerde de variant daarentegen geen enkele keer; hier is mogelijk sprake van *identity projection accommodation*, waarbij de spreker zich vooral aanpast aan haar eigen abstracte beeld van Brabantse sprekers, veeleer dan aan het werkelijke taalgebruik. In Gent werden de *em*-varianten enkel gerealiseerd in de dialecttest; de vormen lijken daar dus vooral het resultaat te zijn van een gebrekkige dialectkennis.

Tabel 21: Attestaties van het mannelijke postverbale subjectspronomen *em* per spreker per situatie

		dia	reg	sup	int	st
Gent	Ovla1	1	0	0	0	0
	Ovla3	2	0	0	0	0
	Anta1	2	0	4	0	0
	Anta2	1	5	4	0	0
	Anta3	2	21	2	0	0
Antwerpen	Anta4	2	1	16	0	0
	Anta5	3	5	1	1	0
	Antb1	2	0	0	0	0
	Antb2	2	5	2	0	0
	Antb3	2	1	0	0	0
Ieper	Antb4	2	4	7	0	2
	Wvla2	0	0	1	0	0
	Wlva3	0	0	23	3	0
	Wvla4	0	0	12	0	0

In ons corpus vinden we weinig empirisch bewijs voor het idee dat het postverbale persoonlijk subjectspronomen *em* in Vlaanderen expandeert en een stabiel kenmerk van tussentaal is. De vorm lijkt vooral typerend voor Brabantse tussentaal, en wordt buiten het Brabantse dialectgebied slechts sporadisch gerealiseerd in gesprekken met Brabanders.

4.4. DISCUSSIE

De regio- en leeftijdseffecten in onze data wijzen op verschillende types dynamiek in Vlaamse taalrepertoria. In wat volgt, brengen we de resultaten samen en gaan we na wat ze ons leren over dialectverlies, dialectnivellering, koineisering, destandaardisering en demotisering in Vlaanderen.

4.4.1. Functioneel dialectverlies en dialectnivellering

De globale leeftijdseffecten in onze data wijzen ondubbelzinnig op veranderingen aan de dialectpool van het taalrepertorium: 25-35-jarige sprekers blijken significant minder niet-standaardtalige varianten te gebruiken dan 50-65-jarige sprekers. Dat effect bleek het meest uitgesproken in Gent en Antwerpen; in Ieper – waar de kans op een niet-standaardtalig kenmerk op globaal niveau beduidend groter is dan in Antwerpen of Gent – waren de effecten zwak. Die resultaten bevestigen het weinig gecontesteerde idee dat het dialect in de westelijke periferie sterker staat dan in Oost-Vlaanderen en Brabant. Ook anno 2016 zorgen socio-demografische factoren zoals een zwakkere urbanisatie en immigratie er dus voor dat (westelijk) West-Vlaanderen een sociolinguïstische uitzonderingspositie inneemt in het Vlaamse taallandschap. Tussen Antwerpen en Gent werden geen significante verschillen aangetroffen, wat de hypothese tegenspreekt dat het Antwerpse stadsdialect door de sterke socio-economische positie van de regio uitzonderlijk stabiel is in vergelijking met andere dialecten in Vlaanderen (cfr. Swanenberg & Van Hout 2013).

Bij de bestudeerde regio- en leeftijdseffecten rijst de vraag in welke mate ze op functioneel dialectverlies dan wel op dialectnivellering wijzen. In §1.4.4.1. merkten we op dat bij het onderscheid tussen functioneel dialectverlies en dialectnivellering de percepties van taalgebruikers een sleutelrol spelen: wanneer dialecten verandering ondergaan, maar taalgebruikers nog altijd de intentie hebben dialect te spreken en hun taalgebruik ook als dialect ervaren, dan kunnen we van dialectnivellering spreken; is die intentie er niet meer, dan is er functioneel dialectverlies of *dialect shift* in het spel. In wat volgt, zullen we dus niet enkel focussen op leeftijds- en regio-effecten, maar zullen ook de metadata uit de interviews in rekening gebracht worden.

In Ieper vinden we amper tekenen van functioneel dialectverlies: alle onderzochte sprekers gaven aan dialect te beheersen en het ook te spreken in regionale informele communicatie (cfr. §3.2.). Verschillende jongere sprekers merkten in de interviews weliswaar op dat hun dialect niet meer hetzelfde is als dat van hun ouders of grootouders, maar bestempelden hun taalgebruik toch als dialect (cfr. Fragment 37).

(37) Interview spreker Wvla2

- Int* en dan aan de andere kant van het spectrum heb je natuurlijk ook het dialect
- Wvla2* ja.
- Int* beheers je dat uh volgens jou?
- Wvla2* ja da varieert ook over de tijd é dus
- Int* ja ja uiteraard maar
- Wvla2* ik spreek nie (*f niet) meer zoals da (*f*s dat)
- Int* nee.
- Wvla2* onze uh grootouders spraken ma (*f maar)
- Int* ja ja.
- Wvla2* wij spreken wel nog goe (*f goed) dialect.

De door spreker Wvla2 gesuggereerde Ieperse dialectnivellering bleek in deze studie beperkt. De weinige tekenen van dialectverandering die we bij de individuele taalkenmerken aantreffen, betroffen alle bewegingen weg van de standaardtaal (cfr. het innovatieve onbepaalde voornaamwoord *etwuk* en de vermoedelijke horizontale nivellering bij realisatie van scherplange *oo*). Daarbij bleek er amper sprake van Kortrijkse of oostelijk West-Vlaamse beïnvloeding (cfr. §1.4.4.4.). We attesteerden wel enkele oostelijk West-Vlaamse dialectkenmerken in het corpus, zoals het preverbale *hem*, woordinitieel [sk] en het suffix *-e* in de eerste persoon enkelvoud, maar die bleken te weinig frequent om als duidelijk bewijs van ‘Kortrijkse expansie’ te gelden.

Wat verticale nivellering betreft, vonden we in de Ieperse data weinig leeftijdseffecten die op nivellering in de richting van de standaardtaal wijzen. Dat betekent niet dat het Ieperse dialect vrij is van verticale nivellering. We mogen er immers van uitgaan er op het gebied van woordenschat wel duidelijke nivellering in de richting van de standaardtaal bestaat (cfr. §5.4.1.6.). Bovendien lijkt er bij sommige taalkenmerken, zoals het prefigale *ge-*, wel degelijk sprake van verticale nivellering, ook al vonden we voor die variabele geen leeftijdseffecten.¹⁵⁸ De lage gebruiksfrequenties van de prefixen [ə]- en [æ]- doen bijvoorbeeld vermoeden dat die dialectvarianten al enige tijd aan attritie onderhevig zijn: de varianten werden in maar 28% van de mogelijke gevallen in de dialecttest gerealiseerd, in 23% van de mogelijke gevallen in de regionale vriendengesprekken, in 2% van de mogelijke gevallen in de supraregionale vriendengesprekken, en geen enkele keer in de interviews en de standaardtaalttest. Vergeleken met de percentages voor andere dialectvarianten in Ieper zijn de genoemde percentages opvallend laag. Tekenend voor de dialectnivellering bij het prefigale *ge-* is ook dat spreker Wvlb4 zich in het supraregionale vriendengesprek hardop afvraagt wat nu eigenlijk de ‘juiste’ variant is

¹⁵⁸ Door de lage frequentie van de prefixen [ə]- en [æ]- kon voor het prefigale *ge-* geen logistisch model opgesteld worden. De percentages per leeftijdsgroep (10,17% dialectische realisaties in het corpus bij de 25-35-jarigen en 9,67% bij de 50-65-jarigen) wijzen echter niet op duidelijke leeftijdseffecten.

in het Ieperse dialect (cfr. Fragment 38).

(38) Supraregionaal vriendengesprek spreker Wv1b4

- Wv1b4 *me (*m we) gaan zeggen dat da (*f dat) goe (*f goed) is.*
Partner *zeg et (*f het) e (*m een) keer in 't (*f het) West-Vlaams.*
Wv1b4 *w' (*f we) ebben (*f hebben) us (*f ons)... us (*f ons) beste gedaan... w' (*f we) ebben (*f hebben) us (*m ons)... w' (*f we) en (*f hebben) us (*f ons) best edaan (*f gedaan). ge... gedaan.*
Partner *edaan (*f gedaan).*
Wv1b4 *ge...*
Partner *edaan (*f gedaan).*
Wv1b4 *gedaan. e (*f hebben) w' (*f we) us (*f ons) beste (*f best)... ewel da (*f dat) zou 'k (*f ik) nu eigenlijk willen weten.*
Partner *gedaan?*
Wv1b4 *wuk (*l wat) zeggen me (*m we)? in Ieper?*
Partner *w' (*f we) en (*f hebben) us (*f ons) beste (*f best) gedaan.*
Wv1b4 *w' (*f we) en (*f hebben) us (*f ons) beste (*f best) gedaan of e (*f hebben) me (*m we) us (*f ons) beste (*f best) edaan (*f gedaan)?*
Partner *ja.*
Wv1b4 *edaan (*f gedaan)? of gedaan?*
Partner *ik ga zeggen gedaan.*
Wv1b4 *ewel ik beginnen (*m begin) nu te twijfelen. xxx ne (*m een) keer een ander werkwoord.*
Partner *aja ma (*f maar) nee da (*f dat) ga (*f gaat) nie (*f niet).*
Wv1b4 *w' (*f we) en (*f hebben) stijf (*l erg) vele edaan (*f gedaan). m' (*m we) en (*f hebben) stijf (*l erg) vele edaan (*f gedaan) vandaag (*m/*f vandaag). 'k (*f ik) e (*f heb) stijf (*l erg) vele (*m veel) ewerkt (*f gewerkt).*
(...)
Wv1b4 *'k (*f ik) peis (*l denk) gedaan a (*f als) je nadruk derop (*m erop) legt da (*f dat) je gedaan zegt.*

De nivellering van prefigaal *ge-* blijkt ten slotte ook duidelijk wanneer we onze data naast oudere opnames leggen. Over een corpus met vroegere Ieperse spreekdata beschikken we niet, maar wel over één Ieperse opname uit het jaar 1967, waarin een Ieperse vrouw geboren in 1905 aan het woord is.¹⁵⁹ De vrouw in kwestie realiseerde in 97.62% van de mogelijke gevallen het prefix [æ] (n=84), een percentage dat de gebruiksfrequenties in ons corpus ruim overtreft. Pure verticale nivellering is hierbij niet in het geding; de Ieperlingen realiseren immers niet vaak standaardtalige [yø]-varianten, maar vooral niet-standaardtalige [hø]-varianten (cfr. de variabele [ʏ]-laryngalisering). In het Ieperse corpus vonden we voor alle situaties samen in 24% van de gevallen [yø]-realisaties, in 66% van de gevallen [hø]-varianten en in 19% van de gevallen [ə]- en [æ]-varianten. De dialectnivellering lijkt zo een

¹⁵⁹ Deze opname behoort tot de collectie Stemmen uit het Verleden, en kan geraadpleegd worden via de website www.dialectloket.be (geraadpleegd op 8 maart 2016).

instantie van supralocalisation (Milroy, Milroy & Hartley 1994, Britain 2011), het nivelleringsproces waarbij dialectkenmerken met een beperkte regionale verspreiding ingeruild worden voor wijder verbreide dialectvarianten. De [fiə]-varianten leunen echter dichter bij de standaardtaal aan dan de [ə]- en [æ]-varianten en worden ook vaak in een poging tot standaardtaal gerealiseerd – dat blijkt uit het relatief hoge percentage [fiə]-prefixen (30%) in de standaardtaalttest in 30% – waardoor de nivellering eveneens een vorm van verticale nivellering inhoudt.

In Gent en Antwerpen treffen we vergevorderd functioneel dialectverlies aan. Zoals we in hoofdstuk 3 al bespraken, geven in Gent en Antwerpen maar enkele van de 20 sprekers aan het dialect nog te beheersen en ook spontaan te spreken, namelijk sprekers Ovlb2, Ovlb3, Ovlb4, Ovlb5 en Antb2. Dialect wordt door de Gentse en Antwerpse sprekers ervaren als iets van vroeger (cfr. Fragment 39), dat bovendien niet helemaal geschikt is als opvoedingstaal (cfr. Fragment 40). Het doorgedreven contact tussen standaardtaal en dialecten heeft in Gent en Antwerpen met andere woorden tot een gevoel van discontinuïteit geleid, waarbij het eigen taalgebruik door velen als een andere, nieuwe vorm van taal wordt ervaren die afwijkt van het taalgebruik van ouders en grootouders.

(39) *Interview spreker Ovlb3*

- Ovlb3 *moet rekenen ja ik ben ook achtenvijftig jaar. da's allemaal*
 Int *ja ja.*
 Ovlb3 *v... ah ja vijftig jaar en meer geleden.*
 Int *ja ja.*
 Ovlb3 *dus was dat toch ook nog meer... uh ah ja in... werd da toch veel meer*
 nog gebruikt é et Gents.

(40) *Interview spreker Antb4*

- Int *uhm je zei daarnet dat je kinderen hebt. in welke taal heb je die*
 opgevoed?
 Antb4 *uh ook in dat geschaafd... uh en proberen van toch... nog mooier te*
 spreken.
 Int *(...) en was dat een bewuste keuze... waarom je die beschaafder wou*
 doen spreken?
 Antb4 *ja. ja.*
 Int *ja.*
 Antb4 *ik vin... ik denk dat dat uh allé van de mensen verwacht wordt.*
 Int *ja.*
 Antb4 *dat ze beschaafder spreken*

De dialectnivellering die we in Antwerpen en Gent aantreffen, blijkt vooral van verticale aard. Logistische modellen konden we voor vele dialectvariabelen, zoals scherplange *oo* of zachtlange *oo*, niet opstellen, omdat de dialectvarianten simpelweg te infrequent waren om zinnige kwantitatieve analyses te kunnen uitvoeren.

Voor de scherplange *oo* en zachtlange *oo* attesteerden we in het Gentse corpus bijvoorbeeld maar in respectievelijk 7,57% en 8,71% van de mogelijke gevallen niet-standaardtalige varianten en in het Antwerpse corpus in respectievelijk 8,17% en 9,13% van de mogelijke gevallen, terwijl de percentages in Ieper respectievelijk 39,19% en 45,24% bedroegen. Standaardtalige varianten blijken voor vele variabelen in Gent en Antwerpen te worden geprefereerd. Horizontale nivellering vonden we in Gent enkel bij de realisatie van standaardtalige [y], waarbij de 25-35-jarige Gentenaars meer niet-standaardtalige en dialectexogene [fi]'s realiseerden dan de 50-65-jarige Gentenaars. Die nivellering leidt tot convergentie met de omliggende plattelandsdialecten en het West-Vlaamse dialect; opvallend genoeg vonden we geen tekenen van Brabantse expansie. Als er al sprake was van horizontale convergentie tussen de Gentse en Antwerpse sprekers, dan bleek dat een evolutie te zijn waarbij de Antwerpenaars en niet de Gentenaars in toenemende mate dialectexogene varianten gebruikten. Bij de deletie van de eindconsonant in *dat* voor vocaal – een variant die volgens Stroop (2004) enkel endogeen is in de dialecten van Oost-Vlaanderen en het westelijke deel van Belgisch Limburg – observeerden we immers een opvallende toename in *t*-deleties bij de Antwerpse jongeren. Op die manier wordt de kloof tussen Gentse en Antwerpse sprekers onder de 25-35-jarigen gedicht (cfr. §4.2.2.1.). De data wijzen er dan ook op dat de Brabantse invloed bij de dialectnivellering in Vlaanderen niet overschat mag worden.

Bij bovenstaande bespreking van het functionele dialectverlies en de dialectnivellering in Ieper, Gent en Antwerpen moet in acht genomen worden dat enkel hoogopgeleide vrouwen onderzocht werden. Die staan in de literatuur bekend als voortrekkers van taalverandering, en we kunnen dan ook aannemen dat het functionele dialectverlies en de nivellering bij andere sprekersgroepen, zoals de minder mobiele leden van de taalgemeenschap, minder ver gevorderd zijn. Verschillende sprekers merkten tijdens de interviews immers op dat ze dialect associëren met lage opleidingsgraad of hoge leeftijd. Op basis van onze data kunnen we concluderen dat dialect in Gent en Antwerpen in belangrijke mate een sociolect aan het worden is; dialect is niet langer enkel een indicator van regionale herkomst, maar ook van sociale klasse en/of leeftijd.

4.4.2. Koineisering

Een heikele vraag in de Vlaamse sociolinguïstiek is of er zich momenteel één homogene tussentaalkoine aan het ontwikkelen is, waarin “stable patterns of co-variation develop between several different variants” (Hinskens & Van Oostendorp 2013: 65), dan wel of tussentaal nog steeds niet op basis van noodzakelijke en voldoende voorwaarden te definiëren valt (cfr. De Caluwe 2006: 19) en varieert van regio tot regio, van situatie tot situatie en zelfs van persoon tot persoon (Willemyns 2005:

31). Koineisering definieerden we in §1.4.4.2. als het ‘unificatieproces’ waarbij door dialectvermenging, nivellering, compromisvorming, vereenvoudiging en/of reallocatie een nieuwe variëteit tot stand komt die als lingua franca fungeert in situaties van taal- en dialectcontact (Britain & Trudgill 2005, Hinskens 2009). In onze data vonden we verschillende tekenen van een dergelijk proces. In de Ieperse data troffen we bijvoorbeeld in de substandaard – niet in het dialect – verschillende dialectexogene varianten aan, zoals het onbepaalde lidwoord *ne*, de doffe subjectpronomina *ge* en *-de* en het diminutiefsuffix *-ke*, die leiden tot convergentie met het substandaardgebruik elders in Vlaanderen. In de Antwerpse data observeerden we een toename van *t*-deletie in het lexeem *dat* voor vocaal, met convergentie tussen het Gentse en het Antwerpse taalgebruik als gevolg. Die observaties lijken op regionale convergentie en zo ook op homogenisering te wijzen.

Wat idiolectische variatie betreft, troffen we in het corpus eveneens tekenen van homogenisering aan. In §4.2.1. bleek immers dat de idiolectische variatie in de Gentse en Antwerpse supraregionale gesprekken en in de Antwerpse interviews beperkter is onder de 25-35-jarigen dan onder de 50-65-jarigen. De substandaard lijkt dus in afnemende mate te variëren van persoon tot persoon. Met dat resultaat moet voorzichtig omgesprongen worden – ons onderzoek betreft immers een steekproef van maar 30 personen – maar alles samengenomen zijn er toch verschillende aanwijzingen van homogenisering in de substandaard.

Bij de homogenisering blijkt Brabant overigens, in tegenstelling tot wat gesuggereerd wordt door Cajot (2000: 18) en Goossens (2000: 8), geen duidelijke toonaangevende rol te spelen. Brabantismen zoals het postverbale pronomina *em* bleken immers amper ingang te vinden in het substandaardtaalgebruik in Gent en Ieper, en ook het gebruik van infinitieven in de eerste persoon enkelvoud van monosyllabische werkwoorden zoals *zijn*, *gaan* en *staan*, die niet algemeen zijn in Vlaanderen, maar wel in Brabant, West-Vlaanderen en Limburg, waren weinig frequent in het substandaardgebruik. Enkel kenmerken die endogeen zijn in de meeste dialecten in Vlaanderen, zoals *ne*-lidwoorden en expletief *dat*, bleken diachroon of regionaal in opmars (cfr. Taeldeman 2008b). Niet enkel op het niveau van de dialecten, maar ook op dat van de substandaard zijn er dus weinig duidelijke tekenen van Brabantse expansie.

Verskillende patronen in de data mogen dan wel op homogenisering wijzen, of we van één gedeelde substandaardvariëteit of “zelfstandige talige grootheid” (Cajot 2010: 19) kunnen spreken, is een andere vraag. Als bij die vraag heel Vlaanderen voor ogen gehouden wordt, dan luidt het antwoord wellicht neen. In Ieper blijkt de idiolectische variatie in het substandaardtaalgebruik immers nog steeds groot, ook onder jongeren (cfr. §4.2.1.), en zijn de frequenties ‘homogeniserende’ taalkenmerken zoals *ke*-diminutieven en *ge*-pronomina niet van die orde dat we van een vergevorderde convergentie met andere dialectgebieden kunnen spreken. Bovendien blijkt in Ieper

niet iedereen de substandaard als een aparte variëteit te percipiëren (cfr. §3.2.3.4.), wat er eveneens tegen pleit een afzonderlijke tussentaalvariëteit te identificeren. Wanneer we de West-Vlaamse periferie echter buiten beschouwing laten, zijn er meer elementen die op het bestaan van een gemeenschappelijke substandaardtaal wijzen. In Gent en Antwerpen blijkt de idiolectische variatie immers beperkter, bestond de substandaard ook als emische categorie in de perceptie van alle sprekers (cfr. §3.4.3.4. en 3.3.3.4.),¹⁶⁰ en is de dialectnivellering zo ver gevorderd dat we in de substandaard van onze informanten amper varianten aantreffen die het substandaardtaalgebruik duidelijk als Gents of Antwerps herkenbaar maken.

Uiteraard moeten we bij de vraag of er in Vlaanderen één relatief homogene substandaard onderscheiden kan worden, ook in rekening brengen dat in deze studie weinig ‘accentkenmerken’ onderzocht werden; de onderzochte taalkenmerken werden immers zodanig geselecteerd dat de verschillende varianten zonder akoestische analyses objectief onderscheiden kunnen worden (cfr. §2.2.4.). Het ligt voor de hand dat als we via akoestische analyses meer uitspraakkenmerken in kaart zouden brengen, zoals de openingsgraad bij de realisatie van korte klinkers of diftongen, we de Gentse en Antwerpse substandaard makkelijker zouden kunnen lokaliseren. Hier stoten we op de grenzen van onze methodologie: doordat maar een selectie van variabelen onderzocht werd, kunnen we moeilijk uitspraken doen over de omvang van de idiolectische en regionale variatie in het substandaardtaalgebruik. Een heikele vraag is bovendien in welke mate het bestaan van regionaal gedetermineerde uitspraakvariëteit het bestaan van één substandaardtaalvariëteit tegenspreekt, zeker wanneer er op andere vlakken duidelijke tekenen van homogeniteit zijn. Bij die vraag moeten de percepties van de taalgebruiker ongetwijfeld een leidraad vormen – diepgaander perceptie-onderzoek is dan ook noodzakelijk – maar het lijkt wel veilig te concluderen dat de substandaard in Vlaanderen duidelijke koinekenmerken vertoont. De substandaard is er immers “in haar essentie herkenbaar én beschrijfbaar” (Taeldeman 2008b: 46) en varieert maar in beperkte mate van regio tot regio, situatie tot situatie en spreker tot spreker. De idiolectische variatie zal in de taalgemeenschap ongetwijfeld groter zijn dan die die we in ons corpus aantreffen – wij incorporeerden weinig sociale variatie in de steekproef – maar als we hoogopgeleide vrouwen als voortrekkers van taalverandering beschouwen, dan lijkt er zich toch een steeds duidelijkere gemeenschappelijke substandaard af te tekenen.

Een laatste vraag die we in dit onderdeel behandelen, is welke formele mechanismen het koineiseringsproces in Vlaanderen sturen. Van de verschillende mechanismen genoemd door Britain & Trudgill (2005) – nivellering, compromisvorming, vereenvoudiging en reallocatie (cfr. §1.4.4.2.) – lijkt op basis van onze data nivellering het belangrijkste mechanisme in Vlaanderen. Zoals hierboven

¹⁶⁰ Er was wel duidelijke variatie in de mate waarin deze substandaard al dan niet als een type standaardtaal ervaren werd. Op die kwestie gaan we in §4.4.3. uitgebreider in.

al aangehaald, leiden immers vooral horizontale en verticale nivelleringsprocessen tot homogenisering van het substandaardtaalgebruik. Compromisvorming troffen we bij de onderzochte variabelen niet aan, subtiele vormen van vereenvoudiging wel. Het gebruik van postverbaal pronomina *ge* kunnen we immers als een ‘vereenvoudiging’ van de dialectische pronomina systemen beschouwen, aangezien de in oorsprong preverbaal vorm *ge* veralgemeend wordt naar postverbale posities. Ook de opmars van *t*-deletie in *dat* voor vocaal impliceert een zekere vereenvoudiging, aangezien die opmars een verzwakking van de fonologische conditionering inhoudt. Reallocatie, waarbij twee of meer in oorsprong geografisch gedetermineerde equivalenten in de nieuwe koine elk andere functies verwerven en zo naast elkaar kunnen blijven bestaan, troffen we in onze data niet in duidelijke vorm aan. Het Ieperse gebruik van de pronomina *ge* en *-de*, het diminutiefsuffix *-ke* en het *ne*-lidwoord doet wel enigszins aan sociolinguïstische reallocatie denken: verschillende in oorsprong geografisch gedetermineerde equivalenten – zoals de lidwoorden *ne* en *e* – worden immers in de Ieperse taalrepertoria naast elkaar gebruikt met elk een andere stilistische functie: de ene vorm wordt ingezet voor regionale communicatie, de andere voor supraregionale en formele communicatie. Echte reallocatie *pur sang* is dat onzes inziens echter niet; het is immers niet zo dat de concurrerende varianten in de substandaard zelf naast elkaar worden gebruikt. We kunnen concluderen dat bij de substandaardhomogenisering in Vlaanderen horizontale en vooral verticale dialectnivellering de doorslaggevende mechanismen zijn. Door die predominantie van verticale nivellering (vooral in Gent en Antwerpen) is de substandaard in Vlaanderen geen schoolvoorbeeld van een koine in sensu Britain & Trudgill (2005); het resultaat van de homogenisering lijkt in hoofdzaak een variant op het VRT-Nederlands met een relatief beperkte graad van dialectinterferentie.

4.4.3. Destandaardisering en/of demotisering

Een opvallend resultaat in de uitgevoerde logistische regressies is dat de jongere sprekers uit dit onderzoek voor een aantal variabelen meer niet-standaardtalige varianten realiseren dan hun oudere streekgenoten, vooral dan in formelere settings zoals het interview. Dat patroon, dat ook opduikt in de correspondentiebiplots, zagen we in de logistische regressies bijvoorbeeld bij *t*-deletie in *niet* en in *dat* voor consonant, bij het lidwoord *ne*, bij het expletieve *dat* en bij de verzwakking van intervocalische *-d-* in Antwerpen. Die leeftijdseffecten bleken bovendien gepaard te gaan met een regio-effect waarbij Ieperlingen in de interviews voor de variabelen subjectsverdubbeling en *b*-deletie meer standaardtalige varianten realiseerden dan de Gentenaars en Antwerpenaars. Realiseren Ieperlingen globaal genomen meer subjectsverdubbelingen en *b*-deleties dan de Gentenaars en Antwerpenaars, dan bleken dat er in de interviews significant minder te zijn. De genoemde leeftjids- en

regio-effecten wijzen er samen op dat het dialectverlies in Vlaanderen gepaard gaat met een toename van sommige niet-standaardtalige kenmerken in formelere settings. Doordat de substandaard die de dialecten vervangen heeft algemeen verstaanbaar is, voelen substandaardspreekers minder snel de nood om over te schakelen op een ander, standaardtaliger type taalgebruik dan dialectsprekers (cfr. Willemyns 2007: 271). Van die evolutie lijken de informanten zich zelf ook bewust; verschillende sprekers gaven immers in de interviews aan dat de standaardtaal naar hun gevoel “een beetje aan ’t verslonsen is” (Ovlb4, cfr. ook Ovla3 in Fragment 41).

(41) *Interview Ovla3*

- Ovla3 *op zich ja eb (*f heb) de (*m je) zo Algemeen Nederlands ma (*f maar) daarvan*
- Int *mm-hu.*
- Ovla3 *denk ik dat da (*f dat)... het echte*
- Int *mm-hu.*
- Ovla3 *correcte Nederlands dat dat n... eigenlijk nie (* niet) meer zo veel gesproken wordt.*
- Int *ja. ja.*
- (...)
- Ovla3 *denk dat ’t (*f het) vroeger belangrijker was bijvoorbeeld op school. ik weet nie (*f niet) of dat (*s) da (*f dat) zo is ma (*f maar)*
- Int *ja.*
- Ovla3 *da (*f dat) beeld eb (*f heb) ik zo voor mij da (*f dat) toen*
- Int *ja.*
- Ovla3 *de leraren nog zeer correct spraken en*
- Int *ja.*
- Ovla3 *da (*f dat) ook misschien vroegen van un (*f hun) leerlingen. terwijl da (*f dat) nu op school zo in de (*m) lager of in ’t (*f het) middelbaar*
- Int *ja.*
- Ovla3 *hoef de (*m je) eigenlijk nie (*f niet) meer me (*f met) je te spreken en spreken de leerkrachten ook nie (*f niet) meer zo denk ik.*

De geobserveerde kwantitatieve toename van niet-standaardtalige varianten in formele settings kan op destandaardisering in het gesproken Nederlands¹⁶¹ wijzen, maar ook op een informele standaardisering van de substandaard (Cajot 2010) of – vergelijkbaar met de Deense standaardtaalsituatie (Kristiansen 2001) – op de ontwikkeling van een dubbele standaard in Vlaanderen (Goossens 2000). Die laatste twee scenario’s zijn vormen van wat in de internationale literatuur demotisering wordt genoemd (cfr. Mattheier 1997, Coupland & Kristiansen 2011, Kristiansen & Grondelaers 2013), een type taalverandering waarbij het standaardtaalideaal overeind blijft, maar het idee verandert van wat standaardtaal precies is. In

¹⁶¹ Zoals ook beklemdoond wordt door Grondelaers en Van Hout (2011b: 9) en Vandekerckhove (2005), lijkt de geschreven standaard in Vlaanderen immers vrij stabiel.

§1.4.4.3. stelden we al dat we in een scenario van informele standaardisering en homogenisering van substandaardisering verwachten, alsook een perceptuele evolutie waarbij Vlamingen steeds meer substandaardkenmerken, zoals *ge*-pronomina of *ke*-diminutieven als (spreek)standaardtalig ervaren, en ook steeds meer prestige toekennen aan de substandaard, ten koste van de huidige standaardtaalnorm. Bij een dubbelestandaardscenario verwachten we eveneens een homogenisering van de substandaard, maar daarnaast ook dat het Algemeen Nederlands functioneel blijft. Op attitudineel gebied behoudt de huidige standaardtaal in dit scenario haar prestigeassociaties en krijgt de substandaard steeds meer sociaal positieve attributen toegeschreven. In een scenario van destandaardisering verwachten we ten slotte een toename in de idiolectische variatie, en gaan we er bovendien van uit dat prestigeattributen of dynamiekgeoriënteerde percepties minder eenduidig worden.

Op basis van onze data lijkt een scenario van destandaardisering weinig waarschijnlijk. We observeerden immers een zekere homogenisering in het substandaardtaalgebruik, wat op zich tegen destandaardisering pleit. Ook gaven bijna alle sprekers aan standaardtaal belangrijk te vinden in onderwijscontexten en in het journaal (met uitzondering van Ovla3 en Ovla4, die vonden dat tussentaal op school ook kan). Die observatie wijst erop dat het idee van ‘een beste taal’ duidelijk leeft in Vlaanderen, al moeten we indachtig zijn dat de bewust geboden attitudes in de interviews kunnen verschillen van meer onbewuste attitudes en percepties. Hoe dan ook lijken onze data de stelling van Jaspers & Van Hoof (2015: 35) te ondersteunen dat de taalsituatie in Vlaanderen veeleer als een instantie van standaardisering dan als destandaardisering gekarakteriseerd dient te worden (cfr. ook Cajot 2010, die de proliferatie van tussentaal ziet als het resultaat van een zelfstandig standaardiseringsproces).

Of de substandaard in Vlaanderen dé nieuwe prestigenorm in wording is voor de spreektaal, dan wel als *dynamism norm* naast de huidige standaardtaal zal fungeren, is een moeilijke vraag. In onze interviews bleek standaardtaal voor het merendeel van de informanten het “neutrale” (Ovlb4, Anta3, Anta5, Antb5), “objectieve” (Antb1) taalgebruik bij uitstek. Standaardtaal werd omschreven als de taal die in duidingsprogramma’s en het onderwijs gehanteerd moet worden, en ook in sollicitaties of voor de rechtbank goed staat (cfr. §3). Op het eerste gezicht lijken dergelijke stellingen erop te wijzen dat de huidige standaardtaal in Vlaanderen nog duidelijk overtuiging geniet (cfr. Grondelaers, Van Hout & Speelman 2011) en dus niet meteen van de troon gestoten zal worden door de substandaard. Een dergelijke conclusie is wellicht echter te kort door de bocht. Uit de interviews valt immers niet altijd te achterhalen hoe breed de informanten het begrip standaardtaal concipiëren wanneer ze uitspraken doen over de noodzaak of wenselijkheid van gesproken standaardtaal. Als zou blijken dat *t*-deletie, *ne*-lidwoorden, expletief *dat* en verzwakking van intervocalische *-d* – alle kenmerken die in opmars bleken bij onze

sprekers – voor de informanten ook deel kunnen uitmaken van de beschreven neutrale standaardtaal, dan zou dat erop wijzen dat de substandaard een nieuwe prestigenorm in wording is. Als daarentegen zou blijken dat er nog verschillende situaties zijn waarin dergelijke kenmerken voor de Vlaming *niet* door de beugel kunnen, dan zou dat voor een dubbelestandaardscenario pleiten. Wat die kwestie betreft, zijn de percepties in de taalgemeenschap op dit moment ongetwijfeld heterogeen. Op de vraag of men aan het taalgebruik van een journaallezer mag horen waar die vandaan komt, antwoorden bijvoorbeeld de meeste informanten negatief, maar er zijn ook informanten, namelijk Ovla4, Anta1, Anta4, Antb5 en Anta1, die aangeven dat ze daar geen probleem mee zouden hebben.¹⁶² Ook vonden we duidelijke variatie in de mate waarin het eigen substandaardtaalgebruik al dan niet als een vorm van standaardtaal werd ervaren (cfr. §3). Uitgebreider attitude-onderzoek is nodig om de bestaande percepties en attitudes in kaart te brengen, maar het lijkt wel zo te zijn dat de ene taalgebruiker meer belang hecht en ook meer prestige toekent aan de huidige ‘strikte’ VRT-norm dan de andere.

Over het overt prestige van de huidige ‘enge’ VRT-norm is discussie mogelijk, maar dat de substandaard meer met dynamiek en natuurlijkheid geassocieerd wordt dan het VRT-Nederlands, staat buiten kijf. Expliciete attitudes over de substandaard werden weliswaar zelden verwoord, maar de manier waarop de substandaard in de interviews gecontrasteerd werd met de standaardtaal is veelzeggend. De standaardtaal wordt immers omschreven als “geforceerd” (Ovla1, Ovla4, Anta5), “onnatuurlijk” (Ovla4, Anta3, Anta5), “ongemakkelijk” (Ovla5), “afstandelijk” (Ov1b3, Ov1b5, Ov1b2), “gemaakt” (Anta1), “stijf” (Anta5, Antb5) en in sommige situaties ook als “vervreemdend” (Antb1), en werd daarbij ook steeds tegenover de substandaard geplaatst, waaruit we leren dat die laatste de genoemde associaties *niet* heeft. De interviewdata wijzen zo op het covert prestige van de substandaard als dynamische, natuurlijke omgangstaal (cfr. Grondelaers & Speelman 2013). Dit prestige vertoont raakpunten met het covert prestige van dialecten in diglossische taalgemeenschappen, al zijn er duidelijke verschillen in bereik: het covert prestige van dialecten geldt enkel binnen lokale taalgemeenschappen, terwijl het prestige van de zich homogeniserende substandaarden een groter regionaal bereik heeft en daardoor een breder scala aan spreek situaties kan beïnvloeden. Grondelaers & Kristiansen (2013: 47) spreken dan ook van dialect als “local norm”, substandaard als “modern norm” en de traditionele standaardtaal als “conservative norm”.

In West-Vlaanderen lijkt de situatie iets complexer. In de West-Vlaamse data vonden we net als in Gent en Antwerpen weinig expliciet verwoorde attitudes tegenover de substandaard, maar uit het interview met spreker Wvla5 blijkt dat niet alle

¹⁶² Het valt natuurlijk te betwijfelen of de expliciet geëliciteerde attitudes ook overeenstemmen met onbewustere taalattitudes. In de sprekevaluatie-experimenten van Grondelaers, Van Hout & Speelman (2011) werd het VRT-Nederlands duidelijk als meest prestigieus geëvalueerd.

Ieperlingen even positief tegenover het substandaardtaalgebruik staan (cfr. Fragment 42). Uiteraard mogen we de attitude van spreker Wvla5 niet zomaar veralgemenen naar alle West-Vlamingen, maar de uitspraak strookt wel met de resultaten van eerder experimenteel attitude-onderzoek in de regio (Ghyselen & De Vogelaer 2013), dat aantoonde dat West-Vlaams gekleurde tussentaal in West-Vlaanderen in mindere mate als *dynamism norm* fungeert. Dat de West-Vlaamse attitudes tegenover het eigen substandaardtaalgebruik anders zijn dan die in Gent en Antwerpen, is op zich logisch. In Ieper staat de substandaard immers niet enkel in ‘concurrentie’ met de standaardtaal, maar ook met het dialect, en bestaat er ook nog veel meer heterogeniteit in het substandaardtaalgebruik. Als we aannemen dat de acceptatie van de substandaard toeneemt naarmate het dialect meer functioneel en structureel verlies lijdt (cfr. Ghyselen & De Vogelaer 2013), dan kunnen we ervan uitgaan dat de substandaard in West-Vlaanderen steeds meer als dynamisch ervaren zal worden naarmate het een algemenere omgangstaal wordt en zich verder homogeniseert.¹⁶³ Hoe dan ook moet bij de discussie over Vlaamse demotivering en destandaardisering de uitzonderingspositie van West-Vlaanderen in acht genomen worden.

(42) *Interview Wvla5*

- Int* en... en vind je op het nieuws. op tv mag daar uh... een regionaal accent te horen zijn?
- Wvla5* thoh. da's (*f dat is) de eeuwige discussie natuurlijk. 'k (*f ik) vin (*f vind) wel als je zo een West-Vlaming hoort op tv dat da (*f dat) toch redelijk boers overkomt. als ze da (*f dat) tussentaaltje gebruiken.
- Int* ah ja ja.
- Wvla5* 'k (*f ik) e (*f heb) dan liever da (*f dat) ze eigenlijk gewoon West-Vlaams spreken. of goed AN maar ik denk da'k (*f dat ik) zelf zo dad (*f dat) ambetant tussentaaltje spreek. dus 'k (*f ik) ga daar nie (*f niet) z...

Concluderend kunnen we stellen dat op basis van onze data een scenario van destandaardisering weinig waarschijnlijk is. In onze interviewdata vonden we wel een kwantitatieve toename van niet-standaardtalige elementen onder de jongere sprekers, maar het was niet zo dat de *variatie* in het tussentaalgebruik toenam. Die observatie pleit voor een scenario van demotivering; het lijkt immers vooral zo te zijn dat het idee van wat standaardtaal is in Vlaanderen aan verandering onderhevig is. Onduidelijk is daarbij wel of de huidige strikte VRT-norm bij dat demotiveringsproces zal verdwijnen als spreektaal, dan wel naast de substandaard zal blijven bestaan met een veranderde functionaliteit. Op dit ogenblik lijken veel taalgebruikers nog duidelijk belang te hechten aan de VRT-norm voor onderwijs en

¹⁶³ Uiteraard interageren attitudes en taalgebruik op complexe wijze en moeten we opletten met causale verbanden; een algemenere acceptatie van de substandaard zal immers wellicht ook een verdere verspreiding en homogenisering in de hand werken.

media, en lijkt een dubbelestandaardscenario – wat Goossens (2000: 8) “een nieuwe tweetaligheid” noemt – dan ook het meest waarschijnlijk. Uiteraard is het bij zulke voorspellingen steeds koffiedik kijken; attitude- en perceptie-onderzoek zal in de komende decennia essentieel zijn om evoluties in de standaardtaalideologie (of de afwezigheid van dergelijke evoluties) in kaart te brengen.

4.5. SAMENVATTING

Aan het begin van dit hoofdstuk stelden we drie vragen voorop, namelijk (1) welke vorm het dialectverlies in Vlaanderen precies aanneemt, (2) in welke mate het substandaardtaalgebruik in Vlaanderen een homogene koine vormt, en (3) of er destandaardisering en/of demotisering geobserveerd kan worden in Vlaanderen. Wat die eerste vraag betreft, observeerden we in Gent en Antwerpen een vergevorderd functioneel dialectverlies. Maar enkele sprekers gaven immers aan het dialect nog te beheersen; substandaard blijkt de moedertaal en algemene voertaal te zijn geworden van velen. Op formeel vlak blijkt de nivellering in Gent en Antwerpen vooral verticaal. De weinige voorbeelden die we vonden van horizontale nivellering – de toename van [ɣ]-laryngalisering in Gent en van *t*-deletie in *dat* voor vocaal in Antwerpen – wijzen erop dat Brabantse expansie op dit moment een beperkte rol speelt in het Vlaamse dialectlandschap. In West-Vlaanderen is de dialectsituatie heel anders. In Ieper vonden we amper functioneel dialectverlies – zowel jongere als oudere informanten beschouwden zichzelf als competente dialectsprekers – en de nivellering die we observeerden, betrof in hoofdzaak bewegingen van de standaardtaal weg. Het dialect is in Ieper dan ook duidelijk levenskrachtig, wat eveneens blijkt uit het gegeven dat er in de voorbije decennia nieuwe dialectvarianten gevormd werden. Helemaal vrij van verticale nivellering is het gebied weliswaar niet gebleven; de typisch dialectische prefixen [ə]- en [æ]- in bijvoorbeeld *gedaan* en *geweest* werden door onze informanten weinig gerealiseerd, en we formuleerden ook het vermoeden dat uit lexicaal onderzoek een verder gevorderde nivellering zou blijken.

De functionele elaboratie van het substandaardtaalgebruik door dialectverlies lijkt gepaard te gaan met een interregionale en interpersoonlijke homogenisering van het substandaardtaalgebruik. In onze data bleek de variatie in het substandaardtaalgebruik onder de Gentse en Antwerpse jongeren immers beperkter dan onder hun oudere stadsgenoten, en in Ieper observeerden we in het substandaardtaalgebruik verschillende dialectexogene varianten die tot convergentie met het substandaardgebruik elders in Vlaanderen leiden. Van één substandaardkoiné durfden we echter niet te spreken. In Ieper bleek de idiolectische variatie immers nog steeds groot en bovendien zijn de meeste sprekers door accentkenmerken duidelijk lokaliseerbaar. Een moeilijke

vraag hierbij is hoeveel homogeniteit er nodig is om van één substandaardkoine te kunnen spreken. Op die vraag kan moeilijk een pasklaar antwoord gegeven worden, maar uit onze data blijkt wel dat de substandaard “in haar essentie herkenbaar én beschrijfbaar” is (Taeldeman 2008b: 46).

De homogenisering van het tussentaalgebruik kan niet los gezien worden van zich ontwikkelende veranderingen aan de standaardtaalpool van het taalrepertorium. Dergelijke veranderingen komen duidelijk naar voren in de leeftijds- en regio-effecten in onze data. Voor een aantal variabelen, zoals *t*-deletie en expletief *dat*, observeerden we immers een toename van niet-standaardtalige varianten onder de jongeren, vooral in formelere settings. Bovendien stelden we een stilistische vervlakking vast in de meetpunten met een vergevorderd dialectverlies. Terwijl de Ieperse sprekers afhankelijk van de situatie varieerden tussen hoge en lage frequenties subjectsverdubbeling en *b*-deletie, realiseerden de Gentenaars en Antwerpenaars steeds vergelijkbare (gemiddelde) frequenties. Die regio- en leeftijdseffecten kunnen als destandaardisering, maar ook als demotisering geïnterpreteerd worden. We beargumenteerden dat een scenario van destandaardisering weinig waarschijnlijk is, aangezien het substandaardtaalgebruik homogenisering bleek te vertonen. Demotisering lijkt in dat opzicht een logischere interpretatie, al blijft de vraag of die demotisering gezien moet worden als een informele standaardisering van tussentaal tot nieuwe prestigenorm dan wel als een proces waarbij de substandaard als informele, dynamische norm naast de prestigenorm VRT-Nederlands komt te staan. Op dat vlak zijn de percepties en attitudes in de taalgemeenschap immers heterogeen. Diachroon productie-onderzoek en diepgaande perceptie- en attitudestudies zullen in de volgende decennia cruciaal zijn om de verdere evolutie van de standaardtaal(ideologie) in Vlaanderen in kaart te brengen.

HOOFDSTUK 5 | VERANDERINGSGEVOELIGHEID VAN TAALVARIANTEN

Uit de vorige hoofdstukken bleek dat de ene niet-standaardtalige variant gevoeliger is voor stilistische en/of diachrone dynamiek dan de andere. In dit hoofdstuk trachten we structuren in de veranderingsgevoeligheid te ontwaren en gaan we op zoek naar factoren die het ‘dynamiekpotentieel’ van de varianten kunnen verklaren. In een eerste paragraaf wordt de statistische aanpak van dit hoofdstuk toegelicht, waarna we in §5.2. de stilistische veranderingsgevoeligheid van de bestudeerde niet-standaardtalige varianten onderzoeken. In §5.3. confronteren we de gegevens over stilistische veranderingsgevoeligheid met de diachrone data uit hoofdstuk 4 om na te gaan in welke mate stilistische en diachrone dynamiek vereenzelvigd kunnen worden. In §5.4. gaan we op zoek naar mogelijke verklarende factoren voor de geobserveerde veranderingsgevoeligheid, waarna we in de discussie in §5.5. de resultaten van ons empirisch onderzoek bespreken in het licht van de bestaande literatuur.

5.1. AANPAK

Om een stilistische variantentypologie te kunnen opstellen, bestuderen we in dit hoofdstuk de relatieve frequenties van de niet-standaardtalige varianten per situatie en trachten we na te gaan welke varianten een vergelijkbaar style-shiftinggedrag vertonen. Dat doen we aan de hand van clusteranalyses en niet-metrische multidimensional scaling.¹⁶⁴ Met de combinatie van die twee technieken kunnen we nagaan welke patronen als robuust gelden. Bij de bespreking van de factoren die de veranderingsgevoeligheid van varianten kunnen verklaren, wordt een kwalitatieve aanpak gehanteerd. Een statistische aanpak zoals die van Rys (2007), die aan de hand van logistische modellen de relatie onderzocht tussen de mate waarin

¹⁶⁴ Zie §2.4. voor een uitgebreide beschrijving van deze technieken.

jongeren een dialectvariant beheersen en factoren zoals lexicalisering en regionale verspreiding, was in ons onderzoek moeilijk toe te passen, aangezien zowel stilistische veranderingsgevoeligheid als verschillende potentieel beïnvloedende factoren – wij denken in het bijzonder aan sociale betekenis – zich moeilijk laten becijferen. Daarenboven kan niet uitgesloten worden dat de verschillende onderzochte factoren gecorreleerd zijn, terwijl collineariteit een probleem vormt voor logistische regressie (cfr. Gries 2013: 264).

5.2. STILISTISCHE VERANDERINGSGEVOELIGHEID

Tabel 22 toont alle niet-standaardtalige varianten die in het corpus werden geattesteerd, met voor elke situatie de relatieve frequenties van die varianten (%dia, %reg, %sup, %int, %st). De frequenties werden verkregen door de absolute frequenties van de varianten te vergelijken met het aantal keer dat de varianten in een situatie konden voorkomen (=ndia, nreg, nsup, nint, nst). Bij elke variant wordt met een label aangegeven op basis van welk deelcorpus de percentages berekend werden: de Ieperse data ('-iep'), de Gentse data ('-gent'), de Antwerpse data ('-ant') of een geaggregeerd Gents-Antwerps corpus ('-gentant'). Geaggregeerde Gents-Antwerpse percentages berekenden we voor die varianten waarbij de structuur van de overkoepelende variabele in Gent en Antwerpen vergelijkbaar is, voor zover we dat uit de bestaande dialectbeschrijvingen kunnen afleiden. Verzwakking van intervocalische *-d-* ('VjV'), zoals in *goeie* ('goede') en *roje* ('rode'), komt bijvoorbeeld in zowel het Gentse als het Antwerpse dialect voor, waardoor we de geattesteerde verzwakkingen bij het structureren van de data samen kunnen nemen.¹⁶⁵ Wanneer er echter verschillen zijn in de variabelenstructuur, werden aparte percentages berekend. Dat deden we bijvoorbeeld voor het postverbale pronomen *hij*. In zowel Antwerpen als Gent werd weliswaar de doffe variant *em* geattesteerd, maar aangezien die volgens de traditionele dialectbeschrijvingen enkel in Antwerpen endogeen is (cfr. §2.3.17.), werd ervoor geopteerd de variant per regio apart te analyseren. De Ieperse data werden sowieso steeds afzonderlijk behandeld. Uit de vorige hoofdstukken bleek immers dat de sociolinguïstische situatie in Ieper danig verschilt van die in Antwerpen en Gent; globale Gents-Ieperse-Antwerpse percentages zouden dan ook een vertekend beeld kunnen opleveren.

¹⁶⁵ In het analyseproces werden ook aparte typologieën per regio opgesteld, die hier om redenen van bondigheid niet worden besproken. De Gentse en Antwerpse typologieën bleken opvallende gelijkenissen te vertonen, vandaar dat ervoor geopteerd werd de Gentse en Antwerpse data waar mogelijk samen te nemen. Dat zorgt immers voor overzichtelijkere resultaten.

Tabel 22: Relatieve frequenties niet-standaardtalige varianten per situatie met absolute frequenties variabelen

Varianten	%dia	ndia	%reg	nreg	%sup	nsup	%int	nint	%st	nst
Type I										
hypp-giep	0,00	87	0,00	705	0,00	560	0,00	291	1,30	77
hij2em-gent	14,29	21	0,00	90	0,00	149	0,00	5	0,00	21
min-gentant	0,80	249	0,00	1488	0,00	1683	0,00	1126	0,00	314
zuun-gentant	11,63	43	0,00	118	0,00	120	0,00	127	0,00	41
ikmaken-gent	4,00	25	0,00	137	0,00	169	0,00	217	0,00	19
ge2-iep	/	0	0,00	228	3,13	192	2,44	82	/	0
de2-iep	/	0	0,00	228	19,79	192	31,71	82	/	0
hij2em-iep	0,00	21	0,00	129	30,25	119	12,00	25	0,00	20
ikstaan-gent	/	0	0,00	87	0,00	67	0,00	90	/	0
hus-gentant	6,67	60	0,27	374	0,00	462	0,00	532	0,00	37
sk1-iep	0,00	2	0,91	110	0,00	86	0,00	79	/	0
ge2-gentant	/	0	3,30	333	6,34	363	19,05	189	/	0
e-gentant	2,33	43	4,66	386	3,51	370	0,51	196	5,00	40
ikmake-iep	29,03	31	7,48	254	2,86	210	0,00	278	0,00	20
sch2-gent	/	0	0,00	70	0,00	65	0,00	106	/	0
dneg-gentant	/	0	0,00	43	2,60	77	1,59	63	/	0
bedde-gent	41,67	12	1,18	85	0,93	108	0,00	32	0,00	12
je1dub-gentant	0,00	18	1,40	214	0,35	287	2,40	125	0,00	21
ikmake-gent	24,00	25	1,46	137	0,59	169	0,00	217	0,00	19
kaad/kaëd-gent	38,10	21	2,04	49	1,27	79	0,00	44	0,00	19
maan/maën-gentant	38,55	249	2,22	1488	3,57	1683	0,18	1126	0,00	314
dneg-iep	/	0	2,94	34	1,92	52	5,00	20	/	0
je1dub-iep	0,00	11	4,85	206	2,02	198	1,56	64	0,00	10
hoës/haës-gentant	20,00	60	5,35	374	5,41	462	0,00	532	0,00	37
zeun-gentant	44,19	43	7,63	118	5,00	120	0,00	127	2,44	41
hij2dub-gent	9,52	21	8,89	90	4,03	149	0,00	5	0,00	21
sub31	8,00	25	9,52	126	6,31	206	0,00	39	0,00	41
je2dub-gentant	/	0	9,61	333	10,19	363	1,06	189	/	0
ikstaan-ant	/	0	10,39	77	11,24	89	0,00	96	/	0
gruut/groet/ groeët-gentant	53,59	153	10,88	1755	7,45	2321	0,83	1440	0,00	146
hebben-gentant	1,75	57	11,11	63	2,90	69	6,45	31	0,00	61
voor-gentant	/	0	12,22	90	17,29	133	2,47	81	/	0
je2dub-iep	/	0	12,28	228	9,38	192	0,00	82	/	0

Tabel 22 (vervolg): Relatieve frequenties niet-standaardtalige varianten per situatie met absolute frequenties variabelen

Varianten	%dia	ndia	%reg	nreg	%sup	nsup	%int	nint	%st	nst
hij2dub-iep	9,52	21	13,95	129	6,72	119	0,00	25	0,00	20
edaan-iep	28,57	56	23,12	359	2,21	362	0,00	240	0,00	59
Type II										
hebben-iep	4,00	25	51,43	35	22,22	36	0,00	15	0,00	29
hij2n-iep	38,10	21	58,14	129	10,08	119	0,00	25	0,00	20
daV-iep	0,00	3	4,88	328	15,50	342	11,36	308	0,00	2
ne-iep	0,00	22	9,34	289	35,04	234	12,36	89	0,00	21
kedim-iep	0,00	13	8,00	100	61,64	73	13,33	15	0,00	23
ons2-iep	/	0	12,50	8	43,33	30	23,53	17	/	0
daV-ant	0,00	1	27,94	247	40,14	289	32,50	360	/	0
h-gent	25,45	110	47,76	1696	47,93	2099	36,42	1263	9,38	64
daV-gent	0,00	1	49,83	303	49,76	412	36,99	219	/	0
VjV-gentant	34,78	92	44,36	133	55,93	118	40,63	128	0,00	110
ge1-iep	0,00	11	12,14	206	46,97	198	54,69	64	0,00	10
Type III										
bedde-iep	85,71	21	94,38	89	3,37	89	0,00	64	0,00	10
ikmaken-iep	61,29	31	86,22	254	13,33	210	0,00	278	0,00	20
groot-iep	77,78	9	69,70	99	14,86	74	0,00	29	0,00	11
hus-iep	100,00	21	93,50	323	16,12	273	0,68	295	4,00	25
ikstaan-iep	/	0	83,87	155	17,32	127	0,00	84	/	0
etw-iep	/	0	80,17	116	18,87	106	0,00	137	/	0
koed-iep	100,00	22	98,77	81	18,92	74	0,00	51	0,00	27
zeun-iep	100,00	20	96,92	65	21,05	57	0,00	48	0,00	20
sjch1-iep	100,00	2	90,91	110	23,26	86	0,00	79	/	0
sch/sjch2-iep	/	0	93,00	43	0,00	47	0,00	136	/	0
nus/us-iep	100,00	8	97,96	49	23,60	89	0,00	67	0,00	9
sub31-iep	/	0	73,97	73	29,07	86	1,05	95	0,00	30
Type IV										
min-iep	100,00	72	94,71	680	34,92	716	1,98	607	0,00	86
voor-iep	80,00	5	88,57	70	40,26	77	4,26	47	0,00	9
hij1dub/e/hem/ie/ je/ne-iep	100,00	39	97,96	98	50,68	73	4,76	21	0,00	33
sub12-iep	100,00	3	93,13	131	70,63	160	6,13	359	0,00	10
hij2em-ant	90,91	22	59,15	71	50,00	86	13,33	15	9,52	21
ons2-gentant	/	0	100,00	20	84,06	69	16,67	18	/	0

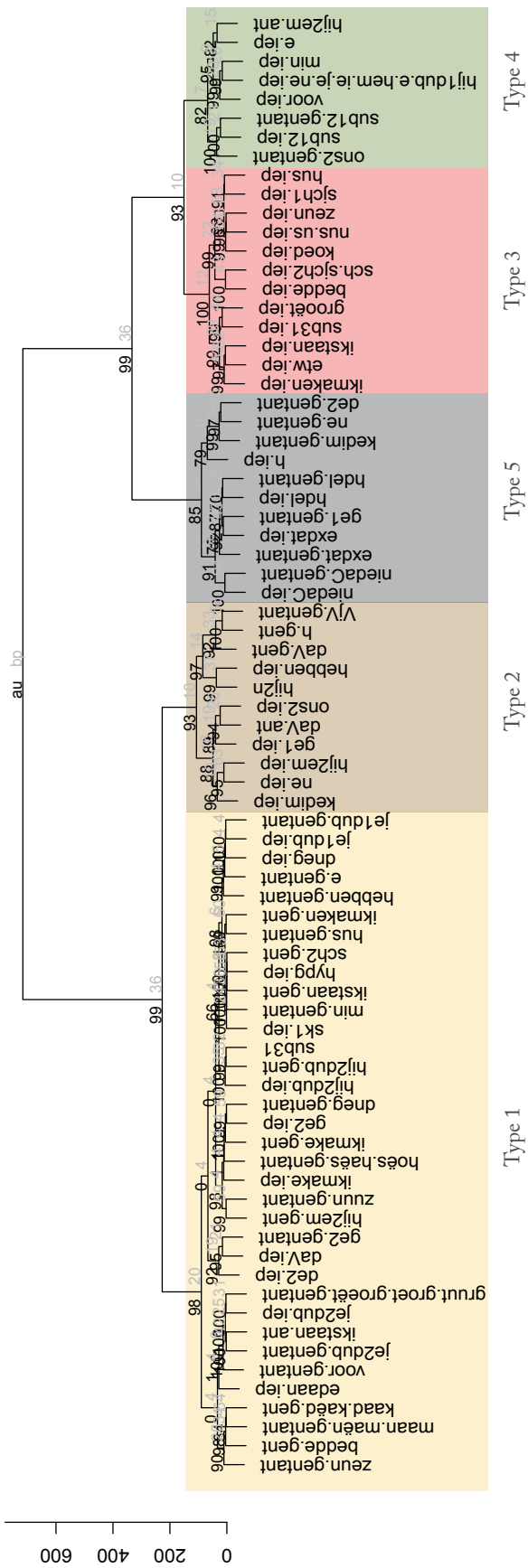
Tabel 22 (vervolg): Relatieve frequenties niet-standaardtalige varianten per situatie met absolute frequenties variabelen

Varianten	%dia	ndia	%reg	nreg	%sup	nsup	%int	nint	%st	nst
sub12-gentant	100,00	5	73,68	323	67,42	353	17,10	573	0,00	15
e-iep	86,36	22	87,89	289	52,56	234	31,46	89	9,52	21
Type V										
de2-gentant	/	0	75,08	333	70,25	363	42,86	189	/	0
ne-gentant	93,02	43	83,68	386	82,97	370	48,98	196	5,00	40
kedim-gentant	100,00	35	63,37	101	63,64	121	52,94	34	2,70	37
h-iep	82,17	129	95,59	2086	80,61	1960	58,00	1412	61,82	55
exdat-iep	100,00	12	99,12	113	97,71	131	62,37	93	20,00	10
hdel-iep	96,55	87	98,30	705	87,68	560	62,89	291	12,99	77
hdel-gentant	92,16	153	86,42	810	87,90	980	67,30	499	18,75	160
exdat-gentant	85,00	20	85,93	199	87,78	270	70,56	197	5,00	20
ge1-gentant	94,44	18	94,86	214	95,82	287	72,00	125	23,81	21
niedaC-iep	100,00	81	98,65	1259	99,31	1447	83,37	1010	8,22	73
niedaC-gentant	100,00	156	99,23	2202	98,60	2647	90,25	2165	8,03	137

Een clusteranalyse op basis van de percentages in Tabel 22 toont vijf types kenmerken, die in sterke mate door de data worden ondersteund ($p \geq 82$) (cfr. Dendrogram in Figuur 58):

- (I) **Type I-kenmerken**, die in alle situaties laagfrequent zijn. De hoogste percentages treffen we voor deze varianten doorgaans in de dialecttest aan. In deze categorie vinden we kenmerken van verschillende aard. Enerzijds is er een groep varianten die exogeen zijn in het dialect van onze meetpunten en daardoor amper gerealiseerd worden. Het gaat hier onder andere om de in oorsprong West-Vlaamse variant [y] voor wgm. û ('hus') in Gent en Antwerpen en het doffe pronomen *em* ('hij2em') in Ieper en Gent. Anderzijds kan ook een groep dialectkenmerken onderscheiden worden waarbij de lage percentages aan dialectverlies te wijten zijn, zoals in Gent en Antwerpen bij de [a.ə] en [ɔ.ə] voor wgm. û ('hoës/haës') en in Ieper bij de deletie van de beginconsonant in prefigaal *ge-* ('edaan'). Die kenmerken zijn weliswaar endogeen in de dialecten van onze meetpunten, maar worden niet frequent gerealiseerd. Bij de subjectsverdubbelingsvarianten 'je1dub', 'hij2dub' en 'je2dub' dienen we wel indachtig te zijn dat de varianten optionele dialectkenmerken zijn (cfr. §2.3.17. en §2.3.18.); de lage frequenties van die varianten wijzen dus niet noodzakelijk op dialectverlies.

- (II) **Type II-kenmerken**, die globaal genomen iets frequenter voorkomen, maar in geen enkele situatie hoogfrequent zijn. In deze categorie vinden we de kenmerken die we in §3.2.3.3. als idiovariëtaire kenmerken van de Ieperse substandaard omschreven, zoals het *ke*-diminutief, het *ne*-lidwoord, het *ge*-pronomen (preverbaal) en de vorm *ons* bij vrouwelijke, mannelijke of meervoudige substantieven. Opvallend is dat die varianten vooral in de supraregionale vriendengesprekken en in mindere mate in de interviews gebruikt worden. Daarnaast vinden we in deze categorie ook (a) de Gentse laryngalisering van AN [ɣ] ('h'), die in opmars lijkt te zijn onder Gentse jongeren (cfr. §4.2.2.5.), (b) de deletie van de eindconsonant in een prevocalisch *dat* ('daV'), (c) de verzwakking van intervocalische *-d-* ('VjV'), (d) het Ieperse postverbale pronomen *'n* ('hij2n') en (e) eveneens in Ieper het hulpwerkwoord *hebben* in het perfectum van de hoofdwerkwoorden *zijn*, *tegenkomen*, en *vallen*. Al die kenmerken worden occasioneel gerealiseerd in de vermelde meetpunten, maar worden steeds afgewisseld met equivalente varianten.
- (III) **Type III-varianten**, die heel frequent gebruikt worden in de regionale vriendengesprekken (minimaal in 69,70% van de mogelijke gevallen), maar amper in supraregionale vriendengesprekken (maximaal 29,07%), in de interviews (maximaal 1,05%), en de standaardtaaltst (maximaal 4%). Opvallend is dat we dit variatiepatroon enkel in Ieper aantreffen, met kenmerken als de niet-suffigale sjwa ('bedde'), de realisatie van wgm. û als [y] ('hus') en de spontane palatalisatie van zachtlange *oo* ('zeun').
- (IV) **Type IV-varianten**, die frequent gebruikt worden in zowel regionale als supraregionale vriendengesprekken (minimaal 34,92%), maar amper in het interview (maximaal 31,46%) en de standaardtaaltst (maximaal 9,52%). Ook dit variatiepatroon vinden we vooral in Ieper, met kenmerken als subjectsverdubbeling in tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud ('sub12'), de realisatie van wgm. î als [i] ('min') en het voorzetsel *voor* ter inleiding van een beknopte bijzin. Het gebruik van het postverbale pronomen *em* ('hij2em'), de al vermelde subjectsverdubbeling ('sub12') en de onverbogen vorm *ons* ('ons') vertonen in Antwerpen en/of Gent echter ook een vergelijkbaar gedrag.
- (V) **Type V-varianten**, die in zowel de regionale vriendengesprekken (minimaal 75,08%), de supraregionale vriendengesprekken (minimaal 63,64%) als de interviews (minimaal 42,86%) frequent gebruikt worden. In de standaardtaaltst is er bij deze varianten onderlinge variatie (minimaal 2,7%, maximaal 61,82%). In deze categorie vinden we het expletieve *dat* ('exdat'), *b*-deletie ('hdel') en *t*-deletie in *niet* en in *dat*

Figuur 58: Dendrogram met geattesteerde niet-standaardtallige varianten; clusteranalyse op basis van de relatieve frequenties voor de vijf situaties (bootstrap resampling: n=10000). Afstanden tussen datapunten werden met Euclidische afstandsmaten berekend; afstanden tussen clusters met Wards methode (cfr. §2.4.2.).

voor consonant ('nietdatC'). De Gentse en Antwerpse *ke*-diminutieven ('kedim'), *ne*-lidwoorden ('ne') en *ge*- en *de*-pronomina ('ge1' en 'de2') mogen we eveneens tot deze categorie rekenen, net als de Ieperse [ʏ]-laryngalisering ('h').

De Type V-varianten lijken overeen te stemmen met wat Rys & Taeldeman (2007) en Taeldeman (2008b) "zich stabiliserende kenmerken van tussentaal" noemen. Verschillende kenmerken in deze categorie, zoals *t*-deletie, *ne*-lidwoorden, *ge*- en *de*-pronomina, worden in hun studies immers vermeld als 'stabiele' tussentaalkenmerken (zie §1.5.3. voor een ophijsting) en het zijn ook de Type V-kenmerken die de grootste stabiliteit vertonen over de verschillende spreek situaties. De [ʏ]-laryngalisering, die volgens Rys & Taeldeman (2007: 5) "onbewust meegenomen [wordt] in 'tussentaal met een West-Vlaams accent'", vinden we eveneens in deze Type V-categorie. Niet alle kenmerken die in de studies van Rys & Taeldeman (2007) en Taeldeman (2008b) als stabiel genoemd worden, zijn dat echter ook in onze studie. Subjectsverdubbeling blijkt bijvoorbeeld enkel in de tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud ('sub12') enigszins stilistisch stabiel te zijn (Type IV-variant); in de derde persoon mannelijk en vrouwelijk enkelvoud, in de eerste persoon meervoud en de derde persoon meervoud ('sub31') worden de verdubbelingen amper in supraregionale settings of in interviews gerealiseerd. Ook de dubbele negatie ('dneg') en het voorzetsel *voor* in plaats van *om* ter inleiding van beknopte bijzinnen ('voor') kunnen moeilijk 'stabiele' of 'zich stabiliserende' tussentaalkenmerken genoemd worden. Enkel in Ieper werd het voorzetsel *voor* immers frequent gebruikt (Type IV-kenmerk); in Gent en Antwerpen werd het in geen enkele situatie meer dan in 17,29% van de mogelijke gevallen gebruikt (Type I-kenmerk). Dubbele negaties waren in alle regio's laagfrequent (maximaal in 5% van de mogelijke gevallen), en vinden we dus in de Type I-categorie terug. Bij hoogopgeleide vrouwen blijkt het lijstje 'typische tussentaalkenmerken' dan ook in omvang beperkt.

Opvallend in de typologie is dat er in Gent en Antwerpen weinig dynamisch met varianten wordt omgesprongen: varianten worden ofwel in hun totaliteit amper gebruikt (Type I-kenmerken), ofwel in alle situaties matig (Type II-kenmerken) of heel frequent (Type V-varianten). In Ieper daarentegen zijn er ook kenmerken die exclusief gereserveerd zijn voor regionale informele gesprekken (Type III-kenmerken), informele gesprekken tout court (Type IV-kenmerken) of voor supraregionale communicatie (Type II-kenmerken). Die observatie strookt met de vaststelling in hoofdstukken 3 en 4 dat Gentenaars en Antwerpenaars veel minder style-shiften dan Ieperlingen.

Net als in het onderzoek van Lenz (2003: 192) kan in de opgestelde typologie een implicatiele structuur herkend worden, waarbij de aanwezigheid van Type I-varianten ook automatisch de aanwezigheid van Types II tot V impliceert. Wanneer

een Ieperse of Gentse spreker bijvoorbeeld een niet-suffigale sjwa (Type I) realiseert, dan zal die ook subjectsverdubbelingen in de eerste en tweede persoon enkelvoud (Type IV) en *t*-deleties (Type V) realiseren.¹⁶⁶ De implicationele structuren werken niet enkel tussen variantentypes, maar ook binnen de types. In de Type V-categorie lijkt expletief *dat* of *b*-deletie bijvoorbeeld ook *t*-deletie te veronderstellen. Interessant is dat de implicationele structuren door alle sprekers gedeeld worden. Dat blijkt uit een case-study uitgewerkt in Ghyselen & Van Keymeulen (ingediend), waarin het gebruik van negen dialectvarianten onderzocht werd in het taalgebruik van de Ieperse sprekers. In die case-study werd per spreker het percentage niet-standaardtalige varianten geanalyseerd voor de variabelen (1) *t*-deletie, (2) *b*-deletie, (3) expletief *dat*, (4) [ɣ]-laryngalisering, (5) subjectsverdubbeling in tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud, (6) de realisatie van wgm. î, (7) niet-suffigale eind-sjwa, (8) suffix in de eerste persoon enkelvoud in het presens van thematische werkwoorden en (9) het onbepaald voornaamwoord/bijwoord. Voor iedere spreker werd per spreesituatie¹⁶⁷ een ranking opgesteld van de variabelen naargelang van het percentage niet-standaardtalige varianten en werd nagegaan welke varianten significant verschilden in gebruiksfrequentie. Daarbij bleek het patroon weergegeven onder (a) heel algemeen op te gaan voor de tien onderzochte sprekers in elk van de drie spreesituaties.

(a) ‘nietdatC’ > ‘hdel’ & ‘exdat’ > ‘h’ > ‘min’ > ‘bedde’, ‘ikmaken’ & ‘etw’

Een belangrijke kanttekening bij de beschreven hiërarchie is dat ze enkel geldt voor varianten die endogeen zijn in het traditionele dialect van de onderzochte sprekers. Het is immers niet zo dat een prefigaal [æ] of [ə] (‘daan’, Type I) in het taalgebruik van een Ieperling automatisch ook *ne*-lidwoorden of *ke*-diminutieven (Type II) impliceert. De *ne*-lidwoorden en *ke*-diminutieven zijn immers exogeen in het dialect van de Ieperlingen en vertonen daardoor een afwijkend stilistisch gedrag (cfr. §4.3.2.4.).

Bij de opgestelde typologie moeten we ook opmerken dat ze niet absoluut, maar gradueel is (cfr. Lenz 2003: 187). Binnen elk type kenmerken is er immers ook een hiërarchie van minder tot meer stabiel, waardoor scherpe grenzen tussen de types moeilijk te trekken zijn. Dat blijkt heel duidelijk wanneer we de resultaten van de clusteranalyse vergelijken met die van niet-metrische multidimensional scaling (MDS) op dezelfde dataset.¹⁶⁸ Figuur 59 toont de MDS-plot verkregen

¹⁶⁶ Het omgekeerde geldt uitdrukkelijk niet: het is niet zo dat *t*-deletie ook automatisch niet-suffigale sjwa’s impliceert.

¹⁶⁷ Enkel de spontane spreesituaties, i.e. de regionale en suprarregionale vriendengesprekken en de interviews, werden geanalyseerd.

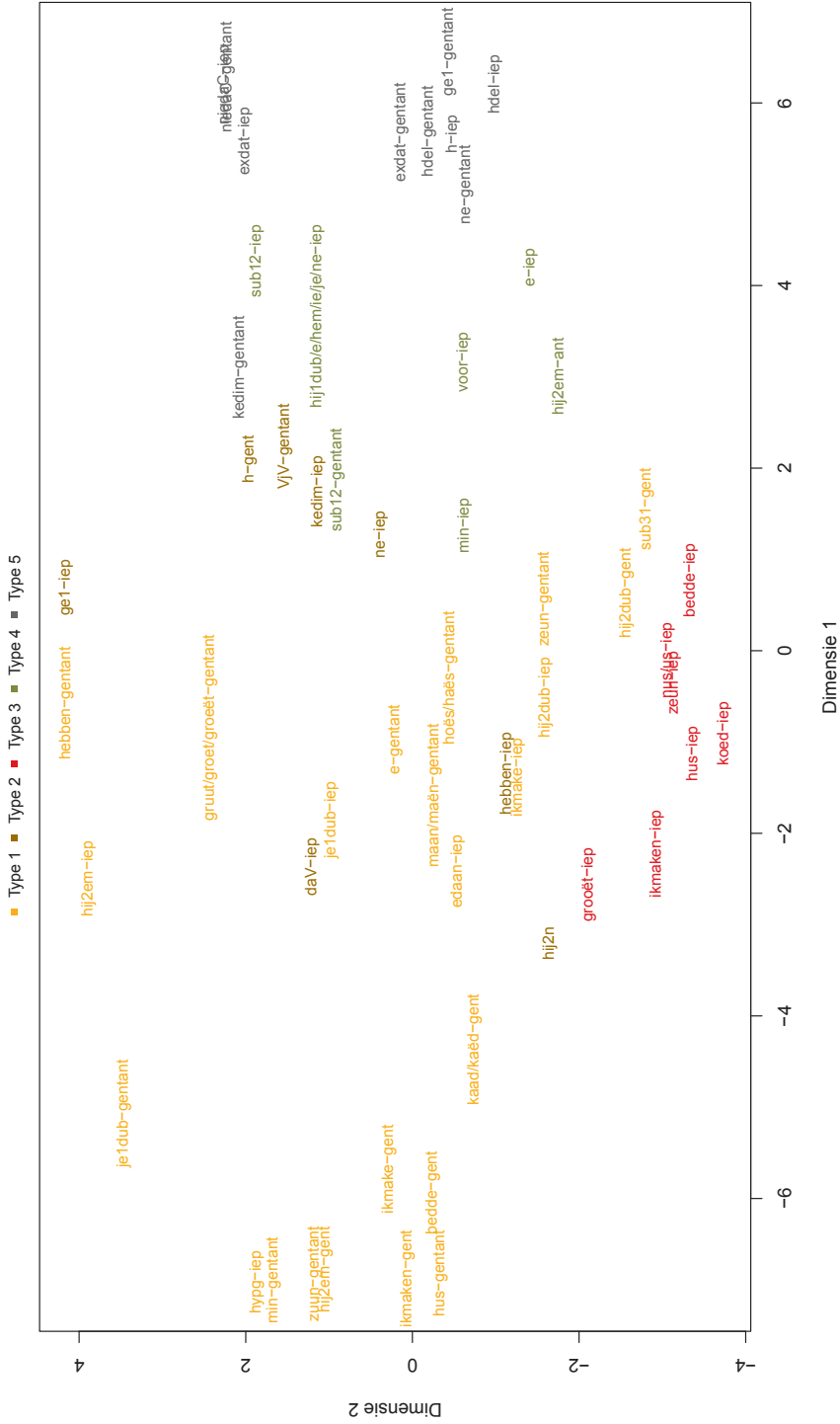
¹⁶⁸ We opteerden ervoor de clusteranalyse te complementeren met niet-metrische MDS en niet met een correspondentie-analyse, om de praktische reden dat bij niet-metrische MDS exact dezelfde frequentietabel als input kon dienen.

op basis van de relatieve frequenties niet-standaardtalige varianten in de regionale vriendengesprekken, de supraregionale vriendengesprekken en de interviewsettings.¹⁶⁹ Om de resultaten van multidimensional scaling te kunnen vergelijken met die van de clusteranalyse, werden de verschillende types varianten uit de clusteranalyse in de MDS-plot met kleurencodes gemarkeerd. De stresswaarde, een indicator van hoe goed de afstanden in de plot de waarden in de oorspronkelijke afstandsmatrix benaderen, bedraagt 9,09%, wat impliceert dat de twee dimensies de oorspronkelijke variantie vrij goed verklaren.¹⁷⁰ De eerste dimensie lijkt vooral verbonden met de algemene frequentie van de niet-standaardtalige varianten over de verschillende situaties. Links in de plot vinden we immers varianten die in alle situaties heel frequent zijn, zoals expletief *dat* ('exdat-iep', 'exdat-gentant') en *b*-deletie ('hdel-iep', 'hdel-gentant'), terwijl rechts varianten samenclusteren die amper voorkwamen in het corpus, zoals het verbale suffix *-e* in Gent ('ikmake-gent') of woordinitieel [sk] in Ieper ('sk1-iep'). Bij de tweede dimensie in Figuur 59 speelt vooral de mate waarin niet-standaardtalige varianten exclusief in de regionale vriendengesprekken gerealiseerd werden. Bovenaan die dimensie vinden we immers niet-standaardtalige varianten die heel frequent gebruikt werden in de regionale vriendengesprekken, maar amper in supraregionale vriendengesprekken en de interviews, zoals de niet-suffigale *sjwa* in Ieper ('bedde-iep'). Onderaan de plot vinden we daarentegen kenmerken die net niet in de regionale vriendengesprekken gerealiseerd werden, maar wel in de supraregionale vriendengesprekken en de interviews, zoals de postverbale pronomina *-de* en *ge* in Ieper ('de2-iep', 'ge2-iep').

Wanneer we de resultaten van de clusteranalyse vergelijken met die van de multidimensional scaling, dan blijken in de MDS-plot (Figuur 59) grotendeels dezelfde structuren naar voren te komen als in het clusterdendrogram (Figuur 58). De Type I-varianten uit de clusteranalyse vinden we vooral in de rechteronderhoek van de MDS-plot met daaraan aanpalend de Type II-varianten. De Type III-varianten clusteren samen bovenaan de plot, de Type IV-varianten in de linkerbovenhelft van de plot en de Type V-varianten uiterst links. De MDS-plot toont echter dat enkele nuances bij de clustertypologie op hun plaats zijn. Ten eerste moet – zoals we hierboven al aangaven – benadrukt worden dat de varianten veeleer een continuüm vormen dan duidelijk afgebakende groepen kenmerken. Bij de indeling van een dergelijk continuüm zijn er vaak verschillende verdedigbare opties, en iedere keuze

¹⁶⁹ De dialecttest en de standaardtaaltest werden niet meegenomen in de analyse aangezien we in die situaties voor verschillende linguïstische variabelen lege cellen hebben en die veroorzaken problemen in de isoMDS-functie. Bij de clusteranalyse daarentegen werden de testsettings wel meegenomen aangezien de pvcust-functie minimaal vier dimensies als input vraagt.

¹⁷⁰ Een screeplot met de eigenvalues voor analyses met één tot tien dimensies toont een duidelijke elleboog bij de derde dimensie (stress 1,38%), wat aangeeft dat een analyse met drie dimensies voor onze data eigenlijk ideaal zou zijn. Zoals we al bij de correspondentie-analyses benadrukten, is het echter moeilijk meer dan twee dimensies bevattelijk te visualiseren op papier. Aangezien de stress-waarde voor twee dimensies niet exuberant bleek, werd ervoor gekozen met twee dimensies verder te gaan.

Figuur 59: Plot multidimensional scaling op basis van de relatieve frequenties niet-standaardiatige varianten in de spontane gespreksituaties. De kleurencodes geven aan hoe de varianten gecategoriseerd werden in een clusteranalyse op basis van dezelfde dataset. Afstanden tussen datapunten werden met de X^2 -metriek berekend, omdat het ons interessant leek analyses met twee verschillende afstandsmaten te vergelijken (een MDS-analyse met X^2 -afstanden en een clusteranalyse met Euclidische afstanden). Ter controle werd echter ook een MDS-analyse met Euclidische afstanden uitgevoerd; de resultaten bleken heel gelijklopend met de gepresenteerde MDS-plot.

is dan ook onvermijdelijk enigszins arbitrair. Wij baseren ons in wat volgt op de clusteranalyse, maar zijn daarbij steeds indachtig dat de grenzen van de categorieën allesbehalve scherp zijn.

Een tweede opmerking die gemaakt dient te worden, is dat zowel de Type I-kenmerken als de Type II-kenmerken onderling erg heterogeen zijn – te zien aan de grote afstanden tussen de varianten – en dat de twee types varianten in de MDS-plot moeilijk van elkaar te onderscheiden zijn. De Type II-varianten omschreven we hierboven als varianten die globaal genomen iets frequenter voorkomen dan de laagfrequente Type I-varianten – wat in de plot grotendeels bevestigd wordt – maar de plot toont ook dat verschillende Type II-varianten sterkere associaties vertonen met Type I-varianten of Type III-varianten dan met andere Type II-varianten. Ook hier dienen we dus indachtig te zijn dat de grenzen tussen de categorieën flou zijn.

Uit de clusteranalyse en de MDS-plot kunnen we concluderen dat de bestudeerde niet-standaardtalige kenmerken ten eerste variëren in hun algemene frequentie, waarbij we varianten kunnen onderscheiden die in alle situaties laagfrequent zijn (Type I), varianten die enkel met matige frequenties gerealiseerd worden (Type II) en varianten die in alle situaties hoogfrequent zijn (Type V). Daarnaast zijn er ook duidelijke verschillen in de stilistische dynamiek van de kenmerken. De net vermelde Type I-, Type II- en Type V-varianten blijken bijvoorbeeld weinig stilistisch dynamisch te zijn, terwijl er ook groepen varianten zijn die heel typerend zijn voor regionale informele settings (Type III-varianten) of voor zowel regionale als supraregionale settings (Type IV-varianten). Die twee types taalvarianten zijn met andere woorden duidelijk gevoelig voor style-shifting.

5.3. DIACHRONE VERSUS STILISTISCHE VERANDERINGS-GEVOELIGHEID

Zoals in §1.5.2. al werd besproken, wordt er in vele sociolinguïstische modellen impliciet of expliciet van uitgegaan dat stilistische en diachrone dynamiek grotendeels parallelle processen zijn en dat kenmerken die veranderlijk zijn bij style-shifting dus ook gevoelig zijn voor taalverandering. Schirmunski (1928/1929, 1930) gaat er bijvoorbeeld van uit dat primaire dialectkenmerken niet alleen sneller dan secundaire dialectkenmerken achterwege gelaten worden in standaardtalige registers, maar ook gevoeliger zijn voor dialectnivellering. In wat volgt, gaan we na of kenmerken die gevoelig zijn voor style-shifting inderdaad ook sneller diachrone dynamiek vertonen.

Tabel 23 toont een lijst van taalvarianten die in hoofdstuk 4 genoemd werden als diachroon dynamisch, met daarbij telkens een beschrijving van het soort diachrone dynamiek dat geobserveerd werd en de positie van de variant in de stilistische

Tabel 23: Overzicht kenmerken onderhevig aan diachrone dynamiek

Kenmerk	Type diachrone dynamiek	Stilistische veranderingsgevoeligheid
t-deletie in <i>niet</i> en in <i>dat</i> voor consonant	Door de jongere sprekers frequenter gebruikt in de supraregionale vriendengesprekken en de interviews <i>Destandaardisering/demotisering</i>	Type 5
t-deletie in <i>dat</i> voor vocaal	Door de jongere sprekers frequenter gebruikt <i>Destandaardisering/demotisering</i>	Type 2
Onbepaald lidwoord <i>ne(n)</i>	Door de jongere sprekers frequenter gebruikt <i>Destandaardisering/demotisering</i>	Type 5 (Gent en Antwerpen) Type 2 (Ieper)
Expletief <i>dat</i>	Door de jongere sprekers frequenter gebruikt in de interviews <i>Destandaardisering/demotisering</i>	Type 5
Verzwakking intervocalische <i>-d-</i>	Door de jongere Antwerpse sprekers frequenter gebruikt in de interviews <i>Destandaardisering/demotisering</i>	Type 2 (in Antwerpen)
Laryngalisering standaardtalige [ʏ]	Door de jongere Gentse sprekers frequenter gebruikt dan de oudere Gentse sprekers <i>Horizontale dialectnivellering</i>	Type 2 (in Gent), Type 5 (in Ieper)
Onbepaald voornaamwoord <i>iets</i>	Nieuwe variant <i>etwuk</i> in Ieper <i>Dialectinnovatie</i>	Type 3
Scherplange <i>oo</i>	Adoptie van diftong [o.ə] in het Ieperse dialect, dat traditioneel de variant [o:] kent, een variant die ook standaardtalig is <i>Horizontale dialectnivellering</i>	Type 3 (in Ieper)
Werkwoordsvervoeging thematische werkwoorden	Dialectvariant met <i>e</i> -suffix verloren gegaan in Gent <i>Verticale dialectnivellering</i>	Type 1 (Gent), Type 3 (Ieper)
Prefigaal <i>ge-</i>	Prefixen [ə]- en [æ]- nog amper gebruikt in Ieper (in 23% van de mogelijke gevallen in de regionale vriendengesprekken), terwijl de varianten in een interviewopname uit 1967 nog in 97.62% van de mogelijke gevallen te horen zijn <i>Verticale dialectnivellering</i>	Type 1

variantentypologie. De oplisting mag niet als exhaustief beschouwd worden; in hoofdstuk 4 konden we immers wegens lage tokenaantallen niet voor alle variabelen de diachrone dynamiek onderzoeken. Ook dienen we indachtig te zijn dat de posities van de varianten in de opgestelde stilistische variantentypologie niet strikt te scheiden vallen van hun diachrone dynamiek. De globale frequenties op basis waarvan we Type I-, Type II- en Type V-varianten onderscheidde, zijn immers vaak reflecties van het stadium waarin een taalverandering zich bevindt. De lage gebruiksfrequenties van de [ə]- en [æ]-prefixen en het gebrek aan stilistische dynamiek bij die variabele zijn bijvoorbeeld het resultaat van een vergevorderd dialectverlies; wellicht vertoonde die variabele vroeger wél stilistische dynamiek.

Als we in het achterhoofd houden dat Type I-, Type II- en Type V-varianten in onze typologie amper stilistische dynamiek vertonen, terwijl bij de Type III- en Type IV-varianten wel duidelijke stilistische dynamiek te ontwaren viel, dan blijkt uit Tabel 23 dat stilistische stabiliteit niet onvoorwaardelijk correleert met diachrone stabiliteit. Kenmerken als *t*-deletie en expletief *dat*, die stilistisch weinig gemarkeerd bleken, zijn immers wel diachroon variabel. Wanneer we de relatie tussen stilistische en diachrone dynamiek willen beschrijven, is het onzes inziens belangrijk het type taalverandering in rekening te brengen. Bij verticale dialectnivellering lijkt er wel een recht evenredig verband te bestaan tussen diachrone en stilistische dynamiek. De dialectische werkwoordsvervoeging van thematische werkwoorden bijvoorbeeld, die in Ieper heel duidelijke stilistische dynamiek vertoont en waarschijnlijk vroeger ook in Gent uitgesproken stilistische dynamiek vertoonde, is in Gent heel gevoelig gebleken voor dialectverlies. Dit verband tussen stilistische en diachrone dynamiek wordt natuurlijk minder zichtbaar zodra de nivellering ver gevorderd is. Belangrijk om hierbij te benadrukken, is dat stilistische dynamiek niet noodzakelijke nivellering impliceert. Bij de Ieperse realisatie van wgm. woordinitieel *sk als [fχ] – een variabele die voldoende frequent was om er een afzonderlijk logistisch model voor te kunnen opstellen – bleek leeftijd in ons onderzoek bijvoorbeeld geen significante rol te spelen, terwijl die variabele wel heel duidelijk stilistisch gemarkeerd is (Type III-kenmerk). Stilistische dynamiek lijkt dus een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde voor dialectnivellering (cfr. §1.4.2.).

De relatie tussen de stilistische veranderingsgevoeligheid van een kenmerk en zijn vatbaarheid voor horizontale nivellering is iets complexer. De [y]-laryngalisering, die in Gent aan horizontale nivellering onderhevig is, is bijvoorbeeld weinig stilistisch gemarkeerd (noch in het meetpunt Gent, noch in het meetpunt Ieper), terwijl de [o.ə]-diftong, die in Ieper de traditionele [o:] lijkt te vervangen, net wel heel duidelijk stilistisch gemarkeerd is als dialectvariant. Bij dit type dynamiek spelen onzes inziens vooral demografische en dialectgeografische factoren een rol, en valt er moeilijker een eenduidig verband te schetsen tussen stilistische en diachrone dynamiek.

Bij demotiserings- en/of destandaardiseringsprocessen lijkt er ten slotte

een omgekeerd evenredig verband te bestaan tussen stilistische en diachrone veranderingsgevoeligheid. Het zijn immers net de dialectkenmerken die geen uitgesproken stilistisch profiel hebben die in de formelere registers hun positie kunnen verstevigen. Uiteraard moeten we ons hierbij voor cirkelredeneringen hoeden – de stilistische stabiliteit van de varianten in kwestie wordt ook in de hand gewerkt door de destandaardiserings- en demotiseringsprocessen – maar het lijkt ons veilig te stellen dat een hoge graad van stilistische stabiliteit de kans vergroot dat een kenmerk opgenomen wordt in het gedemotiseerde/gedestandaardiseerde taalgebruik. Wanneer we dus op basis van stilistische data uitspraken willen doen over diachrone dynamiek, dienen we indachtig te zijn dat er afhankelijk van het type taalverandering een ander type verband bestaat.

5.4. BEÏNVLOEDENDE FACTOREN

Volgens Rickford (2002: 160) is een grote tekortkoming in de variatielinguïstische literatuur “the tendency to be satisfied with the data orderings provided by our heuristic tools (frequencies, variable rule programs, implicational scales), without seeking to explain them in linguistic (or social) terms.” In het geval van onze data dienen we dus niet enkel de vraag te stellen welke kenmerken een specifiek stilistisch of diachroon gedrag vertonen, maar ook waarom ze een dergelijk gedrag vertonen. In wat volgt, wordt eerst op basis van de literatuur een aantal hypothesen geformuleerd, die vervolgens in §5.4.2 getoetst worden aan de dataset.

5.4.1. Potentieel relevante factoren

Verklarende factoren voor de veranderingsgevoeligheid van taalkenmerken vinden we in verschillende types onderzoek, niet alleen in onderzoek naar taalverandering en taalcontact/taalaccommodatie, maar ook in studies naar (tweede)taalverwerving. Taalveranderings-, taalcontact- en taalverwervingstheorieën lopen daarbij erg gelijk, aangezien (1) taalaccommodatie en taalcontact in vele gevallen samengaan met taalverandering (cfr. §1.4.) en (2) verondersteld wordt dat de kenmerken die voor stabiliteit zorgen bij taalverandering overeenstemmen met de kenmerken die een taalvariant leerbaarder maken bij (tweede)taalverwerving (Rys 2007: 62).¹⁷¹

¹⁷¹ Uit wat volgt, zal blijken dat die veronderstelling niet altijd even evident is.

5.4.1.1. Markedness en natuurlijkheid

Een vaak vermelde verklarende factor in taalveranderingsstudies is de *markedness* van een taalvariant. Varianten die *gemarkeerd* zijn, zouden vatbaarder zijn voor taalverandering dan *natuurlijke* taalvarianten. In Nederlandstalige context wordt woordinitieel [sɣ] (zoals in *school*) bijvoorbeeld gezien als een onnatuurlijk tussenstadium in een algemenere West-Germaanse evolutie van [sk] naar [ʃ] (cfr. §2.3.10.). De variant zou namelijk “in strijd [zijn] met een oud en diep fonotactisch principe van het Nederlands en z’n zusters talen, namelijk dat in een pre- of postvocalische obstruentencluster twee obstruenten een verschillende waarde hebben voor het feature [continuant]” (FAND IV 2005:18-19). Die onnatuurlijkheid zou verklaren waarom [sɣ] in verschillende Vlaamse dialecten (en ook in het Engels en het Duits) tot [ʃ] evolueerde. Ook Kerswill & Williams (2002) doen een beroep op het concept *markedness* om dialectnivellering in Hull, Milton Keynes en Reading te verklaren, maar konden geen duidelijke correlatie vinden tussen de veranderlijkheid van varianten en hun veronderstelde natuurlijkheid. Zij observeerden bijvoorbeeld een toename van *th*-fronting (in bijvoorbeeld [fɪŋ] ‘thing’) en *t*-glottalisering (in bijvoorbeeld [wɔːʔə] ‘water’) en een afname van *h*-deletie (in bijvoorbeeld [iːt] ‘heat’), terwijl *h*-deletie net een natuurlijk fenomeen zou zijn, evenals *th*-fronting, en *t*-glottalisering gemarkeerd zou zijn. *Th*-fronting en *h*-deletie zorgen immers in tegenstelling tot *t*-glottalisering voor een vereenvoudiging van het foneemsysteem.

Een logische vraag die rijst bij verklaringen op basis van *markedness* en natuurlijkheid is hoe precies bepaald wordt welke varianten gemarkeerd dan wel natuurlijk zijn. In het geval van de [sɣ]-cluster blijkt typologische zeldzaamheid het uitgangspunt. Kerswill & Williams (2002) verwijzen dan weer naar de vereenvoudiging die een kenmerk al dan niet veroorzaakt in het taalsysteem. In een overzichtsstudie met de sprekende titel ‘Against markedness’ beargumenteert Haspelmath (2006) dat het begrip *markedness* in taalkundig onderzoek zo wisselend ingevuld wordt dat het aan verklarende kracht inboet. Hij onderscheidt twaalf betekenissen waarin het concept wordt gebruikt, gegroepeerd in vier grotere klassen: *markedness* als complexiteit, als moeilijkheid, als abnormaliteit en als meerdimensionaal concept. Na een bespreking van die betekenissen komt hij tot het besluit dat het concept *markedness* eigenlijk overbodig is, aangezien sommige betekenissen niet nuttig zijn, en andere beter in minder ambigue termen uitgedrukt kunnen worden, zoals in termen van zeldzaamheid, complexiteit of sociale betekenis. Om die reden gaan we in deze studie niet in op de concepten *markedness* en natuurlijkheid, maar bespreken we een aantal concretere factoren die er onlosmakelijk mee verbonden zijn, zoals lexicalisering, frequentie en sociale betekenis. Typologische zeldzaamheid laten we buiten beschouwing, omdat het ten eerste uiterst moeilijk is systematisch voor de onderzochte dialectvarianten na te gaan in welke mate ze typologisch zeldzaam

zijn, en ten tweede ook omdat dit type taalinterne factor in extern gemotiveerde verandering geen cruciale rol zou spelen (cfr. §1.4.1.).

5.4.1.2. Lexicalisering en productiviteit

Een factor die de ‘complexiteit’ van een taalkenmerk en zo ook zijn veranderingsgevoeligheid zou determineren, is de graad van lexicalisering. Een kenmerk is gelexicaliseerd wanneer het exclusief voorkomt in specifieke lexicale items, terwijl het nooit voorkomt in andere lexemen in dezelfde fonologische context (Auer, Barden & Großkopf 1998: 172).¹⁷² Bij lexicalisering is de vraag dus of het voorkomen van een kenmerk lexicaal dan wel structureel gedetermineerd is. Die vraag valt echter niet altijd eenduidig te beantwoorden; veel hangt vaak af van het ingenomen perspectief. Een dialectkenmerk kan immers vanuit een synchron contrastief perspectief, waarbij het dialectstelsel vergeleken wordt met bijvoorbeeld de standaardtaal, gelexicaliseerd lijken, terwijl er vanuit een diachroon, intrasystemisch perspectief wel structurele regelmaat ontwaard kan worden. In dit proefschrift beschouwen we een dialectkenmerk pas als gelexicaliseerd wanneer er noch historisch (binnen het dialect), noch synchron in vergelijking met andere variëteiten een structurele regel geformuleerd kan worden. Bijvoorbeeld: de realisatie van standaardtalige [œ.y] als [y] in West-Vlaanderen (onder andere in het lexem *huis*) beschouwen we als een structureel gedetermineerd, niet-gelexicaliseerd kenmerk omdat het kenmerk voorkomt in alle woorden die historisch een wgm. û bevatten, althans wanneer die wgm. û niet gevolgd werd door [r] of een hiaat (cfr. §2.3.2.). Puur synchron bekeken is het wel niet zo dat alle standaardtalige lexemen met [œ.y] in het West-Vlaamse dialect [y] kennen (cfr. §2.3.2.), maar diachroon valt wel een regel te ontwaren. Een duidelijk gelexicaliseerd kenmerk is de realisatie van zachtlange oo als [ø] in de Vlaamse dialecten. Dat kenmerk is immers sterk woordafhankelijk – het komt voor in *zoon* maar niet in *goot* – en valt niet door een structurele regel te beschrijven (cfr. §2.3.4.).

Lexicalisering blijkt een duidelijke invloed te hebben op de veranderlijkheid van taalkenmerken. In het onderzoek van Rys (2007) bleek de afwezigheid van een conditionerende omgeving bijvoorbeeld de verwerving van dialectvarianten negatief te beïnvloeden. Gelexicaliseerde kenmerken moeten taalgebruikers woord per woord leren, wat de verwerving dus lijkt te bemoeilijken. Dat stellen ook Chambers (1992)

¹⁷² Auer, Barden & Großkopf (1998: 172) maken een onderscheid tussen *exclusieve lexicalisatie* – i.e. lexicalisatie zoals die hier beschreven werd – en *statistische lexicalisatie*, waarbij een taalkenmerk frequenter voorkomt in het ene lexem dan in het andere. Dat laatste fenomeen, beter bekend als *lexicale diffusie*, behandelen we hier niet als beïnvloedende factor. We gaan er immers van uit dat statistische lexicalisering vooral een indicator is van *change in progress* (cfr. §5.4.1.2.), dat weliswaar een impact kan hebben op de verdere vordering van een taalverandering, maar niet kan verklaren waarom een taalvariant gevoeliger is voor taalverandering dan een andere. Ook exclusieve lexicalisering kan op een verandering in ontwikkeling wijzen, maar dat type is vaker ook het stabiele product van een (onvoltooide) verandering.

en Kerswill (1996) vast. Vanuit het idee dat kenmerken die moeilijk verworven bij (tweede)taalverwerving ook veranderingsgevoelig zijn bij taalverandering, kunnen we de hypothese vooropstellen dat lexicalisering de veranderingsgevoeligheid van een kenmerk stimuleert. Tot die conclusie kwam ook Taeldeman (1993) bij zijn onderzoek naar nivellering in de Oost-Vlaamse dialecten. Auer, Barden & Grosskopf (1998) daarentegen observeren een interactie tussen lexicalisering en prestige. Bij hun studie naar dialectaccommodatie onder Saksische immigranten stelden zij vast dat de onderzochte gelexicaliseerde variabelen net stabielst bleven. Ze beargumenteren dat die stabiliteit vooral te maken heeft met het positieve prestige van de varianten, maar dat lexicalisering als katalysator fungeert voor prestigeassociaties: gelexicaliseerde kenmerken met een positieve attitudinale lading zouden stabiel zijn dan niet-gelexicaliseerde kenmerken met een positieve lading, terwijl gelexicaliseerde kenmerken met een negatief prestige net makkelijker verloren zouden gaan dan niet-gelexicaliseerde kenmerken met een vergelijkbaar prestige.

De factor lexicalisering is eng verbonden met productiviteit. Een taalkenmerk is productief wanneer het uitzonderingsloos is. In het geval van kenmerken die binnen de woordgrenzen opereren (wat in de traditie van de *lexical phonology* lexicale of morfofonologische regels genoemd worden, cfr. Taeldeman 1993) is een productief kenmerk een kenmerk dat ook toegepast wordt op woorden die pas recent in het lexicon zijn opgenomen, zoals leenwoorden of merknamen (Rys 2007: 108). Een productief kenmerk in het Maldegemse dialect is bijvoorbeeld de deletie van [n] voor [s] of [z] met compensatorische verlenging en nasalisering van de voorgaande vocaal. Dat kenmerk vinden we immers niet enkel in erfwoorden zoals *dansen* ([dā:sn]), maar ook in recentere leenwoorden en merknamen zoals *jeans* ([dʒi:s]) en *Lancia* ([lā:sija]). Als voorbeeld van een niet-productief kenmerk noemt Rys (2007: 108) de realisatie van standaardtalige [ei] als [e] in het Maldegemse dialect voor velaire of laryngale consonanten. Dat kenmerk treffen we aan in erfwoorden zoals *zwijgen* en *krijgen*, maar niet in exogene eigennamen zoals *Rijswijk*. Bij de gegeven voorbeelden is productiviteit verbonden met de besproken lexicalisering: zodra een fonologisch kenmerk niet (meer) productief is, kunnen we het in se gelexicaliseerd noemen. *Postlexicale regels*, die volgens de theorie van de lexicale fonologie fonologische dieptestructuren omzetten in fonetische oppervlaktestructuren (Taeldeman 1993), zouden per definitie productief zijn. Assimilatieregels bijvoorbeeld zijn uitzonderingsloos. Dergelijke 'postlexicale', productieve kenmerken blijken significant makkelijker te verwerven dan 'lexicale regels' die onproductief zijn (Rys 2007), wat enigszins logisch is in het licht van de eerder gemaakte vaststelling dat niet-gelexicaliseerde kenmerken makkelijker verworven worden.

5.4.1.3. Fonemiciteit, functional load en de complexiteit van de correspondentie tussen bron- en doeltaal

Een taalinterne factor die occasioneel in taalveranderings- en taalcontactonderzoek aan bod komt, is *fonemiciteit* of fonologisch contrast. Trudgill (1986) gaat er bijvoorbeeld van uit dat fonemische kenmerken *saillant*er zijn; Kerswill (1996) observeert dat bij tweededialectverwerving nieuwe fonologische contrasten bijzonder moeilijk te verwerven zijn. Bij deze verklarende factor is het belangrijk een onderscheid te maken tussen taalinterne en taalexterne taalverandering.

Bij taalinterne verandering zouden fonemen, klanken met een betekenisonderscheidende functie, stabiel zijn dan allofonen, die een dergelijke functie niet hebben. Het is immers een eeuwenoud idee dat homonymievorming bij taalverandering vermeden wordt (zie bijvoorbeeld Gilliéron 1918: 14). Toegepast op het Nederlands zouden we bijvoorbeeld veronderstellen dat de fonemische verstemlozing van woordinitieel [b] (Pinget 2015) minder 'slaagkansen' heeft dan de verspreiding van de allofonische uvulaire [R] ten nadele van de tongpunt-[r] (Tops 2010). De genoemde verstemlozing leidt immers tot een *merger* of *near merger* (Labov 1994) van het fonologische contrast tussen /b/ en /p/ in bijvoorbeeld *bed* en *pet*. Dat idee hangt nauw samen met de functionalistische hypothese dat variabelen met een hoge *functional load*, i.e. variabelen die in sterke mate woorden in een taal onderscheiden, stabiel zouden zijn dan variabelen met een lage functional load (Martinet 1955: 94, Wedel, Jackson & Kaplan 2013). Het onderscheid tussen /b/ en /p/ heeft in het Nederlands bijvoorbeeld een hogere functional load dan het onderscheid tussen /f/ en /v/ – het Nederlands heeft veel meer minimale woordparen met /b/ en /p/ – en dat zou kunnen verklaren waarom verstemlozing van [v] frequenter voorkomt in het Nederlandse taalgebied dan verstemlozing van [b] (Pinget 2015). Over de validiteit van de functional load hypothese bestaat echter discussie. Terwijl King (1967: 831) bijvoorbeeld beargumenteert dat “functional load, if it is a factor in sound change at all, is one of the least important of those we know anything about, and (...) it is best disregarded in discussions centering on the cause and direction of phonological change”, komen Wedel, Jackson & Kaplan (2013: 179) tot de conclusie dat “phoneme pairs undergoing merger distinguish significantly fewer minimal pairs in the lexicon than unmerged phoneme pairs”.

Bij studies naar contactgeïnduceerde taalverandering wordt het begrip fonemiciteit doorgaans anders ingevuld dan bij studies naar interne gemotiveerde taalverandering. Voor Auer, Barden & Großkopf (1998: 166) bijvoorbeeld is een variabele fonemisch “if it implies the addition and/or deletion of at least one contrastive feature of one variety to/from the sound's feature constellation.” Bij fonemische *merger* wordt dan het contrast tussen twee fonemen uit de brontaal geneutraliseerd in de doeltaal en bij een *split* correspondeert één foneem uit de brontaal met twee fonemen in de

doeltaal. De veronderstelling is dat bij taalcontact de eenvoudigste structuur zich zal doorzetten (Lenz 2003: 196). Nieuwe fonologische contrasten zouden immers na de kindertijd moeilijk te verwerven zijn (Kerswill 1996). Bij deze invulling van het begrip fonemiciteit speelt het al dan niet onderscheiden van betekenis een veel beperktere rol en is er ook geen direct verband met de functional load van een foneemoppositie. Vooral de correspondentie tussen bron- en doeltaal staat centraal: hoe complexer die correspondentie, hoe instabieler de variabele (Taeldeman 2009). Gelexicaliseerde kenmerken vormen met hun lexicaal gedetermineerde correspondenties één uiterste van het continuüm (cfr. §5.4.1.2.). Aan de andere pool van de complexiteitsschaal vinden we contextonafhankelijke een-op-eenrelaties tussen bron- en doeltaal, die makkelijk te verwerven blijken bij tweededialectverwerving (Kerswill 1996, Rys 2007). Daartussenin vinden we ten slotte een scala aan fenomenen die variëren in het aantal ‘concurrerende’ varianten en – daarmee samenhangend – de complexiteit van de conditionerende omgeving. In navolging van Taeldeman (2009: 366) veronderstellen we een omgekeerd evenredige relatie tussen de complexiteit van de correspondentie tussen bron- en doeltaal en de stabiliteit van een variabele: van taalkenmerken die beregeld worden door een simpele regel en er een transparante correspondentie op nahouden met de doeltaal verwachten we dat ze stabiel zijn dan kenmerken die beregeld worden door een complexe context.

5.1.4.1. Frequentie

Op frequentie wordt vaak een beroep gedaan om de stabiliteit van taalkenmerken te verklaren bij zowel taalinterne verandering als taalcontact. In zijn studie naar dialectresistentie en -verlies oppert Taeldeman (1993) bijvoorbeeld dat hoogfrequente fenomenen stabiel zijn dan laagfrequente. Van Coetsem (1988: 26-27) benadrukt echter dat de relatie tussen frequentie en veranderingsgevoeligheid uiterst complex is en dat verschillende types frequentie onderscheiden moeten worden. Hij maakt een onderscheid tussen *message frequency* en *code frequency*, een distinctie die overeen lijkt te stemmen met het in corpusonderzoek vaak gemaakte onderscheid tussen *token frequency* en *type frequency* (zie bijvoorbeeld Bybee & Thompson 1997). Tokenfrequentie of *message frequency* verwijst naar het aantal keer dat een kenmerk voorkomt in een corpus of specifieke tekst, terwijl *code frequency* of typefrequentie verwijst naar de hoeveelheid types, unieke vormen van een woord waarin een patroon kan voorkomen. Wanneer we het bijvoorbeeld over *t*-deletie in het Nederlands hebben, dan doelen we met tokenfrequentie op het aantal *t*-deleties in een specifiek corpus, terwijl typefrequentie een indicator is van het aantal woorden van het Nederlands waarin *t*-deletie kan optreden. Naast die twee types frequentie is het relevant nog een derde type te onderscheiden, dat we hier gemakshalve *variabelenfrequentie* zullen dopen. Met dat begrip verwijzen we naar de frequentie waarmee een variant

in een corpus of gesprek *kan* voorkomen. Toegepast op het al gegeven voorbeeld van *t*-deletie: *t*-deletie kan in een specifiek gesprek 1000 keer voorkomen, maar het is goed mogelijk dat er in dat gesprek ook 1000 woorden voorkomen waarin de *t* eveneens weggelaten kon worden, maar waarin dat niet gebeurde. In die situatie is de variabelenfrequentie 2000 en de tokenfrequentie 1000. Op basis van die cijfers kan de relatieve tokenfrequentie berekend worden, die voor het gegeven voorbeeld 50% bedraagt. Doorgaans wordt de beschreven variabelenfrequentie als een vorm van tokenfrequentie beschouwd (zie bijvoorbeeld Rys 2007), maar zoals hieronder zal blijken, is het in een context van taalverandering belangrijk een onderscheid te maken tussen de absolute frequentie van een variant (tokenfrequentie) en de absolute frequentie van de variabele die de variant overkoepelt (variabelenfrequentie).

Wat variabelenfrequentie betreft, lijkt een hoge frequentie te correleren met een makkelijkere taalverwerving en een grotere stabiliteit bij taalverandering (Van Bree 1990: 188). Rys (2007) onderzocht bijvoorbeeld of dialectkenmerken die in hoogfrequente woorden voorkomen – die met andere woorden vaak gerealiseerd *kunnen* worden – ook makkelijker verworven worden bij tweededialectverwerving dan laagfrequente woorden. Dat bleek inderdaad het geval te zijn: dialectkenmerken die voorkomen in woorden met een hoge frequentie in het Corpus Gesproken Nederlands bleken door de onderzochte kinderen significant beter verworven dan kenmerken die in laagfrequente woorden voorkwamen. Voor ons onderzoek kunnen we dan ook de hypothese vooropstellen dat varianten met een hoge variabelenfrequentie stabiel zullen zijn bij style-shifting en taalverandering dan variabelen met een lage variabelenfrequentie.

Typefrequentie bleek in het onderzoek van Rys (2007) echter een nog belangrijkere invloed te hebben op de verwerving van dialectkenmerken dan variabelenfrequentie. Zij stelde bij haar onderzoek namelijk vast dat typefrequentie de belangrijkste predictor was voor de succesvolle verwerving van dialectkenmerken; dialectkenmerken die in een groot aantal woorden konden voorkomen, werden significant beter verworven dan kenmerken met een lage typefrequentie. Dit effect hangt nauw samen met het al besproken effect van lexicalisering. Kenmerken met een lage typefrequentie, i.e. kenmerken die maar in een beperkt aantal woorden voorkomen, zijn immers tegelijkertijd ook gelexicaliseerde kenmerken. De link tussen lexicalisering en typefrequentie maakt typefrequentie echter niet overbodig als potentieel beïnvloedende factor, aangezien de factor toelaat verschillende gradaties van lexicalisering in kaart te brengen. Wel dient opgemerkt te worden dat typefrequentie enkel relevant is of kan zijn bij taalkenmerken die binnen de woordgrenzen opereren.

Over het verband tussen de tokenfrequentie van een kenmerk en zijn veranderingsgevoeligheid vallen moeilijk uitspraken te doen. Tokenfrequentie is immers niet zozeer een verklarende factor voor de veranderingsgevoeligheid van een

variant, maar veeleer een index van het stadium waarin een taalverandering zich bevindt. In §1.4.1. vermeldden we immers al dat taalverandering vaak aan de hand van een S-curve beschreven kan worden, met initieel een bijna niet-waarneembare toename in de frequentie van de nieuwe vorm tot er een 'kritische massa' bereikt wordt, waarna de frequentie van de variant exponentieel toeneemt. Volgens dit model blijkt een hoge tokenfrequentie veranderingsgevoeligheid verder te stimuleren, maar verklaren waarom een kenmerk in de eerste plaats verandering ondergaat, kan tokenfrequentie niet.

De tokenfrequentie van de lexemen waarin een taalkenmerk kan voorkomen – duidelijk te onderscheiden van de tokenfrequentie van dat kenmerk zelf – zou eveneens een belangrijke rol spelen bij de verspreiding of diffusie van taalverandering. Zo stelt Taeldeman (1993: 115) bijvoorbeeld dat bij onbewust dialectverlies dialectkenmerken eerst verloren gaan in laagfrequente lexemen en pas later in hoogfrequente lexemen. Hij observeert onder andere dat spontane palatalisatie (bijvoorbeeld in [zɔn] 'zoon') bij Oost-Vlaamse studenten minder stabiel is in het laagfrequente lexem *blozen* dan in het frequentere *vogel*. Bybee & Thompson (1997) spreken hier van het *conserving effect* van hoge tokenfrequentie, dat ze ook zien optreden bij Engelse participia. Ze stellen bijvoorbeeld vast dat de vormen *weaped* ('geweend') en *creeped* ('gekropen') in opmars zijn ten nadele van de historisch onregelmatige varianten *wept* en *crept*. Dat verlies van onregelmatige flexie observeren ze vooral bij infrequente werkwoorden; in hoogfrequente werkwoorden zoals *sleep* ('slapen') en *keep* ('houden') blijken de onregelmatige participia veel stabiel. Hoge tokenfrequentie kan volgens hen echter ook het tegenovergestelde effect hebben, waarbij een taalverandering zich bij lexicale diffusie eerst in hoogfrequente lexemen voordoet, en pas later in laagfrequente. Dit *reduction effect* observeren ze bijvoorbeeld bij het Engelse syllabiciteitsverlies in "post-stress schwa", dat zich blijkbaar sneller voortzet in hoogfrequente woorden zoals *every* en *family* dan in laagfrequente zoals *artillery* en *mammary*. Bybee & Thompson (1997) benadrukken dat het om heel verschillende types verandering gaat; het reductie-effect zou een essentiële rol spelen bij grammaticalisering, terwijl het conserverende effect dan weer belangrijk zou zijn bij veranderingen op basis van productieve patronen met een hoge typefrequentie (zoals de vorming van participia aan de hand van het patroon 'stam + ed'). Zij observeren dus een interactie tussen type- en tokenfrequentie. Op het effect van tokenfrequentie bij contactgeïnduceerde taalverandering gaan ze niet in, maar op basis van Taeldemans data (1993) kunnen we de hypothese vooropstellen dat bij externe taalverandering vooral het conserverende effect een belangrijke rol speelt, en dat een dergelijke verandering zich dus eerst doorzet in laagfrequente woorden. De vraag is natuurlijk in welke mate die hypothese ook geldt bij bewustere, prestigedreven vormen van taalverandering. Op die vraag gaan we hier niet in, aangezien de klemtoon in onze studie ligt op de veranderingsgevoeligheid van varianten en niet op de diffusiemechanismen waarmee

varianten zich in het taalsysteem verspreiden.

5.4.1.5. Geografische verspreiding

Een vaakbesproken factor in taalveranderingsonderzoek is de geografische verspreiding van taalkenmerken. Daarbij gaat men ervan uit dat wijdverbreide taalkenmerken stabiel zijn dan taalkenmerken met een beperkter gebruiksgebied (Schirmunski 1930, Taeldeman 2009). Dat wordt ook bevestigd door het empirische onderzoek van Hinskens (1992), Van Bree (1992), Schwob (1969), Kerswill & Williams (2002: 89) en Lenz (2003). Lenz (2003: 194) merkt daarbij echter wel op dat het vooral de extreem stabiele of onstabiele kenmerken zijn waarbij de stabiliteit correleert met de regionale verspreiding. Vandekerckhove (2000) observeert in dezelfde lijn dat geografische verspreiding weliswaar een rol speelt bij dialectverandering, maar niet de belangrijkste sturende factor is. Uit het onderzoek van Rys (2007) ten slotte blijkt dat kenmerken met een beperkte regionale verspreiding significant makkelijker verworven worden dan kenmerken met een ruim geografisch bereik. Die vaststelling is enigszins verrassend wanneer we ervan uitgaan dat kenmerken die een taalvariant leerbaar maken, zorgen voor stabiliteit bij taalverandering of style-shifting. Het is dan ook goed denkbaar dat de relatie tussen leerbaarheid in taalverwerving en stabiliteit bij taalverandering of stilistische dynamiek niet altijd even transparant is.

Bij de positieve correlatie tussen geografische verspreiding en linguïstische stabiliteit rijst meteen de vraag waarom wijdverbreide kenmerken precies stabiel zijn. Volgens Rys (2007: 250) maskeert het effect van geografische distributie wellicht het effect van andere, minder makkelijk observeerbare factoren, zoals saillantie. Dat is op zich heel goed denkbaar: wanneer een variant regionaal wijdverbreid is, impliceert dat dat taalgebruikers weinig met concurrerende varianten in aanraking komen, en die beperkte contrastwerking kan dan in een lage graad van saillantie resulteren. Die lage graad van saillantie kan op zijn beurt echter moeilijk de stabiliteit van het kenmerk verklaren, aangezien de vraag meteen rijst *waarom* het kenmerk in kwestie saillant is (cfr. §1.5.2.). Saillantie hoeft echter niet noodzakelijk als intermediërende factor te fungeren; we kunnen er bij contactgeïnduceerde dynamiek ook vanuit gaan dat de stabiliteit van een wijdverbreide vorm rechtstreeks correleert met de grotere communicatieve radius van die vorm. Die radius zorgt er immers voor dat taalgebruikers minder snel op verstaanbaarheidsproblemen stoten en dus ook minder snel de nood voelen om op andere varianten over te stappen.

5.4.1.6. Taaldomein, taalsector en abstractiegraad

Een andere interessante factor in het taalveranderingsonderzoek is het taaldomein waartoe een taalkenmerk gerekend kan worden. Van Bree (zie bijvoorbeeld 1990, 2000) wijst er namelijk op dat niet alle taaldomeinen even vatbaar zijn voor taalverandering. Fonetiek, semantiek en syntaxis zouden relatief stabiel zijn en primaire woordenschat en afleidings- en samenstellingsprocedures veranderingsgevoelig. Hij benadrukt daarbij dat er ook binnen de verschillende taaldomeinen nog variatie tussen taalsectoren kan voorkomen. Zo blijken niet-standaardtalige constructies (bijv. *ik heb de band lek* in plaats van *mijn band is lek*) stabielier dan niet-standaardtalige volgordeverschijnselen, en functiewoorden stabielier dan inhoudswoorden. Fonologische kenmerken kwamen in zijn onderzoek minder aan bod, en die krijgen dan ook geen plaats toegekend in de stabiliteitshierarchie. Lenz (2003) daarentegen focuste in haar onderzoek in Wittlich exclusief op fonologische kenmerken en onderzocht het onderscheid tussen consonantische en vocalische fenomenen. Zij stelde vast dat consonantische kenmerken stabielier zijn dan vocalische fenomenen (cfr. Vandekerckhove 2000: 209). Vooral vocalische kenmerken die regionaal kleinschalig zijn, zouden snelst aan verandering onderhevig zijn. Haar conclusie strookt met het onderzoek van Herrgen & Schmidt (1989), waaruit bleek dat de nivellering van Rijnfrankische dialecten in eerste instantie vocalische fenomenen en in veel mindere mate consonantische kenmerken betrof.

Ook in taalverwervingsonderzoek wordt taaldomein als een beïnvloedende factor gezien. In Kerswills hiërarchie van moeilijk te verwerven taalelementen is woordenschatontlening bijvoorbeeld onderaan de lijst te vinden (Kerswill 1996), terwijl fonologische en morfologische kenmerken zich veeleer van boven situeren. Ook hier blijkt de link tussen taalverwerving en taalverandering niet eenduidig: bij taaldomein lijkt het immers veeleer zo dat kenmerken die makkelijk verworven worden (bijvoorbeeld lexicalementen) ook makkelijk verloren gaan, terwijl elders aangenomen werd dat een makkelijke verwerving net voor stabiliteit zorgt. De link tussen taalverwerving en stabiliteit blijkt dus contextafhankelijk.

Een vraag die bij het gepresenteerde onderzoek gesteld kan worden, is waarom de ene 'taalsector' stabielier is dan de andere. Volgens Van Bree (1990) en Taeldeman (2009: 367) speelt de graad van abstractie een determinerende rol: syntactische elementen zouden in hoge mate abstract zijn en daardoor weinig saillant, terwijl lexicalementen concreet zijn en dus ook saillant. Die hypothese is aannemelijk, al lijkt abstractheid bij het onderscheid tussen consonantisme en vocalisme amper een verklarende factor. Volgens McColl Miller & Trask (2007: 57) is de verklaring voor dit onderscheid van articulatoire aard: doordat bij vocalen geen obstructie optreedt in de articulatie, zou de articulatieplaats minder precies gedefinieerd zijn, wat dan weer de grotere veranderingsgevoeligheid kan verklaren. Wellicht spelen bij de beschreven

verschillen in taaldomein verschillende factoren een rol, zoals ook domeingebonden verschillen in de graad van lexicalisering (cfr. §5.4.1.2.) of de complexiteit van de correspondentieregels tussen bron- en doeltaal (cfr. §5.4.1.3.).

5.4.1.7. Linguïstische afstand tussen bron- en doeltaal

In contactsituaties zou de linguïstische afstand tussen ‘concurrerende’ varianten bepalend zijn voor de veranderingsgevoeligheid van de brontaalvariant: hoe groter de linguïstische afstand tussen de variant uit de brontaal en die uit de doeltaal, hoe groter de kans zou zijn dat de brontaalvariant verandering ondergaat. Daarbij wordt saillantie soms als interveniërende factor gezien – hoe groter de linguïstische afstand tussen twee concurrerende varianten, hoe saillantier (Schirmunski 1930, Trudgill 1986, Van Bree 1990) – maar dat hoeft niet noodzakelijk het geval te zijn. In haar bespreking van West-Vlaamse diminutievormen bijvoorbeeld schrijft Vandekerckhove (2002) de horizontale nivellering van de West-Vlaamse suffixen op -i (in bijvoorbeeld [yʒəʒi] ‘huisje’) ten voordele van suffixen met een sjwa ([yʒəʒə]) toe aan de linguïstische afstand tussen de genoemde dialectvarianten en de standaardtaal: doordat de genoemde realisaties met i-suffixen verder afstaan van de standaardtalige realisatie [hœyʃə], zouden die i-suffixen minder stabiel zijn. Kerswill & Williams (2002: 83) observeren in vergelijkbare lijn dat een grote fonetische afstand code-switching tussen varianten stimuleert en ook voor scherpe stratificaties zorgt in termen van klasse en leeftijd.

Een probleem bij de factor linguïstische afstand is dat ze niet makkelijk te kwantificeren is in empirisch onderzoek. Volgens Auer, Barden & Großkopf (1998) is het wel (ondanks de nodige moeilijkheden) mogelijk om articulatorische afstand te meten binnen één continue variabele, maar is vergelijking tussen verschillende variabelen praktisch onmogelijk (Auer, Barden & Großkopf 1998: 170):

[T]he difference between the vernacular and the standard form may be said to be less for the pair USV [Upper Saxonian Vernacular, A.S.G.] [zv:gŋ] vs. std. [za:gŋ] than for the pair USV [zɔ:gŋ] vs. std. [za:gŋ], since the phonetic difference on the non-round/round continuum of the low vowel is less in the first than it is in the second case. We may also say that the difference between the USV vernacular form [zv:xŋ] and std. [za:gŋ] is greater than that between USV [zv:gŋ] and std. [za:gŋ], for in the first case, two variables are involved – (A:) and (G) – while only one is involved in the second case. But according to which criteria should we judge and compare the objective articulatory (...) differences between the pairs [zɔ:gŋ]/[za:gŋ] and [za:xŋ]/[za:gŋ], e.g. differences within the variables (A:) and (G) in their strong vernacular realizations?

Auer et al. (1998) beslissen dan ook om de factor buiten beschouwing te laten.

Dialectometrische afstandsmaten zoals de Levenshteinsafstand (cfr. Heeringa

2004) of de *dialektalitätscores* van de Universität Marburg (cfr. Herrgen & Schmidt 1989) kunnen bij de besproken problematiek soelaas brengen. Bij de Levenshteinafstand worden twee vormen eerst klank per klank vergeleken om *segment differences* te meten. De simpelste manier is daarbij na te gaan of de klank in de verschillende equivalente woorden op dezelfde manier gerealiseerd wordt of niet. Wanneer een klank op dezelfde manier gerealiseerd wordt, dan levert dat een *segment difference* van nul op; als er een verschil is, dan hebben we een *segment difference* van één. Een iets verfijndere methode is de klanken als featurereeksen representeren, waarbij nagegaan wordt in hoeveel features twee klanken van elkaar verschillen. Akoestische analyses met spectrogrammen behoren ten slotte eveneens tot de opties; de mate waarin golfvormen verschillen, vormt dan het segmentverschil. Wanneer de afstanden tussen spraaksegmenten berekend zijn, kan men in een tweede fase van het Levenshteinproces de dialectafstand berekenen aan de hand van het Levenshtein algoritme, dat bepaalt “hoe zo eenvoudig mogelijk het ene woord kan worden veranderd in het andere woord door klanken toe te voegen, te verwijderen of te vervangen” (Heeringa 2004: 297). Aan alle operaties (zoals toevoeging en verandering) worden gewichten toegekend, waarbij de segmentverschillen ingecalculeerd worden, en zo wordt uiteindelijk de afstand tussen twee lexemen berekend. Deze en verwante methodes (zoals de *dialektalitätscores* van Herrgen & Schmidt 1989) zijn echter niet zaligmakend. Over de toekenning van gewichten kan immers gediscussieerd worden en de methode is ook weinig geschikt voor syntactische variabelen. Om die reden wordt op deze factor niet verder ingegaan in dit proefschrift.

5.4.1.8. Sociale betekenissen

Een laatste factor die hier aan bod komt, is de sociale betekenis van taalvarianten. Taalvarianten fungeren immers vaak als “loci of indexically linked social meaning” (Campbell-Kibler 2011: 423), en die sociale betekenis stuurt de veranderingsgevoeligheid van varianten mee. Positieve associaties zouden voor stabiliteit zorgen; negatieve associaties voor veranderlijkheid. De door Van Keymeulen (1993) geobserveerde expansie van Brabantse lexemen in Limburg en Oost-Vlaanderen (cfr. §1.4.4.1) wordt bijvoorbeeld vaak als prestige-effect gezien: door de sterke socio-economische en culturele positie die Brabant (en vooral Antwerpen) al sedert de 14^e eeuw inneemt, zouden Brabantse taalvarianten prestige genieten en dus ook makkelijker expanderen (Taeldeman 2009: 361). In hoofdstuk 4 werd dat idee echter in vraag gesteld. Bij het effect van prestige op veranderingsgevoeligheid dient niet enkel aan *overt* prestige gedacht te worden, maar ook aan de mate waarin een variant *covert* prestige heeft (cfr. Grondelaers & Speelman 2013). De realisatie van *nicht* (‘niet’) als *niet* in Wittlich kan hier ter illustratie dienen. Dat kenmerk bleek in het onderzoek van Lenz (2003) stilistisch

relatief stabiel – het kenmerk werd ingedeeld in de groep van de quartaire kenmerken – hoewel sprekers zich wel bewust zijn van het kenmerk en ook in staat zijn het te onderdrukken wanneer hun dat gevraagd wordt. Volgens Lenz (2003) speelt hierbij dat de niet-standaardtalige variant fungeert als regionale identiteitsmarkeerder. Dat is ook zo voor de al besproken West-Vlaamse diminutieven [yzəʃtjə] ('huisje') en [bankʃə] ('bankje'): die varianten zouden stabiel zijn omdat ze enerzijds door de geringe afstand met de standaardtaal goed begrijpbaar zijn, maar anderzijds ook duidelijk een West-Vlaamse identiteit signaleren (Vandekerckhove 2002). *Overt* en *covert* prestige blijken dus de stabiliteit van een taalkenmerk te bevorderen, ook wanneer dat kenmerk op basis van taalinterne factoren makkelijk onderdrukbaar is. Vaak blijkt ook een gebrek aan uitgesproken sociale betekenis de stabiliteit van een kenmerk te bevorderen. Van Hoof (2013: 540) geeft het voorbeeld van *ge* als pronomen in de tweede persoon enkelvoud in postverbale positie (cfr. §2.3.18.). Die *ge*-vormen, die contrasteren met zowel de courante dialectische variant *-de* als met de standaardtalige vorm *-je*, zouden volgens haar een opmars maken “omdat ze ideologisch minder betekenisvol of gemarkeerd zijn dan de polen van het talige spectrum: ze zijn minder gestigmatiseerd dan dialect, maar dragen ook minder de onwenselijke associaties van sterk standaardtalige vormen”. Op basis van het bestaande onderzoek kunnen we dus de hypothese formuleren dat taalvarianten die geen of een positieve sociale betekenis indexeren stabiel zijn dan varianten die een negatieve betekenis indexeren.

Bij de geformuleerde hypothese is het belangrijk te bedenken dat sociale betekenissen veranderlijk zijn en steeds tegen de achtergrond van maatschappelijke tendensen gezien moeten worden. Jaspers & Van Hoof (2015: 15) stellen zelfs dat de betekenis van taalkenmerken steeds afhangt van de interactie in een specifieke context en varieert naargelang die context. Zij zien het dan ook als een grote beperking dat kwantitatieve attitudestudies absolute, contextonafhankelijke betekenissen toekennen aan varianten (Jaspers & Van Hoof 2015: 14). Grondelaers & Van Hout (2016: 63) merken echter op dat “too much insistence on local meaning-making obscures structural and cross-contextual social meaning changes”. Het loont volgens ons dan ook de moeite structurele sociale betekenissen van taalvarianten te bestuderen en na te gaan hoe die correleren met de veranderingsgevoeligheid van taalvarianten.

5.4.1.9. Hypothesen

In §5.4.1.1.-§5.4.1.8. werden verschillende factoren besproken die mogelijk de variërende veranderingsgevoeligheid van taalvarianten verklaren. Het ligt echter niet binnen het bereik van dit proefschrift al die factoren te evalueren. In wat volgt, worden vijf factoren besproken op basis van onze data, namelijk lexicalisering, frequentie, geografische verspreiding, taaldomein en sociale betekenis. Die factoren

werden geselecteerd omdat ze bij zowel fonologische, morfologische als syntactische varianten een rol spelen en ook relatief objectief gemeten kunnen worden. We stellen zes hypothesen voorop:

- (1) Gelexicaliseerde kenmerken gaan sneller verloren dan niet-lexicaliseerde kenmerken;
- (2) Hoe groter het aantal keer dat een variant kan voorkomen, hoe stabiel die variant zal zijn;
- (3) Hoe ruimer de geografische verspreiding van een variant, hoe stabiel die variant bij style-shifting en taalverandering;
- (4) Functiewoorden (zoals lidwoorden en voegwoorden) zijn het meest stabiel, gevolgd door, in die volgorde, constructies, woordvolgordes, bijwoorden en inhoudswoorden;
- (5) Consonantische kenmerken zijn stabiel dan vocalische kenmerken;
- (6) Kenmerken die geen of een positieve sociale betekenis indexeren zijn stabiel dan kenmerken die een negatieve betekenis indexeren.

5.4.2. Hypothesen getoetst

De geïntroduceerde hypothesen confronteren we in wat volgt met de stilistische data uit ons onderzoek. We gaan eerst in op de factoren lexicalisering, regionale verspreiding, frequentie en taalsector, waarna we in §5.4.2.2. de impact van de sociale betekenis van een variant bespreken.

5.4.2.1. Lexicalisering, regionale verspreiding, frequentie en taaldomein

Tabel 24 toont per niet-standaardtalige variant de plaats in de stilistische variantentypologie, met daarnaast ook gegevens over lexicalisering, frequentie, regionale spreiding en taalsector. Om redenen van vergelijkbaarheid worden in de tabel enkel varianten weergegeven die endogeen zijn in de lokale dialecten van de sprekers.

Een kenmerk wordt in Tabel 24 als gelexicaliseerd gelabeld wanneer er noch historisch (binnen het dialect), noch synchron in vergelijking met andere variëteiten een structurele regel geformuleerd kan worden (cfr. §5.4.1.2.). In de tabel valt op dat alle gelexicaliseerde kenmerken stilistisch Type I-, II- of III-varianten zijn. Onder de Type IV- en Type V-varianten – hoogfrequente kenmerken die weinig stilistische dynamiek vertonen – vinden we enkel niet-gelexicaliseerde kenmerken. Lexicalisering lijkt dus inderdaad de veranderlijkheid van een variant te bevorderen, al is het niet zo dat alle niet-gelexicaliseerde kenmerken automatisch ook stabiel zijn. De realisatie van woordinitieel [sɣ] als [fɣ] is in Ieper bijvoorbeeld duidelijk

Tabel 24: Lexicalisering, regionale spreiding, frequentie en taaldomein van de onderzochte niet-standaard-talige kenmerken.

	Type	Lexicalisering	Regionale verspreiding	Frequentie variabele	'Taalsector'
sch2-gent	Type I	Nee	+	241	Consonantisme
dneg-gentant	Type I	Nee	++++	183	Syntaxis
bedde-gent	Type I	Ja	+++	225	Vocalisme/morfologie
je1dub-gentant	Type I	Nee	++++	626	Syntaxis
ikmake-gent	Type I	Nee	++	523	Morfologie
kaad/kaëd-gent	Type I	Nee	+	172	Vocalisme
maan/maën-gentant	Type I	Nee	+	4297	Vocalisme
dneg-iep	Type I	Nee	++++	106	Syntaxis
je1dub-iep	Type I	Nee	++++	468	Syntaxis
hoës/haës-gentant	Type I	Nee	+	1368	Vocalisme
zeun-gentant	Type I	Ja	+++	365	Vocalisme
hij2dub-gent	Type I	Nee	+++	244	Syntaxis
sub31-gent	Type I	Nee	+++	371	Syntaxis
je2dub-gentant	Type I	Nee	++++	885	Syntaxis
ikstaan-ant	Type I	Nee	+++	262	Morfologie
gruut/groet/groëet-gentant	Type I	Nee	++	5516	Vocalisme
hebben-gentant	Type I	Ja	++++	163	Syntaxis
voor-gentant	Type I	Nee	++++	304	Syntaxis
je2dub-iep	Type I	Nee	++++	502	Syntaxis
hij2dub-iep	Type I	Nee	+++	273	Syntaxis
edaan-iep	Type I	Nee	+	961	Consonantisme
hebben-iep	Type II	Ja	++++	86	Syntaxis
hij2n	Type II	Nee	+	273	Funcfiewoord
daV-gent	Type II	Nee	+++	934	Consonantisme
VjV-gentant	Type II	Nee	+++	379	Consonantisme
bedde-iep	Type III	Ja	+++	242	Vocalisme /morfologie
ikmaken-iep	Type III	Nee	+	742	Morfologie
grooët-iep	Type III	Nee	++	202	Vocalisme
hus-iep	Type III	Nee	++	891	Vocalisme
ikstaan-iep	Type III	Nee	+++	366	Morfologie
etw-iep	Type III	Ja	++	359	Funcfiewoord/inhoudswoord

Tabel 24 (vervolg): Lexicalisering, regionale spreiding, frequentie en taaldomein van de onderzochte niet-standaardtalige kenmerken.

	Type	Lexicalisering	Regionale verspreiding	Frequentie variabele	'Taalsector'
koed-iep	Type III	Nee	++	206	Vocalisme
zeun-iep	Type III	Ja	+++	170	Vocalisme
sjch1-iep	Type III	Nee	+	275	Consonantisme
sch/sjch2-iep	Type III	Nee	+	226	consonantisme
nus/us-iep	Type III	Ja	+++	205	Funcitiewoord/vocalisme /consonantisme
sub31-iep	Type III	Nee	+++	254	Syntaxis
min-iep	Type IV	Nee	++	2003	Vocalisme
voor-iep	Type IV	Nee	++++	194	Syntaxis
hij1dub/e/hem/ie/je/ne-iep	Type IV	Nee	+++	192	Funcitiewoord
sub12-iep	Type IV	Nee	++++	650	Syntaxis
hij2em-ant	Type IV	Nee	+	172	Funcitiewoord
ons2-gentant	Type IV	Nee	+++	107	Morfologie
sub12-gentant	Type IV	Nee	++++	1249	Syntaxis
e-iep	Type IV	Nee	+	612	Funcitiewoord
de2-gentant	Type V	Nee	+++	885	Funcitiewoord
ne-gentant	Type V	Nee	++++	952	Funcitiewoord
kedim-gentant	Type V	Nee	++++	256	Morfologie
h-iep	Type V	Nee	+++	5458	Consonantisme
exdat-iep	Type V	Nee	++++	337	Syntaxis
hdel-iep	Type V	Nee	++++	1556	Consonantisme
hdel-gentant	Type V	Nee	++++	2289	Consonantisme
exdat-gentant	Type V	Nee	++++	666	Syntaxis
ge1-gentant	Type V	Nee	+++	626	Funcitiewoord
niedaC-iep	Type V	Nee	++++	3716	Consonantisme
niedaC-gentant	Type V	Nee	++++	7014	Consonantisme

+ = gebied kleiner dan het West-Vlaamse/Oost-Vlaamse/Brabantse dialectgebied, ++ = het West-Vlaamse/Oost-Vlaamse/Brabantse dialectgebied, +++ = ruimere verspreiding dan één dialectgebied, ++++ = gebruikt in bijna alle Vlaamse dialecten.

stilistisch gemarkeerd, hoewel het een niet-gelexicaliseerd kenmerk is. We kunnen dan ook concluderen dat niet-lexicalisering een noodzakelijke maar geen voldoende voorwaarde is voor stilistische stabiliteit.

Ook een ruime regionale verspreiding blijkt een noodzakelijke, maar niet-voldoende voorwaarde voor stilistische stabiliteit. In Tabel 24 kennen de Type V-kenmerken immers alle een verspreiding ruimer dan het eigen West-Vlaamse, Oost-Vlaamse of Brabantse dialectgebied. Onder de Type I- en II-varianten vinden we echter ook kenmerken met een ruime geografische verspreiding, zoals dubbele negatie of het voorzetsel *voor* in plaats van *om* in Gentse of Antwerpse beknopte bijzinnen. Globaal genomen bevordert een grote communicatieve radius dus de stabiliteit van dialectvarianten, maar dat is niet per se bij alle varianten zo.

De variabelenfrequenties in Tabel 24 representeren het aantal keer dat een variant in de spontane spreeksituaties van dit onderzoek *kon* voorkomen. Om de interpretatie te faciliteren, werden de frequenties met kleuren gemarkeerd: hoe donkerder de markering, hoe frequenter de variabele in het corpus voorkwam. In die markering valt op dat de meeste hoogfrequente kenmerken Type V-varianten zijn, wat impliceert dat hoge variabelenfrequentie stabiliteit stimuleert. Er zijn echter ook een aantal hoogfrequente varianten in de Type I-categorie, namelijk de Gentse en Antwerpse realisatie van wgm. *î* als [a:] of [a.ɛ] en de Gentse en Antwerpse realisatie van scherplange *oo* als [y:], [u] of [uə], en enkele laagfrequente varianten in de Type V-categorie, zoals het expletieve *dat*. Bij die kenmerken lijkt het effect van frequentie te worden overtroffen door het effect van regionale verspreiding. Dat wijst erop dat hoge variabelenfrequentie de stabiliteit van een dialectkenmerk stimuleert, maar dat dat effect overtroffen kan worden door andere beïnvloedende factoren, zoals regionale verspreiding. We moeten wel indachtig zijn dat bij de variabelenselectie in ons onderzoek frequentie als criterium gehanteerd werd (cfr. §2.2.2.); enkel die kenmerken werden geselecteerd die voldoende frequent in het corpus voorkwamen om statistische analyses toe te laten. We kunnen ervan uitgaan dat het effect van frequentie uitgesprokener zou zijn wanneer ook meer laagfrequente taalkenmerken meegenomen werden in de analyses.

Op het gebied van taaldomein/taalsector kunnen in Tabel 24 geen eenduidige patronen geobserveerd worden. Consonantische, syntactische en morfologische kenmerken en functiewoorden vinden we immers bij zowat alle stilistische types terug; de stabiliteitsvolgorde geschetst door Van Bree (1990) valt dan ook moeilijk in onze data te herkennen. Constructies zijn weliswaar talrijk in de Type 1-categorie, maar aangezien we ook constructies aantreffen bij de andere types kenmerken en de constructies in categorie 1 hoofdzakelijk optionele dialectkenmerken zijn, is het te kort door de bocht op basis van onze data te stellen dat constructies gevoeliger zijn voor stilistische dynamiek/dialectverlies dan andere soorten taalkenmerken. Bij de Type V-kenmerken ontbreken vocalische kenmerken, wat duidelijk contrasteert

met de aanwezigheid van vijf consonantische kenmerken in deze categorie. Die observatie kan de hypothese van onder andere Lenz (2003) bevestigen dat consonantische kenmerken stabiel zijn dan vocalische, al heeft de variabelenselectie van ons onderzoek hier wellicht een vertekenend effect. In ons onderzoek kwamen immers enkel vocalische kenmerken aan bod waarvan de varianten makkelijk zonder akoestische analyses te onderscheiden zijn. ‘Subtielere’ accentverschillen, zoals het onderscheid tussen de diftongen [ɛ.i], [e.i], en de monoftong [ɛ:], werden om methodologische redenen niet meegenomen in de analyses (cfr. §2.2.2.), en die vertonen wellicht een hogere graad van stilistische stabiliteit. We kunnen besluiten dat op basis van onze data geen eenduidige uitspraken gedaan kunnen worden over de impact van taaldomein op de veranderingsgevoeligheid van kenmerken.

5.4.2.2. Sociale betekenis

Om te testen of kenmerken die geen of een positieve sociale betekenis indexeren stabiel zijn dan kenmerken die een negatieve betekenis indexeren, onderzoeken we in onze interviewdata alle passages die betrekking hebben op individuele taalkenmerken. Die data worden aangevuld met attitude- en perceptiedata van Grondelaers & Speelman (2013), Lybaert (2014a) en Vandekerckhove & Ghyselen (geaccepteerd). In Grondelaers & Speelman (2013) werden de taalattitudes van 135 Vlamingen onderzocht via een *matched-guise* experiment. Respondenten beoordeelden acht fragmenten op prestige, dynamiek en integriteit. Onder die acht fragmenten waren twee ‘neutrale’ fragmenten te vinden, met enkel regionale accentkenmerken, twee fonologische fragmenten, met *t*-deleties in de functiewoorden *niet* en *met*, twee lexicale fragmenten met niet-standaardtalige lexemen zoals *sacoche* (‘handtas’), *patatjes* (‘aardappelen’) en *nonkel* (‘oom’), en twee morfologische fragmenten met *ke*-diminutieven en niet-standaardtalige pronomina en lidwoorden. Geen enkel VRT-Nederlands fragment werd meegenomen in de analyses. Lybaert (2014a) legde aan 80 Vlamingen 7 audiofragmenten voor, waaronder zowel tussentalige als standaardtalige fragmenten. Informanten moesten het taalgebruik in de opnames omschrijven en werden gevraagd hun beoordelingen te motiveren door naar specifieke taalkenmerken te verwijzen. De studie van Vandekerckhove & Ghyselen (geaccepteerd) is ten slotte een saillantie-onderzoek, waarin via een dialectimitatie-experiment en expliciete bevraging met en zonder stimuli werd nagegaan welke (vooral West-Vlaamse) dialectkenmerken saillant zijn voor Brabantse en/of West-Vlaamse jongeren. De saillantie van een kenmerk mag weliswaar niet vereenzelvigd worden met de sociale betekenis van dat kenmerk, maar aangezien de twee onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn (cfr. §1.5.2.), kunnen de resultaten met betrekking tot saillantie ook in onze studie van sociale betekenis relevant zijn. In wat volgt, trachten we eerst de sociale betekenis van de dialectvarianten uit ons

onderzoek te beschrijven, waarna we onderzoeken welke impact die sociale betekenis heeft op hun stilistische veranderingsgevoeligheid.

In de interviews van ons onderzoek blijken opvallend weinig passages te vinden die indicaties bieden van sociale betekenissen van dialectvarianten. Sprekers formuleerden weliswaar vaak waardeoordelen, maar die betroffen vooral hele variëteiten, zoals dialect of VRT-Nederlands, en zelden individuele taalkenmerken. Die observatie sluit aan bij het idee dat sociale betekenissen holistisch getriggerd worden door constellaties van kenmerken, en niet zozeer door individuele taalvarianten (Auer 2007: 11-13). Slechts vier van de onderzochte taalvarianten kwamen ter sprake in de interviews: *t*-deletie, subjectsverdubbeling, [ɥ]-laryngalisering en het persoonlijke pronomens *ge*.¹⁷³ *T*-deletie werd door sprekers Wv1b3, Antb1 en Antb5 vermeld toen ze beschreven waarop ze trachten te letten in hun geïntendeerde standaardtaal. In dezelfde context kwam ook de [ɥ]-laryngalisering bij Wv1b3 aan bod. Het *ge*-pronomen werd door sprekers Ov1a1, Ov1a3, Ov1a5, Anta3 en Antb1 vermeld. Ov1a5 geeft daarbij enkel aan dat ze die vorm tracht te vermijden wanneer ze standaardtaal spreekt. Bij de andere sprekers wordt ook een duidelijk waarde-oordeel geveld. Sprekers Ov1a1, Ov1a3 en Anta3 beschrijven de *je*-pronomina namelijk als “overdreven” en “onnatuurlijk”, waaruit we kunnen afleiden dat de *ge*-pronomina met spontaneïteit en natuurlijkheid worden geassocieerd. De sociale betekenis van een variant lijkt immers nauw samen te hangen met de betekenis van concurrerende varianten. Spreker Antb1, die de standaardtaalideologie sterk uitdraagt (cfr. §3.4.2.), ziet het *ge*- en *gij*-gebruik als “ouderwets”. Subjectsverdubbeling, ten slotte, kwam enkel in het interview met Antb4 ter sprake, toen ze aangaf dat haar eigen taalgebruik weliswaar enkele dialectkenmerken bevat, zoals subjectsverdubbeling, maar niet “erg plat” is (cfr. Fragment 43). Hieruit kunnen we afleiden dat Antb4 subjectsverdubbeling als een vrij neutraal dialectkenmerk beschouwt.

(43) Interview Antb4

- Int* spreek je... soms nog iets wat in de buurt komt van dialect of...
Antb4 ja eb (*f heb) de gij (*s *m je jij) die pot daar gezet of wa (*f wat). en dan is da (*f dat) heb de gij (*s *m je jij)
Int ja.
Antb4 maar erg plat is da (*f dat) nie (*f niet).

Tabel 25 toont een overzicht van de dialectvarianten uit ons onderzoek die in de studies van Grondelaers & Speelman (2013), Lybaert (2014a) en/of Vandekerckhove & Ghyselen (geaccepteerd) aan bod kwamen. Daarbij worden de resultaten uit die studies per variant kort samengevat. Kenmerken die in de studies van Lybaert (2014a) en/of Vandekerckhove & Ghyselen (geaccepteerd) niet-saillant bleken,

¹⁷³ Voor de transcripties van de relevante interviewfragmenten: zie thema 22 in digitale bijlage 5 (<http://www.nederlandsetaalkunde.ugent.be/ghyselen2016digitalebijlagen>).

Tabel 25: Overzicht varianten uit ons onderzoek die in Grondelaers & Speelman (2013), Lybaert (2014a) en/of Vandekerckhove & Ghyselen (geaccepteerd) besproken worden

Variant	Type	Onze data (Ghyselen 2016)	Lybaert (2014a)	Vandekerckhove & Ghyselen (geaccepteerd)	Grondelaers & Speelman (2013)
bedde-iep	Type III	/	/	Sterk saillant	/
koed-iep	Type III	/	/	Sterk saillant	/
zeun-iep	Type III	/	/	Sterk saillant	/
min-iep	Type IV	/	/	Sterk saillant	/
hij2em-ant	Type IV	/	Niet-saillant*	/	/
sub12	Type IV	Vermeld door Antb4 (“niet erg plat”)	Saillant	/	/
ne-gentant	Type V	/	/	Saillant	Negatiever beoordeeld dan ‘neutraal’ fragment op zowel dynamiek als prestigie. Geen verschil in integriteitsoordelen.
kedim-gentant	Type V	/	Saillant	Sterk saillant	Negatiever beoordeeld dan ‘neutraal’ fragment op zowel dynamiek als prestigie. Geen verschil in integriteitsoordelen.
h-iep	Type V	Vermeld door Wv1b3 (tracht laryngalisering te vermijden in geïntendeerde ST)	Saillant	Sterk saillant, maar minder saillant voor West-Vlamingen dan voor anderen	/
Exdat	Type V	/	Niet-saillant	/	/
Hdel	Type V	/	Saillant	Saillant	/
ge1-gentant	Type V	Vermeld door Ov1a1 (<i>je</i> is “overdreven”), Ov1a3 (<i>je</i> is “onnatuurlijk”), Ov1a5 (tracht <i>ge</i> te vermijden wanneer ze ST spreekt), Anta3 (tracht <i>ge</i> te vermijden wanneer ze ST spreekt, <i>je</i> is “onnatuurlijk”), Antb1 (<i>ge</i> is “ouderwets”)	Saillant	/	/
de2-gentant	Type V	/	Saillant	/	/
niedaC	Type V	Vermeld door Wv1b3, Antb1 en Antb5 (trachten <i>t</i> -deleties te vermijden wanneer ze ST spreken)	Sterk saillant	Saillant	Geen verschil in beoordeling van ‘neutraal’ fragment en fragment met <i>t</i> -deleties

(*) Dit kenmerk kwam maar één keer voor in het stimulusmateriaal van Lybaert (2014); de resultaten voor die variant moeten dan ook voorzichtig geïnterpreteerd worden.

kan een neutrale sociale betekenis toegeschreven worden. Zoals we in §1.5.2. al aangaven, veronderstellen de sociaal-semiotische processen die betekenis toekennen aan taalvarianten immers ook een zekere graad van saillantie. Het expletieve *dat* blijkt in dat opzicht een variant zonder uitgesproken sociale betekenis. Niet enkel niet-saillante kenmerken kunnen echter een neutrale sociale betekenis hebben. *T*-deletie bijvoorbeeld, die in het onderzoek van Grondelaers & Speelman (2013) neutraal beoordeeld werd, wordt in zowel onze interviewdata als de studies van Lybaert (2014a) en Vandekerckhove & Ghyselen (geaccepteerd) spontaan opgemerkt en kan dus als saillant kenmerk beschouwd worden.

Indicaties van een niet-neutrale sociale betekenis vinden we in Grondelaers & Speelman (2013), Lybaert (2014a) en/of Vandekerckhove & Ghyselen (geaccepteerd) enkel voor de *ke*-diminutieven en *ne*-lidwoorden. Grondelaers & Speelman (2013) stelden immers vast dat een fragment met niet-standaardtalige diminutieven en lidwoorden negatiever beoordeeld wordt dan een ‘neutraal’ fragment op zowel dynamiek als prestige. Of we op basis van die resultaten echter mogen besluiten dat *ke*-diminutieven en *ne*-lidwoorden een negatieve sociale connotatie hebben, is voor discussie vatbaar. We moeten er namelijk rekening mee houden dat de uitgesproken negatieve attitudes ook te maken kunnen hebben met het experimentele design. Dat de opgenomen morfologische dialectkenmerken de enige dialectkenmerken waren in dat fragment (cfr. Ghyselen 2009: 24) is vrij onnatuurlijk – volgens de implicatieve schaal beschreven in §5.2. verwachten we bij de realisatie van *ke*-diminutieven en *ne*-lidwoorden ook *t*-deleties, *b*-deleties en *ge*-pronomina – en dat kan ertoe geleid hebben dat luisteraars het taalgebruik als niet-consistent of te “dissonant” (Grondelaers & Van Hout 2016) percipiëren en daarom negatief evalueren, ook al staan ze niet per se negatief tegenover de kenmerken.

Uit onze interviewdata en de studies van Grondelaers & Speelman (2013), Lybaert (2014a) en Vandekerckhove & Ghyselen (geaccepteerd) leiden we af dat het expletieve *dat* en *t*-deletie door de band genomen een vrij neutrale sociale betekenis hebben.¹⁷⁴ Dat lijkt ook zo voor subjectsverdubbeling in de eerste en tweede persoon enkelvoud, al beschikken we voor die variant maar over één relevante interviewpassage om die hypothese te onderbouwen. Het *ge*-pronomen, daarentegen, heeft een uitgesproken positieve sociale betekenis. De vorm wordt immers door de meeste informanten met natuurlijkheid en spontaneïteit geassocieerd. Van de andere onderzochte varianten valt op basis van de beschikbare data moeilijk een contextonafhankelijke sociale betekenis te beschrijven. We kunnen vermoeden dat [ɣ]-laryngalisering ook een structurele sociale betekenis heeft, aangezien het kenmerk *hét* sjobbolet is voor de West-Vlaming en er ook in West-Vlaamse onderwijscontext vaak aandacht aan

¹⁷⁴ We formuleren hier opzettelijk voorzichtig, aangezien sociale betekenissen mee bepaald worden door de context waarin ze voorkomen, en er dus mogelijk wel contexten zijn waarin de kenmerken een uitgesproken sociale betekenis hebben. We gaan er echter vanuit dat in de *meeste* contexten *t*-deletie en expletief *dat* sociaal neutraal zijn.

wordt geschonken (cfr. Fragment 44). Over het kenmerk worden in Vlaanderen zelfs liederen geschreven – de West-Vlaamse kleinkunstzangeres Hannelore Bedert zingt in het nummer *Voculaire* dat ‘niemand er zaken mee heeft dat zij haar *h* in een *g* verandert’ – wat aangeeft dat de variant ideologisch geladen is en wellicht ook negatieve maatschappelijke connotaties heeft. Perceptie-onderzoek ontbreekt echter om de precieze *overt* en *covert* attitudes te beschrijven.

Op basis van de beschikbare data kan de vooropgestelde hypothese moeilijk eenduidig bevestigd of ontkracht worden. Het valt immers moeilijk aan te tonen dat kenmerken met een neutrale of positieve sociale betekenis stabiel zijn dan kenmerken met een negatieve betekenis wanneer we geen duidelijke indicaties hebben van kenmerken met negatieve sociale connotaties. Toch vallen er een aantal interessante tendensen op in de data. Eerst en vooral blijkt uit de typologie dat saillante kenmerken niet altijd stilistisch dynamischer zijn dan niet-saillante kenmerken. Ook saillante kenmerken zoals het pronomen *ge* en *t*-deleties bleken immers een opvallende stabiliteit te vertonen. Positieve en neutrale attitudele associaties resulteren bij deze variabelen in een stilistische stabiliteit (cfr. Trudgill 1986, Auer, Barden & Großkopf 1998, Lenz 2003, Taeldeman 2006).

Sociale betekenis lijkt dus wel een rol te spelen, al is het moeilijk die betekenis voor individuele varianten te determineren. Wanneer we ervan uitgaan dat [y]-laryngalisering negatieve sociale connotaties heeft – een hypothese die nog verder onderzoek behoeft – dan blijkt een negatieve sociale betekenis niet noodzakelijk stilistische dynamiek te veroorzaken. Bij deze variabele lijken articulatorische factoren immers het effect van sociale betekenissen te overstemmen.¹⁷⁵ Spreker Wvlb3 gaf in het interview aan haar [y]-laryngalisering te willen onderdrukken, maar daar niet altijd in te slagen, wat ook bleek uit een aantal hypercorrecte realisaties (cfr. Fragment 44) en de hoge frequenties van gelaryngaliseerde [y] in de interviewsetting. Concluderend kunnen we stellen dat sociale betekenissen een rol spelen bij de veranderingsgevoeligheid van varianten, maar dat die betekenis ook sterk afhangt van de context waarin een kenmerk voorkomt, en dat het effect van sociale betekenis overstemd kan worden door andere (bijvoorbeeld articulatorische) factoren.

(44) Interview Wvlb3

- Wvlb3* dat ik eigenlijk voel dat dat uh ja uh eindklanken en zo. ik voel da (*f dat) van mezelf dat dat uh geen ABN is zoals vroeger.
- Int* mm-hu.
- Wvlb3* terwijl ik da (*f dat) vroeger mooier sprak en... ik uh dank da (*f dat) eigenlijk altijd aan de juf van 't (*f het) derde en 't (*f het) vierde leerjaar.
- Int* ah ja. zij sprak heel mooi met jullie of?
- Wvlb3* ja. wel vooral uh voor in West-Vlaanderen uh... zij ad (*f had) aar (*f haar)

¹⁷⁵ Het Ieperse dialect kent geen [y]-klank, wat de verwerving van die variant voor moedertaalsprekers van het Ieperse dialect bemoeilijkt.

*opleiding in Leuven... en ik weet in 't (*f/het) derde en 't (*f/het) vierde. de g en de h.*

Int mm-hu.

*Wv1b3 uh wat e (*m een) probleem is voor de meeste West-Vlamingen ma (*f/maar) 'k (*f/ik) denk da'k (*f/dat ik) dat redelijk beheers.*

Int mm-hu. dankzij die juffrouw?

Wv1b3 dankzij die juffrouw ja.

Int ah ja.

*Wv1b3 maar 'k (*f/ik) moet beginnen opletten dat ik uh... ja. vooral dan zo bepaalde klanken uh... gewoon door te veel West-Vlaams te spreken.*

Int en vind je dat dan jammer xxx dat dat ABN achteruit gaat?

Wv1b3 uhm. ja en neen zo ja. uh als ik dan moet ABN spreken. uh met mensen dan had ik het liever nog ietsje beter.

(...)

*Wv1b3 ik heb tot mijn achttiende in dezelfde gemeente uh gewoond. dus ik ben daar naar school geweest in de lagere school en dan naar Ieper begoort (*f/behoort)... behoort. zie 't (*f/het).*

5.5. DISCUSSIE

In het voorgaande werd een variantentypologie opgesteld op basis van een kwantitatieve analyse van multisituationele spraak. In wat volgt, gaan we eerst na welk licht die typologie werpt op de theoretische modellen die door Schirmunski (1928/1929) en Taeldeman (1993, 2009) opgesteld werden om de variabiliteit in veranderingsgevoeligheid van dialectkenmerken te verklaren. In §5.5.2. bespreken we vervolgens wat de data ons leren over de constellatie van dialectkenmerken in het Vlaamse substandaardtaalgebruik, waarna we in §5.5.3. ingaan op de vraag in welke mate sluitende verklarende modellen opgesteld kunnen worden voor de beschreven implicatieve structuren.

5.5.1 Schirmunski (1928/1929) en Taeldeman (1993, 2006, 2009) revisited

In §1.5.1. vermeldten we dat Schirmunski (1928/1929, 1930) twee types dialectkenmerken onderscheidt: primaire dialectkenmerken, die “in vergelijking met de schrijftaal of met andere dialecten bijzonder opvallen als afwijkingen” en gevoelig zijn voor dialectnivellering, en secundaire kenmerken, die “veel minder afwijken van de schrijftaal, ook minder opvallen” en daardoor ook resistenter zijn voor dialectnivellering (Schirmunski 1928/1929, eigen vertaling ASG). Primaire kenmerken worden volgens Schirmunski (1928/1929, 1930) gekarakteriseerd door (1) een vrij grote articulatorische afstand tussen het dialectkenmerk in kwestie en het corresponderende kenmerk in het contactdialect of de standaardtaal, (2) lexicaal diffuus verlies, (3)

een geografisch beperkt gebruiksgebied, (4) een grote perceptuele afstand tussen de verschillende varianten, (5) de afwezigheid van het kenmerk in standaardtalige registers, (6) de vatbaarheid voor spot en stereotypering, (7) verschriftelijking, (8) het feit dat het kenmerk tot communicatieproblemen kan leiden en (9) het gegeven dat de kenmerken verworven kunnen worden bij tweededialectverwerving. Secundaire kenmerken hebben die eigenschappen niet. Taeldemans (2006) onderscheid tussen primaire, secundaire en tertiaire dialectkenmerken is sterk op Schirmunski's tweedeling gebaseerd, al benadrukt Taeldeman (2006) wel dat de veranderingsgevoeligheid van primaire dialectkenmerken sterk afhankelijk is van attitudele factoren.

Wanneer we onze typologie vergelijken met de modellen van Schirmunski (1928/1929) of Taeldeman (1993, 2006, 2009), dan lijken onze Type V-kenmerken duidelijk te beantwoorden aan Schirmunski's secundaire kenmerken en Taeldemans tertiaire kenmerken. Die dialectkenmerken worden immers zelden 'onderdrukt' en zijn dus ook in standaardtalige registers te horen. De primaire en secundaire kenmerken uit respectievelijk Schirmunski (1928/1929) en Taeldeman (1993, 2006, 2009) vallen moeilijker met specifieke categorieën uit onze data te vereenzelvigen, aangezien het dialectverlies in Gent en Antwerpen veel verder gevorderd is dan in Ieper, en equivalente varianten dan ook in verschillende stilistische categorieën terug te vinden zijn. Wat de Ieperse dialectvarianten betreft, lijken de Ieperse dialectendogene Type I-varianten aan Taeldemans primaire dialectkenmerken te beantwoorden. Kenmerken zoals de deletie van de beginconsonant in prefigaal *ge-* ('edaan') worden nog sporadisch gebruikt in regionale vriendengesprekken, maar niet door iedereen en zeker niet in supraregionale spreeksituaties. De Ieperse Type III- en Type IV-varianten kunnen we in de terminologie van Taeldeman (1993, 2006, 2009) secundaire dialectkenmerken noemen. Die kenmerken worden door de Ieperlingen frequent gebruikt in regionale vriendengesprekken, maar in supraregionale of formele situaties ook snel achterwege laten. We denken hierbij aan de niet-suffigale *sjwa* of de realisatie van *wgm. î* als [i]. In Gent en Antwerpen vinden we geen kenmerken die aan Taeldemans (1993, 2006, 2009) beschrijving van primaire en/of secundaire dialectkenmerken beantwoorden. Zoals we in §5.2. al aankaartten, wordt in Gent en Antwerpen weinig dynamisch met varianten omgesprongen: varianten worden ofwel in hun totaliteit amper gebruikt (Type I-kenmerken), ofwel in alle situaties matig (Type II-kenmerken) of heel frequent (Type V-varianten). De typologieën van Schirmunski en Taeldeman blijken dan ook minder relevant om variatiepatronen te beschrijven eens dialectnivellering een vergevorderd stadium heeft bereikt.

Bij de beschrijving van variantentypes bleek er in onze data een groep dialectvarianten te zijn waarvan het stilistische gedrag niet te beschrijven valt op basis van de typologieën van Schirmunski (1928/1929) of Taeldeman (1993, 2006, 2009). Het betreft kenmerken in het taalgebruik van de Ieperlingen die niet endogeen zijn in het Ieperse dialect, maar wel in het merendeel van de Vlaamse

dialecten, zoals *ke*-diminutieven, *ne*-lidwoorden en *ge*-pronomina. Die kenmerken werden in de clusteranalyse geclassificeerd als Type II-varianten, al dient hierbij opgemerkt te worden dat die categorie erg heterogeen bleek en ook kenmerken bevat die een ander stilistisch gedrag vertonen (cfr. resultaten multidimensional scaling). Typerevend voor de genoemde dialectexogene dialectkenmerken is dat ze vooral in de supraregionale vriendengesprekken en interviews gerealiseerd worden, waardoor ze in stilistisch gedrag het spiegelbeeld vormen van de al besproken primaire of secundaire dialectkenmerken. Situaties van doorgedreven dialectcontact doen dus de nood groeien om een extra stilistisch type te onderscheiden in beschrijvingen van variatiepatronen.

Tot slot willen we in deze paragraaf ook ingaan op de factoren die volgens Schirmunski (1928/1929) de veranderingsgevoeligheid van dialectkenmerken determineren. Eerst en vooral blijkt uit ons onderzoek dat het saillantie-idee geherevalueerd dient te worden. Niet alle saillante kenmerken bleken immers stilistisch veranderingsgevoelig te zijn; ideologische factoren leidden er soms toe dat saillante kenmerken een opvallende stabiliteit vertonen (cfr. Trudgill 1986, Auer, Barden & Großkopf 1998, Lenz 2003, Taeldeman 2006). De factoren lexicalisering en regionale verspreiding bleken daarentegen wel duidelijk met stilistische stabiliteit te correleren, al stelden we wel vast dat beide factoren noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarden zijn voor stabiliteit. Factoren als lexicalisering, regionale verspreiding, frequentie en sociale betekenis interageren immers op complexe wijze – een gelexicaliseerd kenmerk kan ook een ruime regionale verbreiding hebben (bijvoorbeeld het hulpwerkwoord *hebben* in plaats van *zijn* in het perfectum van de hulpwerkwoorden *zijn*, *tegenkomen* en *vallen*) of een kenmerk met een hoge variabelenfrequentie kan ook regionaal kleinschalig zijn (bijvoorbeeld de realisatie van wgm. *î* als [ɑ:] in Gent) – wat eenduidige voorspellingen over de veranderingsgevoeligheid van een kenmerk bemoeilijkt. Dergelijke interacties worden in de modellen van Schirmunski (1928/1929) en Taeldeman (1993, 2006, 2009) niet in rekening gebracht, waardoor ze ook niet toelaten complexe variatiepatronen te verklaren. We moeten dan ook steeds indachtig zijn dat de typologieën sterk abstraherende weergaven zijn van een complexe multidimensionale realiteit.

5.5.2. De constellatie van dialectvarianten in het Vlaamse substandaardtaalgebruik

Zoals in hoofdstuk 1 al werd besproken, wordt er doorgaans van uitgegaan dat het intermediaire taalgebruik in Vlaanderen niet te definiëren valt in termen van noodzakelijke of voldoende voorwaarden (cfr. De Caluwe 2006: 19). Tussentaal zou variëren van regio tot regio, van situatie tot situatie en zelfs van persoon tot persoon (Willemyns 2005: 31). De Caluwe (2009) gebruikt hierbij de metafoer van een mengtafel. Taalgebruikers zouden voor elke linguïstische variabele een

schuifknop ter beschikking hebben, die ze naargelang van de situatie variëren van meer omgangstalig naar meer standaardtalig. Ons onderzoek toont aan dat die schuifknoppen niet zomaar vrij variëren, maar onlosmakelijk met elkaar verbonden zijn. Zoals Geeraerts & Van de Velde (2013) al suggereerden, variëren de varianten volgens een implicationele structuur, waarbij de realisatie van bijvoorbeeld subjectsverdubbelingen automatisch ook de realisatie van *b*-deleties, expletief *dat* en *t*-deletie impliceert (maar niet omgekeerd). Het inzicht dat dialectvarianten in Vlaanderen zich volgens een implicationele structuur gedragen, is waardevol, aangezien een dergelijke structuur – eens geïdentificeerd – als analytisch instrument kan dienen om nieuwe variatiedata te beoordelen (cfr. Ghyselen & Van Keymeulen ingediend). Op basis van beperkte taalstalen kunnen met implicationele schalen immers vrij betrouwbare voorspellingen gedaan worden over een sprekers taalgebruik. Bovendien laten implicationele schalen beter toe variatiepatronen in het Vlaamse tussentaalgebruik te beschrijven dan de typologieën van Schirmunski (1928/1929) of Taeldeman (1993, 2006, 2009), aangezien die laatste minder geschikte analysetools zijn in taalgemeenschappen met vergevorderd dialectverlies.

Het idee dat varianten zich implicationeel tot elkaar verhouden, is nauw gerelateerd met Grondelaers & Van Houts (2016) concept van “perceptuele harmonie”, die de covariantievraag vanuit perceptueel perspectief benaderen. Grondelaers & Van Hout (2016: 63) gaan ervan uit dat perceptuele harmonie de ultieme restrictie is op “unlimited bricolage in standard languages” en dat er een intuïtieve en stilzwijgende consensus bestaat onder sprekers en luisteraars over de hoeveelheid ‘linguïstische dissonantie’ die in de interactie wordt toegelaten. Op disharmonie zouden ontvangers in een communicatiecontext duidelijk reageren (Grondelaers & Van Hout 2016: 63). Perceptuele harmonie kan uiteraard niet los gezien worden van de implicationele schalen die we op basis van productiedata beschreven: wanneer afgeweken wordt van bestaande implicationele structuren, of wanneer een ongepaste positie op de implicationele schaal wordt ingenomen, treedt er disharmonie op, die de percepties van de gesprekspartners stuurt. De negatieve evaluatie van het fragment met enkel niet-standaardtalige diminutieven en lidwoorden in het attitude-experiment van Grondelaers & Speelman (2013)¹⁷⁶ kan in dat licht geïnterpreteerd worden. In dat fragment werd immers afgeweken van bestaande implicationele schalen – gebruik van niet-standaardtalige diminutieven en lidwoorden veronderstelt immers ook onder andere expletief *dat* en *t*-deleties – en die afwijking lijkt in overmatige dissonantie en ook negatieve attitudes te hebben geresulteerd. Bij attitude-experimenten dienen heersende implicationele schalen dan ook in acht genomen te worden.

¹⁷⁶ Zie hierover §5.4.2.

5.5.3. Concurrerende principes in implicatieve hiërarchieën

Uit onze data blijkt, net zoals ook door Rickford (2002: 141) wordt beklemtoond, dat implicatieve schalen belangrijke methodologische tools zijn om structuur in de variatie aan te brengen en om te bestuderen in welke mate vrije of willekeurige variatie aan beperkingen onderhevig is. In het variatielinguïstische onderzoek zijn implicatieve schalen volgens Rickford (2002: 141) enigszins in de vergetelheid geraakt, maar in de taaltypologie kent het concept een brede toepassing (zie bijvoorbeeld Greenberg 1963, Croft 1990, Cysouw 2003, Maslova 2003). Binnen de typologie vormen implicatieve schalen “the first step beyond typology as the classification of types and towards the explanation of the cross-linguistic variation that classification describes” (Croft 1990: 44). Daarbij wordt dan getracht de verschillende types te verklaren door *competing motivations* in kaart te brengen. Bij dergelijke *competing-motivations* models gaat men op zoek naar de interacties tussen universele typologische principes – bij woordvolgordestudies bijvoorbeeld de ‘zwaarte’ en de ‘mobiliteit’ van constituenten (Hawkins 1983: 90-94) – die de variatie in taaltypes kunnen verklaren (Croft 1990: 44).

In ons onderzoek vonden we verschillende concurrerende principes die de variatie tussen kenmerken blijken te sturen en die we in lijn met de typologische terminologie *competing models* zouden kunnen noemen, zoals het principe dat wijdverbreide kenmerken stabiel zijn en het principe dat hoogfrequente kenmerken stabiel zijn. Op basis van onze data valt echter niet eenduidig te bepalen welk principe bij welke variant de doorslag geeft. Hierbij speelt dat in ons onderzoek maar een beperkt aantal verklarende factoren onderzocht werd, en dat een aantal potentieel sturende factoren (zoals fonemiciteit of typefrequentie) om redenen van haalbaarheid dan ook buiten beeld bleven. Of een studie met meer factoren tot een sluitend *competing-motivations* model zou leiden, is echter voor discussie vatbaar, aangezien de inventaris van mogelijk relevante verklarende factoren en de interacties tussen die factoren groot is (cfr. Hinksens 1996: 26). Een extra complicerende factor is dat verschillende potentieel relevante factoren moeilijk meetbaar of operationaliseerbaar zijn in empirisch onderzoek (zie bijvoorbeeld §5.4.1.7.). We moeten er dan ook rekening mee houden dat het “in meer dan enkele gevallen wellicht fundamenteel onmogelijk is een specifieke oorzaak te identificeren” (Hinksens 1996: 26, eigen vertaling ASG) en dat er ook “linguïstische arbitraire factoren in het spel kunnen zijn” (Kerswill & Williams 2002: 79, eigen vertaling ASG). Dat neemt uiteraard niet weg dat een dieptestudie waarin meer potentieel verklarende factoren onderzocht worden de concurrerende principes en hun interacties gedetailleerder in kaart kan brengen.

5.6. SAMENVATTING

In dit hoofdstuk bestudeerden we de stilistische en diachrone veranderingsgevoeligheid van taalvarianten in ons corpus. In eerste instantie wilden we op basis van de stilistische data een kwantitatief onderbouwde kenmerkentypologie opbouwen, aan de hand waarvan we covariantiepatronen in het Vlaamse tussentaalgebruik beter konden beschrijven. We wilden immers nagaan of de manier waarop kenmerken in tussentaal gecombineerd worden inderdaad van spreker tot spreker varieert (cfr. De Caluwe 2009) dan wel of er implicationele structuren bestaan die de vrije variatie inperken (cfr. Geeraerts & Van de Velde 2013: 535). Op basis van de stilistische data werden vijf types dialectvarianten onderscheiden. Type I-varianten zijn laagfrequent in alle situaties, Type II-kenmerken komen algemeen iets frequenter voor, maar zijn in geen enkele situatie hoofdfrequent, Type III-varianten zijn typerend voor regionale vriendengesprekken, Type IV-varianten worden in zowel regionale en supraregionale vriendengesprekken gebruikt en Type V-kenmerken zijn in alle spontane spreeksituaties hoofdfrequent. De Type V-varianten stemmen overeen met wat Rys & Taeldeman (2007) en Taeldeman (2008b) “zich stabiliserende kenmerken van tussentaal” noemen, al bleken niet alle kenmerken die zij als stabiel noemen dat ook in onze studie. Subjectsverdubbeling bleek bijvoorbeeld enkel in de tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud enigszins stilistisch stabiel te zijn; in de derde persoon mannelijk en vrouwelijk enkelvoud, in de eerste persoon meervoud en de derde persoon meervoud worden de verdubbelingen amper in supraregionale settings of in interviews gerealiseerd. Ook de dubbele negatie en het voorzetsel *voor* in plaats van *om* ter inleiding van beknopte bijzinnen kunnen met hun lage gebruiksfrequenties moeilijk ‘stabiele’ of ‘zich stabiliserende’ tussentaalkenmerken genoemd worden. Bij hoogopgeleide vrouwen blijkt het lijstje ‘typische tussentaalkenmerken’ dan ook in omvang beperkt.

Net als in het onderzoek van Lenz (2003) kan de opgestelde variantentypologie als een implicationele schaal geïnterpreteerd worden, waarbij de aanwezigheid van dialectendogene Type I-kenmerken bijvoorbeeld ook automatisch de aanwezigheid van dialectendogene Type II-, Type III-, Type IV- en Type V-kenmerken impliceert. Dat dergelijke implicationele schalen beschreven konden worden, toont dat tussentaal geen willekeurige idiolectische mix van dialectkenmerken is, maar gestructureerd wordt door in de taalgemeenschap gedeelde implicationele principes. Die implicationele principes zijn gelinkt aan wat Grondelaers & Van Hout (2016) “perceptuele harmonie” noemen: wanneer de implicationele hiërarchie gerespecteerd wordt en er een gepaste positie in die hiërarchie wordt ingenomen naargelang de situatie, dan is de interactie ‘harmonieus’; is er daarentegen te veel ‘dissonantie’, dan ontstaat er ‘disharmonie’, die sociale en interactionele consequenties heeft.

Een tweede doel van dit hoofdstuk was na te gaan in welke mate stilistische dynamiek conclusies toelaat over diachrone veranderingsgevoeligheid. In vele studies wordt er immers vanuit gegaan dat stilistische en (contactgeïnduceerde) diachrone dynamiek grotendeels parallelle processen zijn (cfr. Lenz 2003: 187), maar zoals we in §1.5.2. beargumenteerden, vraagt die hypothese om toetsing met empirische data. Een vergelijking van de stilistische variantentypologie met de diachrone data uit ons onderzoek leert dat stilistische en diachrone veranderingsgevoeligheid zich niet altijd recht evenredig tot elkaar verhouden. Daarbij bleek vooral het type taalverandering doorslaggevend. Bij verticale dialectnivellering is er bijvoorbeeld een recht evenredig verband tussen stilistische en diachrone veranderingsgevoeligheid: varianten die duidelijke stilistische dynamiek vertonen, blijken ook sneller het voorwerp van dialectnivellering te worden. Stilistische veranderingsgevoeligheid blijkt echter een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde voor dialectnivellering. Bij destandaardiserings- en/of demotiseringsprocessen stelden we daarentegen een omgekeerd evenredig verband vast tussen stilistische en diachrone dynamiek: net die varianten die geen stilistische dynamiek vertoonden, bleken het meest vatbaar voor destandaardisering en/of demotisering. Wanneer we stilistische data diachroon interpreteren, moeten we dus indachtig zijn dat een ‘hoge’ positie in de stilistische implicatieve schaal gevoeligheid voor destandaardiserings- en/of demotiseringsprocessen impliceert, maar resistentie voor dialectnivellering.

Tot slot wilden we in dit hoofdstuk niet enkel beschrijven hoe varianten zich stilistisch en diachroon tot elkaar verhouden, maar ook *waarom* er verschillen in veranderingsgevoeligheid zijn. Op basis van de bestaande literatuur werden in §5.4. verschillende hypothesen opgesteld, die getoetst werden aan de stilistische data uit ons onderzoek. Uit die analyses bleek eerst en vooral dat de saillantie of perceptuele prominentie van een taalkenmerk niet als bepalende factor voor zijn stabiliteit of dynamiek gezien mag worden (cfr. Schirmunski 1928/1929). Niet alle saillante kenmerken bleken immers stilistisch veranderingsgevoelig; ideologische factoren leidden er soms toe dat saillante kenmerken een opvallende stabiliteit vertonen (cfr. Trudgill 1986, Auer, Barden & Großkopf 1998, Lenz 2003, Taeldeman 2006). Niet-lexicalisering en een ruime regionale verspreiding bleken noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarden voor stilistische stabiliteit, terwijl er tussen taaldomein en veranderingsgevoeligheid geen eenduidig verband kon worden gevonden. Hoge variabelenfrequentie stimuleerde de stilistische stabiliteit van een dialectkenmerk, al bleek dat effect ook te kunnen worden geneutraliseerd door andere beïnvloedende factoren, zoals regionale verspreiding. Er blijken dus complexe interacties te bestaan tussen ‘concurrerende principes’, interacties die in de modellen van Schirmunski (1928/1929) of Taeldeman (1993, 2006, 2009) buiten beschouwing blijven. Om die interacties in kaart te brengen en zo – in de mate van het mogelijke – tot een sluitend “competing motivations-model” (cfr. Croft 1990: 44) te komen, is verder onderzoek met meer data en variabelen noodzakelijk.

HOOFDSTUK 6 | SLOTBESCHOUWINGEN

In de vorige hoofdstukken werden de kwantitatieve en kwalitatieve resultaten gepresenteerd van ons onderzoek naar de verticale structuur en dynamiek van het gesproken Nederlands in Ieper, Gent en Antwerpen. In dit hoofdstuk beschouwen we die resultaten in hun totaliteit. In een eerste onderdeel recapituleren we de voornaamste conclusies, waarna we in §6.2. de theoretische en methodologische implicaties van het onderzoek bespreken. In §6.3. schetsen we enkele interessante richtingen voor verder onderzoek.

6.1. CONCLUSIES

Dit proefschrift stelde als doel voorop de verticale structuur en dynamiek van het spontaan gesproken Nederlands in drie Vlaamse steden in kaart te brengen. We beargumenteerden dat een dergelijk onderzoek noodzakelijk is, omdat er op dit ogenblik heel wat onduidelijkheid bestaat over of en hoe variëteiten als dialect, standaardtaal en tussentaal van elkaar afgebakend kunnen worden en over hoe die variëteiten zich diachroon tot elkaar verhouden, wat in discussies over taalvariatie tot Babylonische spraakverwarring leidt. Volgende onderzoeksvragen werden vooropgesteld:

1. Welke types taalrepertoria in sensu Auer (2005) treffen we in Vlaanderen aan?
2. Kunnen binnen gemeenschapsrepertoria variëteiten onderscheiden worden, of is er veeleer sprake van continua die niet opgedeeld kunnen worden?
3. Vinden we in Vlaanderen processen van dialectnivellering, functioneel dialectverlies, koineisering, destandaardisering en/of demotisering en indien ja, welke vorm nemen die aan?
4. Welke taalkenmerken zijn het gevoeligst voor taalverandering en/of stilistische dynamiek en waarom?

5. Zijn taalkenmerken die gevoelig zijn voor stilistische dynamiek automatisch ook gevoelig voor diachrone dynamiek?

Om de geformuleerde vragen te beantwoorden, werd het taalgebruik van 30 hoogopgeleide vrouwen uit Ieper, Gent en Antwerpen geobserveerd in vijf spreeksituaties. De verzamelde data werden geanalyseerd aan de hand van zowel kwantitatieve als kwalitatieve technieken.

6.1.1. Structuur van taalrepertoria

Wat de structuur van taalrepertoria betreft (vragen 1 en 2), observeerden we in de centrale meetpunten Antwerpen en Gent vooral persoonlijke repertoria zonder dialectpool, terwijl in het perifere Ieper diaglossische repertoria domineerden. De bestudeerde variatiepatronen tonen dat in de transitie van diglossieën naar diaglossieën intermediair taalgebruik in eerste instantie ingezet wordt voor supraregionale informele communicatie, wat op het belang van dat type gesprekssituatie als onderzoekscontext wijst. Een systematische analyse van de covariantiepatronen in de data geeft bovendien aan dat de bestudeerde taalrepertoria geen pure continua van taalkenmerken zijn (cfr. Willemyns 1982, Plevoets 2008, De Caluwe 2009), maar veeleer aaneenschakelingen van afbakenbare clusters taalkenmerken.

In Gent en Antwerpen vonden we drie clusters taalvarianten waarbinnen kenmerken een sterke linguïstische cohesie vertonen: een dialectische, een substandaardtalige en een VRT-Nederlandse cluster. Het dialect, herkenbaar aan onder andere de gepalataliseerde varianten van zachtlange *oo* en de realisatie van scherplange *oo* als [y:], [u] of [uə], werd maar door enkele sprekers beheerst. Informanten die het dialect nog beheersten, gaven aan het enkel in uitgesproken lokale, volkse settings te spreken. Het VRT-Nederlands, te herkennen aan onder andere de realisatie van eind-[t]'s in niet en dat en de afwezigheid van expletief *dat*, werd door onze sprekers voornamelijk in de standaardtaaltst gerealiseerd; het bleek hoofdzakelijk om een virtuele norm te gaan (cfr. De Caluwe 2009: 19, Grondelaers & Van Hout 2011a), die vooral in professionele settings nagestreefd zou worden. De substandaardcluster daarentegen, die formeel dicht bij het VRT-Nederlands aanleunt dan bij de dialecten, vertoonde sterke correlaties met zowel de regionale vriendengesprekken, de supraregionale vriendengesprekken en de interviews en bleek dan ook de algemene omgangstaal te zijn. Of de substandaardtalige en de VRT-Nederlandse cluster in Gent en Antwerpen afzonderlijke variëteiten vormen dan wel twee prototypes binnen één standaardtalige variëteit, lieten we in het midden. Op het vlak van linguïstische cohesie bleken de twee clusters in Antwerpen immers niet heel duidelijk van elkaar gescheiden en op perceptueel vlak bestond in zowel Gent als Antwerpen idiolectische variatie in de mate waarin het substandaardtalige

en VRT-Nederlandse taalgebruik als afzonderlijke variëteiten beschouwd werden.

In de West-Vlaamse periferie wijken de taalrepertoria structureel duidelijk af van het Gentse en Antwerpse (cfr. Willemyns, Vandenbussche & Drees 2010). Ook in Ieper vonden we weliswaar een dialectische, een substandaardtalige en een VRT-Nederlandse cluster, maar zowel de dialectische als de substandaardtalige cluster bleken een andere functionaliteit te hebben, en er werd naast een substandaardtalige cluster ook een andere intermediaire cluster – ‘gekuist dialect’ – onderscheiden. Het Ieperse dialect, duidelijk herkenbaar aan onder andere woordinitieel [ʃh], is in Ieper de algemene regionale omgangstaal, die door iedereen beheerst en gesproken wordt. Het VRT-Nederlands daarentegen, met zijn realisatie van eind-*t* en initieel *h-*, bleek in Ieper net als in Gent en Antwerpen een hoofdzakelijk virtuele norm, die de sprekers met professionaliteit associëren en enkel in de standaardtaalttest realiseerden. Tussen dialect en VRT-Nederlands in vonden we in Ieper twee clusters kenmerken, ‘gekuist dialect’ en ‘substandaard’, die formeel duidelijk verschillen. We beargumenteerden in §3.5. dan ook dat er in maatschappelijke discussies over de acceptabiliteit van tussentaal steeds in acht genomen moet worden dat er in Vlaanderen meerdere types tussentaal zijn. Het gekuiste dialect, dat structureel dicht bij het dialect aanleunt (cfr. de “regionale omgangstaal” van Willemyns 1982), werd door verschillende Ieperse sprekers in supraregionale informele situaties ingezet. De cluster overlapt functioneel met de Ieperse substandaard, die bij alle onderzochte Ieperlingen sterke associaties vertoont met de sociolinguïstische interviews en bij sommigen ook met de supraregionale informele spreesituaties. Is de substandaard in Gent en Antwerpen de algemene omgangstaal voor informele en formele, regionale en supraregionale communicatie, dan is ze in Ieper voornamelijk een geïntendeerde standaardtaal gereserveerd voor formele en soms ook supraregionale informele communicatie. Binnen de Ieperse substandaard konden we op vormelijk gebied twee prototypes observeren: een prototype met niet-standaardtalige, dialectexogene kenmerken, zoals *ge*-pronomina, *ne*-lidwoorden en *ke*-diminutieven en een prototype zonder die kenmerken. De aanwezigheid van de genoemde dialectexogene kenmerken in Ieper beschouwden we als een belangrijk resultaat, aangezien ze op koineisering in het substandaardtaalgebruik wijst.

6.1.2. Dynamiek van taalrepertoria

De diachrone dynamiek in de Antwerpse, Gentse en Ieperse taalrepertoria (vraag 3) werd in hoofdstuk 4 nauwkeuriger onderzocht aan de hand van regio- en leeftijdseffecten in onze data. De leeftijdseffecten wijzen ondubbelzinnig op veranderingen aan de dialectpool van het taalrepertorium: 25-35-jarige sprekers blijken globaal genomen significant minder niet-standaardtalige varianten te gebruiken dan 50-65-jarige sprekers. Dat effect bleek het meest uitgesproken in de

centrale meetpunten; in het perifere Ieper – waar de kans op een niet-standaardtalig kenmerk op globaal niveau beduidend groter is dan in Antwerpen of Gent – waren de effecten zwak. Die resultaten bevestigen het weinig gecontesteerde idee dat het dialect in de westelijke periferie sterker staat dan in de rest van het Vlaamse taalgebied (Willemyns, Vandebussche & Drees 2010). De nivellering die we in Ieper op variabelenniveau observeerden, betrof in hoofdzaak bewegingen van de standaardtaal weg; bij het onbepaald voornaamwoord was er met de nieuwvorm *etwuk* zelfs sprake van dialectinnovatie. In Gent en Antwerpen daarentegen vonden we vergevorderd functioneel dialectverlies. Dialect lijkt in die meetpunten een sociolect te zijn geworden, dat niet meer louter de regionale herkomst van een spreker indexeert, maar vooral ook sociale factoren zoals leeftijd en opleidingsgraad. Veel van de onderzochte Gentenaars en Antwerpenaars associeerden het dialect immers met hoge leeftijd en lagere opleidingsgraad. Op formeel vlak blijkt de nivellering in Gent en Antwerpen vooral verticaal. De weinige voorbeelden die we vonden van horizontale nivellering – de toename van [y]-laryngalisering in Gent en van *t*-deletie in *dat* voor vocaal in Antwerpen – tonen dat de Brabantse dialecten anno 2016 geen sturende rol spelen bij de dialectnivellering in Vlaanderen.

In het spanningsveld tussen substandaard en standaard observeerden we verschillende types dynamiek. Zo vonden we meerdere indicaties van homogenisering in het substandaardtaalgebruik. De variatie in het substandaardtaalgebruik onder de Gentse en Antwerpse jongeren bleek bijvoorbeeld beperkter dan onder hun oudere stadsgenoten, en in Ieper observeerden we in de substandaard verschillende dialectexogene varianten die convergentie met het standaardgebruik elders in Vlaanderen veroorzaken. Bij die homogenisering spelen vooral dialectkenmerken een rol die in een groot deel van Vlaanderen dialectendogeen zijn (cfr. Taeldeman 2008b: 41); voor een Brabantse sturing (cfr. Goossens 2000, Cajot 2010) vonden we weinig bewijs, aangezien brabantismen amper ingang bleken te vinden in het substandaardtaalgebruik in Gent en Ieper. Nauw samenhangend met de geobserveerde homogenisering is de vaststelling dat 25-35-jarige sprekers voor sommige variabelen significant hogere percentages niet-standaardtalige kenmerken vertonen dan de 50-65-jarigen. Dat patroon zagen we bijvoorbeeld bij *t*-deletie in *niet* en in *dat* voor consonant, bij het lidwoord *ne*, bij het expletieve *dat* en bij de verzwakking van intervocalische *-d-* in Antwerpen. Bovendien bleken er bij de variabelen subjectsverdubbeling en *h*-deletie significante interacties te zijn tussen regio en situatie, waarbij Ieperlingen in de vriendengesprekken meer niet-standaardtalige varianten realiseren dan de Gentenaars en de Antwerpenaars, maar in de interviews minder. Die interacties wijzen op een stilistische vervlakking in gebieden met een vergevorderd dialectverlies (cfr. Willemyns 2007).

De vastgestelde dynamiek in het substandaardtaalgebruik werpt een nieuw licht op bestaande hypothesen over de toekomst van de standaardtaal in

Vlaanderen. We beargumenteerden dat een scenario van destandaardisering, waarbij de standaardtaalideologie terrein verliest en variatie in toenemende mate getolereerd wordt, weinig waarschijnlijk is, aangezien de homogenisering die het substandaardtaalgebruik lijkt te vertonen net op een vorm van standaardisering wijst (cfr. Cajot 2010). Demotisering is dan ook een logischer scenario, al bleek het moeilijk te bepalen of die demotisering gezien moet worden als een informele standaardisering van tussentaal tot nieuwe prestigenorm (cfr. Cajot 2010) dan wel als een proces waarbij er zich – vergelijkbaar met de Deense standaardtaalsituatie (Kristiansen 2001) – een dubbele standaardtaalnorm aan het ontwikkelen is waarbij substandaard en VRT-Nederlands naast elkaar komen te staan als respectievelijk dynamische en prestigieuze norm (cfr. Goossens 2000, Grondelaers & Speelman 2013). Op dat vlak zijn de percepties en attitudes in de taalgemeenschap immers nog heterogeen.

De homogenisering van tussentaal omschrijven Rys & Taeldeman (2007: 2) als een vorm van koineisering. Onze analyses tonen aan dat hierbij van prototypische koineisering in sensu Britain & Trudgill (2005) geen sprake is; bij de geobserveerde homogenisering blijken horizontale en vooral verticale dialectnivellering immers de doorslaggevende mechanismen; compromisvorming, vereenvoudiging en reallocatie spelen maar een beperkte rol. Of de homogenisering al zo ver gevorderd is dat we van één gemeenschappelijke substandaard, “intermediaire koinè” (Rys & Taeldeman 2007: 2) of “zelfstandige talige grootheid” (Cajot 2010: 19) kunnen spreken, is een moeilijke vraag. We vonden enerzijds wel tekens van homogenisering, maar anderzijds was de idiolectische variatie in Ieper nog steeds groot en kent het substandaardtaalgebruik van de meeste sprekers nog duidelijke accentkenmerken. Hierbij stootten we ook op de grenzen van onze methodologie: doordat maar een selectie van variabelen onderzocht werd, konden we moeilijk sluitende uitspraken doen over de omvang van de variatie in het substandaardtaalgebruik. Een heikele vraag is sowieso hoeveel homogeniteit er noodzakelijk is om van één gemeenschappelijke substandaard te kunnen spreken. Bij die kwestie zal diepgaand perceptie-onderzoek, waarbij nagegaan wordt in welke mate Vlamingen het homogeniserende substandaardtaalgebruik als instanties van één variëteit beschouwen, verheldering moeten brengen.

6.1.3. Veranderingsgevoeligheid van taalvarianten

Onderzoeksvragen 4 en 5 werden in hoofdstuk 5 besproken. In dat hoofdstuk onderscheidde we vijf types dialectvarianten op basis van hun algemene frequentie in het corpus en hun stilistische veranderingsgevoeligheid. Type I-varianten zijn in alle situaties laagfrequent, Type II-varianten worden in alle situaties met matige frequenties gerealiseerd, Type III-varianten zijn enkel hoogfrequent in regionale informele settings, Type IV-varianten komen frequent voor in zowel de regionale

als de supraregionale informele settings en Type V-varianten vonden we in alle spreek situaties in grote aantallen. De Type V-varianten stemmen overeen met wat Rys & Taeldeman (2007) en Taeldeman (2008b) “zich stabiliserende kenmerken van tussentaal” noemen, al bleken niet alle kenmerken die zij als stabiel noemen dat ook in onze studie. Subjectsverdubbeling bleek bijvoorbeeld enkel in de tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud enigszins stilistisch stabiel te zijn; in de derde persoon mannelijk en vrouwelijk enkelvoud, in de eerste persoon meervoud en de derde persoon meervoud worden de verdubbelingen amper in supraregionale settings of in interviews gerealiseerd. Ook de dubbele negatie en het voorzetsel *voor* in plaats van *om* ter inleiding van beknopte bijzinnen kunnen met hun lage gebruiksfrequenties moeilijk ‘stabiele’ of ‘zich stabiliserende’ tussentaalkenmerken genoemd worden. Bij de onderzochte hoogopgeleide vrouwen blijkt het lijstje ‘typische tussentaalkenmerken’ dan ook in omvang beperkt.

Net als in het onderzoek van Lenz (2003) kan de opgestelde variantentypologie als een implicatieve schaal geïnterpreteerd worden, waarbij de aanwezigheid van bijvoorbeeld dialectendogene Type I-kenmerken ook automatisch de aanwezigheid van dialectendogene Type II-, Type III-, Type IV- en Type V-kenmerken impliceert. Dat dergelijke implicatieve schalen beschreven konden worden, wijst erop dat tussentaal geen willekeurige idiolectische mix van dialectkenmerken is, maar gestructureerd wordt door in de taalgemeenschap gedeelde implicatieve principes (cfr. Geeraerts & Van de Velde 2013, Ghyselen & Van Keymeulen ingediend). Die implicatieve schalen linkten we aan wat Grondelaers & Van Houts (2016) “perceptuele harmonie” noemen: wanneer de implicatieve hiërarchie gerespecteerd wordt en er op basis van de situatie een gepaste positie in die hiërarchie wordt ingenomen, dan kan van interactionele harmonie gesproken worden; is er daarentegen te veel ‘dissonantie’, dan ontstaat disharmonie. Aangezien dergelijke disharmonie sociale en interactionele consequenties heeft (cfr. Grondelaers & Van Hout 2016), is het in sociolinguïstisch onderzoek – experimentele studies met gemanipuleerde stimuli bijvoorbeeld – aangewezen implicatieve structuren in acht te nemen.

Een vergelijking van de stilistische variantentypologie met de diachrone data uit hoofdstuk 4 toonde dat stilistische en diachrone veranderingsgevoeligheid niet altijd in een recht evenredig verband staan. Bij verticale dialectnivellering is een dergelijk recht evenredig verband er wel: varianten die duidelijke stilistische dynamiek vertonen, blijken ook sneller het voorwerp van verticale dialectnivellering te worden. Het verband is echter niet absoluut; stilistische dynamiek blijkt een noodzakelijke, maar niet voldoende voorwaarde voor dialectnivellering. Bij standaardiserings- en/of demotiseringsprocessen stelden we een omgekeerd evenredig verband vast tussen stilistische en diachrone dynamiek: net die varianten die geen stilistische dynamiek vertoonden, bleken het meest vatbaar voor standaardisering en/of demotisering. Wanneer we stilistische data diachroon interpreteren, moeten we dus indachtig

zijn dat een ‘hoge’ positie in de stilistische implicatieve schaal gevoeligheid voor standaardiserings- en of demotiseringsprocessen impliceert, maar resistentie voor dialectnivellering.

Om te verklaren waarom de bestudeerde varianten een specifieke positie in de variantentypologie innemen – implicatieve schalen vormen idealiter de eerste stap in het verklaren van variatiepatronen (Croft 1990: 44) – onderzochten we de impact van lexicalisering, regionale verspreiding, variabelenfrequentie, taalsector en sociale betekenis. Niet-lexicalisering, een ruime regionale verspreiding en hoge frequentie bleken de stilistische stabiliteit van een kenmerk te bevorderen, terwijl tussen taalsector en veranderingsgevoeligheid geen eenduidig verband kon worden gevonden. De sociale betekenis van individuele taalvarianten was moeilijk te isoleren, maar er waren wel indicaties dat een positieve sociale betekenis ervoor kan zorgen dat sterk saillante kenmerken toch weinig stilistische dynamiek vertonen. In ons onderzoek blijken dus verschillende factoren een rol te spelen die ook door Schirmunski (1928/1929) en Taeldeman (1993, 2006, 2009) genoemd worden als determinerend voor de veranderingsgevoeligheid. Wat in de modellen van Schirmunski (1928/1929) of Taeldeman (1993, 2006, 2009) echter buiten beschouwing blijft, is dat de genoemde principes complex interageren en ook vaak onderling met elkaar concurreren. Niet-lexicalisering en een ruime regionale verspreiding bleken bijvoorbeeld noodzakelijke, maar geen voldoende voorwaarden voor stilistische stabiliteit, terwijl het effect van hoge variabelenfrequentie soms geneutraliseerd werd door andere beïnvloedende factoren, zoals regionale verspreiding. Het lag niet binnen het bereik van deze studie al die interacties gedetailleerd in kaart te brengen en zo tot een sluitend ‘competing motivations-model’ te komen (cfr. Croft 1990: 44), maar er blijken dus wel sturende principes te zijn in het implicatieve gedrag van de bestudeerde taalvarianten.

6.2. THEORETISCHE EN METHODOLOGISCHE IMPLICATIES

We begonnen dit proefschrift met de vraag of er in het Vlaamse taalrepertorium variëteiten afgebakend kunnen worden. In dit onderzoek bleek duidelijk dat bij die vraag alles afhangt van de manier waarop het concept variëteit ingevuld wordt. Wanneer van een Saussuriaans variatievrij variëteitenconcept vertrokken wordt, kan er sowieso niet van variëteiten gesproken worden. In onze data vonden we immers een aanzienlijke graad van heterogeniteit in het taalgebruik van de onderzochte sprekers. Dat betekent echter niet dat we automatisch de tegenovergestelde visie moeten aannemen dat er empirisch enkel taalkenmerken en geen structuren geobserveerd kunnen worden (cfr. Paris 1888: 163). We vonden in de productiedata namelijk wel verschillende clusters kenmerken die sterk correleren in hun socio-situatieve

gedrag en zich zo onderscheiden van andere groepen kenmerken. De verschillende onderzochte varianten bleken gecombineerd te worden volgens implicatieve structuren, die de vrije combinatiemogelijkheden van varianten danig inperken. Er bestaat dus wel degelijk structuur in de variabiliteit, en die structuren kunnen als variëteiten geïnterpreteerd worden (Berruto 2010). De variëteiten zijn weliswaar niet altijd even duidelijk afgebakend en kunnen vaak ook niet exclusief gekoppeld worden aan specifieke varianten (cfr. Davies 2012: 54), maar in hun essentie zijn ze wel herkenbaar en beschrijfbaar (Taeldeman 2008b: 46). Variëteiten kunnen dan ook prototypestructuur toegeschreven worden (Jørgensen 2008, Kristiansen 2008, Geeraerts 2010, Pickl 2013), waarbij er in het concrete taalgebruik – de “individual usage events” (Geeraerts 2010: 237) – prototypische en minder prototypische voorbeelden van een specifieke variëteit gevonden kunnen worden. Dat idee is uiterst waardevol, aangezien het kan verklaren waarom taalgebruikers uitgaan van een gestructureerd variëteitenspectrum (Lenz 2010a: 302), maar er op productievlak geen strikt gescheiden clusters taalvarianten waargenomen kunnen worden.

In dit onderzoek pleitten we ervoor niet iedere cluster taalvarianten die zich in productiedata aftekent automatisch als variëteit te beschouwen. In navolging van Schmidt (2005b) en Lenz (2010a) kenden we een belangrijke rol toe aan de ontologische status van de clusters in de perceptie van de taalgebruikers, en beschouwden we structuren in de productiedata enkel als variëteiten wanneer die categorieën ook door de sprekers zelf (h)erkend worden. Het formele onderscheid dat we in Ieper bijvoorbeeld aantreffen tussen exogeen gekleurde substandaard (met onder andere *ke*-diminutieven en *ge*-pronomina) en substandaard zonder dergelijke niet-dialectische, niet-standaardtalige kenmerken werd niet geïnterpreteerd in termen van variëteiten, aangezien het onderscheid niet bleek te bestaan in de perceptie van de taalgebruikers. Door productie, perceptie en evaluatie van taalvariatie simultaan te bestuderen (cfr. Grondelaers & Van Hout 2016: 69), konden we variëteitenstructuren beschrijven die niet alleen taalstructureel, maar ook psycholinguïstisch/cognitief reëel zijn (cfr. Geeraerts, Kristiansen & Peirsman 2010), en konden we de geobserveerde dynamische processen beter interpreteren en verklaren (cfr. Jaspers & Brisard 2006).

Op methodologisch vlak bleek uit dit proefschrift niet enkel het voordeel van een geïntegreerde methodologie, waarbij productie, perceptie en evaluatie in hun samenhang bestudeerd worden, maar ook van een aanpak waarbij individuele taalgebruikers in meerdere spreesituaties geobserveerd worden. Met een dergelijke benadering, die in het Duitse taalgebied een wijde verbreiding kent (cfr. Lenz 2003, Schmidt 2011: 150), maar in Vlaanderen zelden wordt toegepast, kunnen taalrepertoria gedetailleerder in kaart gebracht worden, en kan ook meer inzicht verworven worden in de relatie tussen de verschillende componenten in taalrepertoria. Vooral het onderscheid tussen regionale en supraregionale informele spreesituaties bleek in ons onderzoek een meerwaarde. Door zowel regionale als supraregionale informele

communicatie te bestuderen, konden we immers de stilistische vervlakking in Gent en Antwerpen duidelijk in kaart brengen en konden we ook aantonen dat intermediair taalgebruik in de overgang van diglossische naar diaglossische taalrepertoria in eerste instantie wordt ingezet voor supraregionale informele communicatie.

In de geïntegreerde methodologie van dit onderzoek bleek het gebruik van multivariate statistische technieken zoals correspondentie-analyse, clusteranalyse en multidimensional scaling (MDS) een absolute meerwaarde. Die technieken, die het mogelijk maken meerdere afhankelijke variabelen tegelijk te bestuderen, waren immers van primordiaal belang om de covariantie tussen taalvarianten in beeld te brengen en zo de structuur van taalrepertoria te kunnen bestuderen. Vooral de profielgebaseerde correspondentie-analyse bleek een heel handige techniek, aangezien die het mogelijk maakt tegelijkertijd de associaties tussen taalvarianten enerzijds en onafhankelijke variabelen zoals situatie, leeftijd en spreker anderzijds in kaart te brengen. Op die manier konden covariantiepatronen makkelijker verklaard worden. De techniek wordt weliswaar nog niet breed toegepast in het internationale taalkundige onderzoek, maar een vergelijking van de correspondentieresultaten met die van multidimensional scaling wees erop dat de resultaten vrij robuust zijn. Een extra voordeel van de genoemde multivariate technieken is dat ze in hoofdzaak descriptief zijn en dan ook niet enkel toelaten top-down vooropgestelde hypothesen te toetsen, maar ook bottom-up nieuwe hypothesen te formuleren. Zo bleken in onze data bijvoorbeeld niet enkel situatie, leeftijd en regio de covariantiepatronen te verklaren, maar ook de Ortsloyalität en taalkundige interesse van een spreker. Bij die hypothesen was een combinatie van statistische analyses met inhoudsanalyses van sociolinguïstische interviews cruciaal.

Het descriptieve karakter van de correspondentie- en MDS-analyses is enerzijds een methodologisch voordeel, maar tegelijkertijd ook een nadeel, aangezien de technieken niet weergeven of de gevisualiseerde patronen statistisch significant zijn. Om die reden combineerden we de descriptieve multivariate technieken in ons onderzoek met hypothesetoetsingstechnieken, zoals mixed models logistic regression. Die techniek bleek eveneens heel waardevol, aangezien ze ons in staat stelt de effecten van leeftijd en regio te testen, en tegelijkertijd ook idiosyncrasieën tussen sprekers of lexemen in rekening te brengen (Gries 2015: 121). Op methodologisch vlak is een kernconclusie van dit proefschrift dan ook dat meerdere types data en analysetechnieken systematisch gecombineerd moeten worden om taalvariatie en taalverandering gedetailleerd in kaart te kunnen brengen.

6.3. SUGGESTIES VOOR VERDER ONDERZOEK

Met de gepresenteerde sociolinguïstische studie werd getracht enkele belangrijke stappen te zetten in het onderzoek naar de verticale structuur en de dynamiek van het gesproken Nederlands in Vlaanderen. Daarbij moesten om redenen van haalbaarheid methodologische keuzes gemaakt worden, en er zijn dan ook nog verschillende aspecten die verder onderzoek behoeven.

Eerst en vooral werd in deze studie enkel het taalgebruik van hoogopgeleide vrouwen onderzocht. Het ligt binnen de lijn der verwachtingen dat het taalgebruik van andere sociale groepen afwijkt van het hier bestudeerde taalgedrag. Op verschillende plaatsen in dit proefschrift merkten we immers op dat het dialectverlies en de dialectnivellering bij laagopgeleiden (en eventueel ook mannen) wellicht minder ver gevorderd is. Bovendien kan vermoed worden dat ook de geobserveerde standaardtaaldemotisering en de homogenisering van het substandaardtaalgebruik bij andere sociale groepen minder uitgesproken is. Britain (2011: 44) merkt immers terecht op dat de mobiliteit die nivellerings- en homogeniseringsprocessen veroorzaakt sociaal gedifferentieerd is, en dat de vooruitgang en de richting van die processen dat dus wellicht ook zijn. De sociale variatiedimensie is in het Vlaamse variatielinguïstische onderzoek de voorbije jaren echter grotendeels onderbelicht gebleven (met de studie van Plevoets 2008 als uitzondering). Een exploratie van die dimensie is noodzakelijk om de dynamiek in de Vlaamse taalreperatoria beter te doorgronden.

Ten tweede was deze studie ook in geografisch bereik beperkt. Maar drie steden werden in de analyses meegenomen, en het is dan ook de vraag in welke mate de gedetecteerde structuren extrapoleerbaar zijn naar andere regio's. Bij het Gentse en Antwerpse structuurmodel kunnen we ons bijvoorbeeld afvragen of het ook veralgemeenbaar is naar Limburg of naar het niet-stedelijke hinterland, waar enerzijds wellicht nog een grotere 'Ortsloyalität' vastgesteld kan worden, maar waar anderzijds in de beruchte verkavelingen ook de biotoop zou liggen van de pendelende tussentaalgebruikers (Van Istendael 1989). Bij de Ieperse structuur rijst dan weer de vraag in welke regio's van West-Vlaanderen we een vergelijkbare structuur aantreffen. Binnen West-Vlaanderen blijken er immers duidelijke verschillen te zijn in zowel de snelheid als de intensiteit van het dialectverlies (Willemys, Vandebussche & Drees 2010, Ghyselen & Van Keymeulen 2014), en we kunnen dan ook vermoeden dat de structuur van taalreperatoria binnen West-Vlaanderen duidelijk varieert. Een replica van onze studie in een groter aantal meetpunten zou hier verduidelijking kunnen brengen.

Een derde punt waarbij meer onderzoek wenselijk is, is de veranderingsgevoeligheid van taalvarianten en de principes die die veranderingsgevoeligheid sturen. Zoals

we hierboven al aangaven, konden we in dit onderzoek weliswaar verschillende principes identificeren die de implicatieve schalen in het Vlaamse taalgebruik verklaren, maar is een dieptestudie met meer potentieel relevante factoren en ook meer taalvariabelen noodzakelijk om de precieze interacties tussen die principes in kaart brengen. In een dergelijke dieptestudie dienen accentkenmerken onze inziens een prominente plaats te krijgen. In dit proefschrift focusten we exclusief op taalkenmerken die makkelijk objectief zonder akoestische analyses te categoriseren zijn. ‘Subtielere’ accentkenmerken, zoals de openingsgraad bij korte vocalen en bij diftongen in woorden als *bed*, *kin*, *bus*, *tijd* en *huis*, en ook niet-frequente taalvariabelen werden om redenen van haalbaarheid niet geanalyseerd. Akoestische analyses zijn immers tijdrovender dan auditieve analyses, wat het moeilijk maakt een groot aantal taalvariabelen tegelijk te bestuderen. Dat is wellicht ook de reden waarom accentvariatie in het algemeen zelden wordt meegenomen in het bestaande perceptie- en productie-onderzoek naar intermediair taalgebruik in Vlaanderen. Het lijkt ons echter wenselijk daar in de toekomst verandering in te brengen, aangezien accentkenmerken de percepties van taalgebruikers significant blijken te sturen. In onze sociolinguïstische interviews verwezen verschillende sprekers immers naar accentkenmerken in hun beschrijvingen van de Vlaamse taalsituatie en hun standaardtaalcompetentie. Het zou dan ook interessant zijn na te gaan (1) in welke mate er in Vlaanderen ook convergentie is op het vlak van accentkenmerken, (2) in welke mate Vlamingen accentkenmerken kunnen onderdrukken wanneer hun daarom gevraagd wordt, en (3) of en door wie standaardtaal met regionale accenten als standaardtaal wordt gecategoriseerd. Inzicht in die kwesties is noodzakelijk om na te gaan of het substandaardtalige taalgebruik zich in Vlaanderen bij wijze van demotisering tot nieuwe norm aan het ontwikkelen is. Dit proefschrift eindigt dan ook enigszins met een cliffhanger; uit ons onderzoek blijkt dat er zich in het Vlaamse taallandschap verschillende interessante evoluties aan het aftekenen zijn, maar tegelijk ook dat bijkomend perceptie- en productie-onderzoek noodzakelijk is om de precieze uitkomst van die evoluties te kunnen inschatten.

REFERENTIELIJST

- Agha, Asif. 2004. Registers of language. In Alessandro Duranti (red.), *A companion to linguistic anthropology*, 23-45. Cambridge: Cambridge University Press.
- Aitchison, Jean. 1981. *Language change: Progress or decay?* London: Fontana.
- Aitchison, Jean. 2012. Diachrony vs Synchrony: the Complementary Evolution of Two (Ir)reconcilable Dimensions. In Juan Manuel Hernández-Campoy & Juan Camilo Conde-Silvestre (red.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, 11-21. Malden/Oxford/Chichester: Wiley-Blackwell.
- Ammon, Ulrich. 1977. School problems of regional dialect speakers: Ideology and reality. Results and methods of empirical investigations in southern Germany. *Journal of Pragmatics* 1, 47-68.
- Auer, Peter. 1984. On the meaning of conversational code-switching. In Peter Auer & A. Di Luzio (red.), *Interpretive sociolinguistics: migrants, children, migrant children*, 87-112. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Auer, Peter. 1986. Konversationelle Standard/Dialekt-Kontinua (Code-Shifting). *Deutsche Sprache* 14, 97-124.
- Auer, Peter. 2005. Europe's sociolinguistic unity, or: A typology of European dialect/standard constellations. In Nicole Delbecque, Johan van der Auwera & Dirk Geeraerts (red.), *Perspectives on variation*, 7-42. Berlin/New York: Mouton De Gruyter.
- Auer, Peter. 2007. Introduction. In Peter Auer (red.), *Style and social identities. Alternative approaches to linguistic heterogeneity*, vol. 1-24. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Auer, Peter. 2011. Dialect vs. standard: A typology of scenarios in Europe. In Bernd Kortmann & Johan Van der Auwera (red.), *The languages and linguistics of Europe. A comprehensive guide*, 485-500. Berlin: De Gruyter.
- Auer, Peter. 2014. Anmerkungen zum Salienzbezug in der Soziolinguistik. *Linguistik Online* 66, 7-20.
- Auer, Peter, Birgit Barden & Beate Großkopf. 1998. Subjective and Objective Parameters Determining 'Salience' in Long-Term Dialect Accommodation. *Journal of Sociolinguistics* 2, 163-187.
- Auer, Peter & Frans Hinskens. 1996. The convergence and divergence of dialects in Europe. New and not so new developments in an old area. *Sociolinguistica* 10, 1-30.
- Auer, Peter & Frans Hinskens. 2005. The role of interpersonal accommodation in a

- theory of language change. In Peter Auer, Frans Hinskens & Paul Kerswill (red.), *Dialect change. Convergence and Divergence in European Languages*, 335-357. Cambridge: Cambridge University Press.
- Auer, Peter, Frans Hinskens & Paul Kerswill. 2005 (red.). *Dialect Change: Convergence and Divergence in European Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Auer, Peter & Helmut Spiekermann. 2011. Demotisation of the standard variety or destandardisation? The changing status of German in late modernity (with special reference to south-western Germany). In Tore Kristiansen & Nikolas Coupland (red.), *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*, 161-176. Oslo: Novus Forlag.
- Baayen, R.H. 2008. *Analyzing linguistic data. A practical introduction to statistics using R*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Backus, Ad. 2005. Codeswitching and language change: One thing leads to another? *International Journal of Bilingualism* 9, 307-340.
- Bainbridge, William Sims. 2001. Sociometry. In Rajend Mesthrie (red.), *Concise Encyclopedia of Sociolinguistics*, 827-828. Amsterdam: Elsevier.
- Barbiers, Sjef & et al. 2006. Dynamische Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten (DynaSAND). <http://www.meertens.knaw.nl/sand/>
- Barden, Birgit & Beate Großkopf. 1998. *Sprachliche Akkomodation und soziale Integration. Sächsische Übersiedler und Übersiedlerinnen im rhein-/moselfränkischen und alemannischen Sprachraum*. Berlin/New York: De Gruyter.
- Barnard, Benno. 2014. 'Volkseigen taalgebruik' sluit de Vlaming op in de eigen schaduw. Willen we dan een tweede Afrikaans? *De Standaard* 04-11-2014.
- Belemans, Rob & Ronny Keulen. 2004. *Belgisch-Limburgs*. Tiel: Lannoo.
- Belemans, Rob & Reinhild Vandekerckhove. 1999. Patterns of Variation in Two Dialect Areas in Northern Belgium. *Belgian Journal of Linguistics* 13, 131-153.
- Bell, Allan. 1984. Language style as audience design. *Language in Society* 13, 145-204.
- Bell, Allan. 2001. Back in style: Reworking audience design. In Penelope Eckert & John Rickford (red.), *Style and sociolinguistic variation*, 139-169. Cambridge: Cambridge University Press.
- Berruto, Gaetano. 1989a. Main topics and findings in Italian sociolinguistics. *International Journal of the Sociology of Language* 76, 7-30.
- Berruto, Gaetano. 1989b. On the Typology of Linguistic Repertoires. In Ulrich Ammon (red.), *Status and Function of Languages and Language Varieties*, 552-569. Berlin/New York: Walter De Gruyter.
- Berruto, Gaetano. 2010. Identifying dimensions of linguistic variation in a language

- space. In Peter Auer & Jürgen Erich Schmidt (red.), *Language and Space, Part I: Theories and Methods. An International Handbook of Linguistic Variation*, 226-241. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Bille, Nele. 2009. *Je zi gi van Iper, eni?! Een klank- en vormleer van het Iepers dialect*. Katholieke Universiteit Leuven: masterscriptie.
- Blancquaert, Edgar 1923. Over de dubbele ontkenning en nog wat. *Handelingen 6de Vlaamsch Filologencongres*, 60-69.
- Blancquaert, Edgar 1934. *Practische Uitspraakleer van de Nederlandsche Taal*. Antwerpen: De Sikkel.
- Blom, Jan-Petter & John J. Gumperz. 1972. Social meaning in linguistic structure: code-switching in Norway. In John J. Gumpers & Dell Hymes (red.), *Directions in sociolinguistics: the ethnography of communication*, 407-434. New York: Holt, Rinehart and Winston.
- Blommaert, Jan. 2012. Bekvechten over taal: een Vlaams ritueel. *De Wereld Morgen* 31-08-2012.
- Blommaert, Jan & Ad Backus. 2011. Repertoires revisited: 'Knowing language' in superdiversity. *Working Papers in Urban Language & Literacies*, 1-26.
- Bloomfield, Leonard. 1933. *Language*. New York: Henry Holt.
- Boberg, Charles. 2004. Real and apparent time in language change: late adoption of changes in Montreal English. *American Speech* 79, 250-269.
- Boersma, Paul & David Weenink. 2011. Praat: doing phonetics by computer. Softwareprogramma.
- Bogaert, C., K. Lanclus & M. Verbeeck. 1982. *Inventaris van het cultuurbezit in België, Architectuur, Stad Gent, 19de- en 20ste-eeuwse stadsuitbreiding* (Bouwen door de eeuwen heen in Vlaanderen). Gent: Ministerie van de Vlaamse Gemeenschap. Rijksdienst voor Monumenten- en Landschapszorg.
- Borg, Ingwer & Patrick J.F. Groenen. 2005. *Modern Multidimensional Scaling. Theory and Applications. Second edition*. New York: Springer.
- Brinckmann, Caren, Stefan Kleiner, Ralf Knöbl & Nina Berend. 2008. German Today: An areally extensive corpus of spoken Standard German. In Nicoletta Calzolari et al. (eds.), *Proceedings 6th International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2008)*. Marrakech: European Language Resources Association.
- Britain, David. 2011. The heterogeneous homogenisation of dialects in England. *Taal & Tongval* 63, 43-60.
- Britain, David. 2012. Koineization and cake baking: Reflections on methods in dialect contact research. In Andrea Ender, Adrian Leemann & Bernhard Wälchli (red.), *Methods in Contemporary Linguistics*, 219-238. Berlin: de Gruyter Mouton.

- Britain, David & Peter Trudgill. 2005. New Dialect Formation and Contact-induced Reallocation: Three Case Studies From the English Fens. *International Journal of English Studies* 5, 183-209.
- Bybee, Joan & Sandra Thompson. 1997. Three Frequency Effects in Syntax. *Proceedings of the Twenty-Third Annual Meeting of the Berkeley Linguistics Society: General Session and Parasession on Pragmatics and Grammatical Structure*, 378-388.
- Byrne, D.E. 1971. *The attraction paradigm*. New York: Academia Press.
- Cajot, José. 2000. De omgangstaal van Vlaanderen. *Over Taal* 39, 3-6.
- Cajot, José. 2010. Van het Nederlands weg? De omgangstaal in Vlaanderen. *Ons Erfdeel* 1, 14-25.
- Cajot, José. 2012. Waarom het Verkavelingsvlaams onvermijdelijk was. De ontwikkeling van een informele omgangstaal in Vlaanderen. In Kevin Absilis, Jürgen Jaspers & Sarah Van Hoof (red.), *De manke usurpator. Over Verkavelingsvlaams*, 39-66. Gent: Academia Press.
- Campbell-Kibler, Kathryn. 2011. The sociolinguistic variant as a carrier of social meaning. *Language Variation and Change* 22, 423-441.
- Carletta, Jean. 1996. Assessing agreement on classification tasks: the kappa statistic. *Journal Computational Linguistics* 22, 249-254.
- Chambers, Jack. 1992. Dialect Acquisition. *Language* 68, 673-705.
- Chambers, Jack. 2002. Patterns of Variation including Change. In Jack Chambers, Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (red.), *The Handbook of Language Variation and Change*, 349-372. Oxford: Blackwell.
- Chomsky, Noam. 1986. *Knowledge of Language: Its Nature, Origin and Use*. Westport, CT: Praeger.
- Cornelissen, Jozef & Jan-Baptist Vervliet. 1899-1906. *Idioticon van het Antwerpsch Dialect (Stad Antwerpen en Antwerpsche Kempen)*. Gent: Siffer.
- Cornips, Leonie & Gunther De Vogelaer. 2009. Variatie en verandering in het Nederlandse genus. *Taal & Tongval* 22, 1-12.
- Cornips, Leonie & Willy Jongenburger. 2001. Het design en de methodologie van het SAND-project. *Nederlandse Taalkunde* 6, 1-12.
- Coupland, Nikolas. 1980. Style-Shifting in a Cardiff Work-Setting. *Language in Society* 9, 1-12.
- Coupland, Nikolas. 2001. Dialect stylization in radio talk. *Language in Society* 30, 345-375.
- Coupland, Nikolas & Tore Kristiansen. 2011. SLICE: Critical perspectives on language (de)standardisation. In Tore Kristiansen & Nikolas Coupland (red.), *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*, vol. 1, 11-35. Oslo: Novus Press.
- Coussé, Evie, Steven Gillis, Hanne Kloots & Marc Swerts. 2004. The influence of

- the labeller's regional background on phonetic transcriptions: Implications for the evaluation of spoken language resources. In M. Lino et al. (red.), *Proceedings of the Fourth International Conference on Language Resources and Evaluation*, 1447-1450. Paris: ELRA.
- Cox, Michael A.A. & Trevor F. Cox. 2008. Multidimensional Scaling. In Chun-houh Chen, Wolfgang Härdle & Antony Unwin (red.), *Handbook of Data Visualization*, 315-348. Berlin/Heidelberg: Springer-Verlag.
- Croft, William. 1990. *Typology and universals*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Cysouw, Michael. 2003. Against implicational universals. *Linguistic Typology* 7, 89-101.
- Davies, Winifred. 1999. Geregeltes Miteinander oder ungeregeltes Durcheinander? Versuch einer Beschreibung der sogenannten "Umgangssprache" in Mannheim-Neckarau. *Linguistische Beiträge* 178, 205-229.
- Davies, Winifred. 2012. Myths we live and speak by. Ways of imagining and managing language and languages. In Matthias Hüning, Ulrike Vogl & O. Moliner (red.), *Standard Languages and Multilingualism in European History*, 45-70. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.
- De Bo, Leonard Lodewijk. 1873. *Westvlaamsch Idioticon*. Brugge: Gaillard.
- De Caluwe, Johan. 2002. Tien stellingen over functie en status van tussentaal in Vlaanderen. In Johan De Caluwe et al. (red.), *Taalvariatie en Taalbeleid. Bijdragen aan het taalbeleid in Nederland en Vlaanderen*, 57-68. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- De Caluwe, Johan. 2006. Tussentaal als natuurlijke omgangstaal in Vlaanderen. In Johan De Caluwe & Magda Devos (red.), *Structuren in talige variatie in Vlaanderen*, 19-34. Gent: Academia Press.
- De Caluwe, Johan. 2009. Tussentaal wordt omgangstaal in Vlaanderen. *Nederlandse Taalkunde* 14, 8-28.
- De Caluwe, Johan, Steven Delarue, Anne-Sophie Ghyselen & Chloé Lybaert. 2013. Inleiding. In Johan De Caluwe, Steven Delarue, Anne-Sophie Ghyselen & Chloé Lybaert (red.), *Tussentaal: over de talige ruimte tussen dialect en standaardtaal in Vlaanderen*, 3-12. Gent: Academia Press.
- De Decker, Benny. 2014. *De chattaal van Vlaamse tieners: een taalgeografische analyse van Vlaamse (sub)standaardiseringsprocessen tegen de achtergrond van de internationale chatcultuur*. Antwerpen: Universiteit Antwerpen
- De Decker, Benny & Reinhild Vandekerckhove. 2012. Stabilizing features in substandard Flemish: The chat language of Flemish teenagers as a test case. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* LXXIX, 129-148.
- De Gendt, Tina. 2014. *Turkije aan de Leie - 50 jaar migratie in Gent*. Tiel: Lannoo.
- De Houwer, Annick. 2003. Language variation and local elements in family

- discourse. *Language Variation and Change* 15, 329-349.
- De Preter, Jeroen. 2012. Antwerpse taalkundigen pleiten voor meer taalvrijheid in onderwijs. "Tussentaal in klas is heel efficiënt". In *De Morgen* 29-08-2012.
- de Saussure, Ferdinand. 1974. *Cours de linguistique générale. Edition critique par Rudolf Engler*. Wiesbaden: Harrassowitz.
- de Schryver, Johan. 2014. Hoe Vlaams is uw Standaardnederlands? Informeel rapport van de enquête voor De Standaard. (<https://www.arts.kuleuven.be/.../rapport-hoe-vlaams-is-uw-nederlands.docx>).
- De Schutter, Georges. 1989. *Pronominale clitics in de Nederlandse dialecten*, vol. 58 (Antwerp Papers in Linguistics). Antwerpen: Universiteit Antwerpen.
- De Schutter, Georges. 1999. Het Antwerps. Een schets van zijn evolutie tussen 1898 en 1998. In Joep Kruijssen & Nicoline van der Sijs (red.), *Honderd jaar stadstaal*, 301-333. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact.
- De Schutter, Georges & Jan Nuyts. 2005. *Stadsantwerps*, vol. 4 (Taal in stad en land). Tiel: Lannoo.
- De Sutter, Gert, Isabelle Delaere & Koen Plevoets. 2012. Lexical lectometry in corpus-based translation studies: combining profile-based correspondence analysis and logistic regression modeling. In Michael P. Oakes & Ji Meng (red.), *Quantitative methods in corpus-based translation studies: a practical guide to descriptive translation research*, 325 - 345. Amsterdam: John Benjamins Publishing.
- De Vogelaer, Gunther. 2008a. *De Nederlandse en Friese subjectmarkeerders: geografie, typologie en diachronie*. Gent: Koninklijke academie voor Nederlandse taal- en letterkunde.
- De Vogelaer, Gunther. 2008b. Recensie van Plevoets, Koen (2008). Tussen spreken en standaardtaal: een corpusgebaseerd onderzoek naar de situationele, regionale en sociale verspreiding van enkele morfo-syntactische verschijnselen uit het gesproken Belgisch-Nederlands. *Taal & Tongval* 61, 202-207.
- De Vogelaer, Gunther & Magda Devos. 2008. On Geographical Adequacy, or: How Many Types of Subject Doubling in Dutch. *Syntax and semantics* 36, 251-276.
- De Vogelaer, Gunther & Jan Klom. 2013. Mikrovariation beim Erwerb des niederländischen Genussystems. In Werner Abraham & Elisabeth Leiss (red.), *Dialektologie in neuem Gewand: Zu Mikro-/Varietätenlinguistik, Sprachenvergleich und Universalgrammatik*, 141-169. Hamburg: Helmut Buske Verlag.
- De Vogelaer, Gunther & Roxane Vandenberghe. 2006. *Iemand of entwie, ergens of ieveranst*. Een taaltypologisch perspectief op onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden in de Zuid-Nederlandse dialecten. In

- Johan De Caluwe & Magda Devos (red.), *Structuren in talige variatie in Vlaanderen*, 91-113. Gent: Academia Press.
- De Vriendt, Sera. 2004. *Brussels*. Tielt: Lannoo.
- De Vries, Jelle. 2001. *Onze Nederlandse spreektaal*. Den Haag: Sdu.
- De Vries, Wobbe. 1925. Zijn de verkleinuitgangen met *j* en met *ie* uit Holland naar elders gekomen? *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 44, 21-43.
- De Wulf, Chris. 2003. Procope van de 'h-'. *Taal & Tongval* 55, 216-231.
- De Wulf, Chris & Johan Taeldeman. 2001. Apocope en insertie van -n na sjwa in de zuidelijke Nederlandse dialecten: conditionering en geografie. *Taal & Tongval* Themanummer 14, 7-51.
- Delarue, Steven. 2011. Standaardtaal of tussentaal op school? De paradoxale dubbele kloof tussen taalbeleid en taalgebruik. *Studies van de Belgische Kring voor Linguïstiek* 6 (www.bkl-cbl.be), 1-20.
- Delarue, Steven. 2013. 'Teachers' Dutch in Flanders: the last guardians of the standard? In Stefan Grondelaers & Tore Kristiansen (red.), *Language (De) standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*, 193-226. Oslo: Novus Forlag.
- Delarue, Steven & Anne-Sophie Ghyselen. 2016. Setting the standard: Are teachers better speakers of Standard Dutch? *Dutch Journal of Applied Linguistics* 5, 34-64.
- Deprez, Kas, Georges De Schutter & Rudi de Remiens. 1985. Stadsantwerps vs. Plattelandsantwerps vs. AN: Een tweede attitude-onderzoek in Antwerpen. *Taal & Tongval* 35, 166-198.
- Deprez, Kas & Guido Geerts. 1980. Pronominale problemen: *ge*, *u* en *je* in Duffel-Lier. *Leuvense Bijdragen* 69, 257-381.
- Dermaut, Joren. 1999. *Taalattitudes, taalkennis en lexicale standaardisering in drie verkavelingen in Merelbeke*. Universiteit Gent: Licentiaatsverhandeling.
- Devos, Magda. 1986. Het persoonlijk voornaamwoord 2e pers. enk in het Westvlaams: geografie en historiek. In Magda Devos & Johan Taeldeman (red.), *Vruchten van zijn akker: Opstellen van (oud-)medewerkers en oud-studenten voor Prof. dr. V.F. Vanacker*, 167-191. Gent: Seminarie voor Nederlandse Taalkunde en Vlaamse Dialectologie.
- Devos, Magda. 2001. *Taalsituatie en taalontwikkeling in Vlaanderen. Wetenschappelijke nascholing*. Gent: Academia Press.
- Devos, Magda. 2006. Genese en structuur van het Vlaamse dialectlandschap. In Johan De Caluwe & Magda Devos (red.), *Structuren in talige variatie in Vlaanderen*, 35-62. Gent: Academia Press.
- Devos, Magda & Reinhild Vandekerckhove. 2005. *West-Vlaams*, vol. 7 (Taal in stad en land). Tielt: Lannoo.

- Devos, Magda & Willy Vandeweghe. 2003. Pronominale substitutie na voorzetsel in het West-Vlaams. *Taal & Tongval* Themanummer 15-16, 209-236.
- Di Franco, Giovanni & Alberto Marradi. 2013. *Factor analysis and principal component analysis*. Milano: FrancoAngeli.
- Dikke Van Dale = Den Boon, C.A. & Ruud Hendrickx (red). (2015). *Van Dale Groot Woordenboek der Nederlandse Taal* (15e editie). Utrecht/Antwerpen: Van Dale Lexicografie.
- Di Luzio, Aldo. 1991. On some (socio-)linguistic properties of Italian foreign workers' children in contact with German. *International Journal of the Sociology of Language* 90, 131-157.
- Downes, William. 1984. *Language and Society*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Downes, William. 2001. Register. In Rajend Mesthrie (red.), *Concise encyclopedia of Sociolinguistics*, 259-262. Amsterdam: Elsevier.
- e-ANS = Haeseryn, W., K. Romijn, G. Geerts, J. de Rooij & M.C. van den Toorn (red). (1997). *Algemene Nederlandse Spraakkunst* (2e editie) [elektronische versie]. Geraadpleegd op 1 april 2016 via <http://ans.ruhosting.nl/e-ans/index.html>
- Eckert, Penelope. 1997. Why ethnography? In Ulla-Britt Kostinas, Anna-Brita Stenstrom & Anna-Malin Karlsson (red.), *Ungdomssprak i Norden*, 52-62. Stockholm: MINS.
- Eckert, Penelope. 2012. Three Waves of Variation Study: The emergence of meaning in the study of variation. *Annual Review of Anthropology* 41, 87-100.
- Eckert, Penelope & Sally McConnell-Ginet. 1992. Communities of practice: Where language, gender, and power all live. In Kira Hall, Mary Bucholtz & Birch Moonwomon (red.), *Locating Power, Proceedings of the 1992 Berkeley Women and Language Conference*, 89-99. Berkeley: Berkeley Women and Language Group.
- Ervin-Tripp, Susan. 2002. Variety, style-shifting, and ideology. In Penelope Eckert & John Rickford (red.), *Style and sociolinguistic variation*. New York: Cambridge University Press.
- Ervin-Tripp, Susan M. 1964. An analysis of the interaction of language, topic and listener. *American Anthropologist* 66, 86-102.
- Everitt, B.S. 1972. Cluster analysis: A brief discussion of some of the problems. *British Journal of Psychiatry* 120, 143-145.
- FAND = Goossens, Jan, Johan Taeldeman & Geert Verleyen (1998: deel I; 2000: deel II + III); De Wulf, Chris, Jan Goossens & Johan Taeldeman (2005: deel IV). *Fonologische Atlas van de Nederlandse Dialecten*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.

- Feys, Birgid. 2011. "Mama, mag ik TV zien?" Een onderzoek naar welke variëteiten van het Nederlands worden gebruikt in kinder- en jeugdprogramma's. Universiteit Gent: Masterscriptie.
- Foulkes, Paul & Marilyn Vihman. 2015. First Language Acquisition and Phonological Change. In Patrick Honeybone & Joseph Salmons (red.), *The Oxford Handbook of Historical Phonology*. Oxford: Oxford University Press.
- Gabel, Heidi. 2010. Taalaccommodatie in Vlaanderen. Een onderzoek naar het taalgebruik van jongeren binnen de Peer Group en in contact met niet-streekgenoten. *Taal & Tongval* 62, 163-203.
- Geeraerts, Dirk. 1993. Postmoderne taalattitudes. *Streven* 60, 346-353.
- Geeraerts, Dirk. 1998. VRT-Nederlands en Soap-Vlaams. *Nederlands van Nu* 4, 75-77.
- Geeraerts, Dirk. 1999. Hoe gans het volk is de taal? De Vlaamse taalkloof. *Over Taal* 38, 30-34.
- Geeraerts, Dirk. 2001. Een zondagspak? Het Nederlands in Vlaanderen: gedrag, beleid, attitudes. *Ons Erfdeel* 44, 337-344.
- Geeraerts, Dirk. 2010. Schmidt redux: How systematic is the linguistic system if variation is rampant? In Kasper Boye & Elisabeth Engeberg-Pederson (red.), *Language Usage and Language Structure*, 237-262. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Geeraerts, Dirk & Gert De Sutter. 2003. 'Ma wa zegdegij nu? Da kanekik nie verstaan zelle!' Taalgedrag, taalbeleid en taalattitudes in Vlaanderen. In Jan Stroop (red.), *Waar gaat het Nederlands naartoe? Panorama van een taal*, 54-64. Amsterdam: Uitgeverij Bert Bakker.
- Geeraerts, Dirk, Gitte Kristiansen & Yves Peirsman. 2010. Introduction. Advances in cognitive sociolinguistics. In Dirk Geeraerts, Gitte Kristiansen & Yves Peirsman (red.), *Recent advances in cognitive sociolinguistics*. Berlin/New York: De Gruyter Mouton.
- Geeraerts, Dirk, An Penne & Veerle Vanswegenoven. 2000. Thuis-taal en Familie-taal: Taalgebruik in Vlaamse soaps. In Steven Gillis, Jan Nuyts & Johan Taeldeman (red.), *Met taal om de tuin geleid: een bundel opstellen voor Georges De Schutter ter gelegenheid van zijn pre-emeritaat*, 161-170. Antwerpen: UIA.
- Geeraerts, Dirk & Hans Van de Velde. 2013. Supra-regional characteristics of colloquial Dutch. In Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.), *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Volume 3: Dutch*, 532-556. Berlin/Boston: De Gruyter.
- Geerts, Guido. 1966. *Genus en geslacht in de Gouden Eeuw. Een bijdrage tot de studie van de nominale klassifikatie en daarmee samenhangende adnominale flexievormen en pronominale verschijnselen in Hollands taalgebruik van*

- de zeventiende eeuw*. Brussel: Belgisch Universitair Centrum voor Neerlandistiek.
- Ghyselen, Anne-Sophie. 2009. Ne zelfzekere leraar of gewoon nen enthousiaste mens? Een matched-guise onderzoek naar de attitude tegenover tussentaal bij West-Vlamingen. *Taal & Tongval* 61, 83-113.
- Ghyselen, Anne-Sophie. 2016. From diglossia to diaglossia: a West Flemish case-study. In Marie-Hélène Côté, Remco Knooihuizen & John Nerbonne (red.), *The Future of Dialects* (Language Variation), 35-62. Berlin: Language Science Press.
- Ghyselen, Anne-Sophie & Gunther De Vogelaer. 2013. The impact of dialect loss on the acceptance of Tussentaal: the special case of West-Flanders in Belgium. In Stefan Grondelaers & Tore Kristiansen (red.), *Experimental studies of changing language standards in contemporary Europe*, 153-170. Oslo: Novus Forlag.
- Ghyselen, Anne-Sophie & Jacques Van Keymeulen. 2014. Dialectcompetentie en functionaliteit van het dialect in Vlaanderen anno 2013. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 130, 117-139.
- Ghyselen, Anne-Sophie & Jacques Van Keymeulen. ingediend. Implicational scales in colloquial Belgian Dutch. *Dialectologia et Geolinguistica*.
- Giacalone Ramat, Anna. 1995. Code-switching in the context of dialect-standard language relations. In Lesley Milroy & Pieter Muysken (red.), *One speaker, two languages: cross-disciplinary perspectives on code-switching*, 45-67. Cambridge/New York: Cambridge University Press.
- Giesbers, Herman. 1989. *Code-switching tussen dialect en standaardtaal*. Amsterdam: P.J. Meertens-Instituut.
- Giles, Howard & Peter F. Powesland. 1975. *Speech Style and Social Evaluation*. London: Academic Press.
- Gilliéron, Jules. 1918. *Genéalogie des mots qui designent l'abeille*. Paris: Champion.
- Goedertier, Wim & Simo Goddijn. 2000. Corpus Gesproken Nederlands: Protocol voor Orthografische Transcriptie. (http://www.tst.inl.nl/cgndocs/doc_Dutch/topics/annot/orthography/ort_prot.pdf).
- Goeman, Ton. 1979. *Ik zij(n) versus ik ben* gedurende honderd jaar. In Marinel Gerritsen (red.), *Honderd jaar dialektvragenlijsten 1879-1979*, 219-230. Muiderberg: Coutinho.
- Goeman, Ton. 1999. *T-deletie in Nederlandse dialecten. Kwantitatieve analyse van structurele, ruimtelijke en temporele variatie*. Den Haag: Holland Academic Graphics.
- Gooskens, Charlotte & Sebastian Kürschner. 2009. Cross border intelligibility - on the intelligibility of Low German among speakers of Danish and Dutch. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* 138, 273-297.

- Goossens, Jan. 1970. 'Belgisch Beschaafd Nederlands' en Brabantse expansie. *De Nieuwe Taalgids* Van Haeringennummer, 54-70.
- Goossens, Jan. 1974. *Historische Phonologie des Niederländischen*. Tübingen: De Gruyter.
- Goossens, Jan. 1980. Middelnederlandse vocaalsystemen. *Verslagen en Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 2, 161-251.
- Goossens, Jan. 1992. Dialecten in het centrale zuidnederlandse stedennetwerk. *Taal & Tongval* Themanummer 5, 33-35.
- Goossens, Jan. 1994. *Sprachatlas des Nörlichen Rheinlands und des Südöstlichen Nederlands ("Frankischer Sprachtals")*. Zweite Lieferung. Marburg: Elwert Verlag.
- Goossens, Jan. 2000. De toekomst van het Nederlands in Vlaanderen. *Ons Erfdeel* 43, 3-13.
- Greenberg, Joseph. 1963. Some universals of grammar with particular reference to the order of meaningful elements. In Joseph H. Greenberg (red.), *Universals of Language*. Cambridge/MA: MIT Press.
- Grice, Paul. 1975. Logic and conversation. In P. Cole & J. Morgan (red.), *Syntax and semantics: Speech acts*, 41-58. New York: Academic Press.
- Gries, Stefan. 2009. *Statistics for Linguistics with R. A practical introduction*. Berlin: Mouton De Gruyter.
- Gries, Stefan. 2013. *Statistics for linguists with R. A practical introduction. 2nd revised version*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Gries, Stefan. 2015. The most under-used statistical method in corpus linguistics: multi-level (and mixed-effects) models. *Corpora* 10, 95-125.
- Grondelaers, Stefan & Tore Kristiansen. 2013. On the need to access deep evaluations when searching for the motor of standard language change. In Tore Kristiansen & Stefan Grondelaers (red.), *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*, 9-52. Oslo: Novus Press.
- Grondelaers, Stefan & Dirk Speelman. 2013. Can speaker evaluation return private attitudes towards stigmatised varieties? Evidence from emergent standardisation in Belgian Dutch. In Tore Kristiansen & Stefan Grondelaers (red.), *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*, 171-191. Oslo: Novus Press.
- Grondelaers, Stefan, Hilde Van Aken, Dirk Speelman & Dirk Geeraerts. 2001. Inhoudswoorden en preposities als standaardiseringsindicatoren. De diachrone en synchrone status van het Belgische Nederlands. *Nederlandse Taalkunde* 6, 179-202.
- Grondelaers, Stefan & Roeland Van Hout. 2011a. The Standard Language

- Situation in the Low Countries: Top-Down and Bottom-Up Variations on a Diaglossic Theme. *Journal of Germanic Linguistics* 23, 199-243.
- Grondelaers, Stefan & Roeland Van Hout. 2011b. The standard language situation in The Netherlands. In Tore Kristiansen & Nikolas Coupland (red.), *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*, 113-118. Oslo: Novus Press.
- Grondelaers, Stefan & Roeland Van Hout. 2016. How (in)coherent can standard languages be? A perceptual perspective on co-variation. *Lingua* 172-173, 62-71.
- Grondelaers, Stefan, Roeland Van Hout & Dirk Speelman. 2011. A perceptual typology of standard language situations in the Low Countries. In Tore Kristiansen & Nikolas Coupland (red.), *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*, 199-222. Oslo: Novus Forlag.
- Gumperz, John J. 1972. Introduction. In John J. Gumperz & Dell Hymes (red.), *Directs in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, 1-25. London: Blackwell.
- Haag, Karl. 1929/1930. Sprachwandel im Lichte der Mundartgrenzen. *Teuthonista* 6, 1-35.
- Haegeman, Liliane. 1991. Enkele opmerkingen over de analyse van *eentwa* en het Westvlaams van Guido Gezelle. *Taal & Tongval* 43, 159-168.
- Haeseryn, Walter, et al. 1997. *Algemeen Nederlandse Spraakkunst*. Groningen/Deurne: Martinus Nijhoff/Wolters Plantyn.
- Halliday, M.A.K. 1978. *Language as a Social Semiotic: The Social Interpretation of Language and Meaning*. London: Edward Arnold.
- Harrell, Frank E. 2015. *Regression Modeling Strategies. With Applications to Linear Models, Logistic and Ordinal Regression, and Survival Analysis. Second Edition*. New York/Dordrecht/London: Springer.
- Haspelmath, Martin. 2006. Against markedness (and what to replace it with). *Journal of Linguistics* 42, 25-70.
- Hawkins, John. 1983. *Word order universals*. New York: Academic Press.
- Heemskerk, José & Wim Zonneveld. 2000. *Uitspraakwoordenboek*. Utrecht: Het Spectrum.
- Heeringa, Wilbert. 2004. *Measuring Dialect Pronunciation Differences using Levenshtein Distance*. Groningen: Rijksuniversiteit Groningen
- Heeringa, Wilbert & John Nerbonne. 2001. Dialect areas and dialect continua. *Language Variation and Change* 13, 374-400.
- Hendrickx, Ruud. 1998. Taalcharter. (<http://www.vrt.be/taal/taalcharter>).
- Hernández-Campoy, Juan Manuel & Juan Andrés Villena-Ponsoda. 2009. Standardness and nonstandardness in Spain: dialect attrition and revitalization of regional dialects of Spanish. *International Journal of the*

- Sociology of Language* 196-197, 181-214.
- Herrgen, Joachim & Jürgen Erich Schmidt. 1989. Dialektalitätsareale und Dialektabbau. In Wolfgang Putschke, Werner Veith & Peter Weisinger (red.), *Dialektgeographie und Dialektologie. Günter Bellman zum 60. Geburtstag von seinen Schülern und Freunden*, 304-346. Marburg: N.G. Elwert Verlag Marburg.
- Hickey, Raymond. 2012. Internally- and Externally- Motivated Language Change. In Juan Manuel Hernández-Campoy & Juan Camilo Conde-Silvestre (red.), *The Handbook of Historical Sociolinguistics*, 387-407. Malden/Oxford/Chichester: Blackwell Publishing.
- Hinskens, Frans. 1996. *Dialect Levelling in Limburg. Structural and sociolinguistic aspects*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Hinskens, Frans. 1986. Primaire en secundaire dialectkenmerken; een onderzoek naar de bruikbaarheid van een vergeten (?) onderscheid. In J. Creten, G. Geerts & Koen Jaspaert (red.), *Werk-in-uitvoering; momentopname van de sociolinguïstiek in België en Nederland*, 135-158. Leuven/Amersfoort: Acco.
- Hinskens, Frans. 1992. *Dialect levelling in Limburg: Structural and sociolinguistic aspects*. Universiteit Nijmegen: doctoraatsverhandeling.
- Hinskens, Frans. 1993. Dialectnivellering en regiolectvorming. Bevindingen en beschouwingen. *Taal & Tongval* 6, 40-61.
- Hinskens, Frans. 2009. Koineisation in the present-day Dutch dialect landscape: postvocalic /r/ and more. *Taal & Tongval* 63,
- Hinskens, Frans & Roeland Van Hout. 2013. Language and space in Dutch: Recent developments and new research areas. In Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.), *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation*, 35-59. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Hinskens, Frans & Marc Van Oostendorp. 2013. Language and space in Dutch: Wishes for the future. In Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.), *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Dutch*, 60-80. Berlin/Boston: Mouton de Gruyter.
- Hockett, Charles F. 1958. *A course in modern linguistics*. New York: Macmillan.
- Hoppenbrouwers, Cor. 1990. *Het regiolect. Van dialect tot Algemeen Nederlands*. Muiderberg: Coutinho.
- Hosmer, David W. & Stanley Lemeshow. 2000. *Applied Logistic Regression*. New York: Wiley-Interscience.
- Hymes, Dell. 1972a. Models of the interaction of language and social life. In John J. Gumpers & Dell Hymes (red.), *Directions in Sociolinguistics: The Ethnography of Communication*, 35-71. New York/Oxford: Basil Blackwell.
- Hymes, Dell. 1972b. On communicative competence. In William Bright (red.), *Sociolinguistics*, 114-158. Den Haag: Mouton.

- Janssens, Wim, Katrien Wijnen, Patrick De Pelsmacker & Patrick Van Kenhove. 2008. *Marketing Research with SPSS*. Harlow: Pearson Education Limited.
- Jaspers, Jürgen. 2006. Stylizing Standard Dutch by Moroccan boys in Antwerp. *Linguistics and Education* 12, 131-156.
- Jaspers, Jürgen & Frank Brisard. 2006. Verklaringen van substandaardisering: tussentaal als gesitueerd taalgebruik. *Leuvense bijdragen* 95, 35-70.
- Jaspers, Jürgen & Sarah Van Hoof. 2015. Ceci n'est pas une Tussentaal: Evoking Standard and Vernacular Language Through Mixed Dutch in Flemish Telecinematic Discourse. *Journal of Germanic Linguistics* 27, 1-44.
- Johanson, Lars. 2002. *Structural factors in Turkic language contact*. London: Curzon.
- Joos, Ruth. 2011. Taal overboord? In *De Standaard* 31-10-2011.
- Jørgensen, Jens Normann. 2008. Polylingual Languageing Around and Among Children and Adolescents. *International Journal of Multilingualism* 5, 161-176.
- Kehrein, Roland. 2012. *Regionalsprachliche Spektren im Raum. Zur linguistischen Struktur der Vertikale*. Stuttgart: Steiner.
- Kerswill, Paul. 1996. Children, adolescents and language change. *Language Variation and Change* 8, 177-202.
- Kerswill, Paul. 2002. Koineization and accommodation. In Jack Chambers, Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (red.), *The Handbook of Language Variation and Change*, 669-702. Oxford: Blackwell.
- Kerswill, Paul & Ann Williams. 2002. 'Saliency' as an explanatory factor in language change: evidence from dialect levelling in urban England. *Reading Working Papers in Linguistics* 4, 63-94.
- King, Robert D. 1967. Functional Load and Sound Change. *Linguistic Society of America* 43, 831-852.
- Kloeke, Gesinus Gerhardus. 1923. Die Entstehung der niederländischen Diminutivendung *-tje*. *Zeitschrift für deutsche Mundarten* 18, 217-231.
- Kloeke, Gesinus Gerhardus. 1932. Zum Ingwäonismenproblem. *Niederdeutsche Studien. Festschrift für Conrad Borchling zum 20. März 1932 dargebracht von Freunden und Mitarbeitern und dem Verleger*, 338-366. Neumünster: Wachholtz.
- König, Werner. 1989. *Atlas der Aussprache des Schriftdeutschen in der Bundesrepublik Deutschland*. Ismaning: Hueber.
- Kooiman, K. 1954. Ik heb geweest; ik ben geweest. *De Nieuwe Taalgids* 47, 209-214.
- Kranzmayer, Eberhard. 1956. *Historische Lautgeographie des gesamtbairischen Dialektraumes*. Graz/Köln: Hermann Böhlau.
- Kristiansen, Gitte. 2008. Style-shifting and shifting styles: A socio-cognitive approach to lectal variation. In Gitte Kristiansen & René Sirven (red.),

- Cognitive Sociolinguistics*, 45-88. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Kristiansen, Tore. 2001. Two standards: One for the media and one for the school. *Language Awareness* 10, 9-24.
- Kristiansen, Tore & Stefan Grondelaers (red.). 2013. *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*. Oslo: Novus Press.
- Kruskall, Joseph B. 1964. Multidimensional scaling by optimizing goodness of fit to a nonmetric hypothesis. *Psychometrika* 29, 1-27.
- Labov, William. 1966. *The social stratification of English in New York City*. Washington D.C.: Center for Applied Linguistics.
- Labov, William. 1972. *Sociolinguistic Patterns*. Oxford: Blackwell.
- Labov, William. 1990. The Intersection of Sex and Social Class in the Course of Linguistic Change. *Language Variation and Change* 2, 205-254.
- Labov, William. 1994. *Principles of Linguistic Change. Volume 1: Internal factors*. Oxford: Blackwell.
- Labov, William. 2001. *Principles of Linguistic Change, volume 2: Social Factors*. Oxford: Blackwell.
- Labov, William. 2007. Transmission and Diffusion. *Language* 83, 344-387.
- Landis, Richard J. & Gary G. Koch. 1977. The Measurement of Observer Agreement for Categorical Data. *Biometrics* 33, 159-174.
- Lebart, Ludovic & Boris Mirkin. 1993. Correspondence analysis and classification. In Carlos María Cuadras & Calyampudi Radhakrishna Rao (red.), *Multivariate Analysis, Future Directions* (North-Holland Series in Statistics and Probability 5), 341-357. Amsterdam: North Holland.
- Lebbe, Dominique. 1996. *Schoon Vlaams: een onderzoek naar syntactische en morfo-syntactische aspecten van 'tussentaal' zoals die door Ieperlingen wordt gesproken*. Universiteit Gent: Licentiaatsverhandeling.
- Lenz, Alexandra. 2003. *Struktur und Dynamik des Substandards. Eine Studie zum Westmittledeutschen (Wittlich/Eifel)*. Stuttgart: Steiner.
- Lenz, Alexandra. 2004. Hyperforms and variety barriers. In Britt-Louise Gunnarson et al. (red.), *Language variation in Europe*, 281-293. Uppsala: Uppsala Universitet.
- Lenz, Alexandra. 2010a. Emergence of varieties through restructuring and reevaluation. In Peter Auer & Jürgen Erich Schmidt (red.), *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation*, 295-315. Berlin/New York: De Gruyter.
- Lenz, Alexandra. 2010b. Zum Salienzbeffriff und zum Nachweis salienter Merkmale. In Ada Christina Anders, Markus Hundt & Alexander Lasch (red.), *Perceptual Dialectology. Neue Wege der Dialectologie*, 89-110. Berlin/New York: De Gruyter.
- Lievevrouw-Coopman, Lodewijk. 1950-1952. *Gents woordenboek. Koninklijke*

- Vlaamse Academie voor Taal- en Letterkunde Reeks VI, nr. 68. Gent: Erasmus.
- Lippi-Green, R. 1997. *English with an Accent: Language, Ideology, and Discrimination in the United States*. London: Routledge.
- Luyten, Dirk & Kristof Heylen. 2015. Hoe wonen gezinnen in Vlaanderen? In Dirk Luyten, Kathleen Emmery, Inge Pasteels & Dirk Geldof (red.), *De sleutel past niet meer op elke deur. Dynamische gezinnen en flexibel wonen*, 97-120. Antwerpen/Apeldoorn: Garant.
- Lybaert, Chloé. 2014a. *Het gesproken Nederlands in Vlaanderen. Percepties en attitudes van een spraakmakende generatie*. Universiteit Gent: doctoraatsverhandeling.
- Lybaert, Chloé. 2014b. Perceptie van intermediair taalgebruik in het gesproken Nederlands in Vlaanderen: een experimentele benadering van saillantie. *Nederlandse Taalkunde* 19, 185-220.
- MAND = De Schutter, Georges, Boudewijn van den Berg, Ton Goeman & Thera De Jong (2005; deel I: Meervoudsvorming bij zelfstandige naamwoorden, vorming van verkleinwoorden, geslacht bij zelfstandig naamwoord, bijvoeglijk naamwoord en bezittelijk voornaamwoord); Goeman, Ton, Marc Van Oostendorp, Piet van Reenen, Oele Koornwinder & Boudewijn van den Berg (2009; deel II: comparatief en superlatief, pronomina, werkwoorden presens en preteritum, participia en werkwoordstamalternaties). *Morfologische Atlas van de Nederlandse Dialecten*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Martinet, André. 1955. *Économie des changements phonétiques*. Bern: Francke.
- Maslova, Elena. 2003. A case for implicational universals. *Language typology* 7, 101-108.
- Mattheier, Klaus. 1997. Über Destandardisierung, Umstandardisierung und Standardisierung in modernen Europäischen Standardsprachen. In Klaus Mattheier & Edgar Radtke (red.), *Standardisierung und Destandardisierung europäischer Nationalsprachen*, 1-9. Frankfurt: Peter Lang.
- McColl Millar, Robert & Robert Lawrence Trask. 2007. Trask's historical linguistics. London: Hodder Arnold.
- McCormick, Kay 2001. Code-switching: Overview. In Rajend Mesthrie (red.), *Concise encyclopedia of sociolinguistics*, 447-454. New York: Pergamon.
- Meyerhoff, Miriam & James Walker. 2007. The persistence of variation in individual grammars: Copula absence in 'urban sojourners' and their stay-at-home peers, Bequia (St Vincent and the Grenadines). *Journal of Sociolinguistics* 11, 346-366.
- Milroy, James & Lesley Milroy. 1985a. Linguistic change, social network and speaker innovation. *Journal of Linguistics* 21, 339-384.
- Milroy, James & Lesley Milroy. 1985b. *Authority in Language*. London: Routledge & Kegan Paul.

- Milroy, James, Lesley Milroy & Sue Hartley. 1994. Local and supralocal change in British English: the case of glottalisation. *English World-Wide* 15, 1-33.
- Milroy, Lesley. 1987. *Language and social networks*. Oxford: Blackwell.
- Milroy, Lesley & James Milroy. 1992. Social network and social class: Toward and integrated sociolinguistic model. *Language in Society* 21, 1-26.
- Nekvapil, Jirí. 2000. The formation of interpretive sociolinguistics. A synopsis. *Sociolinguistica* 14, 33-36.
- Nerbonne, John, Peter Kleiweg, Wilbert Heeringa & Franz Manni. 2008. Projecting Dialect Distances to Geography: Bootstrap Clustering vs. Noisy Clustering. In Christine Preisach, Hans Burkhardt, Lars Schmidt-Thieme & Reinhold Decker (red.), *Data Analysis, Machine Learning and Applications* (Studies in Classification, Data Analysis, and Knowledge Organization), 647-654. Berlin/Heidelberg: Springer.
- Niedzielski, Nanci A. & Dennis R. Preston. 2000. *Folk Linguistics*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Nobels, Judith. 2013. (Extra)Ordinary letters. A view from below on seventeenth-century Dutch. Utrecht: LOT.
- Nuyts, Jan. 1989. Het Antwerpse vocaalsysteem: een synchronische en diachronische schets. *Taal & Tongval* 41, 22-48.
- Ohala, John J. 2003. Phonetics and Historical Phonology. In Brian D. Joseph & Richard D. Janda (red.), *The Handbook of Historical Linguistics*, 669-686. Malden/Oxford/Melbourne/Berlin: Blackwell Publishing.
- Ooms, Miet & Jacques Van Keymeulen. 2005. *Vlaams Brabants en Antwerps*, vol. 5 (Taal in stad en land). Tiel: Lannoo.
- Paris, Gaston. 1888. Les parlers de France. Lecture faite à la réunion des coités savantes le 26 mai 1888. *Revue des patois gallo-romans* 2, 161-175.
- Pauwels, J.L. 1985. *Dialect van Aarschot en omstreken*. Tongeren: Belgisch Interuniversitair Centrum voor Neerlandistiek.
- Pée, Willem. 1936. *Dialektgeographie der Nederlandsche diminutiva*. Gent: Koninklijke Vlaamsche Academie voor Taal- en Letterkunde.
- Permentier, Ludo & Rik Schutz. 2015. *Hoe Vlaams mag uw Nederlands zijn? 1000 Belgisch-Nederlandse woorden*. De Standaard.
- Peters, P. 1937. De vormen en de verbuigingen der pronomina in de Nederlandse dialecten I, het bezittelijk voornaamwoord. *Onze Taaltuin* 6, 209-222.
- Philippa, Marlies, et al. 2009. *Etymologisch woordenboek van het Nederlands*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Pickl, Simon. 2013. Verdichtungen im sprachgeografischen Kontinuum. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* LXXX, 1-35.
- Pinget, Anne-France. 2015. *The actuation of sound change*. Utrecht: LOT.
- Plevoets, Koen. 2008. *Tussen spreek-en standaardtaal. Een corpusgebaseerd*

- onderzoek naar de situationele, regionale en sociale verspreiding van enkele morfosyntactische verschijnselen uit het gesproken Belgisch-Nederlands.*
Katholieke Universiteit Leuven: doctoraatsverhandeling.
- Plevoets, Koen. 2009. Verkavelingsvlaams als de voertaal van de verburgerlijking van Vlaanderen. *Studies van de Belgische Kring voor Linguïstiek* 4 (www.bkl-cbl.be), 1-29.
- Plevoets, Koen. 2013. De status van de Vlaamse tussentaal. Een analyse van enkele socio-economische determinanten. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 129, 191-233.
- Plevoets, Koen. 2015. Corregp: Functions and Methods for Correspondence Regression. R-pakket.
- Poplack, Shana. 1993. Variation theory and language contact. In Dennis R. Preston (red.), *American dialect research*, 251-286. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Co.
- Preston, Dennis R. 1989. *Perceptual Dialectology. Nonlinguists' Views of Areal Linguistics*. Dordrecht: Foris Publications.
- Prieels, Lynn. 2013. Tussentaal in tv-programma's. In Johan De Caluwe, Steven Delarue, Anne-Sophie Ghyselen & Chloé Lybaert (red.), *Tussentaal : over de talige ruimte tussen dialect en standaardtaal in Vlaanderen*, 35-49. Gent: Academia Press.
- Provinciale Ontwikkelingsmaatschappij West-Vlaanderen. 2014. West-Vlaanderen Ontcijferd. Sociaaleconomisch profiel van de provincie editie 2014. (<http://pomwvl.be/west-vlaanderen-ontcijferd>).
- Purschke, Christoph. 2014. "I remember it like it was interesting." Zur Theorie von Salienz und Pertinenz. *Linguistik Online* 66, 31-50.
- Reiczigel, Jenó. 1996. Bootstrap tests in correspondence analysis. *Applied stochastic models and data analysis* 12, 107-117.
- RESOC Westhoek. 2009. Projectomschrijving 'Van braindrain naar braingain'.
- Rickford, John R. 2002. Implicational Scales. In Jack Chambers, Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (red.), *The Handbook of Language Variation and Change*, 142-167. Malden/Oxford: Blackwell Publishing Ltd.
- Romaine, Suzanne. 1980. Stylistic variation and evaluative reactions to speech. *Language and Speech* 23, 213-232.
- Ryckeboer, Hugo. 1983. Voor te + infinitief. Verkenning naar de dynamiek van een dialectisme. *Taal & Tongval* 35, 83-89.
- Rys, Kathy. 2007. *Dialect as a second language: Linguistic and non-linguistic factors in secondary dialect acquisition by children and adolescents*. Universiteit Gent: Doctoraatsverhandeling.
- Rys, Kathy & Johan Taeldeman. 2007. Fonologische ingrediënten van Vlaamse tussentaal. In Dominiek Sandra, Rita Rymenans, Pol Cuvelier & Peter Van

- Petegem (red.), *Tussen taal, spelling en onderwijs. Essays bij het emeritaat van Frans Daems*, 1-8. Gent: Academia Press.
- SAND = Barbiere, Sjeff, Hans Bennis, Gunther De Vogelaer, Magda Devos & Margreet van der Ham (2005; deel I: Pronomina, Congruentie en Vooropplaatsing); Barbiere, Sjeff, Hans Bennis, Gunther De Vogelaer, Johan Van der Auwera & Margreet van der Ham (2007; deel II: Werkwoordenclusters en negatie). *Syntactische Atlas van de Nederlandse Dialecten*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- Sandøy, Helge. 2011. Language culture in Norway: A tradition of questioning standard language norms. In Tore Kristiansen & Nikolas Coupland (red.), *Standard Languages and Language Standards in a Changing Europe*, 119-126. Oslo: Novus Press.
- Sankoff, Gillian. 2006. Age: Apparent time and real time. In K. Brown (red.), *Elsevier Encyclopedia of Language and Linguistics. Second Edition*, 110-116. Amsterdam: Elsevier.
- Sankoff, Gillian & Hélène Blondeau. 2007. Language change across the lifespan: /r/ in Montréal French. *Language* 83, 560-588.
- Schilling-Estes, Natalie. 2002. Investigating Stylistic Variation. In Jack Chambers, Peter Trudgill & Natalie Schilling-Estes (red.), *The Handbook of Language Variation and Change*, 375-401. Malden/Oxford: Blackwell Publishers.
- Schirmunski, Victor. 1928/1929. Die schwäbischen Mundarten in Transkaukasien und Südukraine. *Zeitschrift für deutsche Dialektforschung und Sprachgeschichte* 5, 38-171.
- Schirmunski, Victor. 1930. Sprachgeschichte und Siedlungsmundarten. *Germanisch-Romanische Monatschrift* 18, 113-122/171-188.
- Schmidt, Jürgen. 2005a. Language and space: The linguistic dynamics approach. In Peter Auer & Jürgen Schmidt (red.), *Language and Space: An International Handbook of Linguistic Variation, vol 1: Theories and Methods*, 201-225. Berlin/New York: Mouton de Gruyter.
- Schmidt, Jürgen. 2011. Formation of and change in regiolects and (regional) dialects in German. *Taal & Tongval* 63, 143-173.
- Schmidt, Jürgen Erich. 2005b. Versuch zum Varietätenbegriff. In Alexandra Lenz & Klaus Mattheier (red.), *Varietäten - Theorie und Empirie*, 61-74. Frankfurt/Main: Peter Lang.
- Schmidt, Jürgen Erich & Joachim Herrgen. 2011. *Sprachdynamik. Eine Einführung in die moderne Regionalsprachenforschung* (Grundlagen der Germanistik 49). Berlin: Erich Schmidt Verlag.
- Schmidt, Thomas & Kai Wörner. 2009. EXMARaLDA - Creating, analysing and sharing spoken language corpora for pragmatic research. *Pragmatics* 19, 565-582.

- Schönfeld, Moritz & Adolphe Van Loey. 1970. *Schönfelds historische grammatica van het Nederlands*, 8ste druk edn. Zutphen: N.V. W.J. Thieme & Cie.
- Schröder, Ingrid & Michael Elmentaler. 2008. Sprachvariationen in Norddeutschland (SiN). *Niederdeutsches Jahrbuch* 132, 41-68.
- Schröder, P.H. 1980. *Van Aalmoes tot Zwijntjesjager*. Baarn: Thomas Rap.
- Schwob, Anton. 1969. Sprachausgleich in einer moselfränkischen Siedlungsmundart. *Innsbrucker Beiträge zur Kulturwissenschaft* 15, 311-356.
- Siegel, Jeff. 1985. Koines and koineization. *Language in Society* 14, 357-378.
- Slosse, Philippe. 1955. *Schets der verschillen binnen het Ieperse dialect*. Rijksuniversiteit Gent: Licentiaatsverhandeling.
- Smessaert, Hans. 1995. Morfosyntaxis van het Westvlaamse bè-jaa-k-gie. *Tabu* 25, 45-60.
- Smith, Charles P. 2000. Content Analysis and Narrative Analysis. In T. Reis & C. Judd (red.), *Handbook of Research Methods in Social and Personality Psychology*, 313-335. Cambridge: Cambridge University Press.
- Smout, Herman. 1905/1980. *Het Antwerps dialect. Met een schets van de geschiedenis van dit dialect in de 17de en 18de eeuw. Ingeleid door Dr. Yvette Stoops*. Antwerpen/Amsterdam: Standaard Wetenschappelijke Uitgeverij.
- Speelman, Dirk. 2014. Logistic regression: A confirmatory technique for comparisons in corpus linguistics. In Dylan Glynn & Justyna Robinson (red.), *Corpus methods for Semantics. Quantitative studies in polysemy and synonymy*, 487-533. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Soete, Nel. 2012. *Morfologische, fonologische en lexicale dialectkennis in Ieper. Een sociolinguïstisch onderzoek naar de dialectkennis van drie generaties Ieperlingen*. Universiteit Gent: Bachelorscriptie.
- Soete, Nel. 2013. *Dialect als tweede taal bij Ieperse jongeren. Een studie naar de dialectkennis van twee generaties Ieperlingen*. Universiteit Gent: masterscriptie.
- Stad Gent. 2008. Socio-economisch profiel van Gent en omgeving (https://oog.stad.gent/sites/default/files/page/.../SEP%202008_0.pdf)
- Statistics Belgium, FOD Economie. 2008. Actuele nationaliteit van de bevolking per gemeente op 1/1/2008 (www.statbel.fgov.be).
- Statistics Belgium, FOD Economie. 2014. Wettelijke bevolking per gemeente, per geslacht in 2011, 2012, 2013 en 2014 (www.statbel.fgov.be).
- Stellmacher, Dieter. 1977. *Studien zur gesprochenen Sprache in Niedersachsen*. Marburg: Elwert.
- Strang, Gilbert. 2009. *Introduction to Linear Algebra*. Wellesley: Wellesley-Cambridge Press.
- Strijkers, Heidi. 1990. *Taalattitudes, taalkennis en lexicale standaardisering in Melle*.

- Universiteit Gent: Licentiaatsverhandeling.
- Stroop, Jan. 1998. *Poldernederlands; waardoor het ABN verdwijnt*. Amsterdam: Bert Bakker.
- Stroop, Jan. 2004. Wat over *niet* en *dat*. In Johan De Caluwe, Georges De Schutter, Magda Devos & Jacques Van Keymeulen (red.), *Taeldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal*. Gent: Academia Press.
- Suzuki, Ryota & Hidetoshi Shimodaira. 2006. Pvclust: an R package for assessing the uncertainty in hierarchical clustering. *Bioinformatics Applications Note* 22, 1540-1542.
- Suzuki, Ryota & Hidetoshi Shimodaira. 2013. 'Pvclust'. R-pakket.
- Svenstrup, Christoph Hare. 2013. Language attitudes in south-west Germany. In Tore Kristiansen & Stefan Grondelaers (red.), *Language (De)standardisation in Late Modern Europe: Experimental Studies*, 55-70. Gent: Novus Press.
- Swanenberg, Jos & Roeland Van Hout. 2013. Recent developments in the mid southern dialects. In Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.), *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Dutch*, 319-335. Berlin/Boston: Walter de Gruyter.
- Swann, Joan, Ana Deumert, Theresa Lillis & Rajend Mesthrie. 2004. *A dictionary of sociolinguistics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Taeldeman, Johan. 1971. De ontwikkeling van ogm. ũ in het westelijke en centrale zuiden. *Handelingen van de koninklijke commissie voor toponymie & dialectologie* XLV, 163-270.
- Taeldeman, Johan. 1972. (Middel)Westvlaamse alternatieven. *Taal & Tgval* 24, 9-23.
- Taeldeman, Johan. 1985. *De klankstructuur van het Gentse dialect: een synchrone beschrijving en een historische en geografische situering* (Werken uitgegeven door de Faculteit van de Letteren en Wijsbegeerte 172e afl). Gent: Rijksuniversiteit Gent.
- Taeldeman, Johan. 1991. Dialect in Vlaanderen. In Herman Cromvoets & Ad Adams (red.), *Kroezels op de Bozzem. Het dialectenboek*, 34-52. Waalre: Stichting Nederlandse Dialecten.
- Taeldeman, Johan. 1992a. Welk Nederlands voor Vlamingen. *Nederlands van nu* 40, 33-52.
- Taeldeman, Johan. 1992b. Welk Nederlands voor Vlamingen? *Nederlands van Nu* 40, 33-51.
- Taeldeman, Johan. 1993. Dialectresistentie en dialectverlies op fonologisch gebied. *Taal & Tongval* Themanummer 6, 102-118.
- Taeldeman, Johan. 1999. Het Gents. Een eiland in het Oost-Vlaamse dialectgebied. In Joep Kruijssen & Nicoline van der Sijs (red.), *Honderd jaar stadstaal*,

- 273-287. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Contact.
- Taeldeman, Johan. 2001. De regenboog van de Vlaamse dialecten. In Magda Devos, Johan De Caluwe & Johan Taeldeman (red.), *Het taallandschap in Vlaanderen*, 1-15. Gent: Academia Press.
- Taeldeman, Johan. 2005a. The influence of urban centres on the spatial diffusion of dialect phenomena. In Peter Auer, Frans Hinskens & Paul Kerswill (red.), *Dialect change. Convergence and Divergence in European Languages*, 263-283. Cambridge: Cambridge University Press.
- Taeldeman, Johan. 2005b. *Oost-Vlaams* (Taal in stad en land). Tiel: Lannoo.
- Taeldeman, Johan. 2006. Polarisation Revisited. In Frans Hinskens (red.), *Language Variation – European Perspectives*, 233-248. Amsterdam: Benjamins.
- Taeldeman, Johan (red.) 2008a. *Het Gentse Dialekt. Klank- en vormleer. Door dr. Jan Oscar De Gruyter (1907)*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Taeldeman, Johan. 2008b. Zich stabiliserende grammaticale kenmerken in Vlaamse tussentaal. *Taal & Tongval* 60, 26-50.
- Taeldeman, Johan. 2009. Linguistic stability in a language space. In Peter Auer & Jurgen Erich Schmidt (red.), *Language and space: an international handbook of linguistic variation*, 355-374. Berlin: De Gruyter Mouton.
- Taeldeman, Johan. 2013. Recent developments in the East Flemish dialect area. In Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.), *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Dutch*, 255-277. Berlin/Boston: Mouton De Gruyter.
- Taeldeman, Johan & Chris De Wulf. 2010. Niet-suffigale eind-sjwa's in de Vlaamse dialecten. In Johan De Caluwe & Jacques Vankeymeulen (red.), *Voor Magda. Artikelen voor Magda Devos bij haar afscheid van de Universiteit Gent*, 591-611. Gent: Academia Press.
- Theissen, Siegfried. 2005. Welk Nederlands of wat voor Nederlands voor Franstalige studenten? *Handelingen van de Koninklijke Maatschappij voor Taal- en Letterkunde en Geschiedenis* LIX, 129-137.
- Tops, Evie. 2010. *Variatie en verandering van de /r/ in Vlaanderen*. Brussel: VUBpress.
- Tops, Guy. 1995. Pleidooi voor een aanvaardbaar Standaardnederlands. *Nederlands van Nu* 43, 116-122.
- Torgersen, Eivind & Paul Kerswill. 2004. Internal and external motivation in phonetic change: dialect levelling outcomes for an English vowel shift. *Journal of Sociolinguistics* 8, 23-53.
- Trost, Pavel. 1965. Primäre und sekundäre Dialektmerkmale. In Ludwig Erich Schmitt (red.), *Verhandlungen des zweiten Internationalen Dialektologenkongresses*, 823-826. Wiesbaden: Steiner.

- Trudgill, Peter. 1972. Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich. *Language in Society* 1, 179-195.
- Trudgill, Peter. 1986. *Dialects in Contact*. Oxford: Blackwell.
- Vaismoradi, Mojtaba, Hannele Turunen & Terese Bondas. 2013. Content analysis and thematic analysis: Implications for conducting a qualitative descriptive study. *Nursing and Health Sciences* 15, 398-405.
- Vallaëys, André. 1997. *Woordenboek van het Poperings*. Poperinge: Stad Poperinge.
- Van Bree, Cor. 1987. *Historische Grammatica van het Nederlands*. Dordrecht: Foris Publications.
- Van Bree, Cor. 1990. De stabiliteit van de syntaxis en andere taalsectoren. *Taal & Tongval* 3, 186-210.
- Van Bree, Cor. 1992. The stability of language elements in present-day eastern Standard Dutch and eastern Dutch dialects. In J.A. Van Leuvensteijn & Jan Berns (red.), *Dialect and Standard Language*, 178-203. Amsterdam: Royal Netherlands Academy of Arts and Sciences.
- Van Bree, Cor. 2000. Taalbewustzijn, taalverandering en regionale taalvariatie. *Taal & Tongval* 52, 22-46.
- Van Coetsem, F. 1988. *Loan Phonology and the Two Transfer Types in Language Contact*. Dordrecht: Foris.
- Van Craenenbroeck, Jeroen. 2000. Complementerend *van*. Een voorbeeld van syntactische variatie in het Nederlands. *Nederlandse Taalkunde* 5, 133-163.
- Van Daele, Patrick. 2000. *Dialectappreciatie en dialectreceptie in Vlaanderen*. Gent: Universiteit Gent Licentiaatsverhandeling.
- Van de Mierop, Dorien, Eline Zenner & Stefania Marzo. 2016. Standard and Colloquial Belgian Dutch pronouns of address: A variationist-interactional study of child-directed speech in dinner table interactions. *Folia Linguistica* 50, 31-64.
- Van de Velde, Hans, et al. 2010. Will Dutch become Flemish? Autonomous developments in Belgian Dutch. *Multilingua. Journal of Cross-Cultural and Interlanguage Communication* 29, 385-416.
- Van der Sijs, Noline. 2010. Etymologiebank (www.etymologiebank.nl).
- Van Gijssels, Sofie, Dirk Speelman & Dirk Geeraerts. 2008. Style shifting in commercials. *Journal of Pragmatics* 40, 205-226.
- Van Haeringen, C. B. 1951. Standaard-Nederlands. *De Nieuwe Taalgids* 44, 316-320.
- Van Haeringen, C. B. 1963. *Weder en weer, neder en neer, mede en mee*. *Mededelingen der Koninklijke Nederlandse Akademie van wetenschappen* 26, 259-280.
- Van Hoof, Sarah. 2015. Met de verstaanbaarheid van dat Belgisch Nederlands valt het wel mee. Hoffelijkheid wil ook wel helpen. In *De Standaard* 02-02-2015.

- Van Hoof, Sarah. 2013. *Feiten en fictie. Een sociolinguïstische analyse van het taalgebruik in fictieseries op de Vlaamse openbare omroep (1977-2012)*. Universiteit Antwerpen: doctoraatsverhandeling.
- Van Hoof, Sarah & Jürgen Jaspers. 2012. Hyperstandaardisering. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 128, 97-125.
- Van Hoof, Sarah & Bram Vandekerckhove. 2013. Feiten en fictie. Taalvariatie in Vlaamse televisiereeksen vroeger en nu. *Nederlandse Taalkunde* 18, 35-64.
- Van Istendael, Geert. 2012. Dad ambetant Schoo Vlaams, da stom Abeejen. *De Morgen*, 30-08-2012.
- Van Istendael, Geert. 1989. *Het Belgisch Labyrint: de schoonheid der wanstaltigheid*. Amsterdam: Arbeiderspers.
- Van Keymeulen, Jacques. 1993. Een verkennend taalgeografisch onderzoek naar dialectverlies in Nederlandstalig België. *Taal & Tongval* Themanummer 6, 75-101.
- Van Loey, Adolphe. 1952. Over d-syncope in Zuidnederlandse dialecten. *Taal & Tongval* 4, 156-163.
- Van Loon, Jef. 1989. Een peiling naar het ontstaan van het Zuidnederlandse accusativisme. *Tijdschrift voor Nederlandse Taal- en Letterkunde* 105, 209-223.
- Van Parys, Lara. 1999. *Sociolinguïstisch vergelijkend onderzoek naar taalattitudes, taalgebruik en lexicale standaardisatie in Gent en Lovendegem*. Universiteit Gent: Licentiaatsverhandeling.
- Vandekerckhove, Pieternele & Anne-Sophie Ghyselen. geaccepteerd. De detectie van saillante taalkenmerken: een dialectimitatie-onderzoek. *Nederlandse Taalkunde*.
- Vandekerckhove, Reinhild. 2000. *Structurele en sociale aspecten van dialectverandering. De dynamiek van het Deerlijkse dialect*. Gent: Koninklijke Academie voor Nederlandse Taal- en Letterkunde.
- Vandekerckhove, Reinhild. 2002. Vervlakking op de West-Vlaamse dialectkaart. Diminutiefvorming vroeger en nu. *Taal & Tongval* 54, 24-46.
- Vandekerckhove, Reinhild. 2004. Waar zijn je, jij en jou(w) gebleven? Pronominale aanspreekvormen in het gesproken Nederlands van Vlamingen. In Johan De Caluwe, Georges De Schutter, Magda Devos & Jacques Van Keymeulen (red.), *Taaldeman, man van de taal, schatbewaarder van de taal*, 981-993. Gent: Academia Press.
- Vandekerckhove, Reinhild. 2005. Belgian Dutch versus Netherlandic Dutch: New patterns of divergence? On pronouns of address and diminutives. *Multilingua* 24, 379-397.
- Vandekerckhove, Reinhild. 2009. Dialect loss and dialect vitality in Flanders. *International Journal of the Sociology of Language* 196/197, 73-97.

- Vandekerckhove, Reinhild. 2013. Southwestern Dutch dialects today. In Frans Hinskens & Johan Taeldeman (red.), *Language and Space. An International Handbook of Linguistic Variation. Dutch*. Berlin/Boston: De Gruyter Mouton.
- Vandekerckhove, Reinhild & Judith Nobels. 2010. Code eclecticism: Linguistic variation and code alternation in the chat language of Flemish teenagers. *Journal of Sociolinguistics* 14, 657-677.
- Vandenbussche, Wim. 2010. Standardisation through the media. The case of Dutch in Flanders. In Peter Gilles, Joachim Scharloth & Evelyn Ziegler (red.), *Variatio delectat. Empirische Evidenzen und theoretische Passungen sprachlicher variation*, 309-322. Frankfurt am Main: Peter Lang Verlag.
- Vandevoorde, Hans. 2015. Wat we zelf praten...? In *De Standaard* 06-02-2015.
- Vandeweghe, Willy. 1971. Om en rond de '(om) te'-konstructie. *Studia Germanica Gandensia* 12, 37-61.
- Vandeweghe, Willy. 2009. Negatievermenigvuldiging in het West-Vlaams. *Studies van de Belgische Kring voor Linguïstiek* 4 (www.bkl-cbl.be), 1-14.
- Verbeke, Thomas. 2011. Meer dialect op de VRT? In *Knack* 2-11-2011, 14.
- Verhetsel, Ann, et al. 2009. Pendel in België. De Woon-werkverplaatsingen en woon-schoolverplaatsingen. Brussel: Statistics Belgium.
- Verhulst, Dimitri. 2012. Standaardtaal, daar dankt de Vlaming voor: te kakkineus. In *De Morgen*, 31-08-2012.
- Vlaamse Arbeidsrekening o.b.v. RSZ Gedecentraliseerde statistiek, RSVZ, RSZ, RSZPPO, RIZIV, RVA (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE). 2014a. Gemeentelijke inkomende pendel bij de loontrekkenden (15-64 jaar) naar geslacht, leeftijdsklasse en hoofdsector (Belgische gemeenten; jaargemiddelde 2012).
- Vlaamse Arbeidsrekening o.b.v. RSZ Gedecentraliseerde statistiek, RSVZ, RSZ, RSZPPO, RIZIV, RVA (Bewerking Steunpunt WSE/Departement WSE). 2014b. Gemeentelijke uitgaande pendel bij de loontrekkenden (15-64 jaar) naar geslacht, leeftijdsklasse en hoofdsector (Belgische gemeenten; 2006-2012).
- Wardhaugh, Ronald. 2006. *An Introduction to Sociolinguistics*. Oxford: Blackwell.
- Wedel, Andrew, Scott Jackson & Abby Kaplan. 2013. Functional Load and the Lexicon: Evidence that Syntactic Category and Frequency Relationships in Minimal Lemma Pairs Predict the Loss of Phoneme contrasts in Language Change. *Language and Speech* 56, 395-417.
- Wedel, Andrew, Abby Kaplan & Scott Jackson. 2013. High functional load inhibits phonological contrast loss: A corpus study. *Cognition* 128, 179-186.
- Weinreich, Uriel, William Labov & Marvin Herzog. 1968. Empirical foundations for a theory of language change. In W.P. Lehmann & Y. Mal'keil (red.),

- Directions for historical linguistics: A symposium*, 95-188. Austin: University of Texas Press.
- Wells, John C. 1982. *Accents of English*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Willems, Paul. 2008. *Migratiebewegingen in het Vlaamse Gewest in de periode 1997-2006*. Brussel: Studiedienst van de Vlaamse Regering.
- Willemyns, Roland. 1979. Bedenkingen bij het taalgedrag van Vlaamse universiteitsstudenten uit Brussel-Halle-Vilvoorde. *Taal en sociale integratie* 2, 141-159.
- Willemyns, Roland. 1982. Taalvarianten en Normbewustzijn. *Colloquium Neerlandicum 8. Verslag van het achtste colloquium van docenten in de neerlandistiek aan buitenlandse universiteiten*, 79-96.
- Willemyns, Roland. 1985. Diglossie en taalcontinuüm: twee omstreden begrippen. In Roland Willemyns (red.), *Brussels Boeket. Liber Discipulorum Adolphe Van Loey*, 187-229. Brussel: Vrije Universiteit Brussel.
- Willemyns, Roland. 1997. Dialektverlust im Niederländischen Sprachraum. *Zeitschrift für Dialektologie und Linguistik* LXIV, 12-154.
- Willemyns, Roland. 2005. Verkavelingsbrabants. Werkt het integratiemodel ook voor tussentalen? *Neerlandica Extra Muros* 43, 27-40.
- Willemyns, Roland. 2007. De-standardization in the Dutch Language Territory at Large. In C. Fandryc & R. Salverda (red.), *Standard, Variation and Language Change in Germanic Languages*, 265-279. Tübingen: Gunter Narr Verlag.
- Willemyns, Roland. 2008. Variëteitenkeuze in de Westhoek. *Taal & Tongval* 60, 51-71.
- Willemyns, Roland & Helga Bisters. 1989. The Language Continuum as a Pluridimensional Concept. In Ulrich Ammon (red.), *Status and Function of Languages and Language Varieties*, 541-551. Berlin/New York: Walter de Gruyter.
- Willemyns, Roland & Wim Vandenbussche. 2008. Diglossie versus Kontinuum? Der Einfluss von Dialektverlust. *Sociolinguistica* 22, 48-65.
- Willemyns, Roland, Wim Vandenbussche & Marie Drees. 2010. Dialectgebruik en periferie. In Johan De Caluwe & Jacques Van Keymeulen (red.), *Voor Magda. Artikelen voor Magda Devos bij haar afscheid van de Universiteit Gent*, 801-816. Gent: Academia Press.
- WBD = Weijnen, Antonius et al. (1967-2005). *Woordenboek van de Brabantse Dialecten*. Assen: Van Gorcum/Groningen: Gopher.
- Williams, Ann & Paul Kerswill. 1999. Dialect levelling: change and continuity in Milton Keynes, Reading and Hull. In Paul Foulkes & Gerard Docherty (red.), *Urban voices: Accent studies in the British Isles*, 141-162. London: Arnold.

- Winkler, Johan 1874. *Algemeen Nederduitsch en Friesch Dialecticon. Deel 2*. Den Haag: Martinus Nijhoff.
- WLD = Weijnen, Antonius, Jan Goossens et al. (1983-2008). *Woordenboek van de Limburgse Dialecten*. Assen: Van Gorcum/Groningen: Gopher.
- WVD = Devos, Magda et al. (1979-...) *Woordenboek van de Vlaamse Dialecten*. Gent/Tongeren: Michiels.
- Yde, Evelien. 2013. (Tussen)taalgebruik en codeswitching in Vlaamse radiospots. In Johan De Caluwe, Steven Delarue, Anne-Sophie Ghyselen & Chloé Lybaert (red.), *Tussentaal. Over de talige ruimte tussen dialect en standaardtaal in Vlaanderen*. Gent: Academia Press.
- Zeijlstra, Hedde. 2004. *Sentential Negation and Negative Concord*. Utrecht: LOT.
- Zenner, Eline, Dirk Geeraerts & Dirk Spielman. 2009. Expeditie Tussentaal: Leeftijd, identiteit en context in 'Expeditie Robinson'. *Nederlandse Taalkunde* 14, 26-44.

BIJLAGEN

Bijlage 1: Informantenprofielen.....	390
Bijlage 2: Profielen gesprekspartners vriendengesprekken.....	400
Bijlage 3: Enquête sprekergegevens.....	430
Bijlage 4: Leidraad interviews.....	445
Bijlage 5: Stimuluszinnen dialect- en standaardtaalttest.....	448
Bijlage 6: Interrater agreements fonologische variabelen.....	449
Bijlage 7: Selectie variabelen voor logistische regressie.....	452
Bijlage 8: Resultaten logistische regressies – globale modellen.....	458
Bijlage 9: Resultaten logistische regressies – individuele modellen.....	462
Bijlage 10: Percentages niet-standaardtalige varianten per variabele en situatie ..	467
Bijlage 11: Screeplots correspondentieregressies.....	473
Bijlage 12: Correspondentiebiplots met interactie-effecten sprekers en situaties	474
Bijlage 13: Details correspondentiebiplots.....	507
Bijlage 14: MDS-plot Ieperse varianten op basis van rijproporties	509
Bijlage 15: Intersprekervariatie in correspondentiebiplots per situatie, regio en leeftijdscategorie	510

Bijlage 1: Informantenprofielen

	Wvla1	Wvla2	Wvla3
Informant			
Geboortjaar	1986	1984	1984
Broers	0	0	1
Zussen	3	3	1
Woonplaatsen	Langemark (1986-2010), Gent (2010-...)	Langemark (1984-2008), Gent (2008-2009), Dadizele (2009-...)	Ieper (1984-2008), Gent (2008-2010), Kortrijk (2010-...)
Plaats schoolinstellingen	Langemark, Ieper, Gent	Langemark, Ieper, Gent	Ieper, Leuven
Opleiding hoger onderwijs	Geneeskunde	Farmacie	Rechten + notariaat
Beroep	Huisarts (in opleiding)	Apotheker	Notaris
Personeel onder leiding?	0	0	10
Plaats moeder opgegroeid	Langemark	Langemark	Merken
Dialect moeder	Langemarks	Langemarks	West-Vlaams
Plaats vader opgegroeid	Pervijze	Pervijze	Ledelegem
Dialect vader	Pervijze	Pervijze	West-Vlaams
Opleiding moeder	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep moeder	Apotheker	Apotheker	Vrij beroep
Moeder personeel?	1	1	Niet ingevuld
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep vader	Vecarts	Vecarts	Notaris
Vader personeel?	1	1	10
Burgerlijke staat	Alleenstaand	Samenwonend	Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	n.v.t.	Dadizele	Brecht
Opleiding partner	n.v.t.	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep partner	n.v.t.	Informaticus	Verantwoordelijke personeelsdienst
Partner personeel?	n.v.t.	0	2
Dialect partner	n.v.t.	Dadizele	Kempisch
Kinderen	0	2	1
Others			
Partners & kinderen			

	Wvl4	Wvl5	Wvlb1
Informant	Geboortejaar	1986	1961
	Broers	1	0
	Zussen	0	4
	Woonplaatsen	Ieper	Oostende (1981-1982), Vlamertinge (1982-2006), Melsen (2006-...)
	Plaats schoolinstellingen	Ieper, Gent	Vlamertinge, Ieper, Gent (Merebbeke)
	Opleiding hoger onderwijs	Diergeneeskunde	Diergeneeskunde
	Beroep	Doctoraatstudent	Dierenarts
	Personeel onder leiding?	1	0
	Plaats moeder opgegroeid	Dranouter	Vlamertinge
	Dialect moeder	Ieper	Vlamertings
Ouders	Plaats vader opgegroeid	Wijtschate	Ardoio
	Dialect vader	Iepers	West-Vlaams (Vlamertings/Iepers)
	Opleiding moeder	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
	Beroep moeder	Hogere bediende (organiseert opleidingen)	Verpleegkunde + kunstenaar in bijberoep
	Moeder personeel?	0	0
	Opleiding vader	Gewoon lager onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
	Beroep vader	Ongeschoold arbeider (klusjesman + chauffeur)	Zelfstandig verpleegkundige
	Vader personeel?	0	4-5
	Burgerlijke staat	Samenwonend	Gehuwd
	Partner & kinderen	Plaats partner opgegroeid	Roeselare, Rumbekke, Ieper
Opleiding partner		Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep partner		Leerkracht secundair onderwijs	Kinesitherapeut
Partner personeel?		0	0
Dialect partner		West-vlaams	Poperings
Kinderen		0	2
			3

	Wvlb2	Wvlb3	Wvlb4
Informant			
Geboortejaar	1960	1962	1955
Broers	3	2	1
Zussen	1	2	0
Woonplaatsen	Elverdinge (1960-1985), Brugge (1986-...)	Elverdinge (1962-1980), Ieper (1980-2005, tsn. 1989-1993 periodes in Joegoslavië en Duitsland), Bilschote (2005-2012), Moorsele (2012-...)	Ieper
Plaats schoolinstellingen	Elverdinge, Ieper, Leuven	Elverdinge, Ieper, Leuven	Ieper, Kortrijk, Gent
Opleiding hoger onderwijs	Natuurkunde	Lichamelijke opvoeding	Rechten + criminologie
Beroep	Leerkracht secundair onderwijs	Hogere bediende (receptie)	Magistraat
Personeel onder leiding?	0	0	Griffie + referendarissen
Plaats moeder opgegroeid	Baudeville, Moorslede (vanaf 6j)	Lo	Ieper
Dialect moeder	West-Vlaams	Plaatselijke dialect	Iepers
Plaats vader opgegroeid	Brugge, Diksmuide	Oostvleteren, Stavele	Ieper
Dialect vader	West-Vlaams	Plaatselijke dialect	Iepers
Opleiding moeder	Lager ASO	Lager ASO	niet ingevuld
Beroep moeder	huisvrouw	Huisvrouw	huisvrouw
Moeder personeel?	0	0	0
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Gewoon lager onderwijs	Hoger universitair onderw.
Beroep vader	Huisarts	Ongeschoold arbeider	Geneesheer
Vader personeel?	0	Chauffeur	?
Burgerlijke staat	Gehuwd	Alleenstaand	Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	Vleteren	n.v.t.	Gent
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	n.v.t.	Hoger universitair onderw.
Beroep partner	Directeur secundaire school	n.v.t.	Advocaat
Partner personeel?	Leerkrachtenteam	n.v.t.	0
Dialect partner	West-Vlaams	n.v.t.	Beeftje Gents
Kinderen	3	0	1
Ouders			
Partner & kinderen			

	Wvlb5		Ovla1	Ovla2
Geboortejaar	1960	1979	1980	
Broers	0	0	1	
Zussen	1	1	2	
Woonplaatsen	Ieper (1960-1984), Berchem (1984-...)	Gentbrugge (1979-2004, 2006-...), Antwerpen (2004-2006)	Gent	
Plaats schoolinstellingen	Ieper, Gent	Gentbrugge, Melle, Gent	Gent, Leuven	
Opleiding hoger onderwijs	Farmacie	Rechten	Musicologie	
Beroep	Apotheker (zelfstandig)	Parketmagistraat	Ondernemingsleider	
Personeel onder leiding?	1	0	2	
Plaats moeder opgegroeid	Ieper	Gentbrugge	Gent, Sint-Amandsberg	
Dialect moeder	Iepers	Gents	n.v.t.	
Plaats vader opgegroeid	Ieper	Gentbrugge	Gent	
Dialect vader	Iepers	Geen	Gents	
Opleiding moeder	Hoger ASO	Hoger ASO	Hoger niet-universitair onderwijs	
Beroep moeder	Huisvrouw	Kinderverzorgster	Ondernemingsleider	
Moeder personeel?	0	0	2	
Opleiding vader	Hoger ASO	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger TSO	
Beroep vader	Directiekader (bureelhoofd)	Directiekader	Ondernemingsleider	
Vader personeel?	±6	Ja (geen idee hoeveel)	2	
Burgerlijke staat	Gehuwd	Gehuwd	Gehuwd	
Plaats partner opgegroeid	Sint-Niklaas	Antwerpen	Waasmunster, Sint-Niklaas	
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	
Beroep partner	Apotheker (zelfstandig)	Hogere bediende (hoofd productiehuis)	Architect (zelfstandig)	
Partner personeel?	1	±6	0	
Dialect partner	Sint-Niklaas	Geen	Waaslands	
Kinderen	1	2	0	

Informant

Ouders

Partner & kinderen

	Ovla3	Ovla4	Ovla5
Geboortjaar	1984	1983	1987
Broers	0	4	0
Zussen	1	1	1
Woonplaatsen	Wondelgem (1984-1986), Knokke (1986-1988), Gent (1988-1992), Sint-Amandsberg (1992-1995, 2007-2011), Gentbrugge (1995-2007), Oostaakker (2011-...)	Evergem (1983-1986), Nazareth (1986-...)	Gent
Plaats schoolinstellingen	Gent	Gent	Gent
Opleiding hoger onderwijs	Geneeskunde	Geneeskunde	Rechten
Beroep	Huisarts (bediendestaat)	Huisarts (bediendestaat)	Advocaat
Personeel onder leiding?	0	0	0
Plaats moeder opgegroeid	Ieper + Gent	Gent	Sleidinge
Dialect moeder	Algemeen Nederlands + West-Vlaams	Gents	Oost-Vlaams (nu AN)
Plaats vader opgegroeid	Gent	Gent	Brugge
Dialect vader	Algemeen Nederlands + Gents	Gents	Geen
Opleiding moeder	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep moeder	Administratief medewerker	Leerkracht basisonderwijs + secretaresse	Docent in hoger onderwijs
Moeder personeel?	0	0	0
Opleiding vader	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep vader	Kinesist (bediendestaat)	Leerkracht lager onderwijs + accountant	Journalist
Vader personeel?	0	3	0
Burgerlijke staat	Gehuwd	Samenwonend	Samenwonend
Plaats partner opgegroeid	Ertvelde	Meulebeke	RupeImonde
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep partner	Logopedist (zelfsandid)	Geschoold arbeider	Hogere bediende
Partner personeel?	0	0	0
Dialect partner	Algemeen Nederlands + Ronsisch	n.v.t.	n.v.t.
Kinderen	0	0	0

Informant

Ouders

Partner & kinderen

	Ov1b1	Ov1b2	Ov1b3
Geboortjaar	1956	1951	1952
Broers	0	0	0
Zussen	1	0	2
Woonplaatsen	Gent (1956-1980, 1984-1986), Zuid-Afrika (1980-1982), Zomergem (1982-1984), Sint-Amandsberg (1986-...)	Gent (1951-1982, 2005-...), Sint-Maartens-Lathem (1982-2004)	Gent
Plaats schoolinstellingen	Gent, Zuid-Afrika	Gent	Gent
Opleiding hoger onderwijs	Burgerlijk Ingenieur + computer science	Geneeskunde	Bio-ingenieur
Beroep	Ambtenaar	Radioloog	Parlementslid
Personeel onder leiding?	0	2	40
Plaats moeder opgegroeid	Sint-Amandsberg + Nevele	Brugge	Gent
Dialect moeder	Gents	Brugs	Gents
Plaats vader opgegroeid	Gent	Brugge	Gent
Dialect vader	Gents	Brugs	Gents
Opleiding moeder	Gewoon lager onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger ASO
Beroep moeder	Zelfstandig naaister	Leerkracht secundair onderwijs	Kleine zelfstandige
Moeder personeel?	0	0	20
Opleiding vader	Hoger TSO	Hoger universitair onderwijs	Hoger ASO
Beroep vader	Leerkracht secundair onderwijs	Hogere bediende	Zelfstandige (drukker)
Vader personeel?	0	0	20
Burgerlijke staat	Gehuwd	Alleenstaand	Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	Zaire, Lovendegem	n.v.t.	Hasselt
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	n.v.t.	Hoger universitair onderwijs
Beroep partner	Directiekader	n.v.t.	Hogere bediende (onderzoeker)
Partner personeel?	0	n.v.t.	10
Dialect partner	Lovendegems	n.v.t.	n.v.t.
Kinderen	4	3	1

Informant

Ouders

Partner & kinderen

	Ov1b4	Ov1b5	Anta1
Geboortjaar	1954	1956	1985
Broers	3	3	1
Zussen	0	1	1
Woonplaatsen	Gentbrugge	Gent (1956-1985, 1990-...), Nicaragua (1985-1990)	Zandvliet (1985-1997), Brasschaat (1997-2001), Ekeren (2001-2006), Bergerhout (2006-2007), Merksem (2007-2009), Gent (2009-...)
Plaats schoolinstellingen	Gentbrugge, Gent	Gent, Brussel	Zandvliet, Ekeren, Merksem, Gent
Opleiding hoger onderwijs	Bio-ingenieur	Landbouwingenieur + menselijke ecologie	Moraalwetenschappen
Beroep	Diensthofid	Directiekader NGO	Bediende in bedrijf (administratie + onthaal)
Personeel onder leiding?	+260	5	0
Plaats moeder opgegroeid	Zwijnaarde	Gent	Ekeren
Dialect moeder	'tussentaal van den buiten'	Gents	n.v.t.
Plaats vader opgegroeid	Gentbrugge	Nazareth, Gent	Kapellen
Dialect vader	Gents	Nazareths	n.v.t.
Opleiding moeder	Lager ASO	Lager BSO	Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep moeder	Kleine zelfstandige (hulp in beenhouwerij)	Kapster, huisvrouw	Bediende (secretresse)
Moeder personeel?	0	0	0
Opleiding vader	Lager ASO	Gewoon lager onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep vader	Kleine zelfstandige (slager)	Politie-agent	Arbeider (ploegbaas)
Vader personeel?	0	Wisselend	5-10
Burgerlijke staat	Gehuwd	Gehuwd	Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	Gentbrugge	Gent	Oostduinkerke
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep partner	Leerkracht secundair onderwijs	Lector hoger onderwijs	Doctoraatsstudent
Partner personeel?	0	0	0
Dialect partner	Geen (Algemeen Beschaafd Nederlands!)	Gents	West-Vlaams (Koksijde)
Kinderen	2	2	0

Informant

Ouders

Partner & kinderen

	Anta2	Anta3	Anta4
Informant			
Geboortejaar	1986	1986	1984
Broers	1	1	0
Zussen	0	1	0
Woonplaatsen	Antwerpen (1986-2010), Groot-Bijgaarden (2010-...)	Berchem (1986-1998), Zoersel (1998-2013), Leuven (2013-...)	Antwerpen (1984-2002, 2008-...), Gent (2002-2008)
Plaats schoolinstellingen	Berchem, Leuven, Antwerpen	Berchem, Westmalle, Leuven	Deurne, Gent
Opleiding hoger onderwijs	Burgerlijk ingenieur, general management	Geneeskunde	Kunstwetenschappen
Beroep	Projectingenieur	Arts specialist in opleiding	Niet aan het werk
Personeel onder leiding?	7	0	n.v.t.
Plaats moeder opgegroeid	Schilde, Deurne	Gent	Deurne
Dialect moeder	Antwerps (zeer licht accent)	Algemeen Nederlands met licht Gents accent	Deurns
Plaats vader opgegroeid	Antwerpen	Gent	Deurne
Dialect vader	Antwerps (maar quasi AN)	Algemeen Nederlands	Deurns
Opleiding moeder	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger ASO
Beroep moeder	Anaesthesist	Medisch vertegenwoordiger	Bediende bij gemeente
Moeder personeel?	0	0	0
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep vader	Pneumoloog	Psychiater	Professor
Vader personeel?	Ja (geen idee van aantal)	Ja (geen idee van aantal)	Niet ingevuld
Burgerlijke staat	Samenwonend	Alleenstaand	Alleenstaand
Plaats partner opgegroeid	Keulen, Rwanda, Dilbeek	n.v.t.	n.v.t.
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	n.v.t.	n.v.t.
Beroep partner	Directiekader	n.v.t.	n.v.t.
Partner personeel?	0	n.v.t.	n.v.t.
Dialect partner	Vlaams-Brabants	n.v.t.	n.v.t.
Kinderen	0	0	0
Ouders			
Partner & kinderen			

	Anta5	Antb1	Antb2
Geboortjaar	1987	1959	1946
Broers	0	1	0
Zussen	1	2	1
Woonplaatsen	Deurne (1987-2013), Antwerpen (2013-...)	Antwerpen (1959-1997), Beveren-Waas (1997-...)	Berchem (1946-1951), Antwerpen (1951-1970, 1972-...), Brussel (1970-1972)
Plaats schoolinstellingen	Deurne, Antwerpen	Antwerpen, Leuven	Antwerpen, Gent
Opleiding hoger onderwijs	Rechten	Rechten	Rechten
Beroep	Advocaat	Advocaat	Advocaat
Personeel onder leiding?	0	1	0
Plaats moeder opgegroeid	Mortsel	Schelle, Groothertogdom Luxemburg	Roermond, Antwerpen
Dialect moeder	Tussentaal	Moedertaal Frans, Nederlands tweede taal	Limburgs (Nederland)
Plaats vader opgegroeid	Deurne	Brugge	Antwerpen
Dialect vader	Antwerps	Algemeen Nederlands	Antwerps
Opleiding moeder	Hoger KSO	Hoger TSO	Lager ASO
Beroep moeder	Hogere bediende	Secretaresse werk echtgenoot	Bediende (stenotypiste), huisvrouw
Moeder personeel?	5	2	0
Opleiding vader	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	Lager ASO + militaire school
Beroep vader	Directiekader	Advocaat + schepen	Hogere bediende
Vader personeel?	0	Ja (aantal niet zeker)	0
Burgerlijke staat	Samenwonend	Gehuwd	Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	Berchem, Antwerpen stad	Kalinhout	Wervik
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	Hoger ASO
Beroep partner	Hogere bediende	Rechter	Bediende
Partner personeel?	0	Griffiepersoneel	0
Dialect partner	Antwerps-tussentaal-AN	Geen echt dialect, beetje Antwerps	West-Vlaams
Kinderen	0	3	0

Informant

Ouders

Partner & kinderen

	Antb3	Antb4	Antb5
Geboortejaar	1954	1959	1963
Broers	1	0	1
Zussen	3	1	1
Woonplaatsen	Antwerpen	Kongo (1959-1960), Wilrijk (1960-1979), Antwerpen (1979-1994, 1995-...), Wenen (1994-1995)	Antwerpen, Wilrijk, Deurne (jaar-talen niet duidelijk)
Plaats schoolinstellingen	Antwerpen	Antwerpen	Antwerpen
Opleiding hoger onderwijs	Toegepaste economische wetenschap	Rechten	Wijsbegeerte
Beroep	Directiekader	Jongerenbegeleider	Bediende (commercieel medewerker)
Personeel onder leiding?	Niet ingevuld	0	0
Plaats moeder opgegroeid	Borgerhout	Antwerpen	Antwerpen
Dialect moeder	Borgerhout	Antwerps	n.v.t.
Plaats vader opgegroeid	Antwerpen	Berendrecht, Antwerpen	Borgerhout
Dialect vader	n.v.t.	Antwerps	n.v.t.
Opleiding moeder	Hoger ASO	Hoger ASO	Hoger ASO
Beroep moeder	Kleine zelfstandige	Bediende	Bediende
Moeder personeel?	0	0	0
Opleiding vader	Hoger ASO	Hoger ASO	Hoger ASO
Beroep vader	Ondernemingsleider	Directiekader	Bediende (handelsvertegenwoordiger)
Vader personeel?	20	20	0
Burgerlijke staat	Gehuwd	Alleenstaand	Samenwonend
Plaats partner opgegroeid	Niet ingevuld	N.v.t.	Wilrijk
Opleiding partner	Niet ingevuld	N.v.t.	Hoger ASO
Beroep partner	Niet ingevuld	N.v.t.	Zelfstandige (horeca)
Partner personeel?	Niet ingevuld	N.v.t.	10
Dialect partner	Niet ingevuld	N.v.t.	n.v.t.
Kinderen	Niet ingevuld	N.v.t.	2

Informant

Ouders

Partner & kinderen

Bijlage 2: Profielen gesprekspartners vriendengesprekken

GESPREKSPARTNERS WVLAI		Gesprekspartner eigen regio (=Wvla2)	Gesprekspartner andere regio (=Ovla3)
Relatie met hoofdinformant?		Zus	Collega (heel vriendschappelijke relatie)
Geslacht		Vrouw	Vrouw
Geboortjaar		1984	1984
Broers		0	0
Zussen		3	1
Woonplaatsen		Langemark (1986-2010), Gent (2010-2012)	Wondelgem (1984-1986), Knokke (1986-1988), Gent (1988-1992), Sint- Amandsberg (1992-1995, 2007-2011), Gentbrugge (1995-2007), Oostakker (2011-...)
Plaats schoolinstellingen		Langemark, Ieper, Gent	Gent
Opleiding		Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs		Geneeskunde	Geneeskunde
Beroep		Huisarts (in opleiding)	Huisarts (bediendestatuut)
Personeel onder leiding?		0	0
Plaats moeder opgegroeid		Langemark	Ieper + Gent
Dialect moeder		Langemarks	Algemeen Nederlands + West-Vlaams
Plaats vader opgegroeid		Pervijze	Gent
Dialect vader		Pervijze	Algemeen Nederlands + Gents
Opleiding moeder		Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep moeder		Apotheker	Administratief medewerker
Moeder personeel?		1	0
Opleiding vader		Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep vader		Vcearts	Kinesist (bediendestatuut)
Vader personeel?		1	0
Burgerlijke staat		Samenwonend	Gehuwd
Plaats partner opgegroeid		Dadizele	Ertvelde
Opleiding partner		Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep partner		Informaticus	Logopedist (zelfstandig)
Partner personeel?		0	0
Dialect partner		Dadizeels	Algemeen Nederlands + Ronsisch
Kinderen		2 (zoon: 2010, dochter: 2012)	0

GESPREKSPARTNERS WvLA2		Gesprekspartner eigen regio (= WvLA1)		Gesprekspartner andere regio	
Relatie met hoofdinformant?		Zus	Schoonzus		
Geslacht	Vrouw	Vrouw	Vrouw		
Geboortjaar	1986	1986	1988		
Broers	0	0	1		
Zussen	3	3	0		
Woonplaatsen	Langemark (1986-2010), Gent (2010-2012)	Langemark (1988-1994, 2000-2007), Gent (1994-1997), Oostakker (1997-2007)			
Plaats schoolinstellingen	Langemark, Ieper, Gent	Oostakker			
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger ASO			
Opleiding hoger onderwijs	Geneeskunde	/			
Beroep	Huisarts (in opleiding)	Consultant informatica			
Personeel onder leiding?	0	0			
Plaats moeder opgegroeid	Langemark	Melle			
Dialect moeder	Langemarks	Tussentaal			
Plaats vader opgegroeid	Pervijze	Melle			
Dialect vader	Pervijze	Tussentaal			
Opleiding moeder	Hoger universitair onderwijs	Hoger ASO			
Beroep moeder	Apotheker	Bediende			
Moeder personeel?	1	0			
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Lager ASO			
Beroep vader	Veearts	Begeleider mensen met beperking			
Vader personeel?	1	0			
Burgerlijke staat	Alleenstaand	Samenwonend			
Plaats partner opgegroeid	n.v.t.	Dadizele			
Opleiding partner	n.v.t.	Hoger universitair onderwijs			
Beroep partner	n.v.t.	Manager			
Partner personeel?	n.v.t.	<i>Niet ingevuld</i>			
Dialect partner	n.v.t.	West-Vlaams			
Kinderen	0	1 (dochter: 2012)			

ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS WvLA3		Gesprekspartner eigen regio		Gesprekspartner andere regio	
Relatie met hoofdinformant?		Schoolvriendin middelbare school	Echigenoot		
Geslacht	Vrouw		Man		
Geboortejaar	1984		1985		
Broers	0		1		
Zussen	3		2		
Woonplaatsen	Langemark (1986-2010), Gent (2010-2012)		Brecht (1995-2009), Gent (2009-2010), Kortrijk (2010-...)		
Plaats schoolinstellingen	Langemark, Ieper, Gent		Brecht, Hoogstraten, Halle, Leuven		
Opleiding	Hoger universitair onderwijs		Hoger niet-universitair onderwijs		
Opleiding hoger onderwijs	Geneeskunde		Niet gespecificeerd		
Beroep	Huisarts (in opleiding)		Verantwoordelijke personeelsdienst		
Personeel onder leiding?	0		0		
Plaats moeder opgegroeid	Langemark		Brecht		
Dialect moeder	Langemarks		Geen		
Plaats vader opgegroeid	Pervijze		Meer		
Dialect vader	Pervijze		Geen		
Opleiding moeder	Hoger universitair onderwijs		Hoger niet-universitair onderwijs		
Beroep moeder	Apotheker		Bediende		
Moeder personeel?	1		<i>Niet ingevuld</i>		
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs		Hoger universitair onderwijs		
Beroep vader	Vecarts		Accountant-fiscalist		
Vader personeel?	1		35		
Burgerlijke staat	Samenwonend		Gehuwd		
Plaats partner opgegroeid	Dadizele		Ieper		
Opleiding partner	Hoger niet-universitair onderwijs		Rechten, notariaat		
Beroep partner	Informaticus		Notaris		
Partner personeel?	0		10		
Dialect partner	Dadizeels		Iepers		
Kinderen	2 (zoon: 2010, dochter: 2012)		1 (zoon: 2012)		

Ouders

Partner & kinderen

Relatie met hoofdinformant?	Partner	Collega
Geslacht	Man	Vrouw
Geboortejaar	1985	1984
Broers	1	2
Zussen	0	0
Woonplaatsen	Roeselare (1985-1992), Ieper (1992-...)	Berchem (1984-2008), Brakel (2008-...)
Plaats schoolinstellingen	Ieper, Gent	Berchem, Kontich, Antwerpen, Kempen
Opleiding	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Interieurvormgeving	Agro- en Biotechniek: dierenzorg
Beroep	Leerkracht secundair onderwijs	Dierenartsassistent
Personeel onder leiding?	0	0
Plaats moeder opgegroeid	Diest, Roeselare, Ieper	Berchem
Dialect moeder	Geen	Tussentaal
Plaats vader opgegroeid	Poelkapelle/Ieper	Witrijk, Antwerpen
Dialect vader	Geen	Tussentaal
Opleiding moeder	Hoger niet-universitair onderwijs	Lager TSO
Beroep moeder	Leerkracht secundair onderwijs	Kleine zelfstandige (bloemist)
Moeder personeel?	0	2-3 (vroeger 4-5)
Opleiding vader	Hoger TSO	Hoger ASO
Beroep vader	Leerkracht secundair onderwijs	Kleine zelfstandige (bloemist)
Vader personeel?	0	2-3 (vroeger 4-5)
Burgerlijke staat	Samenwonend	Samenwonend
Plaats partner opgegroeid	Ieper	Brakel
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	Hoger TSO
Beroep partner	Doctoraatsstudent	Arbeider
Partner personeel?	1	0
Dialect partner	Iepers	Tussentaal, Brakels en Algemeen Nederlands
Kinderen	0	0

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS WvLAS		Gesprekspartner eigen regio		Gesprekspartner andere regio	
Relatie met hoofdinformant?		Broer	Man	Kennis – volgt ook bijles bij hoofdinformant	Vrouw
Geboortejaar		1989		1992	
Broers		1		1	
Zussen		1		0	
Woonplaatsen		Vlamertinge (1989-...)		Vurste (1992-2009), Gavere (2009-...)	
Plaats schoolinstellingen		Vlamertinge, Ieper, Gent		Vurste, Zwijsnaarde, Gent	
Opleiding		Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger niet-universitair onderwijs	
Opleiding hoger onderwijs		Grafische vormgeving		Ergotherapie	
Beroep		Student		Student	
Personeel onder leiding?		0		n.v.t.	
Plaats moeder opgegroeid		Vlamertinge		Vlamertinge	
Dialect moeder		Vlamertings		West-Vlaams	
Plaats vader opgegroeid		Ardooië		Niet ingevuld	
Dialect vader		West-Vlaams (Vlamertine/Ieper)		Niet ingevuld	
Opleiding moeder		Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger TSO	
Beroep moeder		Verpleegkunde + kunstenaar in bijberoep		Arbeider	
Moeder personeel?		0		0	
Opleiding vader		Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger niet-universitair onderwijs	
Beroep vader		Zelfstandig verpleegkundige		Bediende	
Vader personeel?		4-5		0	
Burgerlijke staat		Alleenstaand		Alleenstaand	
Plaats partner opgegroeid		n.v.t.		n.v.t.	
Opleiding partner		n.v.t.		n.v.t.	
Beroep partner		n.v.t.		n.v.t.	
Partner personeel?		n.v.t.		n.v.t.	
Dialect partner		n.v.t.		n.v.t.	
Kinderen		0		0	

Ouders

Partner & kinderen

Relatie met hoofdinformant?	Zus	Schoolvriend	universiteit
Geslacht	Vrouw	Man	
Geboortejaar	1966	1961	
Broers	0	0	
Zussen	4	0	
Woonplaatsen	Langemark (1966-1991), Diksmuide (1991-...)	Gent (1961-...)	
Plaats schoolinstellingen	Ieper, Gent	Gent	
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	
Opleiding hoger onderwijs	Farmacie	Tandheelkunde	
Beroep	Apotheker	Tandarts	
Personeel onder leiding?	2	Niet ingevuld	
Plaats moeder opgegroeid	Moorslede, Ieper	Deinze	
Dialect moeder	Iepers	Deinze	
Plaats vader opgegroeid	Moorslede/Ieper	Deinze	
Dialect vader	Langemarks	Deinze	
Opleiding moeder	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger ASO	
Beroep moeder	Verpleegster/huisvrouw	Huismoeder	
Moeder personeel?	0	0	
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	
Beroep vader	Veearts	Leerkracht secundair onderwijs	
Vader personeel?	0	0	
Burgerlijke staat	Gehuwd	Gehuwd	
Plaats partner opgegroeid	Wevelgem	Oostduinkerke	
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	
Beroep partner	Directieklader	Kinesist	
Partner personeel?	10 à 15	0	
Dialect partner	Wevelgems	Westkust	
Kinderen	3 (dochter: 1992, 1994, zoon: 1995)	2 (zoon:1992, dochter: 1994)	

Gesprekspartner

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS WVLB2		Gesprekspartner eigen regio (=Wvlb3)	
Relatie met hoofdinformant?		Schoolvriendin middelbare school	Schoolvriendin universiteit
Geslacht	Vrouw	Vrouw	Vrouw
Geboortjaar	1962	1960	1960
Broers	2	1	1
Zussen	2	0	0
Woonplaatsen	Elverdinge (1962-1980), Ieper (1980-2005, tussen 1989-1993 periodes in Joegoslavië en Duitsland), Bikschote (2005-2012), Moorsele (2012-...)	Sint-Niklaas (1960-...)	Sint-Niklaas (1960-...)
Plaats schoolinstellingen	Elverdinge, Ieper, Leuven	Sint-Niklaas, Kortrijk, Leuven	Sint-Niklaas, Kortrijk, Leuven
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Lichamelijke opvoeding	Wiskunde	Wiskunde
Beroep	Hogere bediende (receptie)	Leerkracht secundair onderwijs	Leerkracht secundair onderwijs
Personeel onder leiding?	0	0	0
Plaats moeder opgegroeid	Lo	Bissegem	Bissegem
Dialect moeder	Plaatselijke dialect	Kortrijks	Kortrijks
Plaats vader opgegroeid	Oostvleteren, Stavele	Waasmunster	Waasmunster
Dialect vader	Plaatselijke dialect	Waasmunsters	Waasmunsters
Opleiding moeder	Lager ASO	Hoger ASO	Hoger ASO
Beroep moeder	Huisvrouw	Huisvrouw	Huisvrouw
Moeder personeel?	0	0	0
Opleiding vader	Gewoon lager onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep vader	Ongeschoold arbeider	Bediende	Bediende
Vader personeel?	Chauffeur	0	0
Burgerlijke staat	Alleenstaand	Gehuwd	Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	n.v.t.	Nazareth, Tielt	Nazareth, Tielt
Opleiding partner	n.v.t.	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep partner	n.v.t.	Kinesist	Kinesist
Partner personeel?	n.v.t.	0	0
Dialect partner	n.v.t.	Westkust	Westkust
Kinderen	0	2 (zoon:1992, dochter:1994)	2 (zoon:1992, dochter:1994)

Gesprekspartner

Ouders

Partner & kinderen

GESPRESKPARTNERS WVLB3 **Gesprekspartner eigen regio (= Wvlb2)** **Gesprekspartner andere regio**

Relatie met hoofdinformant? **Schoolvriendin middelbare school**

	Vrouw	Man
Geslacht		
Geboortejaar	1960	1981
Broers	3	0
Zussen	1	1
Woonplaatsen	Elverdinge (1960-1985), Brugge (1986-...)	
Plaats schoolinstellingen	Elverdinge, Ieper, Leuven	
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	
Opleiding hoger onderwijs	Natuurkunde	
Beroep	Leerkracht secundair onderwijs	
Personeel onder leiding?	0	
Plaats moeder opgegroeid	Baudeville, Moorslede (vanaf 6j)	
Dialect moeder	West-Vlaams	
Plaats vader opgegroeid	Brugge, Diksmuide	
Dialect vader	West-Vlaams	
Opleiding moeder	Lager ASO	
Beroep moeder	huisvrouw	
Moeder personeel?	0	
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	
Beroep vader	Huisarts	
Vader personeel?	0	
Burgerlijke staat	Gehuwd	
Plaats partner opgegroeid	Vleteren	
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	
Beroep partner	Directeur secundaire school	
Partner personeel?	Leerkrachtenteam	
Dialect partner	West-Vlaams	
Kinderen	0	

Gesprekspartner

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS WVLB4		Gesprekspartner eigen regio		Gesprekspartner andere regio	
Relatie met hoofdinformant?		Schoolvriendin middelbare school	Schoolvriendin middelbare school	Schoolvriendin middelbare school	Schoolvriendin middelbare school
Geslacht	Vrouw	Vrouw	Vrouw	Vrouw	Vrouw
Geboortejaar	1954	1954	1955	1955	1955
Broers	1	1	1	1	1
Zussen	2	2	0	0	0
Woonplaatsen	Oostrozebeke (1954-1959), Loppem (1959-1965), Ieper (1965-...)	Oostrozebeke (1954-1959), Loppem (1959-1965), Ieper (1965-...)	Beerse (1955-1962, 1973-1981), Ieper (1962-1973), Brugge (1988-...)	Beerse (1955-1962, 1973-1981), Ieper (1962-1973), Brugge (1988-...)	Beerse (1955-1962, 1973-1981), Ieper (1962-1973), Brugge (1988-...)
Plaats schoolinstellingen	Loppem, Ieper, Kortrijk, Leuven	Loppem, Ieper, Kortrijk, Leuven	Ieper	Ieper	Ieper
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	Hoger onderwijs (niet verder gespecificeerd)	Hoger onderwijs (niet verder gespecificeerd)	Hoger onderwijs (niet verder gespecificeerd)
Opleiding hoger onderwijs	Germaanse filologie	Germaanse filologie	Niet ingevuld	Niet ingevuld	Niet ingevuld
Beroep	Stafmedewerker onderwijs	Stafmedewerker onderwijs	Bediende reisbureau	Bediende reisbureau	Bediende reisbureau
Personeel onder leiding?	15	15	0	0	0
Plaats moeder opgegroeid	Roeselare	Roeselare	Poelkapelle	Poelkapelle	Poelkapelle
Dialect moeder	Roeselaars	Roeselaars	Geen	Geen	Geen
Plaats vader opgegroeid	Beslare	Beslare	Beerse	Beerse	Beerse
Dialect vader	Beslaars	Beslaars	Geen	Geen	Geen
Opleiding moeder	Lager TSO	Lager TSO	Geen diploma	Geen diploma	Geen diploma
Beroep moeder	Huisvrouw	Huisvrouw	Huisvrouw	Huisvrouw	Huisvrouw
Moeder personeel?	0	0	0	0	0
Opleiding vader	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Geen diploma	Geen diploma	Geen diploma
Beroep vader	Onderwijsinspecteur	Onderwijsinspecteur	Kleine zelfstandige	Kleine zelfstandige	Kleine zelfstandige
Vader personeel?	15	15	+8	+8	+8
Burgerlijke staat	Gehuwd	Gehuwd	Alleenstaand	Alleenstaand	Alleenstaand
Plaats partner opgegroeid	Kemmel	Kemmel	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Beroep partner	Leerkracht secundair onderwijs	Leerkracht secundair onderwijs	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Partner personeel?	0	0	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Dialect partner	Kemmels	Kemmels	n.v.t.	n.v.t.	n.v.t.
Kinderen	3	3	2	2	2

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS WVLB5		Gesprekspartner eigen regio	Gesprekspartner andere regio
Relatie met hoofdinformant?		Schoolvriend universiteit	Collega (werknemer bij Wvlb5)
Geslacht	Man		Vrouw
Geboortejaar	1958		1967
Broers	0		2
Zussen	1		2
Woonplaatsen	Ieper (1985-1983), Antwerpen (1983-2012), Berchem (2013-...)		Witrijk (1967-1969), Schoten (1969-1990), Berchem (1990-2007), Mortsel (2007-2013)
Plaats schoolinstellingen	Ieper, Gent		Schoten, Antwerpen
Opleiding	Hoger universitair onderwijs		Hoger niet-universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Farmacie		Apotheekassistent
Beroep	Apotheker (zelfstandig)		Apotheekassistent
Personeel onder leiding?	2		0
Plaats moeder opgegroeid	Ieper		Antwerpen
Dialect moeder	West-Vlaams		Geen
Plaats vader opgegroeid	Ieper		Brugge, Antwerpen
Dialect vader	West-Vlaams		Geen
Opleiding moeder	Hoger ASO		Hoger ASO
Beroep moeder	Management KMO (zelfstandig)		Bediende bij notaris
Moeder personeel?	0		0
Opleiding vader	Hoger ASO		Hoger universitair onderwijs
Beroep vader	Management KMO (zelfstandig)		Directiekader
Vader personeel?	1		Ja, maar niet op hoogte van aantal
Burgerlijke staat	Gehuwd		Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	Aartrijke		Witrijk, Antwerpen
Opleiding partner	Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger universitair onderwijs
Beroep partner	Farmaceutische assistente		Bediende
Partner personeel?	0		6
Dialect partner	West-Vlaams Brugge		Antwerps
Kinderen	2 (1988, 1990)		2 (zoon: 1992, dochter: 1995)

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS OVLA1		Gesprekspartner eigen regio	Gesprekspartner andere regio
Relatie met hoofdinformant?	Zus		Collega
Geslacht	Vrouw		Vrouw
Geboortejaar	1975		1981
Broers	0		0
Zussen	1		1
Woonplaatsen	Gentbrugge, Lochristi (jaartallen niet ingevuld)		Koksijde (1981-2000), Gent+Laarne (2000-2009), Oostdunckerke (2009-2012)
Plaats schoolinstellingen	Gentbrugge, Melle, Gent		Veurne, Gent
Opleiding	Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Niet ingevuld		Rechten
Beroep	Bediende		Parkeetmagistraat in opleiding
Personeel onder leiding?	0		0
Plaats moeder opgegroeid	Gentbrugge		Oostende + ... (niet leesbaar)
Dialect moeder	Gents		West-Vlaams
Plaats vader opgegroeid	Gentbrugge		Oostende
Dialect vader	Geen		West-Vlaams
Opleiding moeder	Hoger ASO		Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep moeder	Kinderverzorgster		Leerkracht secundair onderwijs
Moeder personeel?	0		0
Opleiding vader	Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger ASO
Beroep vader	Directiekader		Directeur school
Vader personeel?	Ja (geen idee hoeveel)		Ja (Aantal niet gekend)
Burgerlijke staat	Samenwonend		Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	Antwerpen		Vlaams-Brabant
Opleiding partner	Niet ingevuld		Hoger ASO
Beroep partner	Salesmanager		Bediende (kok)
Partner personeel?	Ja (Aantal niet ingevuld)		8
Dialect partner	n.v.t.		Vlaams-Brabants
Kinderen	1		1 (dochter: 2009)

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS OWLA2		Gesprekspartner eigen regio	Gesprekspartner andere regio
Relatie met hoofdinformant?		Zus	Vriendin
Geslacht	Vrouw	Vrouw	Vrouw
Geboortejaar	1988	1988	1982
Broers	1	1	2
Zussen	2	2	0
Woonplaatsen	Gent	Gent	Hasselt (1982-2000), Gent (2000-2003), Leuven + Diepenbeek (2003-2005), Brussel (2005-2011), Gent (2011-...)
Plaats schoolinstellingen	Gent	Gent	Hasselt, Gent, Leuven
Opleiding	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Communicatiemanagement	Communicatiemanagement	Logopedie, arbeids- en organisatiepsychologie
Beroep	Marketingassistent	Marketingassistent	Human resource trainee
Personeel onder leiding?	0	0	0
Plaats moeder opgegroeid	Gent, Sint-Amandsberg	Gent, Sint-Amandsberg	Congo + Leuven
Dialect moeder	n.v.t.	n.v.t.	Algemeen Nederlands
Plaats vader opgegroeid	Gent	Gent	Gent
Dialect vader	Gents	Gents	Gents
Opleiding moeder	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep moeder	Ondernemingsleider	Ondernemingsleider	Docent hoger onderwijs
Moeder personeel?	2	2	0
Opleiding vader	Hoger TSO	Hoger TSO	Hoger universitair onderwijs
Beroep vader	Ondernemingsleider	Ondernemingsleider	Advocaat
Vader personeel?	2	2	Secretaresse + advocaten in opleiding
Burgerlijke staat	Samenwonend	Samenwonend	Samenwonend
Plaats partner opgegroeid	Izegem	Izegem	Lebbeke
Opleiding partner	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep partner	Beleggingsadviseur	Beleggingsadviseur	Kleine zelfstandige
Partner personeel?	0	0	2 (+ onderaannemers)
Dialect partner	West-Vlaams (regio Roeselare-Izegem)	West-Vlaams (regio Roeselare-Izegem)	Lebbeeks
Kinderen	0	0	0

Ouders

Partner & kinderen

GESPRESKPARTNERS OVLA3 Gesprekspartner eigen regio Gesprekspartner andere regio (=Wvla1)

Relatie met hoofdinformant?	Echgenoot	Collega
Geslacht	Man	Vrouw
Geboortejaar	1984	1986
Broers	1	0
Zussen	1	3
Woonplaatsen	Evergem	Langemark (1986-2010), Gent (2010-2012)
Plaats schoolinstellingen	Niet ingevuld	Langemark, Ieper, Gent
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Niet ingevuld	Geneeskunde
Beroep	Logopedist (zelfstandig)	Huisarts (in opleiding)
Personeel onder leiding?	0	0
Plaats moeder opgegroeid	Ronse	Langemark
Dialect moeder	Ronsisch	Langemarks
Plaats vader opgegroeid	Ronse	Pervijze
Dialect vader	N.v.t.	Pervijze
Opleiding moeder	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep moeder	Leerkracht lager onderwijs/huisvrouw	Apotheker
Moeder personeel?	0	1
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep vader	Directiekader	Veearts
Vader personeel?	Ja (Aantal onbekend)	1
Burgerlijke staat	Gehuwd	Alleenstaand
Plaats partner opgegroeid	Wondelgem (1984-1986), Knokke (1986-1988), Gent (1988-1992), Sint-Amandsberg (1992-1995, 2007-2011), Gentbrugge (1995-2007), Oostakker (2011-...)	n.v.t.
Opleiding partner	Geneeskunde	n.v.t.
Beroep partner	Huisarts	n.v.t.
Partner personeel?	0	n.v.t.
Dialect partner	N.v.t.	n.v.t.
Kinderen	0	0

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS OVLA4		Gesprekspartner eigen regio	Gesprekspartner andere regio
Relatie met hoofdinformant?		Broer	Partner
Geslacht		Man	Vrouw
Geboortejaar		1985	1985
Broers		0	0
Zussen		1	1
Woonplaatsen		Ekke	Meulebeke (1985-2004), Gent (2004-2007), Nazareth (2007-...)
Plaats schoolinstellingen		Gent	Meulebeke, Mariakerke, Gent
Opleiding		Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs		Boekhouden	Fotografie
Beroep		Boekhouder (stagiair)	Operator/fotograaf
Personeel onder leiding?		1	0
Plaats moeder opgegroeid		Gent	Meulebeke
Dialect moeder		Gents	Meulebeeks
Plaats vader opgegroeid		Gent	Meulebeke
Dialect vader		Gents	Meulebeeks
Opleiding moeder		Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger ASO
Beroep moeder		Leerkracht basisonderwijs + secretaresse	Arbeider
Moeder personeel?		0	0
Opleiding vader		Hoger universitair onderwijs	Hoger TSO
Beroep vader		Leerkracht lager onderwijs + accountant	Kleine zelfstandige
Vader personeel?		3	6
Burgerlijke staat		Samenwonend	Samenwonend
Plaats partner opgegroeid		Gent	Evergem, Nazareth
Opleiding partner		Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep partner		Wetenschappelijk assistent	Huisarts
Partner personeel?		0	0
Dialect partner		n.v.t.	n.v.t.
Kinderen		0	0

Gesprekspartner

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS OVLA5		Gesprekspartner eigen regio		Gesprekspartner andere regio	
Relatie met hoofdinformant?		Collega	Collega		
Geslacht	Man	Vrouw			
Geboortejaar	1987	1986			
Broers	2	0			
Zussen	0	1			
Woonplaatsen	Gent	Bouwel + Antwerpen (jaartallen niet duidelijk)			
Plaats schoolinstellingen	Gent	Bouwel, Herentals, Gent, Leuven			
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs			
Opleiding hoger onderwijs	Rechten	Rechten			
Beroep	Advocaat-stagiair	Advocaat-stagiair			
Personeel onder leiding?	0	0			
Plaats moeder opgegroeid	Oostende	Herentals			
Dialect moeder	Oostends	Herentals			
Plaats vader opgegroeid	Oostende	Grobbendonk			
Dialect vader	Oostends	Grobbendonks			
Opleiding moeder	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs			
Beroep moeder	Ondernemingsleider	Hogere bediende			
Moeder personeel?	+-75	0			
Opleiding vader	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs			
Beroep vader	Kleine zelfstandige	Zelfstandige (burgerlijk ingenieur)			
Vader personeel?	4	0			
Burgerlijke staat	Samenwonend	Samenwonend			
Plaats partner opgegroeid	Sint-Denijs-Westrem, Gent	Bouwel			
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs			
Beroep partner	n.v.t.	Directiekader			
Partner personeel?	n.v.t.	30			
Dialect partner	n.v.t.	Bouwels			
Kinderen	0	0			

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS OVLBI Gesprekspartner eigen regio

Gesprekspartner andere regio

Relatie met hoofdinformant?	Vriendin	Vriendin
Geslacht	Vrouw	Vrouw
Geboortejaar	1956	1954
Broers	1	5
Zussen	0	2
Woonplaatsen	Gentbrugge, Sint-Amandsberg, Oostakker, Brugge (jaartallen niet duidelijk)	Asse (1954-1977, 1995-1997), Gent (1977-1991), Kenia (1992-1995), Opwijk (1997-...)
Plaats schoolinstellingen	Ledeberg, Gent	Asse, Dendermonde, Gent
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Germaanse filologie	Biologie
Beroep	Bediende bij vzw	Bediende
Personeel onder leiding?	0	4-5
Plaats moeder opgegroeid	Herzele	Asse
Dialect moeder	n.v.t.	Vlaams-Brabant
Plaats vader opgegroeid	Woubrechtgem	Mollem
Dialect vader	n.v.t.	Vlaams-Brabant
Opleiding moeder	Hoger ASO	Hoger BSO
Beroep moeder	Bediende	Huisvrouw
Moeder personeel?	0	0
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Hoger ASO
Beroep vader	Leerkracht secundair onderwijs + hoger onderwijs	Directiekader
Vader personeel?	0	Ja, aantal onbekend
Burgerlijke staat	Gehuwd	Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	Gent	Waarschoot
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs
Beroep partner	Bediende	Bediende
Partner personeel?	Begeleider	"?"
Dialect partner	West-Vlaams	Dialect van het Meetjeleand
Kinderen	3	3

Gesprekspartner

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS OVLB2		Gesprekspartner eigen regio	Gesprekspartner andere regio
Relatie met hoofdinformant?			
Geslacht	Vriend		Collega (werknemer)
Geboortjaar	Man		Vrouw
Broers	1947		1961
Zussen	1		0
	2		1
Woonplaatsen	Gent (1947-1981), Sint-Martens-Lathem (1981-1986), Sint-Denijs-Westrem (1986-1990), Kruishoutem (1990-....)		Wingene (1961-1974), Beernem (1974-2002), Oostende (2002-....)
Plaats schoolinstellingen	Gent		Ertvelde, Eeklo, Gent
Opleiding	Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger niet-universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Architectuur		Medisch secretariat
Beroep	Architect		Niet ingevuld
Personeel onder leiding?	2-5		Niet ingevuld
Plaats moeder opgegroeid	Tiegem		Aalter
Dialect moeder	West-Vlaams		Aalters
Plaats vader opgegroeid	Waaarschoot		Ruiselede
Dialect vader	N.v.t.		N.v.t.
Opleiding moeder	Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep moeder	Apotheker-assistant		Leerkracht basisonderwijs
Moeder personeel?	0		0
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs		Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep vader	Apotheker		Leerkracht
Vader personeel?	0		0
Burgerlijke staat	Niet ingevuld		Alleenstaand
Plaats partner opgegroeid	Niet ingevuld		n.v.t.
Opleiding partner	Niet ingevuld		n.v.t.
Beroep partner	Niet ingevuld		n.v.t.
Partner personeel?	Niet ingevuld		n.v.t.
Dialect partner	Niet ingevuld		n.v.t.
Kinderen	1		0

Ouders

Partner & kinderen

GESPRESKPARTNERS OVLEB3 Gesprekspartner eigen regio

Gesprekspartner andere regio

Relatie met hoofdinformant?		Vriendin/buurvrouw	Vriendin
Geslacht	Vrouw	Vrouw	
Geboortejaar	1945	1953	
Broers	1	1	
Zussen	0	0	
Woonplaatsen	Gent (1945-1960, 1970-...), Sint-Denijs-Westrem (1960-1970)	Argentinië (1953-1964), Oostende (1964-1973), Gent (1973-...)	
Plaats schoolinstellingen	Gent	Oostende, Gent	
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	
Opleiding hoger onderwijs	Sociale wetenschappen	Verpleegkunde + maatschappelijk werk	
Beroep	Journalist	Bediende (maatschappelijk werk)	
Personeel onder leiding?	0	0	
Plaats moeder opgegroeid	Gent	Oostende	
Dialect moeder	Gents	West-Vlaams	
Plaats vader opgegroeid	Eernegem, Diksmuide	Wichelen	
Dialect vader	West-Vlaams	Wichels	
Opleiding moeder	Gewoon lager-onderwijs	Hoger ASO	
Beroep moeder	Kleine zelfstandige	Bediende (boekhoudster)	
Moeder personeel?	5	Ja (aantal niet opgegeven)	
Opleiding vader	Geen diploma/getuigschrift	Lager ASO	
Beroep vader	Kleine zelfstandige	Arbeider (binnenschipper)	
Vader personeel?	5	0	
Burgerlijke staat	Samenwonend	Samenwonend	
Plaats partner opgegroeid	Roeselare	Kortrijk, Brugge	
Opleiding partner	Hoger TSO	Hoger niet-universitair onderwijs	
Beroep partner	Journalist	Docent hoger onderwijs	
Partner personeel?	0	0	
Dialect partner	West-Vlaams	West-Vlaams	
Kinderen	0	1	

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS OVLB4		Gesprekspartner eigen regio		Gesprekspartner andere regio	
Relatie met hoofdinformant?		Collega (werknemer)	Collega (werknemer)		
Geslacht		Man	Man		
Geboortjaar		1962	1969		
Broers		1	0		
Zussen		5	3		
Woonplaatsen		Gent (1980-1986), Wondelgem (1986-...)	Brugge (1969-1998), Gent (1998-...)		
Plaats schoolinstellingen		Gent	Brugge, Melle		
Opleiding		Hoger ASO	Hoger niet-universitair onderwijs		
Opleiding hoger onderwijs		n.v.t.	Tuin- en landschapsarchitectuur		
Beroep		Bediende	Landschapsarchitect		
Personeel onder leiding?		19	3		
Plaats moeder opgegroeid		Kruishoutem	Diest		
Dialect moeder		n.v.t. (tussentaal)	Diesters		
Plaats vader opgegroeid		Petegem aan de Leie	Zele-Ronse		
Dialect vader		n.v.t. (tussentaal)	n.v.t.		
Opleiding moeder		Lager KSO	Hoger niet-universitair onderwijs		
Beroep moeder		Huisvrouw	Bediende (diëtiste)		
Moeder personeel?		0	0		
Opleiding vader		Lager ASO	Hoger universitair onderwijs		
Beroep vader		Arbeider	Leerkracht secundair onderwijs		
Vader personeel?		0	0		
Burgerlijke staat		Gehuwd	Alleenstaand		
Plaats partner opgegroeid		Wondelgem	n.v.t.		
Opleiding partner		Hoger ASO	n.v.t.		
Beroep partner		Bediende	n.v.t.		
Partner personeel?		3	n.v.t.		
Dialect partner		Tussentaal	n.v.t.		
Kinderen		1	0		

Ouders

Partner & kinderen

Relatie met hoofdinformant?	Schoonzus	Vriendin
Geslacht	Vrouw	Vrouw
Geboortejaar	1966	1955
Broers	1	2
Zussen	1	1
Woonplaatsen	Gent	Passendale, Moorslede, Gent (jaartallen niet gespecificeerd)
Plaats schoolinstellingen	Gent	Passendale, Moorslede, Tielt
Opleiding	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Verpleegkunde	Lerarenopleiding
Beroep	Docent hoger onderwijs	Leerkracht Basisonderwijs
Personeel onder leiding?	0	0
Plaats moeder opgegroeid	Gent	Moorslede, Passendale
Dialect moeder	Gents	West-Vlaams
Plaats vader opgegroeid	Gent	Moorslede, Passendale
Dialect vader	Gents	West-Vlaams
Opleiding moeder	Gewoon lager onderwijs	Gewoon lager onderwijs
Beroep moeder	Huisvrouw	Huisvrouw
Moeder personeel?	0	0
Opleiding vader	Gewoon lager onderwijs	Gewoon lager onderwijs
Beroep vader	Bediende	Arbeider (chauffeur)
Vader personeel?	Politie-agent	0
Burgerlijke staat	Gehuwd	Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	Bouwel (Grobbendonk)	Passendale
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep partner	Kleine zelfstandige	Leerkracht basisonderwijs
Partner personeel?	0	0
Dialect partner	Geen	West-Vlaams
Kinderen	3	2

Gesprekspartner

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS ANTAL		Gesprekspartner eigen regio (=Anta4)		Gesprekspartner andere regio	
Relatie met hoofdinformant?		Vriendin	Vriendin	Echtgenoot	Echtgenoot
Geslacht	Vrouw			Man	
Geboortejaar	1984			1987	
Broers	0			2	
Zussen	0			0	
Woonplaatsen	Antwerpen (1984-2002, 2008-2013), Gent (2002-2008)			Nieuwpoort (1987-1995), Oostduinkerke (1995-2009), Gent (2009-....)	
Plaats schoolinstellingen	Deurne, Gent			Nieuwpoort, Oostduinkerke, Veurne	
Opleiding	Hoger universitair onderwijs			Hoger universitair onderwijs	
Opleiding hoger onderwijs	Kunswetenschappen			Chemie	
Beroep	Niet aan het werk			Doctoraatsstudent	
Personeel onder leiding?	n.v.t.			0	
Plaats moeder opgegroeid	Deurne			Diksmuide	
Dialect moeder	Deurns			Diksmuids	
Plaats vader opgegroeid	Deurne			Oostduinkerke	
Dialect vader	Deurns			Oostduinkerks	
Opleiding moeder	Hoger ASO			Hoger universitair onderwijs	
Beroep moeder	Bediende bij gemeente			Tandarts	
Moeder personeel?	0			0	
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs			Hoger niet-universitair onderwijs	
Beroep vader	Professor			Tandtechnicus	
Vader personeel?	Niet ingevuld			0	
Burgerlijke staat	Alleenstaand			Gehuwd	
Plaats partner opgegroeid	n.v.t.			1985	
Opleiding partner	n.v.t.			Hoger universitair onderwijs	
Beroep partner	n.v.t.			Bediende	
Partner personeel?	n.v.t.			0	
Dialect partner	n.v.t.			Antwerps	
Kinderen	0			0	

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS ANTIA.2		Gesprekspartner eigen regio (=Antia3)		Gesprekspartner andere regio	
Relatie met hoofdinformant?		Schoolvriendin (middelbare school)		Collega	
Geslacht	Vrouw	Man			
Geboortjaar	1986	1987			
Broers	1	2			
Zussen	1	0			
Woonplaatsen	Berchem (1986-1998), Zoersel (1998-2013), Leuven (2013-...)	Duitsland (1987-1989), Oostende (1989-2012), Gent (2012-2013)			
Plaats schoolinstellingen	Berchem, Westmalle, Leuven	Oostende, Gent			
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs			
Opleiding hoger onderwijs	Geneeskunde	Bio-ingenieur			
Beroep	Arts specialist in opleiding	Projectingenieur			
Personeel onder leiding?	0	0			
Plaats moeder opgegroeid	Gent	Oostende			
Dialect moeder	Algemeen Nederlands met licht Gents accent	Oostends			
Plaats vader opgegroeid	Gent	Congo – Westende			
Dialect vader	Algemeen Nederlands	Oostends			
Opleiding moeder	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs			
Beroep moeder	Medisch vertegenwoordiger	Kinesist in onderwijs			
Moeder personeel?	0	0			
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs			
Beroep vader	Psychiater	Directie			
Vader personeel?	Ja (geen idee van aantal)	200			
Burgerlijke staat	Alleenstaand	Samenwonend			
Plaats partner opgegroeid	n.v.t.	Oudenaarde			
Opleiding partner	n.v.t.	Hoger universitair onderwijs			
Beroep partner	n.v.t.	Radioloog			
Partner personeel?	n.v.t.	0			
Dialect partner	n.v.t.	Oudenaards			
Kinderen	0	0			

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS ANTA3		Gesprekspartner eigen regio (=Anta2)		Gesprekspartner andere regio	
Relatie met hoofdinformant?		Schoolvriendin (middelbare school)		Schoolvriendin (universiteit)	
Geslacht	Vrouw	Vrouw		Vrouw	
Geboortjaar	1986	1984		1984	
Broers	1	0		0	
Zussen	0	0		0	
Woonplaatsen	Antwerpen (1986-2010), Groot-Bijgaarden (2010-2013)	Antwerpen (1984-2005), Leuven (2005-2010), Heerlen (2010-2011), Leuven (2011-2013), Roeselare (2013-...)		Harelbeke (1984-2005), Leuven (2005-2010), Heerlen (2010-2011), Leuven (2011-2013), Roeselare (2013-...)	
Plaats schoolinstellingen	Berchem, Leuven, antwerpen	Harelbeke, Kortrijk, Leuven		Harelbeke, Kortrijk, Leuven	
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs		Hoger universitair onderwijs	
Opleiding hoger onderwijs	Burgerlijk ingenieur, general management	Geneeskunde		Geneeskunde	
Beroep	Projectingenieur	Dermatoloog		Dermatoloog	
Personeel onder leiding?	7	2		2	
Plaats moeder opgegroeid	Schilde, Deurne	Zuid-West-Vlaanderen		Zuid-West-Vlaanderen	
Dialect moeder	Antwerps (zeer licht accent)	West-Vlaams		West-Vlaams	
Plaats vader opgegroeid	Antwerpen	Zuid-West-Vlaams		Zuid-West-Vlaams	
Dialect vader	Antwerps (maar quasi AN)	West-Vlaams		West-Vlaams	
Opleiding moeder	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger niet-universitair onderwijs	
Beroep moeder	Anaesthesist	Bediende		Bediende	
Moeder personeel?	0	0		2	
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger niet-universitair onderwijs	
Beroep vader	Pneumoloog	Directie		Directie	
Vader personeel?	Ja (geen idee van aantal)	5		5	
Burgerlijke staat	Samenwonend	Alleenstaand		Alleenstaand	
Plaats partner opgegroeid	Keulen, Rwanda, Dilbeek	n.v.t.		n.v.t.	
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	n.v.t.		n.v.t.	
Beroep partner	Directiekader	n.v.t.		n.v.t.	
Partner personeel?	0	n.v.t.		n.v.t.	
Dialect partner	Vlaams-Brabants	n.v.t.		n.v.t.	
Kinderen	0	0		0	

Others

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS ANT44		Gesprekspartner eigen regio (=Ant41)		Gesprekspartner andere regio	
Relatie met hoofdinformant?		Schoolvriendin	Schoolvriendin (universiteit)		
Geslacht	Vrouw	Vrouw	Vrouw		
Geboortejaar	1985	1984	1984		
Broers	1	2	2		
Zussen	1	2	2		
Woonplaatsen	Zandvliet (1985-1997), Brasschaat (1997-2001), Ekeren (2001-2006), Borgehout (2006-2007), Merksem (2007-2009), Gent (2009-...)	Zottegem (1984-2006), Leuven (2006-2007), Antwerpen (2007-...)	Zottegem, Leuven		
Plaats schoolinstellingen	Zandvliet, Ekeren, Merksem, Gent		Zottegem, Leuven		
Opleiding	Hoger universitair onderwijs		Hoger universitair onderwijs		
Opleiding hoger onderwijs	Moraalwetenschappen		Musicologie		
Beroep	Bediende in bedrijf (administratie + onthaal)		Bediende (coördinator in vzw)		
Personeel onder leiding?	0		2		
Plaats moeder opgegroeid	Ekeren		Oudenaarde		
Dialect moeder	n.v.t.		Oudenaards (spreekt nu hoofdzakelijk standaardtaal)		
Plaats vader opgegroeid	Kapellen		Zottegem		
Dialect vader	n.v.t.		Zottegens (spreekt nu hoofdzakelijk standaardtaal)		
Opleiding moeder	Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger TSO		
Beroep moeder	Bediende (secretaresse)		Bediende		
Moeder personeel?	0		0		
Opleiding vader	Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger niet-universitair onderwijs		
Beroep vader	Arbeider (ploegbaas)		Directiekader		
Vader personeel?	5-10		20-tal		
Burgerlijke staat	Gehuwd		Samenwonend		
Plaats partner opgegroeid	Oostduinkerke		Heers		
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs		Hoger universitair onderwijs		
Beroep partner	Doctoraatsstudent		Bediende + docent hoger onderwijs		
Partner personeel?	0		0		
Dialect partner	West-Vlaams (Koksijde)		Kent dialect Heers, spreekt ST met licht Zuidlimb. tongval		
Kinderen	0		0		

GESPREKSPARTNERS ANTAS		Gesprekspartner eigen regio	Gesprekspartner andere regio
Relatie met hoofdinformant?	Partner	Partner	Vriendin (goede kennis)
Geslacht	Man		Vrouw
Geboortejaar	1987		1983
Broers	0		1
Zussen	3		0
Woonplaatsen	Antwerpen (1987-1997, 2013-...), Berchem (1997-2013),		Maldegem (1983-2001), Gent (2001-2008), Antwerpen (2008-...)
Plaats schoolinstellingen	Antwerpen, E'terbeek		Maldegem, Brugge, Gent, Antwerpen
Opleiding	Hoger universitair onderwijs		Hoger Universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Geschiedenis, Internationale betrekkingen en diplomatie, international en Europees recht		Kunstgeschiedenis + Rechten
Beroep	Bediende		Jurist
Personeel onder leiding?	0		0
Plaats moeder opgegroeid	Hoboken en Antwerpen		Maldegem
Dialect moeder	Antwerps		Maldegems
Plaats vader opgegroeid	Berchem		Maldegem
Dialect vader	Antwerps		Maldegems
Opleiding moeder	Hoger BSO		Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep moeder	Bediende		Leerkracht secundair onderwijs
Moeder personeel?	0		0
Opleiding vader	Hoger ASO		Hoger niet-universitair onderwijs
Beroep vader	Bediende (ambtenaar)		Ambtenaar
Vader personeel?	0		0
Burgerlijke staat	Samenwonend		Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	Deurne (1987-2013), Antwerpen (2013-...)		Sint-Niklaas
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs		Hoger universitair onderwijs
Beroep partner	Advocaat		Kunstexpert + consultant
Partner personeel?	0		0
Dialect partner	N.v.t.		Waa'slands
Kinderen	0		1

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS ANTBI		Gesprekspartner eigen regio	Gesprekspartner andere regio
Relatie met hoofdinformant?		Zus	Vriendin
Geslacht	Vrouw	Vrouw	Vrouw
Geboortejaar	1967	1959 (? Moelijk leesbaar)	
Broers	1	1	
Zussen	2	4	
Woonplaatsen	Antwerpen	Den Haan aan Zee (1962), Beveren-Roeselare (1963-1968), Roeselare (1968-1981), Borgerhout/Schoten (1982-1991) <i>Jaartallen overgenomen, onduidelijke gaten</i>	
Plaats schoolinstellingen	Antwerpen, Leuven	Beveren (Roeselare), Roeselare, Kortrijk, Leuven	
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger universitair onderwijs	
Opleiding hoger onderwijs	Rechten	Geschiedenis	
Beroep	Advocaat	Leerkracht secundair onderwijs	
Personeel onder leiding?	0	0	
Plaats moeder opgegroeid	Schelle, Groothertogdom Luxemburg	Wevelgem	
Dialect moeder	Moedertaal Frans, Nederlands tweede taal	West-Vlaams	
Plaats vader opgegroeid	Brugge	Dadizele	
Dialect vader	Algemeen Nederlands	West-Vlaams	
Opleiding moeder	Hoger TSO	Hoger ASO	
Beroep moeder	Secretaresse werk echtgenoot	Huismoeder	
Moeder personeel?	2	0	
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	
Beroep vader	Advocaat + schepen	Directiekader	
Vader personeel?	Ja (Aantal niet zeker)	0	
Burgerlijke staat	Gehuwd	Gehuwd	
Plaats partner opgegroeid	Aalst	Roeselare/Gits	
Opleiding partner	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	
Beroep partner	Projectleider	Docent hoger onderwijs	
Partner personeel?	Geeft leiding aan technische arbeiders	0	
Dialect partner	N.v.t.	West-Vlaams	
Kinderen	3	3	

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS ANT B2		Gesprekspartner eigen regio	Gesprekspartner andere regio
Relatie met hoofdinformant?		Vriendin	Echgenoot
Geslacht	Vrouw		Man
Geboortjaar	1949		1948
Broers	1		1
Zussen	0		1
Woonplaatsen	Berchem (1949-1955, 1960-1970), Mortsel (1956-1960), Schaarbeek (1970-1974) <i>Jaartalen overgenomen, onduidelijke gaten</i>		Wervik (1948-1970), Antwerpen (1970-...)
Plaats schoolinstellingen	Mortsel, Berchem, Antwerpen, Leuven		Wervik, Nieuwpoort, Menen, Leuven
Opleiding	Hoger universitair onderwijs		Hoger universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Politieke en sociale wetenschappen		Psychologie
Beroep	Directiekader		Bediende
Personeel onder leiding?	25		0
Plaats moeder opgegroeid	Antwerpen		Tielt en Wingene
Dialect moeder	Antwerps		Streek van Tielt – West-Vlaams
Plaats vader opgegroeid	Rumst-Mortsel		Wervik
Dialect vader	Tussentaal		Streek van Wervik – West-Vlaams
Opleiding moeder	Hoger TSO		Hoger ASO
Beroep moeder	Bediende		Leerkracht basisonderwijs tot aan huwelijk
Moeder personeel?	0		0
Opleiding vader	Hoger niet-universitair onderwijs		Hoger ASO
Beroep vader	Bediende (projectleider)		Leerkracht basisonderwijs, directeur muziekschool
Vader personeel?	Ja (variable)		0
Burgerlijke staat	Alleenstaand		Gehuwd
Plaats partner opgegroeid	N.v.t.		Berchem, Antwerpen
Opleiding partner	N.v.t.		Hoger universitair onderwijs
Beroep partner	N.v.t.		Rechten
Partner personeel?	N.v.t.		0
Dialect partner	N.v.t.		Antwerps
Kinderen	1		0

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS ANT#3		Gesprekspartner eigen regio	Gesprekspartner andere regio
Relatie met hoofdinformant?		Vriendin	Vriendin
Geslacht	Vrouw	Vrouw	Vrouw
Geboortejaar	1955	1963	1963
Broers	1	1	1
Zussen	2	1	1
Woonplaatsen	Deurne (1955-1988), Schilde (1988-2010), Bornem (2011-...)	Wachtebeke (1963-1969), Zelzate (1969-1971, 1982-1992), Lembeke (1971-1982), Evergem (1992-...)	Wachtebeke (1963-1969), Zelzate (1969-1971, 1982-1992), Lembeke (1971-1982), Evergem (1992-...)
Plaats schoolinstellingen	Borgerhout, Antwerpen	Zelzate, Lembeke, Zelzate, Gent	Zelzate, Lembeke, Zelzate, Gent
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs	Hoger niet-universitair onderwijs
Opleiding hoger onderwijs	Klassieke filologie + MBA	Economische wetenschappen	Economische wetenschappen
Beroep	Directie	Bediende	Bediende
Personeel onder leiding?	Niet ingevuld	0	0
Plaats moeder opgegroeid	Deurne	Wachtebeke	Wachtebeke
Dialect moeder	Moeder vroeg overladen	Wachtebeeks	Wachtebeeks
Plaats vader opgegroeid	Deinze/Deurne	Wachtebeke	Wachtebeke
Dialect vader	Deurne	Wachtebeeks	Wachtebeeks
Opleiding moeder	Hoger ASO	Hoger TSO	Hoger TSO
Beroep moeder	Nooit beroep uitgeoefend	Kleine zelfstandige	Kleine zelfstandige
Moeder personeel?	0	0	0
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Hoger TSO	Hoger TSO
Beroep vader	Architect	Arbeider	Arbeider
Vader personeel?	0	Alleenstaand	Alleenstaand
Burgerlijke staat	<i>Niet ingevuld</i>	N.v.t.	N.v.t.
Plaats partner opgegroeid	<i>Niet ingevuld</i>	N.v.t.	N.v.t.
Opleiding partner	<i>Niet ingevuld</i>	N.v.t.	N.v.t.
Beroep partner	<i>Niet ingevuld</i>	N.v.t.	N.v.t.
Partner personeel?	<i>Niet ingevuld</i>	N.v.t.	N.v.t.
Dialect partner	<i>Niet ingevuld</i>	N.v.t.	N.v.t.
Kinderen	<i>Niet ingevuld</i>	2	2

Ouders

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS ANT4		Gesprekspartner eigen regio		Gesprekspartner andere regio	
Relatie met hoofdinformant?		Collega		Vriendin	
Geslacht	Man			Vrouw	
Geboortejaar	1961			1956	
Broers	3			1	
Zussen	1			0	
Woonplaatsen	Hoboken (1961-1974, 2011-...), Buitenland (VS, Australië, Afrika, ...: 1974-1992), Harelbeke (1992-1993), Antwerpen (1993, 2011)			De Haan	
Plaats schoolinstellingen	Hoboken, VS			De Haan, Blankenberghe, Oostende	
Opleiding	Hoger ASO			Hoger niet-universitair onderwijs	
Opleiding hoger onderwijs	Automechanica, hydraulica			Kinderverzorging	
Beroep	Leerkracht secundair onderwijs			Arbeider	
Personeel onder leiding?	5			0	
Plaats moeder opgegroeid	Hoellaart			Klemskerke	
Dialect moeder	Geschaafd AN			Streekdialect	
Plaats vader opgegroeid	Antwerpen			Keiem	
Dialect vader	AN met Antwerpse tongval			Streekdialect	
Opleiding moeder	Lager BSO			Lager onderwijs	
Beroep moeder	Arbeider			Kleine zelfstandige	
Moeder personeel?	0			0	
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs			Lager onderwijs	
Beroep vader	Directie			Kleine zelfstandige	
Vader personeel?	Ja (Aantal niet gekend)			0	
Burgerlijke staat	Alleenstaand			Alleenstaand	
Plaats partner opgegroeid	n.v.t.			n.v.t.	
Opleiding partner	n.v.t.			n.v.t.	
Beroep partner	n.v.t.			n.v.t.	
Partner personeel?	n.v.t.			n.v.t.	
Dialect partner	n.v.t.			n.v.t.	
Kinderen	0			2	

Outers

Partner & kinderen

GESPREKSPARTNERS ANT B5		Gesprekspartner eigen regio	Gesprekspartner andere regio
Relatie met hoofdinformant?		Schoolvriendin (middelbaar)	Ex-schoonzus
Geslacht	Vrouw	Vrouw	Vrouw
Geboortejaar	1963	1964	1964
Broers	0	2	2
Zussen	1	2	2
Woonplaatsen	Leiden (1963-1966), Antwerpen (1966-1976), Berchem (1976-1987), Mortsel (1987-1991)	Woonplaats: Gent (andere info niet ingevuld)	
Plaats schoolinstellingen	Antwerpen	Niet ingevuld	
Opleiding	Hoger universitair onderwijs	Niet ingevuld	
Opleiding hoger onderwijs	Toegepaste Economische Wetenschappen	Niet ingevuld	
Beroep	Zelfstandig consultant	Shopkeeper	
Personeel onder leiding?	0	6	
Plaats moeder opgegroeid	Antwerpen	Duitsland	
Dialect moeder	n.v.t.	n.v.t.	
Plaats vader opgegroeid	Antwerpen	België	
Dialect vader	n.v.t.	Gents	
Opleiding moeder	Hoger niet-universitair onderwijs	Niet ingevuld	
Beroep moeder	Niet van toepassing: geen beroep uitgeoefend	Huisvrouw	
Moeder personeel?	0	0	
Opleiding vader	Hoger universitair onderwijs	Niet ingevuld	
Beroep vader	Arts	Arbeider	
Vader personeel?	1	Niet ingevuld	
Burgerlijke staat	Gehuwd	Samenwonend	
Plaats partner opgegroeid	Niet ingevuld	Gent	
Opleiding partner	Hoger universitair onderwijs	Niet ingevuld	
Beroep partner	Zelfstandig consultant	Arbeider	
Partner personeel?	0	0	
Dialect partner	n.v.t.	Gents	
Kinderen	0	0	

Outers

Partner & kinderen

Bijlage 3: Enquête sprekergegevens

Deel 1: Sprekergegevens contactpersoon

Contactgegevens

- > Achternaam:
- > Voornaam:
- > Adres:
- > Telefoonnummer:
- > Gsm-nummer:
- > E-mail:

Biografische gegevens

Over informant

- > Geslacht: *man/vrouw*
- > Geboorteplaats (gemeente/stad + provincie):
- > Geboortejaar:
- > Gezinsituatie waarin u bent opgegroeid: *Tweeoudergezin/Gescheiden ouders/Hersamengesteld gezin/ ouder(s) overleden*
- > Broers? *ja/nee*
- > Aantal:
- > Leeftijden:
- > Zussen? *ja/nee*
- > Aantal:
- > Leeftijden:
- > Woonplaatsen (gemeente/stad + provincie)¹:
 - 19..... - 19...../2000:
 - ...
- > Aan welke instellingen (lagere & middelbare school, hogere opleiding) heeft u

¹ Wanneer u als student op kot hebt gezeten of op Erasmus bent geweest, hoeft u uw studentenstad of uw Erasmusbestemming niet toe te voegen.

schoongelopen en welke richting(en) heeft u daar gevolgd?

- Naam + plaats instelling 1:
 - Gevolgde richting:
 - Naam + plaats instelling 2:
 - Gevolgde richting:
 - Naam + plaats instelling 3:
 - Gevolgde richting:
 - ...
- > Bent u werkzaam of bent u werkzaam (geweest) in een betaalde werkkring?
ja/nee
- > Indien antwoord op vorige vraag 'ja': Geef met een kruisje aan wat uw huidige of laatst uitgeoefende beroep is:
- Arbeider
 - Geschoold arbeider
 - Ongeschoold arbeider
 - Bediende
 - Lagere bediende
 - Hogere bediende
 - Directiekader
 - Werkzaam in het onderwijs (onderwijsopdracht)
 - Basisonderwijs
 - Secundair Onderwijs
 - Hoger onderwijs of universiteit
 - Zelfstandige
 - Landbouwer
 - Kleine zelfstandige
 - Ondernemingsleider
 - Groothandelaar
 - Vrij beroep (een zelfstandig beroep met specifieke diplomaverenisten, zoals dokter, apotheker, advocaat, accountant, architect, psycholoog)
- > Omschrijf zo nauwkeurig mogelijk uw huidige of laatst uitgeoefende beroep:
- > Heeft/had u personeel onder uw leiding? Hoeveel?

Over ouders/opvoeders informant (indien niet van toepassing: schrijf “n.v.t.”)

- > Geboorteplaats moeder (of voogd):
- > Geboorteplaats vader (of voogd):
- > Plaats(en) waar moeder is opgegroeid:
- > Plaats(en) waar vader is opgegroeid:
- > Dialect vader (niet invullen indien n.v.t.):
- > Opleiding moeder: geef met een kruisje aan wat het hoogst behaalde diploma van uw moeder is.
 - Geen diploma/getuigschrift
 - Gewoon lager onderwijs
 - Buitengewoon lager onderwijs
 - Lager BSO
 - Lager TSO
 - Lager KSO
 - Lager ASO
 - Lager BuSO
 - Hoger BSO
 - Hoger TSO
 - Hoger KSO
 - Hoger ASO
 - Hoger BuSO
 - Hoger universitair onderwijs
 - Hoger niet-universitair onderwijs
- > Geef met een kruisje aan wat het huidige of laatst uitgeoefende beroep is van uw moeder:
 - Arbeider
 - Geschoold arbeider
 - Ongeschoold arbeider
 - Bediende
 - Lagere bediende
 - Hogere bediende
 - Directiekader
 - Werkzaam in het onderwijs (onderwijsopdracht)

- Basisonderwijs
 - Secundair Onderwijs
 - Hoger onderwijs of universiteit
 - Zelfstandige
 - Landbouwer
 - Kleine zelfstandige
 - Ondernemingsleider
 - Groothandelaar
 - Vrij beroep (een zelfstandig beroep met specifieke diplomaveisten, zoals dokter, apotheker, advocaat, accountant, architect, psycholoog)
 - Niet van toepassing: nooit een beroep uitgeoefend
- > Omschrijf zo nauwkeurig mogelijk het huidige of laatst uitgeoefende beroep van uw moeder:
- > Heeft/had uw moeder personeel onder haar leiding? Hoeveel?
- > Opleiding vader: geef met een kruisje aan wat het hoogst behaalde diploma van uw vader is.
- Geen diploma/getuigschrift
 - Gewoon lager onderwijs
 - Buitengewoon lager onderwijs
 - Lager BSO
 - Lager TSO
 - Lager KSO
 - Lager ASO
 - Lager BuSO
 - Hoger BSO
 - Hoger TSO
 - Hoger KSO
 - Hoger ASO
 - Hoger BuSO
 - Hoger universitair onderwijs
 - Hoger niet-universitair onderwijs

- > Geef met een kruisje aan wat het huidige of laatst uitgeoefende beroep is van uw vader:
 - Arbeider
 - Geschoold arbeider
 - Ongeschoold arbeider
 - Bediende
 - Lagere bediende
 - Hogere bediende
 - Directiekader
 - Werkzaam in het onderwijs (onderwijsopdracht)
 - Basisonderwijs
 - Secundair Onderwijs
 - Hoger onderwijs of universiteit
 - Zelfstandige
 - Landbouwer
 - Kleine zelfstandige
 - Ondernemingsleider
 - Groothandelaar
 - Vrij beroep (een zelfstandig beroep met specifieke diplomavereisten, zoals dokter, apotheker, advocaat, accountant, architect, psycholoog)
 - Niet van toepassing: nooit een beroep uitgeoefend
- > Omschrijf zo nauwkeurig mogelijk het huidige of laatst uitgeoefende beroep van uw vader:
- > Heeft/had uw vader personeel onder zijn leiding? Hoeveel?
- > Heemvastheid van de familie aan de woonplaats: hoeveel generaties van uw familie woonden in het dorp/de stad waar u opgevoed bent:

Over partner (indien van toepassing)

- > Uw burgerlijke staat
 - Alleenstaand
 - Gehuwd
 - Samenwonend
- > Indien gehuwd of samenwonend:
 - Geboortejaar partner:

- Geboorteplaats van uw partner:
- Plaats(en) waar partner is opgegroeid:
- Opleiding partner: geef met een kruisje aan wat het hoogst behaalde diploma van uw partner is.
 - Geen diploma/getuigschrift
 - Gewoon lager onderwijs
 - Buitengewoon lager onderwijs
 - Lager BSO
 - Lager TSO
 - Lager KSO
 - Lager ASO
 - Lager BuSO
 - Hoger BSO
 - Hoger TSO
 - Hoger KSO
 - Hoger ASO
 - Hoger BuSO
 - Hoger universitair onderwijs
 - Hoger niet-universitair onderwijs
- Beroep partner: Geef met een kruisje aan wat het huidige of laatst uitgeoefende beroep is van uw partner:
 - Arbeider
 - Geschoold arbeider
 - Ongeschoold arbeider
 - Bediende
 - Lagere bediende
 - Hogere bediende
 - Directiekader
 - Werkzaam in het onderwijs (onderwijsopdracht)
 - Basisonderwijs
 - Secundair Onderwijs
 - Hoger onderwijs of universiteit
 - Zelfstandige
 - Landbouwer

- Kleine zelfstandige
- Ondernemingsleider
- Groothandelaar
- Vrij beroep (een zelfstandig beroep met specifieke diplomaveisten, zoals dokter, apotheker, advocaat, accountant, architect, psycholoog)
- Niet van toepassing: nooit een beroep uitgeoefend
- Omschrijf zo nauwkeurig mogelijk het huidige of laatst uitgeoefende beroep van uw partner:
- Heeft/had uw partner personeel onder zijn/haar leiding? Hoeveel?
- Dialect partner (niet invullen indien n.v.t.):

Over kinderen (indien van toepassing)

- > Heeft u kinderen? *Ja/Nee*
- > Indien ja:
 - Kind 1: dochter zoon Geboortejaar:
 - Kind 2: dochter zoon Geboortejaar:
 - Kind 3: dochter zoon Geboortejaar:
 - Kind 4: dochter zoon Geboortejaar:
 - Kind 5: dochter zoon Geboortejaar:
 - Kind 6: dochter zoon Geboortejaar:
 - Kind 7: dochter zoon Geboortejaar:
 - Kind 8: dochter zoon Geboortejaar:
 - Waar zijn uw kinderen opgegroeid?
 - Beroep van uw kinderen (indien van toepassing):

Deel 2: Sprekergegevens gesprekspartners (werd door elke gesprekspartner ingevuld)

Contactgegevens

- > Achternaam:
- > Voornaam:
- > Adres:
- > Telefoonnummer:
- > Gsm-nummer:
- > E-mail:

Biografische gegevens

Over informant

- > Geslacht: *man/vrouw*
- > Geboorteplaats (gemeente/stad + provincie):
- > Geboortejaar:
- > Gezinssituatie waarin u bent opgegroeid: *Tweeoudergezin/Gescheiden ouders/Hersamengesteld gezin/ouder(s) overleden*
- > Broers? *ja/nee*
- > Aantal:
- > Leeftijden:
- > Zussen? *ja/nee*
- > Aantal:
- > Leeftijden:
- > Woonplaatsen (gemeente/stad + provincie)²:
 - 19..... - 19...../2000:
 - ...
- > Aan welke instellingen (lagere & middelbare school, hogere opleiding) heeft u schoolgelopen en welke richting(en) heeft u daar gevolgd?
 - Naam + plaats instelling 1:

² Wanneer u als student op kot hebt gezeten of op Erasmus bent geweest, hoeft u uw studentenstad of uw Erasmusbestemming niet toe te voegen.

- Gevolgde richting:
 - Naam + plaats instelling 2:
 - Gevolgde richting:
 - Naam + plaats instelling 3:
 - Gevolgde richting:
 - Naam + plaats instelling 4:
 - Gevolgde richting:
 - Naam + plaats instelling 5:
 - Gevolgde richting:
- > Bent u werkzaam of bent u werkzaam (geweest) in een betaalde werkkring?
ja/nee
- > Indien antwoord op vorige vraag 'ja': Geef met een kruisje aan wat uw huidige of laatst uitgeoefende beroep is:
- Arbeider
 - Geschoold arbeider
 - Ongeschoold arbeider
 - Bediende
 - Lagere bediende
 - Hogere bediende
 - Directiekader
 - Werkzaam in het onderwijs (onderwijsopdracht)
 - Basisonderwijs
 - Secundair Onderwijs
 - Hoger onderwijs of universiteit
 - Zelfstandige
 - Landbouwer
 - Kleine zelfstandige
 - Ondernemingsleider
 - Groothandelaar
 - Vrij beroep (een zelfstandig beroep met specifieke diplomaverreisten, zoals dokter, apotheker, advocaat, accountant, architect, psycholoog)
- > Omschrijf zo nauwkeurig mogelijk uw huidige of laatst uitgeoefende beroep:
- > Heeft/had u personeel onder uw leiding? Hoeveel?
- > In welke taal bent u hoofdzakelijk opgevoed?

- Het Algemeen (Standaard) Nederlands
 - Een dialect, nl. .. (naam van het dialect, wees zo specifiek mogelijk)
 - Een vorm van tussentaal, i.e. iets tussen standaardtaal en dialect in
 - Een andere taal, nl. .. (bv. het Frans)
- > Wat spreekt u meestal met uw huisgenoten? (Of, indien alleenwonend: met vrienden)?
- Het Algemeen (Standaard) Nederlands
 - Een dialect, nl. .. (naam van het dialect, wees zo specifiek mogelijk)
 - Een vorm van tussentaal, i.e. iets tussen standaardtaal en dialect in
 - Een andere taal, nl. .. (bv. het Frans)
- > Wat spreekt u meestal op het werk? (Of, indien niet-werkend: in formele situaties)?
- Het Algemeen (Standaard) Nederlands
 - Een dialect, nl. .. (naam van het dialect, wees zo specifiek mogelijk)
 - Een vorm van tussentaal, i.e. iets tussen standaardtaal en dialect in
 - Een andere taal, nl. .. (bv. het Frans)

Over ouders/opvoeders informant (indien niet van toepassing: schrijf “n.v.t.”)

- > Geboorteplaats moeder (of voogd):
- > Geboorteplaats vader (of voogd):
- > Plaats(en) waar moeder is opgegroeid:
- > Dialect moeder (wees zo specifiek mogelijk, niet invullen indien n.v.t.):
- > Plaats(en) waar vader is opgegroeid:
- > Dialect vader (wees zo specifiek mogelijk, niet invullen indien n.v.t.):
- > Opleiding moeder: geef met een kruisje aan wat het hoogst behaalde diploma van uw moeder is.
 - Geen diploma/getuigschrift
 - Gewoon lager onderwijs
 - Buitengewoon lager onderwijs
 - Lager BSO
 - Lager TSO
 - Lager KSO
 - Lager ASO
 - Lager BuSO

- Hoger BSO
 - Hoger TSO
 - Hoger KSO
 - Hoger ASO
 - Hoger BuSO
 - Hoger universitair onderwijs
 - Hoger niet-universitair onderwijs
- > Geef met een kruisje aan wat het huidige of laatst uitgeoefende beroep is van uw moeder:
- Arbeider
 - Geschoold arbeider
 - Ongeschoold arbeider
 - Bediende
 - Lagere bediende
 - Hogere bediende
 - Directiekader
 - Werkzaam in het onderwijs (onderwijsopdracht)
 - Basisonderwijs
 - Secundair Onderwijs
 - Hoger onderwijs of universiteit
 - Zelfstandige
 - Landbouwer
 - Kleine zelfstandige
 - Ondernemingsleider
 - Groothandelaar
 - Vrij beroep (een zelfstandig beroep met specifieke diplomaverenisten, zoals dokter, apotheker, advocaat, accountant, architect, psycholoog)
 - Niet van toepassing: nooit een beroep uitgeoefend
- > Omschrijf zo nauwkeurig mogelijk het huidige of laatst uitgeoefende beroep van uw moeder:
- > Heeft/had uw moeder personeel onder haar leiding? Hoeveel?

- > Opleiding vader: geef met een kruisje aan wat het hoogst behaalde diploma van uw vader is.
 - Geen diploma/getuigschrift
 - Gewoon lager onderwijs
 - Buitengewoon lager onderwijs
 - Lager BSO
 - Lager TSO
 - Lager KSO
 - Lager ASO
 - Lager BuSO
 - Hoger BSO
 - Hoger TSO
 - Hoger KSO
 - Hoger ASO
 - Hoger BuSO
 - Hoger universitair onderwijs
 - Hoger niet-universitair onderwijs
- > Geef met een kruisje aan wat het huidige of laatst uitgeoefende beroep is van uw vader:
 - Arbeider
 - Geschoold arbeider
 - Ongeschoold arbeider
 - Bediende
 - Lagere bediende
 - Hogere bediende
 - Directiekader
 - Werkzaam in het onderwijs (onderwijsopdracht)
 - Basisonderwijs
 - Secundair Onderwijs
 - Hoger onderwijs of universiteit
 - Zelfstandige
 - Landbouwer
 - Kleine zelfstandige
 - Ondernemingsleider

- Groothandelaar
 - Vrij beroep (een zelfstandig beroep met specifieke diplomaver-eisten, zoals dokter, apotheker, advocaat, accountant, architect, psycholoog)
- Niet van toepassing: nooit een beroep uitgeoefend
- > Omschrijf zo nauwkeurig mogelijk het huidige of laatst uitgeoefende beroep van uw vader:
- > Heeft/had uw vader personeel onder zijn leiding? Hoeveel?
- > Heemvastheid van de familie aan de woonplaats: hoeveel generaties van uw familie woonden in het dorp/de stad waar u opgevoed bent:

Over partner (indien van toepassing)

- > Uw burgerlijke staat
 - Alleenstaand
 - Gehuwd
 - Samenwonend
- > Indien gehuwd of samenwonend:
 - Geboortjaar partner:
 - Geboorteplaats van uw partner:
Plaats(en) waar partner is opgegroeid:
 - Opleiding partner: geef met een kruisje aan wat het hoogst behaalde diploma van uw partner is.
 - Geen diploma/getuigschrift
 - Gewoon lager onderwijs
 - Buitengewoon lager onderwijs
 - Lager BSO
 - Lager TSO
 - Lager KSO
 - Lager ASO
 - Lager BuSO
 - Hoger BSO
 - Hoger TSO
 - Hoger KSO
 - Hoger ASO
 - Hoger BuSO

- Hoger universitair onderwijs
- Hoger niet-universitair onderwijs
- Beroep partner: Geef met een kruisje aan wat het huidige of laatst uitgeoefende beroep is van uw partner:
 - Arbeider
 - Geschoold arbeider
 - Ongeschoold arbeider
 - Bediende
 - Lagere bediende
 - Hogere bediende
 - Directiekader
 - Werkzaam in het onderwijs (onderwijsopdracht)
 - Basisonderwijs
 - Secundair Onderwijs
 - Hoger onderwijs of universiteit
 - Zelfstandige
 - Landbouwer
 - Kleine zelfstandige
 - Ondernemingsleider
 - Groothandelaar
 - Vrij beroep (een zelfstandig beroep met specifieke diplomaveisten, zoals dokter, apotheker, advocaat, accountant, architect, psycholoog)
 - Niet van toepassing: nooit een beroep uitgeoefend
- Omschrijf zo nauwkeurig mogelijk het huidige of laatst uitgeoefende beroep van uw partner:
- Heeft/had uw partner personeel onder zijn/haar leiding? Hoeveel?
- Dialect partner (niet invullen indien n.v.t.):

Over kinderen (indien van toepassing)

> Heeft u kinderen? *Ja/Nee*

> Indien ja:

- Kind 1: dochter zoon Geboortejaar:
- Kind 2: dochter zoon Geboortejaar:
- Kind 3: dochter zoon Geboortejaar:
- Kind 4: dochter zoon Geboortejaar:
- Kind 5: dochter zoon Geboortejaar:
- Kind 6: dochter zoon Geboortejaar:
- Kind 7: dochter zoon Geboortejaar:
- Kind 8: dochter zoon Geboortejaar:
- Waar zijn uw kinderen opgegroeid?
- Beroep van uw kinderen (indien van toepassing):

Bijlage 4: Leidraad interviews

Inleidend

- > In de voorbije weken heb je twee gesprekken opgenomen. Hoe verliep dat?
- > Geforceerd? Natuurlijk? Vergat je opnametoestel soms?
- > Denk je dat je taal realistisch was?

Perceptie eigen taalgebruik/Vlaamse taalsituatie/taalgebruik opvoeding

- > Style-shifting
 - Als je over je taalgebruik in die gesprekken nadenkt, welk soort taal heb je volgens jou gebruikt?
 - Wat is je relatie precies met je gesprekspartner(s)? Goede vrienden/collega's/hoe lang kennen jullie elkaar al?
 - Als je over je eigen taalgebruik in algemeen nadenkt, welk soort taalgebruik hanteer je in welke situatie?
 - Als je spreekt met mensen van een andere regio, pas je dan je taalgebruik aan?
 - Als je dat doet, waarom doe je dat? (begrijpelijkheid, sociale status, mechanisch?)
 - Als je met mensen spreekt die je niet kent, of ze nu Gents/Ieper/Antwerps zijn of niet, pas je je dan aan?
 - Welk taalgebruik denk je dat je nu hanteert?
- > Standaardtaal – dialect - tussentaal
 - Als je de algemene Vlaamse taalsituatie zou moeten beschrijven aan iemand die er niets van kent, hoe zou je dat doen?
 - Wat begrijp jij onder standaardtaal?
 - Heb je het gevoel dat je zelf standaardtaal beheerst?
 - Indien ja, wanneer spreek je standaardtaal? Met welke personen? Concreete voorbeelden?
 - Dan heb je natuurlijk ook dialect. Wat begrijp je onder dialect?
 - Beheers je zelf dialect?
 - Spreek je nog dialect? Met welke personen?
 - Kunnen je ouders dialect spreken?

- Denk je dat je tussentaal spreekt? (*!!! Deze vraag enkel stellen indien spreker zelf een taalvorm beschrijft die aan tussentaal lijkt te beantwoorden !!! Gebruik de terminologie die de spreker zelf gebruikt!!!*)

> Taalgebruik van je ouders

- Met welk soort taalgebruik ben je thuis opgegroeid?
- Hoe spraken je ouders met elkaar tijdens je kindertijd?
- Hoe spraken je ouders met jou tijdens je kindertijd?
- Welke rol heeft dialect in je kindertijd (binnen de familie, in vrienden- en kennissenkring, op school, in de stad) gespeeld?
- Heb je door naar school te gaan iets aan je taalgebruik veranderd?
- Sprak je tegen je broers/zussen anders dan bijvoorbeeld tegen je ouders, grootouders of vrienden?
- Hebben je ouders naarmate je ouder werd iets aan hun taalgebruik veranderd?
- Heb je door aan een hogere opleiding te beginnen iets aan je taalgebruik veranderd?
- Heb je door te beginnen werken iets aan je taalgebruik veranderd?

> Taalgebruik met je kinderen

- In welke taal heb je je kinderen opgevoed?
- Heb je een evolutie gemerkt in je taalgebruik naarmate je kinderen ouder werden?

Attitude

- > In welke situaties vind je dialect gepast?
- > Waarom wel/niet?
- > Vind je dat je standaardtaal altijd kunt spreken?
- > In welke situaties vind je tussentaal geschikt? (*!!! Deze vraag enkel stellen indien spreker zelf een taalvorm beschrijft die aan tussentaal lijkt te beantwoorden !!! Gebruik de terminologie die de spreker zelf gebruikt!!!*)
- > Vind je dat op tv steeds ST gesproken moet worden?
- > Vind je dat leerkrachten steeds ST moeten spreken?

Netwerksterkte

- > Heb je veel contacten buiten de stad/buiten de provincie?
- > Vooral professioneel of vrienden/...?
- > Waar wonen de meeste van je vrienden en goede kennissen?
- > Kennen de meeste van je vrienden elkaar?
- > Neem je vaak deel aan plaatselijke activiteiten (feesten, optredens, ...)?
- > Ben je actief in een plaatselijke vereniging?
- > Hoeveel jaren heb je nu al buiten je woonplaats gewoond?
- > Waar doe je je huishoudinkopen?
- > Waar koop je hoofdzakelijk je kleren?
- > Waar brengt je je vrije tijd hoofdzakelijk door?
- > Waar bevindt je werkplaats zich?
- > 'Hoe is de relatie met collega's? Zijn zij ook je vrienden?
- > Voel je je met je woonplaats verbonden? Voel je je een echte Antwerpenaar/
Gentenaar/Ieperling?...?
- > Zou je naar een andere provincie verhuizen, als je daardoor beroepshalve betere
kansen zou krijgen?
- > Zou je het moeilijk vinden om naar een andere plaats in de omgeving te ver-
huizen, zoals bijvoorbeeld Kalmthout/Hemiksem/Lovendegem/Boezinge/...
(gemeente kiezen afhankelijk van meetpunt)?

Bijlage 5: Stimuluszinnen dialect- en standaardtaal-test¹

1. Ze hebben met ~~hun~~ vijven drie liters wijn uitgedronken. (RND-zin 12, aangepast)
2. Jullie vieren die ~~vasten~~avond niet meer. (RND-zin 15, aangepast)
3. ~~Dat~~ Jullie standbeeld staat daar niet meer. (RND-zin 26, aangepast)
4. ~~Lucifer~~ De duivel is in de hemel niet gebleven. (RND-zin 28, aangepast)
5. ~~De schoolkinderen~~ Jullie kinderen zijn met de meester naar de zee geweest. (RND-zin 29, aangepast)
6. Hij kan niet gaan werken, hij heeft keelpijn. (RND-zin 32)
7. Zij is de helft van haar melk kwijt. (RND-zin 40)
8. Ik heb het hem afgeraden zo laat langs het water te gaan. (RND-zin 54)
9. Het is een warme dag geweest en 't is een zachte avond. (RND-zin 68)
10. Dat mannetje loopt ~~blootvoets~~ op z'n blote voeten. (RND-zin 69)
11. De zoon van ~~de~~ hun koning is ook soldaat geweest. (RND-zin 76)
12. Ik geloof er ~~geen woord~~ niets van. (RND-zin 79)
13. Hun ~~mond~~ keel is droog van de dorst. (RND-zin 86)
14. Ik weet niet waar ik hem moet gaan zoeken. (RND-zin 94)
15. Die ~~karnemelk~~ is dun en zuur; stuur er hem mee terug. (RND-zin 100)
16. ~~Wij~~ We zouden die put kunnen vullen op een uur tijd. (RND-zin 101, aangepast)
17. Die deur is uit beukenhout gemaakt. (RND-zin 109)
18. Bakken: ik bak, jij bakt, hij bakt, bakt hij?, wij bakken, jullie bakken, bakken we? (RND-zin 113, aangepast)
19. Bieden: ik bied, jij biedt, hij biedt, biedt hij?, wij bieden, jullie bieden, bieden we? (RND-zin 114, aangepast)
20. 't Is een kleintje, maar 't is een fijntje. (RND-zin 115)
21. Je kunt hier eieren krijgen op de markt. (RND-zin 116)
22. Dat boompje zal moeilijk kunnen groeien. (RND-zin 124)
23. Ons oud huis is afgebrand. (RND-zin 126)

¹ Aanpassingen aan de oorspronkelijke RND-zinnen worden door doorhaling en onderlijning aangegeven.

Bijlage 6: Interrater agreements fonologische variabelen

Opmerkingen bij de scores

- > De **steekproef** van beoordeelde token was telkens semi-willekeurig: per spreker werden willekeurig twee tokens genomen uit de dialecttest, twee uit de standaardtaalttest, vijf uit de regionale vriendengesprekken, vijf uit de supraregionale vriendengesprekken en vijf uit de interviewsetting. Dat resulteerde per variabele in een steekproef van 190 tokens per regio. Voor sommige variabelen vonden we echter niet voor alle sprekers in alle situaties het gewenste aantal tokens; ook bleken sommige geselecteerde tokens soms moeilijk te beoordelen wegens achtergrondlawaai, een te stil stemvolume of een te snelle spreekstijl. Dat verklaart waarom het totaal aantal beoordeelde tokens varieert tussen 110 en 190.
- > De **Cohen's kappa p-waarde** geeft aan of de nulhypothese verworpen moet worden dat de overeenkomst tussen de twee raters willekeurig is.
- > Cohen's kappa kon voor de **Gentse realisatie van *sk in inlaut** (bijvoorbeeld in het woord *wassen*) niet berekend worden, aangezien beide raters maar één variant onderscheidden.

Kleurencodes

- Variabele waarbij Cohen's kappa voldoende hoog was (>0.61)
- Variabele waarbij Cohen's kappa in één of meer regio's te laag was (<0.61) en die daarom niet opgenomen werd in de studie
- Variabele waarbij Cohen's kappa in één of meer regio's te laag was (<0.61) en die daarom gehercodeerd werd
- Gehercodeerde variabele

Variabele	Regio	Aantal beoor- deelde tokens (n)	Percentage agreement	Cohen's kappa	Cohen's kappa: 95% betrouwbaarhe- idsinterval	Cohen's kappa: p-waarde
Wgm. <i>i</i> (met onderscheid tussen [ɛ.] en [ɛ:i])	Antwerpen	163	92.6	0.65	0.47-0.84	<0.001
	Gent	173	89.6	0.28	-0.03-0.56	0.06
	Ieper	186	67.2	0.51	0.41-0.61	<0.001
Wgm. <i>i</i> (zonder onderscheid tussen [ɛ.] en [ɛ:i])	Antwerpen	163	98.8	0.90	0.77-1.04	<0.001
	Gent	173	99.4	0.88	0.66-1.11	0.003
	Ieper	186	94.1	0.88	0.81-0.95	<0.001
Wgm. <i>û</i> (met onderscheid tussen [œ.] en [œ:y])	Antwerpen	184	91.3	0.66	0.50-0.82	<0.001
	Gent	173	86.7	0.52	0.34-0.70	<0.001
	Ieper	184	76.6	0.65	0.56-0.65	<0.001
Wgm. <i>û</i> (zonder onderscheid tussen [œ.] en [œ:y])	Antwerpen	184	99.5	0.96	0.90-1.03	<0.001
	Gent	173	99.4	0.95	0.85-1.05	<0.001
	Ieper	184	96.7	0.93	0.87-0.98	<0.001
Scherplange <i>oo</i>	Antwerpen	184	91.3	0.68	0.53-0.83	<0.001
	Gent	190	96.3	0.86	0.75-0.96	<0.001
	Ieper	123	91.9	0.83	0.73-0.93	<0.001
Zachtlange <i>oo</i>	Antwerpen	153	94.8	0.71	0.51-0.90	<0.001
	Gent	171	95.9	0.82	0.69-0.95	<0.001
	Ieper	157	98.1	0.96	0.92-1.00	<0.001
Wgm. <i>ǎ/ð + l + d/t</i> (met onderscheid tussen [ɔ:] en [ɔ.u])	Antwerpen	148	87.2	0.47	0.24-0.69	<0.001
	Gent	147	92.5	0.64	0.43-0.84	<0.001
	Ieper	139	79.1	0.68	0.58-0.78	<0.001
Wgm. <i>ǎ/ð + l + d/t</i> (zonder onderscheid tussen [ɔ:] en [ɔ.u])	Gent	147	99.3	0.92	0.76-1.08	<0.001
	Ieper	139	94.2	0.88	0.79-0.96	<0.001

Variabele	Regio	Aantal beoordeelde tokens (n)	Percentage agreement	Cohen's kappa	Cohen's kappa: 95% betrouwbaarheidsinterval	Cohen's kappa: p-waarde
Realisatie eindmedeklinker in <i>niet</i> en <i>dat</i>	Antwerpen	190	98	0.95	0.90-0.99	<0.001
	Gent	186	94.6	0.86	0.77-0.94	<0.001
	Ieper	179	95	0.86	0.80-0.95	<0.001
Realisatie initiële [h]	Antwerpen	180	91.1	0.80	0.71-0.89	<0.001
	Gent	180	97.2	0.92	0.85-0.99	<0.001
	Ieper	183	92.3	0.79	0.68-0.89	<0.001
Realisatie standaardtalige [Y]	g/h Gent	175	85.7	0.66	0.53-0.78	<0.001
	g/h Ieper	171	90.1	0.78	0.68-0.88	<0.001
	Ieper	193	99	0.93	0.84-1.02	<0.001
Prefigaal <i>ge-</i>	Ieper	141	97.9	0.95	0.90-1.00	<0.001
*sk anlaut	Gent	128	100.0	/	/	/
*sk inlaut	Ieper	129	98.4	0.96	0.90-1.01	<0.001
Niet-suffigale eind-sjwa	Gent	166	100	1.00	1.00-1.00	<0.001
	Ieper	156	98.1	0.96	0.91-1.00	<0.001
Intervocalische <i>-d-</i>	Antwerpen	169	97.6	0.95	0.91-1.00	<0.001
	Gent	152	98.7	0.97	0.92-1.01	<0.001
Vorm van het persoonlijk voornaamwoord <i>ons</i>	Ieper	110	99.1	0.98	0.94-1.01	<0.001
Velarisering [ŋ] (bv. [ɔŋs] versus [ɔns])	Antwerpen	171	90.1	0.46	0.22-0.70	0.002
	Gent	175	84.6	0.46	0.27-0.65	<0.001
Realisatie verbaal suffix <i>-en</i> (bv. [wɛrkɛ] versus [wɛrkən] versus [wɛrkɪ])	Antwerpen	182	91.2	0.73	0.60-0.85	<0.001
	Gent	175	76.3	0.64	0.54-0.73	<0.001
	Ieper	173	69.9	0.55	0.45-0.65	<0.001
Svarabhakti (bv. [mɛlək] versus [mɛlk])	Antwerpen	185	68.6	0.39	0.26-0.51	<0.001

Bijlage 7: Selectie variabelen voor logistische regressie

Opmerkingen bij de tabel

- > **‘Aantal predictoren in full model’:** Het full model is het model met als fixed effects regio, leeftijd, situatie en alle mogelijke interacties tussen die factoren. Afhankelijk van het aantal meetpunten en het aantal situaties waarin een variabele onderzocht werd, varieert het aantal predictoren van 6 (1 regio in 3 spreesituaties) tot 29 (3 regio’s in 5 spreesituaties). In de globale analyses – i.e. de analyses waarbij alle taalvariabelen samen geanalyseerd werden – werden de dialect- en standaardtaalttest meegenomen in de analyses en is het aantal predictoren dus groter dan bij de analyses op het niveau van de individuele taalvariabele.
- > **‘Minst frequente variant voldoende frequent?’:** We voeren enkel logistische regressies uit voor linguïstische variabelen waarvan de minst frequente variant frequenter voorkomt dan 15 keer het totale aantal kandidaat-predictoren. (cfr. §2.4.4.).
- > **‘Alternatieve analyse uitgevoerd?’:** In deze kolom geven we aan of er andere analyses uitgevoerd werden met exclusie of versmelting van specifieke variabele-niveaus om lege cellen/lage frequenties te vermijden.
- > Bij het **dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud** onderzoeken we ook de impact van de positie (preverbaal of postverbaal), wat met alle interactie-effecten een predictorenaantal van 36 oplevert.

Kleurencodes

- Variabele waarvoor logistische regressie werd uitgevoerd
- Variabele waarvoor geen logistische regressie werd uitgevoerd
- Variabele waarvoor logistische regressie werd uitgevoerd na exclusie of samenvoeging van specifieke predictorlevels (zie laatste kolom)

Variabele	Binaire codering varianten	Meeppunten	Aantal predictoren in full model	Minst frequente variant voldoende frequent?	Alle cellen bevatten observaties?	Alternatieve analyse uitgevoerd?
Standaardtaligheid	0=standaardtaalvariant 1=niet-standaardtalige variant	Antwerpen, Gent, Ieper	29	✓	✓	x
Standaardtaligheid Ieper	0=standaardtaalvariant 1=niet-standaardtalige variant	Ieper	10	✓	✓	x
Standaardtaligheid Gent	0=standaardtaalvariant 1=niet-standaardtalige variant	Gent	10	✓	✓	x
Standaardtaligheid Antwerpen	0=standaardtaalvariant 1=niet-standaardtalige variant	Antwerpen	10	✓	✓	x
Wgm. <i>î</i>	0= [ɛ:], [æ:], [e.ɪ], of [ɛ.ɪ] ('mijn') 1= [i] of [y] ('min'), [ɑ:] of [ɑ.ɛ] ('maan')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	✓	x	x
Wgm. <i>û</i>	0= [œ.ɪ], [ø.y] of [œ.y] ('huis') 1= [y] ('hus'), [ɑ.ə] ('haës') of [ɔ.ə] ('hoës')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	✓	x	x
Scherplange <i>oo</i>	0= [o:] ('groot') 1= [y:] ('gruut'), [u] ('groet'), [uə] ('groet') of [o.ə] ('groet')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	✓	x	x
Zachtlange <i>oo</i>	0= [o:] ('zoon') 1= [ø:] ('zeun') of [y:] ('zuun', hypercorrectie)	Antwerpen, Gent, Ieper	18	x	x	x
Wgm <i>a/o + l + d/t</i>	0= [ɔ:], [o.u] of [ɔ.u] ('koud') 1= [u] ('koed'), [a:] of [æ.u] ('kaéd')	Gent, Ieper	12	x	x	x

Variabele	Binaire codering varianten	Meerpunten	Aantal predictoren in full model	Minst frequente variant voldoende frequent?	Alle cellen bevatten observaties?	Alternatieve analyse uitgevoerd?
Realisatie eindmedeklinker in <i>niet</i> en in <i>dat</i> voor consonant	0= Behoud eindconsonant ('nietdatC') 1= Deletie eindconsonant ('nietdaC')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	✓	✓	x
Realisatie eindmedeklinker in <i>dat</i> voor vocaal	0= Behoud eindconsonant ('datV') 1= Deletie eindconsonant ('daV')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	✓	✓	x
Realisatie initiële [h]	0= Realisatie beginconsonant ('gnhdcl') 1= h-deletie ('hdcl') of [ɣ] ('hypg', hypercorrectie)	Antwerpen, Gent, Ieper	18	✓	✓	x
Realisatie AN [ɣ]	0= [ɣ] ('g') 1= Laryngalisering tot [h] ('h')	Gent, Ieper	12	✓	✓	x
Prefigaaal <i>ge-</i>	0= [və]- of [hə]-prefix ('gedaan') 1= [æ]- of [ə]-prefix ('edaan')	Ieper	6	✓	x	x
Wgm. *sk in anlaut	0= [sʎ] ('sch1') 1= [ʃʎ] ('sich1') of [sk] ('sk1')	Ieper	6	✓	x	Nieuwe analyse zonder predictor situatie.
Wgm. *sk in inlaut	0= [s] ('s') 1= [ʃ], [ʃ] ('sich2') of [sʎ] ('sch2')	Gent, Ieper	12	x	x	x

Variabele	Binaire codering varianten	Meetpunten	Aantal predictoren in <i>full model</i>	Minst frequente variant voldoende frequent?	Alle cellen bevatten observaties?	Alternatieve analyse uitgevoerd?
Niet-suffigale eind-sjwa	0 = Zonder niet-suffigale eind-sjwa ('bed') 1 = Met niet-suffigale eind-sjwa ('bedde')	Gent, Ieper	12	x	x	x
Intervocalische <i>-d-</i>	0 = Met [d] ('VdV') 1 = Met glijder ('VwjV')	Antwerpen, Gent	12	x	✓	Nieuwe analyse enkel voor de regio Antwerpen.
Vorm van het voornaamwoord <i>oms</i>	0 = [ɔns] ('ons1') 1 = [ys] ('us') of [nys] ('nus')	Ieper	6	x	x	x
Lidwoord voor mannelijke, enkelvoudige substantieven	0 = 'een' of 'e' 1 = 'ne'	Antwerpen, Gent, Ieper	18	✓	✓	x
Flexie van het bezittelijk voornaamwoord eerste persoon meervoud	0 = Met buigingsuffix ('onze2') 1 = Zonder buigingsuffix ('ons2')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	x	x	x
Subjectsverdbubbeling in tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud in zinnen met inversie of in bijzinnen die een vol pronomem bevatten	0 = Zonder verdubbeling ('gn-sub12') 1 = Met verdubbeling ('sub12')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	✓	✓	x
Subjectsverdbubbeling in de derde persoon mannelijk en vrouwelijk enkelvoud, in de eerste persoon meervoud en de derde persoon meervoud	0 = Zonder verdubbeling ('gn-sub31') 1 = Met verdubbeling ('sub31')	Gent, Ieper	12	x	x	x

Variabele	Binaire codering varianten	Meetpunten	Aantal predictoren in full model	Minst frequente variant voldoende frequent?	Alle cellen bevatten observaties?	Alternatieve analyse uitgevoerd?
Het mannelijke subjectspronomen derde persoon enkelvoud na voegwoorden of werkwoorden	0 = <i>dat ie komt</i> ('hij2ie'), <i>dat hij komt</i> ('hij2'), <i>dat 'n komt</i> ('hij2n'), <i>dat 'n ie komt/ dat ie ij komt</i> ('hij2dub') 1 = <i>dat em komt</i> ('hij2em')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	x	x	x
Het mannelijke subjectspronomen derde persoon enkelvoud in zinsinstitiële positie	0 = <i>Hij komt</i> ('hij1') 1 = <i>Ie komt</i> ('hij1ie'), <i>hem komt</i> ('hij1hem'), <i>ne komt</i> ('hij1ne'), <i>je komt</i> ('hij1je'), <i>e komt</i> ('hij1e'), <i>ne/e komt ie</i> ('hij1dub')	Ieper	6	x	x	x
Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud (algemeen)	0 = 'je1' of 'je2' 1 = 'ge1', '(d)e2', 'je1dub', 'je2dub', 'ge2'	Antwerpen, Gent, Ieper	36	✓	x	Nieuwe analyse met de regionale en suprarregionale vrije-dengesprekken als één level.
Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in zinsinstitiële positie	0 = <i>Je komt</i> ('je1') 1 = <i>Ge komt</i> ('ge1') of <i>je komt gie/ ge komt gie</i> ('je1dub')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	✓	x	x
Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in postverbale positie	0 = 'je2' 1 = 'je2dub', '(d)e2' of 'ge2'	Antwerpen, Gent, Ieper	18	✓	✓	x
Voorzetsel ter inleiding van beknopte bijzinnen	0 = <i>om te</i> + infinitief ('om') 1 = <i>voor te</i> + infinitief ('voor')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	x	x	Nieuwe analyse voor de regio Ieper afzonderlijk.

Variabele	Binaire codering varianten	Meetpunten	Aantal predictoren in <i>full model</i>	Minst frequente variant voldoende frequent?	Alle cellen bevatten observaties?	Alternatieve analyse uitgevoerd?
Expletief <i>dat</i>	0 = Geen expletief <i>dat</i> ('gnexdat') 1 = Expletief <i>dat</i> ('exdat')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	x	x	Nieuwe analyse voor de interviewsetting afzonderlijk.
Diminutief bij grondwoord niet op <i>-t</i>	0 = <i>je-</i> diminutieven ('jedim') 1 = <i>ke-</i> diminutieven ('kedim')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	x	x	x
Negatie met negatieve kwantoren	0 = Enkele negatie ('eneg') 1 = Dubbele negatie ('dneg')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	x	x	x
Hulpwerkwoord in het perfectum van de hoofdwerkwoorden <i>zijn</i> , <i>tegenkomen</i> , en <i>vallen</i>	0 = Hulpwerkwoord <i>zijn</i> ('zijn') 1 = Hulpwerkwoord <i>hebben</i> ('hebben')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	x	x	x
Werkwoordervoeging eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd athematische werkwoorden	0 = Stam ('ik sta') 1 = <i>-n</i> -uitgang ('ik staan')	Antwerpen, Gent, Ieper	18	x	x	x
Werkwoordervoeging eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd thematische werkwoorden	0 = Stam ('ikmaak') 1 = <i>-e</i> -uitgang ('ikmake') of <i>-en</i> -uitgang ('ikmaken')	Gent, Ieper	12	✓	x	x
Onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden <i>iemand</i> , <i>iets</i> en <i>ergens</i>	1 = <i>etwien</i> ('etwien'), <i>etwuk</i> ('etwuk'), <i>etwat</i> ('etwat') of <i>etwaschen</i> ('etwaschen') 0 = <i>iemand</i> ('iem'), <i>iets</i> ('iets') of <i>ergens</i> ('erg')	Ieper	6	✓	x	x

Bijlage 8: Resultaten logistische regressies – globale modellen

1. Globaal model Gent, Antwerpen en Ieper (0=standaardtalige variant, 1=niet-standaardtalige variant, n=62474)							
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>				
Variabele (intercept)	31	0,543	0,737				
Situatie – reg per variabele (slope)	31	1,234	1,111				
Situatie – dia per variabele (slope)	31	2,777	1,666				
Situatie – sup per variabele (slope)	31	3,229	1,797				
Situatie – int per variabele (slope)	31	11,066	3,326				
Situatie – st per variabele (slope)	31	5,247	2,291				
Leeftijd – 25-35j per variabele (slope)	31	1,935	1,391				
Leeftijd – 50-65j per variabele (slope)	31	0,794	0,891				
Regio – Gent per variabele (slope)	31	5,552	2,356				
Regio – Antwerpen per variabele (slope)	31	1,986	1,409				
Regio – Ieper per variabele (slope)	31	9,011	3,002				
Spreker (intercept)	30	0,110	0,332				
Situatie – reg per spreker (slope)	30	0,437	0,661				
Situatie – dia per spreker (slope)	30	0,716	0,846				
Situatie – sup per spreker (slope)	30	0,567	0,753				
Situatie – int per spreker (slope)	30	1,471	1,213				
Situatie – st per spreker (slope)	30	1,132	1,064				
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>		
Intercept	-1,121	0,766	0,143	0,326	0,073-1,463		
Situatie – dia	1,394	0,470	0,003	4,031	1,605-10,124	**	
Situatie – sup	-1,103	0,414	0,008	0,332	0,147-0,747	**	
Situatie – int	-3,610	0,756	<0,001	0,027	0,006-0,119	***	
Situatie – st	-5,871	0,876	<0,001	0,003	0,001-0,016	***	
Leeftijd – 5065j	0,486	0,245	0,048	1,626	1,005-2,631	*	
Regio – Antwerpen	0,278	0,522	0,593	1,321	0,475-3,672		
Regio – Ieper	2,516	0,807	0,002	12,380	2,548-60,152	**	
Situatiedia:Regioantwerpen	-0,119	0,507	0,815	0,888	0,329-2,397		
Situatiesup:Regioantwerpen	0,022	0,365	0,952	1,022	0,500-2,088		
Situatieint:Regioantwerpen	-0,540	0,552	0,328	0,583	0,198-1,720		
Situatiest:Regioantwerpen	-0,232	0,673	0,730	0,793	0,212-2,963		
Situatiedia:Regioieper	-1,158	0,521	0,026	0,314	0,113-0,872	*	
Situatiesup:Regioieper	-1,315	0,361	<0,001	0,268	0,132-0,544	***	
Situatieint:Regioieper	-1,645	0,557	0,003	0,193	0,065-0,575	**	
Situatiest:Regioieper	-1,039	0,642	0,106	0,354	0,101-1,246		
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>	<i>Ratio</i>	<i>X²</i>	<i>p</i>
	0,95	86607,17	35910,87	1,920	119722,6		<0,001

2. Globaal model Gent (0=standaardtalige variant, 1=niet-standaardtalige variant, n=23077)						
Random effects						
	<i>n</i>	<i>Variance</i>	<i>StdDev</i>			
Variabele (intercept)	26	<0,001	<0,001			
Situatie – reg per variabele (slope)	26	5,964	2,442			
Situatie – dia per variabele (slope)	26	18,32	4,280			
Situatie – sup per variabele (slope)	26	5,832	2,415			
Situatie – int per variabele (slope)	26	3,692	1,921			
Situatie – st per variabele (slope)	26	2,230	1,493			
Leeftijd – 25-35j per variabele (slope)	26	21,11	4,595			
Leeftijd – 50-65j per variabele (slope)	26	7,752	2,784			
Spreker (intercept)	10	<0,001	<0,001			
Situatie – reg per spreker (slope)	10	0,342	0,585			
Situatie – dia per spreker (slope)	10	0,493	0,702			
Situatie – sup per spreker (slope)	10	0,602	0,777			
Situatie – int per spreker (slope)	10	0,204	0,451			
Situatie – st per spreker (slope)	10	0,529	0,728			
Fixed effects						
	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	-2,347	0,971	0,016	0,096	0,014-0,642	*
Situatie – dia	2,027	0,563	<0,001	7,588	2,519-22,853	***
Situatie – sup	-0,167	0,136	0,220	0,846	0,648-1,105	
Situatie - int	-1,801	0,317	<0,001	0,165	0,089-0,307	***
Situatie – st	-4,994	0,731	<0,001	0,007	0,002-0,028	***
Leeftijd – 5065j	1,656	0,414	<0,001	5,236	2,325-11,794	***
Modeleigenschappen						
	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual</i>	<i>df</i>	
				<i>Ratio</i>	<i>X²</i>	<i>p</i>
	0,95	31618,24	13614,33	0,742	17104,50	1,000

3. Globaal model Antwerpen (0=standaardtalige variant, 1=niet-standaardtalige variant, n=15542)						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Variabele (intercept)	20	2,782	1,668			
Situatie – reg per variabele (slope)	20	3,053	1,747			
Situatie – dia per variabele (slope)	20	7,472	2,733			
Situatie – sup per variabele (slope)	20	2,245	1,498			
Situatie – int per variabele (slope)	20	0,951	0,975			
Situatie – st per variabele (slope)	20	7,702	2,775			
Leeftijd – 25-35j per variabele (slope)	20	9,581	3,095			
Leeftijd – 25-35j per variabele (slope)	20	1,349	1,162			
Spreker (intercept)	10	<0,001	<0,001			
Situatie – reg per spreker (Slope)	10	1,682	1,297			
Situatie – dia per spreker (slope)	10	0,915	0,956			
Situatie – sup per spreker (slope)	10	1,888	1,374			
Situatie – int per spreker (slope)	10	1,456	1,207			
Situatie – st per spreker (slope)	10	1,741	1,320			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	-0,642	0,976	0,511	0,527	0,078-3,568	
Situatie – dia	1,727	0,708	0,015	5,624	1,404-22,535	*
Situatie – sup	-0,158	0,249	0,526	0,854	0,524-1,391	
Situatie - int	-2,120	0,652	0,001	0,120	0,033-0,431	**
Situatie – st	-6,601	1,547	<0,001	0,001	0,000-0,028	***
Leeftijd50-65j	0,383	0,626	0,540	1,467	0,430-5,009	
Modeleigenschappen	<i>C</i>	Null de- viance	Residual deviance	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		
				<i>Ratio</i>	<i>X²</i>	<i>p</i>
	0,972	21260,63	6993,932	1,256	19477,77	<0,001

4. Globaal model Ieper (0=standaardtalige variant, 1=niet-standaardtalige variant, n=23855)						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Variabele (intercept)	30	0,195	0,441			
Situatie – reg per variabele (slope)	30	7,762	2,400			
Situatie – dia per variabele (slope)	30	7,739	2,400			
Situatie – sup per variabele (slope)	30	6,472	2,544			
Situatie – int per variabele (slope)	30	16,64	4,079			
Situatie – st per variabele (slope)	30	8,942	2,990			
Leeftijd – 25-35j per variabele (slope)	30	1,022	1,011			
Leeftijd – 25-35j per variabele (slope)	30	7,273	0,853			
Spreker (intercept)	10	<0,001	0,008			
Situatie – reg per spreker (slope)	10	0,360	0,600			
Situatie – dia per spreker (slope)	10	0,734	0,857			
Situatie – sup per spreker (slope)	10	1,427	1,195			
Situatie – int per spreker (slope)	10	1,414	1,190			
Situatie – st per spreker (slope)	10	0,674	0,821			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	1,670	0,515	0,001	5,310	1,935-14,575	**
Situatie – dia	-0,189	0,641	0,769	0,828	0,236-2,911	
Situatie – sup	-2,494	0,570	<0,001	0,083	0,027-0,253	***
Situatie – int	-5,358	0,809	<0,001	0,005	0,001-0,023	***
Situatie – st	-8,243	1,126	<0,001	0,000	0,000-0,002	***
Leeftijd – 5065j	0,051	0,292	0,862	1,052	0,593-1,866	
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		
				<i>Ratio</i>	<i>X²</i>	<i>p</i>
	0,945	32045,07	13868,9	1,027	24459,72	0,002

Bijlage 9: Resultaten logistische regressies – individuele modellen

1. Realisatie eindmedeklinker in <i>niet</i> en in <i>dat</i> +consonant (0= 'nietdatC', 1= 'niedaC', n=10730, regio=Gent, Antwerpen en Ieper)						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	30	0,623	0,789			
Situatie – reg per spreker (slope)	30	0,666	0,816			
Situatie – sup per spreker (slope)	30	0,373	0,611			
Situatie – int per spreker (slope)	30	0,894	0,946			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	5,367	0,509	<0,001	214,258	78,998-581,108	***
Situatie – sup	0,583	0,483	0,228	1,792	0,695-4,622	
Situatie – int	-1,468	0,406	<0,001	0,230	0,104-0,511	***
Leeftijd – 50-65j	-0,112	0,569	0,844	0,894	0,293-2,728	
Regio - Antwerpen	-0,299	0,512	0,560	0,742	0,272-2,02	
Regio - Ieper	-0,279	0,589	0,635	0,756	0,239-2,397	
Situatiesup: Leeftijd5065	-1,360	0,551	0,014	0,257	0,087-0,756	*
Situatieint: Leeftijd5065	-1,781	0,520	0,001	0,169	0,061-0,467	**
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		<i>p</i>
	0,910	3797,598	2517,053	0,841	9007,34	1,000
2. Realisatie eindmedeklinker in <i>dat</i> + vocaal (0='datV', 1='daV', n=2808, regio=Gent, Antwerpen en Ieper)						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	30	0,000	0,000			
Situatie – reg per spreker (slope)	30	0,693	0,832			
Situatie – sup per spreker (slope)	30	0,640	0,800			
Situatie – int per spreker (slope)	30	0,790	0,889			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	0,637	0,392	0,104	1,891	0,877-4,078	
Situatie – sup	-0,258	0,207	0,212	0,773	0,516-1,159	
Situatie – int	-0,635	0,383	0,097	0,530	0,250-1,122	
Leeftijd – 50-65j	-1,098	0,502	0,029	0,333	0,125-0,893	*
Regio – Antwerpen	-0,155	0,558	0,781	0,857	0,287-2,557	
Regio – Ieper	-3,077	0,594	<0,001	0,046	0,014-0,148	***
Situatiesup:Regioantwerpen	0,655	0,336	0,051	1,926	0,997-3,719	
Situatieint: Regioantwerpen	0,749	0,560	0,181	2,114	0,705-6,340	
Situatiesup:Regioieper	1,324	0,396	0,001	3,758	1,729-8,16	**
Situatieint:Regioieper	1,365	0,624	0,029	3,915	1,152-13,303	*
Leeftijd50-65j:Regioantwerpen	-1,994	0,716	0,005	0,136	0,033-0,555	**
Leeftijd50-65j:Regioieper	-0,452	0,756	0,550	0,636	0,145-2,800	
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		<i>p</i>
	0,856	3431,63	2499,285	0,892	2487,270	1,000

3. Realisatie initiële [h] (0='ghndel', 1='hdel', n=3843, regio=Gent, Antwerpen en Ieper)						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	30	0,005	0,073			
Situatie – reg per spreker (slope)	30	0,531	0,723			
Situatie – sup per spreker (slope)	30	0,710	0,842			
Situatie – int per spreker (slope)	30	2,034	1,423			
Woord (intercept)	34	0,752	0,867			
Regio – Gent per woord	34	1,189	1,090			
Regio – Antwerpen per woord	34	1,116	1,056			
Regio – Ieper per woord	34	0,067	0,259			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	1,701	0,416	<0,001	5,481	2,423-12,397	***
Situatie – sup	-0,198	0,387	0,609	0,820	0,384-1,752	
Situatie – int	-1,679	0,552	0,002	0,187	0,063-0,551	**
Regio – Antwerpen	-1,150	0,494	0,020	0,317	0,120-0,834	*
Regio – Ieper	1,469	0,512	0,004	4,347	1,594-11,851	**
Situatiesup: Regioantwerpen	0,573	0,524	0,275	1,773	0,634-4,951	
Situatieint: Regioantwerpen	0,342	0,754	0,650	1,408	0,326,175	
Situatiesup:Regioieper	-1,995	0,596	0,001	0,136	0,042-0,438	**
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		<i>p</i>
	0,912	3250,849	2197,156	0,855	3267,519	1,000
4. Realisatie AN [ɣ] (0='g', 1='h' of 'hypg', n=10516, regio=Gent en Ieper)						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	20	0,149	0,386			
Situatie – reg per spreker (slope)	20	0,003	0,056			
Situatie – sup per spreker (slope)	20	1,171	1,082			
Situatie – int per spreker (slope)	20	0,892	0,945			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	0,427	0,189	0,024	1,532	1,058-2,219	*
Situatie – sup	-0,145	0,335	0,666	0,865	0,448-1,670	
Situatie – int	-0,428	0,292	0,144	0,652	0,368-1,156	
Leeftijd – 50-65j	-1,085	0,271	<0,001	0,338	0,199-0,575	***
Regio – Ieper	2,758	0,300	<0,001	15,768	8,765-28,366	***
Situatiesup:Regioieper	-1,103	0,494	0,025	0,332	0,126-0,873	*
Situatieint:Regioieper	-1,992	0,431	<0,001	0,136	0,059-0,318	***
Leeftijd50-65j:Regioieper	1,104	0,431	0,010	3,017	1,298-7,016	*
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		<i>p</i>
	0,839	13811,62	10040,17	0,975	10241,54	0,964

5. Wgm. *sk in anlaut (0= 'sch1', 1=sjch1' of 'sk1', n=196, regio=Ieper) ¹						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	10	1,784	1,336			
Situatie – reg per spreker (slope)	10	8,052	2,838			
Situatie – sup per spreker (slope)	10	13,367	3,656			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	4,426	2398	0,0649	80,363	0,760-9200,132	
Situatie – sup	-9,381	4215	0,0260	<0,001	0,000-0,326 *	
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		
	0,962	260,816	119,506	0,398	75,692	1,000
6. Realisatie intervocalische -d- (0= 'VdV', 1='VjV', n=245, regio=Antwerpen)						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	10	1,265	1,125			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	0,454	0,631	0,472	1,575	0,457-5,425	
Situatie – sup	-0,059	0,522	0,910	0,943	0,339-2,623	
Situatie – int	0,016	0,489	0,974	1,016	0,390-2,649	
Leeftijd – 50-65j	-0,518	0,903	0,566	0,595	0,101-3,493	
Situatiesup:Leeftijd50-65j	0,323	0,821	0,694	1,381	0,276-6,908	
Situatieint:Leeftijd50-65j	-2,113	0,844	0,012	0,121	0,023-0,632 *	
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		
	0,831	339,442	267,194	0,934	222,300	0,760
7. Onbepaald lidwoord mannelijk enkelvoud (0= 'e' of 'een', 1='ne', n=1564, regio=Gent, Antwerpen en Ieper)						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	30	0,273	0,5222			
Situatie – reg per spreker (slope)	30	2,904	1,704			
Situatie – sup per spreker (slope)	30	1,148	1,071			
Situatie – int per spreker (slope)	30	1,104	1,051			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	2,835	0,658	<0,001	17,025	4,684-61,878 ***	
Situatie – sup	-0,496	0,516	0,336	0,609	0,221-1,674	
Situatie – int	-1,233	0,489	0,012	0,291	0,112-0,760 *	
Leeftijd – 50-65j	-1,189	0,429	0,006	0,304	0,131-0,706 **	
Regio – Antwerpen	-0,787	0,891	0,377	0,455	0,079-2,611	
Regio – Ieper	-5,717	0,942	<0,001	0,003	0,001-0,021 ***	
Situatiesup: Regioantwerpen	0,799	0,763	0,295	2,223	0,499-9,914	
Situatieint: Regioantwerpen	-0,958	0,710	0,177	0,384	0,095-1,542	
Situatiesup:Regioieper	3,013	0,803	<0,001	20,342	4,217-98,131 ***	
Situatieint:Regioieper	2,409	0,794	0,002	11,122	2,348-52,692 **	
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		
	0,916	2157,678	1270,46	0,799	1235,775	1,000

8. Subjectsverdubbeling in tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud (0='gns_{sub}12', 1='sub12', n=1899, regio=Gent, Antwerpen en Ieper)

Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	30	0,758	0,870			
Situatie – reg per spreker (slope)	30	0,519	0,720			
Situatie – sup per spreker (slope)	30	1,584	1,258			
Situatie – int per spreker (slope)	30	2,014	1,419			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	1,409	0,437	0,001	4,090	1,736-9,637	**
Situatie – sup	0,235	0,564	0,677	1,264	0,419-3,816	
Situatie – int	-3,164	0,648	<0,001	0,042	0,012-0,150	***
Regio – Antwerpen	-0,289	0,604	0,632	0,749	0,229-2,445	
Regio – Ieper	1,408	0,677	0,038	4,089	1,085-15,413	*
Situatiesup: Regioantwerpen	-1,509	0,756	0,046	0,221	0,050-0,973	*
Situatieint: Regioantwerpen	-0,465	0,902	0,606	0,628	0,107-3,682	
Situatiesup:Regioieper	-1,859	0,816	0,023	0,156	0,031-0,771	*
Situatieint:Regioieper	-2,803	0,971	0,004	0,061	0,009-0,407	**
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		
	0,927	2602,918	1475,88	<i>Ratio</i>	<i>X²</i>	<i>p</i>
				0,761	1433,651	1,000

9. Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud (0='je1' of 'je2', 1='ge1', 'de2', 'ge2', 'je2dub' of 'je1dub', n=2481, regio=Gent, Antwerpen en Ieper)²

Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	30	0,242	0,491			
Situatie – reg&sup per spreker (slope)	30	1,517	1,232			
Situatie – int per spreker (slope)	30	3,258	1,805			
Positie – initieel per spreker	30	0,343	0,586			
Positie – postverbaal per spreker	30	1,005	1,002			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	5,048	0,674	<0,001	155,780	41,557-583,951	***
Situatie – int	-0,556	0,749	0,458	0,573	0,132-2,488	
Regio - Antwerpen	-1,506	0,894	0,092	0,222	0,039-1,279	.
Regio - Ieper	-5,779	0,827	<0,001	0,003	0,001-0,016	***
Positie - postverbaal	-2,296	0,594	<0,001	0,101	0,031-0,323	***
Situatieint: Regioantwerpen	-2,685	1,077	0,013	0,068	0,008-0,563	*
Situatieint:Regioieper	0,555	1,048	0,597	1,742	0,223-13,595	
Regioantwerpen:Positiepostverbaal	1,988	0,770	0,010	7,301	1,613-33,049	*
Regioieper:Positiepostverbaal	1,490	0,702	0,034	4,439	1,122-17,557	*
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		
	0,942	3242,077	1637,466	<i>Ratio</i>	<i>X²</i>	<i>p</i>
				0,749	1846,505	1,000

10. Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in postverbale positie (0='je2', 1='(d)c2', 'ge2' of 'je2dub', n=1387, regio=Gent, Antwerpen en Ieper)						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	30	1,349	1,161			
Situatie – reg per spreker (slope)	30	1,525	1,235			
Situatie – sup per spreker (slope)	30	7,199	2,683			
Situatie – int per spreker (slope)	30	10,555	3,249			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	2,915	0,661	<0.001	18,453	5,054-67,380	***
Situatie – sup	0,594	0,554	0,284	1,811	0,612-5,363	
Situatie – int	-1,538	0,781	0,049	0,215	0,047-0,992	*
Regio – Antwerpen	0,455	0,951	0,632	1,576	0,245-10,155	
Regio – Ieper	-4,947	0,865	<0.001	0,007	0,001-0,039	***
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		
	0,961	1856,061	858,428	<i>Ratio</i>	<i>X²</i>	<i>p</i>
				0,617	848,040	1,000
11. Voorzetsel ter inleiding van beknopte bijzinnen (0='om', 1='voor', n=194, regio=Ieper)						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	10	15,76	3,97			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	4,832	2,209	0,029	125,517	1,653-9532,317	*
Situatie – sup	-2,837	0,845	0,001	0,059	0,011-0,307	**
Situatie – int	-10,663	3,211	0,001	0,000	0,000-0,013	**
Leeftijd – 50-65j	-0,248	3,129	0,937	0,780	0,002-359,638	
Situatiesup:Leeftijd50-65j	-5,931	3,596	0,099	0,003	0,000-3,059	
Situatieint:Leeftijd50-65j	0,771	3,796	0,839	2,161	0,001-3681,598	
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		
	0,98	268,859	100,034	<i>Ratio</i>	<i>X²</i>	<i>p</i>
				1,021	191,025	0,405
12. Expletief <i>dat</i> (0=geen expletief <i>dat</i> , 1=expletief <i>dat</i> , n=290, situatie=interview)						
Random effects	<i>n</i>	<i>Variantie</i>	<i>StdDev</i>			
Spreker (intercept)	30	6,769	2,602			
Fixed effects	<i>B</i>	<i>StdDev</i>	<i>p</i>	<i>exp(B)</i>	<i>95% CI exp(B)</i>	
Intercept	3,089	0,920	<0,001	21,952	3,620-133,148	***
Leeftijd – 50-65j	-2,346	1,161	0,043	0,096	0,010-0,931	*
Modeleigenschappen	<i>C</i>	<i>Null deviance</i>	<i>Residual deviance</i>	<i>SSQ residuals vs residual df</i>		
	0,942	363,885	226,051	<i>Ratio</i>	<i>X²</i>	<i>p</i>
				0,501	143,760	1,000

1 De interviewsetting werd niet meegenomen in deze regressie, omdat er in die situatie onvoldoende niet-standaardtalige varianten voorkwamen.

2 Bij deze analyse werden de regionale en supraregionale vriendengesprekken als één level van de predictor situatie behandeld. Op die manier konden lege cellen vermeden worden. Door ook een aparte analyse uit te voeren voor het postverbale pronomen, waarbij we wél voldoende observaties hadden in alle cellen, kan inzicht verworven worden in het onderscheid tussen regionale en supraregionale vriendengesprekken.

Bijlage 10: Percentages niet-standaardtalige varianten per variabele en situatie

10.1. Ieper

Variabele	Dia ¹		Reg		Sup		Int		St	
	%	n ²	%	n	%	n	%	n	%	n
Wgm. î	100	72	95	680	35	716	2	607	0	86
Wgm. û	100	21	93	323	16	273	1	295	4	25
Scherplange oo	78	9	70	99	15	74	0	29	0	11
Zachtlange oo	100	20	97	65	21	57	0	48	0	20
Wgm. a/o + l + d/t	100	22	99	81	19	74	0	51	0	27
Realisatie eindmedeklinker in <i>niet</i> en in <i>dat</i> +consonant	100	81	99	1259	99	1447	83	1010	8	73
Realisatie eindmedeklinker in <i>dat</i> +vocaal	0	3	5	328	15	342	11	308	0	2
Realisatie initiële [h]	97	87	98	705	88	560	63	291	14	77
Realisatie AN [ɣ]	82	129	96	2086	81	1960	58	1412	62	55
Realisatie prefigaal <i>ge-</i>	28	56	23	359	2	362	0	240	0	59
Wgm. *sk in anlaut	100	2	92	110	23	86	0	79	0	0
Wgm. *sk in inlaut			93	43	0	47	0	136		
Niet-suffigale eind-sjwa	86	21	94	89	3	89	0	64	0	10
Vorm van het voornaamwoord 'ons'	100	8	98	49	23	89	0	67	0	9
Lidwoord voor mannelijke, enkelvoudige substantieven	86	22	97	289	88	234	44	89	9	21
Flexie van het bezittelijk voornaamwoord eerste persoon meervoud			12	8	43	30	23	17		
Subjectsverdubbeling in tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud in zinnen met inversie of in bijzinnen die een vol pronomes bevatten	100	3	93	131	71	160	6	359	0	10
Subjectsverdubbeling in de derde persoon mannelijk en vrouwelijk enkelvoud, in de eerste persoon meervoud en de derde persoon meervoud			74	73	29	86	1	95	0	30

Variabele	Dia ¹		Reg		Sup		Int		St	
	%	n ²	%	n	%	n	%	n	%	n
Het mannelijke subjectspronomen derde persoon enkelvoud in zinsinitiële positie	100	39	98	98	51	73	5	21	0	33
Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in zinsinitiële positie	0	11	17	206	49	198	56	64	0	10
Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in postverbale positie	/		12	228	32	192	34	82	/	
Voorzetsel ter inleiding van beknopte bijzinnen	80	5	89	70	40	77	4	47	0	9
Expletief <i>dat</i>	100	12	99	113	98	131	62	93	20	10
Diminutief bij grondwoord niet op <i>-t</i>	0	13	8	100	62	73	13	15	0	23
Negatie met negatieve kwantoren	/		3	34	2	52	5	20	/	
Hulpwerkwoord in het perfectum van de hoofdwerkwoorden <i>zijn, tegenkomen, en vallen</i>	4	25	51	35	22	36	0	15	0	29
Werkwoordvervoeging eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd athematische werkwoorden	/		84	155	17	127	0	84	/	
Werkwoordvervoeging eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd thematische werkwoorden	90	31	94	254	16	210	0	278	0	20
Onbepaalde voornaamwoorden en bijwoorden <i>ie- mand, iets en ergens</i>	/		78	116	16	106	0	137	/	

¹ Gearceerde cellen representeren situaties waarin de variabele in kwestie geen enkele keer geattesteerd werd

² n = aantal keer dat de variabele werd geattesteerd.

10.2. Gent

Variabele	Dia ¹		Reg		Sup		Int		St	
	%	n ²	%	n	%	n	%	n	%	n
Wgm. <i>i</i>	35	128	3	819	4	1008	0	474	0	166
Wgm. <i>û</i>	21	33	8	182	5	240	0	198	0	17
Scherplange <i>oo</i>	70	83	9	892	6	1208	0	633	0	75
Zachtlange <i>oo</i>	75	20	4	70	3	78	0	53	0	20
Wgm a/o + l + d/t	38	21	2	49	1	79	0	44	0	19
Realisatie eindmedeklinker in <i>niet</i> en in <i>dat</i> +consonant	100	85	99	1254	99	1451	94	964	15	66
Realisatie eindmedeklinker in <i>dat</i> +vocaal	0	1	50	303	50	412	37	219		
Realisatie initiële [h]	96	73	92	471	90	525	77	199	18	82
Realisatie AN [ɣ]	25	110	48	1696	48	2099	36	1263	9	64
Wgm. *sk in inlaut			0	70	0	65	0	106		
Niet-suffigale eind-sjwa	42	12	1	85	1	108	0	32	0	12
Intervocalische <i>-d-</i>	29	44	33	58	20	54	54	22	0	51
Lidwoord voor mannelijke, enkelvoudige substantieven	95	21	94	214	89	204	72	86	20	20
Flexie van het bezittelijk voornaamwoord eerste persoon meervoud			100	3	73	11	17	6		
Subjectsverdubbeling in tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud in zinnen met inversie of in bijzinnen die een volpronomen bevatten	100	5	78	142	82	152	21	209	0	8
Subjectsverdubbeling in de derde persoon mannelijk en vrouwelijk enkelvoud, in de eerste persoon meervoud en de derde persoon meervoud	8	25	9	126	6	206	0	39	0	41
Het mannelijke subjectspronomen derde persoon enkelvoud na voegwoorden of werkwoorden	24	21	9	90	4	149	0	5	0	21
Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in zinsinitiële positie	100	8	99	123	99	168	93	57	30	10

Variabele	Dia ¹		Reg		Sup		Int		St	
	%	n ²	%	n	%	n	%	n	%	n
Voorzetsel ter inleiding van beknopte bijzinnen			9	56	18	78	0	50		
Expletief <i>dat</i>	100	10	90	83	96	160	84	90	10	10
Diminutief bij grondwoord niet op <i>-t</i>	100	15	76	54	64	50	46	13	6	17
Negatie met negatieve kwantoren			0	18	2	50	3	36		
Hulpwerkwoord in het perfectum van de hoofdwor- dwoorden <i>zijn, tegen-</i> <i>komen, en vallen</i>	0	28	14	42	2	39	10	19	0	30
Werkwoordvervoeging eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd athe- matische werkwoorden			0	87	0	67	0	90		
Werkwoordvervoeging eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd thema- tische werkwoorden	28	25	1	137	1	169	0	217	0	19

¹ Gearceerde cellen representeren situaties waarin de variabele in kwestie geen enkele keer geattesteerd werd
² *n* = totaal aantal keer dat de variabele werd geattesteerd.

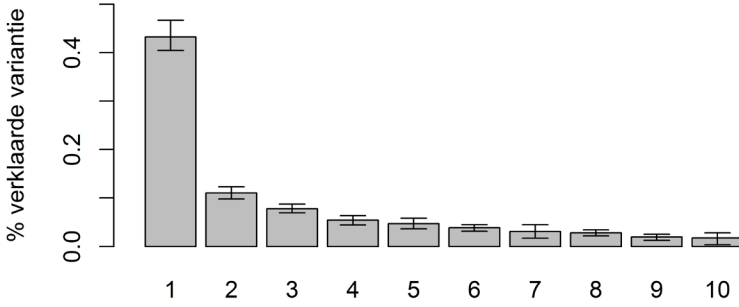
10.3. Antwerpen

Variabele	Dia		Reg		Sup		Int		St	
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Wgm. <i>i</i>	44	121	2	669	3	675	0	652	0	148
Wgm. <i>û</i>	33	27	3	192	6	222	0	334	0	20
Scherplange <i>oo</i>	34	70	13	863	8	1113	1	807	0	71
Zachtalnge <i>oo</i>	39	23	12	48	7	42	0	74	5	21
Realisatie eindmedeklinker in <i>niet</i> en in <i>dat</i> +consonant	100	71	99	948	98	1196	87	1201	1	71
Realisatie eindmedeklinker in <i>dat</i> +vocaal	0	1	28	247	40	289	32	360		
Realisatie initiële [h]	89	80	78	337	85	455	61	300	15	78
Intervocalische <i>-d-</i>	86	48	53	75	61	64	38	106	0	59
Lidwoord voor mannelijke, enkelvoudige substantieven	95	22	81	172	83	166	32	110	0	20
Flexie van het bezittelijk voornaamwoord eerste persoon meervoud	/		100	17	86	58	17	12	/	
Subjectsverdubbeling in tweede persoon enkelvoud en meervoud en in de eerste persoon enkelvoud in zinnen met inversie of in bijzinnen die een vol pronomen bevatten	/		70	181	56	201	15	364	0	7
Het mannelijke subjectspronomen derde persoon enkelvoud na voegwoorden of werkwoorden	91	22	59	71	50	86	13	15	9	21
Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in zinsinitiële positie	90	10	92	91	92	119	59	68	18	11
Het dof subjectspronomen tweede persoon enkelvoud in postverbale positie	/		91	138	85	170	47	94	/	
Voorzetsel ter inleiding van beknopte bijzinnen	/		18	34	16	55	6	31	/	
Expletief <i>dat</i>	70	10	83	116	75	110	59	107	0	10
Diminutief bij grondwoord niet op <i>-t</i>	100	20	49	47	63	71	57	21	0	20
Negatie met negatieve kwantoren	/		0	25	4	27	0	27	/	

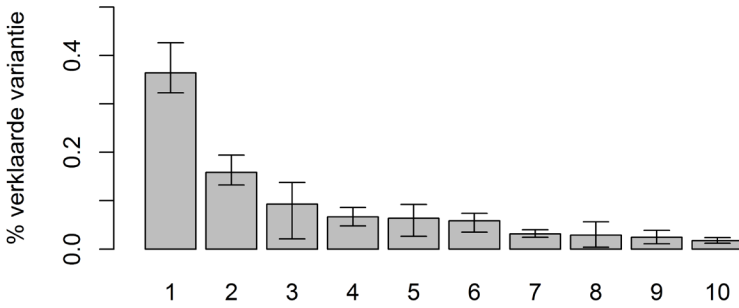
Variabele	Dia		Reg		Sup		Int		St	
	%	n	%	n	%	n	%	n	%	n
Hulpwerkwoord in het perfectum van de hoofdwerkwoorden <i>zijn, tegenkomen, en vallen</i>	3	29	5	21	3	30	0	12	0	31
Werkwoordvervoeging eerste persoon enkelvoud tegenwoordige tijd athematische werkwoorden			10	77	11	89	0	96		

Bijlage 11: Screeplots correspondentieregressies

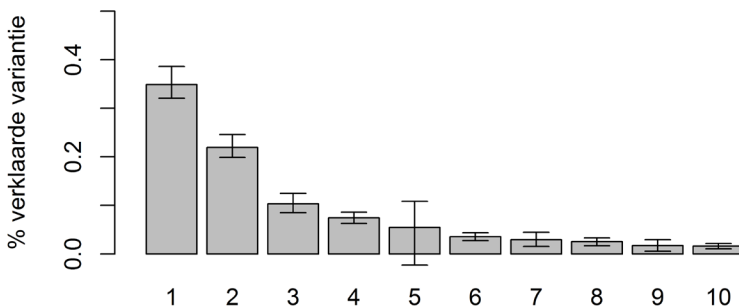
Figuur 11.1. Screeplot correspondentieregressie Ieper

Figuur 11.2. Screeplot correspondentieregressie Gent

Figuur 11.3. Screeplot correspondentieregressie Antwerpen

Bijlage 12: Correspondentiebiplots met interactie-effecten sprekers en situaties

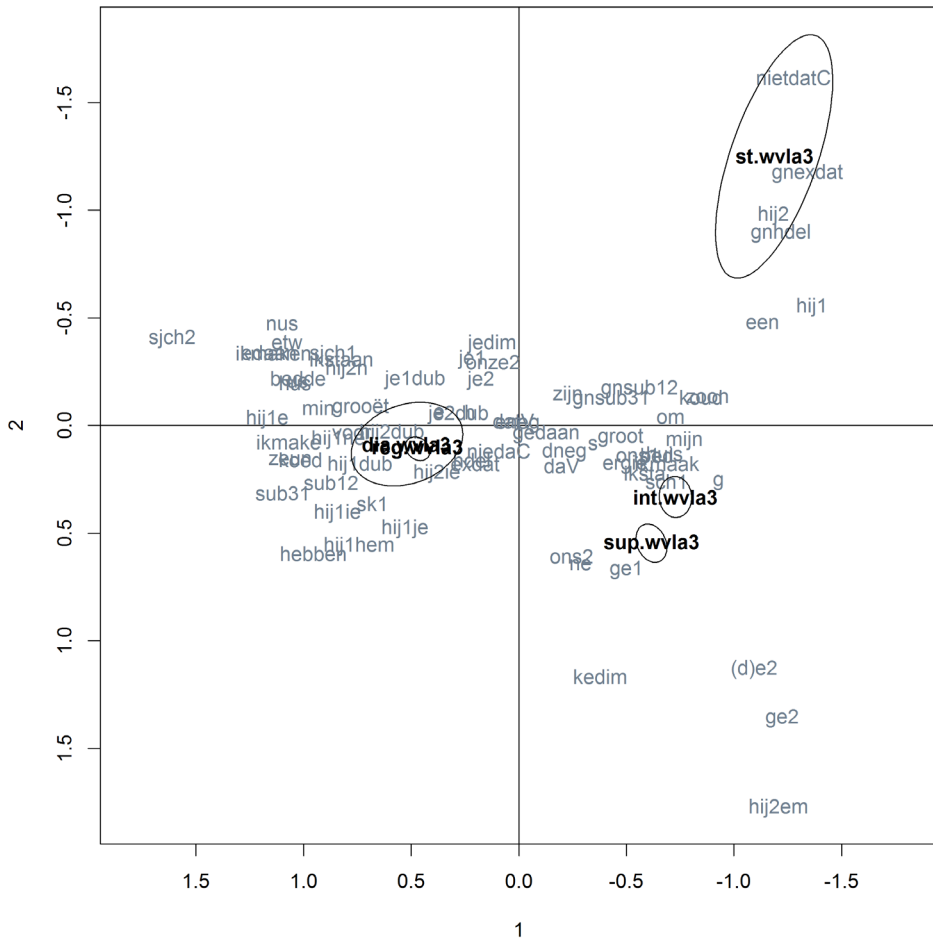
Figuur 12.1. Correspondentieplot Ieper met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Wvla1

Figuur 12.2. Correspondentieplot Ieper met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Wvla2

Figuur 12.3. Correspondentieplot Ieper met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Wvla3

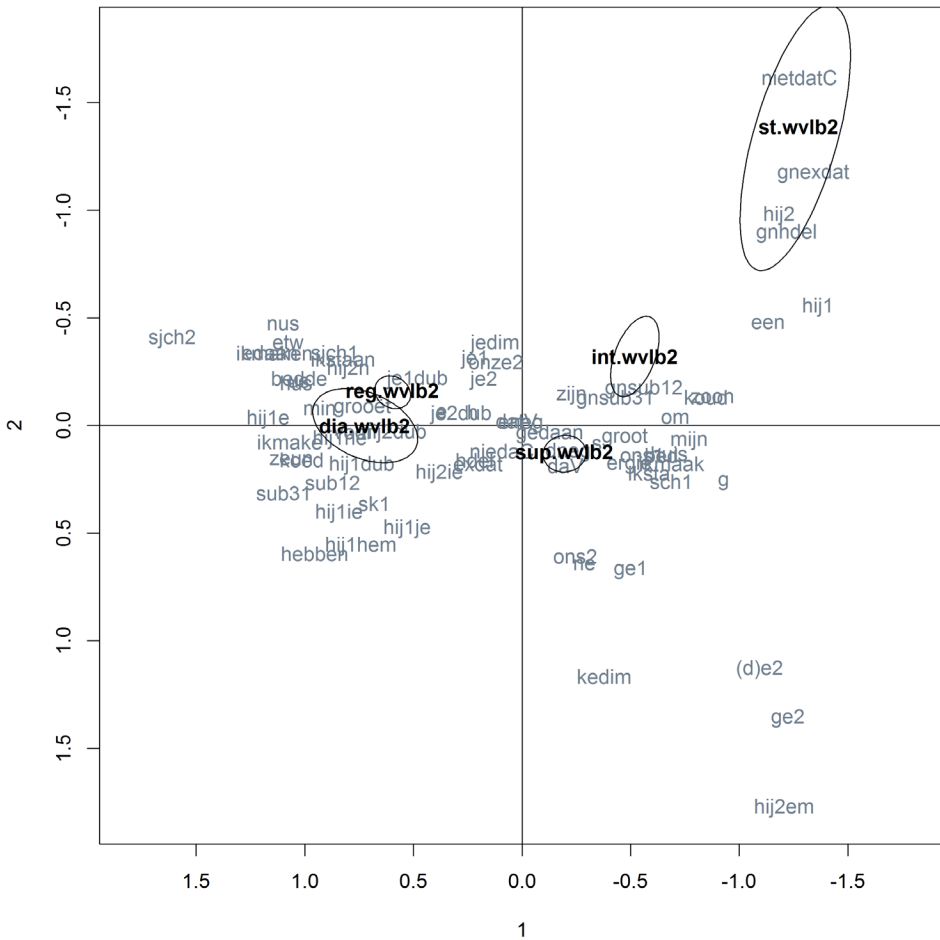
Figuur 12.4. Correspondentieplot Ieper met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Wvla4

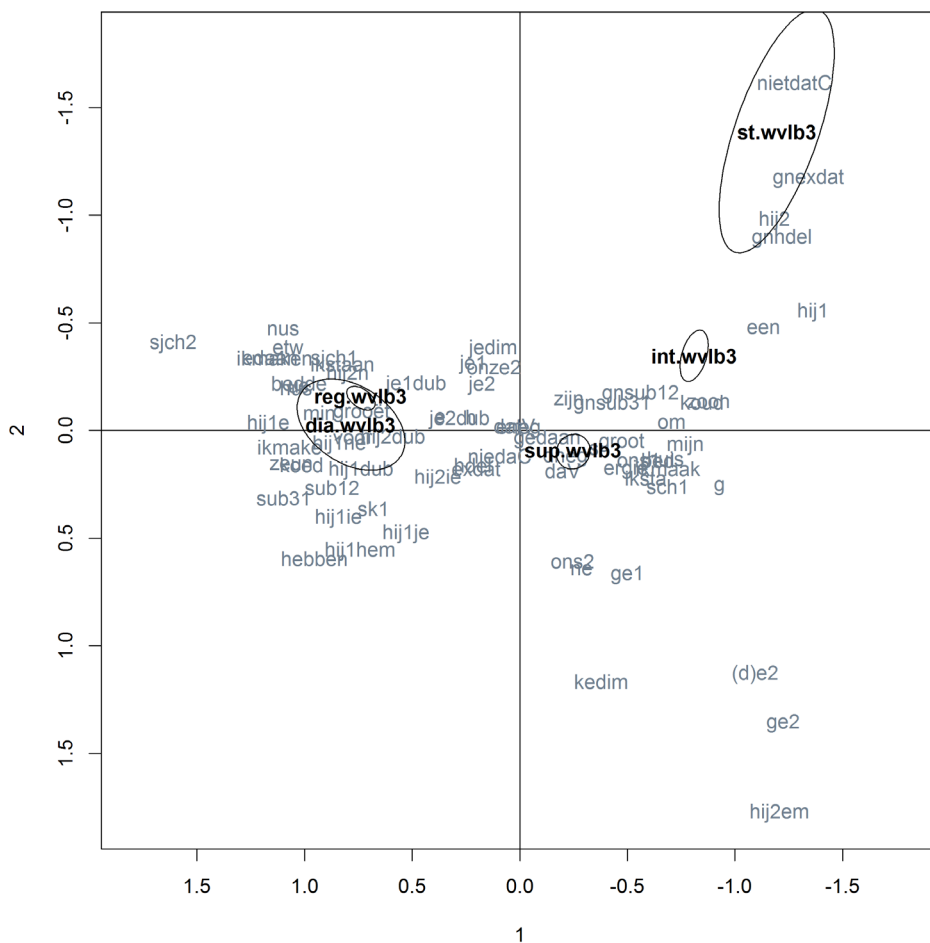
Figuur 12.6. Correspondentieplot Ieper met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Wvlb1

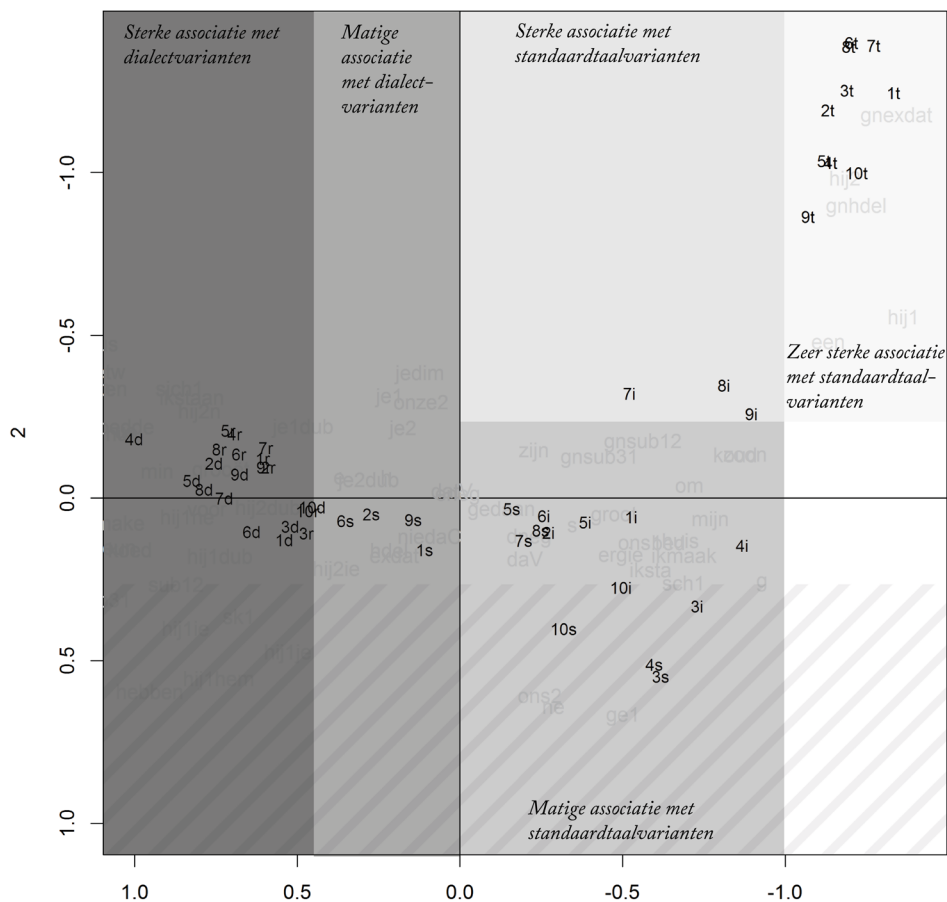
Figuur 12.7. Correspondentieplot Ieper met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Wv1b2

Figuur 12.8. Correspondentieplot Ieper met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Wv1b3

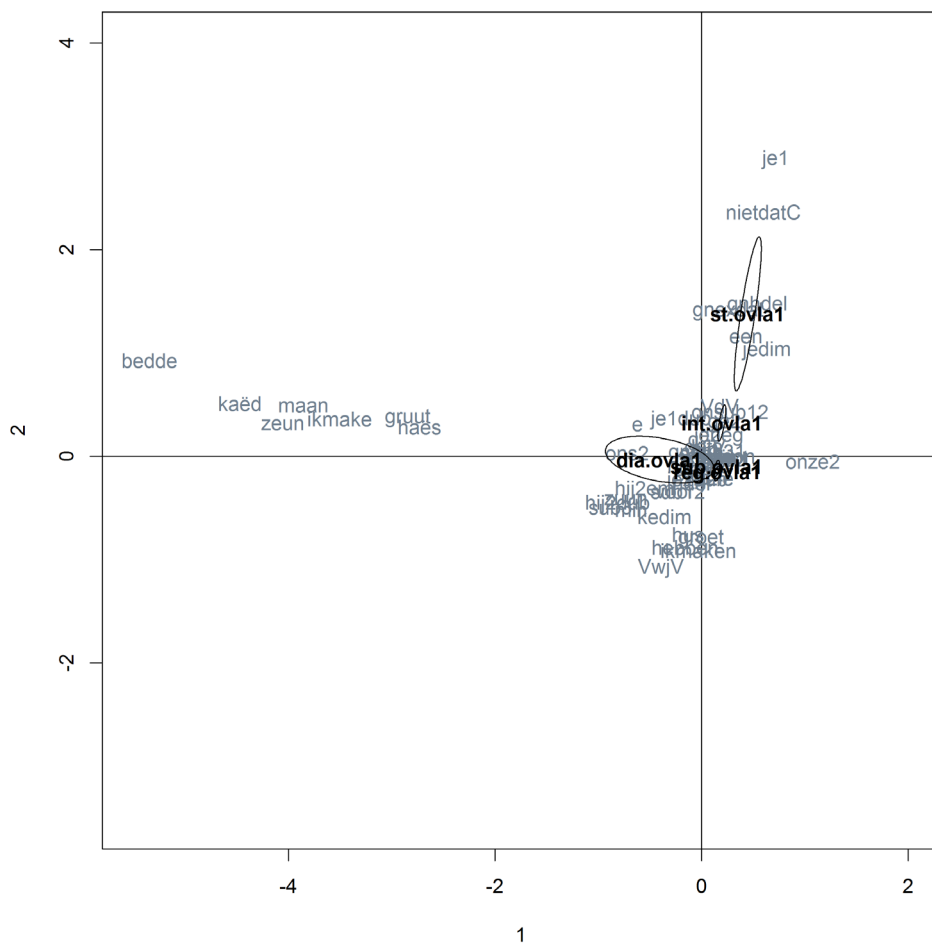
Figuur 12.11. Correspondentieplot Ieper met een overzicht van alle interactie-effecten spreker*situatie en zonemarkeringen

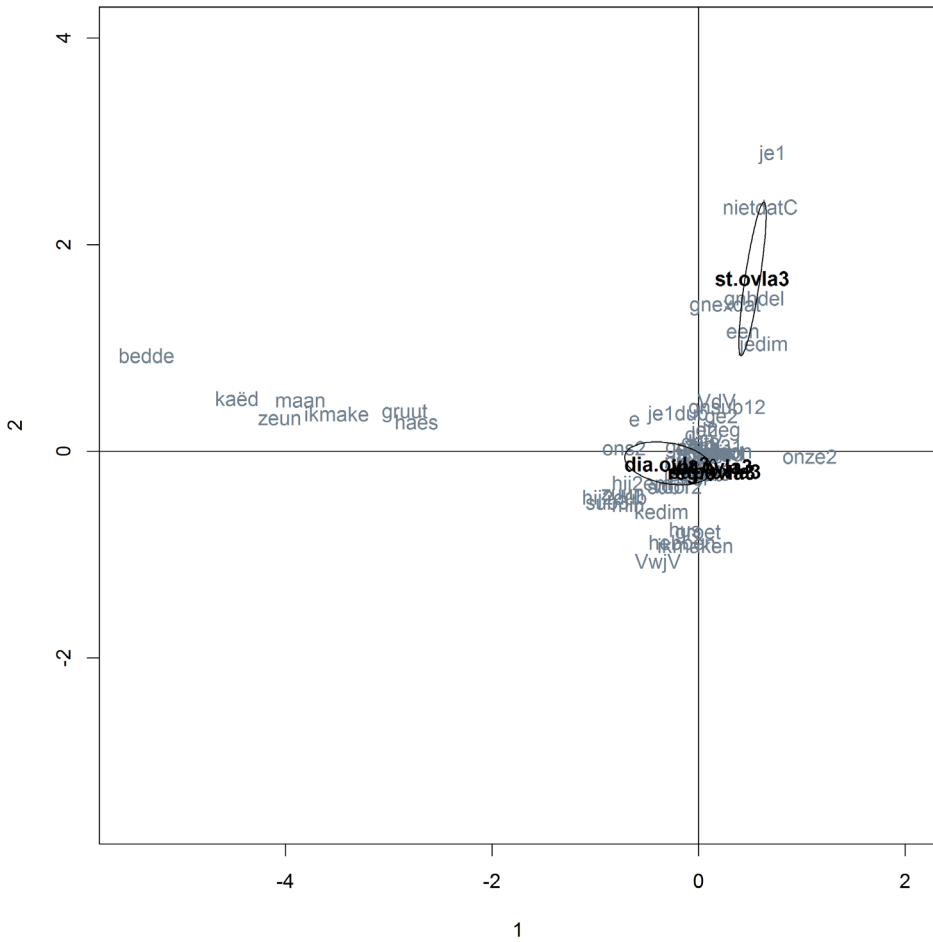
Arcering = sterke associatie met niet-dialectendogene, niet-standaardtalige varianten

1 = Wvla1, 2 = Wvla2, 3 = Wvla3, 4 = Wvla4, 5 = Wvla5, 6 = Wvlb1, 7 = Wvlb2, 8 = Wvlb3, 9 = Wvlb4, 10 = Wvlb5
 d = dialecttest, r = regionaal vriendengesprek, s = supraregionaal vriendengesprek, i = interview, t = standaardtaaltest

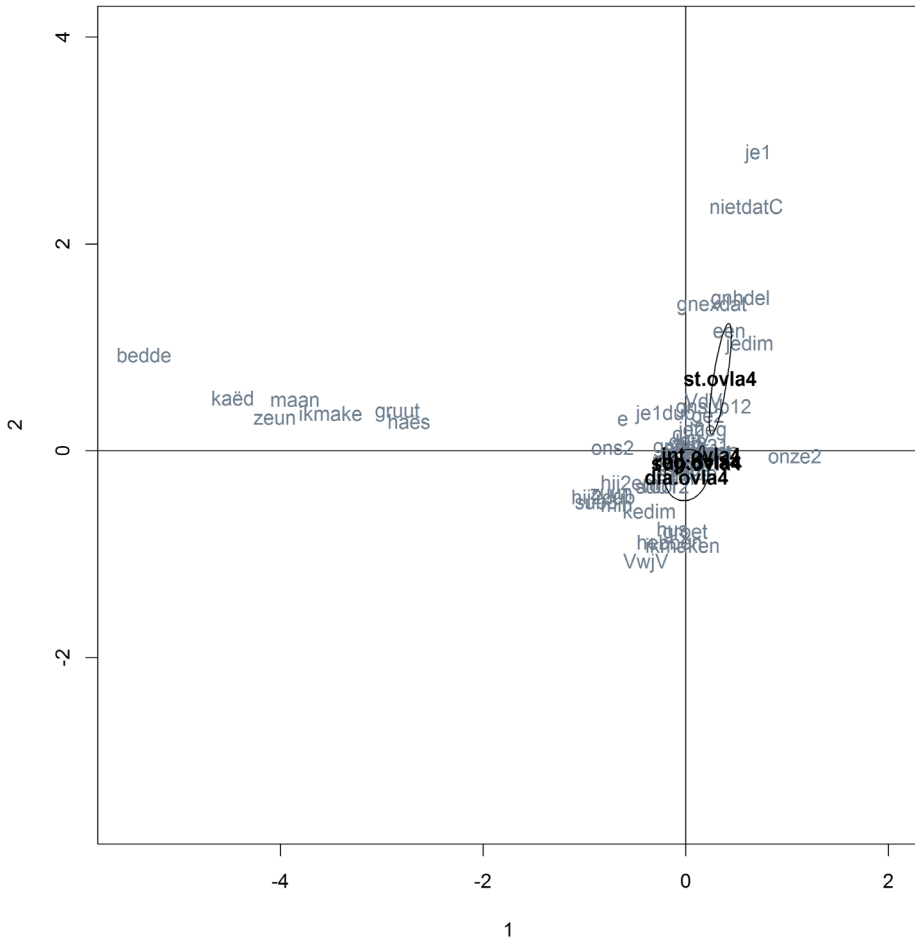
Figuur 12.12. Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Ovla1

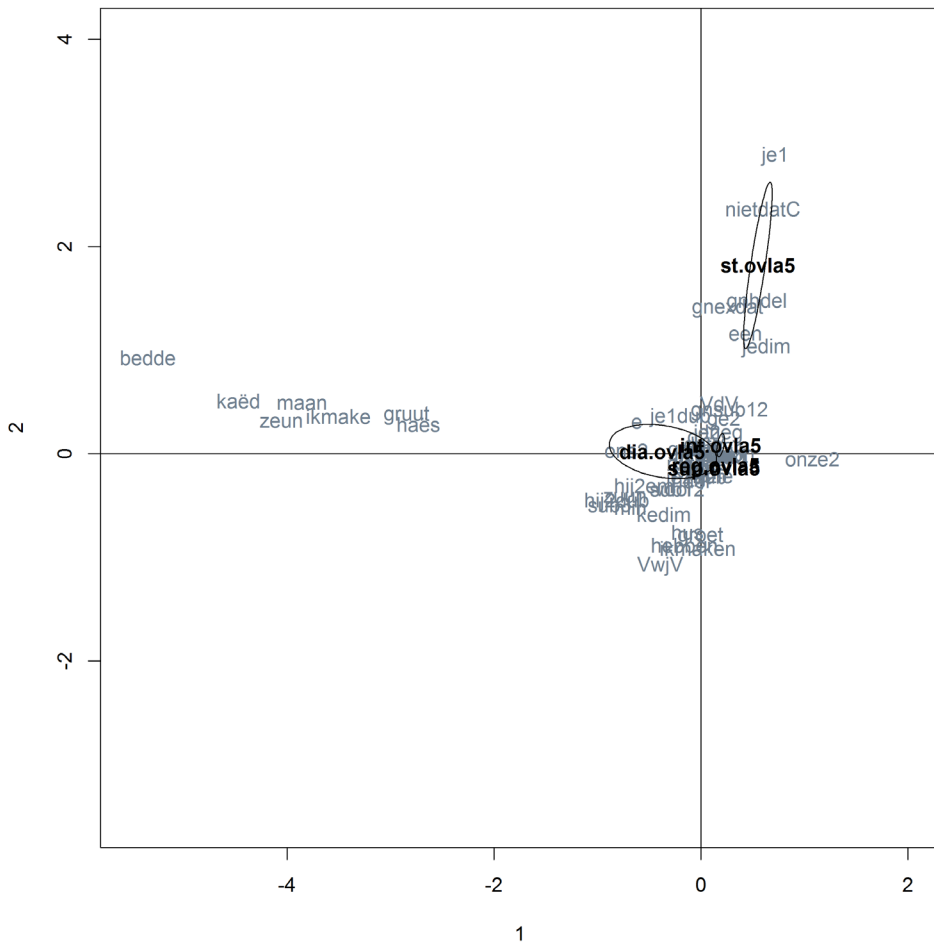
Figuur 12.14. Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Ovla3

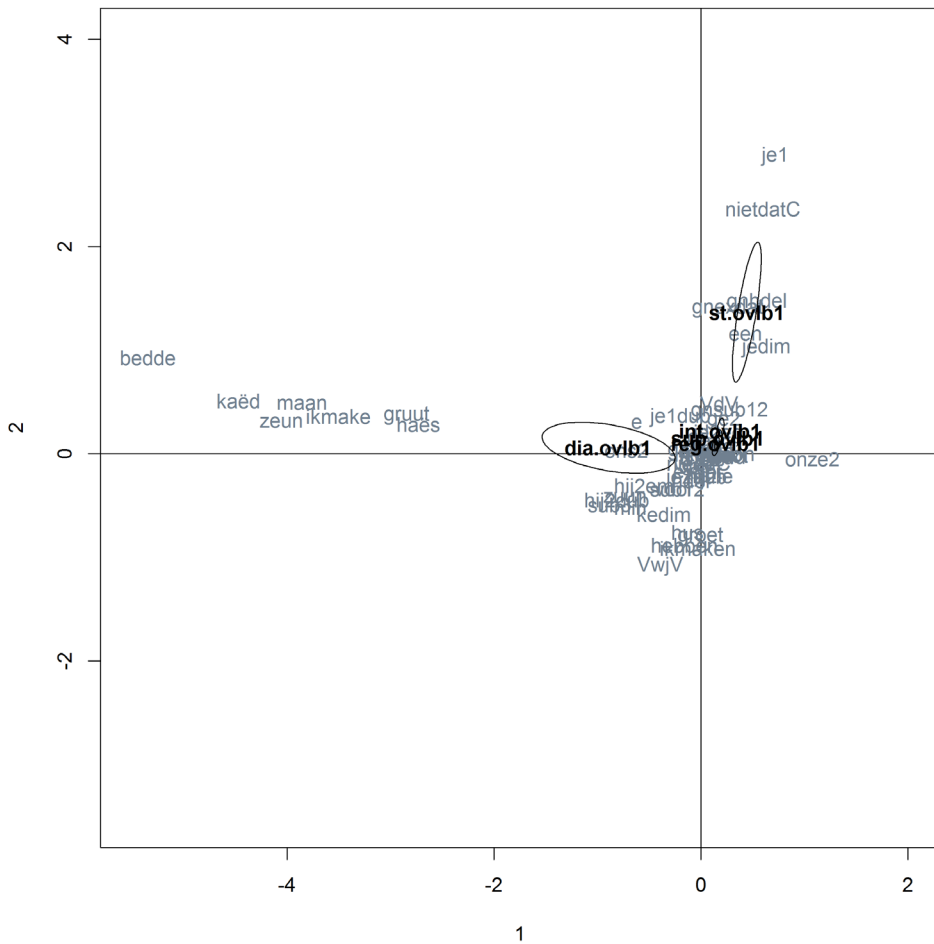
Figuur 12.15. Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Ovla4

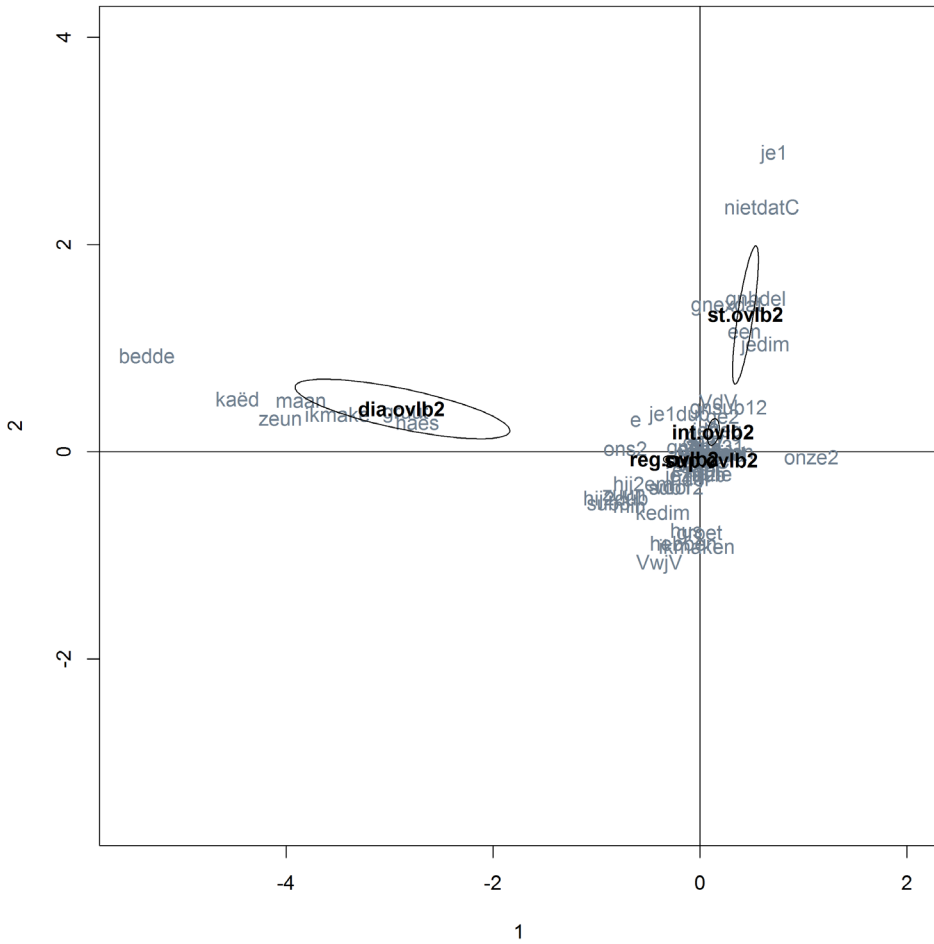
Figuur 12.16. Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Ovla5

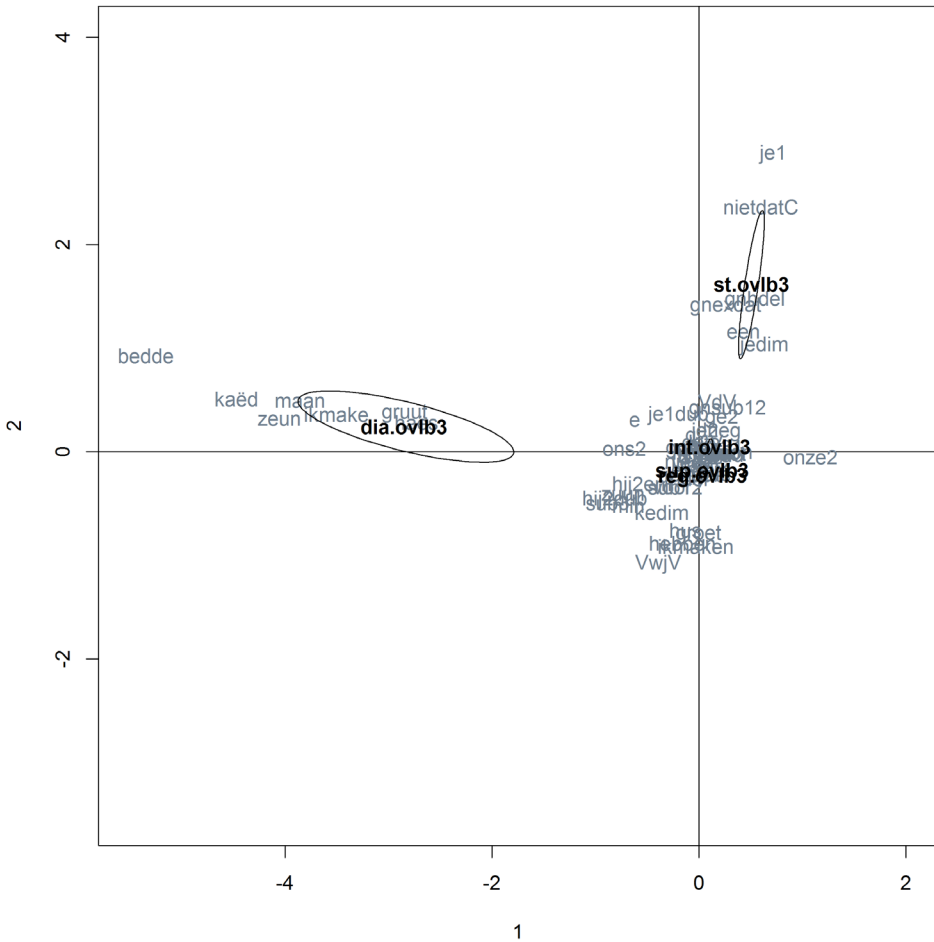
Figuur 12.17. Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Ovlb1

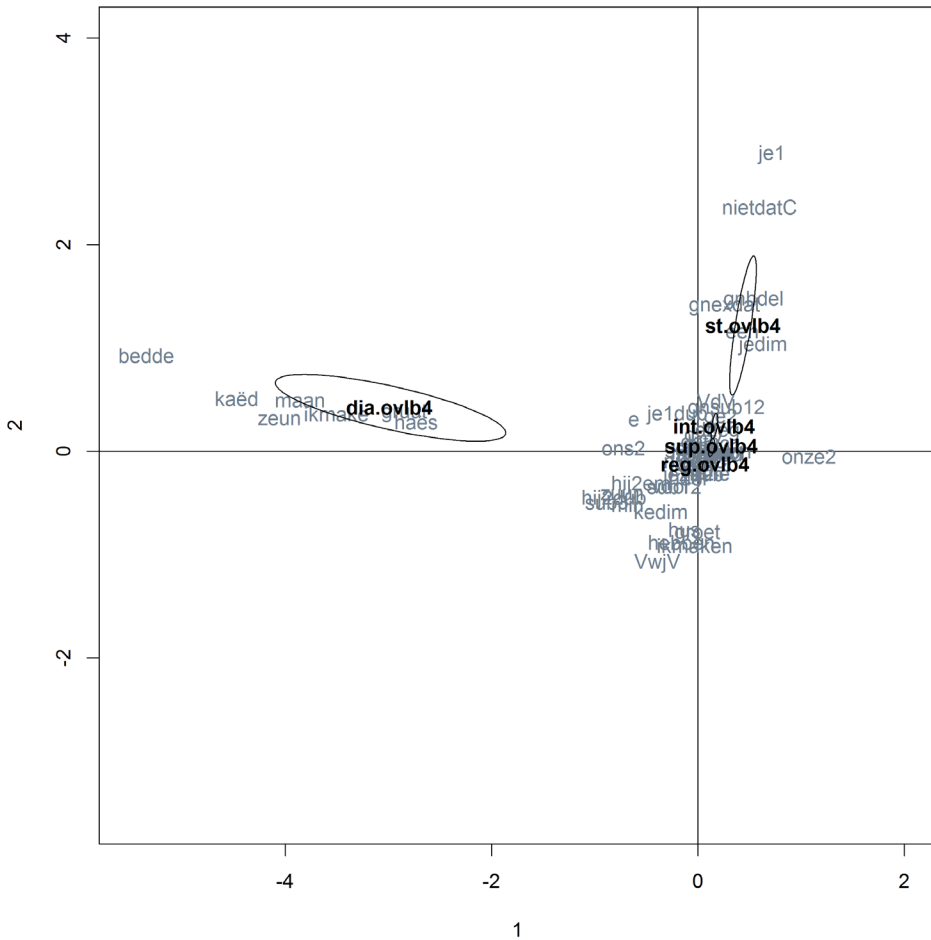
Figuur 12.18. Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Ovlb2

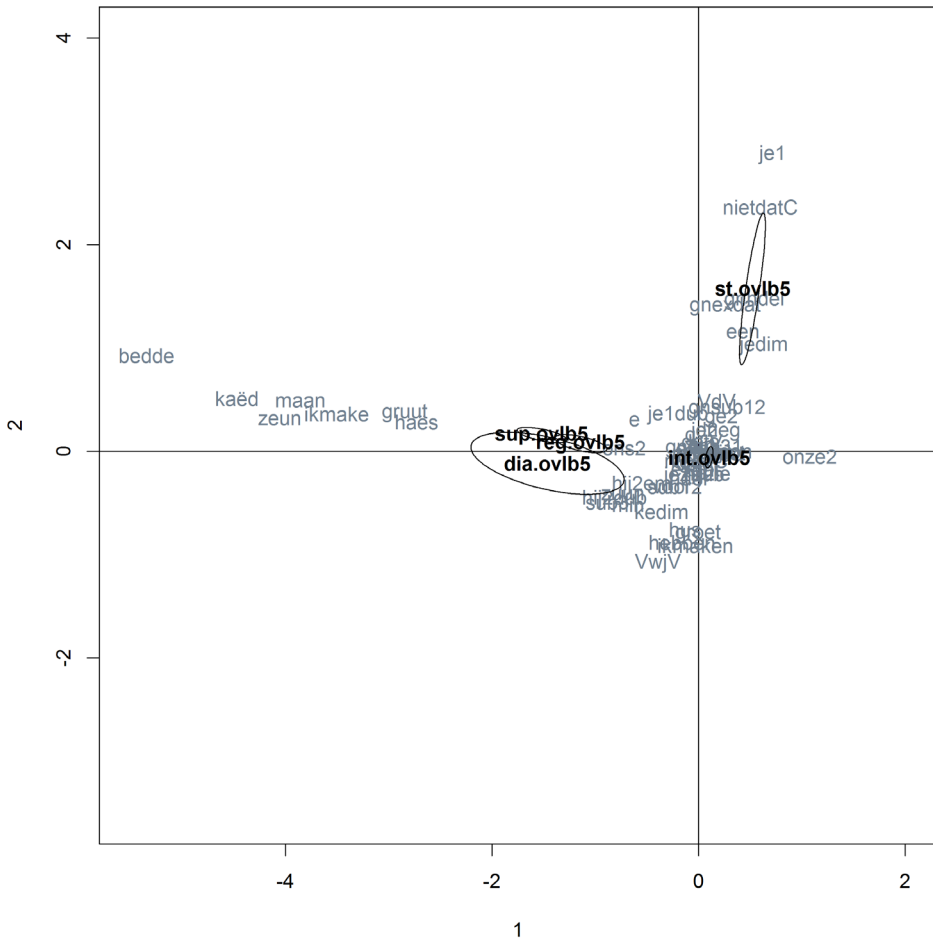
Figuur 12.19. Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Ovlb3

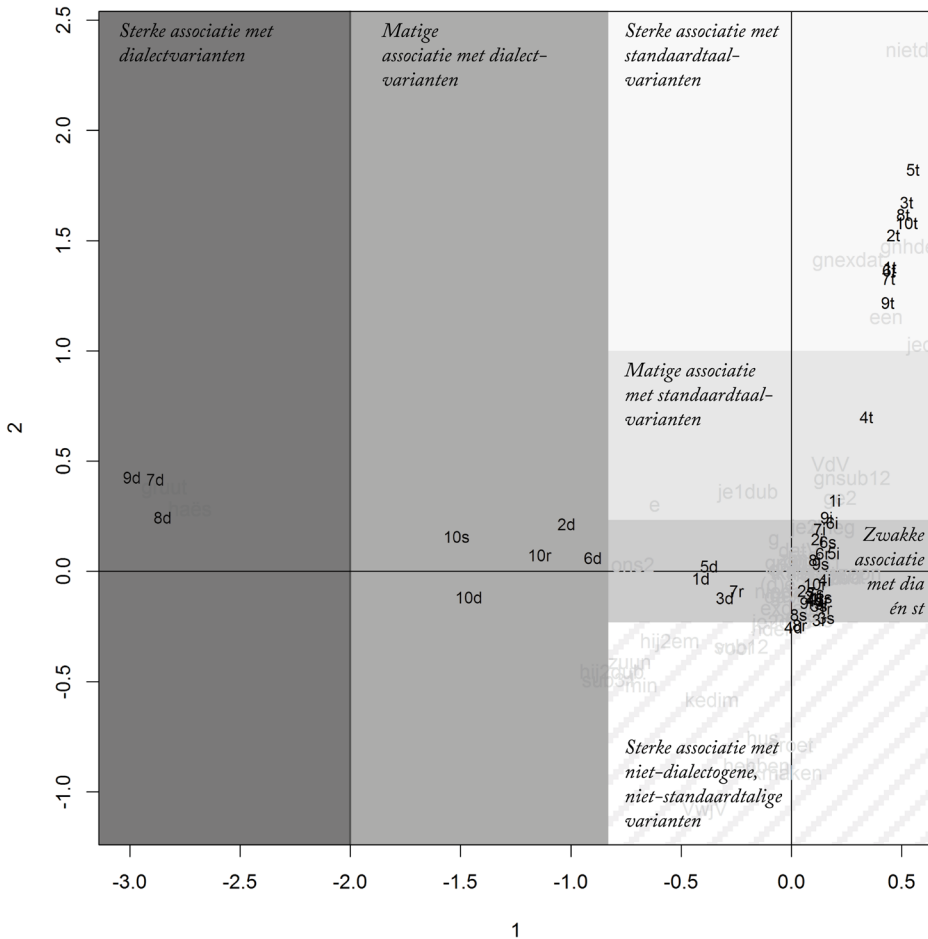
Figuur 12.20. Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Ovlb4

Figuur 12.21. Correspondentieplot Gent met de interacties tussen situatie en spreker voor sprekers Ovlb5

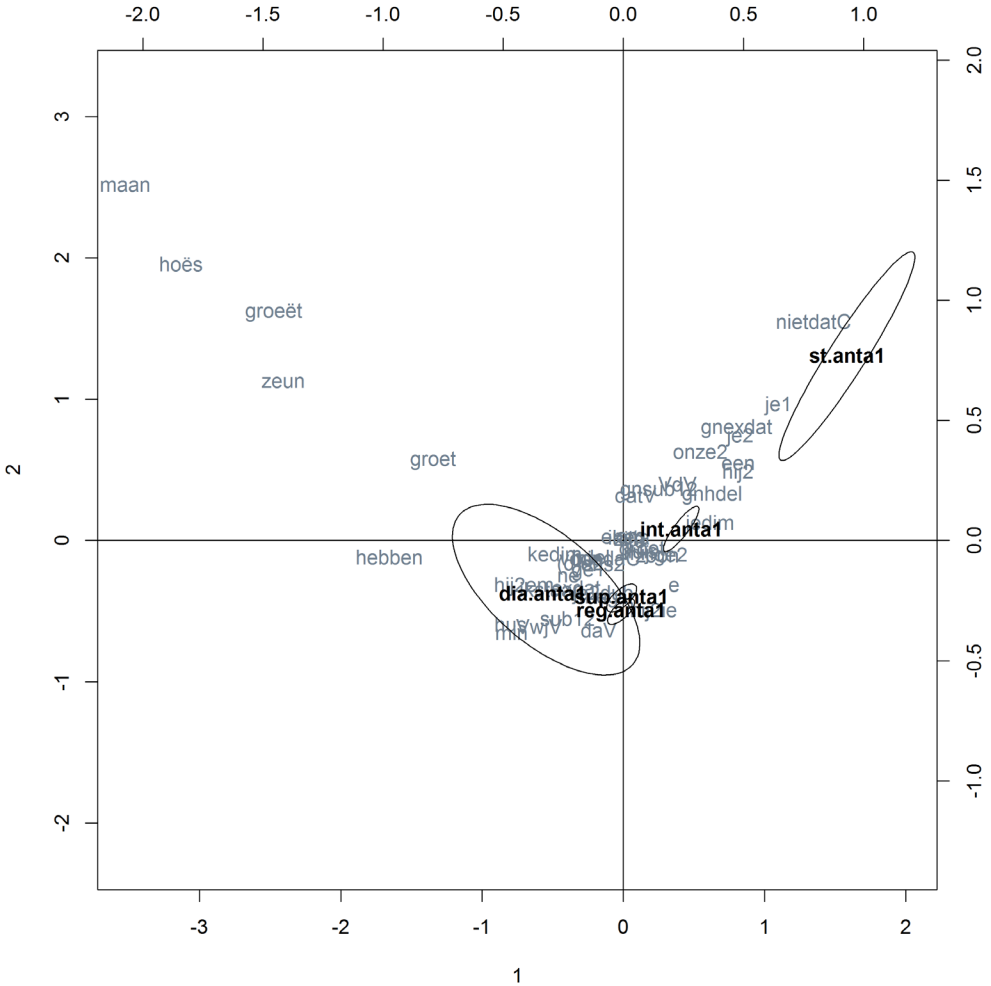

*Figuur 12.22. Correspondentieplot Gent met een overzicht van alle interactie-effecten spreker*situatie en zonemarkeringen*

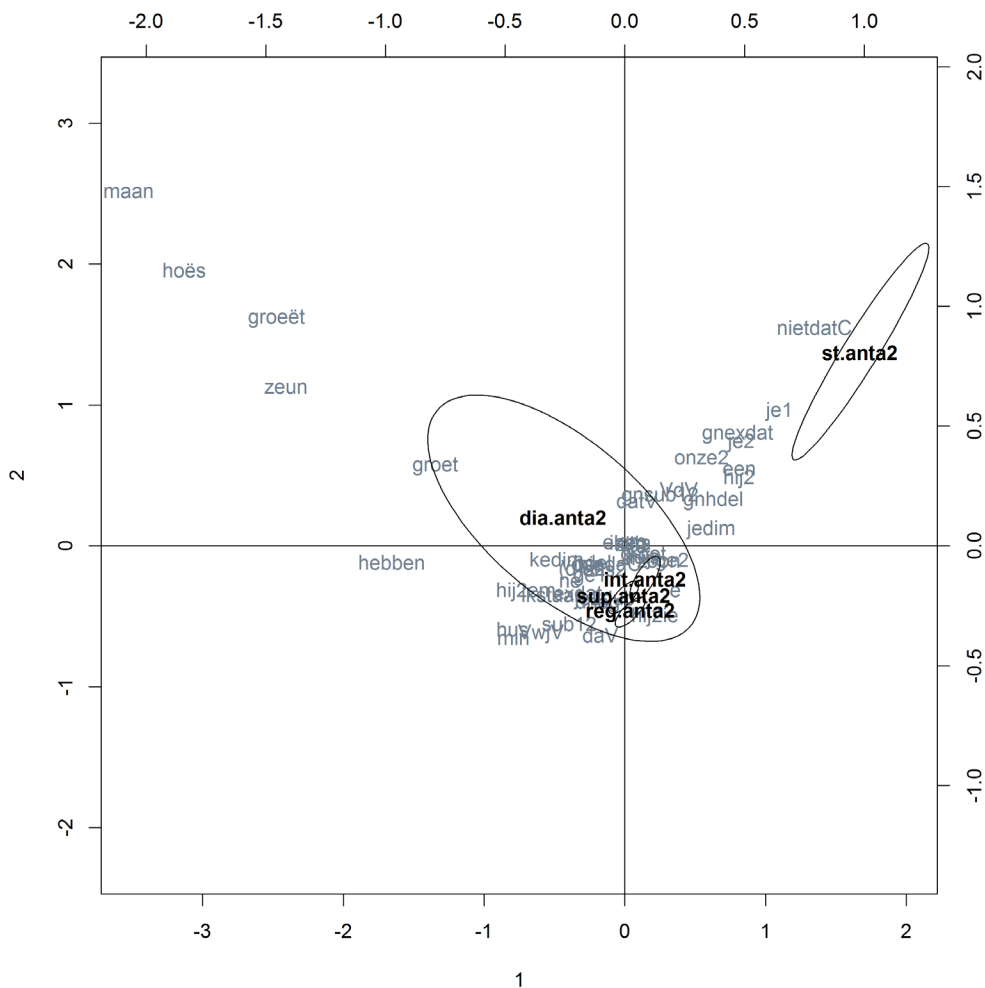

1 = Ovla1, 2 = Ovla2, 3 = Ovla3, 4 = Ovla4, 5 = Ovla5, 6 = Ovbl1, 7 = Ovbl2, 8 = Ovbl3, 9 = Ovbl4, 10 = Ovbl5
d = dialecttest, r = regionaal vriendengesprek, s = suprarregionaal vriendengesprek, i = interview, t = standaardtaaltest

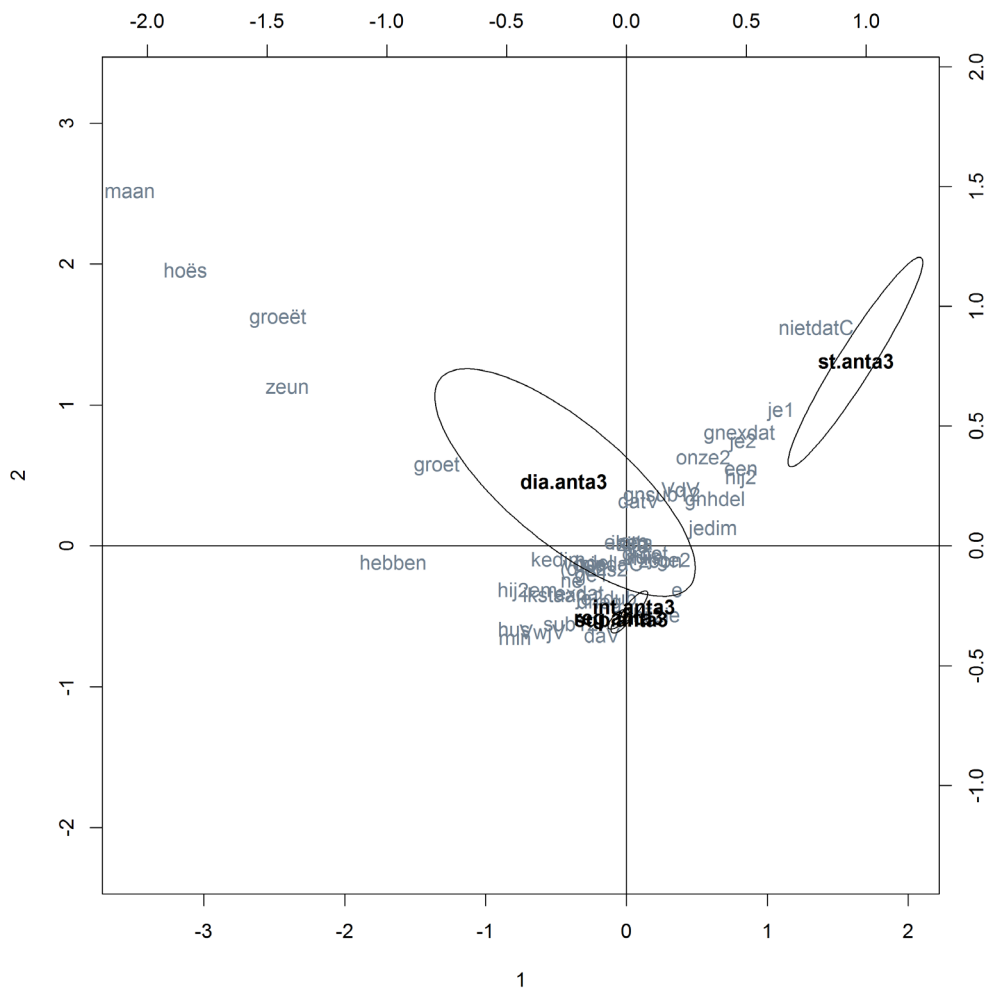
Figuur 12.23. Correspondentieplot Antwerpen met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Anta1 (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)

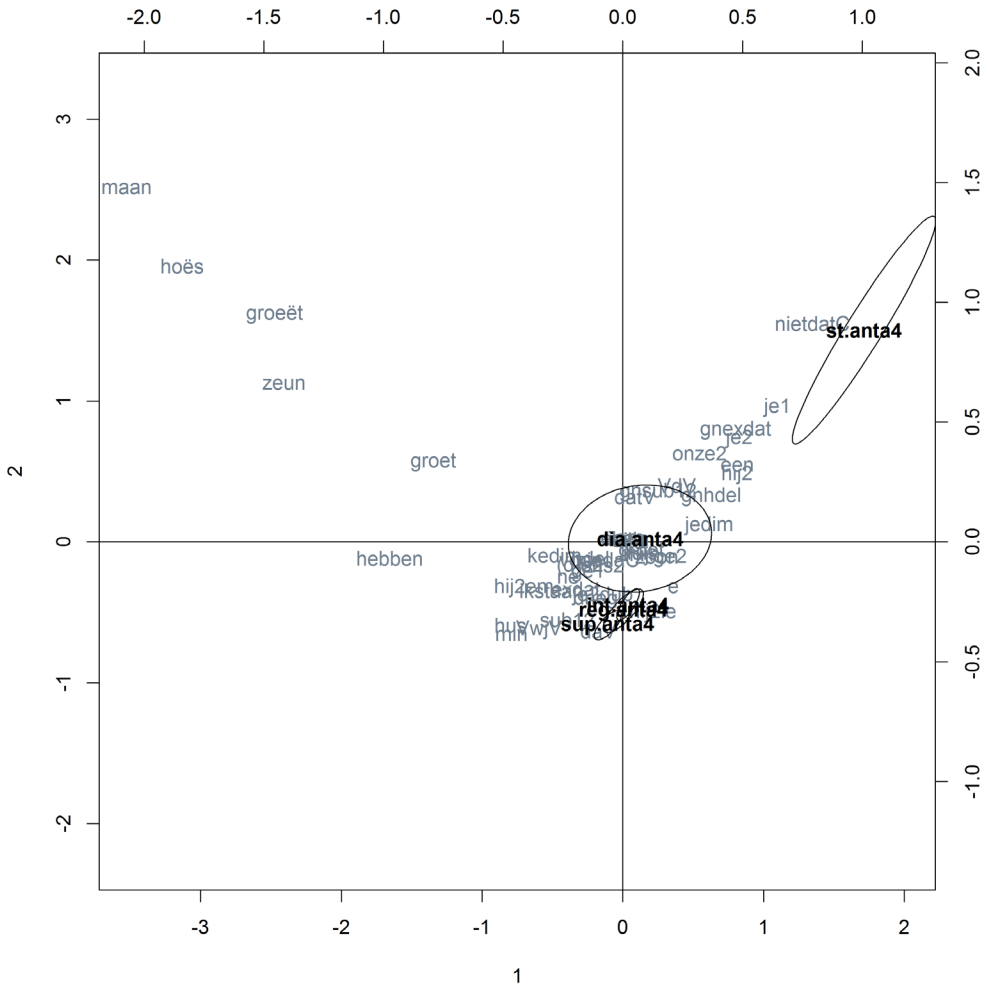
Figuur 12.24. Correspondentieplot Antwerpen met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Anta2 (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)

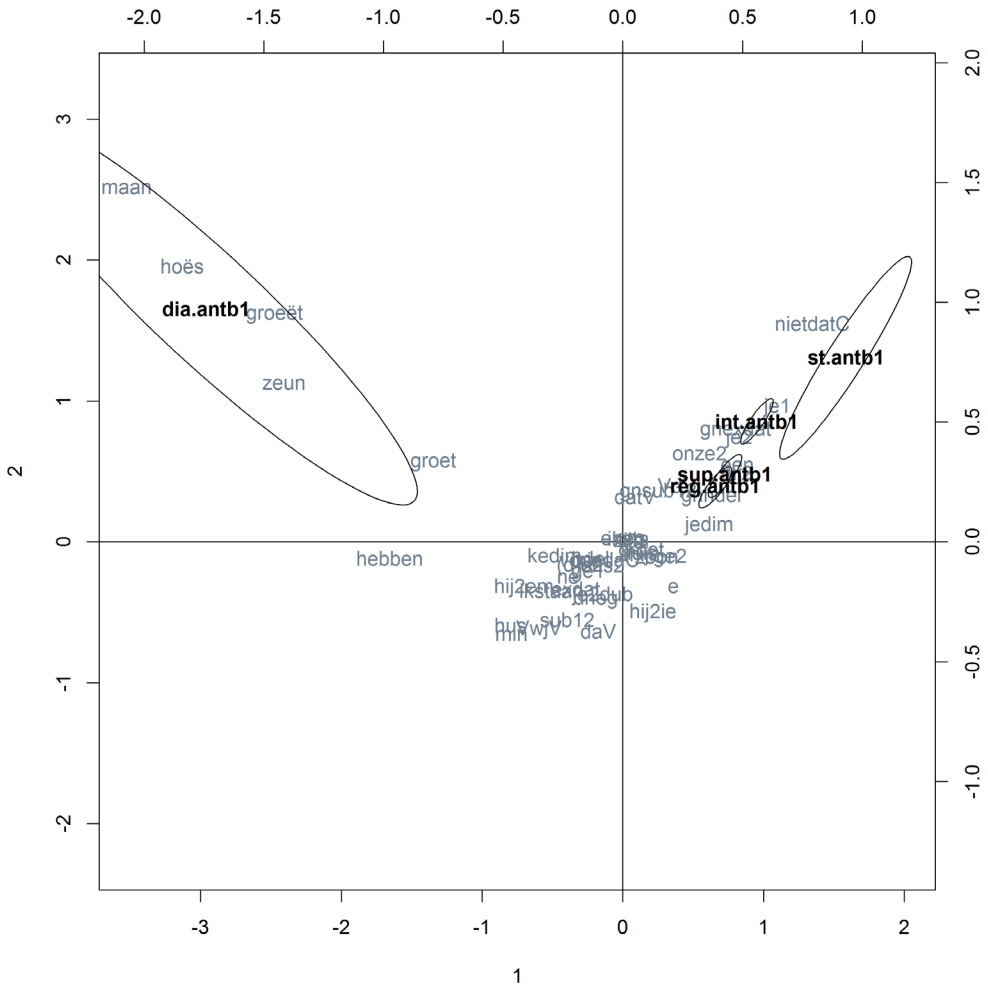
Figuur 12.25. Correspondentieplot Antwerpen met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Anta3 (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)

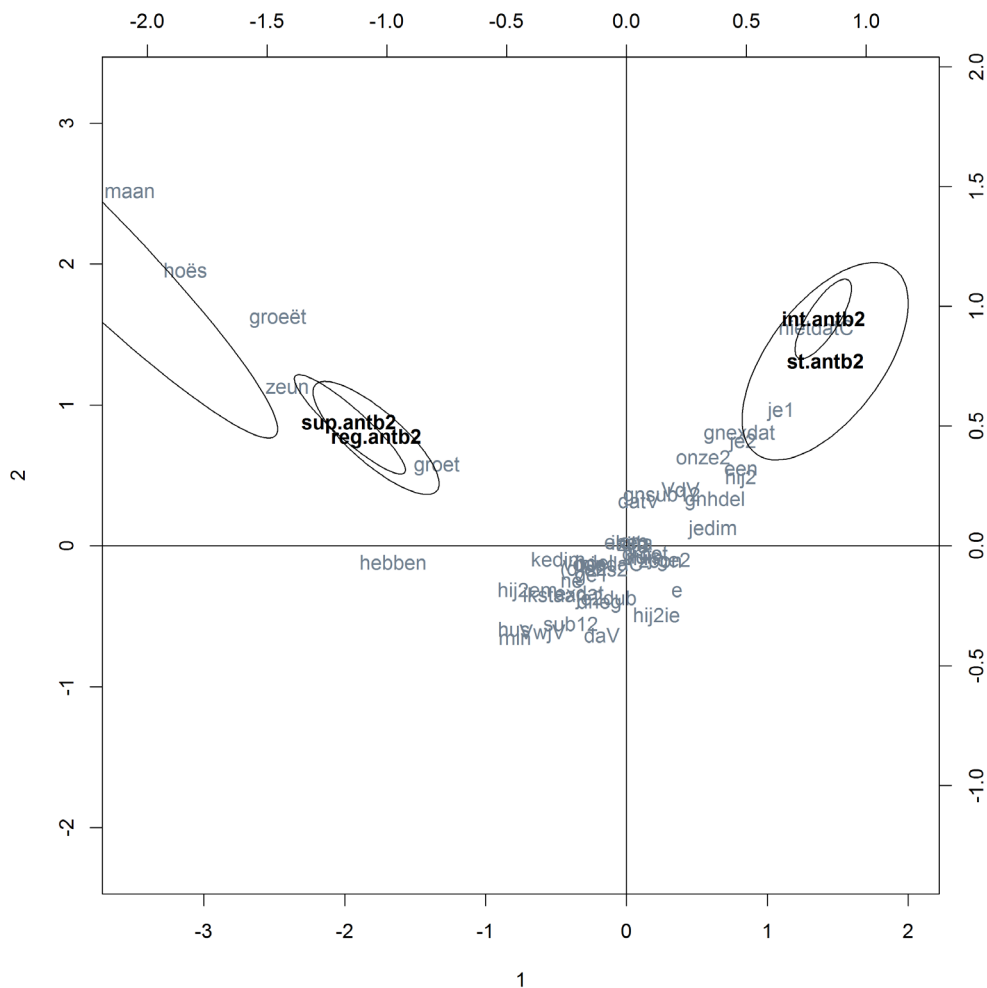
Figuur 12.26. Correspondentieplot Antwerpen met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Anta4 (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)

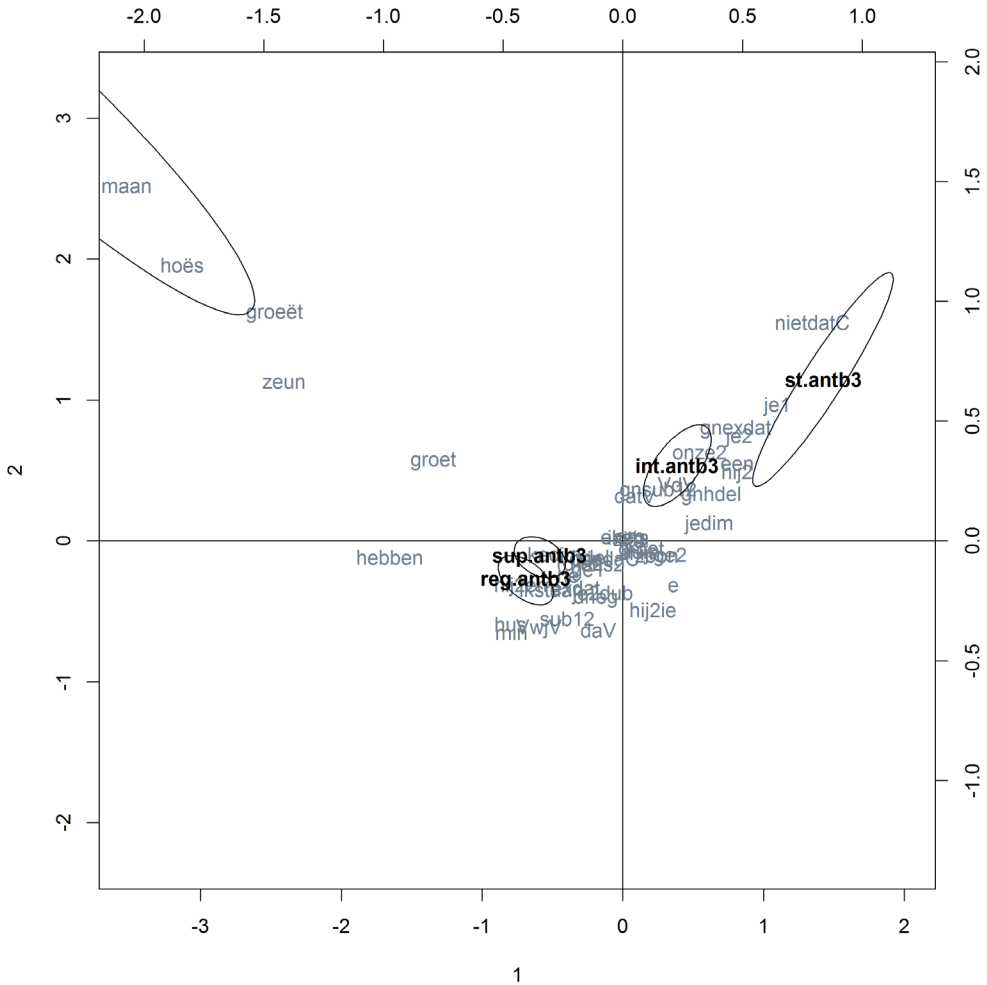
Figuur 12.28. Correspondentieplot Antwerpen met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Antb1 (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)

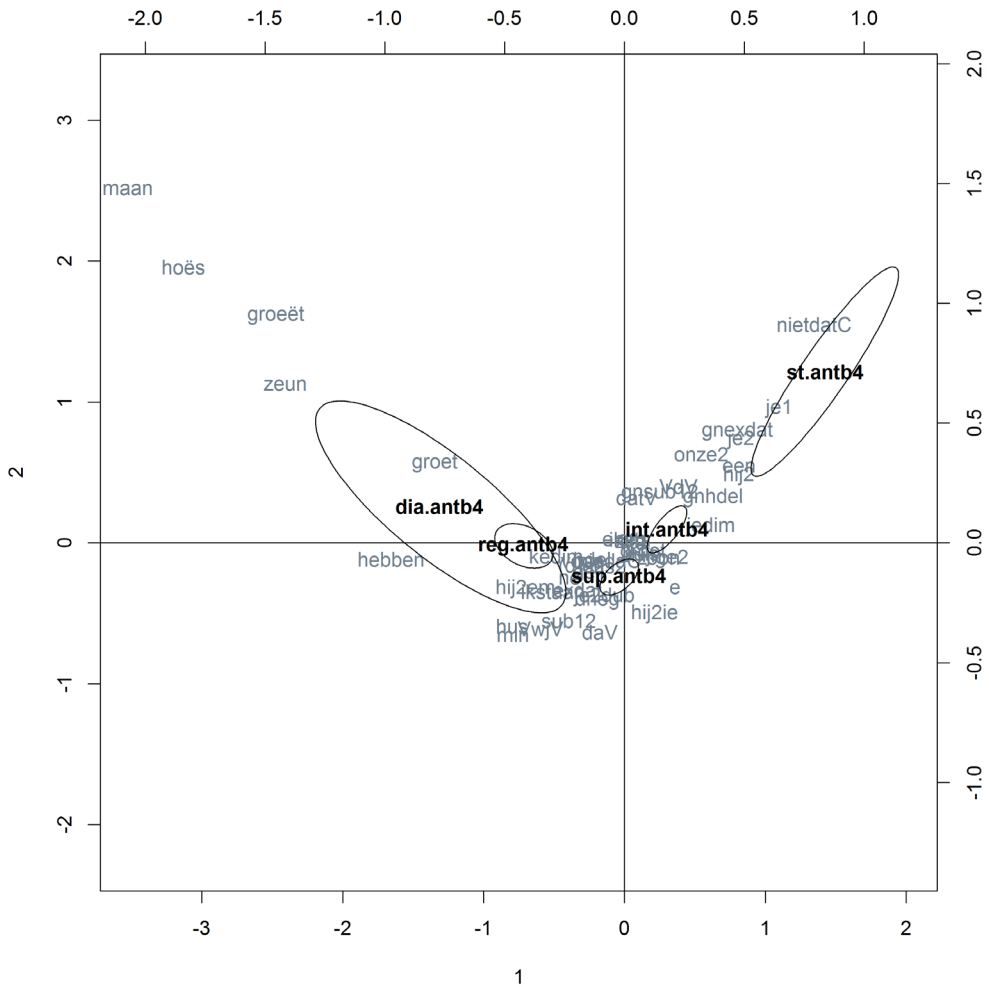
Figuur 12.29. Correspondentieplot Antwerpen met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Antb2 (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)

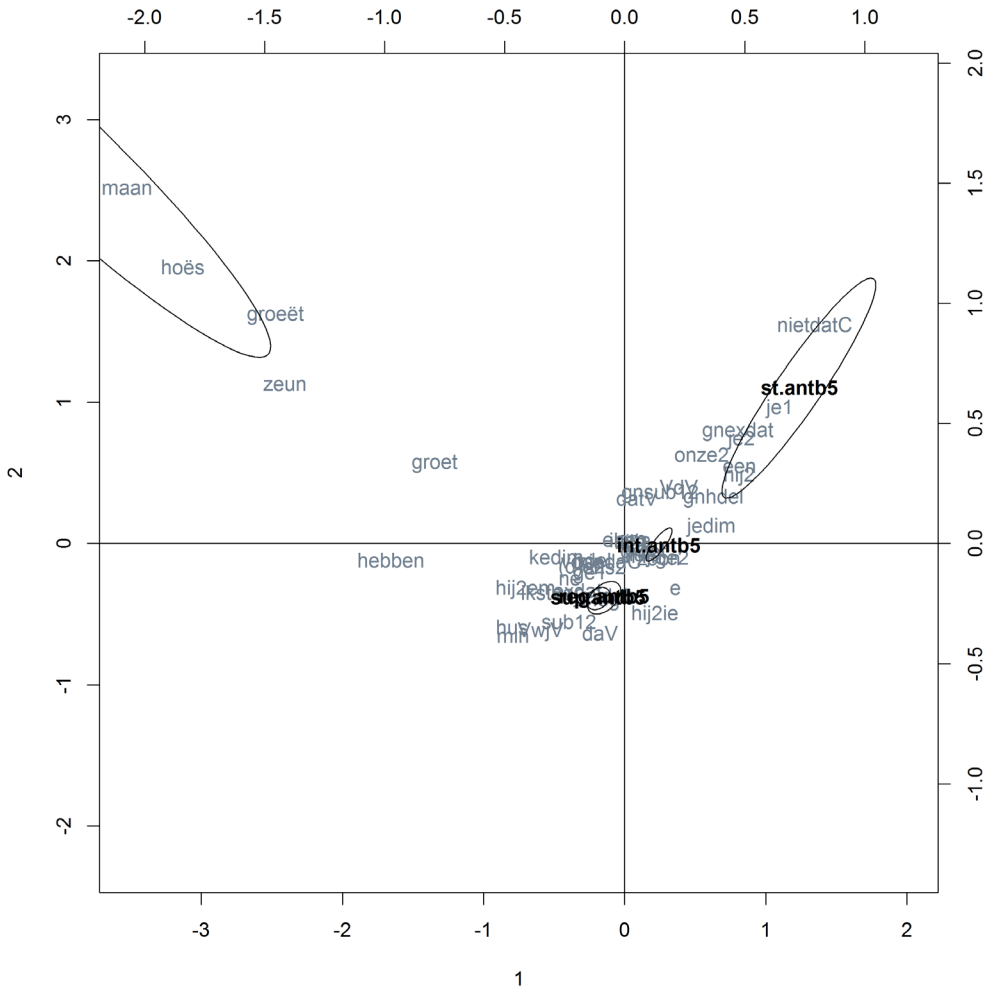
Figuur 12.30. Correspondentieplot Antwerpen met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Antb3 (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)

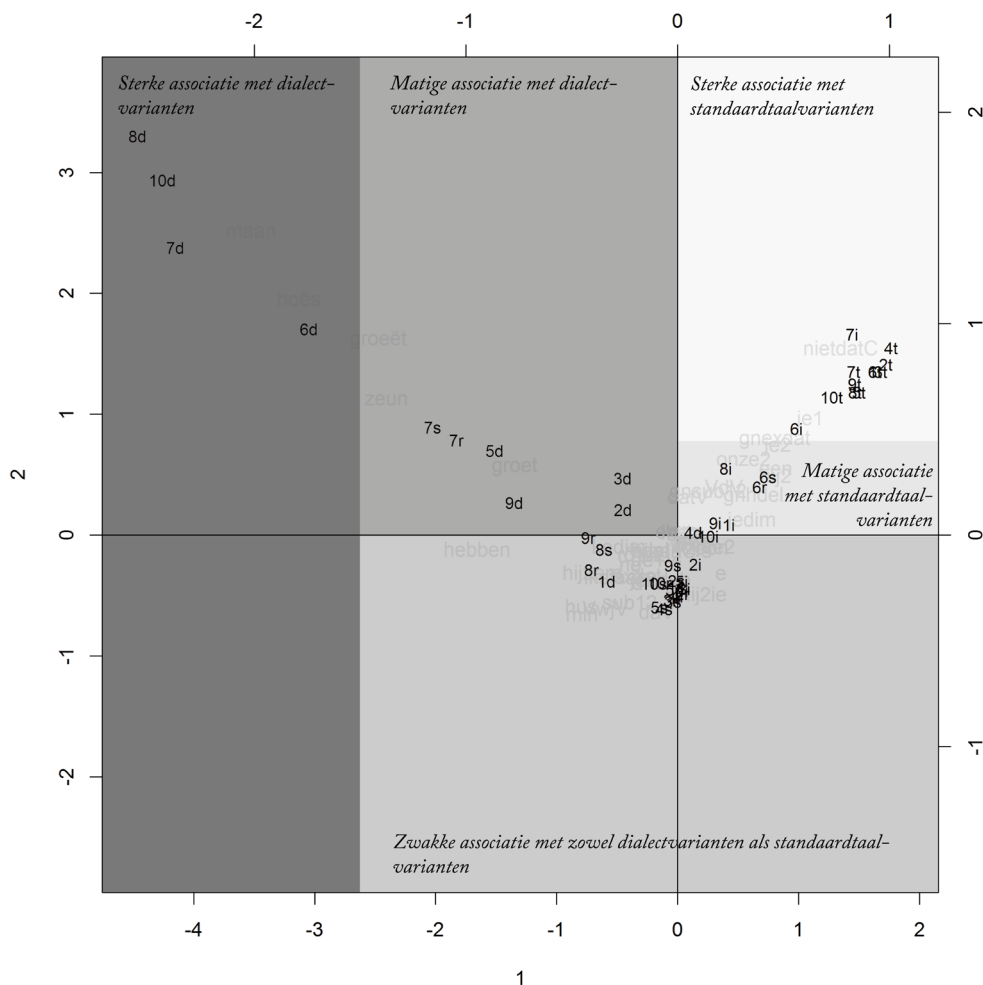
Figuur 12.31. Correspondentieplot Antwerpen met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Antb4 (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)

Figuur 12.32. Correspondentieplot Antwerpen met de interacties tussen situatie en spreker voor spreker Antb5 (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)

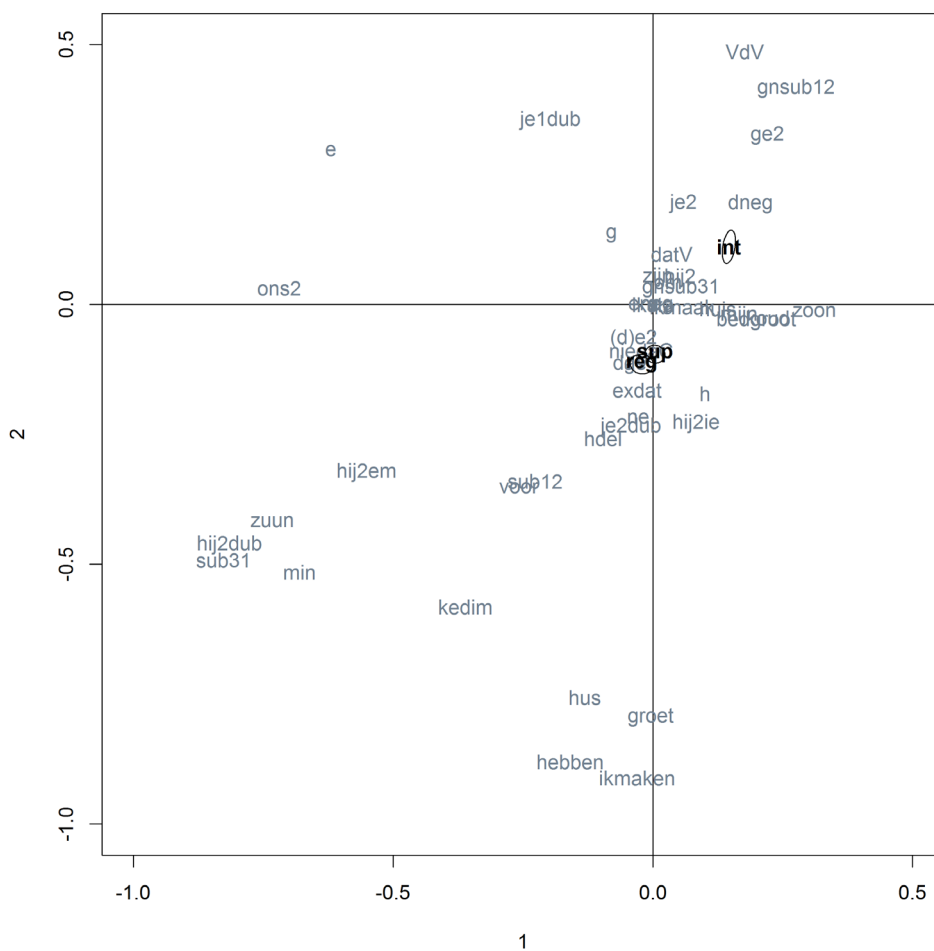
*Figuur 12.33. Correspondentieplot Gent met een overzicht van alle interactie-effecten spreker*situatie en zonemarkeringen (met om redenen van duidelijkheid herschaling van de hoofdeffecten)*

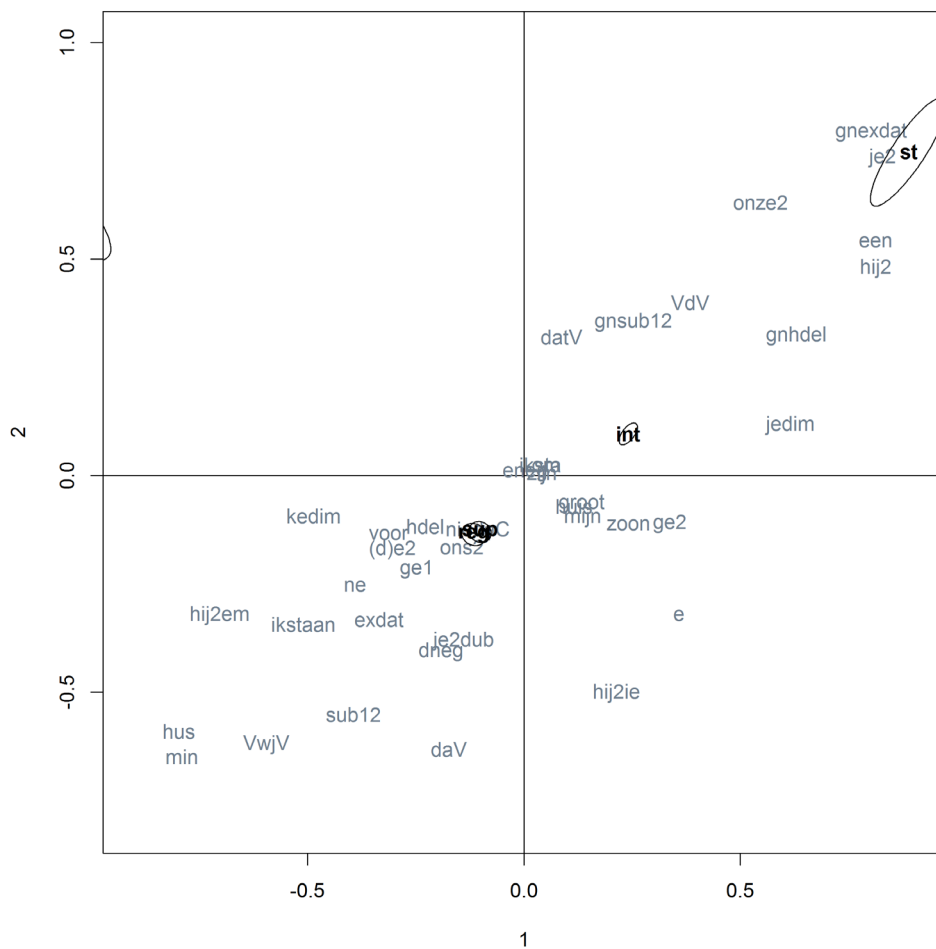
1 = Anta, 2 = Anta2, 3 = Anta3, 4 = Anta4, 5 = Anta5, 6 = Antb1, 7 = Antb2, 8 = Antb3, 9 = Antb4, 10 = Antb5
 d = dialecttest, r = regionaal vriendengesprek, s = suprarregionaal vriendengesprek, i = interview, t = standaardtaaltest

Bijlage 13: Details correspondentiebiplots

Figuur 13.1. Correspondentieplot Gent met hoofdeffekten voor situatie: detail [-1: 0,5]

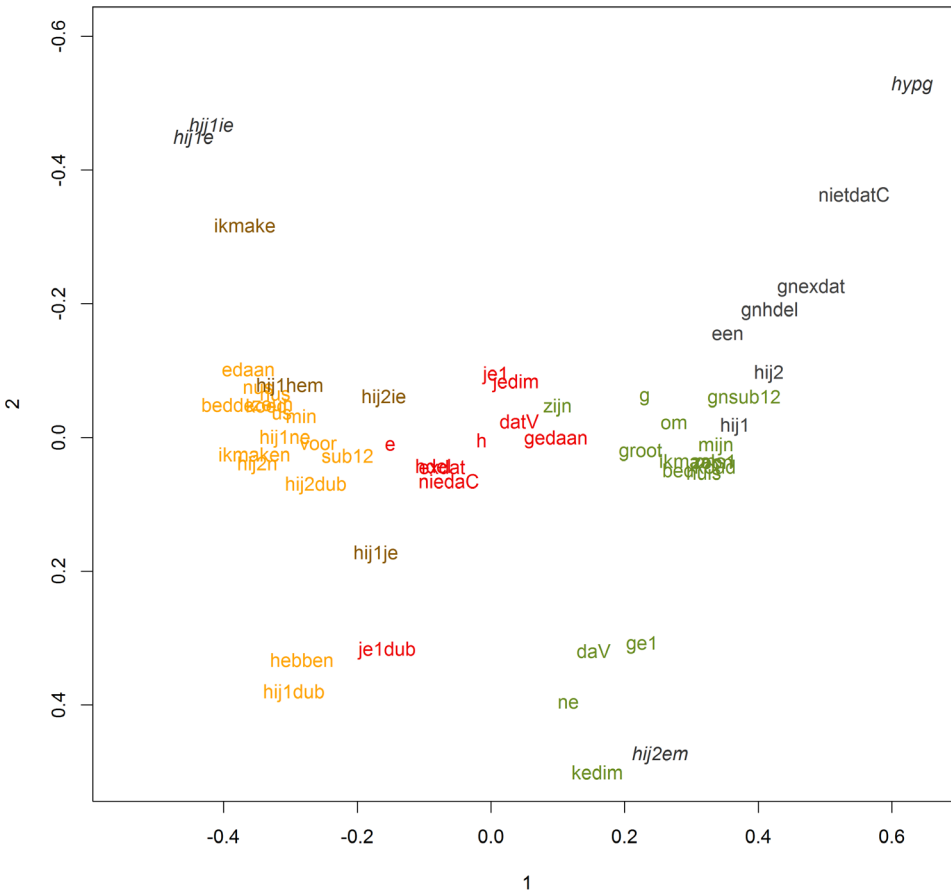

Figuur 13.2. Correspondentieplot Antwerpen met hoofdeffecten voor situatie: detail (dimensie 1: [-0,8: 0,8], dimensie 2: [-0,8: 1])

Bijlage 14: MDS-plot Ieperse varianten op basis van rijproporties

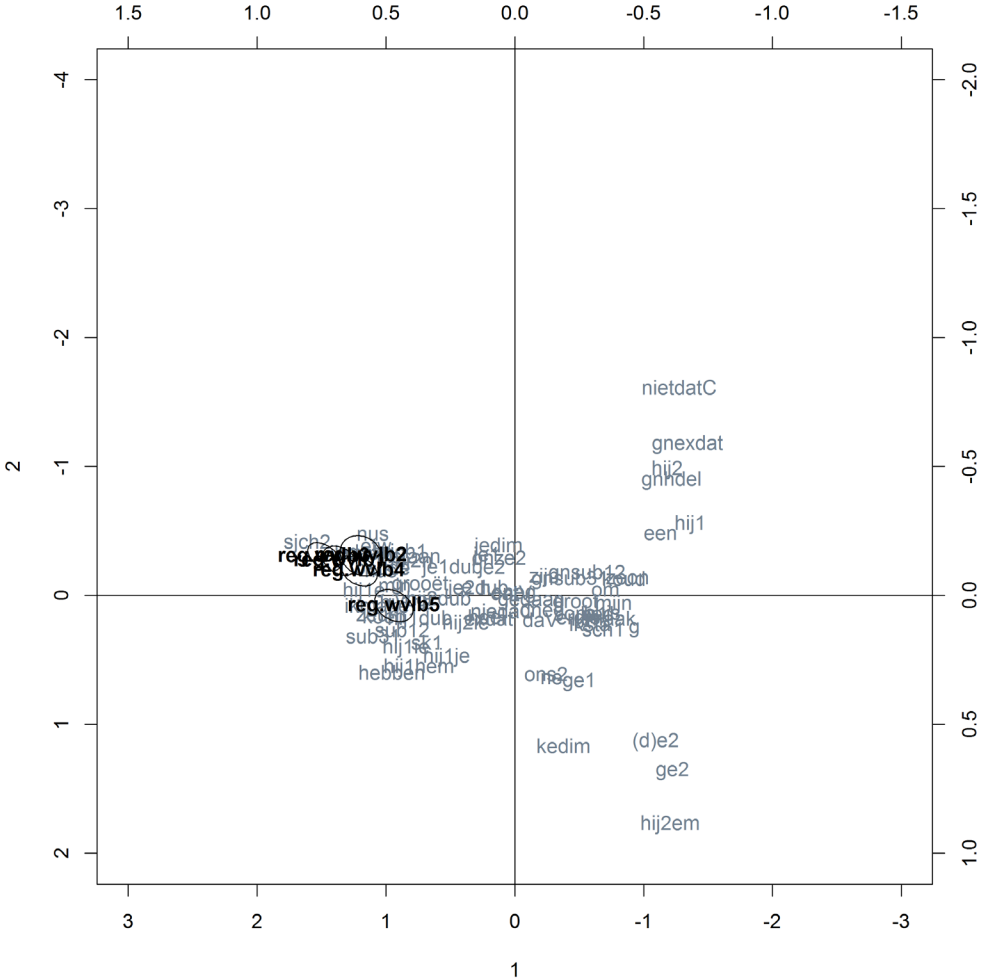
MDS-plot met correspondenties tussen varianten voor Ieper op basis van genormaliseerde relatieve frequenties per situatie (normalisatie door rijproporties te berekenen, reductie tot twee dimensies, stress: 5,328). De kleurencodes visualiseren de variantengroepen die in §3.2.3. onderscheiden werden op basis van een correspondentie-analyse.¹

¹ Varianten die niet in alle situaties geattesteerd werden, worden niet geplot aangezien voor die varianten moeilijker rijproporties berekend konden worden.

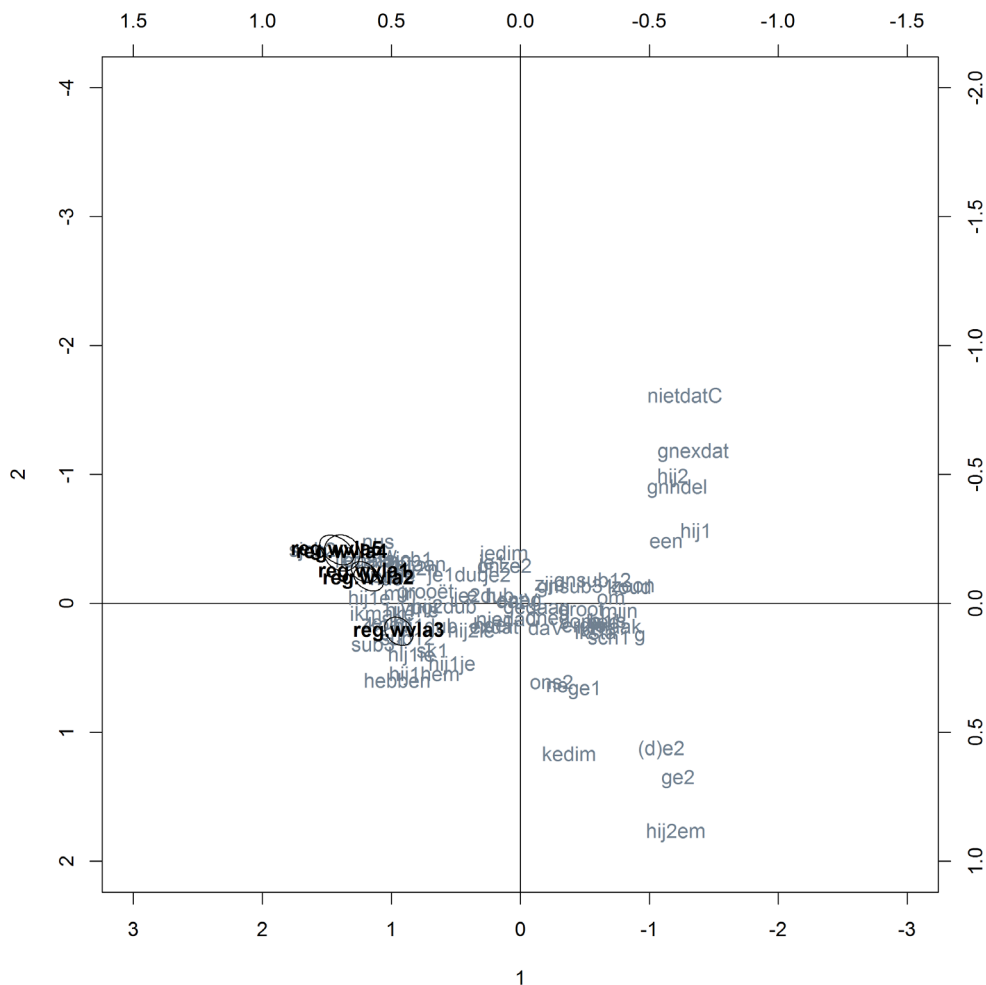
Bijlage 15: Intersprekervariatie in correspondentiebiplots per situatie, regio en leeftijdscategorie ¹

Figuur 15.1. Intersprekervariatie in Ieperse regionale vriendengesprekken in leeftijdscategorie 50-65 jaar

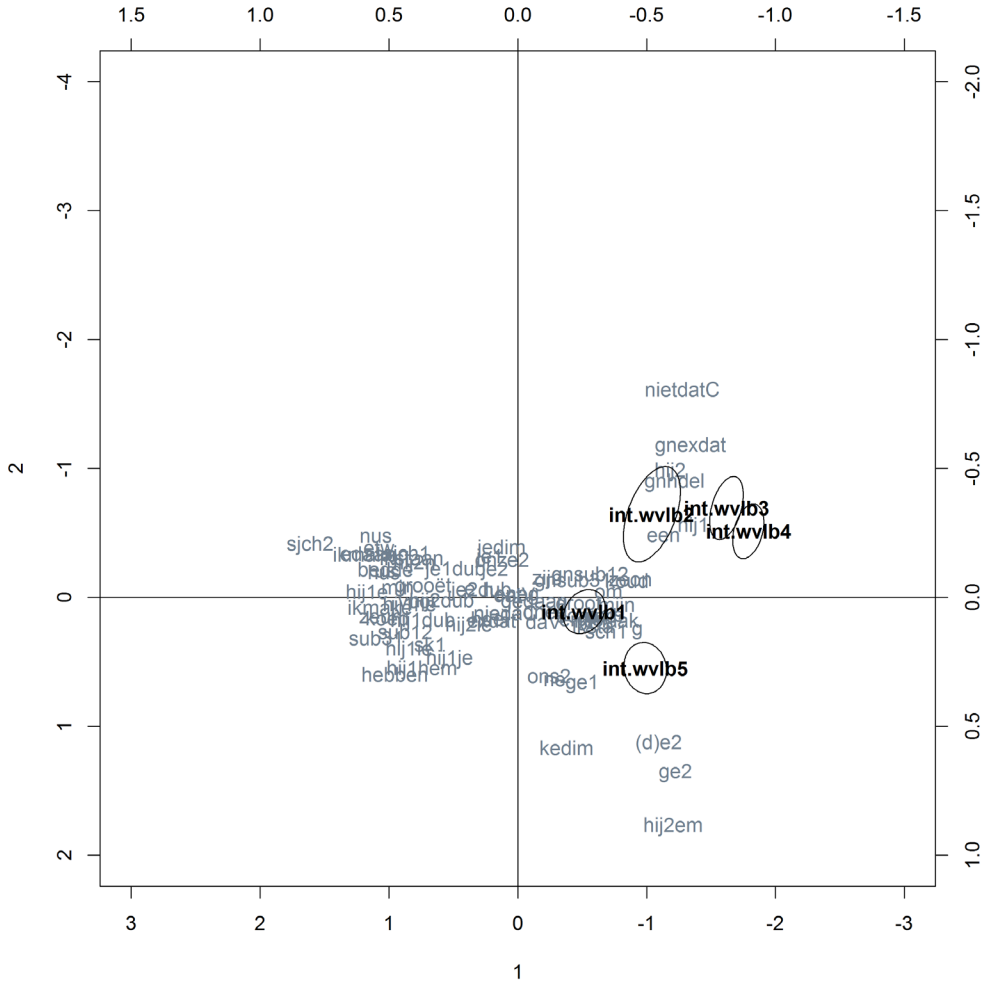

¹ Om redenen van bondigheid werden enkel de biplots voor de spontane spreesituaties in deze bijlage opgenomen. Dat zijn immers de interessantste spreesituaties om eventuele homogenisering te onderzoeken.

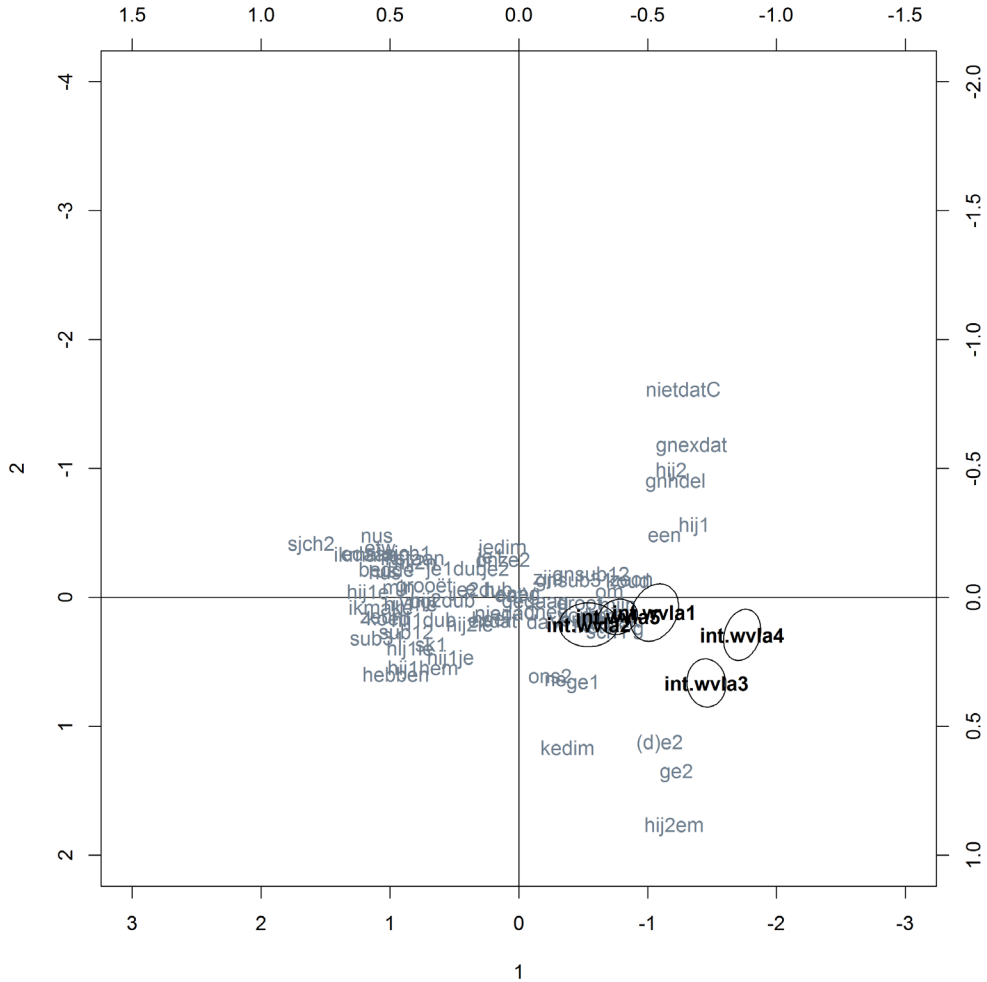
Figuur 15.2. Intersprekervariatie in Ieperse regionale vriendengesprekken in leeftijdscategorie 25–35 jaar

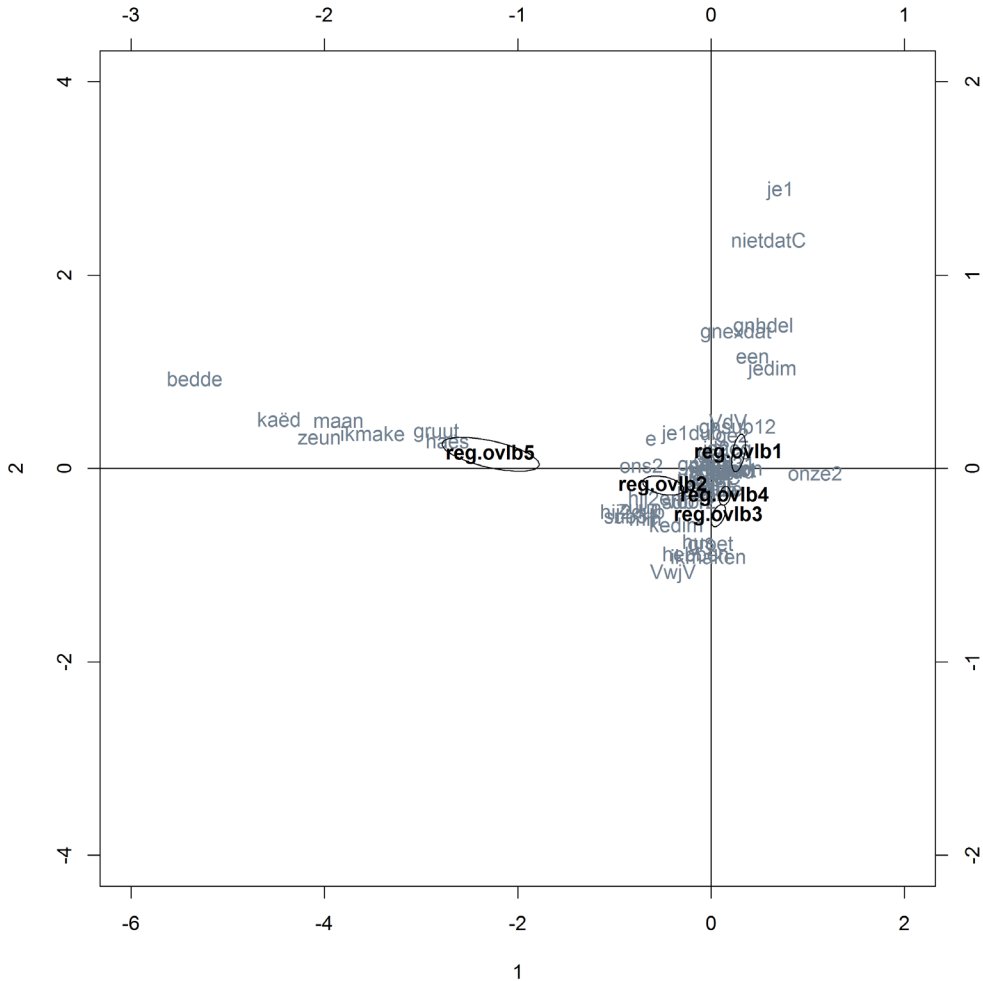
Figuur 15.5. Intersprekervariatie in Ieperse interviews in leeftijdscategorie 50–65 jaar

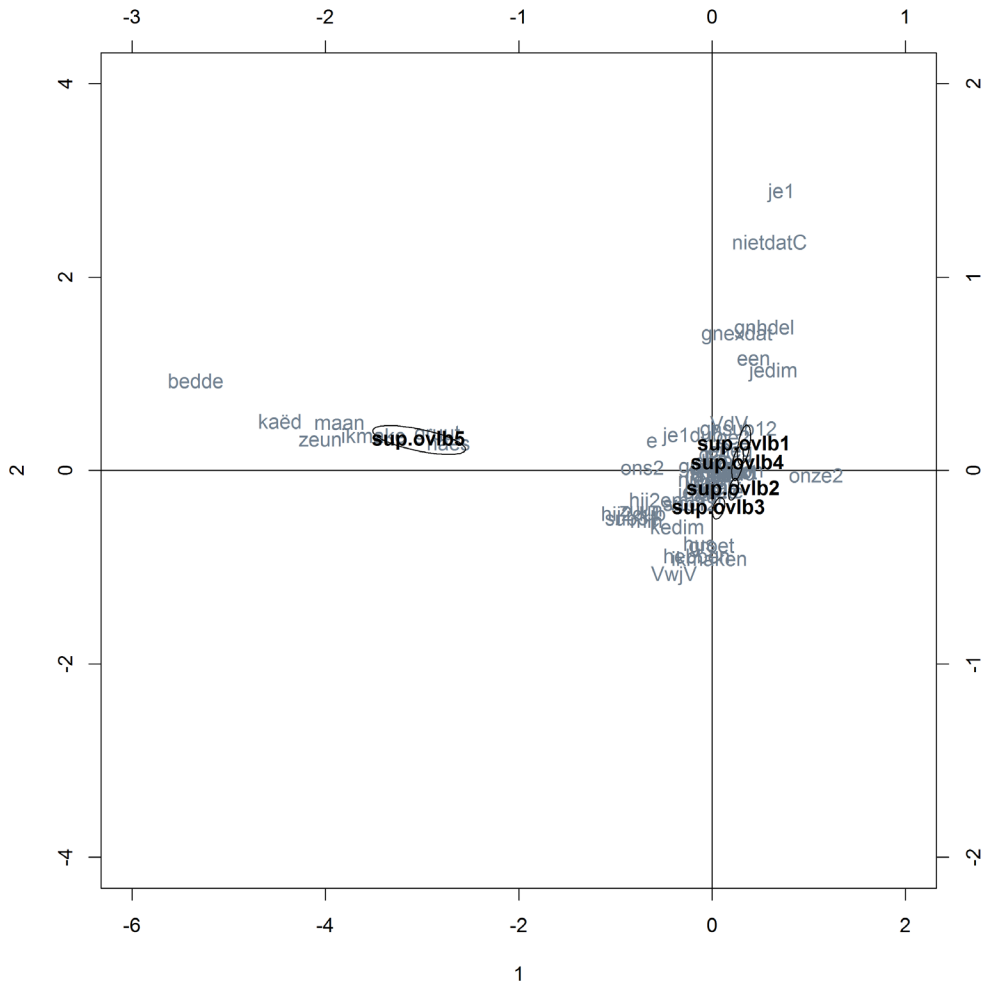
Figuur 15.6. Intersprekervariatie in Ieperse interviews in leeftijdscategorie 25–35 jaar

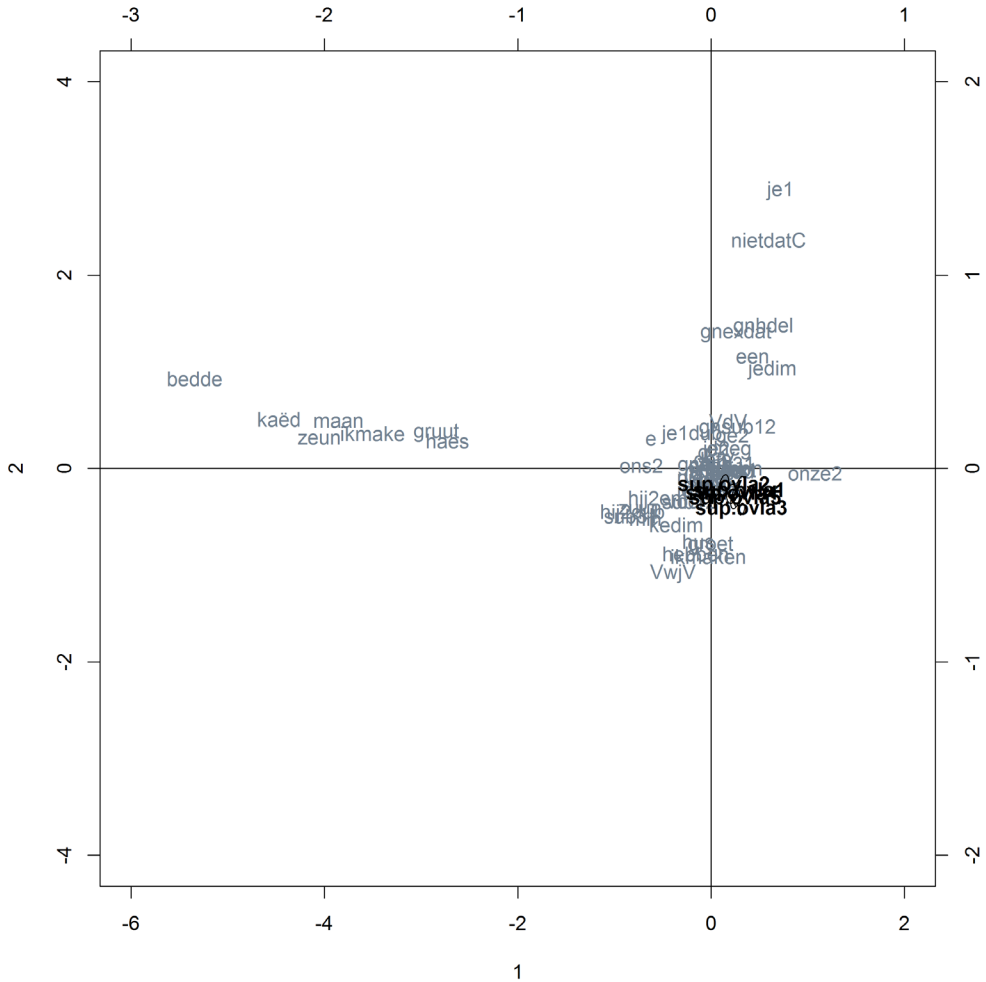
Figuur 15.7. Intersprekervariatie in Gentse regionale vriendengesprekken in leeftijdscategorie 50-65 jaar

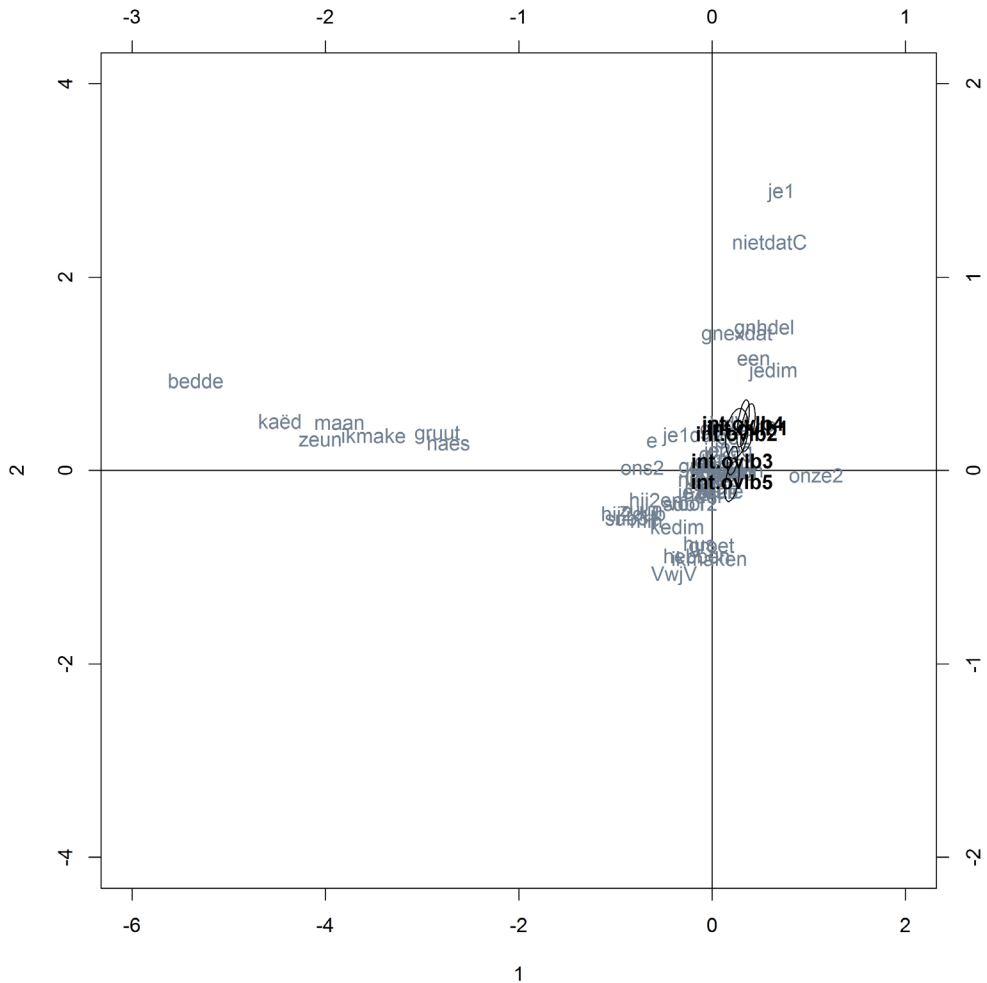
Figuur 15.9. Intersprekervariatie in Gentse supraregionale vriendengesprekken in leeftijdscategorie 50-65 jaar

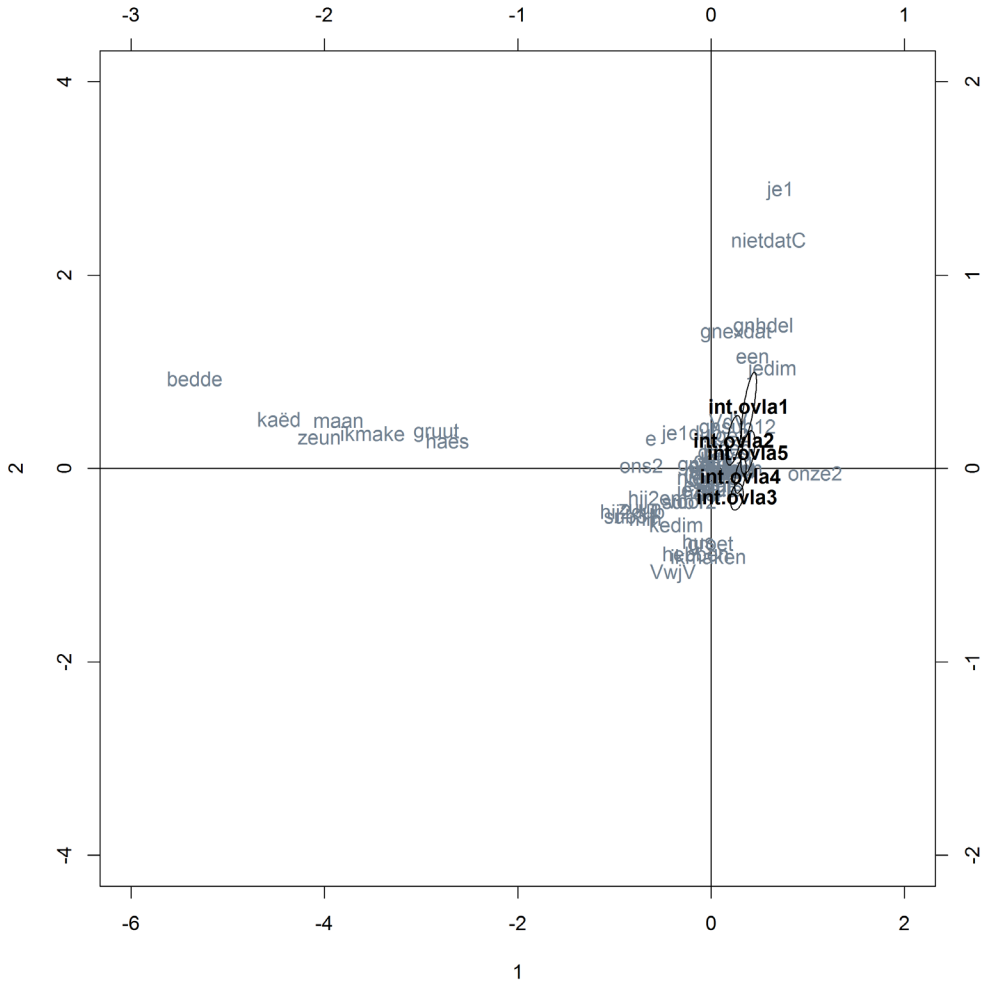
Figuur 15.10. Intersprekervariatie in Gentse supraregionale vriendengesprekken in leeftijds categorie 25-35 jaar

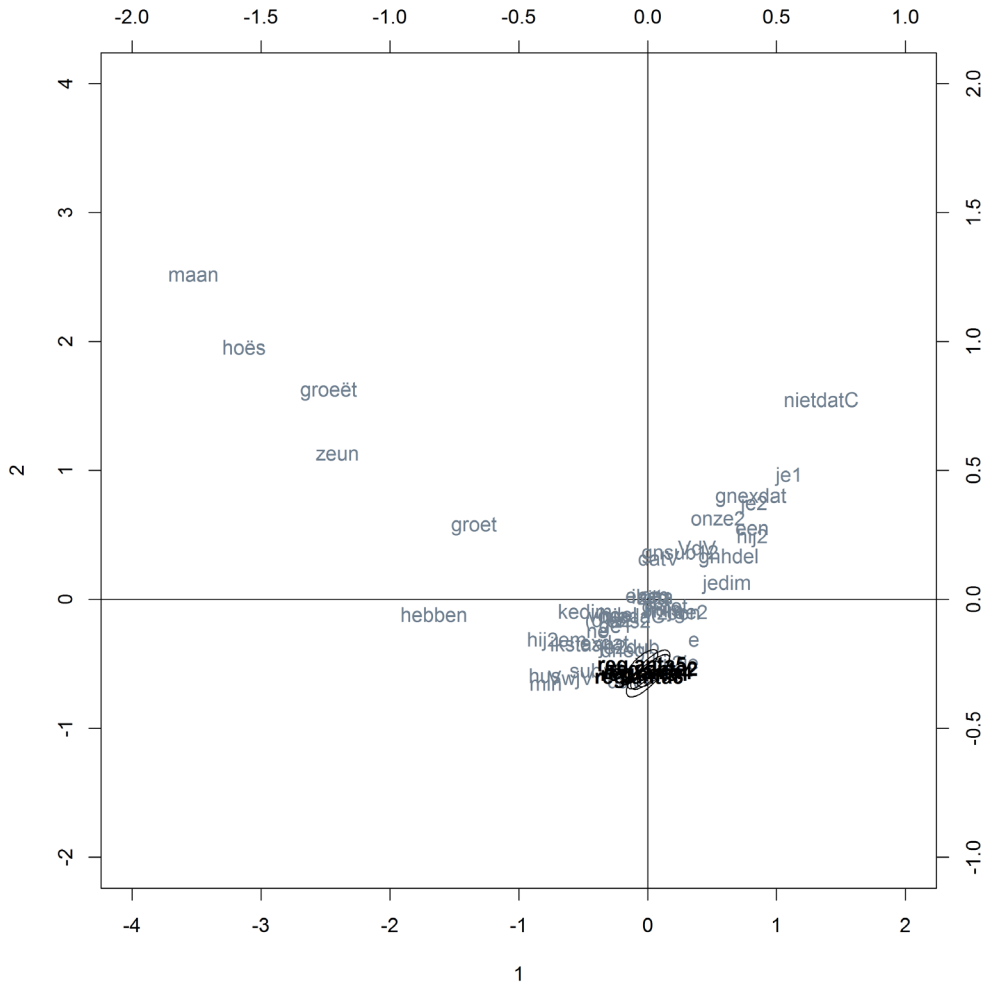
Figuur 15.11. Intersprekervariatie in Gentse interviews in leeftijdscategorie 50-65 jaar

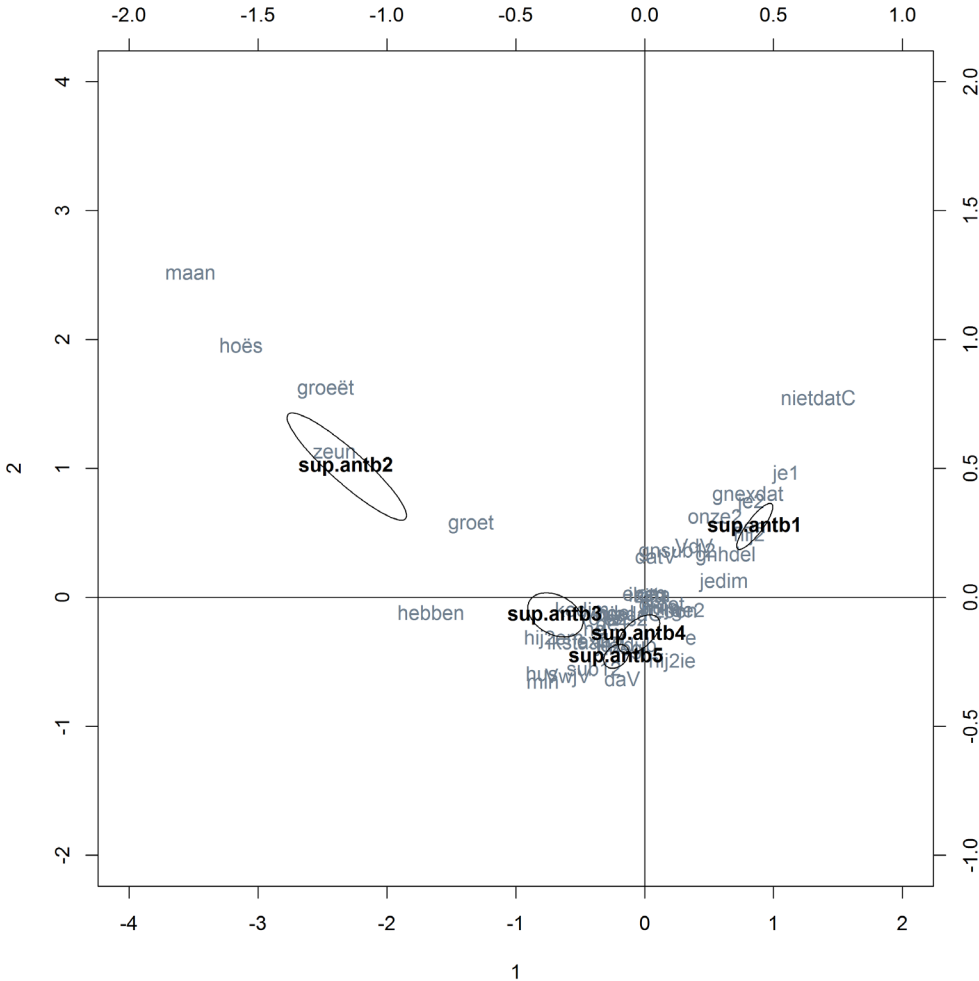
Figuur 15.12. Intersprekervariatie in Gentse interviews in leeftijdscategorie 25-35 jaar

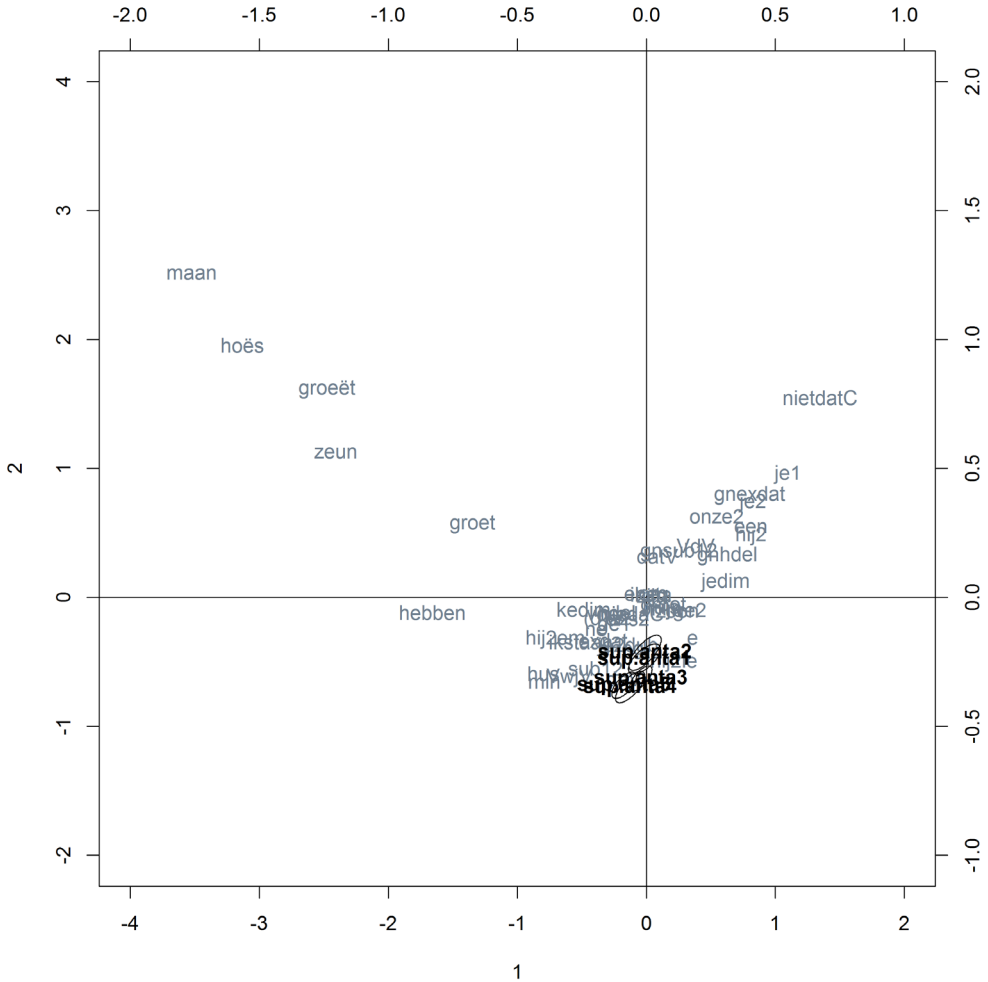
Figuur 15.14. Intersprekervariatie in Antwerpse regionale vriendengesprekken in leeftijdscategorie 25–35 jaar

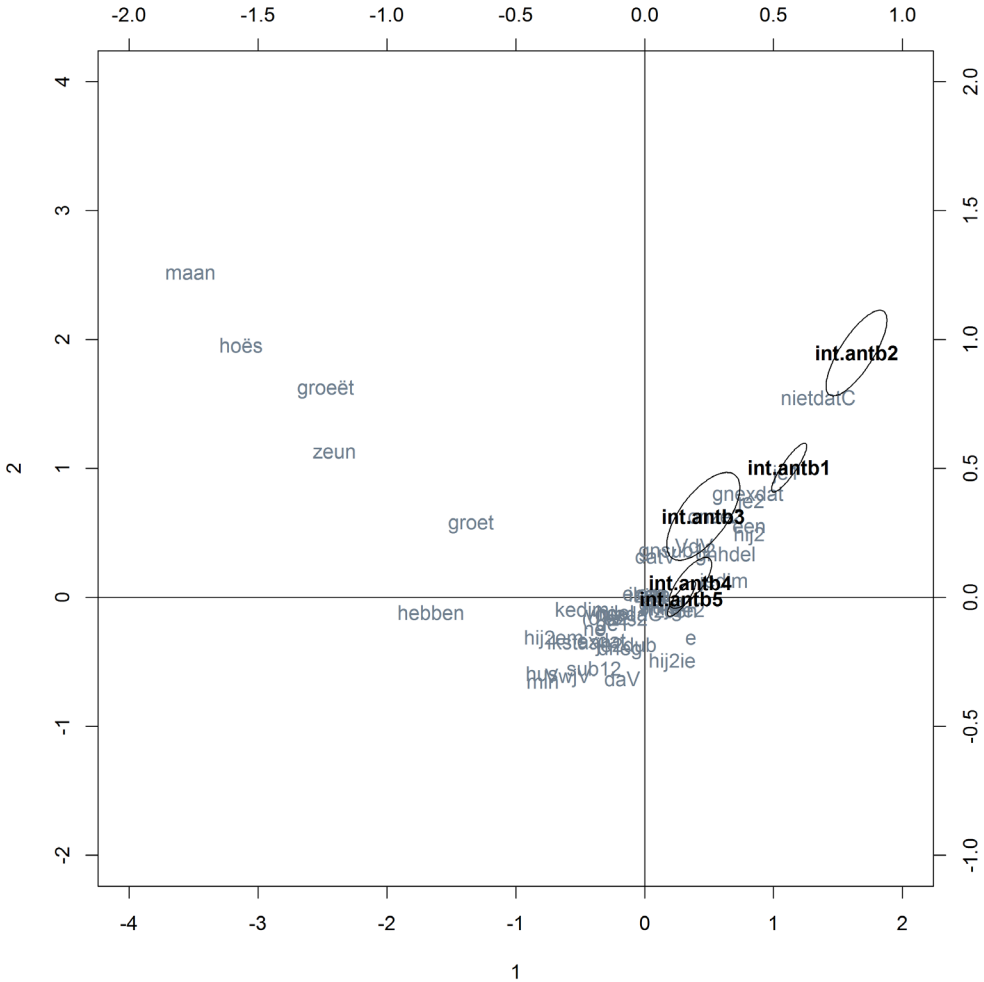
Figuur 15.15. Intersprekervariatie in Antwerpse supraregionale vriendengesprekken in leeftijdscategorie 50–65 jaar

Figuur 15.16. Intersprekervariatie in Antwerpse supraregionale vriendengesprekken in leeftijdscategorie 25–35 jaar

Figuur 15.17. Intersprekervariatie in Antwerpse interviews in leeftijdscategorie 50-65 jaar

SUMMARY

CONTEXT AND RESEARCH QUESTIONS

In this dissertation a sociolinguistic study is presented which maps the main structures and dynamics of spoken Dutch in Flanders. In recent decades, many researchers have focused on the form and function of Flemish dialects, *tussentaal* (literally ‘in-between-language’) and standard language (see e.g. Vandekerckhove 2000, De Caluwe 2009, Zenner, Geeraerts & Speelman 2009, Delarue 2011, Geeraerts & Van de Velde 2013, Grondelaers & Speelman 2013, Van Hoof 2013, De Decker 2014), but relatively little attention has been devoted to the nature and the internal structure of the language repertoire that comprises all these variations. An issue which remains highly controversial in this respect is whether varieties such as dialect, *tussentaal* and standard can be distinguished from each other and how this might be achieved (cf. Plevoets 2008: 175, Taeldeman 2008: 46, Geeraerts 2010). In public debates on language variation and language policy, this question is largely neglected, resulting in Babel-like terminological confusion and the undermining of the essence of language variation debates. The present research aims at providing clarity on the issue and hence explicitly focuses on the structure and dynamics of spoken language repertoires in Flanders. Five questions are addressed:

1. What type of language repertoires in sensu Auer (2005) can be found in Flanders?
2. Can varieties be distinguished within repertoires or should the repertoire rather be conceptualised as a continuum of features that cannot be logically divided into substructures (cf. Willemyns 1982, Plevoets 2008, De Caluwe 2009)?
3. To what degree do processes of dialect levelling, dialect shift, koineisation (Siegel 1985, Kerswill 2002, Britain & Trudgill 2005, Hinskens 2009), destandardisation and/or demotisation (Coupland & Kristiansen 2011: 28)

- mark Flemish language repertoires and what is the exact nature of these processes?
4. Which language features are most prone to language change and/or stylistic dynamics and why?
 5. To what degree is sensitivity to stylistic dynamics a predictor for sensitivity to diachronic dynamics?

METHODOLOGY

In order to answer the above research questions, the language use of 30 highly educated Flemish women is studied systematically in multiple speech settings. This approach has a considerable tradition in German dialectology and variationist linguistics (cf. Stellmacher 1977, Lenz 2003, Kehrein 2012) but is fairly novel in Dutch sociolinguistics. The women studied were born between 1979 and 1987 (n=15) or between 1946 and 1973 (n=15) and raised in the cities of Antwerp (n=10), Ghent (n=10) or Ypres (n=10). They were recorded in five speech settings: (1) a dialect test, (2) a standard language test, (3) a conversation with a friend from the same city, (4) a conversation with a friend from a different dialect area and (5) a sociolinguistic interview with an unknown interviewer from a different dialect area. During the sociolinguistic interviews, data were gathered about the linguistic background of the informants and their perceptions of their own language use. The gathered recordings were transcribed orthographically using Praat (Boersma & Weenink 2011) and a searchable corpus was built using the software package EXMARaLDA (Schmidt & Wörner 2009). This corpus is analysed using both quantitative and qualitative methods, as this combination allows a better insight in existing structures and dynamics. Quantitatively, a correlative sociolinguistic approach is adopted: the distributions of 31 phonological and morphosyntactic features are studied in the five types of data, using correspondence analyses, cluster analyses, non-metric multidimensional scaling (MDS) and logistic regression. These quantitative analyses are complemented with qualitative analyses of the interview data, as these are essential to explain quantified structures.

RESULTS

Questions 1 & 2

Concerning the structure of the language repertoires studied here, diaglossic repertoires are observed to be dominant in the periphery of Flanders (Ypres), whereas more central cities such as Antwerp and Ghent are largely marked by dialect loss repertoires. The analyses reveal how, in the transition from diglossia to diaglossia, the emerging intermediate variations are mainly used in supraregional informal settings, illustrating the need to focus on this currently understudied speech setting when studying changing repertoires (cf. Ghyselen 2016). Moreover, a systematic analysis of linguistic covariance patterns demonstrates that the studied diaglossic and dialect loss repertoires are not amorphous continua of language features (cf. Willemyns 1982, De Caluwe 2009), but rather sequences of clusters of language features. In the central cities Ghent and Antwerp, three clusters were found in which language features show strong linguistic cohesion: a dialectal cluster, a substandard cluster and a 'VRT-Dutch' cluster, VRT being the Flemish public broadcaster. In Ypres, a dialectal, a substandard and a VRT-Dutch cluster were also identified, but, in addition to the substandard cluster, another intermediate cluster ('cleaned up dialect') emerged in between dialect and VRT-Dutch, and both the dialectal and the substandard cluster were observed to have very different functionalities. Several of the distinguished clusters were perceived as separate categories by the informants in this study, which we interpreted as an indication that the clusters constitute varieties (cf. Lenz 2003, Schmidt 2005). These varieties are not strictly homogenous varieties *in sensu de Saussure*; idiolectal variation was observed in both production and perception data. It was argued that this variation does not problematize an interpretation in terms of varieties, given that structure and homogeneity cannot be identified (Weinreich, Labov & Herzog 1968: 151) and the distinguished varieties are in essence recognizable and describable (cf. Tældeman 2008: 46). What remains unclear, however, is whether the substandard and the VRT-Dutch cluster constitute two separate varieties or rather two prototypes within one standard variety. After all, in Antwerp it was difficult to formally distinguish the clusters from each other in a clear way, and perceptually, idiolectal variation was found in the degree to which informants perceived the substandard and the VRT-Dutch clusters as separate varieties. As this variation might be indicative of ongoing language change, an in-depth analysis was performed of age and region effects in the data.

Question 3

The age effects in the data unmistakably point towards changes at the dialect pole of the language repertoire: in a general logistic model distinguishing between standard and non-standard features, 25-35 year old speakers were observed to use significantly fewer non-standard features than 50-65 year old speakers. This effect proved to be most pronounced in the central cities; in the peripheral city of Ypres – where the probability of a non-standard feature is in general considerably higher than in Antwerp or Ghent – the age effects were weak. These results confirm the rarely contested idea that dialect has an exceptionally solid base in West Flanders (cf. Vandekerckhove 2009, Willemyns, Vandenbussche & Drees 2010). In the study of individual language variants, only levelling processes implying movements away from the standard could be observed in Ypres; even a new dialectal indefinite pronoun was attested. In Ghent and Antwerp however, dialect shift proved to be at an advanced stage. In these cities, dialect has become a sociolect, not merely indexing the regional origin of a speaker, but also his or her age and education. Structurally, the dialect change in Ghent and Antwerp mainly involves vertical levelling. The few instances found of horizontal levelling – an increase of [ʏ]-laryngalisation in Ghent and of *t*-deletion in *dat* ('that') before vowels in Antwerp – indicate that the Brabantian dialect area does not or no longer play a steering role in Flemish dialect levelling processes.

Tension was also observed between substandard and standard. First of all, several patterns in the data pointed towards homogenisation in Flemish substandard usage. The variance in the substandard language of the 25-35 year olds in Ghent and Antwerp for instance proved to be smaller than the variance among the 50-65 year olds. In Ypres we moreover attested several non-local, non-standard features in the substandard language usage, which imply convergence with the substandard elsewhere in Flanders. In that process of homogenisation dialect features with a wide regional spread in the whole of Flanders seem to be particularly at play (cf. Taeldeman 2008: 41). No clear evidence was found of Brabantian expansion (cf. Goossens 2000, Cajot 2010), as features which are endogenous only in the Brabantian dialect area were hardly attested in the substandard in Ypres and Ghent. Another significant result is that for a number of linguistic variables, such as *t*-deletion, the 25-35 year olds used higher percentages of non-standard features than the 50-65 year olds. We also observed a significant interaction between region and speech setting for the variables subject doubling and *h*-deletion, indicating that speakers from Ypres use more non-standard variants in regional informal conversations than the speakers from Ghent and Antwerp, but shift to lower percentages in the interview setting. These interactions point towards a levelling of stylistic dynamics in areas with progressed dialect shift (cf. Willemyns 2007).

The observed dynamics in the substandard shed an interesting light on existing

hypotheses about the future of the standard language in Flanders. The data seem to indicate that a scenario of destandardisation, in which the standard language ideology loses ground and variation is increasingly tolerated, is not very likely given that the homogenisation observed in the substandard rather points towards standardisation (cf. Cajot 2010). Demotisation is hence a more plausible scenario, although it remains unclear what the exact nature of that demotisation process is. Variation was after all found in the perceptions and attitudes of the informants, making it difficult to determine whether the Flemish demotisation constitutes a process in which *tussentaal* replaces the old VRT-Dutch norm as standard language norm (cf. Cajot 2010) or whether a double norm system comparable to the Danish standard language situation (Kristiansen 2001) is developing, in which substandard and VRT-Dutch complement each other as dynamic and prestige norm respectively (cf. Goossens 2000, Grondelaers & Speelman 2013).

The homogenisation of the Flemish substandard language is sometimes described as an instance of koineisation (cf. Rys & Taeldeman 2007: 2). Our analyses indicate that the observed homogenisation is not a prototypical instance of koineisation *in sensu* Britain & Trudgill (2005), given that vertical levelling in particular, and horizontal levelling to a lesser degree, constitute the key mechanisms. Interdialectformation, simplification and reallocation play minor – even negligible – roles only. A tough question is whether the homogenisation can be said to have progressed to such an extent that one common ‘intermediate koine’ (Rys & Taeldeman 2007: 2) can be distinguished. There is evidence of homogenisation on the one hand, but on the other hand a fair degree of idiolectal variation was found in the substandard usage in Ypres. For methodological reasons this matter could not be settled on the basis of our data: given that a selection of linguistic variables was studied, it proved impossible to objectively assess the dimensions assumed by the variation in the Flemish substandard language. A knotty question is at any rate how much homogeneity is necessary to claim that one intermediate koine has taken shape. In this respect perception research is pivotal, given that it appears appropriate to argue that one intermediate variety has developed only when in the speech community language users also recognise the intermediate language use as instances of a shared substandard variety.

Questions 4 & 5

A study of the sensitivity of the attested language features to stylistic dynamics led to a distinction of five types of non-standard variants. Type I features are of low-frequency in all speech settings, Type II features have medium frequencies in all settings, Type III features are highly frequent in regional informal conversations only, Type IV features are highly frequent in both regional and supraregional conversations and Type V features occur frequently in all speech settings. The variants can be said to relate to each other implicationally (cf. Lenz 2003), meaning that the presence of,

for instance, dialectal Type I features automatically implies the presence of dialectal Type II, Type III, Type IV and Type V features. That such implicational scales could be identified indicates that *tussentaal* is not just a random idiolectal mix of dialect features, but that it is structured by principles implicitly shared in the speech community (cf. Geeraerts & Van de Velde 2013).

A comparison of the stylistic variant typology with the diachronic data in our corpus indicates that stylistic and diachronic sensitivity to change are not always directly proportional. In the case of vertical dialect levelling a directly proportional relationship was observed: variants which show clear stylistic dynamics were seen to also be prone to vertical levelling. This relation is however not absolute; stylistic dynamics can be said to be a necessary but not sufficient condition for vertical levelling. In the case of destandardisation and/or demotisation an indirectly proportional relation was observed between stylistic and diachronic dynamics, given that only those dialect variants which did not display stylistic dynamics were seen to be subject to destandardisation and/or demotisation. When using stylistic data to make diachronic inferences, one therefore needs to take into account that the relation between style and language change depends on the type of change involved.

To explain why the variants studied occupy a certain position in the implicational variant typology – the description of implicational scales is ideally the first step in explaining variation patterns (Croft 1990: 44) – the impact of lexicalisation, regional spread, variable frequency, language domain and social meaning was examined. Non-lexicalisation, a wide regional spread and a high variable frequency were observed to stimulate the stylistic stability of a feature, whereas no clear link could be found between the language domain a feature belongs to and its sensitivity to style-shifting. The social meaning of individual language variants proved difficult to isolate, but indications were found that a positive social meaning curbs the stylistic dynamism of highly salient features. All in all our study confirms the importance of several factors already highlighted by Schirmunski (1928/1929) and Taeldeman (1993, 2006, 2009). In their theoretical models, however, the fact is not considered that the influencing factors interact and compete with each other in very complex ways. Non-lexicalisation and a broad regional spread were, for instance, seen to be necessary but not sufficient conditions for stylistic stability, whereas the effect of high variable frequency was sometimes neutralised by other factors, such as regional spread. An in-depth study with more linguistic variables and more potentially relevant factors is necessary to map these interactions in more detail, but the data clearly show that several competing principles steer the implicational behaviour of the studied language features.

CONCLUSION

On the basis of a quantitative and qualitative analysis of production and perception data this research has shown that language repertoires in Flanders do not constitute amorphous continua of language features, but rather exist of sequences of clusters of language features. Whether or not these clusters can be interpreted as varieties, strongly depends on the theoretical perspective assumed. In this study, the view was taken that variation is inherent to varieties – structure and homogeneity should not be identified (Weinreich, Labov & Herzog 1968: 151) – and that especially the interplay between covariation in production and patterns in speaker perceptions has to be taken into consideration (cf. Lenz 2003, Schmidt 2005). As such, several varieties of spoken Dutch could be distinguished, such as dialect, ‘cleaned up dialect’, substandard and VRT-Dutch. These varieties are however currently subject to language change processes such as dialect shift, dialect levelling, koineisation and demotisation, which are restructuring the Flemish language repertoires significantly. Further research with more speakers in more places and with more variation phenomena is necessary to assess the precise outcome of these changes, but the results of this study clearly indicate that with an integrated methodology – simultaneously studying production and perception and focussing on the stylistic behaviour of individual speakers – a profound insight can be gained in the structure and dynamics of spoken languages.